

ХИЖІ ПТАХИ

МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Управління екології та природних ресурсів
Миколаївської обласної військової адміністрації
Регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса»
Азово-Чорноморська орнітологічна робоча група

ХИЖІ ПТАХИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Миколаїв, 2024

УДК 598.2(477.73)

П 87

Видання здійснено за кошти обласного фонду навколишнього природного середовища в рамках Комплексної програми охорони довкілля Миколаївської області на 2021–2027 роки

Рекомендовано до друку рішенням Науково-технічної ради регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса»
(протокол № 2 від 15.08.2024)

Автори:

**К. О. Редінов, П. С. Панченко, З. О. Петрович, Д. С. Олійник,
О. О. Форманюк**

Науковий редактор:

В. М. Грищенко, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник

Рецензенти:

Ю. О. Андрищенко, доктор біологічних наук, доцент

А. Б. Чаплигіна, доктор біологічних наук, професор

П 87 Хижі птахи Миколаївської області та прилеглих територій : наукове видання / К. О. Редінов, П. С. Панченко, З. О. Петрович та ін. – Миколаїв: Вид-во Швець В.М., 2024. – 394 с.

ISBN 978-617-8176-02-0

У книзі розглядаються хижі птахи рядів Яструбоподібні (Accipitriformes), Совоподібні (Strigiformes) та Соколоподібні (Falconiformes). Опрацьовано дані, котрі охоплюють період у понад 120 років. Особливу увагу приділено інвентаризації видового складу, історичним змінам популяцій, чисельності, поширенню, особливостям біології та екології, міграціям, зимівлям, стану охорони та впливу антропогенних чинників на цих хижих птахів.

Видання може бути корисним для зоологів, екологів, студентів, вчителів, бьордвотчерів, природоохоронців та любителів природи.

УДК 598.2(477.73)

ISBN 978-617-8176-02-0

© К. Редінов, П. Панченко, З. Петрович,
Д. Олійник, О. Форманюк.

Хижі птахи – неодмінна складова частина природних ландшафтів. Вони милують зір своїми досконалими формами, викликають почуття захоплення, коли дивилися на їхній політ у безмежній височині неба.

проф. М.А. Воїнственський

ВСТУП

Південь України, де розташована територія наших досліджень, характеризується високим видовим різноманіттям хижих птахів, а саме: представників рядів Яструбоподібні (Accipitriformes), Совоподібні (Strigiformes) та Соколоподібні (Falconiformes). Ця територія докорінно змінена господарською діяльністю, що суттєво вплинуло на хижих птахів. Тому дослідження цієї екологічної групи має неабиякий науковий, практичний та природоохоронний інтерес (Воинственский, 1960; Зубаровський, 1977; Милобог, 2012 та ін.).

Традиційно хижі птахи знаходяться під особливою увагою орнітологів України та інших країн. З метою їх вивчення та охорони створено «Український центр досліджень хижих птахів», проведено наукові конференції міжнародного і національного рівнів (Київ – 1988, Кривий Ріг – 2008, 2012, 2019), здійснено дослідження в рамках дисертаційних тем тощо (Гаврилюк, 2002; Стригунов, 2008; Милобог, 2012 та ін.).

Підвищений інтерес до цієї екологічної групи птахів не випадковий. Всі види хижих птахів занесені в різні природоохоронні переліки, більшість – охороняються на державному та міжнародному рівнях. Є також проблемні види, наприклад, великий яструб, або ті, що мають комерційну цінність – балабан, сплюшка, сапсан, та види, представників яких незаконно експлуатують ділки-«фотографи». Існують також проблеми відносин: «хижі птахи – голубівники», «хижі птахи – мисливці (браконьєри)» та «хижі птахи – лінії електромереж». Хижі птахи також мають попит у таксидермістів та колекціонерів опудал птахів (Грищенко та ін, 1993; Шидловський, Лисачук, 2007; Фесенко, 2008; Гаврилюк, Милобог, 2010; Милобог, 2012 та ін.).

Займаючи вершини трофічних пірамід, хижі птахи можуть слугувати індикаторами стану екосистем, особливо заповідних територій. Мешкання рідкісних видів пернатих хижаків – один із важливих аргументів для

створення нових природоохоронних територій, зокрема й об'єктів Смарагдової мережі Європи.

Дослідження пелеток та залишків здобичі хижих птахів дозволяє отримувати інформацію про особливості поширення рідкісних видів гризунів, плазунів та інших тварин, виявляти осередки поширення особливо небезпечних інфекцій, наприклад, лептоспірозу (Русев, Сацык, 1999 та ін.).

Знання про поширення, чисельність, особливості біології та екології хижих птахів конче необхідні для налагодження їх ефективної охорони, зокрема створення природоохоронних територій та охоронних зон навколо гнізд, ведення Державного кадастру тваринного світу тощо.

На території Миколаївської області, більша частина якої розташована у степовій зоні, хижі птахи до недавнього часу залишались малодослідженими видами. Це добре видно відносно денних хижаків, наприклад, з монографії «Фауна України. Хижі птахи» В.М. Зубаровського (1977), а стосовно сов, зі зведення «Птицы России и сопредельных регионов» (Гаврилов и др., 1993; Бутьев и др., 2005).

Під час багаторічних орнітологічних досліджень, котрі проводилися переважно на теренах Миколаївської області, нами зібрано оригінальні дані щодо поширення, чисельності, біології та екології денних і нічних хижих птахів. Частину їх оприлюднено у статтях, коротких повідомленнях, тезах, звітах, «Літописах природи», але багато матеріалів залишилися у щоденниках. Нині, не зважаючи на певні прогалини в наших знаннях, накопичений матеріал достатній для підготовки окремого видання, присвяченого хижим птахам Миколаївської області та прилеглих територій.

У цій роботі ми проаналізували та узагальнили власні дані, інформацію інших орнітологів, а також бьордвотчерів, фотографів, колекціонерів, любителів природи, відомості з колекцій музеїв. Період досліджень охоплює 1900–2024 роки включно, а стосовно окремих видів – і більше років. Саме в цей проміжок часу досліджена територія була корінним чином змінена господарською діяльністю, що відобразилося на пернатих хижаках – консументах вищого порядку.

Робота показує наскільки рідкісні види вивчені краще, ніж деякі звичайні, та вказує на «білі плями» й напрямки подальших досліджень на теренах Миколаївської області та регіону загалом.

Маємо надію, що наша книга буде цікавою для орнітологів, бьордвотчерів, біологів, екологів, вчителів, студентів, природоохоронців, любителів природи та ініціює підготовку подібних видань орнітологами та допитливими до птахів аматорами.

1. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ХИЖИХ ПТАХІВ У РЕГІОНІ ТА МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Фрагментарні дані про хижих птахів регіону, зібрані у XVIII – на початку XX ст., містяться у працях О. Мейєра (Мейер, 1794), О. Нордмана (Nordmann, 1840), К.Ф. Кесслера (1860), О.О. Браунера (1894, 1923), О.М. Шугурова (1903), Й.К. Пачоського (Пачоский, 1906, 1909, 1911) та інших учених і аматорів, щоденниках М.М. Алферакі (Алфераки и др., 2012) тощо. Особливо потрібно згадати Й.К. Пачоського, котрий збирав птахів для музейних колекцій, вивчав їх живлення, переважно це робив у Херсонській губернії та Дніпровському повіті Таврійської губернії. Йому допомагав препаратор музею Т.І. Барей. Більша частина колекції птахів до нашого часу зберігається в Херсонському обласному краєзнавчому музеї¹. В цій колекції є збори і з території Миколаївської області (Ємельянова, 2017). Частина колекції Й.К. Пачоського передана та зберігається в Зоологічному музеї Зоологічного інституту РАН у м. Санкт-Петербург (Баккал, 2019) та Миколаївському обласному краєзнавчому музеї.

Найбільш цінна робота початку XX ст. – стаття Дмитра Олександровича Подушкіна (1913): «Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окр. Днепровского лимана». Рукопис цієї роботи переглянув проф. О.О. Браунер, він же перевіряв правильність визначення тушок здобутих птахів, про що написано у вступі до статті. У статті наведені нариси про 22 види хижих птахів: скопа (*Pandion haliaetus*), осоїд (*Pernis apivorus*), великий підорлик (*Clanga clanga*), степовий орел (*Aquila nipalensis*), малий яструб (*Accipiter nisus*), очеретяний лунь (*Circus aeruginosus*), польовий лунь (*C. cyaneus*), степовий лунь (*C. macrourus*), чорний шуліка (*Milvus migrans*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), зимняк (*Buteo lagopus*), звичайний канюк (*B. buteo*), хатній сич (*Athene noctua*), сплюшка (*Otus scops*), вухата сова (*Asio otus*), болотяна сова (*A. flammeus*), сіра сова (*Strix aluco*), степовий боривітер (*Falco naumanni*), звичайний боривітер (*F. tinnunculus*), кібчик (*F. vespertinus*), малий підсоколик (*F. columbarius*), великий підсоколик (*F. subbuteo*). Матеріалом для статі послуговували дані, зібрані з липня 1903 р. до травня 1906 р. в околицях м. Очаків: на Березанському лимані, о. Березань, Кінбурнському п-ові (переважно в економії Мохортово – зараз Волижин ліс), на Тузлівських соляних промислах біля с. Рибаківка (оз. Солонець-Тузли) та в інших місцях².

¹ – Під час окупації м. Херсон у 2022 р. його історичні експонати, судячи з новин, були вивезені російськими окупантами. Як нам повідомили, орнітологічна колекція збереглася.

² – Д.О. Подушкін був військовим, служив у фортечній артилерії в м. Очаків (Жалнина-Василькиоти, Шергалін, 2016).

У 1926 р. видано список птахів Миколаївщини, укладений геологом, колишнім членом Миколаївського товариства аматорів природи, викладачем О.П. Сапожниковим. На жаль, робота вийшла малоінформативною, оскільки у видових нарисах відсутні дані про дати та місця зустрічей, посилення на літературні джерела тощо (Редінов, Петрович, 2015).

Дані про денних хижих птахів і сов Кінбурнського п-ова та морських островів можна знайти в численних роботах, присвячених орнітофауні Чорноморського біосферного заповідника НАН України та прилеглих до нього територій (Клименко, 1950; Ардамацкая, 1969, 1977, 1983; 1991, 1992, 2003; Ардамацкая, Семенов, 1977; Пирогов, 1991а, 1991б, 1991в, 1994, 1995, 1996; Семенов, Ардамацкая, 1992; Ардамацкая, Руденко, 1996; Рыбачук, 1999; Москаленко, 2000, 2008а, 2008б, 2013, 2015; Рыбачук, 2000 та ін.). Також у Музеї природи заповідника були представлені 16 видів денних хижих птахів та 2 види сов, здобутих у заповіднику й на прилеглий території в 1936–1983 рр. (особ. повід. Ю.О. Москаленка)³.

У 1930–1960-х рр. (1933–1938, 1949–1950, 1955, 1967⁴) викладачі, студенти та аспіранти Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна досліджували штучні лісові насадження⁵ з метою вивчення особливостей їх заселення птахами й господарського значення окремих видів (Сахно, 1938; Воронцов, 1940, 1947; Зябров, 1940; Селезнев, 1940; Шевченко, 1940; Волчанецкий, 1959; Волчанецкий и др., 1969, 1970). Особливу увагу приділено кібчику (Будниченко, 1950). Також на цю тему була захищена дисертація співробітником Інституту зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена В.І. Таращук (1951), видана у вигляді книги «Птицы полезащитных насаждений» (Таращук, 1953). Важливо, що більшість дослідників писали не лише про птахів лісових насаджень, але і про види, зустрінуті на прилеглий території. Колекційні екземпляри 8 видів хижих птахів (28 тушок), зібрані в ті роки, зберігаються в Музеї природи при університеті (Девятко, Джамирзоев, 2012).

Таким чином, у ці роки зібраний значний об'єм різноманітного матеріалу щодо денних хижих птахів і сов, їх живлення. Хоча стосовно низки видів дані суперечливі, але ці матеріали дозволяють зробити висновки про зміни у фауні, екології та поширенні видів птахів, що досліджувались.

Дані про знахідки сов та їх живлення також містяться в працях І.Г. Підплічка (1932, 1937), В.І. Абеленцева та М.П. Рудишина (Абеленцев, Ру-

³ – У червні 2023 р. Музей як і інші адміністративні приміщення заповідника у м. Гола Пристань були затоплені водами Каховського водосховища, дамба якої була підірвана російськими окупантами. Тому експонати не збереглись.

⁴ – У публікації в журналі «Вестник зоологии» (Волчанецкий и др., 1970) рік досліджень (1968) вказаний помилково (Волчанецкий и др., 1969).

⁵ – Більшість із згадуваних лісових масивів збереглись до нашого часу, але деревостани та площі їх змінились. Полезахисні лісосмуги в колишньому Доманівському районі були вирубані в роки Другої світової війни.

дишин, 1960). В.І. Абеленцев також зібрав кладки кількох видів хижих птахів, що розглядаються нами (Пекло, 2016).

Л.О. Портенко (1928) у 1927 р. досліджував птахів Подільської губернії, до меж якої входила й частина лісостепової зони в межах сучасної території Одеської області. Його дані дають уяву про гніздову фауну хижих птахів лісостепу та острівних лісів, розташованих на Подільській височині, що прилягають до степової зони в межах Одеської та Миколаївської областей.

У 1953 р. невелика колекція яєць денних хижих птахів⁶, котра збереглася до нашого часу, зібрана спеціалістом по мисливських видах тварин О.О. Салганським у Вознесенському лісгоспі, зокрема в урочищі «Лабіринт» (Давиденко та ін., 2011; особ. повід. С.М. Шевченка).

Починаючи з 1950-х рр. і до цього часу описані такі палеонтологічні знахідки: малого підорлика (*Clanga pomarina*), великого підорлика, степового орла, могильника (*Aquila heliaca*), беркута (*A. chrysaetos*), великого яструба (*Accipiter gentilis*), чорного шуліки, орлана-білохвоста, вухатої сови, болотяної сови, пугача (*Bubo bubo*), балабана (*Falco cherrug*), зроблені переважно під час розкопок давньогрецького міста Ольвія, розташованого в гирлі Бузького лиману, та поселеннях на о. Березань (Воинственский, 1960, 1967; Горобець, Яненко, 2015; Яниш, Каспаров, 2015; Горобець, 2017).

У 1920–1960-х рр. вийшла низка робіт, котрі містять дані про хижих птахів, зібрані в Одеській області (Волянський⁷, 1923, 1924а, 1924б, 1925, 1927а, 1927б; Воинственский, 1953; Назаренко, 1953; Пузанов, Назаренко, 1962, Федоренко, Назаренко, 1965 та ін.). Л.Ф. Назаренко у 1958 р. захистив кандидатську дисертацію «Орнитологическая фауна Нижнего Приднестровья и ее хозяйственное значение», котра містить низку оригінальних даних. Цікаві дані про птахів Південної Бессарабії та Добруджського степу (Україна та Молдова), зібрані в першій половині ХХ ст. (по 1940 р. включно), містить узагальнююча праця Ервіна Геєра, нащадка німців-колоністів з України (Heer, 1971).

Особливо необхідно згадати монографію В.М. Зубаровського (1977) у серії «Фауна України», присвячену денним хижим птахам. У ній, окрім посилань на літературні джерела, оприлюднені окремі дані колекціонера яєць В.І. Лобко-Лобановського⁸ та зоолога-теріолога В.І. Абеленцева з території Миколаївщини.

⁶ – Правильність визначення належності кладок осоїду та рудому шуліці (*Milvus milvus*) викликають сумнів, що обговорюється у видових нарисах.

⁷ – Б.Є. Волянський в околицях Одеси дослідив чимало пелеток вухатої та болотяної сов, хатнього сича, кібчика та звичайного боривітра, зібраних ним у 1929–1935 рр., але дані так і не опублікував. Оприлюднено лише загальний список ссавців та їх кількість у пелетках (Підоплічко, 1937) і опрацьовано пелетки вухатої сови, зібрані ним (Назаренко, 1958).

⁸ – В.І. Лобко-Лобановський був військовослужбовцем. У 1957–1968 рр. служив у м. Одеса (Гричик, 2022).

У 1987 р. вийшов довідник, присвячений рідкісним і зникаючим видам рослин і тварин України (Чопик и др., 1987), який вміщує також нари- си і про хижих птахів. Особливістю цього видання є карти з кадастрами знахідок, але інформація щодо Миколаївської області в ньому відсутня.

У 1988 р. вийшла книга Л.Ф. Назаренка та Л.А. Амонського, в якій наве- дено список птахів Північно-Західного Причорномор'я, у якому 39 видів хи- жих птахів. У попередні роки вийшло кілька робіт, що містять, зокрема і ре- зультати кільцювання хижих птахів (Назаренко и др., 1978; Корзюков, 1981).

Цілеспрямоване вивчення денних хижих птахів на південному заході України розпочав у 1972 р. В.І. Пілюга⁹. Регіон його досліджень охоплював також і територію Миколаївщини, переважно правобережжя Південного Бугу. Ним проаналізовано багаторічні зміни у фауні денних хижих пта- хів, оцінено їх чисельність, показано поширення гніздових видів (Пілюга, 1999). В.І. Пілюгою (2000), вперше для регіону, узагальнено дані про термі- ни і відносну чисельність денних хижих птахів у період міграцій. Вченим також опубліковані дані про екологію гніздування осоїда, малого підор- лика, орла-карлика (*Hieraetus pennatus*), могильника, орлана-білохвоста і балабана, відомості зібрані переважно в лісостепу на півночі Одеської об- ласті (Пілюга, 1991, 1999, 2000), поблизу кордону Миколаївської області.

У 1979–1990 рр. гніздових яструбиних у межиріччі Дністра – Півден- ного Бугу вивчав В.В. Кінда (Кінда, 1991). Ним же знайдені сипуха (*Tyto alba*) (Кошелев и др., 1991) та кречет (*Falco rusticolus*) (Кінда, 2002) біля межі Миколаївської області.

Багато цікавих даних, починаючи з 1980-х рр., зібрано О.М. Архипо- вим переважно на Кучурганському лимані та в його околицях у Одеській області (Архипов, 1995, 1996, 2000а, 2000б, 2003а, 2003б, 2005, 2008, 2011а, 2011б, 2012, 2022; Архипов, Фесенко, 2004, 2005; особ. повід. та пости у Фейсбуці). Частина знахідок підтверджена фотографіями.

З 1970-х рр. і по цей час окремі дані щодо хижих птахів Одеської об- ласті та загалом Північного Причорномор'я зібрані орнітологами, бьор- двотчерами та фотографами: О.І. Бронсковим, О.В. Бурковським, О.М. Гайдашом, І.П. Гержином, М.Є. Жмудом, Ю.М. Кодрулем, А.І. Корзюко- вим, С.Л. Курочкіним, В.Л. Кучеренком, К.І. Пилипюком, О.В. Потаповим, І.Т. Русевим, Є.М. Чернолевым, О.О. Швецем, М.В. Яковлевим та інши- ми, які лише частково оприлюднено (Потапов, 1995; Гайдаш и др., 2012; Korziukov et al., 2024 та ін., інтернет-джерела).

Нещодавно вийшла стаття про гніздові види сов околиць м. Одеса, яка, на жаль, містить помилки (Стойловский, Малиношевский, 2017¹⁰).

⁹ – Випускник біологічного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

¹⁰ – У цій роботі є низка суперечностей, наприклад, у тексті написано, що одне гніздо вухатої сови

Низку цікавих спостережень опубліковано стосовно територій Дніпропетровської та Кіровоградської областей, прилеглих до Миколаївщини (Стригунов, Милобог, 1999; Коцюруба, Стригунов, 2003; Янчук, 2012; Kotsiuruba, Yablonskaya, 2019 та ін.). Також для Кіровоградської області А.О. Шевцовим складено список хижих птахів із вказівкою статусів та відносної чисельності (Вербицький та ін., 2008¹¹), а для Дніпропетровської області дані щодо денних хижаків і сов коротко узагальнені¹² в монографії про птахів області (Булахов та ін., 2008) та Червоній книзі Дніпропетровської області (Червона книга..., 2011). Нещодавно також вийшла стаття, котра містить узагальнену інформацію про спостереження деяких рідкісних та залітних хижих птахів на Дніпропетровщині (Bradbeer та ін., 2023).

З середини 1990-х рр. почали регулярно проводити зимові обліки птахів у Північно-Західному Причорномор'ї, переважно на територіях Одеської та Херсонської областей. Завдяки цим облікам визначено сучасний видовий склад і відносну чисельність зимуючих хижих птахів (Русев и др., 1997, 1998, 1999, 2001; Гайдаш и др., 2012 та ін.).

У кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. зібрано матеріал щодо фауни, гніздових денних хижих птахів і сов низки заказників і заповідних урочищ Миколаївської області, а також про рідкісні види; знайдений на гніздуванні степовий канюк (*Buteo rufinus*) (Прокопенко, Костюшин, 1993; Костюшин, 1994; Костюшин, Мирошніченко, 1995; Прокопенко, Гринченко, 1996; Гринченко и др., 2000 та ін.).

Під час інвентаризації орнітофауни регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя» С.В. Домашевським у 1999–2000 рр. проведені обліки хижих птахів у долині р. Південний Буг на ділянці від с. Мигія Первомайського району до с-ща Олександрівка Вознесенського району й на прилеглих ділянках (Домашевский, 2001). У матеріалах спостережень 2008–2011 рр. під час студентських практик, для цієї ж території згадується 8 видів денних хижих птахів (Ніжинець, 2012).

У 1987–1990 рр. на Кінбурнській стрілці Кінбурнського п-ова проводив спостереження за міграціями птахів М.Г. Пирогов (1996)¹³. Деякі з наведених у його статті даних, безперечно помилкові, зокрема, про масовий проліт степових орлів і могильників.

загинуло на стадії яйцекладки, але по даним таблиці його успішно покинули пташенята.

¹¹ – У цитованій роботі не вказано рік видання, судячи з повідомлення В.В. Сижка (2008), вона була надрукована у 2008 р.

¹² – У монографії та Червоній книзі міститься низка суперечливих даних та явні помилки, на що зокрема звернули увагу П. Бредбіер із колегами (Bradbeer та ін., 2023).

¹³ – М.Г. Пироговим (1993) підготована робота, присвячена хижим птахам Чорноморського заповідника, але з її змістом нам ознайомитися не вдалося, незважаючи на пошуки в бібліотеках. Не зберіглася ця робота також і в автора та архівах заповідника.

Дані про весняну міграцію чорного шуліки на території Миколаївщини, зібрані методом анкетування, наведені в статті В.М. Грищенка та В.В. Серебрякова (1990). Також В.М. Грищенком (2006, 2011, 2016) опрацьовані дані щодо термінів міграцій скопи, очеретяного та польового лунів, зимняка й малого підсокола для Миколаївської області та загалом України.

Нещодавно вийшла книга, присвячена грифовим птахам України (Цвельх и др., 2018), куди увійшли і дані з Миколаївщини та регіону.

На початку XXI ст. на території степової частини Миколаївської області проведено масштабні обліки гніздових денних хижих птахів Ю.В. Милобогом, В.В. Ветровим та В.І. Стригуновим. Деякі спостереження зроблені Ю.В. Милобогом ще в середині 1990-х рр., переважно в межах колишнього Казанківського району біля с. Володимирівка. Результати цих ґрунтовних досліджень опубліковані в низці робіт (Стригунов, Милобог, 2001; Милобог и др., 2002; Стригунов и др., 2003, 2008а, 2008б; Милобог, Ветров, 2012, 2015 та ін.) та узагальнені в дисертації Ю.В. Милобога (2012): «Соколоподібні (*Falconiformes*) степової зони України: видовий склад, територіальний розподіл, динаміка чисельності та охорона». В дисертації, також зроблена оцінка чисельності денних хижих птахів, показано їх біотопічний розподіл для «степових» областей, зокрема й Миколаївської; приведені карти поширення видів і наведено багато іншої інформації, котра стосується також і не гніздових видів.

Під час дисертаційного дослідження дані про фауні денних і нічних хижих птахів полезахисних лісосмуг в околицях м. Вознесенськ зібрані О.З. Петрович (2014, 2017).

Сучасні випадкові спостереження хижих птахів на території Миколаївської області, переважно видів, занесених до Червоної книги України, оприлюднено у фауністичних роботах регіонального рівня (Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012, 2014, 2017; 2022; Кузьменко, Кузьменко, 2018; Панчук та ін., 2018; Гаврилюк та ін., 2019; Вобленко и др., 2019; Артамонов та ін., 2024 та ін.).

Багато цікавих даних розміщено в Інтернеті: в соцмережах та на спеціалізованих сайтах, наприклад, Птахи України, Український центр досліджень хижих птахів, eBird, UkrBIN, iNaturalist, GBIF та інших. Вони зібрані орнітологами, б'юрдвотчерами, фотографами-анімалістами, любителями природи, натуралістами тощо¹⁴. З натуралістів хочемо відзначити Романа Степового, який зібрав багато фактичного матеріалу у м. Миколаїв

¹⁴ – При використанні цих даних потрібно враховувати, що деякі визначення навіть по фотографіях є помилковими, до того ж можуть вказуватися неточні координати місць спостережень і дати, з чим ми зіткнулись на власному досвіді. Також не завжди зрозуміло скільки спостерігали особин. Тому бажано за можливості зв'язуватися з авторами знахідок. Недоліком GBIF є те, що туди інколи заносяться й сумнівні дані, зокрема й такі, що піддавалися критиці.

та його околицях, підтвердженого фотографіями (UkrBIN, iNaturalist). З орнітологів згадаємо Володимира Новака, який, захищаючи Україну в лавах Збройних сил України, зробив низку цікавих спостережень на теренах Миколаївської області та виклав їх на сайті «eBird».

В останні роки цікаві дані отримані завдяки дистанційним спостереженням за окремими видами денних хижих птахів (супутникова телеметрія), частина з яких під час міграційних переміщень потрапили і на територію Миколаївської області¹⁵. Завдячуючи цьому методу, в список Миколаївської області включено стерв'ятника (*Neophron percnopterus*) та чорного грифа (*Aegypius monachus*).

На жаль, застарілі та помилкові дані наведені в роботі, присвяченій орнітофауні археологічного заповідника «Ольвія» (Наконечний, Серебряков, 2013). Не відображав реальний стан речей, на час видання, і «Атлас гніздових птахів Європи» (Hagemeijer, Blair, 1997) та «Атлас птахів України» (Серебряков, 2012). У новому виданні «Атлас гніздових птахів Європи 2» (Keller et al., 2020) та укладеному на підставі даних, зібраних для нього, – «Атлас гніздових птахів України» (Кузьменко та ін., 2021), ареали та чисельність досліджених видів показані більш коректно.

Структура монографії, присвяченої міграціям денних хижих птахів (Шмелева, Харитонов, 2016), не дозволяє використовувати її в нашій роботі через неможливість виділити фактичні дані про досліджувану нами територію.

Необхідно також згадати серію книг про птахів Причорномор'я авторства І.В. Щеголева з колегами, у двох із яких є інформація про хижих птахів та сов регіону досліджень (Щеголев и др., 2016, 2018). Ці книги містять переважно дані та роздуми І.В. Щеголева та повідомлення деяких орнітологів¹⁶ і інших спостерігачів, у меншій мірі посилання на літературні джерела. На жаль, книги написані сумбурно, містять численні помилки та багато недодільного тексту, повтори, що ускладнює їх читання та відлякує науковців.

З 1987 р. вивчення денних хижих птахів та сов проводилося з різною інтенсивністю авторами цієї роботи, що відображено в низці публікацій (Рединов, 2003в, 2010а, 2010б; Рединов, 2003б, 2009, 2011а; Олейник, Рединов, 2006; Петрович, Рединов, 2007а, 2007б, 2007в, 2008б, 2008в, 2008г, 2008д, 2010а, 2010б, 2011; Рединов, Петрович, 2007; Олейник и др., 2008; Рединов та ін., 2008а, 2008б; Petrovich, 2011; Рединов, Петрович, 2015, 2016а, 2016б; Рединов, Панченко, Моисеев, 2017а та ін.).

¹⁵ – Посилання на відповідні сайти найбільш повно представлені на сайті Українського центра досліджень хижих птахів – <https://raptors.org.ua/>.

¹⁶ – З.О. Петровичем було надано дані обліків гаги (*Somateria mollissima*), тому він був включений до співавторів однієї з книг, але в її редактуванні участі не брав.

Окремі дані про хижих птахів опубліковані в орнітологічних роботах фауністичного та іншого характеру (Рединов, 1999, 2001; Рединов, Петрович, 2003, 2008, 2011а, 2011б, 2013, 2016; Рединов, 2006, 2016а, 2016б; Петрович, Рединов, 2008а; Рединов, Панченко, 2017; Рединов и др., 2017а, 2017б, 2017в, 2020а, 2020б, 2020в, 2022; Рединов, Петрович, 2023; Redinov et al., 2023 та ін.).

2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Адміністративна, фізико-географічна та соціально-економічна характеристика

Територія Миколаївської області раніше входила до складу Херсонської (правобережна частина) та Таврійської (лівобережна частина) губерній. Межі області та її адміністративно-територіальний поділ неодноразово змінювалися з часу створення (1937 р.) і до кінця 1980-х рр. (Александренко та ін., 2007). Область була поділена на 19 районів, мала 9 міст, 17 смт¹⁷ та близько 900 сільських населених пунктів (Горчаков, Коляда, 1990 з уточн.) (рис. 1).

Рис. 1. Адміністративно-територіальний поділ Миколаївської області, актуальний станом на 01.01.2020. 1 – Адміністративні центри районів (водночас зліва від м. Миколаїв розташований Миколаївський, а справа Вітовський райони) (за: Александренко та ін., 2007).

¹⁷ – 26.01.2024 набув чинності Закон України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» від 28.07.2023 №3285-ІХ, яким зокрема скасовано поняття «селище міського типу (смт)» замість нього вживатиметься селище (с-ще).

У 2021 р. завершена нова адміністративно-територіальна реформа – сформовано об'єднані райони, створено територіальні громади. Наразі область поділена на 4 райони: Миколаївський, Баштанський, Вознесенський та Первомайський, котрі включають 911 населених пунктів (рис. 2)¹⁸.

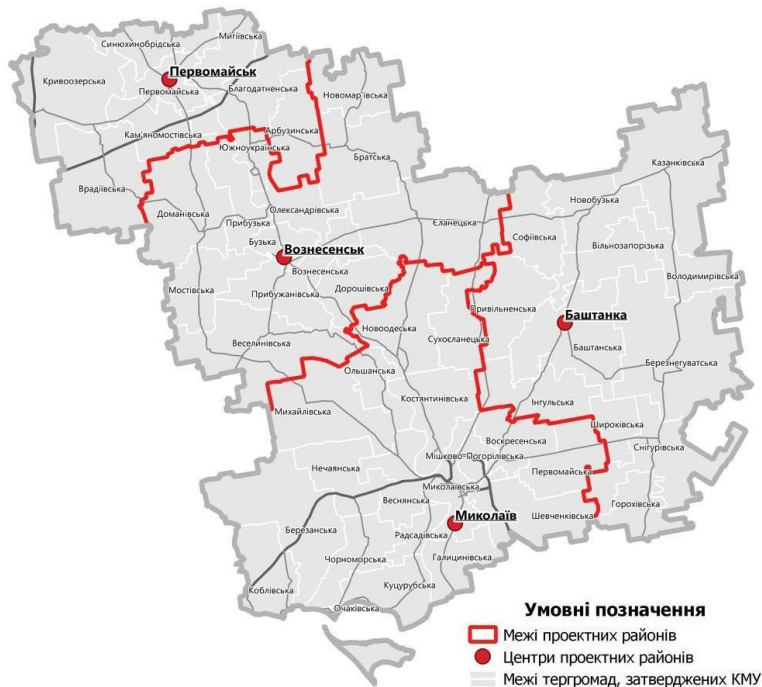

Рис. 2. Адміністративно-територіальний поділ Миколаївської області, актуальний станом на 01.01.2021. Червоною лінією показано межі районів (<https://decentralization.gov.ua/news/12639>)

Необхідно зазначити, що до нових адміністративних районів ліквідовані не увійшли повним складом. Є випадки, коли частина розформованого району у складі різних громад входить до кількох нових адміністративних районів.

Миколаївська область (площа 24600 км²) розташована в межах лісостепової (південноподільська та південнопридніпровська височинні області) зони і в північностеповій (південноподільська та південнопридніпровська схилово-височинні області), середньостеповій (дністровсько-бузька і бузько-дніпровська низинні області) та сухостеповій (нижньобузько-дніпровська та нижньодніпровська терасово-дельтова області) підзонах степової зони України.

Межа між областями лісостепу, північностепової та середньостепової підзон проходить по правому берегу р. Південний Буг, а між областями

¹⁸ – Під час повномасштабної російської агресії, що розпочалась 24.02.2022, частина населених пунктів зруйнована вщент.

південнестепової підзони – по правому берегу р. Дніпро. Лісостепова зона займає лише 7% площі Миколаївської області (Маринич, 1990; Національний атлас України, 2007) (рис. 3).

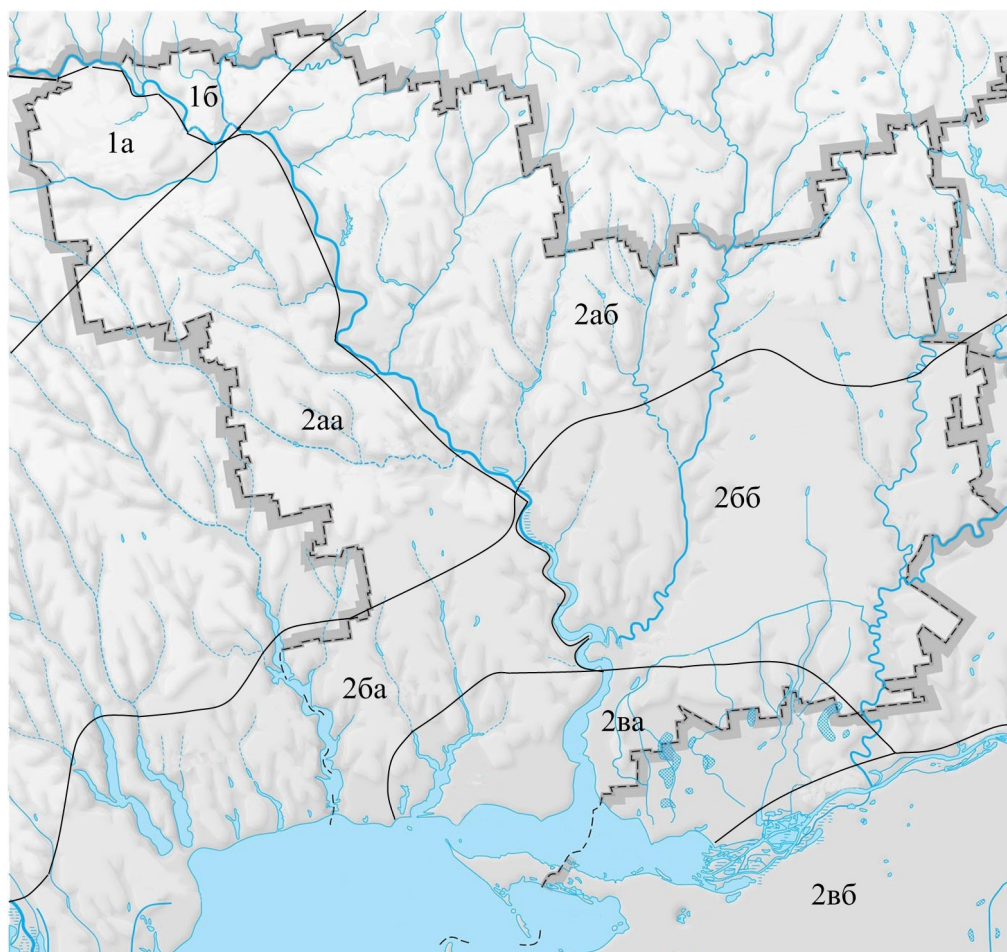

Рис. 3. Межі фізико-географічних зон, підзон і областей в Миколаївській області та на прилеглий території (за: Національний атлас України, 2007).

1. Лісостепова зона (а – південноподільська височинна, б – південнопридніпровська височинна області); 2. Степова зона: а – північнестепова підзона (а – південноподільська схилово-височинна, б – південнопридніпровська схилово-височинна області), б – середньостепова підзона (а – дністровсько-бузька низовинна, б – бузько-дніпровська низовинна області), в – сухостепова підзона (а – нижньобузько-дніпровська низовинна, б – нижньодніпровська терасово-дельтова низовинна області).

В області нараховується 120 річок і балок з тимчасовими струмками, довжиною більше 10 км кожна, з них: 112 – малі, 7 – середні та 1 велика (р. Південний Буг), 40 водосховищ і понад 1100 ставків. Густота річкової сітки становить 0,1–0,2 км на км². У межах області також знаходяться Березанський, Бузький, частково Тилігульський і Дніпровсько-Бузький

лимани та прибережні акваторії Чорного моря, включаючи Ягорлицьку затоку з островами Кругий, Довгий і о. Березань. Вода займає 5,2% площі області.

Лісистість області становить близько 7%: 5,2 – ліси та інші покриті лісом площі, 1,5 – лісосмуги. Сільськогосподарські угіддя займають 86% суші області¹⁹. Степові ділянки збереглися фрагментами по схилах балок і берегах річок, лиманів і узбережжя моря. У більшості випадків вони деградовані (перевипас, пали) та/або заростають маслинкою вузьколистою й іншими деревно-чагарниковими видами через відсутність випасу (Горчаков, Коляда, 1990; Національна доповідь..., 2008; наші дані). Також їх використовують для заліснення.

Цілеспрямоване заліснення області розпочато в 1940–1950-х рр. До початку XXI ст. утворилася мережа з лісосмуг віком 40–60 років. В останні 30 років дерева в лісосмугах, особливо розташованих біля сіл, вирубуються на дрова, в них часто відбуваються пожежі через випалювання сухої трави і стерні на полях (Редінов, 2016б; Петрович та ін., 2017).

Розташований на лівобережжі Дніпра Кінбурнський півострів – одна з 7 піщаних арен Нижньодніпровських пісків. Півострів знаходиться в межах Миколаївської та Херсонської областей.

Згідно з даними Головного управління статистики Миколаївської області²⁰ станом на 01.01.2022 чисельність населення області становила 1091821 особи, з них: 750698 ос. – міське, 321123 ос. – сільське населення. Відповідно за районами: Баштанський (площа²¹ 6706,4 км²) – 62789 ос. і 81445 ос. (разом 134234 ос.); Вознесенський (6152,7 км²) – 102068 ос. і 73474 ос. (175542 ос.); Миколаївський (97689,9 км²) – 510063 ос. і 126769 ос. (636832 ос.); Первомайський (3792,5 км²) – 85778 ос. і 59435 ос. (145213 ос.). Про динаміку чисельності населення Миколаївської області дає уяву таблиця 1.

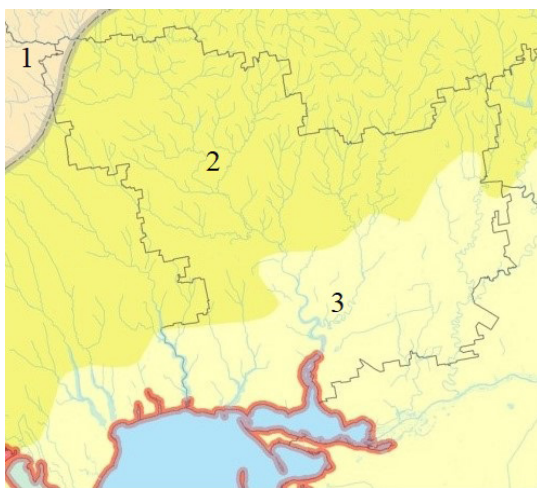

Рис. 4. Поділ Миколаївської області згідно з лісогосподарським районуванням (за: Генсирук и др, 1981; Милобог 2012). 1 – Лісостепова зона; 2 – Північний байрачний степ; 3 – Південний посушливий степ.

¹⁹ – В останні 10 років спостерігається повсюдне розорювання степових ділянок, тому площа сільгоспугідь (ріллі) є більшою, ніж указано в цитованих джерелах та офіційній статистиці.

²⁰ – <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>

²¹ – Тут і далі площу вказано з сайту Децентралізація <https://decentralization.gov.ua/>

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення в сучасних межах Миколаївської області

Рік	1939 ¹	1959 ¹	1970 ¹	1979 ¹	1990 ¹	2021 ²
Чисельність населення, осіб	919000	1012000	1146000	1243000	1331000	1091821
Густота населення, ос. на км ²	37,7	41,6	47,1	51,1	54,7	44,8

Примітки. ¹ – за: Заболотним з колегами (1997), ² – дані Головного управління статистики Миколаївської області.

2.2. Природно-заповідні об'єкти та інші природоохоронні території

Станом на 01.01.2024 на території області створено 157 об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), двом водно-болотним угіддям надано міжнародний природоохоронний статус Рамсарських угідь (Коломієць, Таращук, 2003; Леоненко та ін., 2003а, 2003б з уточненнями²²).

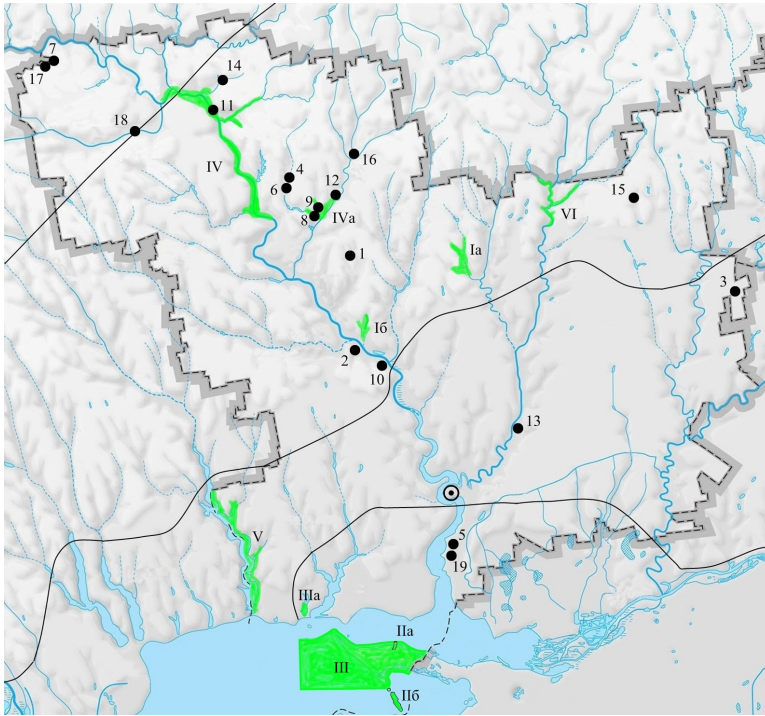

Рис. 5. Розташування об'єктів природно-заповідного фонду та урочищ у Миколаївській області, котрі згадуються в тексті. Нумерація 1–19 відповідає табл. 2; 1 – ПЗ «Єланецький степ»: а – відділення «Єланецький степ», б – «Михайлівський степ», II – ділянки Чорноморського БЗ: а – Волижин ліс, б – острови Круглий та Довгий, III – НПП «Білобережжя Святослава» і РЛП «Кінбурнська коса», а – Рибаківське відділення НПП; IV – НПП «Бузький Гард» і РЛП «Гранітно-степове Побужжя», а – Трикратське відділення НПП; V – РЛП «Тилігульський», VI – РЛП «Приінгульський».

²² – За даними управління екології та природних ресурсів Миколаївської ОВА. <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/pzf/perspektyva/>

Серед них 1 – природний заповідник, котрий має 2 територіально відокремлених природоохоронних науково-дослідних відділення, 5 – регіональних ландшафтних парків²³, 2 – національних природних парки, 68 – заказників, 13 – заповідних урочищ тощо. На території області розташовані також дві ділянки Чорноморського біосферного заповідника. Загальна площа ПЗФ станом на 2024 р. становить 3,18 % від території області, 78,162 тис. га (Петрович та ін., 2013)²⁴.

Нижче подано коротку характеристику заповідних об'єктів області (Костюшин, 1997; Коломієць, Тарашук, 2003, Редінов, 2006 та ін., з уточненнями), котрі згадуються в книзі, та є важливими для мешкання денних хижих птахів і сов (рис. 5, табл. 2).

Таблиця 2

**Опис деяких лісових заказників і заповідних урочищ
Миколаївської області**

№	Назва, рік заповідання ¹ (площа)	Короткий опис	Джерело даних
1	державний заказник «Рацинська дача», 1974 р. (1787 га)	Знаходиться у Вознесенському районі між селами: Вознесенське, Григорівське, Трудове і Малосолоне. Лісонасадження закладені в 1870 р. Більша частина території зайнята середньовіковими і молодими лісонасадженнями, а також горіховими садами, менша – зрілими листяними лісами	Костюшин, Мирошниченко, 1995; Костюшин, 1997; Леоненко та ін., 2003а, 2003б; наші данні
2	заказник «Варюшино» 1978 р. (632 га)	Знаходиться у Вознесенському (Веселинівському) районі в околицях с. Варюшине. Молоді соснові та листяні ліси на пісках на правому березі р. Південний Буг.	Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Редінов и др., 2020б
3	заказник «Володимирівська дача», 1978 р. (1298 га)	Лісонасадження закладені в 1873 р. у вигляді лісу на вододілі р. Інгулець та р. Висунь. Розташований в Баштанському (Казанківському) районі біля с. Лісове. Переважають середньовікові насадження з ясена, дуба, робінії псевдоакації. В 1900–1910 рр. поруч насаджені 8 полезахисних лісосмуг, які заповідного статусу не мають. У лісосмугах збереглися окремі дуби віком близько 100 років	Устиновская, 1950; Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Редінов и др., 2020в

²³ – РЛП «Висунсько-Інгулецький» складається з невеликих степових ділянок, розташованих у межах Березнегуватської громади Баштанського району, і залишається єдиним без адміністрації. У 2022 р. через територію парку проходила лінія фронту.

²⁴ – Робота зі створення нових об'єктів ПЗФ триває, у березні 2023 р. створено 3 ландшафтних заказники та 3 ботанічні пам'ятки природи загальною площею 287,45 га, а загальна кількість об'єктів склала 157.

№	Назва, рік заповідання ¹ (площа)	Короткий опис	Джерело даних
4	заказник «Новоселівка», 1978 р. (112,7 га)	Знаходиться неподалік від заказника «Олександрівська дача», в околицях с. Новоселівка. Домінують листяні ліси середнього віку, невелика частина яких зайнята молодими насадженнями. Зустрічаються заболочені ділянки вздовж р. Арбузинка	Костюшин, Мирошниченко, 1995; Костюшин, 1997; Леоненко та ін., 2003а, 2003б
5	заказник «Балабанівка», 1982 р. (510 га)	Розташований в адміністративних межах м. Миколаїв. Молоді та середньовікові соснові насадження на пісках на лівому березі Бузького лиману. Зустрічаються невеликі ділянки листяних насаджень середнього віку	Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Рединов и др., 2022
6	заказник «Олександрівська дача», 1978 р. (465 га)	Середньовікові та молоді листяні насадження на схилі долини р. Арбузинка біля с. Агрономія у Вознесенському (Арбузинському) районі. Біля третини території заказника займають кущі та вирубки	Костюшин, Мирошниченко, 1995; Костюшин, 1997; Леоненко та ін., 2003а, 2003б, наші дані
7	заповідне урочище «Курячі лози», 1972 р. (302 га)	Фрагмент листяного природного лісу, зростає в лісостеповій частині області. Частина лісу посаджена штучно. Через ліс проходить дорога загальнодержавного значення	Леоненко та ін., 2003а,б; Рединов и др., 2017в
8	заповідне урочище «Лабіринт» ³ , 1972 р. (247 га)	Лісонасадження урочищ закладені в 1819 р. Розташовані поруч, в Вознесенському районі в околицях сіл Трикрати, Актове, Ясна Поляна. В урочищі «Лабіринт» більша частина масиву представлена старим лісом із дубу, ясеню, клену. В урочищі «Василева пасіка» домінують середньовікові насадження. Також є ділянки зрілих насаджень, перший ярус яких представлений дубом, кленом і ясенем. Більшу частину урочища займають став і болото	Устиновская, 1950; Костюшин, Мирошниченко, 1995; Костюшин, 1997; Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Рединов и др., 2017б
9	заповідне урочище «Василева пасіка» ³ , 1972 р. (252 га)		
10	заповідне урочище «Андріївське», 1972 р. (1294 га)	Знаходиться в Миколаївському районі в околицях сіл Андріївка, Ясна Поляна, Ковалівка. Молоді та середньовікові соснові насадження на пісках. Зустрічаються невеликі ділянки листяних насаджень середнього віку	Леоненко та ін., 2003а,б; Рединов и др., 2020б

№	Назва, рік заповідання ¹ (площа)	Короткий опис	Джерело даних
11	заповідне урочище «Лівобережжя» ³ , 1977 р. (226 га)	Знаходиться в Первомайському районі в околицях с. Куріпчине. Листяні насадження середнього віку на лівому схилі долини р. Південний Буг	Костюшин, Мирошниченко, 1995; Костюшин, 1997; Леоненко та ін., 2003а, 2003б
12	заповідне урочище «Хомутець», 1972 р. (68 га)	Лісонасадження закладено в XIX сторіччі. Розташований цей листяний ліс на правому (основний масив) і лівому берегах р. Мертвовод у Баштанському (Братському) районі біля с. Петропавлівка. Він умовно розділений на два урочища: «Хомутець – 1» і «Хомутець – 2»	Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Рединов и др., 2017б
13	заповідне урочище «Мар'ївське», 1984 р. (388 га)	Знаходиться в Миколаївському (Баштанському та Вітовському) районі в околицях с. Мар'ївка і с. Михайло-Ларине. Насадження 60-річного віку на березі р. Інгул. Є соснові квартали	Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Рединов, Панченко, 2017
14	заповідне урочище «Літній хутір Скаржинського» ² , 1995 р. (105,7 га)	Знаходиться в Первомайському районі в околицях с. Софіївка. Листяні та хвойні насадження середнього і старшого віку в долині р. Бакшала	Леоненко та ін., 2003а, 2003б
15	заповідне урочище «Чабанка», 1972 р. (457 га)	Лісонасадження закладені в 1873–1881 рр. Розташоване біля с. Анастасівка і с. Новодмитрівка Баштанського (Новобузького) району. Переважають листяні насадження середнього віку, є старі дуби	Леоненко та ін., 2003а, 2003б; Рединов и др., 2020а
16	урочище «Дубова балка», (426 га)	Лісонасадження закладені в 1876–1880 рр. Розташовано урочище на північ від с-ща Братське на правому березі р. Мертвовод. Складається з двох масивів листяних насаджень, розташованих поруч	Волчанецкий и др., 1959; наші дані
17	урочище «Тридуби», (360 га)	Ділянка листяного природного лісу, зростає в лісостеповій частині області. Частина лісу посаджена штучно	Рединов и др., 2017в
18	урочище «Катеринка», (1117 га)	Лісонасадження закладені в 1930-х рр. Лісовий масив у долині р. Кодима насаджений на піщаній арені. Зростає біля сіл Катеринка, Кримка та Кумарі в Первомайському районі. Лісом покрито 885 га, з них: соснові насадження – 718, дуб – 64 га. Переважають насадження середнього віку	Ковальчук, 1997; наші дані

№	Назва, рік заповідання ¹ (площа)	Короткий опис	Джерело даних
19	Галицинівський ліс (569 га)	Розташований на південь від с. Галицинове в Миколаївському (Вітовському) районі. Молоді та середньовікові соснові насадження на пісках на лівому березі Бузького лиману. Зустрічаються невеликі листяні насадження середнього віку, в тому числі з дубу	Рединов и др., 2022

Примітки. ¹ – роки створення та площі заповідних об'єктів уточнено в управлінні екології Миколаївської обласної військової адміністрації станом на 2024 р. Якщо було декілька рішень про створення об'єкта, вказано рік прийняття першого; ² – короткий опис територій зроблено на підставі різних джерел з уточненими; ³ – об'єкти увійшли до складу НПП «Бузький Гард» без анулювання їх колишнього заповідного статусу.

Ділянка Волижин ліс Чорноморського біосферного заповідника (Чорноморського БЗ) площею 203 га розташована в прибережній зоні Дніпро-Бузького лиману на Кінбурнському п-ові між с. Покровське і с. Василівка Миколаївського (Очаківського) району (рис. 6). Ліс є природним вільхово-дубовим гаєм із старими деревами, вік деяких із них перевищує сто років. Заповідний статус ділянці надано в 1928 р. До Чорноморського БЗ у межах Миколаївської області також відносяться острови Круглий і Довгий в Ягорлицькій затоці Чорного моря (Редінов, Петрович, 2021). На прилеглій території в Скадовському (Голопристанському) районі Херсонської області розташовані лісостепові, приморські, островні та інші ділянки заповідника (рис. 6).

Рис. 6. Карта-схема району Чорноморського біосферного заповідника.

Природний заповідник (ПЗ) «Єланецький степ» створений у 1996 р. на базі заказника місцевого значення «Єланецький» і прилеглих ділянок між селами Новоолександрівка, Водяно-Лорине, Антонівка, Новомиколаївка, Водяне в межах Вознесенського (Єланецького і Новоодеського) району на площі 1675,7 га (Проект організації..., 1997). У 2016 р. вийшов Указ Президента України про приєднання до заповідника нової ділянки – «Михайлівський степ», площею 1334,95 га, розташованої у Вознесенському (Новоодеському і Вознесенському) районі. Загальна площа ПЗ становить 3010,65 га. Територія заповідника – Єланецьке природоохоронне науково-дослідне відділення (ПНДВ) являє собою яружно-балковий комплекс, що включає нижні частини трьох балок басейну р. Громокля. Степові ділянки та багаторічні перелоги займають 81% площі, лісонасадження – 2%. З часу створення заповідника відбувається заростання степу та перелогів деревно-чагарниковою рослинністю і накопичення сухих залишків трав'янистих рослин.

Михайлівське ПНДВ – відокремлена ділянка ПЗ біотопічно схожа з основною ділянкою, її більша частина раніше мала статус ландшафтного заказника (Редінов та ін., 2017).

Регіональний ландшафтний парк (РЛП) «Кінбурнська коса» створений у 1992 р. на площі 17890,2 га. Включає в себе Кінбурнський п-ів і прилеглу кілометрову смугу акваторій Чорного моря, Дніпро-Бузького лиману та Ягорлицької затоки Чорного моря в межах Миколаївської області. Ягорлицька затока також має статус Рамсарського угіддя. Після створення в 2009 р. національного природного парку (НПП) «Білобережжя Святослава» (35223,2 га) більша частина території РЛП «Кінбурнська коса» увійшла до його складу (за виключенням 3209 га²⁵), та, відповідно, має подвійний природоохоронний статус. У межі НПП входить також нижня частина оз. Солонець-Тузли (акваторія) біля с. Рибаківка Миколаївського (Березанського) району, яка має статус гідрологічного заказника.

Кінбурнський п-ів з 1950-х рр. засаджується кварталами кримської та звичайної сосни. Природна рослинність представлена невеликими гаями з вільхи клейкої, берези дніпровської та дуба звичайного. З 1980-х рр. півострів інтенсивно заростає маслинкою вузьколистою, особливо прибережні та степові піщані ділянки і села. Лісистість території складає близько 35%²⁶. Відкриті ділянки являють собою піщаний степ, луки, солончаки. На півострові знаходиться близько 430 озер та 3 села.

²⁵ – У 2019 р. вийшов Указ Президента України № 137 «Про зміну меж національного природного парку «Білобережжя Святослава», внаслідок якого площа РЛП зменшилася ще на 136,2 га.

²⁶ – Внаслідок військових дій на території півострова протягом 2022–2023 рр. численними пожежами охоплено майже всі штучні соснові ліси та природні гаї, включно з Волижиним лісом (Редінов, Петрович, 2023а).

РЛП «Гранітно-степове Побужжя» створений у 1994 р. У наступні роки неодноразово розширювався і станом на 2024 р. його площа складає 7394,3 га. У парк входять ділянка долини р. Південний Буг від с. Мигія до с-ща Олександрівка і пониззя річок Мала та Велика Корабельна, Бакшала, у межах Вознесенського та Первомайського (*Первомайського, Арбузинського, Доманівського, Вознесенського*) районів. У парк увійшли також кілька територіально віддалених ділянок, зокрема такі заповідні урочища: «Літній хутір Скаржинського», «Лабіринт», «Василева пасіка», а також ділянки долин р. Кодима і р. Мертводод. У межах парку знаходиться заповідне урочище «Лівобережжя». Після створення в 2009 р. НПП «Бузький Гард» площею 6138,13 га, більша частина території РЛП увійшла до його складу. В межах РЛП залишились Кодимська ділянка, Прибузьке (Бакшалинське) водосховище і землі в околицях м. Южноукраїнськ (Проект..., 2011).

У каньйоні р. Південний Буг збереглися ділянки природної деревно-чагарникової, степової та лучної рослинності, на схилах посаджені штучні лісові насадження. Місцями є урвисті гранітні скелі висотою в десятки метрів з численними нішами і виступами.

РЛП «Тилігульський» створений у 1995 р. на площі 8195,4 га. Включає в себе частину берега й акваторії Тилігульського лиману в межах Миколаївського (*Березанського*) району. Інша частина лиману з прибережною смугою, розташована в межах Одеської області, також має статус РЛП, а в вершині Каїрської затоки знаходиться урочище Петрівський ліс. Тилігульський лиман також має статус Рамсарського угіддя.

РЛП «Приінгульський» створений у 2002 р. на площі 3152,7 га. Включає в себе «Софіївське водосховище» – затоплений у 1968 р. гранітний каньйон р. Інгул – і прилеглі ділянки степової, лучної і болотної рослинності, штучні насадження в межах Баштанського (*Новобузького*) району.

Більшість заповідних об'єктів, а також низка інших територій, розташованих переважно в басейнах річок, включені в «Смарагдову мережу Європи»²⁷. Дані території створені для збереження оселищ і видів, занесених у додатки Бернської конвенції згідно з положеннями останньої, зокрема й хижих птахів (див. табл. 82 в розділі 6).

3. МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА

В основу книги покладені оригінальні дані авторів, зібрані в 1987–2024 рр. під час стаціонарних спостережень, короткотермінових виїздів і маршрутних обліків. Також опрацьовано джерела з інформацією про

²⁷ – <https://emerald.eea.europa.eu>.

хижих птахів Миколаївської області та регіону, котрі охоплюють період у понад 120 років. Додатково наведена інформація про палеонтологічні знахідки видів на території Миколаївської області з літературних джерел. Використано також дані, отримані від колег, б'юродотчерів, фотографів, натуралістів, повідомлених особисто або оприлюднених у соціальній мережі Фейсбук та на інших інтернет-ресурсах.

Переглянуто орнітологічні колекції Миколаївського обласного краєзнавчого музею та Херсонського природно-екологічного музею – природничого відділу Херсонського краєзнавчого музею, Музею природи Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, Музею природи Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, Музею ім. О.О. Салганського при науково-дослідній лабораторії мисливствознавства Національного університету біоресурсів і природокористування.

Для вивчення денних хижих птахів закладено сім стаціонарів, розташованих у степовій частині області (рис. 5, 10).

Рис. 7. Карта-схема Єланецького стаціонару

Рис. 8. Карта-схема Широколанівського стаціонару

Станція №1 – «Єланецький». Включає територію відділення «Єланецький степ» ПЗ «Єланецький степ» і прилеглі агроландшафти (Редінов, 20036, 2006) (рис. 7).

Спостереження проводив із вересня 1999 р. по вересень 2002 р. (цілорічно), а в наступні роки епізодично К.О. Редінов.

Станція №2 – «Широколанівський». Включає вершини балок гідрологічної мережі річок Березань та Сосик із прилеглими агроландшафтами, а також частину території військових полігонів (Редінов, 20166) (рис. 8).

Спостереження проводив у 1990–2019 роках з різною інтенсивністю К.О. Редінов. У ці роки спостереження проводились і поза межами стаціонару.

Стаціонар №3 – «Очаківський». Включає систему балок водозбірною басейну Березанського лиману, агроценози, авіаційний полігон біля м. Очаків. Обстежували також прилеглу територію між Дніпро-Бузьким і Березанським лиманами (рис. 9).

Спостереження з 1990-х рр. проводив З.О. Петрович самостійно, а з 2004 р. – разом із К.О. Редіновим.

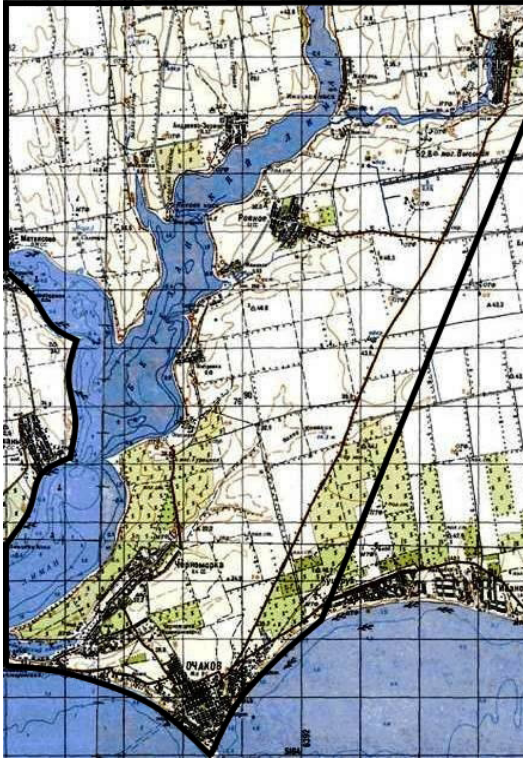

Рис. 9. Карта-схема Очаківського стаціонару.
Межі позначені лінією.

а з 2004 р. і К.О. Редінов. В окремі роки короткострокові спостереження проводили П.С. Панченко, О.О. Форманюк, О.С. Настаченко, Д.С. Олійник та інші дослідники.

Стаціонар №5. Заказник «Рацинська дача». Спостереження проводили у 2002, 2004–2006, 2008 рр. під час 1–2 денних виїздів Д.С. Олійник і К.О. Редінов (Олейник, Редінов, 2006). У 2002 р. в обліках брав участь О.В. Кондратенко.

Стаціонар №6. Пониззя р. Чичиклія та прилегла ділянка заказника «Варюшинський». З вересня 1997 р. по червень 2002 р. К.О. Редінов прово-

дировав. Стаціонари №1–3 схожі біотопічно. Розташовані вони відповідно до фізико-географічного поділу (Національний атлас України, 2007) у північностеповій, середньостеповій та сухостеповій підзонах степової зони (рис. 3, 10). Для коректного порівняння результатів обліків, площа кожного з них становила близько 256 км².

На цих трьох стаціонарах та прилеглій території зібрано більшу частину даних з екології розмноження.

В інших місцях також проводили тривалі спостереження (рис. 5).

Стаціонар №4 – «Кінбурнський п-ів». Відрізняється специфічними природними умовами, описаними вище. Спостереження з 1987 р. проводив З.О. Петрович,

див цілорічні спостереження, проживаючи у с. Покровка Вознесенського (Веселинівського) району.

Стаціонар №7. Узбережжя Тилігульського лиману в межах Миколаївської області. Обліки проводили з 2003 р. П.С. Панченко, О.О. Форманюк, К.О. Редінов та З.О. Петрович.

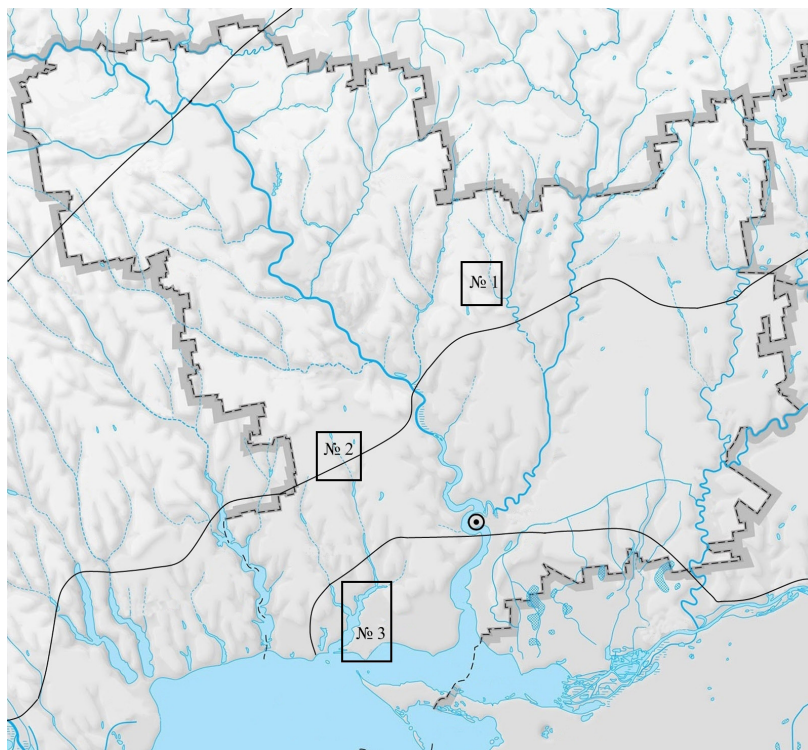

Рис. 10. Розташування стаціонарів №1–3 на території Миколаївської області

У травні 2002 р. К.О. Редінов брав участь у комплексній експедиції по р. Інгулець та р. Висунь (Костюшин, Редінов, 2004). У травні – червні 2008 р. обстежена значна частина області К.О. Редіновим на автомобільних маршрутах. У червні 2011 р. проведено експедицію північним заходом області (К.О. Редінов, Д.С. Олійник, А.М. Андрусенко). У 2011–2021 рр. відбулися експедиції в різні куточки області, зокрема досліджено лісові заказники та урочища (табл. 3). Дані про міграцію зібрано переважно на стаціонарах №3–4 у всі місяці року.

Денних хижих птахів і сов обліковували також під час серпневих і середньозимових обліків, зокрема в рамках програми Регіонального орнітологічного моніторингу, що впроваджувалась Азово-Чорноморською орнітологічною станцією (м. Мелітополь). Обліки денних хижих птахів у зимовий період проводили багато разів, навіть і на прилеглій території.

Використовували загальноприйняті методики (Осмоловская, Формозов, 1952; Галушин, 1971; Гаврилюк, 2009; Милобог, 2012).

На стаціонарах №1–5 проводили обліки гніздових видів, близькі до абсолютних: фіксували гніздові ділянки та шукали гнізда. Місця знахідок гнізд та територіальних пар наносились на карти. Стаціонари обстежували регулярно: пішки, на велосипеді та автомобілі.

У лісових урочищах птахів обліковували з прилеглих схилів та інших високих місць (точкові обліки), так само вибірково оглядали ділянки лісу з метою пошуку гнізд.

Таблиця 3

Терміни проведення обліків у деяких заказниках та урочищах

Назва заказника / урочища	Дати обліків	Спостережники
заказник «Радинська дача»	13–14.06.2002, 27–28.03.2004; 21–22.05.2005, 17–18.06.2006	Редінов К.О., Олійник Д.С., Кондратенко О.В.
заповідні урочища «Лабіринт» та «Василева пасіка»	28.05.2008, 17.06.2006, 28.06.2009, 29.05–1.06.2015, 03–04.06.2017, 20.07.2017	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
заказник «Олександрівська дача»	01.05.2006, 28.05.2008	Редінов К.О., Олійник Д.С.
заказник «Володимирівська дача»	25–27.05.2005, 18, 23– 24.06.2020	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
заповідне урочище «Чабанка»	30.05.2010, 13.07.2015, 28–29.05.2018	-/-
заповідне урочище «Мар'ївське»	07–09.05.2016	Редінов К.О., Панченко П.С.
урочище «Дубова балка»	28.05.2008, 10.05.2013, 25.06.2020	Редінов К.О., Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.
урочище «Тридуби»	10–11.06.2017	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
урочище «Хомутець»	30–31.05.2015, 20.07.2017	-/-
заповідне урочище «Андріївське», заказник «Варюшино»	05.06.2017, 07–09.06.2019	-/-
заповідне урочище «Балабанівка» та «Галицинівський ліс»	06–07.05.2016, 09–10.06.2019, 20–21.06.2021	Редінов К.О., Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.

На автомобільних маршрутах птахів обліковували у смузі обліку нефіксованої ширини та проводили точкові обліки під час зупинок.

На підставі зібраних на стаціонарах даних під час час обстеження лісових урочищ та маршрутних обліків з необмеженою смугою, точкових обліків тощо та опублікованих даних, зроблено експертні оцінки чисельності кожного з гніздових видів з урахуванням особливостей поширення та наявності придатних для гніздування оселищ. У ряді випадків використано додатково метод растрового картування (Белик, 2000) на підставі карт «Атлас гніздових птахів України» (Кузьменко та ін., 2021)²⁸.

По-можливості, проводилася відеофіксація птахів, гнізд, об'єктів їх живлення тощо. Птахів розглядали за допомогою 10–20-кратних біноклів.

Гнізда ми оглядали лише ті, до яких можна було дістатися без спеціального спорядження. Розміри гнізд вимірювали лінійкою (рулеткою), а яєць – штангенциркулем. Висота розміщення гнізд найчастіше визначалась окомірно. Видову належність здобичі ми визначали самостійно, в деяких випадках консультувалися з колегами.

При описі особливостей репродуктивного періоду, розрахунках, наприклад, термінів початку відкладання яєць, ми, за необхідності, виходили з описів тривалості кожного з періодів, зазначених у літературних джерелах (Дементьев, 1954а, 1954б; Cramp, 1980, 1985; Ильох, Хохлов, 2010; та ін.). Для частини видів наведено тривалість насиджування та перебування пташенят у гнізді згідно з цитованими вище джерелами.

Для характеристики статусу перебування виду нами використано такі категорії (Редінов та ін., 2022 з уточненнями):

Гніздовий вид. Вид, який гніздиться, або ймовірно гніздиться на досліджуваній території.

Зимуючий вид. До них віднесені види, відмічені хоча б один раз протягом календарної зими. Однак сюди не включені види, чия весняна міграція починається ще в лютому, але які не були зареєстровані взимку до початку весняної міграції.

Мігруючий вид. У цю групу включені пролітні й перелітні птахи, які вчиняють сезонні переміщення між місцем гніздування (народження) і місцем зимівлі.

Кочуючий влітку вид. До цієї групи віднесені види, у яких частина особин не гніздиться в поточному році і яка протягом гніздового періоду мешкає в межах гніздового ареалу і (або) поза ним (на шляхах міграцій, в місцях зимівлі, линьки), здійснюючи, або не здійснюючи при цьому довільні переміщення.

²⁸ – Сумували середньогометричні показники чисельності виду для кожного із квадратів, заселених видом, відповідно логарифмічної шкали, 1–9 пар – 3 пари, 10–99 – 32, 100–1000 – 316.

Залітний вид. Вид, ареал якого і маршрути міграцій знаходяться за межами досліджуваного регіону а часто і України.

Для аналізу змін у фауні хижих птахів виділено такі періоди: 1902–1938, 1949–1967 та 1987–2024 рр. Вибір перших двох періодів ґрунтується на наявних оприлюднених результатах досліджень, підтверджених частково колекційними зборами.

Аналізуючи зміни статусу видів у гніздовий період на одних і тих же територіях за понад 120-річний проміжок часу, ми зіткнулися з тим, що багато дослідників вказували на гніздування видів, іноді просто в табличній формі, не підкріплюючи свої дані фактичними спостереженнями.

Для проведення аналізу багаторічних змін у гніздовій фауні досліджених видів, як окремих територій, так і в цілому Миколаївської області, види поділені на дві групи.

У першій групі виділено три категорії:

– **гніздування доведено** (у таблицях позначені буквою **Z**). Сюди віднесені види, у яких знайдені гнізда з яйцями і пташенятами, спостерігали злетків або виводки, що не розпалися на гніздових ділянках.

– **гніздиться (A)**. Більшість дослідників не наводили фактичних даних, що підтверджують гніздування видів. Ґрунтуючись на матеріалах поширення видів у минулому і сьогоденні в регіоні досліджень і за його межами, ми допускаємо і приймаємо, що на території, що розглядається, більшість із зазначених попередніми дослідниками видів у момент проведення ними спостережень тут гніздилися. Також статус «гніздових» ми надаємо окремим видам, відміченим і в період наших досліджень. У представників цих видів кладки або злетки нами не були знайдені, але, оскільки досліджена територія знаходиться в межах їх гніздових ареалів і для них гніздування доведено на суміжній території, ми вважаємо, що на території Миколаївської області їх **гніздування не викликає сумнів**. Для цих видів потрібне лише формальне (фактичне) підтвердження їх гніздування на досліджуваній території.

– **гніздування вірогідне (L)**. В цю категорію виділені окремі види з попередньої категорії, гніздування яких не виключається, але, через їх рідкість і слабе вивчення в регіоні, пізні терміни міграції і особливості гніздової екології, потрібне обов'язкове їх підтвердження.

До другої групи включені види, гніздування яких є **сумнівним (O)** через те, що вони не характерні для будь-якої з географічних зон.

Надалі види, віднесені до категорії сумнівні, не використовуються при підрахунках та аналізі фауни. Види, віднесені до категорій **Z**, **A** і **L**, вважаються нами гніздовими і враховуються при аналізі фауни, складанні карт розповсюдження та розрахунках чисельності.

На картах розповсюдження видів у гніздовий період прийнято позначення: гніздування доведено (категорія **Z**), гніздова ділянка (категорія **A**), гніздування вірогідне (категорія **L**).

Для видів, характер перебування яких у будь-який із періодів їх життєвого циклу точно не встановлено, в таблицях використовується позначення – ?.

Характеризуючи умовну чисельність (трапляємість) видів у позагніздовий період, ми користувались наступною шкалою (Белик, 2000):

Дуже рідкісний – зустрінутий 1–5 разів за всі роки робіт;

Рідкісний – зустрінутий 6–10 разів за всі роки робіт;

Нечисленний – зустрічається регулярно;

Звичайний – зустрічається регулярно, але не щоденно;

Численний – зустрічається 1–10 разів за денну екскурсію.

Гніздові види згідно з класифікацією В.П. Беліка (Белик, 2000) належать до чотирьох екологічних груп:

дендрофіли – гніздяться переважно серед деревно-чагарникової рослинності;

кампофіли – гніздяться та живляться у відкритих трав'янистих ландшафтах;

лімнофіли – екологічно пов'язані переважно з мілководними та коловодними біотопами;

склерофіли – для гніздування мають потребу в ерозійних оголеннях геологічних порід або їх аналогів.

У видових нарисах вибірково наведена інформація про перебування денних хижих птахів і сов на територіях областей, що межують із Миколаївською, – Одеській, Херсонській, Дніпропетровській та Кіровоградській. В окремих випадках наведено інформацію і про знахідки видів в інших областях України, АР Крим та Молдові.

Також ми наводимо інформацію про види, про перебування яких у Миколаївській області достовірної інформації немає, й тих, яких спостерігали або здобули на суміжних територіях України та Молдови. Нариси про ці види починаються з ризиків.

У видових нарисах ми користувалися, з деякими змінами, структурою, використаною в монографії В.М. Сотнікова (Сотников, 1999). Статус та чисельність видів дано лише для Миколаївської області.

У видових нарисах, примітках і додатках ми намагалися навести якомога більше фактичних даних, оскільки вони можуть бути використані іншими фахівцями для узагальнень, складання карт і кадастрів, підготовки обґрунтувань для створення природоохоронних об'єктів та інших потреб.

У таблицях інформація про знахідки видів переважно згрупована за адміністративними районами. Старі назви районів наведені в дужках після актуальних нових назв. Подібним чином ми вказуємо назви нових і скасованих (в дужках – *курсивом*) районів і в тексті. Усі дати до 31.01.1918 в тексті та таблицях наведено за новим стилем.

У видових нарисах авторські карти подаються лише для окремих видів. Вони, звичайно, прив'язані до таблиць із переліками знахідок (кадастрів) за певний проміжок часу. Також у нарисах наведено карти розповсюдження денних хижих птахів у Миколаївській області та на прилеглий території, які є фрагментами карт, складених Ю.В. Милобогом (2012) за спостереженнями у 1996–2011 рр. для степової зони України, а також із останнього видання Червоної книги України (2009). Якщо вид знайдено лише за межами області, то фрагменти карти не наведено. Для окремих видів наведено також карти їх поширення у південно-західній частині України за спостереженнями в 1972–1996 р. із статті В.І. Пілюги (1999). Карт, які б показували точкове поширення сов, на жаль, немає. Зауважимо, що для всіх гніздових видів є карти їх сучасного поширення в «Атласі гніздових птахів України» (Кузьменко та ін., 2021), але дублювати з них фрагменти в цій праці ми вважаємо за непотрібне.

У видових нарисах також приведена інформація про знахідки окільцьованих птахів у Миколаївській області та один зворот від птаха, поміченого в Миколаївській області, яку нам люб'язно надав А.М. Полуда (Український центр кільцювання птахів) та з бази даних «Російської мережі вивчення та охорони пернатих хижаків»²⁹. Ця інформація в узагальненому вигляді продубльована і в додатку Б. Також у видових нарисах міститься інформація про переміщення птахів, помічених датчиками дистанційного спостереження. У видових нарисах і додатках вміщено інформацію про відомі нам музейні збори птахів та кладок, розміри яєць і кладок.

Для уточнення назв населених пунктів та кордонів адміністративних районів використано карти з мережі Інтернет (<https://www.google.com/>; програма Google Earth).

Статистична обробка матеріалу (Песенко, 1982) проведена на комп'ютері, за допомогою програм Excel та пакету програм SPSS 13.0 For Windows. Для вибірок (n) наведено середнє значення (M), похибку середнього (SM), стандартне відхилення (SD), медіану (Me), крайні показники (Lim), або лише частину з цих параметрів.

²⁹ – <http://rrrcn.ru/>.

Для порівняння фауни хижих птахів у різні роки розраховувався індекс Жаккара³⁰. Для порівняння населення денних хижих птахів за співвідношенням їх чисельності (у %) використовувався індекс Жаккара, розширений по домінуванню³¹.

У роботі використані скорочення: ок. – околиці, р-н – район, ур. – урочище, п-ів – півострів, к. б. н. – кандидат біологічних наук, д. б. н. – доктор біологічних наук, д. геогр. н. – доктор географічних наук, БЗ – біосферний заповідник, ПЗ – природний заповідник, НПП – національний природний парк, РЛП – регіональний ландшафтний парк, ПЗФ – природно-заповідний фонд та інші. Назви музеїв позначено аббревіатурами:

ЗМЗІН – Зоологічний музей Зоологічного інституту Російської академії наук;

ЗМКНУ – Зоологічний музей Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка;

ЗМЛНУ – Зоологічний музей Львівського національного університету ім. І. Франка;

ЗММГУ – Зоологічний музей Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова;

ЗМОНУ – Зоологічний музей Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова;

ЛНУБІП – Науково-навчальна лабораторія мисливствознавства ім. проф. О.О. Салганського Національного університету біоресурсів і природокористування;

МОКМ – Миколаївський обласний краєзнавчий музей;

МПХНУ – Музей природи Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна;

МПЧБЗ – Музей природи Чорноморського біосферного заповідника НАН України;

ННПМ – Зоологічний музей Національного науково-природознавчого музею НАН України;

ХОКМ – Херсонський природно-екологічний музей – природничий відділ Херсонського обласного краєзнавчого музею.

При описі гнізд зовнішній діаметр гнізда позначено D – діаметр гнізда, діаметр лотка – d , висота гнізда – H , глибина лотка – h . Стать птахів позначено: M – самець, F – самка, вік: $ad.$ – дорослий птах, $pull.$ – пташеня, $juv.$ – птах на першому році життя. $sad.$ – молодий на другому році життя

³⁰ – $IЖ = C / (a + b - C) \times 100\%$, де a – кількість видів у першій вибірці, b – кількість видів у іншій вибірці, C – кількість загальних видів.

³¹ – $IЖ_{(pi)} = \sum \min (Pi_1; Pi_2) / \sum \max (Pi_1; Pi_2)$, де $\sum$ – сума, Pi – відсоткове співвідношення видів розраховане по їх чисельності.

(більшість видів) або птах, що не перелиняв в остаточне доросле вбрання (підорлики, беркут, орлан-білохвіст).

Для всіх видів позначено їх природоохоронні (созологічні) статуси (Червона книга України, 2009; Birdlife international, 2015, 2021; Перелік..., 2020, 2021; The IUCN Red List..., 2023):

ЧКУ – Червона книга України. Категорії: ВР – вразливий; ЗК – зникаючий; НО – неоцінений; РД – рідкісний;

РЧС – Регіональний Червоний список;

БК – Бернська конвенція. Додатки – II, III;

БонК – Боннська конвенція. Додатки – I, II;

CITES – Міжнародна Конвенція що регулює торгівлю дикими видами тварин (Вашингтонська конвенція). Додатки – I, II;

ETS – Європейський перелік видів, що знаходяться під загрозою. Категорії: VU – Vulnerable (вразливий); NT – Near Threatened (близький до загрозового), EN – Endangered (під загрозою вимирання), CR – Critically Endangered (у критичній небезпеці);

IUCN – Міжнародний союз охорони природи. Категорії: VU – Vulnerable (вразливий); NT – Near Threatened (близький до загрозового).

Необхідно враховувати, що міжнародні охоронні статуси видів регулярно переглядаються, зміни доступні на офіційних сайтах. Також хижі птахи охороняються Законами України «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про тваринний світ» тощо.

У книзі ми використовуємо наукові назви та класифікацію згідно IOC World Bird List³². Зауважимо, що погляди на класифікацію хижих птахів, як і багатьох інших, суттєво змінилися в останні роки. В цитованому переліку та класифікації, прийнятій в інтернет-версії зведення «Птахи Світу» (Handbook..., 2022) ряд Соколоподібних (Степанян, 1990), розділений на окремі ряди Яструбоподібних та Соколоподібних, також різняться розташування цих рядів, як і ряду Совоподібних у класифікації, є й інші зміни.

Українські назви птахів подано за працею В.М. Грищенка (Grishchenko, 2004) з деякими уточненнями, вищих таксонів – за працею Г.В. Фесенка (2022). Для безхребетних тварин ми наводимо латинські назви, як у цитованих роботах, а українські – з Вікіпедії. Назви хребетних тварин наведені переважно за новими зведеннями або списками: риби (Щербуха, 2013), амфібії та рептилії (Наукові назви земноводних та плазунів України, затверджені Комісією із зоологічної термінології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України³³), ссавців (Список ссавців України, 2021).

³² – <http://www.worldbirdnames.org>.

³³ – https://www.izan.kiev.ua/term_com/herpet.htm.

Назви районів і населених пунктів подано з урахування перейменування окремих з них (станом на 30.09.2024) у зв'язку з прийняттям закону №317-VIII від 09.05.2015 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Нижче наведені нові та старі (курсивом) адміністративні назви, згадані в роботі з урахуванням децентралізації.

Миколаївська область: с. Лук'янівка (с. *Леніно*), Баштанський р-н; с. Сухий Став (*Червоний Став*), Баштанський р-н; с. Щасливе (с. *Щорсове*), с. Шевченково (с. *Червона Знаменка*), Баштанський (*Казанківський*) р-н; Баштанський (*Новобузький*) р-н; с. Мирне (*Периотравневе*), Баштанський (*Снігурівський*) р-н; с. Тихий Став (*Червоний Став*), Баштанський (*Березнегуватський*) р-н; с. Велика Солона (с. *Куйбишівка*), Вознесенський (*Єланецький*) р-н; с. Славне (*Уральське*), Вознесенський (*Єланецький*) р-н; Миколаївський (*Вітовський* (*Октябрьський* р-н) р-н); Українка (с. *Червоноукраїнка*), Миколаївський (*Березанський*) р-н; с. Виноградне (с. *Ленінка*), Миколаївський (*Березанський*) р-н; с. Щасливе (с. *Чапаєвка*), Миколаївський (*Березанський*) р-н; с. Сонячне (с. *Жовтень*), Миколаївський р-н; с. Мирне (с. *Червоноармійське*), Миколаївський р-н; с. Михайлівка (с. *Ульянівка*), Миколаївський р-н; с-ще Радісний Сад (с. *Радсад*), Миколаївський р-н; с. Чемерлієво (с. *Радгоспне*), Миколаївський р-н; с. Коравелово, Вітовський р-н (с. *Коларівка*, *Жовтневий* р-н) – зараз входить у межі м. Миколаїв; с. Благодарівка (с. *Комсомольське*), Миколаївський р-н.

Одеська область: с. Іваново, Одеський (*Лиманський* р-н (с. *Свердлово*, *Комінтернівський* р-н)); с. Курісове (*Петрівка*) Березівський (*Лиманський*) район; Одеський (*Білгород-Дністровський*, *Овідіопольський*) р-н; Березовський (*Великомихайлівський*, *Іванівський*) р-н; Роздільнянський (*Фрунзівський*) р-н; Подільський (*Балтський*) р-н.

Херсонська область: с. Сагайдачне (*Максима Горького*), Херсонський (*Бериславський*) р-н; м. Олешки, Херсонський р-н (*Олешківський* р-н (м. *Цюрупинськ*, *Цюрупинський* р-н); с. Чумацький Шлях (с. *Володимиро-Іллінка*), Генічеський (*Новотроїцький*) р-н; Херсонський (*Бериславський*) р-н; Каховський (*Горностаївський*) р-н;

У роботі використано назви населених пунктів та районів згідно з новим адміністративно-територіальним устроєм. Назви районів, актуальні станом на 01.01.2020, наведені в дужках курсивом поруч з новими назвами.

4. ДИНАМІКА ФАУНИ ТА ПОШИРЕННЯ ВИДІВ

4.1. Видовий склад та характер перебування

На підставі власних досліджень та аналізу інформаційних джерел до фауністичного списку Миколаївської області занесено 39 видів хижих птахів: 24 – Яструбоподібних, 8 – Совоподібних і 7 – Соколоподібних (табл. 4).

Тобто на території Миколаївщини спостерігали 75% видового різноманіття зазначених таксонів, відомих у фауні України. Зазначимо, що згідно з останньою ревізією орнітофауни України хижі птахи представлені 49 (Фесенко, 2022), а фактично 52³⁴ видами.

Таблиця 4

Видовий склад і характер перебування хижих птахів у
Миколаївській області в різні періоди*

№	Вид	Роки досліджень														
		1902–1938					1949–1967					1987–2024				
		Г	М	З	К	Зл	Г	М	З	К	Зл	Г	М	З	К	Зл
	Accipitriformes															
1	<i>Pandion haliaetus</i> ^{1,3,4,5,6,7}	–	+	–	–	–	–	+	–	–	–	–	+	–	+	–
2	<i>Neophron percnopterus</i> ^{4,6}	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+
3	<i>Pernis apivorus</i> ^{5,6,7}	–	+	–	–	–	–	+	–	–	–	О	+	–	+	–
4	<i>Gyps fulvus</i> ^{5,6,7}	–	–	?	–	?	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+
5	<i>Aegypius monachus</i> ^{4,6}	–	–	?	–	?	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+
6	<i>Circus gallicus</i> ^{1,5,6,7}	–	?	–	–	–	–	+	–	–	–	О	+	–	+	–
7	<i>Clanga pomarina</i> ^{1,4,5,6,7}	–	?	–	–	–	–	+	–	+	–	З	+	–	+	–
8	<i>Clanga clanga</i> ^{1,4,5,6,7}	–	+	–	–	–	–	?	–	–	–	–	+	+	+	–
9	<i>Hieraetus pennatus</i> ^{1,5,6,7}	А	+	–	–	–	А	+	–	–	–	З	+	–	+	–
10	<i>Aquila nipalensis</i> ^{1,6}	З	+	–	–	–	–	?	–	–	–	–	–	–	–	+
11	<i>Aquila heliaca</i> ^{5,6,7}	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	А	+	–	+	–
12	<i>Aquila chrysaetos</i> ^{3,5,6,7}	–	?	+	–	–	–	?	?	–	–	–	+	+	–	–

³⁴ – В цитованому виданні не зазначено яструбиного орла (*Aquila fasciata*), сокола Елеонори (*Falco eleonora*), чорноплечого шуліки (*Elanus caeruleus*). Яструбиний орел вперше для України наведений О. Нордманом (Nordman, 1840), а фактичне його перебування підтверджено треком переміщення весною 2022 р. птаха, поміченого у Франції, через територію України (<https://www.inaturalist.org/projects/ptahi-kiyivschini/journal>; Домашевський, 2024). Сокола Елеонори двічі спостерігав у 1980-х рр. у Криму С.П. Прокопенко (Abuladze, 2013). Чорноплечий шуліка згадується в літературі (Нанкинов, 2012) та спостерігався одним із авторів.

№	Вид	Роки досліджень														
		1902–1938					1949–1967					1987–2024				
		Г	М	З	К	Зл	Г	М	З	К	Зл	Г	М	З	К	Зл
13	<i>Accipiter brevipes</i> ^{5,6,7}	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–
14	<i>Accipiter nisus</i> ^{1,5,6,7}	О	+	+	–	–	–	+	+	–	–	Z	+	+	+	–
15	<i>Accipiter gentilis</i> ^{5,6,7}	A	+	+	–	–	A	+	+	–	–	Z	+	+	–	–
16	<i>Circus aeruginosus</i> ^{1,5,6,7}	Z	+	–	–	–	A	+	–	–	–	Z	+	+	+	–
17	<i>Circus cyaneus</i> ^{5,6,7}	О	+	+	–	–	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–
18	<i>Circus macrourus</i> ^{1,5,6,7}	–	+	–	–	–	–	+	–	–	–	–	+	–	–	–
19	<i>Circus pygargus</i> ^{1,5,6,7}	A	+	–	–	–	A	+	–	–	–	Z	+	–	+	–
20	<i>Milvus migrans</i> ^{1,2,3,4,5,6,7}	Z	+	–	+	–	Z	+	–	+	–	Z	+	–	+	–
21	<i>Haliaeetus albicilla</i> ^{3,5,6,7}	–	+	+	+	–	A	+	+	+	–	Z	+	+	+	–
22	<i>Buteo lagopus</i> ^{1,3,5,6,7}	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–
23	<i>Buteo rufinus</i> ^{3,5,6,7}	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Z	+	+	+	–
24	<i>Buteo buteo</i> ^{1,3,5,6,7}	Z	+	–	–	–	Z	+	–	–	–	Z	+	+	+	–
Strigiformes																
1	<i>Tyto alba</i> ^{1,6,7}	L	?	?	–	–	?	–	–	–	–	L	+	+	+	–
2	<i>Athene noctua</i> ^{1,5,6,7}	A	+	+	–	–	A	+	+	–	–	Z	+	+	–	–
3	<i>Otus scops</i> ^{1,2,5,6,7}	Z	+	–	–	–	Z	+	–	–	–	Z	+	–	–	–
4	<i>Asio otus</i> ^{1,2,3,5,6,7}	Z	+	+	–	–	Z	+	+	–	–	Z	+	+	–	–
5	<i>Asio flammeus</i> ^{1,2,5,6,7}	Z	+	+	–	–	A	+	+	–	–	A	+	+	–	–
6	<i>Bubo scandiacus</i>	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
7	<i>Bubo bubo</i> ^{5,6}	L	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
8	<i>Strix aluco</i> ^{5,6,7}	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	Z	–	+	+	–
Falconiformes																
1	<i>Falco naumanni</i> ^{5,6,7}	?	+	–	–	–	?	?	–	–	–	–	–	–	–	+
2	<i>Falco tinnunculus</i> ^{1,2,5,6,7}	A	+	–	–	–	Z	+	–	–	–	Z	+	+	–	–
3	<i>Falco vespertinus</i> ^{1,2,4,5,6,7}	A	+	–	–	–	Z	+	–	–	–	Z	+	–	+	–
4	<i>Falco columbarius</i> ^{5,6,7}	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–
5	<i>Falco subbuteo</i> ^{1,5,6,7}	Z	+	–	–	–	A	+	–	–	–	Z	+	–	+	–
6	<i>Falco cherrug</i> ^{4,5,6,7}	A	+	?	–	–	–	+	+	–	–	Z	+	+	+	–
7	<i>Falco peregrinus</i> ^{3,5,6,7}	–	?	?	–	–	–	?	?	–	–	–	+	+	+	–

Умовні позначення. *«Г» – гніздиться, «М» – мігрує, «З» – зимує, «К» – ко-
чує, «Зл» – залітний вид; ? – статус достовірно не визначений. «Z» – гніздування
доведено, «A» – гніздиться, «L» – гніздування вірогідне, «O» – гніздування сум-
нівне.

Примітки. ¹ – перебування підтверджено колекційною тушкою; ² – перебування підтверджено колекційною кладкою; ³ – перебування підтверджено знахідкою окільцьованого птаха; ⁴ – перебування підтверджено супутниковою телеметрією; ⁵ – перебування підтверджено чіткою фотографією птаха чи гнізда; ⁶ – перебування підтверджено на прилеглий території, хоча б одним із перерахованих вище способів; ⁷ – візуальне спостереження чи визначення за голосом.

З них 37 видів спостерігали в сучасний період досліджень (1987–2024 рр.). Біла сова (*Bubo scandiacus*) та пугач відомі в історичний час. Даних про знахідки рудого шуліки, на нашу думку, недостатньо для внесення його до списку птахів Миколаївської області.

Для 28 видів перебування підтверджено тушками чи кладками, що зберігаються³⁵ в музеях та/або знахідками закільцьованих птахів.

Перебування 12 видів на території області відоме також за викопними рештками: малий підорлик, великий підорлик, степовий орел, могильник, беркут, великий яструб, чорний шуліка, орлан-білохвіст, вухата сова, болотяна сова, пугач, балабан (Воинственский, 1960, 1967; Горобець, Яненко, 2015; Яниш, Каспаров, 2015; Горобець, 2017).

На прилеглий території в різні проміжки часу знайдені чорноплечий шуліка та яструбиний орел (Одеська область), орлан-довгохвіст (*Haliaeetus leucoryphus*) (Херсонська область), рудий шуліка (Одеська, Дніпропетровська, Кіровоградська області та Молдова), амурський кібчик (*Falco amurensis*) (Дніпропетровська область), кречет (Одеська та Херсонська області) (Nordmann, 1840; Зубаровський, 1977; Кинда, 2002; Bradbeer та ін., 2023 та інші; наші дані).

Уяву про сучасний склад та сезонне розміщення хижих птахів доповнює таблиця 5.

Таблиця 5

**Таксономічний склад та сезонне розміщення хижих птахів
за результатами досліджень 1987–2024 рр.**

Ряд	Всього	Г	М	З	К	Зл
Accipitriformes	24	11	20	10	14	4
Strigiformes	6	6	5	5	2	–
Falconiformes	7	4	6	4	4	1
Всього:	37	21	31	19	20	5

Умовні позначення. «Г» – гніздовий, «М» – перелітний та/або пролітний, «К» – кочовий влітку, «З» – зимуючий, «Зл» – залітний.

³⁵ – Включаючи і Музей природи Чорноморського БЗ у м. Гола Пристань, який був знищений у червні 2023 р. внаслідок затоплення водами Каховської ГЕС.

4.2. Зміни у фауні та населенні гніздових видів

Протягом періоду досліджень (1902–2024 рр.) до гніздових видів віднесено 23 види: 12 – Яструбоподібних, 7 – Совоподібних та 4 – Соколоподібних. Різноманіття гніздових видів збільшилося з 17 до 21 (рис. 11). За цей час зник на гніздуванні степовий орел, з'явилися або виявлені вперше – малий підорлик, могоильник, малий яструб, степовий канюк та сіра сова.

Гніздування таких видів як сипуха і пугач до періоду наших досліджень вірогідне, але не доведене. Сипуха виявлена у гніздовий період в останні роки та активно розселяється по півдню України. Пугача віднесено до зниклих із гніздової фауни області.

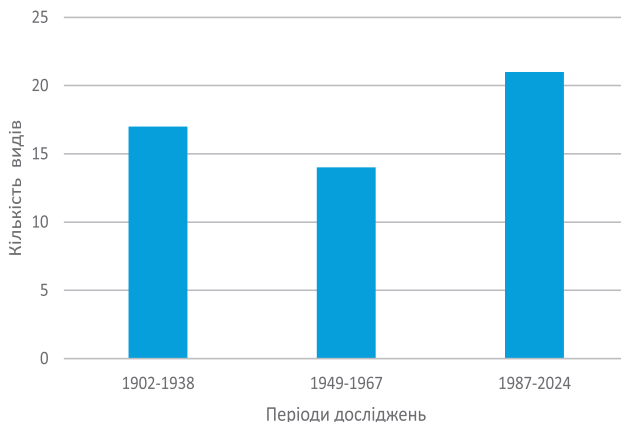

Рис. 11. Динаміка гніздової фауни хижих птахів у Миколаївській області

Гніздування степового боривітра в минулому відоме на прилеглий території (Зубаровський, 1977 та інші). Не виключено, що птахи гніздилися епізодично і на теренах Миколаївської області.

Немає жодних фактичних даних, що вказують на гніздування польового і степового лунів загалом у межах досліджуваного регіону.

До нових гніздових видів степової частини Миколаївської області можна віднести малого підорлика, сіру сову, й, напевно, великого яструба, звичайного канюка та балабана. Останні три види знайдено вже в 1930-х рр.

Щодо динаміки ареалів та чисельності гніздових видів: збільшили чисельність і розселилися великий яструб, очеретяний лунь, орлан-білохвіст, звичайний канюк, великий підсоколик, балабан, сплюшка, вухата сова, сіра сова. Відбулось зростання чисельності та ущільнення мережива ареалу кібчика і звичайного боривітра, а в останні десятиріччя спостерігаються зворотні процеси. В останні десятиріччя катастрофічно зменшилась чисельність балабана.

На підставі літературних та авторських даних проаналізовано зміни у фауні та населенні хижих птахів за останні понад 120 років у антропогенних ландшафтах материкової частини Миколаївської області і на Кін-

бурнському п-ові, морських островах. Зазначимо, що півострів також зазнав суттєвого антропогенного впливу: був заліснений, а з лютого 2022 р. перебуває в зоні ведення воєнних дій.

4.2.1. Агроландшафти

Даний компонент антропогенних ландшафтів займає більшу частину території Миколаївської області. Фауна хижих птахів, котрі гніздяться в агроландшафтах – полезахисні лісосмуги та інші захисні насадження, водно-болотні угіддя, урвища, кар'єри, опори ЛЕП та інші споруди, будівлі віддалені від населених пунктів (гармани, кордони тощо) – налічує 16 видів (табл. 12). Гніздування малого яструба виняткове явище, а орлан-білохвіст почав освоювати лісосмуги у ХХІ ст.

На початку ХХ ст. з фауни степів, перетворених на агроландшафти, випали степовий орел і пугач. Даних про гніздування степового боривітра, степового й польового лунів на досліджуваній території немає, тому говорити про їх зникнення некоректно.

У 1940–1960-х рр. створено сітку з полезахисних лісосмуг та інших насаджень, що сприяло ущільненню мережива ареалу та створило умови для розселення видів – дендрофілів і склерофілів. Першими їх почали освоювати, услід за вороновими птахами, сплюшка, вухата сова, звичайний боривітер і кібчик. Пізніше, інші, більш вимогливі дендрофільні види: великий яструб, чорний шуліка, звичайний канюк та інші.

Упродовж останніх десятиліть відбулися кардинальні зміни у фауні денних хижих птахів відкритих біотопів. Це добре видно на прикладі стаціонарів, схожих біотопічно і за розміром, але розташованих у різних підзонах степової зони (рис. 10, табл. 6, 7).

На Широколанівському стаціонарі майже випали зі складу гніздової фауни звичайний боривітер і кібчик, що становили 95% чисельності гніздового комплексу в 1980–1990-х рр., натомість, з'явилися чорний шуліка, великий яструб, орлан-білохвіст, степовий та звичайний канюки, великий підсоколик і балабан. Фауна цього стаціонару стала схожою з такою Єланецького стаціонару, розташованого північніше. Їх подібність з 16% зросла до 65% (табл. 7). На Єланецькому стаціонарі кібчик також зник, а звичайний боривітер став рідкісним видом. На обох стаціонарах зараз звичайний канюк виступає в ролі домінантного виду, а великий яструб і степовий канюк – субдомінанти.

Таблиця 6

**Зміни у фауні денних хижих птахів агроландшафтів
протягом 1991–2015 рр. за даними обліків на стаціонарах**

№*	Роки досліджень	Вид											Всього, пар %
		F. tinnunculus	F. vespertinus	F. subbuteo	F. cherrug	M. migrans	H. albicilla	C. aeruginosus	A. nisus	A. gentilis	B. buteo	B. rufinus	
1	2000–2003	2–5	0–5	0–1	–	2–3	–	1–2	–	3–4	8–9	4–5	20–34
	%	13,0	9,2	1,8	–	9,3	–	5,5	–	13,0	31,5	16,7	100
1	2009–2012	1–2	–	0–1	–	1–2	–	1–2	–	1	6-7	4-5	14–20
	%	8,8	–	2,9	–	8,8	–	8,8	–	5,9	38,3	26,5	100
2	1991–1997	20–25	70–85	0–1	–	–	–	4–6	0–1	–	–	–	94–118
	%	21,2	73,1	0,5	–	–	–	4,7	0,5	–	–	–	100
2	2005–2008	5–7	3–6	0–2	0–1	0–1	–	4–6	–	3–4	9–11	4–5	28–43
	%	16,9	12,7	2,8	1,4	1,4	–	14,1	–	9,8	28,2	12,7	100
2	2009–2014	3–4	0–2	2–3	–	0–1	0-1	4–6	–	1–3	8–9	4–5	22–34
	%	12,5	3,6	8,9	–	1,8	1,8	17,9	–	7,1	30,3	16,1	100
3	2008–2009	15–20	35–40	–	–	–	–	–	–	–	–	–	50–60
	%	31,8	68,2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	100
3	2010–2015	10–15	20–25	1–2	1–2	–	0–1	2–3	–	0–1	–	1–2	35–51
	%	29,0	52,3	3,5	3,5	–	1,2	5,8	–	1,2	–	3,5	100

Примітки. * – номери стаціонарів: 1 – «Єланецький», 2 – «Широколанівський», 3 – «Очаківський».

На Очаківському стаціонарі, розташованому на півдні області в сухостеповій підзоні, до останнього часу зберігався склад орнітофауни, схожий із Широколанівським стаціонаром у 1990-х рр. (індекс подібності – 81%, табл. 7). Але й він останніми роками змінився. З'явилися на гніздуванні великий яструб, орлан-білохвіст, степовий канюк, великий підсокол, балабан. Чисельність звичайного боривітра і кібчика зменшилась. Поблизу стаціонару виявлено на гніздуванні також і звичайного канюка.

Зазначені вище зміни підтверджують й результати порівняння даних за різні роки на одному стаціонарі та між стаціонарами за індексом різноманітності Жаккара, розширеному по домінуванню (табл. 7).

Таблиця 7

Порівняння видової подібності гніздових денних хижих птахів на стаціонарах за індексом Жаккара, розширеному по домінуванню (в %)

№ стац.* / роки досліджень	1 / 2009–2012	2 / 1991–1997	2 / 2005–2008	2 / 2009–2014	3 / 2008–2009	3 / 2010–2015
1 / 2000–2003	65	16	69	65	12	21
1 / 2009–2012	–	7	52	59	5	9
2 / 1991–1997	–	–	21	12	81	65
2 / 2005–2008	–	–	–	70	16	28
2 / 2009–2014	–	–	–	–	9	18
3 / 2008–2009	–	–	–	–	–	68

Примітки. * – номери стаціонарів: 1 – «Єланецький», 2 – «Широколанівський», 3 – «Очаківський».

Стосовно сов такі зміни простежити складно, напевно, впала чисельність вухатої сови через дефіцит місць для гніздування та «хижацький прес» великого яструба.

4.2.2. Населені пункти та окремі споруди

Численні сільські населені пункти, селища та міста, є важливим компонентом антропогенних ландшафтів. Даних про гніздування хижих птахів у містах та інших населених пунктах на території Миколаївської області до останнього часу було обмаль. Не викликає сумніву, що в них раніше гніздився повсюдно хатній сич. У населених пунктах лісостепової частини області на початку ХХ ст. мешкала сипуха. Не виключено, що раніше в населених пунктах подекуди гніздилися й вухаті сови.

В ХХІ ст. у населених пунктах стабільно гніздяться 4 види: хатній сич, вухата сова, звичайний боривітер і великий підсоколик. Вони не уникають сусідства людини, заселяють житлові квартали, парки та промзони. Дрібні соколи (Ветров, 2015, Милобог, Ветров, 2015) та вухата сова почали масово освоювати міста, вірогідно, у 1980–1990-ті рр., услід за вороновими. По долинам річок та ставкам у населені пункти проникає й очеретяний лунь.

В адміністративних межах м. Миколаїв також, вірогідно, гніздився балабан (район аеродрому «Кульбакине»). У заказнику «Балабанівка», що увійшов до складу міста, доведено гніздування великого яструба та вірогідне гніздування звичайного канюка. У містах Миколаїв, Очаків та Южноукраїнськ у гніздовий період виявлено сплюшку. Випадково на околицях населених пунктів гніздиться і кібчик (м. Миколаїв, с. Чорноморка). У м. Баштанка в гніздовий період виявлено сипуху.

Таким чином, у населених пунктах відоме гніздування до 10 видів, ядро яких становлять 4.

4.2.3. Ліси

Острівні та інші ліси, по суті, є компонентом антропогенних ландшафтів. Більшість із них мають штучне походження, тут ведеться господарська або/та рекреаційна діяльність. Ліси є важливим місцями для гніздування хижих птахів. Зауважимо, що більшість видів хижих птахів, що гніздяться в них, використовують прилеглі агроландшафти як місця годівлі.

В якості модельних територій для аналізу змін у фауні та населенні хижих птахів розглянемо заказники «Рацинська дача», «Володимирівська дача» з прилеглими старими полезахисними лісосмугами та урочища «Лабіринт», «Василева пасіка» і «Дубова балка», у яких спостереження проводяться з 1930-х рр. (табл. 8). Це ліси байрачного та плакорного типу, всі, крім заказника «Володимирівська дача», розташовані в північностеповій підзоні степової зони (рис. 5).

У зазначених острівних лісах північностепової і середньостепової підзон відоме гніздування 14 видів³⁶. У різні періоди тут, без урахування очеретяного луна, гніздилися 6–10 видів (табл. 8). Очеретяний лунь проникав раніше і проникає в них зараз за наявності водно-болотних угідь. Також у прибережних лісах р. Південний Буг достовірно гніздиться в теперішній час і орлан-білохвіст.

Таблиця 8

Зміни гніздової фауни хижих птахів острівних лісів північностепової і середньостепової підзон степової зони

Види	п урочищ, за роками досліджень, де гніздився вид				
	1936–1938	1949–1955	1967	1987–1992	2006–2021
<i>Clanga pomarina</i>	–	–	–	–	Г 1
<i>Hieraaetus pennatus</i>	Г 2	Г 2	Г 2	Г 2	Г 3
<i>Accipiter gentilis</i>	Г 1	Г 2	Г 2	Г 3	Г 3
<i>Milvus migrans</i>	Г 3	Г 3	Г 3	Г 3	Г 3
<i>Buteo rufinus</i>	–	–	–	Г 1	–
<i>Buteo buteo</i>	Г 1	Г 3	Г 2	Г 3	Г 3
<i>Otus scops</i>	Г 3	Г 1	Г 1	–	Г 2
<i>Asio otus</i>	Г 3	Г 3	Г 2	Г? 1	Г 1

³⁶ – У фауну острівних лісів не включені: осоїд, великий підорлик, могильник, малий яструб дані про гніздування яких ми вважаємо сумнівними.

Види	п урочищ за роками досліджень де гніздився вид				
	1936–1938	1949–1955	1967	1987–1992	2006–2021
<i>Bubo bubo</i>	Г? 2	–	–	–	–
<i>Strix aluco</i>	–	–	–	–	Г 1
<i>Falco tinnunculus</i>	Г 3	Г 3	Г 3	–	–
<i>Falco vespertinus</i>	Г 3	Г 3	Г 3	–	–
<i>Falco subbuteo</i>	Г 3	Г 2	Г 2	–	–
<i>Falco cherrug</i>	–	–	Г 1	Г 1	–
Всього видів:	9–10	9	10	6–7	8

Умовні позначення. «Г» – гніздиться, «Г?» – вірогідно гніздиться, «–» – не гніздиться; «1» – спостерігався в одному з лісів, «2» – спостерігався в 2–3, «3» – спостерігався в 4–5 лісах.

У 1970–1980-х рр. відбулися кардинальні зміни у фауні та населенні островних лісів. Зникли раніше фонові види – звичайний боривітер і кібчик. Також перестали гніздитися пугач, вухата сова, великий підсоколик, балабан, але з'явилися малий підорлик, степовий канюк і сіра сова. Індекс видової подібності за формулою Жаккара між 1936–1938 та 2006–2021 рр. становить 33%.

До ядра гніздового комплексу островних лісів віднесено 4 види: орел-карлик, великий яструб, чорний шуліка і звичайний канюк, які гніздяться відносно регулярно протягом всього розглядаемого періоду.

Зазначені тенденції також простежуються при аналізі змін видового складу денних хижих птахів заказника «Рацинська дача» (Олейник, Редінов, 2006 з уточн.) (табл. 9).

Таблиця 9

Зміни гніздової фауни хижих птахів заказника «Рацинська дача»

Вид	Роки досліджень			
	1938	1967	1988–1993	2002–2008
<i>Clanga pomarina</i>	–	–	–	Г?
<i>Hieraaetus pennatus</i>	Г	Г	3	3–4
<i>Accipiter gentilis</i>	Г	Г	3	3–5
<i>Milvus migrans</i>	Г	Г	–	5–6
<i>Buteo rufinus</i>	–	–	2	–
<i>Buteo buteo</i>	Г	–	4	4–5
<i>Otus scops</i>	Г	Г	?	Г
<i>Asio otus</i>	Г	Г	?	–
<i>Falco tinnunculus</i>	Г	Г	–	–

Вид	Роки досліджень			
	1938	1967	1988–1993	2002–2008
<i>Falco vespertinus</i>	Г	Г	–	–
<i>Falco subbuteo</i>	Г	–	–	–
<i>Falco cherrug</i>	–	Г?	2	–
Всього видів:	7–9	7–8	5	5–6

Умовні позначення. «Г» – гніздиться, «Г?» – вірогідно гніздиться, «–» – не гніздиться, «2–6» – кількість пар. «?» – немає даних.

Зміни також підтверджують результати обліків денних хижих птахів, проведені у 1988–1993 рр., як в окремих розглянутих нами вище островних, так і в молодих лісах (Костюшин, Мирошніченко, 1995; Костюшин, 1997), розташованих у межах північностепової підзони степової зони (табл. 10).

Таблиця 10

**Видовий склад гніздових денних хижих птахів і сов
у заповідних лісових масивах у 1988–1993 рр.**

Вид	п гніздових пар за об'єктами ПЗФ							Всього	
	РД	ВП	ЛА	АД	НО	ЛІ	АН	пар	%
<i>Hieraaetus pennatus</i>	3	1	1	2	–	–	–	7	20,6
<i>Accipiter gentilis</i>	3	2	1	1	1	1	1	10	29,4
<i>Milvus migrans</i>	–	2	–	1	–	–	–	3	8,8
<i>Buteo buteo</i>	4	4	–	1	1	2	–	12	35,3
<i>Asio otus</i>	–	Г	–	–	–	–	–	?	–
<i>Falco cherrug</i>	2	–	–	–	–	–	–	2	5,9
Всього:	12	9	2	5	2	3	1	34	100

Умовні позначення. РД – «Рацинська дача», ВП – «Василева пасіка», ЛА – «Лабіринт», АД – «Олександрівська дача», НО – «Новоселівка», ЛІ – «Лівобережжя», «АН» – Андріївське, «Г» – гніздиться, «–» – не гніздиться, «1–6» – кількість пар.

З сов у них обліковано лише вухату сову в заказнику «Василева пасіка» (Костюшин, 1997). У цьому заказнику ми сов не знайшли, але вухата сова і сплюшка токували в лісосмугах на прилеглій до лісу території (Рєдинов и др., 2017б). У заказнику «Рацинська дача» нами виявлено у 2022 р. сіру сову.

Зміни також ілюструють результати нещодавніх обліків у заказнику «Мар'ївське», урочищах «Чабанка», «Андріївське» та «Варюшино» (Рєдинов, Панченко, 2017; Рєдинов и др., 2020а, 2020б), де виявлені в гніздовий період орел-карлик, великий яструб, чорний шуліка, орлан-білохвіст, звичайний канюк, сплюшка та вухата сова.

У лісах сухостепової підзони, судячи з обліків у заказнику «Балабанівка», «Галицинівському лісі» і «Парутинському лісі», гніздяться великий яструб, орлан-білохвіст, звичайний канюк, сплюшка, вухата сова, звичайний боривітер, кібчик і великий підсоколик (Рединов и др., 2022³⁷). Фауну лісів Кінбурнського п-ова, розташованого в цій підзоні, ми розглядаємо окремо.

В острівних лісах лісостепової зони гніздяться малий підорлик, орел-карлик, великий яструб, чорний шуліка, звичайний канюк і сіра сова (Рединов и др., 2017в; нові дані). Тут у період сучасних досліджень також відоме гніздування могильника (Ветров, 1996).

Необхідно зазначити, що місцями по долинах річок, схилах і днищах балок, особливо в лісостепу і північностеповій підзоні степу утворилися досить великі лісові насадження, вік яких може досягати 40–70 років. Фауна цих насаджень схожа з такою старих острівних лісів, але там не гніздяться малий підорлик і сіра сова.

4.2.4. Кінбурнський півострів та морські острови

Кінбурнський п-ів вирізняється специфічними природними умовами, які докорінно змінені масовим залісненням з середини ХХ ст. (компонент антропогенного ландшафту). За більше, ніж 120 років досліджень (Подушкин, 1913; Клименко, 1950; Семенов, Ардамацкая, 1992; Москаленко, 2008; Петрович, Редінов, 2008а; Рединов, Петрович, 2016а; Редінов та ін., 2022), на півострові та морських островах до гніздових віднесено 8 видів денних хижих птахів та 5 видів сов. Протягом цього періоду, перестали гніздитися чорний шуліка й кібчик, а з'явилися великий яструб, орлан-білохвіст, звичайний канюк, хатній сич і сіра сова (табл. 11).

Таблиця 11

Зміни гніздової фауни хижих птахів на Кінбурнському п-ові та морських островах

Вид	Роки досліджень			
	1903–1905	1966–1984	1993–2008	2009–2021
<i>Accipiter gentilis</i>	–	–	5	4–5
<i>Circus aeruginosus</i>	Г	Г	25–40	25–40
<i>Milvus migrans</i>	1	0–1	–	–
<i>Haliaeetus albicilla</i>	–	–	1–2	3
<i>Buteo buteo</i>	–	–	–	2
<i>Otus scops</i>	–	Г	Г	Г
<i>Athene noctua</i>	–	–	–	1
<i>Asio otus</i>	Г	Г	Г	Г

³⁷ – Перші два лісові урочища у 2022 р. перебували на лінії фронту та неодноразово горіли.

Вид	Роки досліджень			
	1903–1905	1966–1984	1993–2008	2009–2021
<i>Asio flammeus</i>	Г	Г	0–2	0–2
<i>Strix aluco</i>	–	–	–	0–1
<i>Falco tinnunculus</i>	Г	1–2	10–15	8–12
<i>Falco vespertinus</i>	Г	Г	5–10	–
<i>Falco subbuteo</i>	Г	0–1	1–2	0–2
Всього видів:	7	8	9	11

Умовні позначення. «Г» – гніздиться, «–» – не гніздиться, «1–40» – кількість пар.

Звичайний канюк почав зустрічатись у гніздовий період з 2009 р., у 2011 р. його гніздування доведено. У східній частині Кінбурнського п-ова (Херсонська область) цей вид у гніздовий період спостерігається з 2003 р. (Москаленко, 2013).

Чисельність великого яструба та очеретяного луна протягом 1993–2021 рр. досить стабільна. У яструба простежено розселення на захід до межі соснових насаджень, що закінчуються біля західної околиці с. Покровське. Вірогідно, сталося насичення відповідних біотопів цими видами.

Орлан-білохвіст раніше нерегулярно гніздився на прилеглій території: на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ та дельті Дніпра (Клименко, 1950; Ардамацкая, 1991). З 1999 р. він відновив своє гніздування на півострові в межах Миколаївської області та збільшив чисельність.

Кібчик на початку ХХ ст. був фоновим видом Кінбурнського п-ова (Молчанов, 1906; Подушкин, 1913). На початок ХХІ ст. він став рідкісним, гніздування востаннє спостерігали у 2008 р. біля с. Покровка (Рединов, Петрович, 2016а). Чисельність звичайного боривітра знизилася незначно, відбувся перерозподіл птахів.

Сплюшка гніздиться у природних гаях. Вухата сова уникає соснових масивів, гніздиться в селах, природних гаях і чагарниках маслинки вузьколистої у прибережних зонах моря та лиману. Болотяна сова, вірогідно, гніздиться лише в окремі роки на лучно-степових ділянках. Сіра сова може гніздитися в різноманітних насадженнях за наявності дупел.

Раніше хижаки гніздилися у природних гаях, зокрема у Волижиному лісі (Подушкин, 1913; Семенов, Ардамацкая, 1992). У період наших досліджень гніздування великого яструба, орлана-білохвоста і звичайного канюка приурочене переважно до соснових насаджень. Лише окремі пари орлана і яструба гніздяться в природних гаях.

Подібні процеси відбулися також на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ, розташованих на Кінбурнському п-ові, і загалом на всій

Нижньодніпровській піщаній арені (Москаленко, 2008, 2013, 2015; наші дані).

У 2010 р. на Івано-Рибальчанській ділянці заповідника спостерігали спробу гніздування орла-карлика, але цей вид до списку гніздових птахів регіону не занесений (Москаленко, 2013, 2015).

На розташованих поблизу півострова морських островах відоме гніздування звичайного боривітра – на о. Довгий (особ. повід. Т.Б. Ардамацької) і о. Березань (Петрович, Деркач, 2003) та болотної сови – на о. Довгому (наші дані).

Враховуючи масове вигорання соснових лісів на Кінбурнському п-ові у 2022–2023 рр. внаслідок воєнних дій та тривалий потужний фактор турбування (вибухи тощо), ми очікуємо зменшення чисельності більшості хижаків у повоєнні роки. В той же час, в очеретяного луна чисельність повинна швидко відновитися, враховуючи, що гніздовий біотоп (зарості очерету) відновиться за рік (Редінов, Петрович, 2023 з уточн.).

4.2.5. Розподіл за гніздовими оселищами

Узагальнивши дані щодо розміщення гнізд хижих птахів у розглянутих нами компонентах антропогенних та природних ландшафтів, можна зробити наступні висновки.

З 21 виду сучасної гніздової фауни в агроландшафтах гніздиться 16, у населених пунктах – 8–11, островних та інших лісах – 11, на Кінбурнському п-ові та морських островах – 12 видів. Найбільш пластичні види такі: великий яструб, очеретяний лунь, звичайний канюк, хатній сич, сплюшка, вухата сова, звичайний боривітер і великий підсоколик (табл. 12).

Гніздові види згідно з класифікацією В.П. Беліка (Белик, 2000) належать до 4 екологічних груп: дендрофіли – 13 видів (місце розташування гнізда – I), кампофіли – 2 види (II), лімнофіли – 1 (III) та склерофіли – 4 (IV–VI) (табл. 12).

Таблиця 12

Розподіл видів за екологічними групами, гніздовими оселищами та місцями розташування гнізд у 1987–2024 рр.

Вид	ЕГ	АЛ	НП	ОЛ	КП	Гніздові оселища					
						I	II	III	IV	V	VI
<i>Clanga pomarina</i>	Д	–	–	Г	–	+	–	–	–	–	–
<i>Hieraaetus pennatus</i>	Д	–	–	Г	–	+	–	–	–	–	–
<i>Aquila heliaca</i>	Д	–	–	Г	–	+	–	–	–	–	–
<i>Accipiter nisus</i>	Д	Г	–	–	–	+	–	–	–	–	–
<i>Accipiter gentilis</i>	Д	Г	Г	Г	Г	+	–	–	–	–	–

Вид	ЕГ	АЛ	НП	ОЛ	КП	Гніздові оселища					
						I	II	III	IV	V	VI
<i>Circus aeruginosus</i>	Л	Г	Г	Г	Г	–	– ¹	+	–	–	–
<i>Circus pygargus</i>	К	Г	–	–	–	–	+	–	–	–	–
<i>Milvus migrans</i>	Д	Г	–	Г	–	+	–	–	–	–	–
<i>Haliaeetus albicilla</i>	Д	Г	–	–	Г	–	–	–	–	–	–
<i>Buteo rufinus</i>	С?	Г	–	Г	–	+	–	–	–	–	–
<i>Buteo buteo</i>	Д	Г	Г?	Г	Г	+	–	–	–	– ²	–
<i>Tyto alba</i>	С	–	Г?	–	–	–	–	–	–	–	+
<i>Otus scops</i>	Д	Г	Г	Г	Г	+	–	–	–	–	–
<i>Athene noctua</i>	С	Г	Г	–	Г	–	–	–	+	–	+
<i>Asio otus</i>	Д	Г	Г	Г	Г	+	– ¹	–	–	–	–
<i>Asio flammeus</i>	К	Г	–	–	Г	–	+	–	–	–	–
<i>Strix aluco</i>	Д	–	–	Г	Г	+	–	–	–	–	–
<i>Falco tinnunculus</i>	С	Г	Г	–	Г	+	– ¹	–	+	+	+
<i>Falco vespertinus</i>	Д	Г	Г	–	Г	+	–	–	–	– ³	–
<i>Falco subbuteo</i>	Д	Г	Г	–	Г	+	–	–	–	+	–
<i>Falco cherrug</i>	С?	Г	Г?	–	–	+	–	–	+	+	–
Всього:		16	8–11	11	12	16	2	1	3	3	3

Умовні позначення. ЕГ – екологічні групи: «Д» – дендрофіли, «К» – кампофіли, «С» – склерофіли, «Л» – лімнофіли. Біотопи: «АЛ» – агроландшафти, «НП» – населені пункти, «ОЛ» – островні та інші ліси, «КП» – Кінбурнський п-в і морські острови. Розташування гнізд: I – дерева, чагарники; II – поля, перелоги, луки, степи; III – водно-болотні угіддя; IV – гранітні, глинисті урвища; V – опори ЛЕП; VI – технічні та житлові споруди. «–» – не гніздиться, «Г», «+» – гніздиться, «Г?» – вірогідно гніздиться.

Примітки. ¹ – спостерігали гніздування на землі в Херсонській області; ² – спостерігали гніздування на опорі ЛЕП в Кіровоградській області; ³ – спостерігали гніздування на опорі ЛЕП в Одеській області.

За місцем розташування гнізд переважають дерева та кущі – 16 видів. На землі гніздиться – 2, у плавнях водно-болотних угідь – 1, в урвищах – 3, на спорудах – 3 та опорах ЛЕП – 3 види. Використання опор ЛЕП сприяло попереднє освоєння їх для гніздування круком (*Corvus corax*) та меншою мірою іншими вороновими птахами. Найбільш пластичний вид – звичайний боривітер.

Як виключення, на прилеглій території спостерігали гніздування очеретяного луня, звичайного боривітра та вухатої сови на землі, звичайного канюка на опорі ЛЕП та кібчика у гніздах граків (*Corvus frugilegus*) на опорах ЛЕП (Милобог, Ветров, 2012; Шевцов, 2014; Змієвський, 2021a, 2021b).

4.2.6. Розподіл за фізико-географічними зонами

На основі власних і літературних даних ми проаналізували розподіл гніздових видів по фізико-географічним зонах, підзонах і областях (табл. 13).

Степова зона. Всього гніздиться 21 вид. У межах північностепової підзони стабільно гніздяться 12 видів, ще 6 – розмножуються нерегулярно чи на межі підзони. У середньостеповій підзоні стабільно гніздяться 12 видів, 6 – гніздиться нерегулярно чи на межі підзони. У сухостеповій підзоні гніздиться 15 видів, з них стабільно – 12.

Спостерігаються відмінності між областями підзон. У всіх фізико-географічних підзонах і областях степової зони в межах Миколаївської області гніздяться великий яструб, очеретяний лунь, лучний лунь, звичайний канюк, сплюшка, вухата сова, болотяна сова, звичайний боривітер, великий підсоколик і балабан, а з урахуванням прилеглої території, також чорний шуліка і степовий канюк. Орел-карлик гніздиться в північностеповій та рідко в середньостеповій підзонах. Сухостепова підзона слугує основним місцем гніздування орлана-білохвоста та кібчика, окремі пари яких проникають також і на територію прилеглих підзон. У межах північностепової і середньостепової підзон гніздиться більшість пар великого яструба і звичайного канюка.

Таблиця 13

Розподіл хижих птахів по фізико-географічним зонам у Миколаївській області і на прилеглій території в гніздовий період 1987–2024 рр.*

Вид	Степова зона						Лісостепова зона	
	Підзони							
	Північностепова		Середньостепова		Сухостепова			
	Області							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
<i>Clanga pomarina</i>	–	Др	–	–	–	–	(Рд)	Рд
<i>Hieraetus pennatus</i>	Нч	Нч	–	Нч	–	–	Нч	Нч
<i>Aquila heliaca</i>	–	–	–	–	–	–	Рд	–
<i>Accipiter nisus</i>	Др	–	–	–	–	–	–	–
<i>Accipiter gentilis</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Др	Зв	Зв	Зв
<i>Circus aeruginosus</i>	Чл	Чл	Чл	Чл	Зв	Зв	Чл	Чл
<i>Circus pygargus</i>	Др	Др	Др	Др	Др	–	–	–
<i>Milvus migrans</i>	Нч	Нч	Рд	Нч	(Др)	(Др)	Нч	Нч
<i>Haliaetus albicilla</i>	Др	–	Др	Др	Др	Зв	–	–

Вид	Степова зона						Лісостепова зона	
	Підзони							
	Північностепова	Середньостепова		Сухоостепова				
	Області							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
<i>Buteo rufinus</i>	Нч	Нч	Нч	Нч	Нч	(Др)	–	–
<i>Buteo buteo</i>	Чл	Чл	Чл	Чл	Нч	Рд	Чл	Чл
<i>Tyto alba</i>	–	–	–	Др	–	–	–	–
<i>Otus scops</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Нч	–	Рд
<i>Athene noctua</i>	Чл	Чл	Чл	Чл	Чл	Др	Чл	Чл
<i>Asio otus</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Рд	Зв	Зв
<i>Asio flammeus</i>	Др	Др	Др	Др	–	Др	–	–
<i>Strix aluco</i>	–	–	–	Др	–	Др	Рд	–
<i>Falco tinnunculus</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Нч	Зв	Зв
<i>Falco vespertinus</i>	Др	–	Рд	Др	Зв	(Рд)	–	–
<i>Falco subbuteo</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Нч	Зв	Зв	–
<i>Falco cherrug</i>	Др	Рд	Нч	Нч	Др	–	–	–
Разом видів:	17	15	15	18	13	11	11	10
Всього видів у зоні:	18		18		15		13	

Примітки. * – фізико-географічний поділ показаний на рисунку 3.

Умовні позначення. Області: I – південноподільська схилово-височинна, II – південнопридніпровська схилово-височинна, III – дністровсько-бузька низовинна, IV – бузько-дніпровська низовинна, V – нижньобузько-дніпровська низовинна, VI – нижньодніпровська терасово-дельтова низовинна, VII – південноподільська височинна, VIII – південнопридніпровська височинна область. Чисельність: «Др» – дуже рідкісний, «Рд» – рідкісний, «Нч» – нечисленний, «Зв» – звичайний «Чл» – Численний, «–» – даних про гніздування немає. В дужках вказано статус виду за межами Миколаївської області, в межах фізико-географічних областей.

Лісостепова зона. Фауна цієї зони схожа з північностеповою підзоною степової зони, але лише там відоме гніздування могильника в межах Миколаївської області і поруч в Одеській області. У ХХІ ст. цей орел там вже не гніздився. Ряд видів у лісостепу нами не виявлено, але це може бути пов'язане з недостатнім обстеженням території.

4.3. Чисельність гніздових видів

Оцінка сучасної чисельності видів гніздової фауни хижих птахів Миколаївської області наведена в таблиці 14. Для порівняння подані інші оцінки.

У таблицю не включені осоїд і зміїд (*Circaetus gallicus*), гніздування яких ми вважаємо сумнівним, хоча для них Ю.В. Милобогом (2012) наведено оцінки чисельності. Статус їх перебування обговорюється у видових нарисах.

Таблиця 14

**Статус та оцінка чисельності гніздових хижих
птахів у Миколаївській області³⁸**

Вид	Статус 1990– 2021	Чисельність, пар			Попередні оцінки і примітки
		1996– 2011 ¹	1987– 2009 ²	2010– 2024 ²	
<i>Clanga pomarina</i>	Z	7–9	3–5	3–5	0 пар (Домашевський, 2000), 5–7 пар (Редінов, Петрович, 2011а)
<i>Hieraaetus pennatus</i>	Z	44–50	30	30	до 15 пар (Редінов, Петрович, 2011а), 30 пар (Редінов, Петрович, 2016)
<i>Aquila heliaca</i>	A	1–3	0–1	0–1	–
<i>Accipiter nisus</i>	Z	0–4	0–1	0	–
<i>Accipiter gentilis</i>	Z	370–378	400	300–350	400 пар (Редінов та ін., 2008а)
<i>Circus aeruginosus</i>	Z	4380– 4420	4200– 4500	4200– 4500	–
<i>Circus pygargus</i>	Z	10–14	1–3	1–3	1–3 пари (Редінов, Петрович, 2016б)
<i>Milvus migrans</i>	Z	104–110	100–110	100–110	60–80 пар (Редінов, 2011а), близько 100 пар (Редінов, Петрович, 2011а, 2016)
<i>Haliaeetus albicilla</i>	Z	3–5	1–3	4–13	0–1 пара (Гаврилюк, 2000), 1–3 пари (Редінов, Петрович, 2011а), 7–8 пар (Редінов, Петрович, 2016)
<i>Buteo rufinus</i>	Z	89–101	100	100	100 пар (Редінов, 2010а), близько 100 пар (Редінов, Петрович, 2011а)
<i>Buteo buteo</i>	Z	1265– 1515	500	800– 1000	500 пар (Редінов, 2009)
<i>Tyto alba</i>	L	–	0	0–2	–
<i>Athene noctua</i>	Z	–	3000– 4000	3000– 4000	–
<i>Otus scops</i>	Z	–	300–500	300–500	30–50 пар (Редінов, Петрович, 2016)

³⁸ – Методику оцінки чисельності наведено в розділі 2. Слід зазначити, що чисельність оцінена нами для всієї території області, а Ю.В. Милобогом тільки для її степової частини. Дана обставина, враховуючи похибки, на нашу думку, особливо не впливає на оцінки, оскільки лісостеп займає всього 7% від площі області, а частина видів там не гніздяться взагалі.

Вид	Статус 1990– 2021	Чисельність, пар			Попередні оцінки і примітки
		1996– 2011 ¹	1987– 2009 ²	2010– 2024 ²	
<i>Asio otus</i>	Z	–	500–800	500–800	
<i>Asio flammeus</i>	A	–	5–20	5–20	5–20 пар (Редінов, Петрович, 2016)
<i>Strix aluco</i>	Z	–	2–5	2–5	–
<i>Falco tinnunculus</i>	Z	2694– 2741	1000– 1500	300–400	–
<i>Falco vespertinus</i>	Z	2159– 2214	600	250–350	1300–1400 пар (Милобог, Ветров, 2012), до 600 пар (Редінов, Петрович, 2011а)
<i>Falco subbuteo</i>	Z	246–259	200–250	200–250	–
<i>Falco cherrug</i>	Z	32–36	20–30	3–10	20–30 пар (Редінов, Петрович, 2011а), 32–36 пар (Редінов, Петрович, 2016)
Всього, пар:	–	11403– 11859	10962– 13358	10098– 12449	–

Умовні позначення. «Z» – гніздування доведено, «A» – гніздиться, «L» – гніздування вірогідне.

Примітки. ¹ – чисельність за: Милобог, 2012; ² – чисельність оцінена нами.

Як бачимо, серед яструбоподібних домінують за чисельністю очере-
тяний лунь та звичайний канюк, серед сов – хатній сич і вухата сова, се-
ред соколоподібних – звичайний боривітер, кібчик і великий підсоколик.
Згідно з нашими оцінками, загальна чисельність хижих птахів протягом
1987–2024 рр. зменшилася приблизно на 1100 пар, що є суттєвим показ-
ником. Значною мірою падіння чисельності відбулося за рахунок деграда-
ції популяцій звичайного боривітра та кібчика.

4.4. Особливості зимівель

У період календарної зими на території Миколаївської області про-
тягом 1987–2024 рр. обліковано 19 видів: 10 – Яструбоподібних 5 – Сого-
подібних і 4 – Соколоподібних (табл. 15). Крім того, на початку XX ст. на
Кінбурнському п-ові було здобуто білу сову (Клименко, 1950)³⁹.

Для прилеглої території в зимовий період також приводяться скопа
(Зубаровський, 1977; Пирогов, 1994; Москаленко, 2008б, Москаленко,
Плющ, 2019, особ. повід. О.М. Архипова), могильник (Ардамацкая, 1991

³⁹ – Відома знахідка скопи з кільцем у лютому на території Миколаївської області, але вона не може слугувати доказом зимівлі.

та ін.), коротконогий яструб (*Accipiter brevipes*) (Пирогов, 1994)⁴⁰, степовий лунь (наші дані), чорний шуліка (Русев и др., 1998; наші дані) та великий підсоколик (Волянський, 1927; Клименко, 1950).

З переліку цих видів вважаємо за потрібне видалити коротконогого яструба та великого підсоколика. Потрібне фактичне підтвердження їх перебування, оскільки їх могли переплутати, наприклад, із малим яструбом і сапсаном (*Falco peregrinus*) відповідно. Стосовно скопи, то частина вказівок на її зимове перебування (Пирогов, 1994; Москаленко, Плющ, 2019), можуть бути пов'язані з помилками у польовому визначенні. До речі, фактичне підтвердження зимівлі скопи, як у регіоні, так і загалом в Україні, відбулося лише нещодавно (О.М. Архипов, особ. повід., фото).

До звичайних видів, що зимують на всій території області та регіону, можна віднести малого яструба, польового луня, зимняка, звичайного канюка, хатнього сича та вухату сову. У меншій кількості, але регулярно (кожної зими) зустрічаються взимку великий яструб, степовий канюк, звичайний боривітер і малий підсоколик.

Орлан-білохвіст утворює скупчення в зимовий період у приморських районах, а на інших територіях зустрічається зрідка (Петрович, Редінов, 2006; наші дані). Очеретяного луня в зимовий період на території області спостерігали інколи, в той же час у Північно-Західному Причорномор'ї він зустрічається щорічно (Русев и др., 1998; Андрющенко и др., 2012; Гайдаш и др., 2012; наші дані). Інші види взимку трапляються зрідка (табл. 15, 16).

Розподіл зимуючих птахів за фізико-географічними підзонами та областями степової зони⁴¹ показано у таблиці 15.

Таблиця 15

Поширення хижих птахів у зимовий період по підзонам і областям степової зони у 1987–2024 рр.*

Вид	Підзони					
	Північностепова		Середньостепова		Сухостепова	
	Області					
	I	II	III	IV	V	VI
<i>Clanga clanga</i>	Др	–	Др	–	Др.	(Др)
<i>Aquila chrysaetos</i>	Др	(Др)	Др	Др	Др	Др
<i>Accipiter nisus</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв.	Нч
<i>Accipiter gentilis</i>	Нч	Нч	Нч	Нч	Нч	Нч
<i>Circus aeruginosus</i>	Др	–	Рд	–	–	Др
<i>Circus cyaneus</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Нч

⁴⁰ – Вказано помилково латинську назву туркестанського яструба – *Accipiter badius*.

⁴¹ – У лісостеповій частині Миколаївської області зимові обліки не проводились.

Вид	Підзони					
	Північностепова		Середньостепова		Сухостепова	
	Області					
	I	II	III	IV	V	VI
<i>Haliaeetus albicilla</i>	Рд	Рд	Нч	Рд	Зв	Зв
<i>Buteo lagopus</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Рд
<i>Buteo rufinus</i>	Рд	Рд	Рд	Рд	Рд	Др
<i>Buteo buteo</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Рд
<i>Tyto alba</i>	–	–	–	–	Др	(Др)
<i>Athene noctua</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Рд
<i>Asio otus</i>	Зв	Зв	Зв	Зв	Зв	Нч
<i>Asio flammeus</i>	Рд	Рд	Рд	Рд	Рд	Др
<i>Strix aluco</i>	–	–	–	–	–	Др
<i>Falco tinnunculus</i>	Рд	Рд	Нч	Нч	Нч	–
<i>Falco columbarius</i>	Рд	Рд	Нч	Рд	Нч	Др
<i>Falco cherrug</i>	Др	Др	Рд	Рд	Рд	Др
<i>Falco peregrinus</i>	Др	–	Рд	Рд	Др	Др
Разом видів:	17	13	17	15	17	16
Всього видів у зоні:	17		17		19	

Примітка. * фізико-географічний поділ показаний на рис. 3.

Умовні позначення. Області: I – південноподільська схилово-височинна, II – південнопридніпровська схилово-височинна, III – дністровсько-бузька низовинна, IV – бузько-дніпровська низовинна, V – нижньобузько-дніпровська низовинна, VI – нижньодніпровська терасово-дельтова низовинна. «Др» – дуже рідкісний, «Рд» – рідкісний, «Нч» – нечисленний, «Зв» – звичайний. В дужках вказано статус виду за межами Миколаївської області, в кордонах фізико-географічних областей.

Видовий склад і чисельність хижих птахів у різні роки та періоди зимівель істотно різняться (Русев и др., 1998; Андрющенко и др., 2012; Андрющенко, 2015; Гайдаш и др., 2012; наші дані). Це підтверджують результати обліків, проведених на півдні та заході Миколаївської області (табл. 16–20).

Таблиця 16

Чисельність денних хижих птахів у зимовий період на півдні області за даними обліків у 2005-2017 рр.*

Вид	Грудень, 486 км (n = 3)	Січень, 866 км (n = 10)	Лютий, 1391 км (n = 13)	Вся зима, 2743 км (n = 26)
Чисельність особин на 10 км маршруту (n)¹				
<i>Clanga clanga</i>	0,02 (1)	–	–	0,004 (1)
<i>Aquila chrysaetos</i>	–	0,01 (1)	–	0,004 (1)
<i>Accipiter nisus</i>	0,31 (3)	0,11 (4)	0,06 (4)	0,14 (11)

Вид	Грудень, 486 км (n = 3) ¹	Січень, 866 км (n = 10)	Лютий, 1391 км (n = 13)	Вся зима, 2743 км (n = 26)
	Чисельність особин на 10 км маршруту (n) ¹			
<i>Accipiter gentilis</i>	–	0,05 (1)	0,03 (3)	0,03 (4)
<i>Circus cyaneus</i>	0,35 (3)	0,80 (5)	0,46 (6)	0,55 (14)
<i>Haliaeetus albicilla</i>	0,18 (3)	0,75 (4)	0,20 (5)	0,37 (12)
<i>Buteo lagopus</i>	0,41 (3)	1,12 (9)	0,28 (7)	0,57 (19)
<i>Buteo rufinus</i>	0,10 (2)	0,03 (1)	0,04 (4)	0,01 (7)
<i>Buteo buteo</i>	0,14 (1)	0,53 (9)	0,81 (11)	0,61 (21)
<i>Buteo sp.</i>	–	0,02 (1)	0,03 (1)	0,02 (2)
<i>Falco tinnunculus</i>	0,04 (2)	0,25 (5)	0,19 (6)	0,18 (13)
<i>Falco columbarius</i>	0,04 (2)	0,05 (2)	–	0,02 (4)
<i>Falco cherrug</i>	0,06 (2)	0,03 (1)	0,01 (1)	0,03 (4)
<i>Falco peregrinus</i>	0,04 (1)	–	–	0,007 (1)

Примітка. * – за даними таблиць 18, 19; ¹ – кількість обліків, під час яких спостерігали вид.

Таблиця 17

Чисельність денних хижих птахів на заході Миколаївської області за результатами деяких зимових обліків*

Вид	Дата									
	2005	2005	2005	2005	2005	2005	2006	2006	2007	2007
	12.01	18.01	29.01	09.02	22.02	23.12	11.01	31.01	08.01	06.02
<i>Aquila chrysaetos</i>	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–
<i>Accipiter nisus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>Accipiter gentilis</i>	3	–	1	1	–	–	–	–	–	–
<i>Circus cyaneus</i>	13	8	3	5	7	–	2	–	–	–
<i>Buteo lagopus</i>	4	5	4	5	8	5	7	3	–	1
<i>Buteo buteo</i>	2	1	–	–	6	1	–	–	–	–
<i>Falco tinnunculus</i>	1	1	1	1	5	–	–	–	–	–
<i>Falco columbarius</i>	–	1	–	–	1	–	–	–	1	–
Всього, ос.	23	16	9	12	27	6	11	3	1	2

Примітка. * – на кільцевому пішому маршруті між с. Широколанівка та с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) району довжиною 12 км.

Таблиця 18

Чисельність денних хижих птахів на півдні Миколаївської області за результатами деяких зимових обліків*

Вид	Дата / довжина маршруту (км)								
	2012	2012	2013	2013	2013	2013	2013	2013	2014
	18.02	19.02	01.01	12.01	13.01	02.02	06.02	23.02	10.02
	100	100	20	100	100	100	100	100	80
<i>A. nisus</i>	–	–	–	–	2	–	–	–	–
<i>B. lagopus</i>	9	3	3	1	3	1	–	–	–

Вид	Дата / довжина маршруту (км)								
	2012	2012	2013	2013	2013	2013	2013	2013	2014
	18.02	19.02	01.01	12.01	13.01	02.02	06.02	23.02	10.02
	100	100	20	100	100	100	100	100	80
<i>B.rufinus</i>	–	1	–	–	–	–	–	–	2
<i>B. buteo</i>	20	25	5	9	12	9	5	3	32
<i>F. tinnunculus</i>	–	–	–	–	–	2	1	–	–
Всього, ос.	29	29	8	10	17	12	6	3	34

Примітка. * – обліки проводили вздовж автошляху Одеса – Херсон – Одеса.

Таблиця 19

Чисельність денних хижих птахів між Тилігульським
і Дніпро-Бузьким лиманами за результатами деяких зимових обліків

Вид	Дата / довжина маршруту (км)							
	2005	2015	2005	2006	2006	2007	2008	2009
	14–15.01	11, 13.02	17–18.12	14–15.01	16–17.12	18–19.02	12–13.01	04.02
	190	193	168	150	210	212	106	38
<i>Cl. clanga</i>	–	–	–	–	1	–	–	–
<i>Aq. chrysaetos</i>	–	–	–	1	–	–	–	–
<i>A. nisus</i>	5	1	7	6	5	–	1	3
<i>A. gentilis</i>	4	2	–	–	–	1	–	–
<i>C. cyaneus</i>	37	41	15	20	1	3	3	1
<i>H. albicilla</i>	4	8	4	13	2	3	43	8
<i>B. lagopus</i>	3	13	8	18	4	2	5	
<i>B. rufinus</i>	–	–	4	–	–	–	–	–
<i>B. buteo</i>	2	–	–	3	–	1	3	
<i>Buteo sp.</i>	–	–	–	1	–	–	–	–
<i>F. tinnunculus</i>	16	16	1	–	–	–	1	1
<i>F. columbarius</i>	–	–	1	3	1	–	3	
<i>F. cherrug</i>	–	–	2	–	1	–	–	1
<i>F. peregrinus</i>	–	–	–	–	2	–	–	–
Всього, ос.	71	81	42	65	17	10	59	14

Продовження табл. 19

Вид	Дата / довжина маршруту (км)								
	2009	2010	2011	2011	2011	2012	2012	2012	2017
	14–15.02	28.01	14.01	11.02	18.12	19.01	03.02	10.02	12.01
	196	45	45	45	108	65	45	102	45
<i>Cl. clanga</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Aq. chrysaetos</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>A. nisus</i>	4	–	–	–	3	–	–	1	–
<i>A. gentilis</i>	1	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>C. cyaneus</i>	16	–	–	–	1	7	1	2	2
<i>H. albicilla</i>	3	–	–	–	3	5	–	6	–
<i>B. lagopus</i>	–	50	1	–	8	–	1	10	13

Вид	Дата / довжина маршруту (км)								
	2009	2010	2011	2011	2011	2012	2012	2012	2017
	14-15.02	28.01	14.01	11.02	18.12	19.01	03.02	10.02	12.01
	196	45	45	45	108	65	45	102	45
<i>B. rufinus</i>	–	–		1	1	–	1	–	–
<i>B. buteo</i>	4	3	9	4	7	2	1	9	–
<i>Buteo sp.</i>	–	–	–	4	–	–	–	–	2
<i>F. tinnunculus</i>	5	–	–	1	1	1	–	–	1
<i>F. columbarius</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>F. cherrug</i>	–	–	–	–	–	3	–	–	–
<i>F. peregrinus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Всього, ос.	33	53	10	10	24	18	4	28	19

Таблиця 20

Чисельність денних хижих птахів на Кінбурнському п-ові в межах Миколаївської області за результатами деяких зимових обліків*

Дата	2005	2006	2006	2007	2007	2007	2008	2009	2009
Вид	23.01	4-6.02	05.12	27.01	2-4.02	09.12	16.01	18.01	21.02
<i>Aq. chrysaetos</i>	–	1	–	–	–	–	–	–	–
<i>A. nisus</i>	1	–	1	1	1	–	–	–	–
<i>A. gentilis</i>	–	1	–	–	1	–	–	–	–
<i>C. cyaneus</i>	4	7	1	–	1	1	–	–	2
<i>B. lagopus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>B. buteo</i>	–	1	–	–	–	–	–	–	3
<i>F. tinnunculus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>F. columbarius</i>	–	–	–	–	1	–	–	–	–
<i>F. cherrug</i>	–	–	–	–	–	–	1	–	–
<i>F. peregrinus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Всього, ос.:	5	10	2	1	4	1	1	0	5

Продовження таблиці 20

Дата	2009	2010	2010	2010	2011	2011	2011	2011	2011	2012
Вид	13.12	13-14.01	27.02	26.12	16.01	12.02	03.12	10-11.12	25.12	04.02
<i>Aq. chrysaetos</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>A. nisus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>A. gentilis</i>	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
<i>C. cyaneus</i>	2	–	–	–	–	1	1	1	–	7
<i>B. lagopus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>B. buteo</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>F. tinnunculus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>F. columbarius</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>F. cherrug</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>F. peregrinus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Всього, ос.:	2	0	0	1	0	1	1	1	0	11

Продовження таблиці 20

Дата	2012	2013	2013	2013	2014	2015	2017	2017	2018	2019
Вид	10.12	17.01	04–5.02	16.12	12.01	14.12	02.02	08.12	15.01	10.02
<i>Aq. chrysaetos</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>A. nisus</i>	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
<i>A. gentilis</i>	–	–	–	–	1	–	–	–	1	–
<i>C. cyaneus</i>	–	–	–	–	4	–	–	3	–	1
<i>B. lagopus</i>	–	–	2	–	–	–	–	2	1	3
<i>B. buteo</i>	–	–	–	1	–	–	1	–	1	1
<i>F. tinnunculus</i>	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
<i>F. columbarius</i>	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–
<i>F. cherrug</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>F. peregrinus</i>	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
Всього, ос.:	2	1	3	11	5	0	3	6	3	5

Примітки. * – у таблицю не включені дані обліків орлана-білохвоста.

У місцях з доступною та рясною їжею хижаки можуть концентруватися на обмежених площах. Це добре видно на прикладі польового луня, зимняка та звичайного канюка, трофічно пов'язаних із європейською полівкою (*Microtus s.s. arvalis*) та курганцевою мишею (*Mus spicilegus*) (Русев и др., 1998, 1999; Архипов, 2012; наші дані). Чисельність і розподіл хижих птахів також залежать від суворості зими, як у регіоні, так і далеко за його межами (Андрищенко, 2015; наші дані).

Результати обліків на одному й тому ж маршруті, проведені навіть в один день, але в різний час, відрізняються, що цілком закономірно, тому що на них впливає активність птахів, погодні умови, фактор випадковості тощо. Наприклад, канюки часто влаштовуються на ночівлю та відпочинок у придорожніх лісосуках або сидять на землі. Як приклад, наведемо результати автомобільного обліку 12.01.2017 на маршруті м. Очаків – с. Велика Корениха та назад. З 10¹⁰ до 11²⁰ обліковано таке: зимняк – 5, звичайний боривітер – 1, малий підсоколик – 1 особина. З 15⁰⁰ до 16⁰⁰ обліковано: польовий лунь – 2, зимняк – 13, канюк (*Buteo* sp.) – 2, звичайний боривітер – 1, малий підсоколик – 1 особина. Як бачимо, різниця суттєва, особливо в кількісному складі, відповідно, 7 і 19 особин.

Аналізувати зміни у фауні зимуючих денних хижих птахів і сов за понад 120-річний період для території Миколаївської області складно, зважаючи на фрагментарність даних. Можна стверджувати, що в останні десятиліття з'явилися на зимівлі і збільшили чисельність звичайний і степовий канюки. Регулярного характеру набули зимівлі звичайного боривітра. Також сприятливі умови виникли для зимівлі вухатих сов, що утворюють денні скупчення переважно в населених пунктах, зокрема містах і селищах. Скуп-

чення птахів на сміттєзвалищах, токах, у містах (сизий голуб (*Columba livia dom.*), ворони, мартини) створює сприятливі умови для успішної зимівлі великого яструба, балабана, сапсана та деяких інших видів. Стосовно регіону необхідно відмітити, що регулярного характеру набули зимівлі очеретяного луня в приморських районах (Andryuschenko, Kostiuszyn, 2024 та ін.).

5. ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНИЙ ОГЛЯД ХИЖИХ ВИДІВ ПТАХІВ

Ряд ЯСТРУБОПОДІБНІ АСЦИПІТРИФОРМЕС

Скопа – *Pandion haliaetus* (Linnaeus, 1758)

Нечисленний пролітний і дуже рідкісний кочуючий влітку вид.

Поширення, чисельність. Проліт скопи добре виражений на півдні області, що спостерігав на Кінбурнському п-ові ще Д.О. Подушкін на початку ХХ ст. (Подушкін, 1913). У материковій частині області вид зустрічається по долинах річок, на великих ставках та інколи серед полів. Звичайно трапляються поодинокі особини (табл. 21).

Колекційний матеріал (n = 1): № 11197/4. осінь 1896. С, с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н⁴². О.О. Браунер? (ННПМ).

Міграції. Кількість реєстрацій під час весняної міграції суттєво менша, ніж під час осінньої (табл. 21).

Є дані про зустріч у травні – червні 1987 р. бродячої особини В.І. Мірошниченком на р. Південний Буг у місці впадіння в неї р. Велика Корабельна (Прокопенко, Костюшин, 1993).

Весняну міграцію спостерігали у квітні – травні. Крайні дати: 10.04 (2001 р.) – 15.05 (1975 р.) (табл. 10). Є також лютнева знахідка скопи з кільцем (табл. 21), але використовувати її для фенології некоректно, оскільки подробиці невідомі.

Зазначимо, що О.В. Потапов (1995) у Подунав'ї (Одеська область) помітив приліт виду 25.02.1994. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 18.03 і

Фото 1. Скопа на Кінбурнському п-ові. 22.09.2018, ок. с. Покровка.
Фото О.С. Настаченка.

⁴² – У каталозі (Пекло, 1997а) помилково вказано стару назву: с. Роксандрівка Білозерського р-ну Херсонської області

20.04 (Пилюга, 2000). На Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ скопа помічена 15 та 18.04.2003 (Москаленко, 20086) та в урочищі Бузове – 25.04.2008 (Москаленко, 2018). На Олешківських пісках біля риборозплідних ставків (Херсонська область) пролітна скопа спостерігалась нами 21.04.2019.

В.М. Грищенко (2011) вказує наступні строки весняного прольоту: у Миколаївській області початок міграції ($n = 2$) – 11.04 (10.04–13.04), закінчення міграції ($n = 2$) – 06.05 (27.04–15.05);

в Одеській області ($n = 13$) – 04.04 $\pm$ 2,7 (SD = 9,7) діб (18.03–20.04) та ($n = 4$) – 13.05 $\pm$ 4,6 (SD = 9,3) діб (30.04–20.05);

у Херсонській області ($n = 3$) – 13.04 $\pm$ 4,4 (SD = 7,6) діб (05.04–20.04) та ($n = 2$) – 11.05 (29.04–30.05).

Осінню міграцію на території Миколаївської області спостерігали з кінця липня – до початку грудня (табл. 21). Крайні дати: 25.07 (2016 р.) – 01.12 (1980 р.). Д.О. Подушкін (1913) спостерігав проліт виду з кінця серпня до перших чисел жовтня, скопа ним здобута 13.09.1904.

На прилеглій території скопи теж мігрують з кінця липня – серпня і до середини жовтня – середини грудня.

В.М. Грищенко (2011) вказує наступні строки осіннього прольоту:

у Миколаївській області початок осінньої міграції ($n = 11$) – 31.08 $\pm$ 3,1 (SD = 10,4) діб (15.08–14.09), закінчення осінньої міграції ($n = 8$) – 03.10 $\pm$ 5,5 (SD = 15,4) діб (12.09–01.11);

в Одеській області ($n = 11$) – 04.08 $\pm$ 3,2 (SD = 10,5) діб (17.08–22.09), закінчення осінньої міграції ($n = 12$) – 30.10 $\pm$ 6,0 (SD = 20,7) діб (06.10–16.12);

у Херсонській області ($n = 2$) – 30.08 (27.08–02.09), закінчення осінньої міграції ($n = 5$) – 24.10 $\pm$ 10,7 (SD = 24,0) діб (06.10–04.12).

Таблиця 21

Перелік реєстрацій скопи протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть особ.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
ВЕСНЯНА МІГРАЦІЯ			
Миколаївський (Березанський) район			
15.05.1975	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Кошелев и др., 1991
29.04.2023	1	ок. с. Ташине, гирло р. Цареги	Гержик І.П., Деркач О.М.
Баштанський (Казанківський) район			
27.04.2014	1	ок. с. Володимирівка, р. Висунь	Настаченко О.С., Митрофанова Є.
Миколаївський (Очаківський) район			
10.04.2001	1	о. Довгий, Ягорлицька затока	Петрович З.О.
13.04.2002	1	між с. Покровка і с. Василівка, Кінбурнський п-ів, ур. Бієнкові плавні	-//-

Дата	Кіл-ть особ.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
27.04.2006	1	-//-	-//-
06.05.2015	1	Волижин ліс, Кінбурнський п-ів	Москаленко, Плющ, 2018а
ОСІННЯ МІГРАЦІЯ			
м. Миколаїв			
12.09.2020	1	ок. с. Коравелове, р. Інгул	Моїсєєв І.Є. (особ. повід.)
Миколаївський (Березанський) район			
01.12.1980	1	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	Кошелев и др., 1991
01.10.1994	1	-//-	Карпова та ін., 2004
21.09.2010	1	Тилігульський лиман	Панченко П.С.
22.09.2013	1	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	-//-
23.09.2013	3	-//-	Панченко П.С., Форманюк О.О.
23.09.2013	1	ок. с. Українка, Тилігульський лиман	-//-
31.08.2014	1	-//-	Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.
06.09.2014	2	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	Панченко П.С., Форманюк О.О.
07.09.2014	6	між с. Коблеве – с. Українка, Тилігульський лиман	Кучеренко В.Л.
21.09.2014	2	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	Панченко П.С., Форманюк О.О.
17.09.2015	3	ок. с. Українка, Тилігульський лиман	Панченко П.С.
28.09.2015	1	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	-//-
01.09.2015	2	-//-	-//-
27.09.2016	4	-//-	Панченко П.С.
18.08.2019	1	-//-	Герчик І.П., Деркач О.М.
01.09.2019	2	-//-	Кучеренко В.Л.
01.09.2019	1	-//-	Чернолев Є.М. (фото) ²
22.09.2019	1	-//-	Кодруль Ю.М. (фото) ²
29.09.2019	1	-//-	Чернолев Є.М. (фото) ²
04.10.2019	1	-//-	Панченко П.С.
06.09.2020	1	-//-	Чернолев Є.М. і Т.А.
11.09.2020	1	між с. Коблеве та с. Морське	Олійник Д.С.
24.09.2020	1	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	Шеремет О.О. ³
26.09.2020	1	-//-	Шеремет О.О. ³
11.10.2020	1	-//-	Чернолев Є.М. (фото) ²
12.10.2020	1	-//-	Панченко П.С., Форманюк О.О.
06.09.2021	1	-//-	Петриченко Д. (фото) ²

Дата	Кіл-ть особ.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
21.09.2021	1	-//-	Кодруль Ю.М. (фото) ²
16.10.2021	1	-//-	Yuliia Yelovska (фото) ⁴
17.10.2021	1	-//-	Фоміна О. (фото) ⁴
23.09.2023	1	-//-	N. Drabina, Y. Tolmachova (фото) ³
03.10.2023	1	ок. с. Анатолівка, Тилігульський лиман	Мац Д.А. (фото, особ. повід.)
31.08.2024	1	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	Igor Samokhin, Alina Rozhkova ³
06.09.2024	4	-//-	Igor Samokhin ³
07.09.2024	1	ок. с. Лугове	Igor Samokhin, Alina Rozhkova ³
07.09.2024	4	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	-//-
12.09.2024	4	-//-	Andrii Mis'kov ³
25.09.2024	1	-//-	Egor Loboda ³
Миколаївський (Веселинівський) район			
02.09.1994	1	ок. с. Широколанівка	Рединов, 1999
23.08.1995	1	-//-	-//-
29.08.1995	1	-//-	-//-
26.08.1998	1	ок. с. Покровка, став	-//-
Вознесенський район			
12.09.1995	1	ок. с. Трикрати, став	-//-
05.09.2021	1	ок. с. Актове, р. Мертвовод	Бурковський О.В. (фото, особ. повід.)
Миколаївський район			
03.09.1994	1	верхів'я р. Березань	Рединов, 1999
04.09.1994	1	-//-	-//-
25.08.1995	1	-//-	-//-
03.09.2021	1	ок. с-ща Радісний Сад, р. Південний Буг	Черінько О.П. (фото) ²
Миколаївський (Вітовський) район			
19.09.2013	1	ок. с. Партизанське	Редінов К.О., Петрович З.О.
21.08.2018	1	ок. с. Мішково-Погорілове, р. Інгул	Степовий Р. (фото) ⁴
19.09.2018	1	-//-	-//-
14.09.2021	1	ок. с. Зайчівське, р. Інгул	Степовий Р. (фото) ⁴
05.10.2023	1	-//-	-//-
27.10.2023	1	на північ від м. Миколаїв	Форманюк О.О.
Миколаївський (Очаківський) район			
13.09.1904	1 ¹	ок. Волижиного лісу, Кінбурнський п-ів	Подушкин, 1913
21.09.2000	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
07.10.2000	1	-//-	-//-
19.09.2001	3	-//-	Tytar et al., 2002

Дата	Кіл-ть особ.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
31.08.2002	1	-/-	Петрович З.О.
02.09.2002	1	-/-	-/-
13.09.2003	2	-/-	-/-
14.09.2003	2	-/-	-/-
16.09.2003	1	-/-	-/-
25.09.2004	1	-/-	-/-
01.11.2004	1	-/-	-/-
14.09.2005	3	-/-	-/-
26.09.2006	2	-/-	-/-
22.09.2007	4	-/-	Олейник и др., 2008
07.09.2008	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
14.09.2008	1	ок. с. Сонячне, Березанський лиман	-/-
15.09.2008	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	-/-
05.10.2008	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
09.09.2009	1	-/-	-/-
15.09.2009	1	-/-	-/-
17.09.2009	2	-/-	Русев І.Т.
23.09.2009	2	-/-	-/-
18.09.2010	1	-/-	Петрович З.О.
26.09.2010	6	с. Острівка – с. Андрієво-Зорине, Березанський лиман	-/-
03.10.2010	1	Кінбурнський п-ів	-/-
14.10.2010	2	-/-	Костюшин, 2018; Редінов К.О., Петрович З.О.
08.09.2011	8	ок. с. Сонячне, Березанський лиман	Редінов К.О., Петрович З.О.
12.09.2011	1	Кінбурнський п-ів	-/-
21.09.2011	1	-/-	-/-
08.10.2011	1	-/-	Петрович З.О.
09.09.2012	1	-/-	-/-
10.09.2012	1	-/-	-/-
15.09.2012	1	-/-	-/-
18.10.2012	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	-/-
17.08.2013	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	
30.08.2013	1	-/-	Редінов К.О., Панченко П.С.
23.09.2013	1	-/-	Петрович З.О.
31.08.2014	1	ок. с. Кам'янка, став	-/-

Дата	Кіл-ть особ.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
12.09.2014	4	-//-	Редінов К.О., Настаченко О.С.
17.09.2014	1	-//-	Настаченко О.С. ³
06.10.2014	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	Редінов К.О.
09.09.2015	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Рижков С.О. (фото) ²
18.09.2015	1	-//-	-//-
19.09.2015	1	-//-	-//-
22.09.2015	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О., Настаченко О.С.
22.09.2015	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, Кінбурнська стрілка	-//-
23.09.2015	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Настаченко О.С.
26.09.2015	2	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	Редінов К.О.
02.10.2015	1	-//-	-//-
10.10.2015	1	-//-	-//-
25.07.2016	1	-//-	-//-
24.08.2016	1	ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
21.09.2016	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	Редінов К.О.
25.09.2016	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
04.10.2016	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О.
07.10.2016	1	-//-	Моїсєєв І.Є.
14.09.2017	1	-//-, Кінбурнська стрілка	Петрович З.О.
14.09.2017	2	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Кайстро В.Ю. (особ. повід.)
19.09.2018	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	John Moffitt (фото)
20.09.2018	1	-//-	Петрович З.О., Настаченко О.С.
21.09.2018	2	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Настаченко О.С. ³
22.09.2018	4	-//-	Настаченко О.С. ³ (фото 1)
13.10.2018	3	с. Чорноморка, берег моря	Петрович З.О.
08.08.2019	1	ок. Волижиного лісу, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О.
01.09.2019	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	-//-
04.08.2020	1	ок. с. Кам'янка	Панченко П.С., Форманюк О.О., Пилипюк К.І.

Дата	Кіл-ть особ.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
11.08.2020	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	Редінов К.О.
14.09.2020	2	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
14.09.2020	1	ок. с. Чорноморка, агроландшафти	Редінов К.О., Петрович З.О.
16.09.2020	1	-//-	-//-
17.09.2020	1	-//-	-//-
21.09.2020	1	ок. с. Острівка, агроландшафти	-//-
23.09.2020	1	-//-	-//-
25.09.2020	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, Кінбурнська стрілка	Шеремет О.О. ³
27.09.2020	2	ок. с. Рівне, Березанський л-н	Редінов К.О., Петрович З.О.
01.08.2021	1	ок. с. Василівка, Дніпровсько-Бузький лиман	-//-
16.09.2021	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О.
19.09.2021	1	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	-//-
25.09.2021	2	с. Чорноморка	-//-
02.10.2021	3	с. Чорноморка, Бейкушська затока Березанського лиману	-//-
03.10.2021	2	-//-	-//-
16.10.2021	1	-//-	-//-
12.09.2022	1	-//-	-//-
28.09.2022	1	-//-	-//-
09.10.2022	1	-//-	-//-
11.09.2023	1	-//-	-//-

Примітки. ¹ – здобута; ² – <https://uabirds.org/>; ³ – <https://ebird.org/>; ⁴ – <https://iNaturalist.org/>.

На водосховищі між с-щем Вільшанка та с. Синюха Кіровоградської області поруч із кордоном Миколаївської області К. Жуленко (Лавриненко) (особ. повід.) 25.07.2021 сфотографувала одного птаха.

У колекції Херсонського краєзнавчого музею зберігаються опудала скоп, здобуті 07.09.1899 та 06.08.1902 біля м. Олешки (колектор Й.К. Пачоський); 01.09.1966 – біля м. Херсон (колек. О.Г. Шевченко) та 13.09.1986 – у плавнях Дніпра (колек. В.Д. Головачов) (Ємельянова, 2017). У МПЧБЗ зберігалась скопа, здобута 27.09.1948 у плавнях Дніпра на оз. Солонецьке (особ. повід. Ю.О. Москаленка).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 27.08–28.10 (Пилюга, 2000). Заслужовують на увагу зустрічі виду в листо-

паді. По одному птаху спостерігали 13.11.2007 та 07.11.2012 – на Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ (Москаленко, Плющ, 2018а). На Кучурганському лимані О.М. Архипов сфотографував 14.11.2023 скопу з фінським кільцем, номер якого прочитати не вдалося⁴³.

Судячи з даних таблиці 21, весняна міграція проходить у більш короткі терміни, ніж осіння та є менш помітною. Пік осіннього прольоту припадає на вересень, що підтверджується і спостереженнями на прилеглий території⁴⁴ (рис. 12).

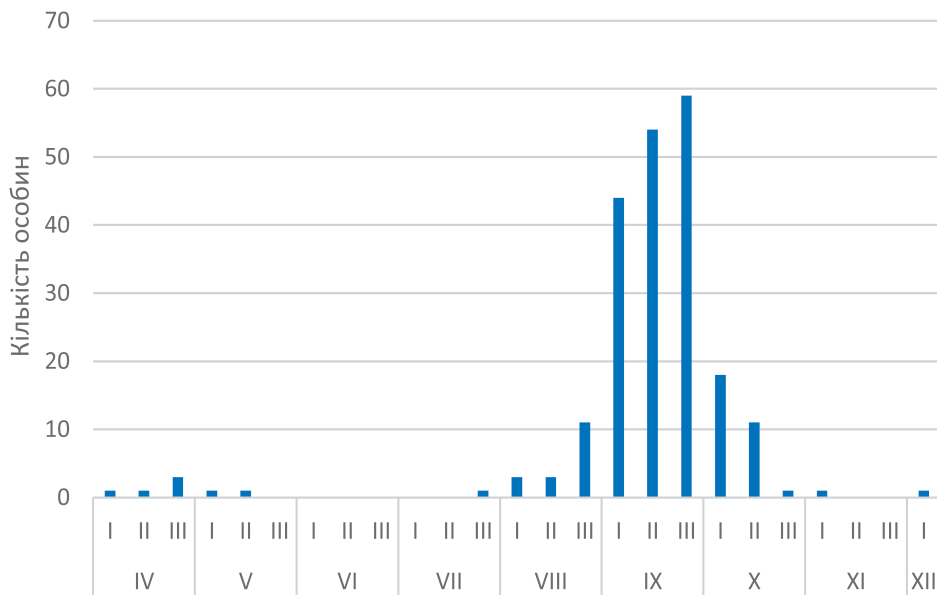

Рис. 12. Розподіл реєстрацій скопи під час міграцій у Миколаївській області за місяцями і декадами протягом 1900–2024 рр. (n = 214).

У дельті Дніпра (Херсонська область) у травні – червні 2006–2007 рр. спостерігали 3 кочуючі скопи (Костюшин и др., 2008).

Зимівля. Наявних даних недостатньо для твердження про зимівлю скопи на території Миколаївської області. Птаха, котрого спостерігали 01.12.1980 у поницях Тилігульського лиману (Кошелев и др., 1991), ми відносимо до мігрантів.

Для району Чорноморського БЗ М.Г. Пирогов (1994) наводить скопу як рідкісний вид, що зимує, не вказуючи конкретних фактів. Ю.О. Москаленко (2008б) спостерігав скопу на Івано-Рибальчанській ділянці 11.01.2001. За його усним повідомленням птах сидів на стовпі ЛЕП і пізніше полетів у бік Дніпровсько-Бузького лиману.

⁴³ – <https://www.facebook.com/groups/birdwatching.ua>.

⁴⁴ – Дивіться також сайти <https://ebird.org/>, <https://ukraine.birds.watch/> тощо.

Дані про спостереження 07.02.2016 3 особин на Потіївській ділянці Чорноморського БЗ (Москаленко, Плющ, 20186) не вселяють довіри, оскільки птахів спостерігав співробітник служби охорони заповідника.

Є зимові знахідки закільцьованих птахів на Чорноморському узбережжі України, але вони не можуть слугувати прямим доказом зимівлі, оскільки обставини їх невідомі (Галушин, Нанкинов, 1982). Як вважають ці дослідники, скопа у м'якій зимі може зимувати, що підтверджується візуальними спостереженнями. Випадок зимівлі виду згадує В.М. Зубаровський (1977) для дельти Дунаю. У Подунав'ї між озерами Ялпуг та Кугурлуй 16.12.2014 спостерігали птаха, котрий полював на рибу (Потапов, 1995). Можливість зимівлі скопи в Україні не заперечує і В.М. Грищенко (2011).

Зимівля скопи в Північному Причорномор'ї була доведена фактично лише теплої м'якої зими 2022/2023 рр. На Кучурганському лимані О.М. Архипов 23.12.2022 сфотографував птаха, котрий спіймав рибу. Тут же він тримався й 29.12.2022.⁴⁵

Результати кільцювання. З Миколаївської області відомо 10 зворотів від скоп, окільцьованих пташенятами у Фінляндії та Швеції (табл. 22).

Таблиця 22

Інформація по закільцьованим скопам із території Миколаївської області*

№ кільця	Дата кіл.- ння	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Goteborg E-6556	25.06.1952	Pull.	Швеція, Varm- land, 59°15' С, 11°50' З	12.09.1952	м. Миколаїв, 47°19' С, 31°45' З	обставини невідомі, 1865
Stockholm Museum R-2178	05.07.1953	Juv.	Швеція, So- dermanland lake Malaren, Overselo, 59°24' С, 16°49' З	01.02.1955– 28.02.1955	Миколаївський (Вітовський) р-н, с. Широка Балка, 46°55' С, 32°00' З.	застрелена, 1743
Stockholm Museum R-5463	03.07.1954	Juv.	Швеція, Norr- botten Hogsboje, 65°18' С, 21°31' З	20.10.1954	р. Південний Буг, у 25 км на північ від м. Миколаїв, 47°09' С, 31°50' З.	застрелена, 2100
Helsinki Museum N-1258	04.07.1964	Pull.	Фінляндія, Hame Ilmoila, 61°13' С, 24°23' З.	01.09.1964– 30.09.1964	Первомайський р-н, р. Синюха, 48°06' С, 30°52' З.	застрелена, 1506
Helsinki Museum M-001258	04.07.1964	Pull.	Фінляндія, 61°10' С, 24°20' З	10– 20.09.1964	м. Миколаїв, 47°00' С, 32°00' З.	застрелена, 1644

⁴⁵ – https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0cMB1NXsVc5xV8hYDnUafxGxcJZwyN4MAZugjHqtwnJeDkKbisgzSsKxsePrScmHQI&id=100010352479002

№ кільця	Дата кіл.- ння	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Helsinki Museum M-10001	12.07.1976	Pull.	Фінляндія, Vaasa Keuruu, 62°16' С, 24°41' З.	06.09.1976	Миколаївський (Вітовський) р-н, с. Галицинівка, 46°48' С, 31°58' З.	знайдена мертвою, 1800
Helsinki Museum M-43868	18.07.1999	Pull.	Фінляндія, Mik- kelä Heinavesi, 62°25' С, 28°35' З	26.04.2004	Миколаївський р-н, с. Степове, 47°41' С, 31°07' З.	знайдена мертвою, 1691
Helsinki Museum M-50557	02.07.2004	М, Pull.	Фінляндія, Hame Hauho, 61°15' С, 24°17' З	15.10.2004	Вознесенський (Доманівський) р-н, с. Анетівка, 47°41' С, 31°07' З.	знайдена мертвою, 1589
Helsinki Museum M-62474	18.07.2011	Pull.	Фінляндія, Vaa- sa, Keski-Pohjan- maa, Toholampi 63°48' С, 24°17' З.	07.10.2018	Миколаївський (Очаківський) р-н, ок. с. Кам'янка 46°47' С, 31°40' З.	знайдена мертвою біля автошляху, 1942
Stockholm Museum 9287993	20.07.2012	Pull.	Швеція, Vaster- norrand Indal, Stor-Mosjon, 62°40' С, 31°21' З	06.10.2012	Миколаївський (Березанський) р-н, с. Рибаківка, 46°37' С, 31°21' З.	застрелена, 1781

Примітка. * – таблицю укладено за даними Українського центру кільцювання птахів.

Також через територію області пролетіло кілька скоп, помічених передавачами у Фінляндії та Естонії (Гаврилюк, 2011; Adojaan et al., 2024; <http://birdmap.5dvision.ee>).

Живлення. Полюють скопи на річках, озерах, ставках, водосховищах, лиманах і в морі. Нами серед здобичі виду відмічені особини сріблястого карася (*Carassius auratus*), білого товстолоба (*Hypophthalmichthys molitrix*), коропа (*Cyprinus carpio*) та кефалей (*Mugilidae* sp.).

Лімітуючі фактори, охорона, значення. Як видно з даних таблиці 22, скопи часто потрапляють під постріли браконьєрів. Зафіксовано один випадок загибелі від ураження струмом на опорі ЛЕП.

Неодноразово спостерігали скоп з рибою, у яких її намагалися відібрати жовтоногі мартини (*Larus cachinnans*), короткохвості поморники (*Stercorarius parasiticus*) і сірі ворони (*Corvus cornix*). У скоп спостерігали також прояви внутрішньовидового клептопаразитизму.

Вид охороняється на територіях заповідних об'єктів області: Чорноморський БЗ, НПП «Білобережжя Святослава», НПП «Бузький Гард», РЛП «Гранітно-степове Побужжя», РЛП «Кінбурнська коса», РЛП «Тилігульський» (Редінов, Петрович, 2016).

Враховуючи малу чисельність скопи, вплив її на рибне господарство області та загалом рибні запаси є мізерним.

Охоронні статуси: ЧКУ – ЗК, БК – III, БонК – II, CITES – II.

- Чорноплечий шуліка – *Elanus caeruleus* (Desfontaines, 1789)

Залітний вид у фауні України. Д.Н. Нанкінов (Нанкинов, 2012) повідомляє про спостереження птаха 21.08.1990 на дротах ЛЕП поряд із дорогою на захід від м. Пирятин Полтавської області. У більш ранній публікації вказано, що це була доросла особина (Nankinov et. al., 1991).

На узбережжі моря в м. Одеса (мис Великий Фонтан) дорослого птаха спостерігав О.О. Форманюк близько 07²⁰. Птах летів вздовж берега в північно-східному напрямку, від мису він продовжив політ у цьому ж напрямку, але вже над морем. Шуліка пролетів над спостережником на висоті близько 60 м, що дозволило його добре розгледіти.

У фауністичних списках птахів України чорноплечий шуліка відсутній (Grishchenko, 2004; Фесенко, 2022 та ін.).

Стерв'ятник – *Neophron percnopterus* (Linnaeus, 1758)

Дуже рідкісний залітний вид.

Характер перебування. Перебування стерв'ятника на території Миколаївської області встановлено завдяки супутниковій телеметрії⁴⁶. Птах заکیلцьований у гнізді в Болгарії у 2012 р., восени того ж року перемістився в Судан, де тримався рік і 7 місяців, після чого на початку травня 2014 р. розпочав кочівлі, під час яких облетів Чорне море, зокрема пролетівши над територією Миколаївської області по лінії м. Березівка (Одеська область) – с-ще Веселинове – с. Щербані – м. Баштанка – с-ще Березнегувате – с-ще Велика Олександрівка (Херсонська область).

Фото 2. Стерв'ятник. 21.05.2011,
ок. с. Кучурган, Одеська область.
Фото О.М. Архипова (<https://uabirds.org/>).

Поодиноких стерв'ятників в останні десятиріччя спостерігали також в АР Крим, Дніпропетровській та інших областях України, Молдові (Цвельх и др., 2018; Bradbeer та ін., 2023 та ін.).

Зокрема, в околицях Кучурганського лиману (Одеська область) по

⁴⁶ – [https://lifeneophron.eu](https://lifeneophron.eu;); <http://www.uabirds.org>.

одному дорослому стерв'ятнику бачили 03.05.2003 та 21.05.2011 (фото 2) біля с. Кучурган Роздільнянського району (Архипов, Фесенко, 2005; Архипов, 2011а). Ще одного птаха обліковано 28.08.2003 поблизу, в Молдові (Тищенко, 2004).

Гніздування стерв'ятника було відоме ще в 1980-х рр. на скелястих берегах річок Дністер та Реут у Молдові (Ганя, Зубков, 1989). Доросла самка здобута Т.І. Бареем біля с. Маяки Одеського (Білгород-Дністровського) району Одеської області 04.05.1906 (Пачоский, 1911; Ємельянова, 2017).

Охоронні статуси: ЧКУ – Зк, БонК – I, II, ETS – VU, IUCN – EN.

Осоїд – *Pernis apivorus* (Linnaeus, 1758)

Звичайний пролітний і рідкісний кочуючий влітку вид.

Характер перебування. Осоїд – лісовий вид (Зубаровський, 1977). У зв'язку з цим має інтерес єдина знахідка кладки осоїда в межах степової зони 03.06.1963 на Нижньому Дніпрі в околицях с. Заводівка Каховського (Горностаївського) району Херсонської області (Бусел, 2016).

Орнітологи, котрі працювали на території Миколаївської області в середині ХХ ст. (1936–1967 рр.), осоїда на гніздуванні не знаходили (Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Тарашук, 1953; Волчанецкий и др., 1970 та ін.), хоча й обстежували потенційні місця гніздування – штучні ліси. У колекції ЛНУБІП зберігається яйце нібито осоїда, зібране О.О. Салганським 24.05.1953 у Вознесенському лісгоспі. Дане яйце нами оглянуто. Його забарвлення не відповідає забарвленню яйця осоїда – воно практично не пігментоване. Розміри яйця: 49,2 x 39,4 мм укладаються в діапазон як осоїда, так і звичайного канюка (Стамр, 1980).

На думку В.В. Гричика (особ. повід.), досить надійною ознакою, що відрізняє яйця осоїда, слугує забарвлення підшкаралупної оболонки при перегляді на просвіт. Так, просвіт шкаралупи (внутрішнє забарвлення) в осоїда темно-жовтий, або навіть світло-помаранчево-бурий без будь-яких відтінків у зелене (як і в яєць великих соколів). У канюків же, орлів, лунів і яструбів шкаралупа на просвіт завжди насичено зелена або блакитно-зелена. У яйцях, які зберігаються протягом десятиліть, може ставати жовтуватого-зеленою (салатовою), але завжди зберігає загальний зелений тон. У нашому випадку вона була насичено зеленою, що вказує на те, що це яйце не належить осоїду, а знесене швидше за все звичайним канюком.

Не знайдений осоїд на гніздуванні і під час обстеження лісових урочищ області й пізніше (Костюшин, Мирошніченко, 1995; Костюшин, 1997; наші дані). Наведені нижче знахідки виду в урочищах ми відносимо до мігрую-

чих або кочуючих особин. Протягом дня 04.06.2000 південніше с. Грушівка Первомайського району в долині р. Південний Буг спостерігали разом двох птахів, пізніше до них приєдналася ще одна особина (Домашевский, 2001). Осоїда, що ширяв над лісом заказника «Рацинська дача», бачили 13.06.2002, у наступні роки вид не спостерігали (Олейник, Рединов, 2006).

Сучасне гніздування осоїда в степовій зоні України не доведено (Милобог, 2012; Кузьменко та ін., 2021). Для степової частини Миколаївської області його чисельність оцінено в 4–8 пар. Судячи з наведеної карти, осоїда виявлено в байрачному лісі в долині р. Кодима (Милобог, 2012).

На прилеглий території в Одеській області гніздування осоїда відоме в лісостеповій зоні, а доведено в Савранському лісі (Пилюга, 1991, 1999). Л.О. Портенко (1928) вважав його гніздовим видом Кішевського лісництва (Одеська область), де здобув самця біля с. Піщане 04.07.1927.

Таким чином, підстав включати осоїда до списку гніздових видів Миколаївської області немає.

Поширення, чисельність. У період міграцій звичайний у приморських районах, на решті території зустрічається рідше. Інколи трапляється зграями чисельністю в кілька десятків особин. Місця реєстрацій кочуючих особин приурочені до лісових урочищ тощо (табл. 23).

Міграції. Весняну міграцію спостерігали у III декаді квітня – III декаді травня. Крайні дати: 25.04 (2016 р.) – 31.05 (2023 р.) (табл. 23). У долині р. Висунь в Баштанському (Казанківському) районі найбільш ранню появу виду помічено 01.05.2003 (Милобог, 2012).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 06.05 і 28.05 (Пилюга, 2000). На о. Зміїний (Одеська область) проліт птахів спостерігали 17.05.1982, 19.05.1983, 08.05.1984 (Пилюга, 1991). В околицях с. Переможне Скадовського (Голопристанського) району Херсонської області осоїда нами обліковано 06.05.2007.

Фото 3. Осоїд. 31.05.2023, ок. с. Лимани Миколаївського (Вітовського) р-ну.
Фото О. Осипової (<https://www.inaturalist.org/>).

Осіною міграцію спостерігали в кінці липня – I декаді жовтня. Крайні дати: 24.07 (2017 р.) – 19.10 (2017 р.). Пік прольоту в II декаді вересня (табл. 23, рис. 11). Біля залізничної станції Березівка⁴⁷ Одеської області осоїд здобутий 25.09.1957 (Пекло, 2002).

⁴⁷ – У каталозі (Пекло, 1997а) помилково вказано Миколаївську область.

Таблиця 23

Перелік реєстрацій осоїда протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
ВЕСНЯНА МІГРАЦІЯ, КОЧІВЛІ			
м. Миколаїв			
15.05.2018	1	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ³
Миколаївський (Березанський) район			
08.06.2006	1	ок. с. Яблуня	Редінов К.О., Петрович З.О.
01.07.2007	1	ок. с. Матіясове	-//-
21.05.2009	1	ок. с. Ташине	Редінов К.О.
09.05.2021	1	пониззя Тилігульського лиману	Гончарик Н. (фото) ²
Миколаївський (Вітовський) район			
31.05.2023	1	с. Лимани	Sasha Osipova ³ (фото 3)
Миколаївський (Веселинівський) район			
09.05.2006	3	с. Широколанівка	Редінов К.О.
Вознесенський район			
07.06.2000	2	між м. Вознесенськ і с. Трикрати	Редінов К.О., Домашевський С.В.
01.07.2015	1	над дорогою північніше м. Вознесенськ	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2017
Вознесенський (Єланецький) район			
28–30.05.2005	1	ПЗ «Єланецький степ»	Редінов, 2006
29.05.2005	1	-//-	-//-
Баштанський (Казанківський) район			
30.05.2010	1	заказник «Володимирівська дача»	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський район			
29.04.2018	3	ок. с. Степове	Редінов К.О.
Миколаївський (Очаківський) район			
25.04.2016	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
14.05.2016	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
09.05.2019	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
19.05.2024	1	-//-	-//-
Баштанський (Снігурівський) район			
20.05.2002	1	ок. с. Михайлівка	Костюшин, Редінов, 2004, з уточ.
ОСІННЯ МІГРАЦІЯ			
м. Миколаїв			
27.08.2020	1	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ³
Миколаївський (Березанський) район			
15.09.1974	1	ок. с. Коблеве, Тилігульський лиман	Кошелев и др., 1990

Дата	Кіл-ть ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
27.09.2016	1	-//-	Панченко П.С.
06.09.2020	7	-//-	Чернолев Є.М. і Т.А. (особ. повід.)
Миколаївський (Веселинівський) район			
03.09.1996	1	ок. с. Широколанівка	Редінов К.О.
08.09.1996	1	-//-	-//-
03.09.2006	1	-//-	-//-
08.09.2006	1	-//-	-//-
Миколаївський (Очаківський) район			
24.09.1904	1 ¹	Кінбурнський п-ів	Подушкин, 1913
21.09.1905	1 ¹	-//-	-//-
07.10.1905	1 ¹	-//-	-//-
12.08.2000	3	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
19.09.2001	59	-//-	Tytar et al., 2002
13.09.2003	1	-//-	Петрович З.О.
18.09.2004	53	-//-	-//-
05.09.2006	2	ок. с. Кам'янка	-//-
24.09.2006	2	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Олейник и др., 2008
26.09.2006	1	-//-	-//-
29.09.2007	1	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О.
30.08.2008	1	-//-	Петрович З.О.
23.09.2008	1	с. Чорноморка	Редінов К.О.
04.10.2008	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
11.09.2009	1	-//-	Петрович З.О.
24.09.2009	1	-//-	-//-
03.09.2011	26	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	-//-
10.09.2011	1	ок. с. Кам'янка	-//-
11.09.2011	3	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
02.09.2012	1	с. Чорноморка	Редінов К.О.
16.09.2013	2	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
22.09.2013	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
12.09.2014	4	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О., Настаченко О.С.
13.09.2014	6	-//-	-//-
26.08.2016	2	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
24.09.2016	1	-//-	Редінов К.О., Панченко П.С., Петрович З.О.

Примітки. ¹ – здобутий; ² – <https://uabirds.org/>; ³ – <https://iNaturalist/>.

Д.О. Подушкін (1913) спостерігав прудіт осойдів з вересня до кінця

номор'я терміни прольоту вказані між 13.07 і 08.10 (Пилюга, 2000). Що підтверджується і спостереженнями на Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ, де осоїда сфотографував 17.07.2018 Ю.О. Москаленко та в м. Одеса, де птаха сфотографував 08.10.2021 Є.М. Чернолєв⁴⁸.

Розмноження. Особливості розмноження виду в Одеській області описано у статті В.І. Пілюги (1991).

Линяння. Осоїди, котрих спостерігали 08.06.2006 та 01.07.2007, мали ознаки линяння махового пір'я.

Живлення. При широкому спектрі здобичі харчується переважно комахами (Зубаровський, 1977).

Лімітуючі фактори, охорона. Під час міграцій вид зустрічається в деяких об'єктах природно-заповідного фонду (табл. 84).

Охоронні статуси: БК – III, БонК – II, CITES – II.

Білоголовий сип – *Gyps fulvus* (Hablizl, 1783)

Дуже рідкісний залітний вид.

Характер перебування. У коментарі до колекції Миколаївського краєзнавчого музею написано, що білоголовий сип іноді залітає на Миколаївщину (Птицы Николаевщины, 1929). На Кінбурнському п-ові сипа, що пролітав над с. Покровка, бачив З.О. Петрович у серпні 2002 р. (Петрович, Редінов, 2008а). Це єдина достовірна зустріч виду на території Миколаївської області (Цвельх и др., 2018).

У Херсонському краєзнавчому музеї зберігається чучело молодого сипа, здобутого 03.07.1908 К.Е. Фальц-Фейном у околицях с. Сагайдачне (Максима Горького) Херсонського (Бериславського) району Херсонської області. Там знаходилась економія Іванівка, що належала Фальц-Фейнам (Ємельянова, 2017). Це місце знаходиться неподалік від сучасної межі Миколаївської області.

Відомості про зустрічі виду в Чорноморському БЗ та його околицях наводять М.І. Клименко (1950), Т.Б. Ардамацька (Ардамацкая, 1983, 1991) та М.Г. Пирогов (1994). На Ягорлицькому куті його бачили 18.04.1935. Восени 1936 р. одного птаха здобуто мисливцем біля с. Вільний Порт. У східній частині о. Тендра цих птахів спостерігали 09.10.1935 (Клименко, 1950). На Потіївській ділянці заповідника у приморському степу 24.03.1979 обліковано 8 та 13.05.1980 – 3 особини (Ардамацкая 1983, 1991). У районі Солонозерної ділянки один птах облікований 28.09.1988 (Пирогов, 1994).

⁴⁸ – <https://uabirds.org/>.

Особливий інтерес становлять архівні дані з орнітологічних щоденників М.М. Алферакі, одержані від М.І. Куріса (Алфераки и др., 2012) про зустрічі сипів під Одесою та випадок гніздування у XIX – на початку XX ст. У цитованій роботі написано таке: «*Білоголові сипи в околицях Одеси, на відміну від грифів, завжди трималися разом, іноді зграями до 12–14 особин. Залітні птахи залишаються в степу по кілька днів, а потім зникали і з'являлися знову, лише за наявності нової падалі на скотомогильнику в балці...*». Не виключено, що то були птахи із дністровських колоній. Окрім залітних особин, «*раз вдалося знайти в глухій частині лиманних круч гніздо сипа*». У ньому була кладка з 3 яєць, що не характерно для виду, але загалом можливо (Алфераки и др., 2012).

Враховуючи, що верхів'я Тилігульського лиману знаходяться поблизу сучасних меж Миколаївської області, ймовірність того, що сипи залітали в XIX – на початку XX століть та на територію Миколаївщини, дуже висока, тим більше, що тоді було розвинене вівчарство.

За даними Е. Геера (Heer, 1971) в Бессарабії (Одеська область) на початку XX ст. білоголових сипів спостерігали і здобували неодноразово. Взимку 1953/1954 рр. у пониззях Дністра, птахи харчувалися разом із грифами купами риби умбри звичайної (*Umbra krameri*), яку викидали на кригу рибалки (Пузанов, Назаренко, 1962).

Охоронні статуси: ЧКУ – Вр, БК – III, БонК – II, CITES – II.

Чорний гриф – *Aegypius monachus* (Linnaeus, 1766)

Дуже рідкісний залітний вид.

Характер перебування. Перебування чорного грифа на території Миколаївської області достовірно встановлено завдяки супутниковій телеметрії⁴⁹. Молодий птах, випущений у 2019 р. в Іспанії, у 2020 р. кочував територією України, зокрема і в межах Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. Він пролетів через Кінбурнський п-ів, Тилігульський лиман, прибережну зону правого берега Дніпровсько-Бузького й Бузького лиманів, був південніше м. Миколаїв 21.04 і 05.05.2020.

Ще один молодий гриф, помічений GPS-GSM передавачем, випущений у Болгарії, протягом зимово-весняного періоду 2022 р. залетів на територію України, в тому числі в межі Миколаївської області, де перебував 09–10.05. Птах залетів 09.05 (о 16⁴³) з боку с. Виноградне (Одеська область) та ночував біля с. Новосвітлівка Вознесенського (Веселинівського) району. Наступного дня він полетів у напрямку с. Зоря – с. Луб'янка, с. Вокзал – південна околиця м. Вознесенськ і далі притримувався долини

⁴⁹ – <https://www.4vultures.org/>.

р. Мертвовод: с. Таборівка – с. Воронівка – с. Актове – с. Петропавлівка – с. Українець; між селами Вікторівка та Шевченко (південніше с-ще Братське) повернув на схід; біля с. Новопетрівка повернув на північний схід та покинув територію області біля с. Микола-Бабанка (Кіровоградська область). Описане переміщення по території області тривало 3 год і 15 хв ($10^{10} - 13^{35}$) на висотах від 270 до 1195 м зі швидкістю 24–65 км/год. (Яковлев, 2023 з уточн.⁵⁰).

Нещодавно з'явилося повідомлення В.О. Новака⁵¹ про спостереження 04.09.2024 чорного грифа в околицях с. Перемога Баштанського району. Птах мав чорне оперення, широкі довгі рівні крила, був удвічі більший за звичайних канюків, з якими кружляв поруч, набираючи висоту. Прямував він зі сходу на південний-захід. Про спостереження чорного грифа біля окружної дороги м. Миколаїв 25.11.2023 повідомляє Gabriel Schneider, але без подробиць⁵².

На прилеглий території вид реєстрували неодноразово (Цвельх и др., 2018). Для району Чорноморського БЗ (Ардамацкая, Руденко, 1996) він наведений за публікацією В.В. Шихова (1924), у якій вказано на спостереження особи на Ягорлицькому куті (Херсонська область). Він писав наступне: *«Було багато орлів, вірогідно приваблених полеглими тваринами. Доводилося спостерігати один раз, як величезний гриф, мешканець Криму, захопивши з собою чи не всю задню ногу коня, поніс її далі, щоб поїсти в самоті»*. Цю інформацію Ю.О. Москаленко (2012) ставить під сумнів через те, що грифи не перетягують здобич у лапах. Останнє твердження спірне (Аппак и др., 2007). На нашу думку, аргументом у недовірі до цього спостереження може бути те, що спостерігач – мисливець, який міг прийняти за грифа, наприклад, білоголового сипа чи орлана. З іншого боку, дані з заповідника «Асканія-Нова» свідчать про зальоти чорного грифа до південних районів Херсонщини в минулому. Зокрема Б.К. Фортунатов (1924) написав наступне: *«...за останні 2 роки в Асканії з'явилися цілими зграями, іноді в кілька десятків штук, бурий гриф (Vultur monachus) і ще більш величезний сип (Gyps fulvus), які раніше залітали туди настільки рідко, що навіть у музеї не було жодної шкурки цих видів. Мабуть, масова поява грифів перебуває у зв'язку з громадянською війною, яка покрила степові дороги тисячами полеглих коней, а потім зі страшним голодом 1922 р., який залишив у степу людські трупи»*.

У 2024 р. (16.10) чорного грифа котрий летів у південно-західному напрямку вздовж узбережжя Чорного моря біля м. Одеса (північно-схід-

⁵⁰ – Bright Future for Black Vulture LIFE14 NAT/BG/649.

⁵¹ – <https://ebird.org/checklist/S129348396>.

⁵² – <https://ebird.org/checklist/S155389343>.

на околиця) спостерігали окремо О.М. Чернолев (фото, особ. повід.) та О.О. Швець (особ. повід., фото⁵³).

Нами опубліковано інформацію про спостереження чорного грифа на Кінбурнському п-ові, отриману від мисливця (Петрович, Редінов, 2008а). Пізніше ми її спростували, оскільки могла бути помилка у визначенні виду (Редінов, Петрович, 2013).

Нещодавно оприлюднені архівні матеріали, що вказують на велику ймовірність зальотів цього виду на територію сучасної Миколаївщини у ХІХ – на початку ХХ століть.

В орнітологічних щоденниках М.М. Алферакі є дані про зустрічі грифів під Одесою, отримані від М.І. Куріса (Алфераки и др., 2012) маєток якого розташовувався у с. Курісове (Петрівка) Березівського (Лиманського) району Одеської області. У цитованій роботі написано наступне: «Чорний гриф в околицях Одеси («Херсонська губернія, Одеський повіт, Курисівська волость, верхів'я Тилигульського лиману на віддалі 15 верст і прилеглий степовий район») зустрічається дуже рідко в липні – серпні, і лише одиничними особинами». Грифи «залітали здалеку, мабуть, за падаллю, яка часом лежала в одній з глибоких балок лиману, де був сільський кінський цвинтар. Усього за 7 років, з 1909 р. по 1916 р., зустрінуто 6 грифів, з яких 4 птахів здобуто. ... Грифи сиділи зазвичай на глинистих кручах лиману, на виступах вертикальних берегових урвищ, двічі вони зустрінуті в степових балках і один раз – на копицях серед скошеного поля». З одного з птахів зроблено опудало для музею, розмах крил грифів становив від 195,6 до 235,6 см.

Е. Геєр (Heer, 1971) в Бессарабії (Одеська область) бачив опудала двох чорних грифів, здобутих на початку ХХ ст. Грифів спостерігали взимку 1953/1954 рр. у пониззі Дністра, птахи харчувалися разом із білоголови-ми сипами купами риби умбри, що викидали на кригу рибалки (Пузанов, Назаренко, 1962).

Охоронні статуси: ЧКУ – Вр, БК – III, БонК – II, CITES – II, IUCN – NT.

Зміїд – *Circaetus gallicus* (Gmelin, 1788)

Нечисленний мігруючий і кочуючий влітку вид.

Характер перебування. Ю.В. Милобогом (2012) показано місце гніздування зміїда в аренних лісах долини р. Кодима, а чисельність виду оцінено в 1–2 пари. На нашу думку, питання про гніздування виду залишається відкритим, оскільки у гніздовий період зустрічаються кочуючі

⁵³ – <https://www.inaturalist.org/observations/247763442>.

нестатевозрілі особи. Тому ми не вносимо зміїда до списку гніздових видів птахів Миколаївської області⁵⁴.

Д.О. Подушкін (Подушкин, 1913) та М.І. Клименко (1950) не спостерігали цей вид взагалі.

Поширення, чисельність. Під час міграцій частіше трапляється на півдні області. Місця реєстрацій кочуючих особин приурочені до степових балочних ділянок, зокрема долин річок, узбережж'я лиманів та Нижньодніпровських пісків.

Колекційний матеріал (n = 2): № 230 (744). 1958, ок. м. Миколаїв. Куплено у С.Д. Байбарака (МОКМ); № 229 (765). 1960, біля Бузького лиману. Куплено у С.Д. Байбарака? (МОКМ).

Міграції. У період весняної міграції, як в області, так і в Північно-Західному Причорномор'ї загалом, зміїд вкрай рідкісний вид (табл. 24). Даний факт ми пояснюємо тим, що птахи нечисленні і пролітають через регіон транзитом. В.І. Пілюга (2000) навесні його не реєстрував взагалі. Є.М. Чернолев на східній околиці м. Одеса сфотографував мігруючого зміїда 03.04.2018⁵⁵

У період весняно-літніх кочівель зміїдів реєстрували неодноразово, у більшості випадків вони тримаються поодинокі і рідко по 2–3 птахи в одній балці чи навіть поруч (табл. 24).

Таблиця 24

Перелік реєстрацій зміїда протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
ВЕСНЯНА МІГРАЦІЯ, КОЧІВЛІ			
м. Миколаїв			
15.05.2018	1	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ³
Миколаївський (Березанський) район			
17.06.2018	2	ок. с. Ташине, балки Велика та Мала Злодійки	Редінов К.О., Петрович З.О.
26.06.2022	1	ок. с. Андрієво-Зорине	-/-
27.05.2023	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Ihor Vietokhin ⁴
29.04.2024	1	ок. с. Прогресівка	Осипова О. ⁴
30.06.2024	1	ок. с. Українка	О. Фоміна ²
Баштанський (Березнегуватський) район			
25.05.2002	1	ок. с. Новогригорівка, долина р. Інгулець	Костюшин, Редінов, 2004 з уточн.

⁵⁴ – У статті (Редінов, Петрович, 2013б) внаслідок технічної помилки у таблиці навпроти виду вказано чисельність до 15 пар, що невірно.

⁵⁵ – <http://www.uabirds.org>.

Дата	Кіл-ть ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Вітовський) район			
26.06.2016	1	ок. с. Зайчівське, балка	Степовий Р. (фото) ¹
25.06.2018	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Степовий Р. (фото) ²
21.06.2020	1	-//-	-//-
03.07.2022	1	-//-	-//-
10.07.2022	1	-//-	-//-
14.06.2023	1	-//-	-//-
12.07.2023	1	-//-	-//-
19.06.2024	1	-//-	-//-
Миколаївський (Новоодеський) район			
04.07.2022	1	ок. с. Антонівка	Степовий Р. (фото) ²
Миколаївський (Очаківський) район			
25.04.2010	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
20.07.2020	1	ок. с. Чорноморка, лісосмуга в Коваковій балці	-//-
Вознесеньський (Єланецький) район			
13.07.2000	1	ПЗ «Єланецький степ»	Редінов, 2006
26.07.2001	1	-//-	-//-
31.07–01.08.2001	1	-//-	-//-
20–21.06.2003	1	-//-	-//-
26.06.2006	1	-//-	-//-
Первомайський (Кривоозерський) район			
09.06.2000	1	ок. с. Кумарі, долина р. Кодима	Редінов К.О., Домашевський С.В.
Миколаївський район			
16.07.1994	1	ок. с. Червоне Поле, верхів'я р. Березань	Редінов, 1999
13.07.1996	1	-//-	-//-
25.07.2006	3	-//-	Редінов К.О.
07.07.2013	1	ок. с. Тронка	-//-
10.07.2018	1	-//-	-//-
07.06.2023	1	ок. с. Петрово-Солониha, балка Шпакова	Степовий Р. (фото) ²
30.07.2023	1	-//-	-//-
Вознесеньський (Новоодеський) район			
09.06.2019	1	ок. с. Михайлівка, берег р. Південний Буг	Редінов К.О., Форманюк О.О.
Первомайський район			
04.06.2000	1	ок. с. Куріпчине	Домашевський, 2001
Баштанський (Снігурівський) район			
24.05.2002	1	між с. Михайлівка і с. Новософіївка	Костюшин, Редінов, 2004 з уточненням

Дата	Кіл-ть ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
ОСІННЯ МІГРАЦІЯ			
м. Миколаїв			
12.09.2020	1	ок. с. Каравелове	Моїсєєв І.Є. (фото)
Миколаївський (Березанський) район			
26.09.2010	1	ок. с. Красне	Петрович З.О.
13.08.2015	1	ок. с. Українка	Кодруль, 2016
27.09.2016	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С.
10.08.2019	1	пониззя Тилігульського лиману	Гриб О.В. (фото) ³
01.08.2021	1	ок. с. Ташине	Кодруль Ю.М., Пилипюк К.І. (фото) ³
22.09.2021	2	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Форманюк О.О., Домашевський С.В.
25.09.2024	1	ок. с. Морське	Egor Loboda ⁴
Баштанський (Березнегуватський) район			
21.08.2022	1	ок. с. Любомирівка	Новак В.О. ⁴
Миколаївський (Вітовський) район			
12.10.2010	1	ок. с. Лимани	Костюшин, 2018
22.08.2021	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Степовий Р. (фото) ²
28-29.08.2021	1	-//-	-//-
26.09.2021	1	-//-	-//-
05.08.2022	1	-//-	Степовий Р. (особ. повід.)
12.08.2023	1	-//-	Степовий Р. (фото) ²
16.08.2023	1	-//-	-//-
19.08.2023	1	-//-	-//-
27.08.2023	1	-//-	-//-
18.08.2024	1	-//-	-//-
Миколаївський район			
29.09.2022	1	ок. с. Петрово-Солониha, балка Шпакова	Степовий Р. (фото) ²
01.10.2022	1	-//-	Степовий Р. (особ. повід.)
Вознесенський (Єланецький) район			
31.08.2000	1	ПЗ «Єланецький степ»	Редінов, 2006
Миколаївський (Очаківський) район			
18.10.2003	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
25.09.2006	1	-//-	Олейник и др., 2008
27.09.2006	2	-//-	-//-
28.09.2006	1	-//-	-//-
12.10.2008	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
09.10.2009	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Шинкарук М.Ю. (особ. повід.)

Дата	Кіл-ть ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
10.09.2011	1	ок. с. Кам'янка	Петрович З.О.
24.10.2011	2	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Гайдаш О.М.
05.10.2013	8	між с. Покровка та с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
05.10.2013	3	ок. с. Чорноморка, узбережжя моря	Редінов К.О.
07.10.2013	1	між с. Покровка та с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
08.10.2013	1	-//-	Петрович З.О.
18.08.2015	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Кодруль, 2016
22.09.2016	2	ок. с. Рівне	Петрович З.О.
24.09.2016	1	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
16.10.2016	1	між с. Покровка та с. Покровське, Кінбурнський п-ів	-//- (фото 4)
16.10.2017	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
13.09.2020	2	ок. с. Чорноморка, лісосмуга в Коваковій балці	Редінов К.О., Петрович З.О.
17.09.2020	1	-//-	-//-
02.09.2021	1	ок. с. Кам'янка	Настаченко О.С.
03.10.2021	1	с. Чорноморка	Редінов К.О.
11.09.2022	1	-//-	-//-

Примітки. ¹ – <https://ukrbird.com/>; ² – <https://iNaturalist/>; ³ – <https://uabirds.org/>; ⁴ – <https://ebird.org/>.

Як видно з таблиці 24, у низці місць, де дослідження проводилися тривалий час, птахи в період літніх кочівель трапляються регулярно. Всі

Фото 4. Змієїд на Кінбурнському п-ові.
16.10.2016, між с. Покровка та с. Покровське.
Фото З.О. Петровича.

місця реєстрацій кочуючих особин приурочені до степових балочних ділянок, зокрема долин річок, узбережж'я лиманів та Нижньодніпровських пісків (рис. 14).

На Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ зміїєда обліковано 27.05.2003, 14.06.2007, 11.06.2013, а за 7,5 км на захід від с. Нова Маячка Херсонського (Олешківського) району птаха бачили 27.06.2003 (Москаленко, 2008а, 2018). Нами птахи неодноразово спостерігались в період кочівель у верхів'ях Куяльницького лиману.

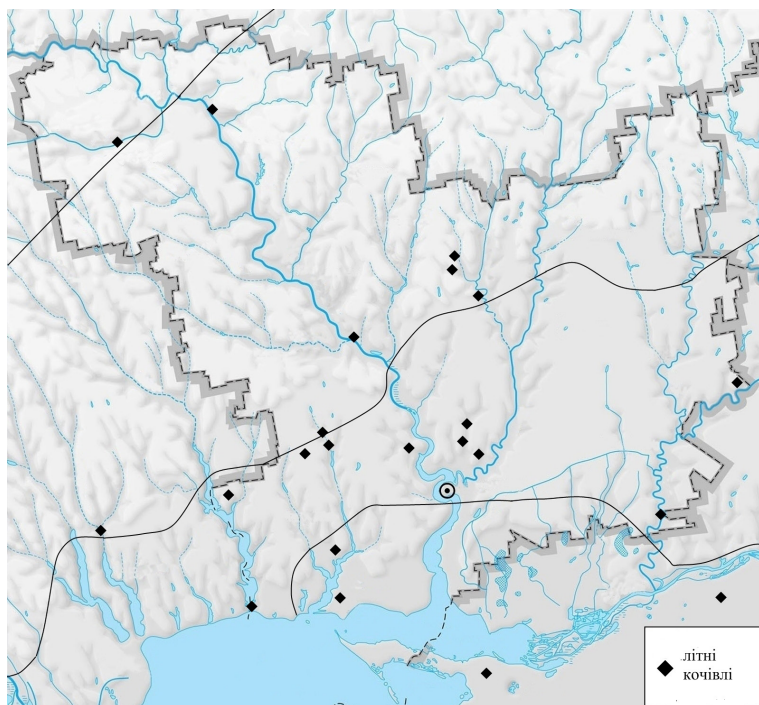

Рис. 14. Місця спостережень зміїда під час літніх кочівель в Миколаївській області та на прилеглих територіях.

Осінню міграцію спостерігали в серпні – жовтні. Крайні дати: 01.08 (2021 р.) – 24.10 (2011 р.). У період осінньої міграції вид реєстрували регулярно, особливо на Кінбурнському п-ові (табл. 24). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 10.09 і 27.09 (Пилюга, 2000).

Восени птахи на півдні області мігрують в західному та південно-західному напрямку. Під час міграції зміїди часто поєднують проліт з полюванням. Бачили лаштування пролітних птахів на ночівлю на деревах в полезахисних лісосмугах біля с. Чорноморка.

Живлення. Харчується переважно плазунами (Зубаровський, 1977). Під час міграції на Кінбурнському п-ові спостерігали успішне полювання на степову гадюку (*Vipera renardi*) та каспійського полоза (*Dolichophis caspius*). Одного разу спостерігали як зміїд їв здобич у повітрі.

Лімітуючі фактори, охорона. Кілька разів на Кінбурнському п-ові спостерігали пролітних зміїдів зі слідами від шроту в махових та рульових перах.

Охороняється на територіях заповідних об'єктів: ПЗ «Єланецький степ», РЛП «Кінбурнська коса» та НПП «Білобережжя Святослава» (Редінов, Петрович, 2016). Заповідні об'єкти області важливого значення для охорони виду не мають (табл. 84).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – II, CITES – II.

Малий підорлик – *Clanga pomarina* C. L. Brehm, 1831

Дуже рідкісний гніздовий, нечисленний мігруючий та кочовий влітку вид.

Поширення, чисельність. Характеризуючи поширення виду в Північно-Західному Причорномор'ї, В.І. Пілюга (1991) зазначає, що малий підорлик населяє водороздільні островні ліси й заплавні ліси в пониззях р. Дністер, зокрема 2–3 пари гніздилися у Савранському лісі на півночі Одеської області.

У Миколаївській області птахів неодноразово спостерігали в різних місцях у травні – на початку липня (табл. 25, 26). Лише окремі із зустрічей можна віднести до вірогідно гніздових птахів (табл. 25, рис. 15). У 2017 р. гніздування пари малих підорликів доведено в заповідному урочищі «Василева пасіка» (Рединов и др., 2017а). Раніше підорлика також бачили біля цього урочища в гніздовий період (табл. 25).

У травні 1989 р. гніздова пара підорликів, визначених як великі (Прокопенко, Костюшин, 1993), виявлена в лісовому масиві в долині р. Мертводо біля с. Петропавлівка. На нашу думку, ця знахідка відноситься до малого підорлика. При відвідуванні цього лісу (заповідне урочище «Хомутець») 31.05.2015 та 20.07.2017 нами підорлики не спостерігались, але 26.06.2020 дорослого малого підорлика обліковано неподалік від урочища (табл. 25), проте він міг належати до пари, котра гніздилась у «Василевій пасіці».

Таблиця 25

Перелік реєстрацій малого підорлика в травні – першій декаді липня протягом 1900–2024 рр.*

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Вознесенський район					
1	17.06.2001	1	в 2 км на захід с. Мало-солоне, біля заказника «Рацинська дача»		Стригунов и др., 2008а; Милобог, 2012 (карта)
2	13.06.2002	2	ок. с. Григорівське, заказник «Рацинська дача»	Полювали	Олейник, Рединов, 2006
3	01–02.05.2016	1 + 1	спостерігали по 1 ос. на краю ліса в південній частині заказника «Рацинська дача»		Гаврилюк та ін., 2019
4	21.05.2002	1	між с. Актове і с. Трикрати		Стригунов и др., 2008а; Милобог, 2012 (карта)

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
5	19.07.2017	пара	урочище «Василева пасіка»	Знайдено гніздо	Рединов и др., 2017a
Вознесенський (Доманівський) район					
6	26.06.2020	1	ок. с. Українець, в 3 км від урочища «Хомутець»	Полював	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
7	26.05.1999	1	ок. с. Щуцьке, пониззя р. Бакшала	Полювала територіальна особина	Домашевский, 2001
Первомайський (Кривоозерський) район					
8	12.06.2011	1	ок. с. Тернувате, долина р. Південний Буг	Полював в долині річки	Редінов К.О., Олійник Д.С.

Примітка. * – на карті поширення виду в Миколаївській області (Милобог, 2012) показано 4 місця гніздування виду (рис. 16). Для 2-х із них є фактичні дані (приведені в табл.), ще одне місце показане для урочища «Дубова балка» і одне – верхів'я р. Бакшала. Можливо, що в останньому випадку мала місце технічна помилка, і позначка повинна стояти в пониззі цієї річки.

На Кінбурнському п-ові малого підорлика також спостерігали у гніздовий період (табл. 25), але підстав вважати його гніздовим немає.

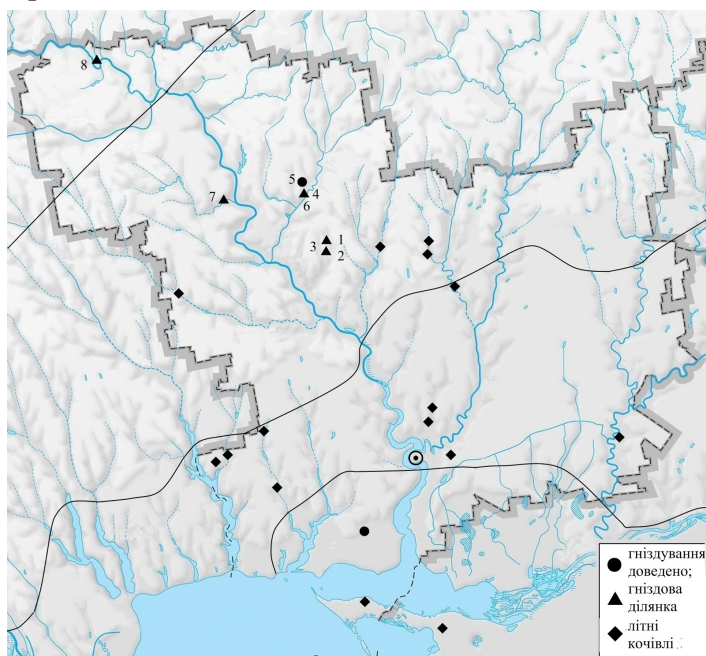

Рис. 15. Поширення малого підорлика в гніздовий період. Нумерація відповідає таблиці 25.

На Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ птахів бачили у гніздовий період неодноразово: 06.05.2002 – 1, 29.05.2002 – 2, 27.05.2003 – 2, 04.05.2002 – 2, 01.06.2006 – 2 особи (Москаленко, 20086). Як зазначає автор спостережень, «пари» трималися у південній частині ділянки, але підтвердити їхнє гніздування не вдалося. Там же 2 особи спостерігали 08.06.2018 (Москаленко, Плущ, 2019). На нашу думку, це були кочуючі птахи. В узагальненні щодо фауни Нижньодніпровських пісків, куди входить зазначена вище ділянка заповідника та Кінбурнський п-ів, вид вказаний як не гніздовий (Москаленко, 2015).

Місцями гніздування малих підорликів слугують окремі старі байрачні островні ліси, розташовані в північностеповій підзоні степової зони та лісостепу області. Про що свідчить також доведене гніздування виду на прилеглий території в Одеській області: у Кішевському лісі (Портенко, 1928)⁵⁶, у Савранському лісі (Пилюга, 1991) та біля с. Йосипівка Роздільнянського (Фрунзівського) району (Архипов, 1995).

Для степової частини Миколаївської області Ю.В. Милобог (2012) оцінює чисельність малого підорлика в 7–9 пар. Ним обліковано 2 пари в байрачних лісах і 2 – у плакорних та інших лісах (рис. 16). У нарисі про вид у Червоній книзі України (Домашевський, Стригунов, 2009) для Миколаївщини вказано лише одне місце гніздування, що відповідає №7 у табл. 25 (рис. 17).

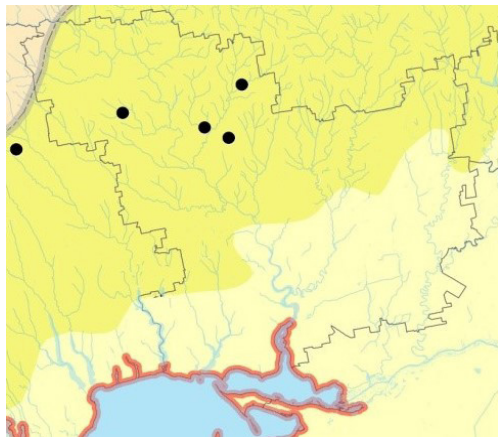

Рис. 16. Місця гніздування малого підорлика в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

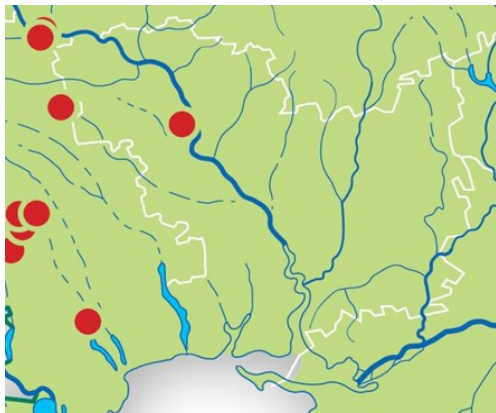

Рис. 17. Місця гніздування малого підорлика згідно Червоної книги України (за: Домашевський, Стригунов, 2009).

Колекційний матеріал (n = 1): № 200/742. Миколаївська обл. Куплено у С.Д. Байбарака (МОКМ).

Приліт. Початок весняної міграції підорликів не визначених до виду, помічено з кінця березня. Зважаючи на зустрічі молодих птахів, котрі не

⁵⁶ – Л.О. Портенко здобув злетка, котрий покинув гніздо вісім днів тому, – 12.08.1927. В колекції ЗМЗІН він зберігається під номером 159039/425-974 (Домбровский, Панченко, 2009).

беруть участь у розмноженні, у гніздовий та літній період, терміни закінчення весняної міграції встановити достеменно складно (табл. 26). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 01.04 і 26.05 (Пилуга, 2000), в Одеській області приліт спостерігали у 1973–1980 рр. – 30.03–18.04.

Таблиця 26

Перелік реєстрацій малих підорликів і точніше не визначених у період весняної міграції і кочівель протягом 1900–2024 рр.

Вид	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв					
<i>Cl. pomarina</i>	02.06.2015	1	Кульбакине	–	Степовий Р. (фото) ^{1,2}
<i>Cl. pomarina</i>	29.07.2015	1	-//-	–	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	02.06.2016	2	-//-	–	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	00.07.2018	1	-//-	–	Степовий Р. (фото) ^{1,5}
Баштанський район					
<i>Cl. pomarina</i>	21.06.2002	1	ок. с. Лук'янівка	Ліс на лівому березі р. Громоклія	Стригунов и др., 2008а
Миколаївський (Березанський) район					
<i>Cl. pomarina</i>	17.05.2000	1	ок. с-ща Березанка	Летів у півден. напрямку	Редінов К.О.
<i>Cl. pomarina</i>	23.06.2003	1	ок. с. Ташине	–	Стригунов и др., 2008а
<i>Cl. pomarina</i>	23.06.2003	1, 1	ок. с. Любліне	–	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	20.05.2009	3	ок. с. Ташине	Полювали в балках Велика і Мала Злодійки	Редінов К.О.
<i>Cl. pomarina</i>	08.05.2021	1	ок. с. Коблеве	Пониззя Тигульського лиману	Комаровський Д. (фото) ⁴
Баштанський (Березнегуватський) район					
<i>Cl. pomarina</i>	04.05.2022	1	ок. с. Любомирівка	Летів у північ. напрямку	Новак В.О. ⁴
Миколаївський (Веселинівський) район					
<i>Cl. pomarina</i>	18.06.2016	1	ок. с. Гамове	Полював	Редінов К.О.
<i>Cl. pomarina</i>	22.06.2021		-//-	Сидів на землі в балці	Редінов О.О. (фото)
<i>Cl. pomarina</i>	29.06.2021	1	ок. с. Першотравнівка	Кружляв над р. Чичиклія	Панченко П.С. (фото)

Вид	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Вітовський) район					
<i>Cl. pomarina</i>	26.06.2021	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	–	Степовий Р. (фото) ¹
<i>Cl. pomarina</i>	24.07.2022	1	-//-	–	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	07.06.2024	1	-//-	–	-//-
Вознесенський (Єланецький) район					
<i>Cl. pomarina</i>	21.06.2002	1	ПЗ «Єланецький степ»	–	Стригунов и др., 2008а
<i>Cl. pomarina</i>	05.05.2005	1	-//-	Полював та відпочивав	Редінов, 2006
<i>Cl. pomarina</i>	29.05.2005	2	-//-	Полювали, відпочивали, тримались разом	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	27.06.2006	1	-//-	Полювали, відпочивали	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	17.05.2008	1	-//-	-//-	Редінов, Петрович, 2011б
<i>Cl. pomarina</i>	13.06.2014	2	ок. с. Богодарівка	-//- долина р. Гнилий Єланець	Редінов К.О., Петрович З.О.
<i>Cl. pomarina</i>	11.06.2016	1	ПЗ «Єланецький степ»	Полював та відпочивав	Редінов К.О., Моїсєєв І.Є. (фото 5)
Баштанський (Снігурівський) район					
<i>Cl. pomarina</i>	19.05.2002	1	ок. с. Ясна Поляна	На правому березі р. Інгулець	Стригунов и др., 2008а
Миколаївський (Очаківський) район					
<i>Cl. pomarina</i>	04.06.2000		ок. с. Покров- ське, Кінбурн- ський п-ів	Кружляв над сосновим лісом, ур. Бі- єнкові плавні	Щеголев І.В.
<i>Cl. pomarina</i>	22.04.2004	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Мігрував	Петрович З.О.
<i>Cl. pomarina</i>	22.04.2008	1	-//-	-//-	-//-
<i>Cl. pomarina</i>	13.06.2008		між с. Покровка і с. Василівка	–	Москаленко, 2018
<i>Clanga sp.</i>	26.03.2010	1	ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів	Мігрував	Шинкарук М.Ю.

Вид	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
<i>Cl. pomarina</i>	03.07.2010	2	с. Чорноморка	Мігрували в північному напрямку	Редінов К.О.
<i>Cl. pomarina</i>	06.05.2015	1	Волижин ліс, Кінбурнський п-ів	–	Москаленко, Плющ, 2018а
<i>Clanga sp.</i>	29.04.2017	1	о. Круглий, Ягорлицька затока	Мігрував	Петрович З.О.

Примітки. ¹ – <https://iNaturalist/>; ² – <https://ukrbn.com/>; ³ – <https://uabirds.org/>; ⁴ – <https://ebird.org/>; ⁵ – на сайті вид підписано, як степовий орел, що невірно. Цього птаха визначили як степового орла, вірогідно, через світлі смуги на покривних перах. Проте у молодого і іматурних степових орлів ця смуга утворена великими покривними перами, а на фото – це середні покривні пера, точніше, місце звідки вони вилиняли (М.В. Скирпан, особ. повід.)

Розмноження. У межах області особливості гніздування вивчені слабко. Єдине виявлене нами гніздо, зайняте малим підорликом, розміщувалося на висоті близько 11 м, на одному з двох стовбурів звичайного дуба, що розходилися біля землі. У лотку гнізда знайдені гілочки з зеленим листям і лине пір'я, а також залишки лісової миші та пелетка з шерсті мишоподібних гризунів. Це гніздо нами було виявлено ще 30.05.2015, але воно виглядало тоді не зайнятим.

Судячи з віку пташеняти, оглянутого 19.07 (фото 6), він вилупився в першій декаді червня.

Фото 5. Кочуюча особина малого підорлика.
11.06.2016, ПЗ «Єланецький степ».
Фото І.Є. Моїсєєва.

Фото 6. Пташеня малого підорлика у віці близько 45 діб. 19.07.2017, урочище «Василева пасіка». Фото І.Є. Моїсєєва.

Виходячи з терміну насиджування в 45 діб (Зубаровський, 1977), кладку було відкладено в середині квітня.

В обох дорослих птахів 04.06.2017 не було окремих махових пер. На присутність людей один із них реагував спокійно, інший раніше полетів на полювання. Птах мовчки літав над гніздовою ділянкою, іноді сідав на нетривалий час на сусідні дерева.

Гніздо виявлене 26.05.1994 О.М. Архиповим (1995) на півночі Одеської області розташовувалося теж на дубі, на висоті 8,5 м. У ньому була насиджена кладка з 2 яєць. Лоток гнізда мав діаметр 85 см та був викладений зеленими гілочками ясена та полином. Під деревом лежали пелетки, пір'я, кістки ящірок та ховрахів.

Особливості гніздової біології виду досліджено в лісостеповій частині Одеської області (Пилюга, 1991). На місцях гніздування птахів помічено з 30.03 (1974, Савранський ліс), звичайно в II декаді квітня всі гніздові ділянки були зайняті. У випадку зникнення старого гнізда, підорлики будували нове. Гнізда використовувалися протягом 1–5 років. Для виду характерна наявність у гніздах гілок з бруньками та листками, які птахи приносять і пізніше, під час насиджування кладки та вигодовування пташенят.

Гнізда розміщувалися на дубі – 6 (60%), вербі – 2 (20), в'язі – 1 (10), тополі – 1 (10), на висоті – 8–21 м. Розміри гнізд ($n = 8$): $D = 50\text{--}100$, $d = 23\text{--}29$, $H = 20\text{--}45$, $h = 7$. Між появою птахів на гніздовій ділянці та початком кладки яєць проходить близько місяця.

Відкладання яєць відбувається в останніх числах квітня – на початку травня (рис. 18).

Виліт пташенят																			
Вилуплення пташенят																			
Кладка яєць																			
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2
місяці	IV			V			VI			VII			VIII			IX			

Рис. 18. Фенологія деяких аспектів розмноження малого підорлика у Миколаївській та Одеській областях

Всі кладки ($n = 9$) містили по 2 яйця. Повні не насиджені кладки знайдені 07.05.1972, 08.05.1973, 05.05.1974. Розміри яєць ($n = 9$): $61,5 (59,3\text{--}64,0)$ x $50,1 (46,5\text{--}53,7)$ мм. Маса не насиджених та слабо насиджених яєць – $73,6 (69,5\text{--}82,0)$ г. Самка покидає кладку навіть при короткочасному турбуванні.

Вилуплення пташенят відбувається в I–II декадах червня (рис. 18). В оглянутих виводках ($n = 5$) було по 1 пташеняті. У кладці одне з двох яєць часто буває незаплідненим, що простежено у 2 із 4 кладок. Вигодовування пташенят

відбувається в липні. У Чобруцькому лісі (Молдова) 30.06.1983 оглянуто гніздо з пташеням у віці близько 15 діб, а в Савранському лісі 16.07.1983 – у віці близько 35 діб. Пташенята залишають гнізда в першій половині серпня. На гніздових ділянках можуть затримуватися до початку вересня: 04.09.1973 виводок ще тримався в Чобруцькому лісі.

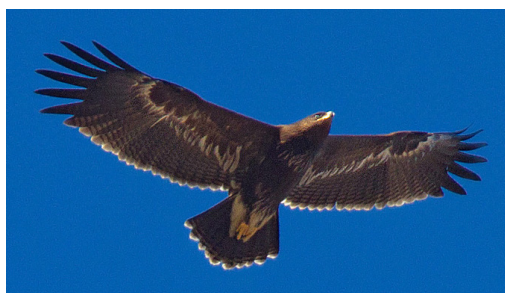

Фото 7. Малий підорлик на Кінбурнському п-ові. 20.09.2011, ок. с. Покровське. Фото J. Moffitt.

Відліт. Осіння міграція простежена в серпні – жовтні. Крайні дати 19.08 (2005 р.) – 14.10 (2009 р.) (табл. 27). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 25.07–02.10 (Пилюга, 2000). Підорлик, закільцьований 27.07.2023 пташеням в Естонії, під час осінньої міграції пролетів 09.10.2023 транзитом через територію Миколаївської області. Залетів він у районі с-ща Братське, а вилетів у районі с. Ташине над Тилігульським лиманом⁵⁷.

У приморській смузі, особливо на Кінбурнському п-ові, міграція підорликів більш помітна, ніж на віддалі від узбережжя (табл. 27).

Таблиця 27

Перелік реєстрацій малих підорликів у період осінніх міграцій протягом 1900–2024 рр.

Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Баштанський (Березнегуватський) район				
18.08.2022	1	ок. с. Веселий Кут	Летів у західному напрямку	Новак В.О. ¹
Миколаївський (Веселинівський) район				
19.08.2005	2 + 1	ок. с. Іванівка, долина р. Сосик	Сиділи поруч у лісосмузі	Редінов К.О.
28.08.2005	4 + 2	-//-	Сиділи поруч на одному полі	-//-
Миколаївський (Очаківський) район				
06.10.1934	1	Волижин ліс	–	Клименко, 1950
14.09.2005	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Летів	Петрович З.О.
30.09.2007	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Летів	John Moffitt (фото)
23.09.2008	2	с. Чорноморка	Летіли в західному напрямку	Редінов К.О.

⁵⁷ – <http://birdmap.5dvision.ee/>.

Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
14.10.2009	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Летіли в південно- східному напрямку	Петрович З.О.
12.09.2010	2	-//-	Летіли в північно- східному напрямку	-//-
20.09.2011	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Летів	John Moffitt (фото 7)
22.09.2013	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Летіли в південно- східному напрямку	Петрович З.О.
06.10.2013	1	-//-	Летіли в південно- західному на-ку	-//-
06.10.2013	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Летів у західному напрямку	Петрович З.О.
19.09.2014	1	-//-	-//-	-//-
28.09.2016	2	м. Очаків	Летіли	-//-
13.10.2018	8	с. Чорноморка, узбережжя моря	Летіли в західному напрямку	-//-
14.10.2018	1	-//-	-//-	-//-
15.10.2018	1	-//-	-//-	Редінов К.О.
25.08.2019	1	о. Березань	Летів	Комаровський О. (фото) ²
13.09.2020	2	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Летіли у західному напрямку	Панченко П.С.
20.09.2020	1	ок. с. Острівка	Летів у західному напрямку	Редінов К.О.
21.09.2020	2+1	с. Чорноморка, узбережжя моря	Летіли у західному напрямку	-//-
16.09.2021	1+1	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-	-//-
25.09.2021	2+7+1	с. Чорноморка	-//-	-//-
25.09.2021	6	-//-	-//-	-//-
26.09.2021	8	ок. с. Шевченкове	Летіли у південно- західному напрямку	Петрович З.О.
27.09.2021	1	с. Чорноморка, узбережжя моря	Летів у західному напрямку	Редінов К.О.
02.10.2021	2	с. Чорноморка	Летіли у західному напрямку	-//-
24.09.2022	1+1	-//-	-//-	-//-
29.09.2022	1	-//-	-//-	-//-
27.09.2022	2	-//-	-//-	-//-

Примітки. ¹ – <https://ebird.org/>; ² – <https://uabirds.org/>.

Живлення. Для малого підорлика характерна поліфагія (Пилюга, 1991). У період із квітня по липень виявлено такі об'єкти живлення: по-

лівки (*Microtus* sp.), водяний щур (*Arvicola amphibius*), звичайний хом'як (*Cricetus cricetus*), подільський ховрах (*Spermophilus odessanus*), сірий заєць (*Lepus europaeus*), європейський кріт (*Talpa europaea*), злетки припутня (*Columba palumbus*) та чорного дрозда (*Turdus merula*), курча, жаби, змії (вуж?), снула риба. У гніздах серед залишків здобичі (n = 24) частка мишоподібних гризунів склала 60%. Нами у гнізді виявлено залишки лісової миші (*Sylviaetus* sp.) та пелетка з шерсті мишоподібних гризунів.

Малі підорлики полюють у лісі на птахів та мишоподібних гризунів; у відкритих місцях, по балках та нерозорених ділянках – на ховрахів і хом'яків; у заплавах річок – на жаб, плазунів, водяних щурів. Здобич ловлять із повітря та переміщуючись по землі. У гніздовий період птахи полюють звичайно на відстані до 2 км від гнізда, але можуть відлітати й на десятки кілометрів (Пилюга, 1991).

Лімітуючі фактори, охорона. У гніздовий період малий підорлик охороняється в НПП «Бузький Гард». Біля західної околиці заповідного урочища «Василева пасіка» після 2017 р. було відкрито гранітний кар'єр. Це суттєвий фактор турбування, тому питання про сучасне гніздування малого підорлика в цьому урочищі залишається відкритим.

Під час міграцій і літніх кочівель вид зустрічається в багатьох об'єктах природно-заповідного фонду області (табл. 84). Необхідно зазначити, що дуже рідкісними стали подільські ховрахи та звичайні хом'яки, які раніше слугували об'єктами живлення малого підорлика.

Різне. Залишки малого підорлика знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Горобець, 2017).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – II, CITES – II.

Великий підорлик – *Clanga clanga* Pallas, 1811

Рідкісний мігруючий, кочовий влітку і зимуючий вид.

Характер перебування. Зважаючи на гібридизацію великого підорлика з малим, морфологічну схожість, визначення їх без належного досвіду проблематичне (Михельсон, 1982; Домбровский, 2006; Домашевский, 2017 та ін.). Це ускладнює аналіз наявних даних щодо візуальних реєстрацій підорликів.

Вказівка на гніздування великого підорлика в заплавах лісах у долині р. Південний Буг (Гетьманцев, Костюшин, 1989), на думку С.В. Домашевського (Домашевский, 2001), помилкова, зважаючи на складність визначення підорликів та знахідку виду далеко за межами його гніздового ареалу. Такої ж думки дотримуємося й ми. Крім того, у травні 1989 р. гніздо-

ва пара підорликів, визначених як великі (Прокопенко, Костюшин 1993), виявлена в лісовому масиві в долині р. Мертвовод біля с. Петропавлівка (мабуть, мається на увазі урочище «Хомутець»). Ця знахідка, без сумніву, відноситься також до малого підорлика, оскільки достовірних даних про гніздування великого підорлика у 80-х рр. ХХ ст. не тільки у степовій, а й у лісостеповій зоні немає (Милобог, 2012). С.В. Домашевський (2017) також вважає, що дана знахідка відноситься до малого підорлика, оскільки в цьому регіоні великий підорлик ніколи не гніздився.

І.Б. Волчанецький (Волчанецкий, 1959) припускав присутність великого підорлика на гніздуванні в урочищі «Дубова балка», але подробиць не наводить.

На півночі Одеської області (Кішевський ліс) великий підорлик раніше гніздився, що підтверджується колекційними зразками, здобутими Л.І. Портенком⁵⁸ (Портенко, 1928; Домбровский, 2007; Домбровский, Панченко, 2009), котрі зберігаються в ЗМЗІН:

№ 159038/425-974 – 24.07.1927 р. – F ad. біля гнізда №1;

№ 66376/335-9150 – 29.07.1927 р. – juv. оперений з гнізда №1;

№ 159036/425-974 – 29.07.1927 р. – M ad. біля гнізда №3;

№ 159037/425-974 – 29.07.1927 р. – juv. оперений з гнізда №3.

Перебування виду на території Миколаївської області підтверджено колекційним екземпляром, здобутим 01.11.1896 біля с. Олександрівка Баштанського (Снігурівського) району⁵⁹ (Пекло, 1997а).

М.І. Клименко (1950) для району Чорноморського БЗ характеризує великого підорлика як залітний вид у зимові місяці, починаючи з жовтня до березня включно. У наступному узагальненні великий, поруч із малим підорликом, наведений як дуже рідкісний зимуючий вид (Ардамацкая, Семенов, 1977). В останньому інвентаризаційному списку великий підорлик зазначений як рідкісний залітний вид, що спостерігався у 1959, 1972, 1977 рр. (Ардамацкая, Руденко, 1996). В узагальненні щодо орнітофауни Нижньодніпровських пісків, куди входить і миколаївська частина Кінбурнського п-ова, він має статус мігруючого та зимуючого виду (Москаленко, 2015).

Поширення, чисельність. Під час міграцій частіше трапляється на північному-заході та півдні області. Взимку траплявся на півдні та заході області. Поліє в агроландшафтах та водно-болотних угіддях.

⁵⁸ – Сам Л.І. Портенко всіх підорликів, яких здобули чи спостерігали, вважав малими. Фактично із 5 пар, виявлених ним у Кішевському лісі та Ракулинській дачі, 2 підорликів були великими, 1 – малим і 2 невизначені (Домбровский, Панченко, 2009).

⁵⁹ – У каталозі (Пекло, 1997а) некоректно вказано місце здобуття – с. Роксандрівка Херсонського (Білозерського) району Херсонської області.

Колекційний матеріал (n = 1): № 11273/13.01.11.1896. F juv., ок. с. Олександрівка Баштанського (Снігурівського) р-ну. Браунер О.? (МПХНУ).

Міграції. Реєстрацій великих підорликів у період міграції небагато⁶⁰, всі вони вкладаються в терміни прольоту виду на території України (Домашевський, 2017; Сімон та ін., 2020, 2021 та інші).

Фото 8. Великий підорлик. 11.09.2021, ок. с. Зоря Труда. Фото Є.М. Чернолева.

Міграційний шлях птахів, помічених трекерами в Білорусі, у місцях гніздування, проходить західніше Миколаївщини, але кілька особин пролетіли над північно-західною частиною Миколаївської області під час весняної та осінньої міграції: 2021 р. – 28–29.09; 2022 р. – 30–31.03 та 01–03.10, 05.10, 8.10; 2023 – 30–31.03⁶¹. Підорлики пролітали транзитом, інколи зупинялися на відпочинок та/або ночівлю.

У Північно-Західному Причорномор'ї початок весняної міграції помічено 23.03 (Пілюга, 2000). Над урочищем Бієнкової плавні в околицях с. Покровське 29.04.2000 пролетів підорлик, визначений В.І. Пілюгою як великий (Петрович, Редінов, 2008а).

У період осінньої міграції птахів реєстрували частіше. Д.О. Подушкін (1913) описував його проліт таким чином. Зустрічається на початку вересня, птахи летять поодиночі або по кілька особин, ширяючи на досить великій висоті. Проліт відбувається у вересні – жовтні. Ним здобуто самку 09.10.1905 у Волижиному лісі на Кінбурнському п-ові та особину, стать якої не визначено, 20.10.1905 біля м. Очаків. У ті роки, враховуючи поширення виду (Зубаровський, 1977; Домашевський, 2017), проліт через південь області саме великого підорлика, цілком закономірний. Весною він птахів не зустрічав.

По одній особині великого підорлика, мігруючих у південно-західному напрямку над с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району, ми спостерігали 02.11.2009 та 16.10.2017.

На прилеглий території біля с. Світле та с. Зоря Труда Одеського (Лиманського) району Одеської області Є.М. Чернолев сфотографував⁶² по одному птаху, відповідно, 14.10.2017 та 11.09.2021 (фото 8). Над північ-

⁶⁰ – М.Г. Пирогов (1996) в 1987–1990 рр. на Кінбурнській стрілі Кінбурнського п-ова відмітив проліт 9 особин великого підорлика, але не спостерігав зовсім малого підорлика, який зустрічається, за нашими даними, частіше. Тому ця інформація є сумнівною і не прийнята нами для аналізу.

⁶¹ – <https://wildlifebelarus.org/eagle>.

⁶² – <https://uabirds.org/>.

но-східною околицею м. Одеса 1 великий підорлик пролетів у північно-західному напрямку 19.10.2024 (О.В. Бурковський⁶³).

Для Північно-Західного Причорномор'я В.І. Пілюга (2000) вказує терміни осіннього прольоту між 15.10 та 04.11.

Двох великих підорликів, закільцьованих пташенятами, відповідно, у Калінінградській та Ярославській областях рф, у рік кільцювання в листопаді виявили в Херсонській області. Для першого птаха точне місце знахідки невідоме, а другий знайдений у районі Нижнього Дніпра (Михельсон, 1982; Домашевський, Полуда, 2018).

Таким чином, крайні дати зустрічей виду в період осінньої міграції у Північно-Західному Причорномор'ї наступні: 11.09 (2021 р.) – 04.11.

Один із великих підорликів, помічений пташеням GPS-GSM передавачем у 2019 р. у Київській області, в наступному році, повернувшись з місця зимівлі, під час літніх кочівель пролетів транзитом 05.06.2020 територією Миколаївської області. Він залетів у районі с-ща Березівка, а вилетів у районі с-ща Єланець (Сімон та ін., 2024; особ. повід. А.О. Сімона).

У ПЗ «Єланецький степ» 14.07.2015 спостерігали літучого підорлика, якого сфотографував П.С. Панченко. За низкою ознак, С.В. Домашевським (особ. повід.) він визначений як великий підорлик. В.Ч. Домбровський (особ. повід.) визначив цю особину, як великого підорлика чи гібридного птаха.

Зимівля. Інформація про зимові зустрічі виду на території Миколаївської області узагальнена в таблиці 28.

Таблиця 28

**Перелік реєстрацій великого підорлика в зимові періоди
протягом 1900–2024 рр.**

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Березанський) район					
1	16.01.2007	1 ad.	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Полював на лисок (<i>Fulica atra</i>) разом з 2 орланами-білохвостами, сфотографований	Панченко П.С., Форманюк О.О. / Редінов та ін., 20086
Миколаївський (Веселинівський) район					
2	05.02.1994	1 ad.	ок. с. Широколанівка	Летів низько над полем	Редінов К.О. / -/-
Миколаївський (Очаківський) район					
3	17.12.2006	1 ad.	ок. с. Червоне Парутине	Сидів на дереві в лісосмузі поблизу зграї гусей котра годувалась на полі	Редінов К.О., Петрович З.О. / -/-

⁶³ – <https://ebird.org/checklist/S199444077>.

Наведемо дані про зимові зустрічі виду на прилеглій території:

03.12.1936 великого підорлика здобуто біля м. Гола Пристань Дроздовим, опудало зберігалось в МПЧБЗ (особ. повід. Ю.О. Москаленка);

20–28.01.1951 кілька особин спостерігали в дельті Дністра (Назаренко, 1953; Зубаровський, 1977);

у 1990-х рр. і пізніше великого підорлика реєстрували кілька разів у Подунав'ї в зимовий період (Русев и др., 1997, 1998; Жмуд, 1999, 2001; Яковлев и др., 2013; Яковлев, 2018а);

07.02.2008 молоду особину сфотографовано біля с. Рибальче у Скадовському (Голопристанському) районі Херсонської області З.О. Петровичем. Птах сидів на лінії електромережі (Редінов та ін., 2008б) (фото 9);

12.01.1999 дорослого птаха спостерігав біля м. Южне О.О. Форманюк (Редінов та ін., 2008б);

12.02.2012 дорослого птаха спостерігали на рисових чеках біля с. Олександрівка Скадовського (Каланчацького) району Херсонської області К.О. Редінов та З.О. Петрович. Він піднявся з землі;

10.02.2019 дорослого птаха спостерігали біля с. Геройське в Скадовському (Голопристанському) районі Херсонської області К.О. Редінов та З.О. Петрович. Підорлик сидів біля верхівки сосни неподалік від автошляху. Його атакував кілька разів дорослий орлан, після чого він злетів.

Судячи з наявної інформації, в Північно-Західному Причорномор'ї на зимівлі зустрічаються дорослі та нестатевозрілі особини великих підорликів (Редінов та ін., 2008б; Яковлев и др., 2013; наші дані) (табл. 28).

Лімітуючі фактори, охорона. Заповідні об'єкти не мають важливого значення для охорони великого підорлика.

Різне. Залишки великого підорлика знайдені у викопній «фауні» околиць Ольвії – Чертовате-VII (Горобець, 2017).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – I, II, CITES – II, ETS – VU, IUCN – VU.

Фото 9. Великий підорлик на Кінбурнському п-ові. 07.02.2008, ок. с. Рибальче, Херсонська область. Фото З.О. Петровича.

Орел-карлик – *Hieraaetus pennatus* (Gmelin, 1788)

Нечисленний гніздовий, перелітний, пролітний та рідкісний кочуючий влітку вид.

Поширення, чисельність. Гніздиться в байрачних та штучних лісах, рідше широким лісосмугам та насадженнях на схилах балок. У лісостеповій частині Одеської області гніздування орла-карлика описано Л.О. Портенком (1928). У 1927 р. він у Кішевському лісі був численним видом, виявлено 7 гнізд та виводки, загальну чисельність птахів під час вильоту пташенят оцінено в 75–100 особин, з яких здобуто 23.

Гніздився протягом усього періоду досліджень (табл. 29). У 1938 р. орла-карлика знайдено в урочищах «Дубова балка» (05 та 11.06) та заказнику «Рацинська дача» (18.06), але не виявлено в заказнику «Лабіринт» (Зябров, 1940) та заказнику «Володимирівська дача» (Воронцов, 1940). За даними експедиції в червні 1955 р. (Волчанецкий, 1959) вид гніздився в заказнику «Лабіринт» і, вірогідно, в урочищі «Дубова балка». У 1967 р. поширення виду не змінилося (Волчанецкий и др., 1970).

Таблиця 29

Зміни статусу орла-карлика в деяких штучних насадженнях

Назва урочища / заказника	Рік початку заліснення	Роки досліджень				
		1936–1938	1949–1955	1967	1988–1992	2006–2019
заповідні урочища «Лабіринт» і «Василева пасіка»	1819	–	Г	Г	1–2*	2
заказник «Рацинська дача»	1870	Г	?	Г	3*	3–4*
заказник «Володимирівська дача» і прилеглі лісосмуги	1873	–	–	–	–	2*
урочище «Дубова балка»	1880	Г	Г	–	–	1

Примітки. «Г» – гніздиться, «*» – гніздування доведено, «–» – не гніздиться, «?» – немає даних, «1–4» – кількість пар.

Як показали спостереження у 1987–1991 рр. (Прокопенко, Костюшин, 1993; Костюшин, Мирошниченко, 1995) чисельність виду збільшилась, і він, напевно, розселився. Три пари знайдено в заказнику «Рацинська дача», 2 – у лісі у Вознесенському (Братському) районі; 2 – у заказнику «Олександрівська дача», 1 (гніздилася лише в 1990 р.) – у заказнику «Лабіринт», 1–2 пари в заказнику «Василева пасіка». Передбачалося гніздування ще 2 пар у пониззі р. Бакшала та на північний захід від м. Вознесенськ.

У байрачних та штучних лісах у долині р. Південний Буг на ділянці від м. Вознесенськ до м. Первомайськ у 1971–1972 рр. та 1985–1986 рр. було відоме гніздування пари біля с. Семенівка (Кошелев и др., 1991; Пилюга, 1991). У 1999–2000 рр. там обліковано 2 пари, відповідно, біля с. Куріпчине та с. Грушівка (Домашевский, 2001).

У 2002–2006 рр. у заказнику «Ращинська дача» гніздилися 3 пари (Олейник, Рединов, 2006), а пізніше знайдено четверту. У заказнику «Олександрівська дача» 01.05.2006 обліковано пару та поодинокую особину, що вказує на можливість гніздування 2 пар.

По одній особині орла-карлика темної морфи 25.06.2015 та 26.06.2015 спостерігали, відповідно, біля с. Новософіївка Баштанського (Снігурівського) району та біля с. Мар'ївка Баштанського району (Кузьменко, Кузьменко, 2018). У середині червня 2016 р. орел-карлик з перебитим крилом світлої морфи підібраний біля с. Грибоносове Вознесенського (Доманівського) району (особ. повід. О.М. Гайдаша). Над р. Південний Буг біля с. Прибужани Вознесенського району 30.06.2012 спостерігали птаха світлої морфи. Неподалік цього місця, біля с. Яструбинове, птаха світлої морфи над луками спостерігали також 01.07.2015 та 02.07.2017 (Грищенко, Яблонівська-Грищенко, 2012). Птах світлої морфи літав на балкою 26.06.2021 між селами Нововолодимирівка та Велика Солоня Вознесенського (Єланецького) району (Грищенко, Яблонівська-Грищенко, 2022).

Фото 10. Орел-карлик світлої морфи.
26.06.2021, балка між с. Нововолодимирівка та
с. Велика Солоня, Вознесенський (Єланецький)
р-н. Фото В.М. Грищенка.

Особливий інтерес має знахідка гнізда в околицях с. Нове у Вознесенському районі (Стригунов, Рашевская, 2012), оскільки там відсутні великі лісові масиви.

Наголосимо, що гніздування виду у 2018 р. доведено П.С. Панченком у Петрівському лісі біля Тигульського лиману (околиці с. Курісове, Одеська область) та у 2018 р. дещо вище верхів'я Куяльницького лиману біля с. Северинівка (рис. 18).

У гніздовий період 2018 р. орел-карлик виявлений нами також у Новодмитрівському лісі (Херсонська область).

Особливий інтерес має спроба гніздування виду на Нижньодніпровській піщаній арені. На Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ 02.06.2010 в кварталі №32 обліковано пару птахів, котрі поводитись стурбовано по відношенню до людини. У гаї з дуба з домішкою берези дніпровської, із якого вилетіли орли-карлики, знайдено недобудоване гніздо. Воно розміщувалось на високій березі й було побудоване з тонких дубових гілок із листям. Через два тижні птахи тут не знайдені, а саме гніздо мало вигляд покинутого (Москаленко, 2013). У наступні роки тут кілька разів реєстрували у гніздовий період кочуючих поодиноких особин (Москаленко, 2018).

Дані про сучасні знахідки виду в гніздовий період узагальнені у таблиці 30 та показані на рисунку 19.

Таблиця 30

**Поширення та чисельність орла-карлика в гніздовий період
протягом 2000–2024 рр.**

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Рік	Спостережник / джерело даних
1	заповідне урочище «Василева пасіка»	2	2008– 2015	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О., Моїсєєв І.Є.
2	долина р. Південний Буг між м. Первомайськ і с-щем Олександрівка	2–3	2000– 2021	Домашевский, 2001; Кодруль, 2016; Давиденко, 2019; Грищенко, Ябло- новська-Грищенко, 2022; наші дані
3	заказник «Радинська дача»	3–4	2002– 2008	Олейник, Рединов, 2006; Петрович З.О.
4	урочище «Дубова балка»	1	2008	Редінов, Петрович, 2011б
5	заказник «Олександрівська дача»	2	2006	-//-
6	заповідне урочище «Чабанка»	1	2010	Рединов и др., 2020а
7	ок. с. Нове, Вознесенський р-н	1	2001	Стригунов, Рашевская, 2012
8	урочище «Катеринка»	1	2017	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
9	урочище «Тридуби»	1	2017	-//-
10	заповідне урочище «Хомутець»	1	2017	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О., Моїсєєв І.Є.
11	заказник «Володимирівська дача» і прилеглі старі лісосмути	2	2018	-//-
12	ок. сіл Прибужжя, Яструбинове, Вознесенський р-н	1	2012– 2017	Грищенко, Яблоновська- Грищенко, 2012, 2017
13	ок. с. Грибоносове, Вознесенський (Доманівський) р-н	0–1	2016	Гайдаш О.М., Радьков Д.С.
14	ок. с. Мар'ївка, Баштанський район	0–1	2015	Кузьменко, Кузьменко, 2018
15	долина р. Південний Буг між с. Михайлівка і с. Троїцьке, Миколаївський (Новоодеський) р-н	1	2019	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
16	урочище «Варюшино», Вознесенський (Веселинівський) р-н	1	2019	Рединов и др., 2020б

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Рік	Спостережник / джерело даних
17	урочище «Андріївське», Миколаївський р-н	1	2019	-//-
18	Балка між селами Нововолодимирівка та Велика Солона, Вознесенський (Єланецький) р-н	1	2021	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2022 (фото 10)
Всього:		22–26		

Як бачимо, вид поширений переважно в лісостеповій зоні й північно-степовій підзоні степової зони та дещо розселився.

Для степової частини області Ю.В. Милобог (2012) оцінює чисельність виду в 44–50 пар. Ним виявлено 19 пар: 7 – в аренних лісах, 5 – у заплавлених лісах, 1 – у байрачному лісі, 11 – у плакорних та інших лісах (рис. 20). Подібне поширення виду показано і в Червоній книзі України (Ветров, Милобог, 2009) (рис. 21)⁶⁴. Нами сучасну чисельність орла-карлика оцінено приблизно у 30 пар.

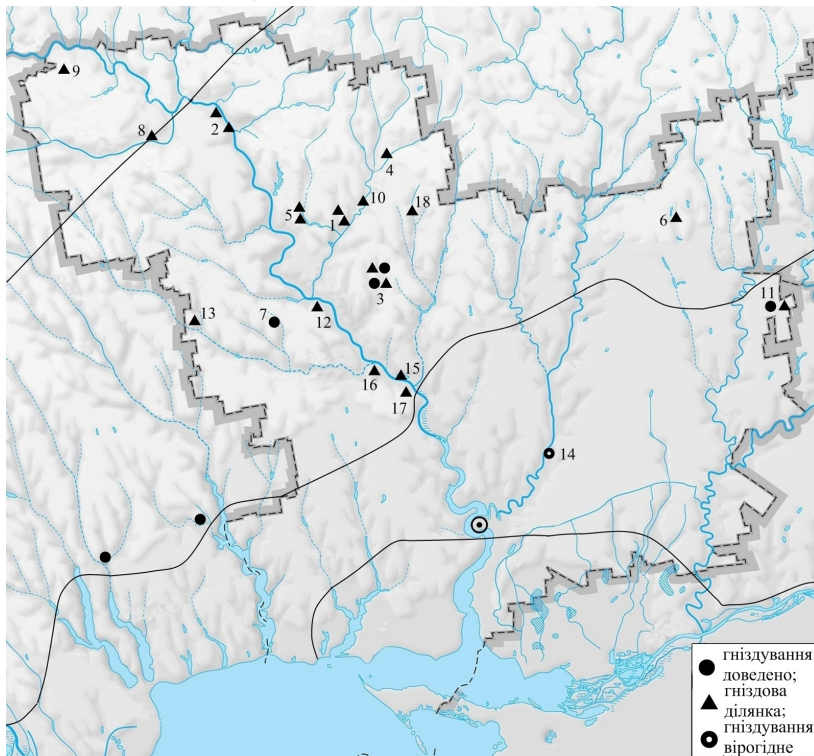

Рис. 19. Поширення орла-карлика в гніздовий період протягом 2000–2024 рр. Нумерація відповідає таблиці 30.

⁶⁴ – У 2002 р. місце вірогідного гніздування пари виявлено на сході області (Милобог і др., 2002). Ця знахідка позначена в Червоній книзі України (рис. 21), але відсутня на більш пізній та детальній карті (рис. 20).

За нашими та літературними даними (Зябров, 1940; Домашевский, 2001), більшість відмічених у гніздовий період орлів-карликів належали до світлої морфи. У лісостеповій частині Одеської області 40% карликів були представлені темною морфою (Пилюга, 1991). За спостереженнями Ю.В. Милобога (2012), світла і темна морфи у орла-карлика у степовій зоні зустрічаються приблизно порівну.

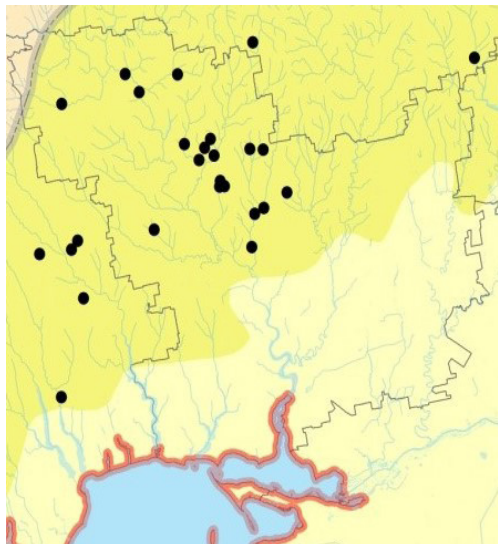

Рис. 20. Місця гніздування орла-карлика в 1996–2011 р. (за: Милобог, 2012).

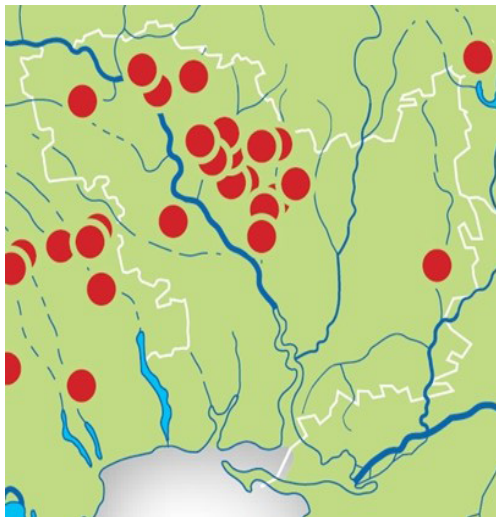

Рис. 21. Місця гніздування орла-карлика згідно із Червоною книгою України (за: Ветров, Милобог, 2009).

Колекційний матеріал (n = 1): № –. 1986. Первомайський р-н. Виготовив Нікіфоров В.С. (МОКМ).

Приліт. Весняну міграцію спостерігали у квітні – середині травня. Крайні дати: 06.04 (2012 р.) – 20.05 (2022 р.) (табл. 31). На Нижньодніпровській піщаній арені поблизу рибозплідних ставів у Херсонській області нами орла-карлика помічено 26.04.2010 та 05.05.2013. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 30.03 та 23.04 (Пилюга, 2000).

У літній період зустрічаються кочуючі особини (табл. 31). По 1 особині спостерігали 04–05.06.2011, 08.06.2015 на Івано-Рибальчанській та 11.06.2011 – на Солоноозерній ділянках Чорноморського БЗ (Москаленко, 2018). Нами помічено птаха 30.07.2010 в солончаковому степу біля с. Іванівка Скадовського (Голопристанського) району.

Таблиця 31

**Перелік реєстрацій орла-карлика в період весняних міграцій
і кочівель протягом 1900–2024 рр.**

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Морфа	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
29.05.2015	1	Велика Корениха	Світлий	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
23.06.2017	1	Кульбакине	Світлий	Степовий Р. (фото) ¹
16.07.2017	1	-//-	Темний	-//-
Миколаївський (Березанський) район				
09.05.2021	1	пониззя Тилігульського ли-ну	Світлий	Гончарик Н., Петриченко Д. (фото) ²
12.06.2022	1	ок. с. Андрієво- Зорине	–	Петрович З.О.
Баштанський (Березнегуватський) район				
17.05.2022	1	ок. с. Веселий Кут	Світлий	Новак В.О. ⁴
19– 20.05.2022	2	-//-	–	-//-
Миколаївський (Веселинівський) район				
29.04.2007	1	ок. с. Широколанівка	Темний	Редінов К.О.
16.05.2007	1	-//-	Світлий	-//-
Миколаївський (Вітовський) район				
29.04.2004	1	ок. с. Лимани	Світлий	Олейник, Редінов, 2005
05.04.2018	1	ок. с. Зайчівське	Світлий	Степовий Р. (фото) ³
01.08.2023	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Світлий	-//-
Миколаївський район				
13.06.2023	1	ок. с. Нечаяне	–	Alan Troyer ⁴
Вознесенський (Єланецький) район				
11.06.2016	1	ок. с. Калинівка	Світлий	Редінов К.О.
Первомайський район				
06.04.2012	1	ок. с. Мигія	Темний	Редінов К.О., Костюшин В.А.
09.05.2014	1	-//-	-//-	Олійник Д.С.
Баштанський (Снігурівський) район				
25.06.2015	1	ок. с. Новософіївка	Темний	Кузьменко, Кузьменко, 2018
14.06.2023	1	ок. с. Галаганівка	–	Alan Troyer ⁴

Примітки. ¹ – <https://ukrbirds.com/>; ² – <https://uabirds.org/>; ³ – <https://iNaturalist/>; ⁴ – <https://ebird.org/>.

Розмноження. У межах області особливості гніздування вивчені слабо. На прилеглий території, в лісостепу Одеської області, орлів-карликів на гніздовій території спостерігали вже в I декаді квітня (Пилюга, 1991).

Гніздові території, вірогідно, постійні. У заказнику «Рацинська дача» пари трималися у 2006 р. на тих же ділянках лісу, що й у 2002 р. У межах гніздових ділянок помічено гніздування в різних гніздах. На одній із гніздових ділянок у 2006 р. карлики гніздилися у гнізді, яке було зайняте ними й у 2002 р., а у 2005 р. вони займали інше гніздо, розташоване приблизно за 100 м від попереднього, яке було зайняте великим яструбом.

Гнізда, побудовані чи зайняті⁶⁵ орлом-карликом ($n = 8$), знайдені на дубах – 6 (75%) і ясених – 2 (25). Розташовувалися вони на висоті ($n = 9$) – $9,2 \pm 0,9$ (SD = 2,7) м, медіана – 10 (5–13)⁶⁶; у головному розгалуженні стовбура або на бічній гілці, за 10–40 м від узлісся й на околиці широкої лісосмуги, з обох боків якої знаходилися поля, що обробляються (околиці урочища «Володимирівська дача»). Ю.В. Милобог (2012) повідомляє про знахідку 16.06.2003 гнізда, побудованого на висоті лише 5 м. У гніздах орла-карлика завжди були верхівки гілок із свіжим зеленим листям, яке добре видно навіть із землі (фото 11). В лотку виявлено зелені листя дубу (фото 12).

У Кішевському лісі гнізда ($n = 7$) розміщувались на дубах – 6 (85,7%) та ясені – 1 (14,3%) на висоті 12–15 м, зрідка вище і один раз на висоті 10 м. Вони «декорувались» зеленими дубовими гілочками (Портенко, 1928).

В.І. Пілюга (1991) відкладання першого яйця зафіксував 07.05.1974, у окремих пар кладки з'являлися навіть у кінці травня – на початку червня. Зважаючи на знахідки В.М. Лобко-Лобановським у південному Придністров'ї (Молдова) 29.04.1960 кладки з 2, а 21.04.1963 – 3 яєць⁶⁷ (Зубаровський, 1977), до кладки яєць в окремі роки орли-карлики можуть приступати у II–III декадах квітня (рис. 22).

Фото 11. Гніздо орла-карлика. 17.06.2006, заказник «Рацинська дача». Фото К.О. Редінова.

Виліт пташенят																	
Вилуплення пташенят																	
Кладка яєць																	
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	
місяці	IV			V			VI			VII			VIII			IX	

Рис. 22. Фенологія деяких аспектів розмноження орла-карлика в Миколаївській області та на прилеглій території

⁶⁵ – Л.Ф. Назаренко (1958) писав, що орли-карлики в заплавлених лісах Нижнього Придністров'я часто займають гнізда інших птахів. Підтвердження цього знаходимо і в дисертації Ю.В. Милобога (2012).

⁶⁶ – 5; 6; 10; 11; 13; 9; 10; 12; 7 м.

⁶⁷ – Згідно з даними В.В. Гричика (2022) у кладці було 2 насиджених яйця.

Розмір кладки – 1–3 яйця (Зубаровський, 1977; Пилюга, 1991; Гричик, 2022).

Насиджування триває 31–38 діб, пташенята перебувають в гнізді 50–55 діб (Стамр, 1980).

Пташенята вилуплювалися у I декаді червня – середині липня (рис. 22). Крайні дати: 07.06–13.07⁶⁸ (Пилюга, 1991). В гнізді в Северинівському лісі (Одеська область) 02.06.2018 П.С. Панченком виявлено 2 пташенят віком 1–3 доби.

В оглянутому нами 26.05.2018 гнізді в заказнику «Володимирівська дача» була кладка з 2 яєць⁶⁹ (фото 12). Судячи з поведінки пари, 16.06.2006 у гнізді в заказнику «Рацинська дача» було пташеня або пташенята. Злетка, що стояв у гнізді 13.07.2014 сфотографувала О.З. Петрович (особ. повід., фото 13).

Фото 12. Кладка орла-карлика. 26.05.2018, ок. заказника «Володимирівська дача». Фото І.Є. Моїсєєва.

Фото 13. Злеток орла-карлика в гнізді. 13.07.2014, заказник «Рацинська дача». Фото О.З. Петрович.

В нормі гніздо залишає 1 злеток, але інколи їх буває 2–3 (Стамр, 1980).

Виліт пташенят відбувається в кінці липня – на початку вересня (Пилюга, 1991). У Кішевському лісі в кінці липня знайдено ще пухове пташеня, але більшість злетків вилетіли до кінця I декади серпня.

У гніздах було по 1–2 пташенят і лише в двох випадках припускається, що їх було по троє (Портенко, 1928).

Під час перебування людей біля гнізда птахи непокоються: з криками, іноді «свистом» літають кругами на висоті 40–100 м над гніздовою ділянкою.

Відліт. Осінню міграцію спостерігали з серпня до перших чисел листопада. Крайні дати: 12.08 (2009 р.) – 03.11 (2003 р.) (табл. 32). У верхів'ях Тилігульського лиману орла-карлика спостерігали 05.09.1987 (Кошелев

⁶⁸ – У статті помилково вказано 13.VIII.

⁶⁹ – Розміри яєць приведені в додатку С.

и др., 1991). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 06.09 і 24.09 (Пилюга, 2000). Біля північно-східної околиці м. Одеса та с. Корсунці мігруючих орлів-карликів О.В. Бурковський (особ. повід.) спостерігав у 2024 р. 05.09 – 1, 06.09 – 2, 07.09 – 3, 09.09 – 1, 11.09 – 1, 16.09 – 1, 17.09 – 2 та 17.10 – 1 особину.

Таблиця 32

**Перелік реєстрацій орла-карлика в період осінньої міграції
протягом 1900–2024 рр.**

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Морфа	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
05.08.2009	1	Кульбакине	Світлий	Степовий Р. ¹
08.08.2009	1	-//-	Темний	-//-
12.08.2009	1	-//-	Світлий	-//-
15.08.2009	1	-//-	Світлий	-//-
26.09.2021		с. Каравелове	Світлий	Моїсєєв І.Є. (фото)
Вознесенський (Арбузинський) район				
15.08.2005	1	ок. м. Южноукраїнськ	Темний	Редінов К.О.
Миколаївський (Березанський) район				
27.09.2016	2	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Світлий, темний	Панченко П.С.
02.08.2017		ок. с. Красне	Світлий	Грищенко В.М., Форманюк О.О., Яблоновська-Грищенко Є.Д.
Баштанський (Березнегуватський) район				
17.08.2022	1	ок. с. Веселий Кут		Новак В.О. ²
26.08.2022	2	-//-		-//-
27.08.2022	1	-//-		-//-
Миколаївський (Веселинівський) район				
30.09.1995	1	ок. с. Широколанівка	Темний	Рединов, 1999
08.09.2005	1	-//-	Світлий	Олейник, Рединов, 2005
08.09.2006	1	-//-	Світлий	Редінов К.О.
Миколаївський (Вітовський) район				
16.08.2023	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Світлий	Степовий Р. (фото) ³
Миколаївський (Новоодеський) район				
06.08.2022	1	ок. с. Новошмідтівка	Світлий	Степовий Р. (фото) ³
Вознесенський (Єланецький) район				
13.08.2000	3	ок. с. Калинівка		Редінов, 2003а
20.08.2000	1	-//-	Світлий	-//-
04.10.2000	1	ПЗ «Єланецький степ»	Світлий	Редінов, 2006
Баштанський (Снігурівський) район				
25.09.2015	1	ок. с. Максимівка	-	Петрович З.О.

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Морфа	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Очаківський) район				
03.11.2003	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Світлий	Петрович З.О.
05.09.2006	1	ок. с. Кам'янка	Світлий	Редінов К.О., Петрович З.О.
25.09.2006	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Світлий	Олейник и др., 2008
26.09.2006	2	-//-	Світлий	-//-
30.09.2007	1	-//-	Світлий	Редінов К.О., Петрович З.О.
23.09.2008	1	ок. с. Чорноморка	Темний	Редінов К.О.
23.10.2009	1	ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів	Темний	Шинкарук М.Ю.
21.09.2015	3	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Світлий	Петрович З.О., Настаченко О.С.
02.09.2021	1	ок. с. Кам'янка	Світлий	Настаченко О.С.
17.09.2021	2	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Темні	Редінов К.О, Панченко П.С.

Примітки. ¹ – <https://ukrbn.com/>; ² – <https://ebird.org/>; ³ – [https:// iNaturalist/](https://iNaturalist/).

Живлення. Кормові угіддя включають долини річок, насадження, агроландшафти та степові ділянки. Наприклад, неодноразово спостерігали орлів-карликів, котрі полювали в долині р. Південний Буг. На мисливській ділянці цих птахів знайдено колонію ховрахів (Пилуга, 1991).

За спостереженнями Л.О. Портенка (1928), орли-карлики полювали в лісі й на полі, ширяючи кругами та інколи надовго зависали над норами мишей і ховрахів.

Харчується орел-карлик переважно дрібними гризунами та птахами (Зубаровський, 1977). В оглянутому 21.06.2001 гнізді знайдено залишки 2 подільських ховрахів (Стригунов, Рашевская, 2012) (табл. 30, №7).

За спостереженнями Л.Ф. Назаренка (1958), орли-карлики в Нижньому Придністров'ї живилися дрібними гризунами та птахами. У гнізді з пташенятами у Северинівському лісі виявлено по злетку чорного дрозда та польового жайворонка (*Alauda arvensis*).

У шлунках здобутих в Кішевському лісі птахів знайдено залишки мишей, ховрахів, птахів, у тому числі чорнолобого сорокопуда (*Lanius minor*) та польового жайворонка, один раз – курчати (Портенко, 1928).

Лімітуючі фактори, охорона. Місця гніздування орла-карлика охороняються на території заказників «Рацинська дача», «Олександрівська дача», «Варюшино», урочища «Василева пасіка» та в НПП «Бузький Гард», де гніздиться понад 50% відомих пар цих хижих птахів (табл. 83, 84). У пе-

ріод міграції зустрічається і в інших заповідних об'єктах області (Редінов, Петрович, 2016) (табл. 84).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – II, CITES – II.

Степовий орел – *Aquila nipalensis* (Hodgson, 1833)

Дуже рідкісний залітний вид.

Характер перебування. На початку XX ст. степовий орел ще гніздився в межах сучасної Миколаївської області. Д.О. Подушкін (Подушкин, 1913) писав, що він гніздиться у степу в околицях м. Очаків. Йому в червні (за ст. стилем) принесли молодого орла, взятого з гнізда. Гніздо розміщувалося на землі, на невеликому пагорбі, в ньому було 3 пташенят. Перебування виду наприкінці XIX – початку XX ст. підтверджує також інформація Й.К. Пачоського (Пачоский, 1909) про птаха, здобутого 3 серпня біля с. Яковлівка Баштанського (Березнегуватського) району. У фондах МОКМ зберігається опудало степового орла, здобутого у 1924 р. біля с. Ковалівка Миколаївського району.

Поблизу с. Сагайдачне (Максим Горький) Херсонського (Бериславського) району Херсонської області К.Е. Фальц-Фейном 23.08.1901 здобуто дорослого та молодого (цього року народження) птахів (Ємельянова, 2017). Це приблизно за 16 км від межі Миколаївської області.

Час зникнення степового орла на гніздуванні достеменно невідомий. Вже Б. Волянський (1923) пише про зникнення цього виду, і про те, що в околицях м. Одеса він велика рідкість. Далі він наводить спостереження А.П. Болотова, який протягом п'яти років спостерігав над Одесою степового орла, що пролітав уранці в бік Дністровського, а ввечері назад – у бік Дофінівського лиманів.

За даними М.І. Лобко-Лобановського, пари птахів робили спроби гніздування в Молдові, поблизу межі Одеської області і в Тарутинському степу (Одеська область), відповідно, в 1959 і 1962 рр., але в обох випадках гнізда були зруйновані (Зубаровський, 1977).

М.О. Габер повідомляв про знахідку у 1979–1982 рр. гнізда з пташенятами на скирті соломи біля с. В. Зімінове⁷⁰ в Одеській області (Кошелев і др., 1991). У нарисі про вид у зазначеній статті наведена фотографія орла, але без прив'язки до місця й дати. Враховуючи, що до 1981 р. степовий орел гніздився в заповіднику «Асканія-Нова» (Гавриленко та ін., 2010), дана інформація заслуговує на увагу.

Дані про перебування виду в наступні роки зводяться до такого. Від працівника Миколаївського зоопарку Ю.Є. Кириченко (особ. повід.) от-

⁷⁰ – На сучасній карті село має назву Великозименово Березівського (Великомихайлівського) району.

римано інформацію, що в жовтні 1989 р. до зоопарку принесли виснаженого молодого степового орла, спійманого в районі Широколанівського військового полігона (Рединов, 2001).

Фото 14. Степовий орел. 04.09.2022, ок. с. Порт, Одеська область. Фото О.В. Бурковського.

В.І. Пілюга (2000) у 1971–1999 рр. цей вид у Північно-Західному Причорномор'ї не спостерігав. Т.Б. Ардамацька (Ардамацкая, 1991) повідомляє про поодинокі зустрічі степових орлів у районі Чорноморського БЗ, ще в 1980-х рр.: 12.08.1982 (1 ad.), 19–20.09.1982 (2 ad.) – на березі Ягорлицької затоки, 24.08.1983 (1 особина) – на о. Тен-

дра, 28.09.1983 (2 особини) – на Ягорлицькому п-ові, 25.09.1984 (1 особина) – на Потіївській ділянці заповідника. Найпізніша зустріч – 9 жовтня.

У ХХІ ст. степовий орел відомий для Північного Причорномор'я з поодиноких зустрічей залітних особин⁷¹ (Гавриленко та ін., 2010 та ін.). Зокрема, молодого птаха сфотографовано 09.09.2018 біля с. Першокостянтинівка Каховського (Чаплинського) району Херсонської області (Козодавов, 2019, особ. повід.). Біля с. Порт Одеського (Лиманського) району молодого птаха 04.09.2022 сфотографував О.В. Бурковський⁷² (фото 14). Останнє місце зустрічі знаходиться неподалік від меж Миколаївської області.

Колекційний матеріал (n = 1): № – 1924. Ок. с. Ковалівка, Миколаївський р-н. Здобутий (МОКМ).

Різне. Залишки степового орла знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственский, 1960, 1967; Горобець, Яненко, 2015).

Охоронні статуси: ЧКУ – Зк, БК – III, БонК – II, CITES – II, ETS – CR, IUCN – EN.

Могильник – *Aquila heliaca* Savigny, 1809

Дуже рідкісний гніздовий, рідкісний мігруючий і кочуючий влітку вид.

Характер перебування. У статті В.В. Ветрова (Ветров, 1996) є вказівка на гніздування могильника в Миколаївській області, як з'ясувалося, на підставі особистого повідомлення С.П. Прокопенка. Як нам повідомив Сергій Павлович, приблизно в 1996 р. він у долині р. Кодима між с-щем

⁷¹ – На сайті iNaturalist (<https://iNaturalist/>) розміщено фото Р. Степового, на якому визначено експертами птаха, як степовий орел. Насправді, на фото малий підорлик, що обговорюється у видовому нарисі.

⁷² – На сайті «Птахи України» (<https://uabirds.org/>) розміщено фото обох зазначених птахів.

Криве Озеро та м. Первомайськ неодноразово спостерігав пару дорослих орлів, що кружляли та періодично сідали в ліс, зокрема із здобиччю (рис. 19, табл. 33).

На прилеглій території в Савранському лісі, пара могильників гніздилася до 1983 р.; у 1973 р. спостерігали не успішну спробу гніздування ще однієї пари (Пилюга, 1991).

У колекції ЗМОНУ зберігається яйце могильника, зібране в червні 1973 р. у Савранському лісі. Також гніздування підтверджено фотографією (фото 15).

Влітку 2002 р. дорослого могильника, що кружляв над ділянкою старого лісу, спостерігали поблизу с-ща Братське. У листопаді на цій ділянці лісу знайдено гніздо, але впевненості, що воно належало саме могильнику, немає. Тому характер перебування виду залишився не з'ясованим (Ветров, Милобог, 2008б; Милобог, 2012).

Нами могильник у обстежених острівних лісах не знайдений. Гніздування цього орла в даний час здається нам малоймовірним, хоча він може гніздитися і в лісосмугах та на опорах ЛЕП, оскільки кормова база виду збідніла. На більшій частині території області зник або став дуже рідкісним подільський ховрах і суттєво зменшилася чисельність грака (Редінов, Петрович, 2011в, 2023в; наші дані).

Для степової частини області Ю.В. Милобог (2012) оцінює чисельність могильника у 1–3 пари. Сучасну чисельність могильника оцінено у 0–1 пару.

Міграції. Весняна міграція не простежена. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 04.04 та 05.04 (Пилюга, 2000). Між с. Яськи і с. Троїцьке Одеського (Біляївського) району 20.03.2015 спостерігали дорослого орла, котрий полював над полем (Резников, 2017). На Олешківських пісках біля риборозплідних ставів (Херсонська область) могильника спостерігав 21.04.2019 З.О. Петрович.

До періоду кочівель відносяться спостереження 15.06.2021 ліняючого могильника поблизу с. Іванівка Скадовського (Голопристанського) району⁷³.

Осіньна міграція так само не простежена, зважаючи на малу кількість спостережень. Для Північно-Західного Причорномор'я термін початку мі-

Фото 15. Кільцювання пташеняти могильника в Савранському лісі студентом І.В. Біляковим. Липень 1981 р. Фото О.М. Деркача.

⁷³ – Сфотографував М.С. Змієвський (<https://uabirds.org/>).

грації вказаний 17.07 – спостерігали молодого птаха в околицях м. Одеса (Пилюга, 1999, 2000). Є дані про спостереження молодого могильника на Солонозерній ділянці Чорноморського БЗ 18–21.07.1982 (Ардамацкая, 1991) та 18.10.2002 (Москаленко, 2008б). Ю.О. Москаленко (особ. повід.) сфотографував орла 13.09.2019 на Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ.

Фото 16. Могильник. 23.05.2020, ок. с. Коблеве.
Фото Є.М. Чернолєва.

На території мисливського господарства «Айлант» у 8,7 км на південний захід від с. Заозерне Генічеського (Новотроїцького) району 23.11.2019 одного птаха, що сидів на землі, спостерігали К.О. Редінов та З.О. Петрович.

У м. Залізний Порт 07.09.2018 на дитячий майданчик одного із пансіонатів з триповерховим готелем впав знесилений могильник (juv.) та почав бігати по території, поки не був спійманий і переданий до Миколаївського зоопарку (фото, особ. повід. О. Листопада).

Над північно-східною околицею м. Одеса 1 могильник пролетів у північно-західному напрямку 17.09.2024 (О.В. Бурковський⁷⁴).

У ПЗ «Єланецький степ» у літній період спостерігали до 5 особин, ймовірно, могильників, що полювали в балці Прусаковій (Проект..., 1997). Перебування цих рідкісних у регіоні орлів у такій кількості на невеликій території сумнівне. На нашу думку, ці спостереження відносяться до малого підорлика. Такої ж думки ми притримуємося і стосовно спостереження 26 могильників у 1987–1990 рр. на Кінбурнському п-ові М.Г. Пироговим (1996).

Відомості про зустрічі птахів у Миколаївській області наведено у таблиці 33. Місця знахідок відображено на рисунку 23.

Таблиця 33

Перелік реєстрацій могильника протягом 1900–2024 рр.

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Березанський) район					
1	23.05.2020	1 ad.	пониззя Тилігульського лиману	Летів	Чернолєв Є.М. (фото 16) ¹
Баштанський (Братський) район					
2	літо 2002	1 ad.	ок. с-ща Братське, урочище «Дубова балка»		Ветров, Милобог, 2008б

⁷⁴ – <https://ebird.org/checklist/S195440075>.

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Веселинівський) район					
3	23.08.1995	1 ad.	в 5 на південний схід від с. Широколанівка	Сидів на землі в долині р. Березань	Рединов, 1999
Миколаївський район					
4	08.09.1999	1 sad.	ок. с. Червоне Поле, верхів'я р. Березань		-//-
Миколаївський (Очаківський) район					
5	07.10.1991	1 sad.	ок. с. Покровське, Кінбурнська стрілка, Кінбурнський п-ів	Летів у північно- західному напрямку	Прокопенко С.П.
6	23.09.2008	1 sad.	с. Чорноморка	летів у захід. напрямку	Редінов К.О.
Первомайський район					
7	16.07.2000	1	ок. с. Львів	Сидів на землі	В.А. Артамонов / Домашевский, 2001
Баштанський (Березнегуватський) район					
8	26.07.2022	1	ок. с. Любомирівка	Летів у півн.-схід. напрямку	Новак В.О. ²
9	16.08.2022	1	-//-	Кружляв над полем	-//-
Баштанський район					
10	30.10.2022	1	ок. с. Новоолександрівка	Кружляв над по- лем, потім полетів у захід. напрямку	Новак В.О. ²

Примітки. ¹ – <https://uabirds.org/>; ² – <https://ebird.org/>.

Розмноження. У межах області особливості гніздування не вивчені. На прилеглій території, в лісостепу Одеської області, вже 26.03.1974 пара трималася біля наполовину збудованого гнізда в Савранському лісі (Пилюга, 1991). Гніздо будують самець і самка. Гніздовий матеріал – гілки дерев – ламають на сусідніх деревах і переносять у дзьобах. Лоток вистилається сухим листям, стеблами, травою, гілочками із зеленим листям, шматочками паперу тощо. Контрольована пара у 1971–1983 рр. гніздилась у 5 гніздах, чотири були збудовані самими орлами, а одне – добудоване на основі гнізда крука. Гнізда (n = 5) розміщувались на висоті – 13–20 м. Розміри гнізда (n = 3): D = 90–130; d = 30–40; H = 40–100; h = 7–10 см.

Токові польоти спостерігали до кінця квітня, відкладання яєць відмічали в першій половині квітня. Насиджені кладки оглянуті в Одеській області 25.04.1973⁷⁵, 08.05.1974, 15.05.1977 та 28.04.1974 у Молдові. Розмір кладки (n = 7) – 2,5 (2–3). Два яйця було у 4 кладках, 3 – у 3.

⁷⁵ – У цитуємій праці невірно вказано дату (27.03.1973), що видно з тексту.

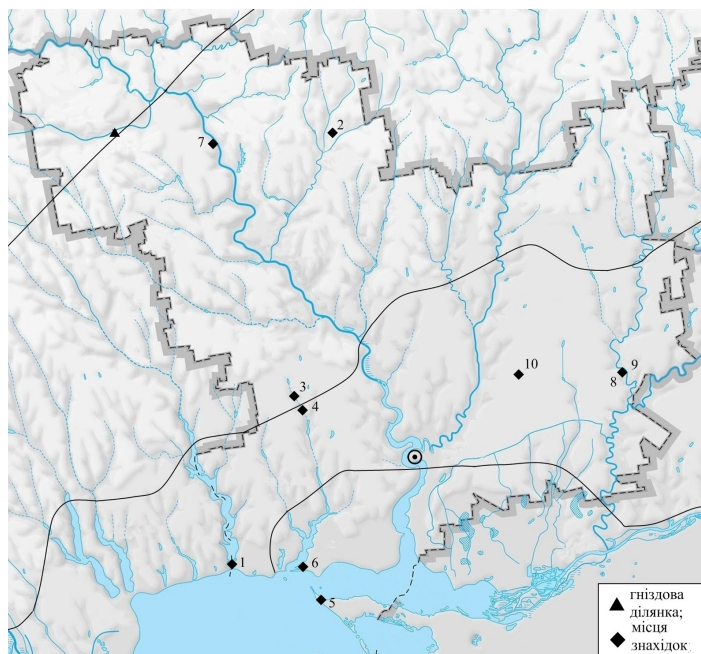

Рис. 23. Місце гніздування та місця реєстрацій могильника. Нумерація відповідає таблиці 33.

Розміри яєць ($n = 8$): 73,5–77,9 x 55,1–59,8 мм. Пташенята з'являються з III декади травня та перебувають у гніздах до кінця липня: 21.07.1975 – пташеня 7-денного віку і яйце; 07.06.1974 – 2 пухових пташенят; 15.07.1972 – 2 пташенят приблизно 30-денного віку. У виводках ($n = 5$) було – 2 (4) та 3 (1) злетків. Гнізда злетки покидають у кінці липня – серпні. 27.07.1972 спостерігали 3 злетків у віці 50–55 діб. Гніздові ділянки могильники полишають до середини вересня, у 1973 р. спостерігались востаннє 16.09 (Пілюга, 1991).

Зимівля. Зимові реєстрації могильника відомі з півдня Херсонської області. Є дані про зимові зустрічі виду на території Чорноморського БЗ: кінець лютого 1983 р. – Солоноозерна ділянка (Ардамацкая, 1991) та 28.01.2004 – Івано-Рибальчанська ділянка (Москаленко, 20086).

В околицях с. Чумацький Шлях (Володимиро-Іллінка) Генічеського (Новотроїцького) району біля ферми на Агайманському поді 12.01.2018 тримався молодий могильник (спостереження К.О. Редінова, З.О. Петровича, О.С. Настаченка).

В околицях с. Новочорномор'я Скадовського (Голопристанського) району 11.02.2019 орла сфотографував А.О. Сімон. В БЗ «Асканія-Нова» поодиноких птахів спостерігали і сфотографували: 12.12.2020 (А. Міськов, особ. повід.) та 16.01.2021 (Є.М. Чернолєв)⁷⁶.

⁷⁶ – <https://uabirds.org/>.

Живлення. За спостереженнями в Одеській області основу живлення виду в період гніздування складали подільські ховрахи, інколи вони здобували й інших дрібних ссавців, зокрема в pelletці виявлено залишки ласиці (*Mustela nivalis*).

Різне. Залишки могильника знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственский, 1960, 1967), о. Березань та с. Козирка (Горобець, Яненко, 2015; Горобець, 2017).

Охоронні статуси: ЧКУ – РК, БК – III, БонК – I, II, CITES – I.

Беркут – *Aquila chrysaetos* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний пролітний і зимуючий вид.

Міграції, зимівлі. У період весняної міграції в Північно-Західному Причорномор'ї вид не спостерігали (Пилюга, 2000). Нам відомі чотири березневі зустрічі беркута – 03.03–20.03 (табл. 34). Дорослого беркута спостерігали 30.03.2005 над полем озимини біля східної околиці м. Кривий Ріг (Янчук, 2006). Ю.О. Москаленко (2008б; особ. повід.) наводить квітневі зустрічі молодих птахів для Чорноморського БЗ, а П.В. Ткаченко нібито бачив беркута 03.04.2013 на ділянці Волижин ліс (Москаленко, 2018).

В осінній період беркут помічений нами найраніше 24.10 (2001 р.) (табл. 34). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни осіннього прольоту цього орла вказані між 02.10 і 15.10 (Пилюга, 2000).

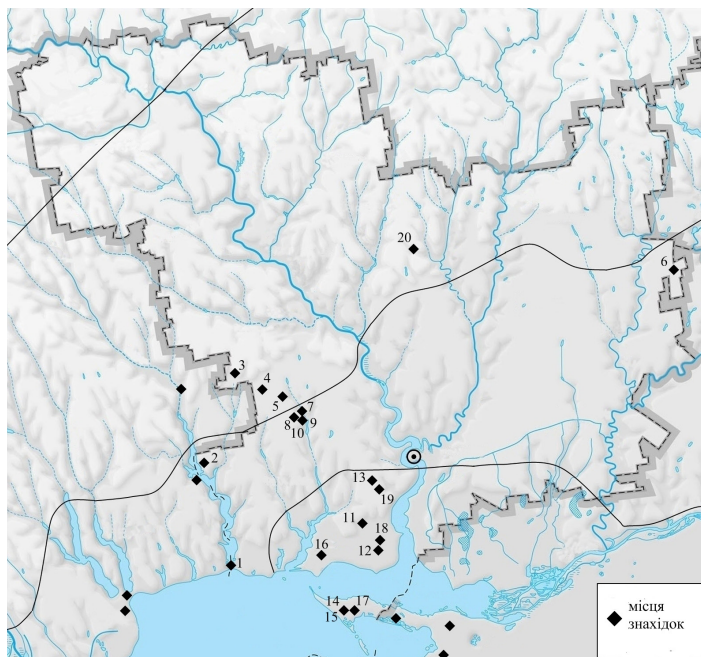

Рис. 24. Місця реєстрацій беркута. Нумерація відповідає таблиці 34.

Місця знахідок беркута відображено на рисунку 24. Відомості про зустрічі птахів у Миколаївській області наведено в таблиці 34.

Таблиця 34

Перелік реєстрацій беркута протягом 1900–2024 рр.

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Березанський) район					
1	11.03.2000	1 ad.	понижся Тилігульського лиману	–	Форманюк О.О.
2	20.03.2010	1 sad.	ок. с. Прогресівка	Пролетів низько над полем	Редінов К.О., Петрович З.О.
Вознесенський (Веселинівський) район					
3	21–31.01.1997	1 sad.	ок. с. Новосвітлівка	Знайдений з кільцем мертвим під ЛЕП	Полуда А.М.
Миколаївський (Веселинівський) район					
4	11.01.2006	1 ad. + 1sad.	ок. с. Іванівка, долина р. Сосик	Тримались разом	Редінов та ін., 2008б
5	03.03.2019	1 sad.	ок. с. Широколанівка	Піднявся з поля	Редінов К.О.
Баштанський (Казанківський) район					
6	06.01.1937	1	заказник «Володимирівська дача»	–	Воронцов, 1940
Миколаївський район					
7	24.10.2001	1 sad.	ок. с. Червоне Поле, верхів'я р. Березань	Летів в західному напрямку	Редінов К.О.
8	29.11.2001	1 sad.	-//-	Кружляв над степом	-//-
9	17.01.2007	1 sad.	-//-	Сидів на землі в балці	Редінов та ін., 2008.
10	28.02.2008	1 sad.	-//-	Кружляв над степом	-//-
Миколаївський (Очаківський) район					
11	14.01.2006	1 ad. + 1sad.	ок. с. Благодатне	Тримались біля зграї гусей, котрі годувались на полі	-//-
12	14.01.2006	1 sad.	ок. с. Солончаки, балка Аджигол	Загинув від ураження струмом на ЛЕП	-//-
13	02.02.2006	1 sad.	ок. с. Кам'янка, поле	Вірогідно, вживав падлю на полі	-//-
14	06.02.2006	1 ad.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Прилетів на ночівлю в ур. Ковалівська сага	-//-

№	Дата	К-ть, вік	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
15	04.02.2012	1 ad.	-//-	Прилетів на ночівлю в сосновий ліс	Петрович З.О.
16	01.12.2010	1 sad.	ок. м. Очаків	Влаштувався на ночівлю в ползахисний лісосмузі	Редінов К.О., Петрович З.О.
17	06.03.2018	1 sad.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Сидів у сосновому лісі	-//-
18	01.01.2020	1 sad.	ок. с. Солончаки, балка Аджигол	Полював	Петрович З.О.
19	29.11.2020	1 sad.	ок. с. Володимирівка	Летів над полями	Редінов К.О., Петрович З.О.
Вознесенський (Єланецький) район					
20	22.02.2024	1 sad.	ПЗ «Єланецький степ»	Кружляв	Драбинюк Г.В. (особ. повід., фото 17)

Як видно з даних таблиці 34, беркутів у Миколаївській області спостерігали 20 разів, з них у двох випадках по два птахи разом (дорослий і молодий). З відмічених беркутів 5 були в остаточному гніздовому вбранні, а 15 – молодих птахів у віці до 3-х років. Більшість зустрічей виду сконцентровані в місцях наших багаторічних досліджень.

На прилеглій території беркутів спостерігали переважно в зимовий період (Пузанов, Назаренко, 1962; Кошелев и др., 1991 та ін.). Частину цих спостережень вважаємо за необхідне навести. У Балтському мисливському музеї експонувалося опудало беркута, здобутого восени 1924 р. біля с. Оленівка Подільського (Балтського) району Одеської області (Портенко, 1928).

Фото 17. Беркут. 22.02.2024, ПЗ «Єланецький степ». Фото Г.В. Драбинюк (<https://www.inaturalist.org/observations/200168608>).

В околицях м. Одеса наприкінці січня 1948 р. після сильної хуртовини спостерігали 3 беркутів (один вбитий), що полювали на зайців. У цих місцях пізніше здобули орла, що напав на собаку в подвір'ї (Пузанов, Назаренко, 1962). Молодого беркута спостерігали на полях фільтрації в м. Одеса 21.01.2008 (Редінов та ін., 20086). Над с. Кучурган (Роздільнянський р-н) молодий птах пролетів 30.11.2024 (особ. повід., фото О.М. Архипова).

Поблизу Тилігульського лиману біля с. Калинівка Одеського (Лиманського) району Одеської області беркута спостерігали 08.11.1984 та знайш-

ли мертвого, який загинув від ураження струмом на ЛЕП 5 грудня біля с. Вікторівка Березівського району (Кошелев и др., 1991).

У Дніпропетровській області за період 1994–2023 рр. відомо 10 реєстрацій поодиноких беркутів. Птахів спостерігали під час міграцій та зимівлі: 15.10–30.03 (Коцюрубa, 2002; Милобог 2012; Bradbeer та ін., 2023). У двох випадках вони були здобуті бракон'єрами (Коцюрубa, 2002; Милобог 2012).

У Чорноморському БЗ беркута спостерігали у грудні 1959 р. (Ардамацкая, Руденко, 1996); 22.01.1988, 14.02.1988, 14.12.1988 та 21.02.1990, 27.11.1990 – на Івано-Рибальчанській ділянці, 01.07.1987 та 11.10.1987 – на Солоноозерній ділянці (Пирогов, 1994); 30.03.2000, 01.11.2000, 13.11.2001, 27.03.2001, 18.10.2001, 27.03.2002, 10.04.2002, 27.01.2004, 20.04.2004, 26.10.2004 – на Івано-Рибальчанській ділянці, 23.01.2003, 28.04.2005, 08.02.2006 – на Солоноозерній ділянці (Москаленко, 2008б). Не виключено, що в низці випадків за беркута міг бути прийнятий молодий орлан у перехідному вбранні, особливо це стосується літньої зустрічі.

Молодого беркута обліковано 25.11.2013 біля скупчення білолобих гусей (*Anser albifrons*) в околицях с. Очаківське Скадовського (Голопристанського) району Херсонської області. Він поведився незвично, близько підпускав автомобіль. На фотографії були помітні сліди від шроту в махових перах крил, чим ми і пояснюємо подібну поведінку. В околицях цього ж села молодий беркут харчувався падлом 13.12.2017 разом з орланами-білохвостами (спостереження К.О. Редінова та З.О. Петровича).

Беркут, котрий був закільцьований у Фінляндії пташеням на гнізді, у 2023 р. провів першу зиму на південному заході України в Бессарабії⁷⁷.

Результати кільцювання. Відомий один зворот від птаха, закільцьованого пташеням у Фінляндії (табл. 35). Також описаний непрямий січневий зворот від беркута, закільцьованого у Фінляндії – знайдений в Одеській області (Добрынина, 1982).

Таблиця 35

Інформація щодо закільцьованого беркута з території Миколаївської області*

№ кільця	Дата кіл- нення	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Helsinki Museum E-12685	13.06.1994	Pull.	Фінляндія, Lap- pi Salla, 66°50' С, 28°40' З.	21–31.01.1997	Вознесенський (Ве- селинівський) р-н, с. Новосвітлівка, 47°11' С, 31°10' З.	знайдений мертвим під ЛЕП, 2160

⁷⁷ – <https://www.birdlife.fi/suojelu/seuranta/satelliittikotkat/>.

Примітка. * – таблиця укладена за даними Українського центру кільцювання птахів.

Живлення. Спостерігали поїдання падла. У деяких випадках птахи трималися біля скупчень гусей та лебедів-кликунів (*Cygnus cygnus*) на полях.

Лімітуючі фактори, охорона. При рідкості зустрічей виду звертають на себе увагу непоодинокі випадки загибелі беркутів від ураження струмом на опорах ЛЕП і внаслідок відстрілу та відлову браконьєрами. Беркута іноді переслідують круки. Заповідні об'єкти області не мають суттєвого значення для охорони виду.

Різне. Залишки беркута знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственный, 1960, 1967; Горобець, Яненко, 2015; Горобець, 2017).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – II, CITES – II.

- Яструбиний орел – *Aquila fasciata* Vieillot, 1822

Залітний вид у фауні України. До рук О. Нордмана (Nordman, 1840) потрапив яструбиний орел, здобутий в околицях м. Одеса. В.М. Зубаровський (1977) цю знахідку, як і інші відомості про перебування яструбиного орла в Україні, ставить під сумнів. Відсутній цей вид і в останніх фауністичних списках птахів України (Grishchenko, 2004; Фесенко, 2022 та ін.).

На нашу думку, інформація про здобуття птаха в околицях м. Одеса цілком достовірна, тим паче, що О. Нордман згадує також і орла-карлика.

Яструбиний орел здійснює нерегулярні кочівлі у південному і північному напрямках, відмічений в Угорщині, Чехії (Богемія) тощо⁷⁸ (Дем'янов, 1951а та ін.).

Фактичне перебування яструбиного орла в Україні підтверджено треком переміщення весною 2022 р. птаха, поміченого у Франції⁷⁹ (Домашевський, 2024) та фотографією молодого птаха зробленою 17.10.2024 в Криму біля с. Новий Світ (М. Protasov; <https://www.inaturalist.org/>).

Коротконогий яструб – *Accipiter brevipes* (Severtzov, 1850)

Рідкісний мігруючий вид.

Характер перебування. Сучасне гніздування коротконогого яструба відоме лише на сході України. Чисельність його там суттєво знизилася та оцінена у 15–20 пар (Ветров, Милобог, 2008а; Милобог, 2012). У м. Оде-

⁷⁸ – <https://ebird.org/map/boneag2?neg=true&env.minX=&env.minY=&env.maxX=&env.maxY=&zh=false&gp=false&ev=Z&excludeExX=false&excludeExAll=false&mr=1-12&bmo=1&emo=12&yr=all&byr=1900&eyr=2024>

⁷⁹ – <https://www.inaturalist.org/projects/ptahi-kiyivschini/journal>.

са в парку Перемоги 07.08.2000 спостерігали самця та 2 молодих птахів. Яструби трималися разом на площі 1–2 га протягом 3 днів, потім відлетіли (Лобков, 2001). Дане спостереження, на думку автора, дає підставу припустити можливість гніздування виду. Оскільки зустріч відноситься до періоду міграцій, вона не віднесена до гніздових знахідок виду (Ветров, Милобог, 2008а; Милобог, 2012). Цікаво, що в 1922 р. у Херсонській області спостерігали успішне гніздування пари коротконогих яструбів на узліссі ботанічного саду в заповіднику «Асканія-Нова» (Дергунов, 1924).

Міграції. Коротконогого яструба спостерігали шість разів у період міграцій. Судячи із зустрічей птахів на прилеглий території (Пилуга, 2000; Лобков, 2001; Олейник, 2012; Яковлєв, 2015, 2018а, сайт «Птахи України» та ін.), ці яструби, вірогідно, бувають на території Миколаївщини частіше, але залишаються непоміченими серед масово мігруючих малих яструбів.

У період весняної міграції К.О. Редінов спостерігав цих птахів тричі. В околицях с. Антонівка Миколаївського (Новоодеського) району 23.05.2005 самець ширяв у терміках. У с. Чорноморка 24.05.2022 спостерігали молоду особину. Яструба помітили завдяки галасу, що підняли сільські ластівки (*Hirundo rustica*). Птах поведився довірливо. Зляканий у подвір'ї, він сів у крону дерева на подвір'ї навпроти й дивився на людину, що розглядала його в бінокль з відстані близько 25 м, при підході ближче – полетів. У 2023 р. самка коротконогого яструба пролетіла 13.05 на над цим же подвір'ям у північно-східному напрямку на висоті близько 30 м та привернула увагу характерним покликом.

Судячи із зустрічей птахів на півдні Одеської області, весняна міграція відбувається протягом травня:

15.05.2017 мігруючого самця яструба сфотографував біля м. Вилкове М.В. Яковлєв (2018б);

12.05.2019 дорослого самця сфотографував на о. Кислицький в дельті Дунаю К.І. Пилипюк (<https://uabirds.org/>)⁸⁰;

30.05.2020 мігруючого яструба сфотографував біля оз. Кугурлуй М.В. Яковлєв (<https://uabirds.org/>);

17.05.2021 молодого мігруючого птаха сфотографував на північно-східній околиці м. Одеса Є.М. Чернолев (<https://uabirds.org/>);

07.05.2022 та 17.05.2022 по одному мігруючому птаху сфотографував на північно-східній околиці м. Одеса Є.М. Чернолев (особ. повід.);

15.05.2023 мігруючого самця яструба спостерігав на околиці м. Одеса (Хаджибейський р-н) О.В. Бурковський (особ. повід.).

У період осінньої міграції коротконогого яструба зустріли три рази. У с. Чорноморка 15.08.2021 К.О. Редінов спостерігав кілька хвилин з близь-

⁸⁰ – Спостереження разом з П.С. Панченком.

кої відстані ширяючого молодого птаха, якого переслідував звичайний боривітер. Птах відлетів у південно-західному напрямку. На березі Березанського лиману в околицях с. Чорноморка молоду особину спостерігав К.О. Редінов 12.08.2024. Птах сидів у кроні дерева, потім пролетів на відстані до 10 м від спостережника. Над парком Адміралтейський у м. Миколаїв ширяючого молодого яструба спостерігала О. Осипова (фото 18).

Судячи із зустрічей птахів на півдні Одеської області, осіння міграція відбувається з середини липня до середини жовтня:

28.07.1996 яструба спіймали в околицях м. Одеса (Пилуга, 2000);

23.08.1999 підібрано мертвого самця з кільцем на 55 км автошляху Одеса – Київ в Березовському (Іванівському) районі. Він був закільцьований 29.04.1999 в Ізраїлі (Лобков, 2001);

Фото 18. Коротконогий яструб. 16.08.2024, м. Миколаїв. Фото О. Осипової.

02.08.2011 дорослу самку сфотографував В.Л. Кучеренко за 0,5 км від м. Вилкове на високих деревах вздовж автошляху: м. Вилкове – с. Спаське (Яковлев, 2015);

18.09.2011 мігруючий самець яструба сфотографований біля оз. Ялпуг на околиці с. Нова Некрасівка (Олейник, 2012);

13.10.2012 дорослий мігруючий птах сфотографований там само Д.С. Олійником (<https://uabirds.org/>);

16.09.2015 дві мігруючі особини у супроводі орлана-білохвоста сфотографовані у м. Вилкове (Яковлев, 2015);

15.08.2016 молодий мігруючий яструб сфотографований у м. Вилкове М.В. Яковлевим (20186);

20.08.2016 молодий мігруючий яструб сфотографований біля с. Приморське Ізмаїльського (Кілійського) району В.Ю. Кайстро (<https://uabirds.org/>) (Яковлев, 20186);

20.09.2018 2 яструбів, що летіли разом в околицях с. Світле Одеського (Лиманського) району, сфотографував Є.М. Чернолев (<https://uabirds.org/>);

26.07.2019 птах вдарився об скло в околицях с-ща Таїрове Одеського (Овідіопольського) району Одеської області. Видову належність визначено по фото (особ. повід. М.В. Яковлева);

19.08.2020 мігруючий яструб сфотографований на північно-східній околиці м. Одеса Є.М. Чернолевым (<https://uabirds.org/>);

11.08.2021 мігруючого яструба сфотографував К.І. Пилипюк в око-

лицях с-ща Доброолександрівка Одеського (Овідіопольського) району (<https://uabirds.org/>);

15.08.2021 молодий мігруючий яструб сфотографований у м. Одеса в пониззі Куяльницького лиману Ю.М. Кодрулем (<https://uabirds.org/>);

04.09.2021 молодий мігруючий яструб сфотографований в околицях с. Порт Одеського (Лиманського) району Є.М. Чернолевым (фото 19) та Р. Яремчуком (<https://uabirds.org/>);

Фото 19. Коротконогий яструб. 04.09.2021, ок. с. Порт, Одеська область. Фото Є.М. Чернолева.

Фото 20. Коротконогий яструб. 07.09.2023, ок. с. Порт, Одеська область. Фото О.В. Бурковського.

21.09.2021 молодий мігруючий яструб сфотографований у м. Одеса на пляжі Лузанівка В. Чернолевым (<https://uabirds.org/>);

22.09.2021 молодий мігруючий яструб сфотографований на північно-східній околиці м. Одеса Є.М. Чернолевым (<https://uabirds.org/>);

29.08.2023 мігруючого яструба спостерігав на північно-східній околиці м. Одеса О.М. Чернолев (особ. повід.);

01.09.2023 мігруючого яструба спостерігав на північно-східній околиці м. Одеса О.М. Чернолев (особ. повід.);

07.09.2023 молодий мігруючий яструб сфотографований в околицях с. Порт Одеського (Лиманського) району О.В. Бурковським (<https://uabirds.org/>) (фото 20);

09.09.2023 птаха обліковано в околицях с. Порт Одеського (Лиманського) району О.В. Бурковським (<https://ebird.org/>);

20.08.2024 птаха котрий сидів на дереві в околицях с. Олександрівка Одеського (Лиманського) району сфотографував О. Шеремет (<https://uabirds.org/>);

01.09.2024 молодий мігруючий яструб сфотографований в околицях с. Порт Одеського (Лиманського) району І. Самохіним (<https://uabirds.org/>).

У колишньому Васильківському районі Запорізької області 10.09.1980 застрелено коротконогого яструба, закільцьованого в Ізраїлі 27.04.1979 (дані Українського центру кільцювання птахів).

Судячи з наведених вище даних, крайні терміни весняної міграції в регіоні: 07.05 (2022 р.) – 30.05 (2020 р.), а осінньої – 26.07⁸¹ (2019 р.) – 13.10 (2012 р.).

Коротконогі яструби, судячи з літературних даних, навесні пролітають пізніше, а восени раніше, ніж малі яструби, але терміни міграції видів частково перекриваються (Белик, 1986). Це частково підтверджується і спостереженнями в регіоні досліджень (рис. 25).

<i>Accipiter brevipes</i>			-----					-----									
<i>Accipiter nisus</i>	-----									-----							
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
місяці	IV		V			VII			VIII			IX			X		

Рис. 25. Перекривання термінів міграції коротконогого та малого яструбів у Миколаївській області та на прилеглій території

Живлення. Воло коротконогого яструба з Одеської області було наповнене залишками цвіркунів (*Grylloidea*) і жуків (Лобков, 2001).

Лімітуючі фактори, охорона. Заповідні об'єкти області не мають значення для охорони виду, як і загалом територія області (табл. 84).

Охоронні статуси: ЧКУ – Зк, БК – III, БонК – II, CITES – II.

Малий яструб – *Accipiter nisus* (Linnaeus, 1758)

Численний мігруючий і звичайний зимуючий вид, дуже рідко кочує влітку і випадково гніздиться.

Характер перебування. В обстежених з 1936 по 1967 рр. штучних лісонасаджених малий яструб на гніздуванні не знайдений (Воронцов, 1940; Волчанецкий и др., 1970; Зубаровський, 1977). Лише М.І. Зябров (1940) спостерігав одну особину 02.06.1938 у заказнику «Лабіринт», статус якої не визначено⁸².

В останні десятиліття в обстежених заповідних об'єктах області малих яструбів спостерігали лише в заказниках «Андріївське» та «Василева пасіка», але гнізда не знайдені (Костюшин, 1997⁸³).

У долині р. Кодима, в околицях с. Кумарі Первомайського (Кривоозерського) району, в сосновому лісі під гніздом великого яструба С.В. Домашевський (особ. повід.) 09.06.2000 знайшов залишки малого яструба. Птах міг бути здобутий як у гніздовий, так і в міграційний періоди. У за-

⁸¹ – У Молдові відомі й більш ранні спостереження виду: 15.07.2021 (фото) та 19.07.2022 (Alexandru Turcan, <https://ebird.org/>).

⁸² – І.Б. Волчанецкий (Волчанецкий 1959) в таблиці наводить малого яструба для заказника «Володимирівська дача» в статусі гніздового виду. Але це явна помилка, що видно з тексту публікації.

⁸³ – У таблиці «Хижі птахи деяких заповідних об'єктів Миколаївської області», в цій же статті, вид не згадується, зокрема й для цих заказників.

плавному лісі р. Південний Буг біля с. Грушівка Первомайського району линну самку бачили 11.06.2000 (Домашевский, 2001).

К.О. Редіновим у гніздовий період самці малого яструба відзначені двічі у Вознесенському (*Веселинівському*) районі: 07.06.1998 – біля невеликого гаю біля західної околиці с. Покровка та 08.06.1998 – в околицях с. Новий Городок біля заказника «Варюшино». В обох місцях росте сосново-листяний ліс. У 2010 р. (29.05) дрібного яструба, ближче не визначеного, котрий вилетів з однієї старої лісосмути заказника «Володимирівська дача», спостерігав П.С. Панченко. При обстеженні 25–27.05.2018 цих лісосмуг і загалом заказника, вид не виявлено (Редінов и др., 2020в). В урочищі «Чабанка» 29.05.2018 ми спостерігали дорослого самця малого яструба, який вилетів із ділянки лісу і вступив у конфлікт зі звичайним канюком. У нього помічено линання другорядних махових пер. Дані зустрічі ми відносимо до кочуючих особин.

Гніздування доведено лише раз (Редінов, 2016б). У лісонасадженні з робінії псевдоакації з домішкою чагарників площею 3 га, що росте на правому схилі балки, на південь від с. Широколанівка Миколаївського (*Веселинівського*) району знайдено гніздо. Воно розташовувалося у другому ряду, зі сторони перелогу. Яструби зайняли старе сороче гніздо без даху, розміщене на висоті біля 5 м, на робінії. Птаха було виявлено 08.05.1991 за голосом. Самець сидів на сусідньому з гніздом дереві і видав крики «клі-клі-клі...», а самка сиділа в гнізді без кладки. В оглянутому 25.05 гнізді самка насиджувала одне, а 22.06 – два яйця. З гнізда птах злетів не одразу. Пізніше гніздо виявилось покинутим, яєць у ньому не було. Судячи за формою та забарвленням яєць (майже круглі матово-білі з рудими плямами, які до одного кінця зливалися в одну пляму), це гніздився саме малий, а не коротконогий яструб, останній має інше забарвлення яєць (Белик, Ветров, 1999).

У степовій зоні України Ю.В. Милобог (2012) лише припускав гніздування виду. На його думку, в Миколаївській області може гніздитися до 4 пар малого яструба.

У лісостеповій частині Одеської області Л.О. Портенко (1928) вид на гніздуванні не знайшов, а лише раз спостерігав птаха 22.08.1927 у вільшанику в заплаві р. Савранка біля с. Піщана. Не знайдений він там і пізніше (Пілюга, 1999).

Поширення, чисельність. Під час міграцій та взимку зустрічається повсюдно. Добре проліт виражений у приморських районах, особливо осінній. Взимку яструби тримаються в населених пунктах та за їх межами, зазвичай, біля місць скупчень горобиних птахів, які є їх основною здобиччю.

Колекційний матеріал (n = 1): № 388. 17.09.1952. Волижин ліс, Кінбурнський п-ів, Миколаївський (*Очаківський*) р-н. Б.О. Нечаєв (МПЧБЗ).

Міграції. Весняна міграція простежена з кінця лютого – до кінця квітня: 20.02 (1998 р.) – 01.05 (2020 р.). Середня дата закінчення міграції ($n = 24$) – $08.04 \pm 2,2$ ($SD = 10,57$) діб, медіана – 08.04 (22.03–01.05) (табл. 36). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 24.02 і 29.04 (Пилюга, 2000).

Восени птахи з'являються наприкінці серпня – у вересні. Середня дата початку міграції ($n = 24$) – $08.09 \pm 1,9$ ($SD = 9,27$) діб, медіана – 08.09 (19.08–24.09) (табл. 36). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни осіннього прольоту вказані між 29.08 і 18.11 (Пилюга, 2000).

Масово малі яструби мігрують у другій половині вересня – листопаді, слідом за горобиними птахами. Добре проліт виражений у приморських районах. Так, під час стаціонарних спостережень на Кінбурнському п-ові з 24 по 28.09.2006 (біля с. Покровка) обліковано 124, а з 15 по 26.10.2011 (Кінбурнська стрілка) – 392 особини. На березі моря в с. Чорноморка з моніторингової точки 14.10.2016 (з 9^{00} до 16^{00}) та 22.10.2017 (з 12^{10} до 14^{30}) обліковано, відповідно, 77 та 121 особину малого яструба. Птахи летять поодиночі, іноді зграями чисельністю до 20 особин. За чисельністю, під час осінньої міграції, малий яструб поступається лише звичайному канюку.

Таблиця 36

Фенологія міграцій малого яструба протягом 1987–2024 рр.

Місце спостереження	Приліт восени	Останнє спостереження навесні
район ПЗ «Єланецький степ»	15.09.1999, 19.08.2000, 19.09.2002	05.04.2000, 02.04.2002, 02.04.2004
захід області, понизя р. Чичиклія	26.08.1992, 08.09.2005, 09.09.2006	31.03.1995, 23.04.1997, 16.04.1998, 12.04.2003, 05.04.2005, 28.03.2008
приморські райони, Кінбурнський п-ів	16.09.2003, 09.09.2005, 13.09.2006, 24.09.2008, 04.09.2009, 14.09.2011, 31.08.2012, 16.09.2013, 10.09.2014, 28.08.2015, 13.09.2016, 10.09.2017, 08.09.2018, 23.08.2019, 07.09.2020, 04.09.2021, 07.09.2022, 25.08.2023 ⁴	09.04.2001, 14.04.2003, 27.03.2005, 14.04.2007, 22.03.2009, 09.04.2010, 06.04.2013, 14.04.2015, 29.03.2019, 01.05.2020 ¹ , 22.03.2021, 15.04.2023
ок. м. Миколаїв	–	07.04.2004, 19.04.2020 ²
р. Висунь, ок. с. Любомирівка	–	27.04.2022 ³

Примітки. ¹ – особ. повід. О.С. Настаченка; ² – Р. Степовий (<https://ukrbird.org/>); ³ – В.О. Новак (Vova Novak) (<https://ebird.org/>); ⁴ – О. Фоміна (<https://ebird.org/>).

Взимку яструби тримаються в населених пунктах та за їх межами, зазвичай, біля місць скупчень горобиних птахів, які є їх основною здо-

биччу. Під час зимових обліків у січні вид реєструється досить рідко, що пов'язано з потайною поведінкою птахів⁸⁴.

Живлення. Полюють у різноманітних біотопах, зокрема в населених пунктах. Нами спостерігались випадки успішного полювання на польових (*Passer montanus*) та хатніх (*P. domesticus*) горобців, звичайного шпака (*Sturnus vulgaris*), велику синицю (*Parus major*). Малі яструби регулярно здобувають і дрібних мишоподібних гризунів.

Спостерігали випадки внутрішньовидового клептопаразитизму. Так, 11.12.1991 самка переслідувала в повітрі та «посадила» на землю самця. Потурбовані людиною вони полетіли, залишивши здобич – общипану тушку хатнього горобця. Переслідування дорослою самкою молодого самця спостерігали і 06.12.1998.

Агресивну поведінку малого яструба стосовно до польового луня спостерігали двічі. Самих яструбів неодноразово переслідували сороки (*Pica pica*) та сірі ворони.

Лімітуючі фактори, охорона. Вид, вірогідно, знищується голубивниками. Відомо щонайменше 3 випадки загибелі від зіткнення з транспортом на автошляхах з твердим покриттям.

Полюючи на горобиних птахів, малі яструби регулярно потрапляють в павутинні сітки для лову горобиних птахів, тому можуть знищуватися птахоловами. Вид також здобувається великим яструбом.

У період міграцій та зимівлі охороняється в більшості об'єктів природно-заповідного фонду Миколаївської області (табл. 84).

Охоронні статуси: БК – III, БонК – II, CITES – II.

Великий яструб – *Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758)

Звичайний гніздовий, мігруючий і зимуючий вид.

Поширення, чисельність. Великий яструб – лісовий вид. Його гніздування доведено в Кишівському лісі (північ Одеської області) в 1927 р., де він характеризувався як звичайний вид (Портенко, 1928). Всі наявні дані щодо розселення виду на території Миколаївської області стосуються степової зони. У першій половині XX ст., коли проводилися дослідження орнітофауни штучних лісонасаджень (Сахно, 1938; Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Тарашук, 1953), великий яструб знайдений у гніздовий період лише у двох місцях (рис. 27). М.Г. Селезнев (1940) кілька разів спостерігав великого яструба в червні 1937 р. у старих лісосмугах біля с. Прибужжя Вознесенського (Доманівського) району. У попередні роки вид там не знай-

⁸⁴ – Див. розділ 4.4.

дено (Сахно, 1938). Підставою для надання статусу гніздового виду в заказнику «Рацинська дача» (Волчанецкий, 1959) була реєстрація 27.05.1938 одного птаха в лісі (Зябров, 1940).

Обстеження цих та інших лісонасаджень у 1967 р. підтверджують рідкісність виду і свідчать про його розселення. Великий яструб знайдений у заказниках «Рацинська дача» та «Володимирівська дача» (Волчанецкий и др., 1970).

У 1970–1980-х рр. чисельність виду зростає, він розселяється (табл. 37).

Таблиця 37

Зміни статусу великого яструба в деяких штучних насадженнях

Назва урочища / заказника	Рік початку облісн.	Роки досліджень				
		1936–1938	1949–1955	1967	1988–1992	2006–2018
заповідні урочища «Лабіринт» і «Василева пасіка»	1819	–	–	–	3*	2–3*
заказник «Рацинська дача»	1870	Г	Г	Г	3*	3–5*
урочище «Дубова балка»	1880	–	–	–	–	Г
заказник «Володимирівська дача»	1873	–	–	Г	Г	2–3*

Примітки. «Г» – гніздиться, «*» – гніздування доведено, «–» – не гніздиться, «?» – немає даних, «2–5» – кількість пар.

У 1988–1993 рр. великого яструба знайдено на гніздуванні в 9 заповідних об'єктах області, де за чисельністю (10 пар) він був другим після звичайного канюка (Костюшин, Мирошніченко, 1995). Розмножувався він і в заказнику «Варюшино», де виявлений нами при першому відвідуванні лісу в 1998 р. (Рединов и др., 2020б). У заказнику «Балабанівка» облікований у гніздовий період вперше у 2004 р., наразі є звичайним видом (Рединов и др., 2022). На ділянці долини р. Південний Буг від с. Мигія до с-ща Олександрівка гніздилися 5–6 пар (Домашевский, 2001). Звичайний вид на гніздуванні і в лісах у долині р. Кодима, де його гніздування доведено у 2000 р. (Рединов, 2003в). У Чорноморському БЗ вид гніздиться з середини 1990-х рр. (Ардамацкая, Руденко, 1996; Рибачук, 1999; Москаленко, 2008а). На Кінбурнському п-ові гніздування доведено у 2000 р., чисельність становила 4–5 пар. Простежено розселення великого яструба на захід до межі соснового лісу (Рединов, Петрович, 2016а)⁸⁵. У цілому на Нижньодніпровській піщаній арені (Херсонська область) гніздування доведено ще в 1992 р. (Пирогов, 1995).

Заселення яструбами лісосмуг серед агроландшафтів простежено з середини 1980-х рр. (Кинда, 1991; Костюшин, Мирошніченко, 1995; Пилюга, 1999) (рис. 26).

⁸⁵ – З лютого 2022 р. Кінбурнський п-ів перебуває на лінії фронту, а лісові масиви майже повністю вигоріли та продовжують горіти, що безперечно призвело до втрати гніздових біотопів виду (Рединов, Петрович, 2023а).

У наступні десятиліття воно набуло масового характеру. У районі ПЗ «Єланецький степ» (стаціонар №1) гніздування доведено на початку 1990-х рр. (Костюшин, Мирошниченко, 1995), у 2000–2002 рр. чисельність становила 3–4 пари. Вид за чисельністю поступався лише звичайному канюку (Редінов, 2003б). Про те, що великий яструб продовжив заселяти агроландшафти, свідчать спостереження на заході області (стаціонар №2). Яструбів у гніздовий період почали спостерігати з середини 1990-х рр.: 02.07.1995 – 1 особина у лісосмузі біля с. Широколанівка, 02.07.2000 – самець зі здобиччю біля с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) району. Гніздування доведено лише у 2005 р. біля с. Новосвітлівка (Олейник, Редінов, 2005), коли було проведено спеціальне обстеження лісосмуг. В околицях с. Широколанівка в 2006 р. з'явилися 2, а в 2007 р. ще 2 пари. У 2008 р. тут гніздилися 3 пари, а четверта залишила гніздову ділянку (дерево з гніздом взимку зрубали).

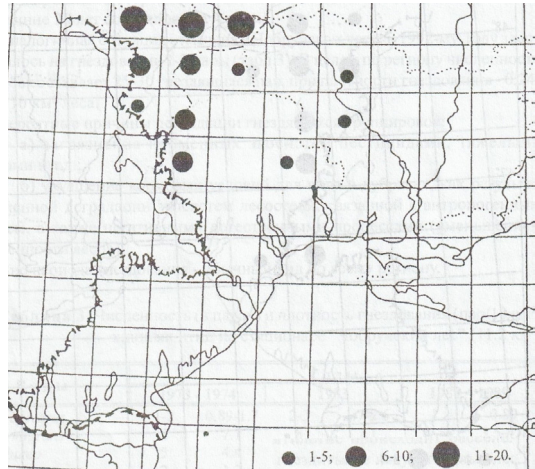

Рис. 26. Поширення та чисельність великого яструба в південно-західній частині України у 1972–1996 рр. (за: Пилига, 1999).

На північному сході області великі яструби також гніздяться серед агроландшафтів із середини 1990-х рр. (Милобог и др., 2002).

Дані експедицій у першому десятилітті ХХІ ст. свідчили про те, що яструби досить щільно заселили більшу частину території області, зокрема безлісні місцевості, долини річок (Милобог и др., 2002; Редінов, 2003в; Костюшин, Редінов, 2004; Редінов та ін., 2008а; Милобог, 2012).

У сухостеповій підзоні, крім Кінбурнського п-ова, відомі лише окремі знахідки виду у гніздовий період (табл. 38, рис. 27).

Таблиця 38

Перелік знахідок великого яструба в гніздовий період на півдні Миколаївської області

№	Місце спостереження	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
1	Корабельний район	У заказнику «Балабанівка» у гніздовий період спостерігали з 2004 р., а у 2015 р. знайдений виводок. У 2021 р. достовірно гніздилась 1 пара	Редінов та ін., 2008а; Редінов и др., 2022; Петрович З.О.

№	Місце спостереження	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Березанський) район			
2	ок. с. Анатолівка	30.06.2006 – 1 особина в Анатолівському лісі на березі Тилігульського лиману. 18.04.2018 – знайдено жиле гніздо в цьому ж лісі	Редінов та ін., 2008а; Панченко П.С., Форманюк О.О.
3	ок. с-ща Березанка	15 і 19.01.2005 – самець на гніздовій ділянці в гаю в 2-х км на південь від селища	Редінов та ін., 2008а
4	ок. с. Яблуня	08.03.2017 – токує біля гнізда в гаю (17.04.2017 – гніздо не зайняте). 27.07.2019 – доросла самка полювала біля ставка на Березанському лимані	Петрович З.О.; Олійник Д.С.
Миколаївський (Очаківський) район			
5	ок. сіл Василівка, Покровка, Покровське, Кінбурнський п-ів	Гніздування доведено в 2000 р. З'явився, вірогідно, в 1990-х рр.	Редінов, Петрович, 2016б
6	ок. с. Чорноморка	2015 р. – пара успішно гніздилась в полежахисній лісосмузі в гнізді, котре раніше належало степовому канюку	Петрович З.О.

По долині р. Інгулець яструби гніздяться практично до місця впадіння її в р. Дніпро (Милобог и др., 2002; Редінов та ін., 2008а) (рис. 27).

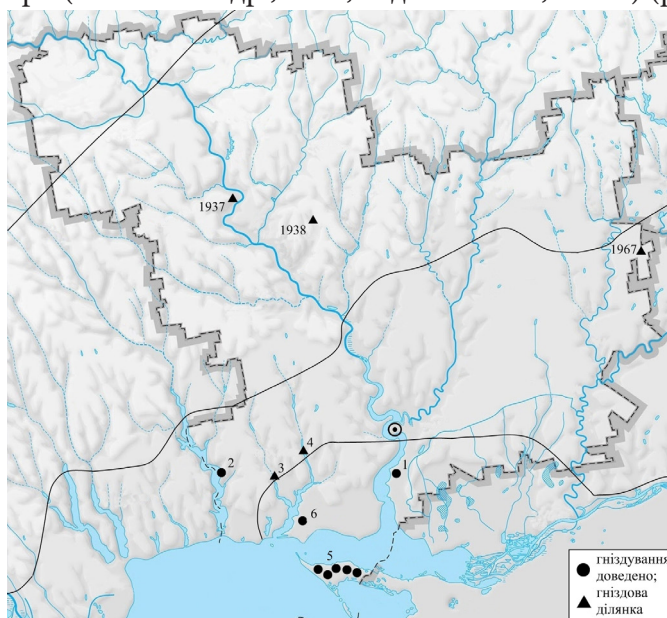

Рис. 27. Місця й роки перших знахідок і поширення великого яструба в південній частині Миколаївської області у гніздовий період. Нумерація точок відповідає таблиці 38.

Найбільш південне місце знахідки – околиці с. Дар'ївка в Херсонській області – травень 2002 р. Можливо, що сюди яструби розселилися з долини Дніпра.

Цікаво, що вже в 1998 р. О.О. Форманюк знайшов гніздо великого яструба в полезахисній лісосмузі біля с. Сичавка Одеського (Лиманського) району Одеської області приблизно за 8 км від морського узбережжя. Виходячи з того, що на гніздовій ділянці було три гнізда, можна зробити висновок, що птахи розмножувалися там і раніше (Редінов та ін., 2008а). Після останнього вселення виду в агроландшафти чисельність яструбів знизилась і стабілізувалася приблизно з 2010 р. на мінімальному рівні. За даними обліків у 2011–2012 рр. на стаціонарах №1–2 гніздилися по 1, замість 3–4 пар. Зниження чисельності великих яструбів, вірогідно, пов'язані зі збідненням кормової бази й пересліданням їх людиною.

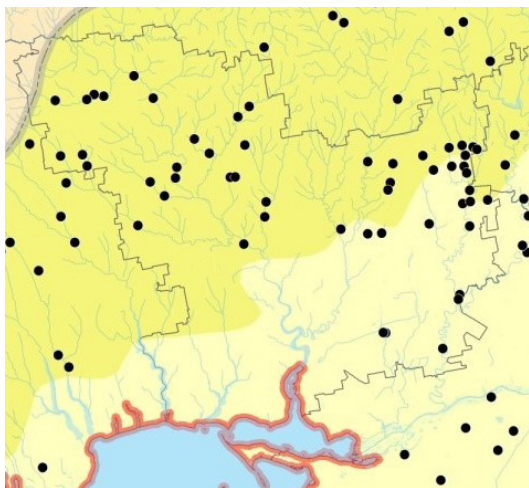

Рис. 28. Місця гніздування великого яструба в 1996–2011 р. (за: Милобог, 2012).

Заселенню великими яструбами агроценозів сприяло їх масове заліснення полезахисними насадженнями у другій половині ХХ ст. На період масової експансії яструбів у степову зону багато лісосмуг та інших насаджень досягли 40–60-річного віку, їх заселили птахи, що служать кормовою базою для виду (воронові, дрозди, голуби, дятли та ін.). Показово, що на стаціонарі №2 дрозди почали гніздитися лише на початку ХХІ ст. Позитивне значення для розселення виду мала також заборона відстрілу хижих птахів із 1969 р. та успішна інтродукція фазана (*Phasianus colchicus*) (Редінов та ін., 2008а).

Для степової частини області Ю.В. Милобог (2012) оцінює чисельність у 370–378 пар. Ним виявлено 56 пар: 13 – в аренних лісах, 4 – у заплавлених лісах, 16 – у байрачних лісах, 19 – у плакорних та інших лісах, 4 – у лісосмугах (рис. 28).

Сучасну чисельність великого яструба оцінено приблизно у 300–350 пар.

Приліт. Великий яструб зустрічається протягом усього року, тому точні терміни міграції виду встановити складно.

Навесні мігрує в березні – квітні. На Кінбурнському п-ові проліт 2 особин спостерігали між 23.03 і 06.04.1989 (Пирогов, 1996). Поодинокі ястру-

би, яких ми відносимо до мігрантів, обліковані в околицях с. Широкола-
нівка: 09.03.1995, 22.03.1996, 07.04.1991, 16.04.2003, 23.04.1997, 24.04.2003
(Рединов, 2003). Біля с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) райо-
ну мігруючого великого яструба спостерігали 03.04.2005.

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані
між 06.03 і 03.04 (Пилюга, 2000).

Розмноження. Гніздяться великі яструби в лісах та відкритих біо-
топах (агроландшафти, долини річок). Гнізда влаштовують у штучних
соснових (фото 21), мішаних, листяних (фото 22) лісах, природних гаях
(Кінбурнський п-ів), ділянках заплавних лісів у долинах річок, невеликих
насадженнях по балках, у лісосмугах серед полів, на деревах віком від 35–
40 років і більше.

На гніздових ділянках великих яструбів спостерігали вже в січні. Сам-
ця, який кружляв над занедбаним садом і пікірував періодично вниз, а
пізніше переслідував польових лунів, бачили 12.01.2005. Тут же він помі-
чений 29.01, а 08.03 разом із самкою переслідував 3 круків. Самців, що во-
калізували на гніздових ділянках, спостерігали 17.01.2001 (стаціонар №1)
та 21.01.2001 (стаціонар №3). Також вокалізуючий самець помічений у
гаю біля с-ща Ольшанське 27.02.2021. На стаціонарі №2 08.03.2007 на двох
гніздових ділянках трималися самці. На одному з них 20.03.2006 самець з
самкою трималися біля гнізда, самка вокалізувала. У заказнику «Рацин-
ська дача» самця, що ремонтував (будував) гніздо, бачили 27.03.2004.

Гнізда великого яструба знайдено ($n = 43$) на клені – 4 (9,3%), дубі зви-
чайному – 4 (9,3), робінії псевдоакації – 3 (7,0), сосні – 25 (58,1), гледичії ко-
лючій – 2 (4,7), ясені – 2 (4,7), вільсі – 1 (2,3), абрикосі дикій – 1 (2,3); на ви-
соті ($n = 29$)⁸⁶ в середньому – $9,6 \pm 0,5$ (SD = 2,9) м, медіана – 10,0 (4,0–15,0).

Фото 21. Багаторічне гніздо великого яструба.
2007 р., ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів.
Фото К.О. Редінова.

Фото 22. Гніздо великого яструба. 26.05.2018,
заказник «Володимирівська дача».
Фото І.Є. Моїсєєва.

⁸⁶ – 7; 9; 8; 7; 8; 10; 4,5; 10; 7; 10; 11; 13; 15; 12; 7; 10; 11; 10; 6; 14; 12; 15; 10; 8; 7; 4; 11,5; 11; 12 м.

Птахи будують гнізда самостійно, або займають старі споруди: звичайного та степового канюків, орла-карлика, орлана-білохвоста та крука.

На одній гніздовій ділянці (лісосмуга) яструби 3 роки гніздилися в різних спорудах. Крайні з яких знаходилися на відстані 400 м. У 4 випадках (4 гніздові ділянки) простежено гніздування в тому ж гнізді в наступному сезоні. На гніздовій ділянці в околицях с. Широколанівка (стаціонар №2) пара, що гніздилася з 2007 по 2014 р., мала два гнізда. В заказнику «Балабанівка» на гніздовій ділянці в сосновому лісі виявлено 7 гнізд яструбів, з яких одне було зайняте птахами (Рединов и др., 2022).

Розміри гнізда: D (n = 5) – 77,50 (55–110); d (n = 5) – 28,25 (23–40); H (n = 5) – 59,40 (45–82); h (n = 2) – 6,5 (6–7) см. Гнізда великі яструби будують із гілок, лоток вистеляється тонкими гілочками. У період насиджування та вигодовування пташенят дорослі птахи приносять у лоток гілочки дерев із зеленим листям (гледичія, дуб, клен тощо).

Поруч із великими яструбами спостерігали гніздування орла-карлика – за 100 м, чорного шуліки – 400 м, орлана-білохвоста – 50 м, степового канюка – 200 м, звичайного канюка – 50 м, великого підсокола – 1900 м, балабана – 1300 м і крука – 80–100 м. У 4 гніздах яструбів розмножувалися польові горобці. Найменша відстань між гніздами яструбів в агроландшафтах за спостереженнями на стаціонарах №1–2 становила 2,6–5,5 км.

Перші яйця самки можуть відкладати у III декаді березня (рис. 29). Біля с. Широколанівка 11.05.2007 оглянуто гніздо, в якому було 4 пташенят, старший у віці 6–7 діб. На Кінбурнському п-ові 31.03.2007 самка насиджувала чи неслась у гнізді. Кладки з'являються зазвичай у I–II декадах квітня: 09.05.2002, 17.04.2003, 14.04.2005 – по 4 яйця; 30.04.2007, 05.05.2008 – по 3 яйця; 13.04.2001, 09.04.2001, 08.04.2005, 01.04.2007 – насиджували; 20.05.2007 – пташеня та яйце, в якому почалося вилуплення (Рединов та ін., 2008).

Виліт пташенят															
Вилуплення пташенят															
Кладка яєць															
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
місяці	III		IV			V			VI			VII			

Рис. 29. Фенологія деяких аспектів розмноження великого яструба в Миколаївській області

Ю.В. Милобог (2012) повідомляє про знахідку 13.06.2003 гнізда з 7–8-денним пташеням, вірогідно із замісної кладки. За нашими розрахунками, яйце було відкладено в останніх числах квітня – перших числах травня.

Насиджування триває 35–38 діб (Crampr, 1980). У Кішевському лісі (Одеська область) 09.07.1927 виявлено гніздо з пуховими пташенятами, а в іншому гнізді 13.07.1927 – пташенята перед вильотом (Портенко, 1928).

Розмір кладки ($n = 8$) – $3,37 \pm 0,26$ ($SD = 0,74$) яйця, медіана – 3,50 (2–4). Чотири яйця було у 4 кладках, 3 – у 3, 2 – у 1.

Розміри яєць ($n = 21$)⁸⁷: $58,84 \pm 0,54$ ($SD = 2,47$), медіана – 58,80 (55,1–64,7) $\times$ $45,36 \pm 0,33$ ($SD = 1,52$), медіана – 45,50 (42,5–47,7) мм. Яйця пігментовані слабо, в окремих кладках матово-білі з ледь помітним блакитним відтінком (фото 23а,б).

Фото 23А,Б. Лоток гнізда та кладка великого яструба. 30.04.2007, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Судячи з наших спостережень, у гніздах перед вильотом та у виводках на гніздових ділянках було 1–3 пташенят. М.Ю. Шинкарук (особ. повід.) на Кінбурнському п-ові біля с. Василівка в 2009 р. спостерігав виводок із 5 злетків.

Пташенята залишають гнізда в І декаді червня – І декаді липня. У Первомайському (Кривоозерському) районі 09.06.2000 С.В. Домашевським знайдено гніздо, у якому сидів злеток, а інші злетки залишили гніздо і кричали поруч у лісі. В оглянутому 17.06.2000 гнізді стояло доросле пташеня. 16.06.2002 у гнізді знаходився молодий самець, а інші пташенята кричали поруч у лісосмузі. Двох злетків спіймано 23–24.06.2001 біля гнізда. Виводки в районі гнізда спостерігали 06.07.2002 (Редінов, 2003в), 29.06.2009 – заказник «Рацинська дача», 12.07.2015 – околиці ПЗ «Єланецький степ», 23.06.2020 – заказник «Володимирівська дача». В оглянутих 15.06.2006 та 09.06.2019 гніздах було по 3 пташенят перед вильотом. У ПЗ «Єланецький степ» 24.06.2019 спостерігали злетка, що сидів на залишках гнізда. В заказнику «Балабанівка» 21.06.2021 у гнізді знаходилося принаймні 1 пташеня, під гніздом знайдений свіжий труп 20-денного пташеняти (Редінов и др., 2022).

⁸⁷ – Дивіться додаток С.

В околицях с. Василівка Роздільнянського району Одеської області 22.05.1996 3 злетки сиділи на гілках дерева біля гнізда, вони вже впевнено перелітали з гілки на гілку (Архипов, 2003). У гнізді пташенята перебувають – 35–42 доби (Cramp, 1980).

Виводки не розпадаються близько місяця, судячи із зустрічей їх у районі гнізд. Найбільш пізно виводки спостерігали 17.07.2000, 27.07.2001, 20.07.2006, 20.07.2019 та 03.08.2007. У кінці липня – серпні виводки розпадаються, молоді яструби починають кочувати самотійно.

Відліт. Осіння міграція починається в липні – серпні з кочівель молодих птахів: 23.07.2006, 15.08.1995, 19 та 21.08.2005 – поодинокі особини (стаціонар №2). Біля с. Суходіл Миколаївського (*Березанського*) району дорослого самця спостерігали 30.08.2005. Молодого яструба з травмованим крилом знайдено 07.08.2017 в центральному парку м. Очаків. На о. Березань 1 птаха спостерігали 25.08.2019⁸⁸. Проліт триває протягом вересня – листопада: 01.10.1995, 19.10.1995, 07.11.1991, 13.11.1997, 23.11.1997, 01.09.2004, 19.09.2004, 31.10.2005, 19.11.2005, 14.09.2008, 23.11.2014, 15.10.2016, 15–16.10.2017, 18.09.2020. Під час спостережень на Кінбурнській стрілці Кінбурнського п-ова з 15 по 26.10.2011 великі яструби обліковані 17 та 18.10 – по 1 та 23.10 – 2 особини. Іноді птахи летять на висоті понад 100 м. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 15.09 і 06.10 (Пилюга, 2000).

Зимівля. Взимку молоді та дорослі великі яструби тримаються поблизу населених пунктів та в їх межах, біля ферм, токів, місць ночівлі граків та в місцях гніздування. Цим, мабуть, пояснюється те, що в період зимових обліків вид реєструється в малій кількості (Стригунов, Милобог, 1999)⁸⁹. Ф. Нойбаур (Neubaur, 1951) спостерігав його взимку біля с. Софіївка Баштанського (*Новобузького*) району.

Линька. У період насиджування, в гніздах і під ними, з'являються пух і пір'я самок, які линяють: 30.04.2007 – трохи пуху, 05.05.2008 – багато пуху, 12.05.2007 – пір'я. 25.05.2008 – 2 вторинних махових пера під гніздом, 08.06.2019 – 1 вторинне махове перо під гніздом.

Живлення. Полюють великі яструби в лісах та на відкритих просторах, у тому числі й населених пунктах. Харчуються вони переважно птахами, рідше ссавцями (Зубаровський, 1977; Рединов, 2003; Рединов та ін., 2008а та ін.). Максимальна відстань полювання від гнізда становить не менше 4 км. У розібраних пелетках (n = 10), зібраних під гніздом, були кістки та пір'я птахів. В одній із них знайдено зерна пшениці, які яструб ковтнув разом із шлунком здобутого птаха.

⁸⁸ – <https://ebird.org/checklist/S59256208>

⁸⁹ – Дивіться також розділ 4.4.

У період міграцій та зимівлі великі яструби полюють у населених пунктах на курей, садових горлиць (*Streptopelia decaocto*), сизих і домашніх голубів. Окремі особини можуть затримуватися на кілька днів в одному місці: 24–29.09.1996 самка трималася в лісонасадженні біля с. Широколанівка (Рединов, 2003в). Спостерігали невдале полювання 15.08.1995 на кваків (*Nycticorax nycticorax*), що відпочивали в лісонасадженні, та 01.01.2005 на голубів-синяків (*Columba oenans*), які трималися зграєю. Взимку спостерігали також вдале полювання на мишоподібних гризунів і невдале – на зайця.

У живленні виявлено 19 видів птахів: крижень (*Anas platyrhynchos*), малий яструб, сіра куріпка (*Perdix perdix*), фазан (*Phasianus colchicus*), болотяний кричак (*Chlidonias* sp.), сизий голуб, садова горлиця, звичайна горлиця (*Streptopelia turtur*), вухата сова, строкатий дятел (*Dendrocopos* sp.), сорока, крук, грак, сіра мухоловка (*Muscicapa striata*), чорний дрізд, польовий горобець. В.О. Новак спостерігав неуспішне полювання на чайку (*Vanellus vanellus*) та звичайних шпаків⁹⁰.

Дані щодо живлення виду доповнюють матеріали, зібрані в Одеській області (Архипов, 2003а) (табл. 39).

Таблиця 39

**Спектр здобичі великого яструба в Роздільнянському районі
Одеської області**

Об'єкти живлення	N	N
	ad.	pull ¹
Ссавці Mammalia		
Сирій заєць <i>Lepus europaeus</i> ²	1	–
Птахи Aves		
Крижень <i>Anas platyrhynchos</i> ³	6	–
Сіра куріпка <i>Perdix perdix</i>	2	–
Фазан <i>Phasianus colchicus</i>	5	–
Припутень <i>Columba palumbus</i>	13	9
Звичайна горлиця <i>Streptopelia turtur</i>	1	–
Сизий голуб <i>Columba livia dom.</i>	багато	
Водяна курочка <i>Gallinula chloropus</i>	1	–
Вухата сова <i>Asio otus</i>	9	16
Звичайний боривітер <i>Falco tinnunculus</i>	1	15
Кібчик <i>Falco vespertinus</i>	3	7
Одуд <i>Upupa epops</i>	1	–
Сиворакша <i>Coracias garrulus</i>	1	10

⁹⁰ – <https://ebird.org/>.

Об'єкти живлення	N	N
	ad.	pull ¹
Чорнолобий сорокопуд <i>Lanius minor</i>	1	–
Сорока <i>Pica pica</i>	7	–
Грак <i>Corvus frugilegus</i>	4	–
Чорний дрізд <i>Turdus merula</i>	6	14
Дрібні горобини sp.	18	–
Курка домашня <i>Gallus gallus domesticus</i>	1	–
Індик <i>Meleagris gallopavo</i>	1	–

Примітка. ¹ – пташенята та злетки; ² – нападав на пораненого; ³ – поранені.

Цей дослідник також зафіксував розорення великим яструбом гнізд звичайного боривітра, кібчика, вухатої сови та припутня. Так, у колонії соколів з 27.06 по 22.07.1997 було розорено 8 із 11 гнізд: поїдались дорослі птахи, пташенята та яйця. Також яструбами було розорено 13 гнізд припутня та 7 гнізд вухатої сови.

Лімітуючі фактори, охорона, значення. Із простежених нами 17 випадків гніздування 14 були успішними. Причини невдалого гніздування й загибелі дорослих птахів і злетків були такими: гніздо знищили люди (1); з яєць не вилупилися пташенята, вірогідно, через переохолодження (2 кладки); птаха застрелили у гнізді; здобуто в садибі (біля голубника) (2); загинув через ураження струмом (2 ad.), збитий автомобілем на польовій дорозі (1 juv.); пташеня випало з гнізда і загинуло (2) тощо. Іноді молодих птахів люди забирають із гнізд чи підбирають на гніздових ділянках⁹¹. Оскільки полювання з хижими птахами не поширене в Миколаївській області, як і загалом у регіоні, то відлов птахів із цією метою, на нашу думку, мізерний (Домашевский, 2001; Рединов, 2003в; Редінов та ін., 2008а).

До факторів непокою великий яструб відносно толерантний. Мінімальна відстань між гніздом та населеним пунктом у агроландшафтах становить близько 2 км, між гніздом і автошляхом з твердим покриттям – близько 1 км (стаціонари №1, 2). У лісах від околиць сіл гнізда великого яструба ми знаходили звичайно на відстані 200 м і більше.

Поведінка яструбів, яких ми спостерігали біля гнізд, була схожа з описом В.М. Зубаровського (1977). Самки вилітають із гнізд зазвичай після того, як по дереву постукають або почнуть на нього підніматись. У період насиджування птахи вразливі, оскільки їх можуть застрелити.

Вірогідно, головним обмежуючим фактором для цього виду є недостатня кормова база.

⁹¹ – Дивіться розділ 6.

Великий яструб гніздиться в багатьох заповідних об'єктах Миколаївської області (табл. 84).

У літературі неодноразово піднімали питання про негативний вплив цього хижака-орнітофага на популяції деяких видів птахів, зокрема воронів, голубів, дрібних денних хижаків, сов та інших (Архипов, 2003а; Белик, 2003 та ін.). Ми теж вважаємо, що однією з причин падіння чисельності сірої куріпки, звичайного боривітра, кібчика, вухатої сови, сиворакші (*Coracias garrulus*), сороки, грака та деяких інших видів, змін у їх поширенні та екології є швидке зростання чисельності великого яструба та його експансія у степову зону. Це підтверджується хронологічно, що нами описано на прикладі грака (Редінов, Петрович, 2011в), та спостереженнями О.М. Архипова (2003а). Негативний вплив великого яструба проявляється в безпосередньому знищенні птахів та, вірогідно, через ефект присутності (птахи покидають території, зайняті яструбами).

Систематика. В околицях м. Миколаїв 10.11.2004 спостерігали світлу особину, яку визначили як *A. g. buteoides* (Олейник, Редінов, 2005). Цей підвид зрідка залітає на територію України, зокрема й на південь (Зубаровський, 1977; Полуда, Ветров, 2018). Але визначення підвидової належності на відстані може бути помилковим, оскільки інколи зустрічаються особини номінативного підвиду, що мають світле забарвлення та дещо більші розміри (Зубаровський, 1977; особ. повід. С.В. Домашевського).

Різне. Залишки великого яструба знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственский, 1960, 1967).

Охоронні статуси: БК – III, БонК – II, CITES – II.

Очеретяний лунь – *Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758)

Численний гніздовий, перелітний, пролітний і рідкісний кочуючий влітку і зимуючий вид.

Поширення, чисельність. У степовій зоні Європи очеретяний лунь є стародавнім автохтонним мешканцем ландшафту річкових долин, озер і лиманів (Воинственский, 1960). Про його гніздування на півдні області на початку XX ст. писали Й.К. Пачоський (1906) та Д.О. Подушкін (1913). Місцями чисельність була високою, що напевно пов'язано з гарною кормовою базою. Б. Волянський (19276) разом із юннатами на Олександрівському ставку (2 км довжиною та до 0,5 км шириною), розташованому у верхів'ях Дофінівського лиману (Одеська область), у 1925 р. знайшов 33 гнізда очеретяного луня (повний облік). На Кінбурнському п-ові у 2016–2020 рр. гніздилося 10–15 пар (Редінов, Петрович, 2020). У даний час гніздиться повсюдно (Редінов, 2003б);

Костюшин, Рединов, 2004; Петрович, Редінов, 2008д; Милобог, 2012; Ветров, Милобог, 2015, Рединов, Петрович, 2016а). Зокрема, він є численним у басейнах р. Інгул (Ветров и др., 2002) та р. Інгулець (Ветров и др., 2003а).

Гніздиться також на невеликих ставках серед агроценозів, де є плавні площею хоча б 0,5–1 га (Рединов, Петрович, 2016а). По долинах річок і ставках проникає в населені пункти.

За спостереженнями на Кучурганському лимані (Одеська область), чисельність гніздових пар суттєво коливалась за роками, що залежало від рівня води та кормової бази (Архипов, Фесенко, 2004). Це підтверджується і нашими спостереженнями в урочищі Бієнкові плавні на Кінбурнському п-ові, де на нерестових озерах гніздилися від 3 до 10 пар у різні роки.

Для степової частини Миколаївської області чисельність оцінено в 4380–4420 пар, всього обліковано 557 пар (рис. 30) (Милобог, 2012, Ветров, Милобог, 2015). Нами чисельність оцінено у 4200–4500 пар.

Колекційний матеріал (n = 1): № з-пт-1281. 24.04.1904. М ad., Березань⁹², Миколаївський (Березанський) р-н. Т.І. Барей (ХОКМ).

Приліт. Зважаючи на те, що на території досліджень очеретяний лунь гніздиться й зимує, точні терміни міграції виду встановити складно. Приліт птахів помічений з початку березня: 08.03.1992 – верхів'я р. Березань; 17.03.1999 – пониззя р. Чичиклія; 29.03.2000 – Вознесенський (Єланецький) район; 22.03.2007 – Березанський лиман; 19.03.2006, 15.03.2008, 15.03.2015, 06.03.2018 – Кінбурнський п-ів; 11.03.2011, 02.03.2016, 19.03.2017, 06.03.2019, 26.03.2022, 07.03.2024 – с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району; 20.03.2020 – околиці с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району. У пониззях Тилігульського лиману очеретяний лунь облікований нами 14.03.2006 та сфотографований А. Репінім 08.03.2018⁹³. Середня дата прильоту (n = 17) – $15.03 \pm 1,9$ (SD = 7,70) діб, медіана – 15.03 (02.03–29.03) діб.

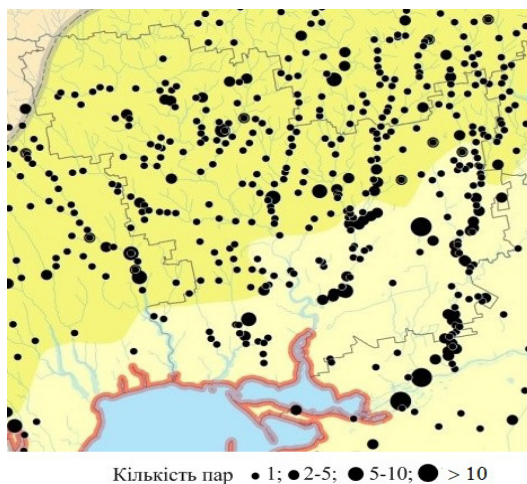

Рис. 30. Місця гніздування очеретяного луня в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

⁹² – на етикетках птахів, здобутих Т.І. Бареем, зазначено місце збору «Березань» – територія, що охоплює пониззя Березанського лиману, прилеглу до нього частину морського узбережжя та о. Березань (Ємельянова, 2017).

⁹³ – <https://uabirds.org/>.

За даними В.М. Грищенка (2016) очеретяні луні прилітають:

у Миколаївську область ($n = 13$) – $18.03 \pm 2,9$ ($SD = 10,4$) діб, медіана – 16.03 (02.03–02.04);

в Одеську область ($n = 38$) – $13.03 \pm 1,5$ ($SD = 9,2$) діб, медіана – 14.03 (22.02–31.03);

у Херсонську область ($n = 14$) – $25.03 \pm 3,6$ ($SD = 13,6$) діб, медіана – 24.03 (26.02–13.04).

У районі Чорноморського БЗ найбільш рання реєстрація виду – 28.03.1935 (Клименко, 1950). На Кучурганському лимані приліт птахів спостерігали ($n = 18$) – 16.03 (05.03–31.03) (Архипов, Фесенко, 2004).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 03.03 і 27.05 (Пилуга, 2000). Найбільш пізня зустріч птаха, яку можна віднести до періоду міграції, – 21.05.2011 – Покровська коса Кінбурнського п-ова.

У гніздовий період також зустрічаються кочуючі холості особини. Наприклад, 25.05.2018 молодий птах (sad.) облікований серед полів у околицях с. Калуга Баштанського (Березнегуватського) району, 27.05.2020 молодий птах (sad.) полював в околицях с. Острівка Миколаївського (Очаківського) району. Линяюча самка полювала 23.06.2020 в околицях с. Лісове Баштанського (Казанківського) району.

Розмноження. Незабаром після прольоту очеретяних лунів можна зустрічати в місцях гніздування. Зазвичай, з кінця березня – початку квітня спостерігаються токові польоти: 31.03.2006, 23.03.2007 – Кінбурнський п-ів; 02.04.1995 – біля с. Степове Миколаївського району, 06.04.2023 – пониззя р. Інгул у межах м. Миколаїв (особ. повід. І.Є. Моїсєєва). Найбільш пізні спостереження токуючого птаха – 24.06.2007 – на оз. Морське біля с. Лугове Миколаївського (Березанського) району. У Херсонській області токуючих птахів спостерігали на Кардашинському болоті та в НПП «Олешківські піски» на ріборозплідних ставках: 06.04.2005, 10.04.2011, 29.03.2013 та 21.04.2019. Становить інтерес спостереження 10.02.2018 пари токуючих птахів і окремо токуючого самця над приморськими озерами біля с-ща Каланчак Скадовського (Каланчацького) району Херсонської області. Птахів ми тут спостерігали неодноразово й на зимівлі, зокрема в січні 2018 р.

Гнізда будує зазвичай у плавнях, у масивах очерету й рогозу. В околицях с. Ракове Херсонського (Бериславського) району Херсонської області зафіксовано випадок гніздування очеретяного луня на землі (Змієвський, 2021в). На полі ячменю 10.06.2020 виявлено гніздо з 1 яйцем, яке насиджувала самка (12.06 було вже 2 яйця). Самець тримався неподалік. Гніздо було зроблено із сухих стебел ячменю, різноманітних трав'янистих рослин та невеликої кількості минулорічних стебел соняшнику. Лоток вистелений

більш ніжними стеблами та листям злаків. Найближчою постійною водоймою було Каховське водосховище, відстань до якого становила 16 км. На відстані 2,5 км від гнізда, на околиці с. Раківка, знаходився невеликий ставок, у якому в 2020 р. води не було зовсім. Перед жнивами здійснено спробу врятувати гніздо – 16 червня його було перенесено разом із кладкою в балку за 200 м від місця розташування. Наступного дня поле було скошене, а до перенесеного гнізда птахи інтересу не проявили. Як вважає автор спостереження, вірогідно, причиною незвичного розташування гнізда очеретяного луня була висока чисельність мишоподібних гризунів.

У цьому спостереженні звертає на себе увагу малий розмір кладки (2 яйця) та її пізнє відкладання, що вказує на те, що вона є, вірогідно, замісною, відкладеною взамін втраченої.

Будівельний матеріал луні носять у лапах. Масове будівництво гнізд, судячи зі спостереження за птахами, що носили будівельний матеріал, відбувається в квітні: 21.04.1991, 17.04.1992, 23.04.2003, 24.04.2004, 30.04.2009, 10.04.2011. На Кінбурнському п-ові в урочищі Ковалівська сага 06–07.05.2019 ми спостерігали самця, що носив будівельний матеріал у плавні озера. У місці, куди він сідав, виявлено невелику будівлю, котра, мабуть, була «кормовим столиком» або місцем для ночівлі. Луні гніздилися на прилеглому озері, де ми спостерігали самку, і де жила гніздо знаходилось і в минулі роки. Найбільш пізнє спостереження будівництва гнізд – 24.06.2020: 2 пари будували гнізда на ставку в балці в околицях с. Володимирівка Баштанського (Казанківського) району.

На Кучурганському лимані збудовані гнізда знаходили в кінці квітня – на початку травня: 03.05.1990, 24.04.1998, 25.04.2001. Розміри гнізд були такими ($n = 9$): $D - 53-90$, $d - 21-30$, $H - 18-45$, $h \sim 15$ см (Архипов, Фесенко, 2004).

На гніздовій території спостерігали переслідування очеретяним лунем степового канюка та балабана.

На Березанському лимані 08.06.1902 знайдено кладку з 2 яєць (Пачоский, 1906). В оглянутих 33 гніздах очеретяного луня на Олександрівському ставку було 4–5 яєць (Волянський, 19276). За даними Л.Ф. Назаренка (1958), на Нижньому Дністрі кладки з 3–5 яєць знаходили з кінця квітня до кінця липня. На Кучурганському лимані відкладання яєць розпочиналось із кінця квітня і тривало до кінця травня. Найбільш рання дата його початку – 25.04 (1997 р.), а найбільш пізня кладка знайдена – 31.05 (1992). У повних кладках ($n = 9$) було 3–5 яєць, із яких 1–2 – бовтуни (Архипов, Фесенко, 2004).

Ми кілька разів спостерігали льотні виводки очеретяного луня в кінці червня. Виходячи з тривалості насиджування кладки (31–38 діб) та перебування пташенят у гнізді (35–40 діб) (Cramp, 1980), це свідчить про те,

що в окремих пар кладки можуть з'являтися в середині квітня. Загалом період відкладання яєць розтягнутий майже на 2 місяці (рис. 31).

Виліт пташенят																			
Вилуплення пташенят																			
Кладка яєць																			
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
місяці	IV			V			VI			VII			VIII			IX			

Рис. 31. Фенологія деяких аспектів розмноження очеретяного луня в Миколаївській області та на прилеглій території

Розмір кладки в регіоні – 2–5 яєць. Розміри яєць за спостереженнями на Кучурганському лимані ($n = 26$): 50,4 (47,0–53,8) x 37,8 (35,7–40,0) мм (Архипов, Фесенко, 2004).

На Кучурганському лимані пташенята у гніздах з'являлись у кінці травня – першій половині червня: 06.06.1989, 27.05.1993, 01.06.1996, 12.06.2000. Молодих лунів, котрі залишили гнізда, спостерігали в кінці липня: 21.07.1997, 25.07.1999, 28.07.2000 (Архипов, Фесенко, 2004). Судячи з часу появи пташенят, виводки можуть покидати гнізда й раніше.

Нами молоді луні, що залишили гнізда, зустрічалися звичайно з другої половини липня: 27.07.1997, 28.07.2004, 18.07.2005 – верхів'я р. Березань; 17.07.2001 – околиці с. Мигія Первомайського району. Відомі й більш ранні зустрічі виводків: 02.07.2000 – верхів'я р. Березань; 23.06.2005 – околиці с. Степове; 29.06.2005 – пониззя Тилігульського лиману; 08.07.2005 – околиці с. Широколанівка; 12.07.2015 ($n = 2$) – околиці с. Малодворянка Вознесенського (Єланецького) району.

У верхів'ях р. Березань з 27.07 по 10.08.1997 спостерігали виводок із 5 пташенят. Це найбільш пізня реєстрація виводку. Судячи зі знахідок кладок в Одеській та Херсонській областях і спостереження птахів із гніздовою поведінкою, виліт пташенят із пізніх та замісних кладок може тривати майже до кінця вересня (рис. 31).

Після розпаду виводків молоді птахи самостійно полюють у місцях гніздування деякий час, потім відлітають.

Відліт. Осіння міграція розпочинається в середині – кінці липня: 15.07.2015 – Кінбурнський п-ів; 29.07.2018, 13.07.2002 – с. Чорноморка та триває до середини – кінця осені (Олейник и др., 2008; наші дані) (фото 24). Останніх мігрантів спостерігали 19.10.1991 та 24.10.2002 – захід області; 28.10.2010, 30.10.2011, 03.11.2018, 24.11.2020 – Кінбурнський п-ів; 02.11.2015 – с. Чорноморка; 25.11.2010 – пониззя Тилігульського лиману, 30.11.2016 – м. Миколаїв, р. Інгул. Середня дата останнього спостереження ($n = 9$) – $07.11 \pm 5,2$ (SD = 15,42) діб, медіана – 02.11 (19.10–30.11).

За даними В.М. Грищенка (2016) осіння міграція на території Миколаївської області закінчувалась ($n = 5$) – $01.11 \pm 6,4$ (SD = 14,4) діб, медіана – 28.10 (19.10–25.11). Щодо Одеської та Херсонської областей зібрано дані стосовно термінів початку та закінчення міграцій:

в Одеській області, початок ($n = 5$) – $19.08 \pm 5,5$ (SD = 15,7) діб, медіана – 21.08 (29.07–08.09), закінчення ($n = 21$) – $18.10 \pm 4,4$ (SD = 20,0) діб, медіана – 15.10 (18.09–25.11);

у Херсонській області, початок ($n = 15$) – $13.08 \pm 2,6$ (SD = 9,9) діб, медіана – 14.08 (24.07–30.08), закінчення ($n = 9$) – $20.10 \pm 6,5$ (SD = 19,4) діб, медіана – 18.10 (25.09–24.11).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 14.08 і 01.11 (Пилюга, 2000).

У 2017 р. в місці ночівлі лучних лунів на поді в бур'янах в околицях с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району 18.08 ночував 1, а 28.08 – 3 очеретяних лунів.

Зимівля. У Миколаївській області зимові реєстрації виду нечисленні: 07.02.1994 (1 ос.) – околиці с. Широколанівка, 04.12.1994 (1) – околиці с. Степове Миколаївського району, 07.12.2010 (2), 13.02.2011 (1) та 16.12.2019 (1) – околиці с. Коблеве Миколаївського (Березанського) району, 13.12.2014 та 08.12.2019 (по 1 ос.) – околиці с. Покровка на Кінбурнському п-ові, 27.01.2018 (1) – Кінбурнська стрілка Кінбурнського п-ова, 02.02.2018 (1), 28.12.2022 (1) – околиці с. Чорноморка (Рединов, Петрович, 2016а; особ. повід. О.В. Бурковського, Ю.М. Кодруля, В.Л. Кучеренка, Є.М. та Т.А. Чернолєвів; нові дані).

У приморських районах Херсонської та Одеської областей очеретяні луні зустрічаються взимку щорічно (Пилюга, 1999; Андрющенко и др., 2012; Архипов, 2012; Гайдаш и др., 2012; наші дані). Наприклад, на Кінбурнському п-ові в Херсонській області поодинокі птахи нами обліковані 07.02.2008 – околиці с. Геройське, 18.01.2009, 18.02.2017 – околиці с. Рибальче та с. Забарине, 14.01.2012 – околиці с. Іванівка.

М.І. Клименко (1950) писав про зустрічі птахів у суворі зими в усі місяці в районі Чорноморського БЗ. В інших місцях регіону очеретяних

Фото 24. Очеретяний лунь. 10.08.2020, ок. с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району.
Фото О.С. Настаченка.

лунів також раніше реєстрували в зимовий період (Назаренко, 1958; Зубаровський, 1977).

Живлення. Крім водно-болотних угідь, луні регулярно полюють над полями, степовими ділянками та перелогами, що спостерігали й раніше (Волянський, 19276; Назаренко, 1958). Наприклад, у ПЗ «Єланецький степ» у гніздовий період полювало одночасно до 6 особин.

Об'єкти харчування різноманітні: риби, рептилії, амфібії, птахи, мишоподібні та інші гризуни, комахи та інші тварини (Волянський, 19276; Назаренко, 1958; Зубаровський, 1977 та ін.; наші дані). Наприклад, самку, що несла в лапах жабу, бачили 19.06.2009. Спостерігали полювання на молодих крижнів, довгоногів (*Himantopus himantopus*), чоботарів (*Recurvirostra avosetta*). Також очеретяні луні роблять напади на колонії сивкоподібних птахів, викрадаючи яйця або пташенят. При цьому вони активно переслідуються річковими крячками (*Sterna hirunda*) та довгоногами й чоботарями. Спостерігали випадок, коли чорний шуліка відібрав у очеретяного луня мишоподібного гризуна.

Лімітуючі фактори, охорона. Безперечно, що збільшенню чисельності та ущільненню мережива ареалу виду сприяло масове будівництво ставків у 1950–1970-х рр. і заборона відстрілу хижих птахів із 1969 р. Про масштаби відстрілу птахів можна судити за такими даними. Наприклад, у Катеринівському мисливському господарстві (Первомайський район) протягом трьох років егер здобув 61 очеретяного луня (Гаврилкін, 1963).

Очеретяний лунь гніздиться в деяких заповідних об'єктах області, але останні не мають особливого значення для його збереження.

Охоронні статуси: БК – III, БонК – II, CITES – II.

Польовий лунь – *Circus cyaneus* (Linnaeus, 1766)

Звичайний пролітний та зимуючий вид.

Характер перебування. Проаналізувавши літературу, Ю.В. Милобог (2012) дійшов висновку, що до середини XX ст. у степовій зоні України польовий лунь був рідкісним на гніздуванні, а потім і зовсім перестав гніздитися. На карті поширення виду (Зубаровський, 1977) гніздові знахідки на території Миколаївської області не показані.

Д.О. Подушкін (1913) біля м. Очаків і на Кінбурнському п-ові спостерігав польового луня лише в осінній період і зрідка взимку. Ф. Нойбаур (1951) спостерігав його взимку біля м. Новий Буг. Є.М. Воронцов (1940) для заказника «Володимирівська дача» писав наступне: «Польовий і степовий луні звичайні, але нечисленні в навколишніх полях і долині Інгульця». В.В. Шевченко (1940) також вказує його для даної території як вид, що

гніздиться. Обидва автори не наводять конкретних відомостей про знахідки гнізд. Явно помилкова вказівка на сучасне гніздування виду (Прокт..., 1997) у ПЗ «Єланецький степ» (Редінов, 2006).

Л.Ф. Назаренко (1958) для Нижнього Придністров'я характеризував польового луня як звичайний вид, що гніздиться й частково зимує: *«Гніздиться польовий лунь частіше на полях, влаштовуючи гнізда на землі. Повні кладки зустрічаються у середині травня. Пташенята з'являються на початку червня»*. На полях гніздяться також лучний і степовий луні (Милобог, Ветров, 2008; Ветров, 2021; Петрович, Редінов, 2021 та ін.), тому дане твердження не може бути беззаперечним аргументом.

Таким чином, фактів доведеного гніздування виду в області, як і на прилеглий території, немає. До цього потрібно додати можливі помилки у визначенні «світлих» видів лунів.

Поширення, чисельність. Польовий лунь звичайний у період міграцій і на зимівлі (фото 25). У різні роки і протягом сезону чисельність значно коливається. Зустрічається по всій території, переважно на полях, перелогах та в балках. У приморській смузі проліт більш виражений. Так за період стаціонарних спостережень (15–26.10.2011) на Кінбурнській стрілці Кінбурнського п-ова обліковано проліт 112 особин. Серед зимуючих хижаків нерідко виступає в ролі домінанта чи субдомінанта поруч із зимняком і звичайним канюком⁹⁴. Наведемо додатково результати деяких обліків із високою чисельністю польових лунів: на ділянці автошляху: с. Широколанівка – м. Миколаїв (45 км) 09.01.2006 обліковано 10, у пониззях Тилігульського лиману 16.01.2010 – 3 птахів.

Фото 25. Польовий лунь. 26.01.2018, ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів. Фото Ю.М. Кодруля.

У місцях із високою чисельністю мишоподібних гризунів птахи можуть концентруватися протягом тривалого часу, що ми спостерігали, наприклад, взимку 2004/2005 рр. у околицях сіл Широколанівка та Іванівка.

Ночують луні на перелогах і в плавнях на землі. Ю.В. Милобог (2012) спостерігав у грудні 2004 р. ночівельне скупчення з 23 лунів у порослій бур'янами степовій балці в Баштанському (Казанківському) районі. Ми відмічали 14.02.2009 зліт на ночівлю 5 лунів на переліг біля с. Андрієво-Зорине Миколаївського (Березанського) району. У 2021 р. (24.10) через

⁹⁴ – Дивіться розділ 4.4.

«Михайлівський степ» перед сутінками пролетіли у верхів'я балки 8 польових лунів (1 самець та 7 самок і статевонезрілих особин).

За спостереженнями у верхів'ях Утлюкського лиману (Запорізька область), польові луні розліталися з місця ночівельного скупчення на полювання на відстань до 20 км (Домашевський, Ветров, 2020).

Міграції. Строки міграцій точно визначити складно, оскільки птахи зимують (фото 25). Весняна міграція починається в середині – кінці лютого (22.02.1995, 16.02.2003) та закінчується наприкінці березня – на початку травня. Найбільш пізні реєстрації самців: 14.04.1991, 04.04.1999, 06.04.2000, 07.04.2002, 10.04.2001, 09.04.2006, 18.04.2020 (табл. 40), 10.04.2021 – околиці с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району. Найбільш пізні зустрічі самок або молодих особин: 19.04.1997, 03.04.2018 – Кінбурнський п-ів; 14.04.2019, 23.04.2017, 17.04.2021, околиці с. Любомирівка (табл. 40). Середня дата закінчення весняної міграції ($n = 13$) – $14.04 \pm 2,8$ (SD = 10,14) діб, медіана – 14.04 (03.04–11.05) (табл. 40).

Є повідомлення про спостереження птаха в гирлі р. Бакшала у травні 1990 р. (Прокопенко, Костюшин, 1993). Інформація про спостереження виду у травні – червні в Миколаївській області (Скоробогатов, 2019; Артамонов та ін., 2024) нічим не підтверджена та явно помилкова.

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни весняного прольоту вказані між 16.02 і 16.04 (Пилуга, 2000). У центральній частині Дніпропетровської області найбільш пізня весняна реєстрація виду – 21.04 (1996 р.) (Bradbeer, 2019). На півдні Херсонської області самку сфотографував 06.05.2021 Ю.М. Кодруль⁹⁵.

Таблиця 40

Фенологія міграцій польового луня протягом 1987–2024 рр.

Місце спостереження	Приліт восени	Остання зустріч навесні
район ПЗ «Єланецький степ»	27.09.1999, 29.09.2002	06.04.2000, 07.04.2002
захід області, пониззя р. Чичиклія	19.10.1991, 29.09.1995, 20.10.1997, 21.10.2001, 18.10.2015	14.04.1991, 19.04.1997, 04.04.1999
приморські райони, Кінбурнський п-ів	26.09.2006, 29.09.2007, 17.10.2011, 29.09.2013, 09.10.2016, 22.10.2017, 02.10.2018, 08.10.2020, 26.09.2021	10.04.2001, 23.04.2017, 03.04.2018, 14.04.2019, 17.04.2021
м. Миколаїв і околиці	21.10.2022 ²	09.04.2006, 18.04.2020 ¹
ок. с. Любомирівка, р. Висунь	–	11.05.2022 ²

Примітка. ¹ – Р. Степовий (фото; <https://iNaturalist/>); ² – В.О. Новак (<https://ebird.org/>).

⁹⁵ – <https://ukraine.birds.watch/v2photo.php?l=ru&s=047501748&n=1&t=78&p=3&sortby=1&sor=desc&saut=all&si=ukr>

Восени птахи прилітають наприкінці вересня – в жовтні (табл. 40). Найбільш ранні дати зустрічей самців зареєстровані в жовтні: 19.10.1991, 20.10.1997, 21.10.2001, 18.10.2015, 17.10.2011, 09.10.2016. Появу самок і молодих особин спостерігали в останніх числах вересня – на початку жовтня: 29.09.1995, 27.09.1999, 29.09.2002, 26.09.2006, 29.09.2007, 29.09.2013, 26.09.2021, 08.10.2020. Вже 02.10.2018 на Кінбурнському п-ові спостерігали проліт 3 самок. Середня дата початку осінньої міграції ($n = 17$) – $08.10 \pm 2,5$ ($SD = 10,45$) діб, медіана – 08.10 (26.09–22.10) (табл. 40).

У центральній частині Дніпропетровської області найбільш рання реєстрація виду – 16.09 (2018 р.) (Bradbeer, 2019; особ. повід. О.С. Настаченка). В околицях Кучурганського лиману (Одеська область) О.М. Архипов (2011б, особ. повід.) спостерігав самку 30.08.2010 та сфотографував самку 10.09.2021, що є найбільш ранніми відомими нам датами реєстрації початку міграції польового луня в регіоні. Відомості про більш ранні реєстрації виду (липень – серпень), що зустрічаються в літературі (Москаленко, Плющ, 2018а, 2018б; 2019⁹⁶ та ін.), на нашу думку, пов'язані з плутаниною у визначенні «світлих» видів лунів.

Переміщення польових лунів спостерігали і в зимовий період. Викликані вони, напевно, різкими змінами погоди: проходженням циклонів, що супроводжуються снігопадами і зниженням температури.

Д.О. Подушкін (1913) спостерігав початок прольоту птахів із другої половини вересня, причому в жовтні – листопаді летіли дорослі самці та самки. Самка здобута ним в околицях м. Очаків 02.11.1903, а самець – на Кінбурнському п-ові біля Волижиного лісу 15.10.1904. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни осіннього прольоту вказані між 26.09 і 04.11 (Пилюга, 2000).

Живлення. Харчуються мишоподібними гризунами на полях, перемагають та степових ділянках. Спостерігали також полювання на сірих куріпок і дрібних горобиних птахів. Регулярно польові луні «патрулюють» місця масових ночівель звичайних шпаків у плавнях. У пошуках здобичі луні залітають також у населені пункти.

Лімітуючі фактори, охорона. Польові луні потрапляють під постріли браконьєрів і, вірогідно, гинуть, поїдаючи отруєних на полях мишоподібних гризунів. Охороняються в багатьох заповідних об'єктах області.

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – II, CITES – II.

⁹⁶ – При аналізі зустрічей виду звертає увагу те, що більшість спостережень Ю.О. Москаленка укладаються у строки міграцій виду, в той же час С.О. Плющ регулярно відмічав іноді кілька птахів за один день (до 7), у серпні та I–II декадах вересня. Тобто в період масового прольоту лучного луня та міграції степового луня. Показово, що лучний лунь, облікований ними лише 5 разів (з них 4 реєстрації самців у серпні 2015 р.), а степовий лунь – лише раз.

Степовий лунь – *Circus macrourus* (S. G. Gmelin, 1771)

Нечисленний пролітний вид.

Характер перебування. На початку XX ст. гніздився на півдні України (Зубаровський, 1977). Про його гніздування на Нижньодніпровській піщаній арені (Херсонська область) писав М.І. Клименко (1950). Д.О. Подушкін (1913) біля м. Очаків і на Кінбурнському п-ові спостерігав степових лунів лише в період осінньої міграції. Є.М. Воронцов (1940) писав стосовно заказника «Володимирівська дача» таке: «*Польовий і степовий луні звичайні, але нечисленні в навколишніх полях і долині Інгульця*». В.В. Шевченко (1940) вказує його для даної території як вид, що гніздиться. Про гніздування степового луня в молодих лісосмугах писав В.І. Таращук (1953). Але ніяких конкретних відомостей і вказівок на знахідки гнізд, в жодній з перерахованих публікацій немає, у зв'язку з чим гніздування виду залишається не доведеним. До цього потрібно додати можливі помилки у визначенні «світлих» видів лунів. Зазначимо, що Л.Ф. Назаренко (1958) характеризував його як гніздовий вид придністровських степів, що зустрічається набагато рідше польового луня. Одне гніздо було знайдено ним поблизу полезахисної лісосмуги в Одеському (Біляївському) районі Одеської області⁹⁷.

Поширення, чисельність. Зустрічається повсюдно, лісових масивів уникає. Птахи пролітають транзитом та інколи полюють. Більшість спостережень стосуються півдня області.

Колекційний матеріал (n = 1): № 118545. 24.04.1906. М, с. Коблеве, Миколаївський (Березанський) р-н. Т.І. Барей (ЗМЗІН).

Міграції. Весняну міграцію спостерігали наприкінці березня – середині травня. Крайні дати: 22.03 (2018 р.) – 12.05 (2019 р.) (табл. 41). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 25.03 і 22.04 (Пилуга, 2000). Птахи можуть починати міграцію й раніше. К.І. Пилипюк сфотографував самця 16.03.2018 у м. Чорноморськ (Одеська область), а Ю.В. Мухін 09.03.2016 теж самця на Арабатській стрілці біля м. Генічеськ (Херсонська область)⁹⁸.

Фото 26. Степовий лунь. 10.04.2021, ок. с. Коблеве. Фото О. Рожко.

⁹⁷ – У нас немає впевненості, що гніздо належало саме степовому луню, а не лучному, наприклад.

⁹⁸ – <https://uabirds.org/>.

Осінню міграцію спостерігали в серпні – середині жовтня. Крайні дати: 24.08 (2019 р.) – 20.10 (2012 р.) (табл. 41).

Д.О. Подушкін (1913) спостерігав початок прольоту молодих степових лунів із кінця серпня, а дорослих – з вересня, міграція тривала до середини листопада. Ним здобуто 5 особин (табл. 41). Зауважимо, що він зовсім не згадує лучного луна, що вказує на можливі помилки у визначенні «світлих» лунів. На о. Тендра (Херсонська область) 26.08.1949 здобуто 4 самців. Їхні тушки зберігаються в ЗМЛНУ (Царик та ін., 2000).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни осіннього прольоту вказані між 01.09 і 30.10 (Пилюга, 2000).

Таблицю 41

Перелік реєстрацій степового луна протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть, стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
ВЕСНЯНА МІГРАЦІЯ			
Миколаївський (Березанський) район			
24.04.1906	1 М ¹	ок. с. Коблеве	Баккал, 2019
17.04.2011	1	ок. с. Суходіл	Петрович З.О.
08.04.2013	1 М	ок. с. Лугове	Панченко П.С., Форманюк О.О.
24.03.2012	1 М	ок. с. Українка, біля Тилігульського лиману	Панченко П.С., Форманюк О.О.
03.05.2017	1 F	ок. с. Красне	-/-
22.03.2018	1 М + 1 F	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С., Форманюк О.О.
02.04.2018	3 М	-/-	Панченко П.С.
11.04.2020	1	ок. с. Лугове	Чернолев Є.М. (фото) ²
24.04.2020	1 М	ок. с. Українка, біля Тилігульського лиману	Сапуга О. (фото) ²
06.04.2021	1 М	пониззя Тилігульського лиману	Сімон А. (фото) ²
02.04.2021	1 М	-/-	Панченко П.С.
10.04.2021	1 М	-/-	Рожко О. (фото 26) ³
11.04.2021	1 М	ок. с. Виноградне	-/-
14.04.2021	1 М	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С.
24.04.2021	1 F	-/-	-/-
25.04.2021	1 М	пониззя Тилігульського лиману	Чернолев Є.М. (фото) ²
04.05.2021	1 F	-/-	Кодруль Ю.М. та інші ⁴
Вознесенський (Веселинівський) район			
06.04.1999	1 М	ок. с. Покровка	Рєдинов, 1999
Миколаївський (Веселинівський) район			
12.04.2003	1 М	ок. с. Широколанівка	Рєдинов К.О.

Дата	Кіл-ть, стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
31.03.2007	1 М	-//-	-//-
Миколаївський район			
06.04.2012	1 М	ок. с. Чемерлієво	Редінов К.О., Петрович З.О.
29.03.2017	1 М	ок. с. Шурине	-//-
Миколаївський (Очаківський) район			
12.04.2003	1 F	ок. м. Очаків	Пілюга В.І.
29.03.2006	1 М	ок. с. Благодатне	Редінов К.О., Петрович З.О.
31.03.2006	1 М	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
13.04.2008	1 М	ок. м. Очаків, аеродром	Петрович З.О.
14.04.2008	1 М	м. Очаків	-//-
04.04.2010	1 М	ок. м. Очаків, аеродром	-//-
30.03.2013	1 М	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
05.04.2015	1 М	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, ур. Бієнкові плавні	-//-
27.03.2016	1 М	ок. м. Очаків	Петрович З.О.
02.04.2018	1 М	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
05.04.2019	1 М	ок. с. Кам'янка	Петрович З.О.
07.04.2019	1 F	-//-	-//-
21.04.2019	1 М	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О.
25.04.2019	1 М	-//-	Петрович З.О.
12.05.2019	1 F	ок. с. Парутине	-//-
10.04.2021	1 М	ок. с. Благодатне	-//-
11.04.2021	1 М	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О.
12.04.2021	1 М	с. Чорноморка	Редінов К.О.
16.04.2021	1 М	ок. с. Благодатне	Петрович З.О.
ОСІННЯ МІГРАЦІЯ			
Миколаївський (Березанський) район			
29.08.1903	1 F sd. ¹	ок. с. Рибаківка, оз. Солонець- Тузли	Подушкин, 1913
06.09.2014	1 sd.	ок. с. Коблеве, біля Тилігульського лиману	Панченко П.С., Форманюк О.О.
13.09.2017	1 М ad.	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С.
19.09.2017	1 М + 1 F	ок. с. Красне, верхів'я Сосицького лиману	Петрович З.О.
08.10.2017	1 F або sd.	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С.
24.08.2019	1 sd.	-//-	Пилипюк К.І. та інші ⁵
12.09.2021	1	ок. с. Лугове	Чернолев Є.М. (фото) ²
25.09.2021	1 М	ок. с. Анатолівка	Рожко О. (фото)

Дата	Кіл-ть, стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Веселинівський) район			
28.08.2005	1 F	ок. с. Широколанівка	Редінов К.О.
Миколаївський (Вітовський) район			
06.09.2009	1 sd	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Степовий Р. (фото) ³
Вознесенський (Єланецький) район			
10.09.2010	1 M	ок. с. Водяно-Лорине	Попенко В.М. (особ. повід.)
Миколаївський район			
02.09.2013	1 M	ок. с. Стара Богданівка, балка	Петрович З.О.
Миколаївський (Очаківський) район			
06.09.1903	1 F sd. ¹	ок. Волижиного лісу, Кінбурнський п-ів	Подушкин, 1913
04.09.1905	1 Msd. ¹	-/-	-/-
13.09.1905	1 F ad. ¹	-/-	-/-
27.09.1905	1 Msd. ¹	-/-	-/-
21.09.2008	1 M	ок. с. Чорноморка	Панченко П.С.
20.10.2012	1 M ⁶	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
13.09.2014	1 M	-/-	Редінов К.О., Петрович З.О., Настаченко О.С.
14.09.2014	1 sd.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-/-
06.09.2017	1 M	ок. м. Очаків	Петрович З.О.
07.09.2017	1 M	-/-	-/-
15.09.2017	1 F	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Ралдугіна О.І. (фото) ²
25.09.2017	1 M	ок. м. Очаків	Петрович З.О.
06.09.2018	1 M	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
09.09.2018	1 M+1sd.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
10.09.2018	1 M	-/-	-/-
22.09.2018	1 sd.	-/-	Настаченко О.С.
07.09.2020	1 sd.	ок. с. Острівка	Редінов К.О.
13.09.2020	1 sd.	ок. с. Благодатне	Петрович З.О.
14.09.2020	1 F	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
16.09.2020	1 M	ок. с. Благодатне	Петрович З.О.
15.09.2021	1 M sd.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
18.09.2021	1 sd.	-/-	-/-
19.09.2021	1 F	ок. с. Козирка	Петрович З.О.
26.09.2021	1 M	ок. с. Володимирівка	-/-

Примітки. ¹ – птахи здобуті; ² – <https://uabirds.org/>; ³ – <https://iNaturalist/>; ⁴ – <https://ukrbird.com/>; ⁵ – <https://ebird.org/>; ⁶ – у птаха звисала лапа (каліка).

Весняна міграція більш виражена, ніж осіння. Пік її припадає на I декаду квітня, а осінньої – на I–II декади вересня (табл. 41, рис. 32).

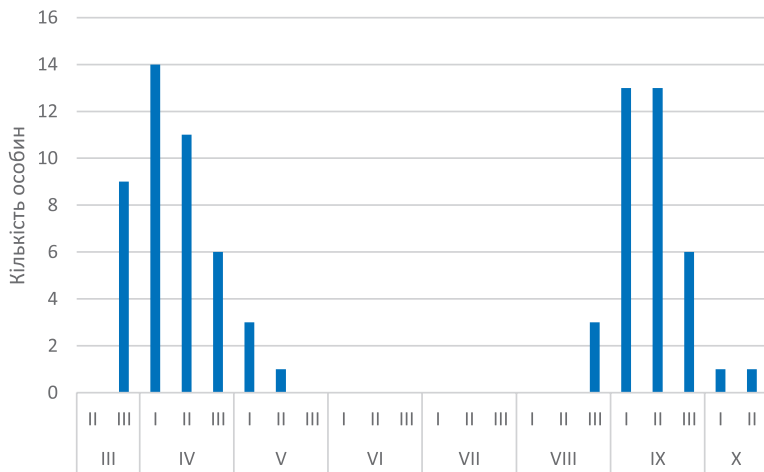

Рис. 32. Розподіл реєстрацій степового луня під час міграцій у Миколаївській області по місяцям і декадам протягом 1900–2024 рр. ($n = 81$ особин)

Зимівля. М.І. Клименко (1950) писав про затримки степових лунів у степах до грудня, а в не суворі зими він спостерігав їх у січні та лютому. Правильно він їх визначав чи ні, сказати зараз неможливо. Слідом за ним, але без фактажу, про зимівлі виду в районі Чорноморського БЗ писали інші орнітологи (Ардамацкая, Руденко, 1996).

Молодого птаха з близької відстані спостерігав П.С. Панченко в Пересипському (Суворівському) районі м. Одеса 08.12.2008. Він летів уздовж берегової лінії моря в західному напрямку. Таким чином, степові луні все ж дуже рідко зимують у регіоні⁹⁹.

Лімітуючі фактори, охорона. Заповідні об'єкти області не мають важливого значення для охорони виду.

Охоронні статуси: ЧКУ – 3к, БК – III, БонК – II, CITES – II, IUCN – NT.

Лучний лунь – *Circus pygargus* (Linnaeus, 1758)

Нечисленний гніздовий, перелітний, пролітний та кочуючий влітку вид.

Поширення, чисельність. На початку XX ст. був звичайним на гніздуванні на півдні України (Зубаровський, 1977). Дані про гніздування виду в Миколаївській області у першій половині XX ст. ми вважаємо достовірними, хоча вони й не підтверджені фактами. М.І. Зябров (1940) писав, що лучний лунь гніздиться скрізь по луках, але зустрічається і

⁹⁹ – Молодий степовий лунь сфотографований 17.01.2016 у Криму (Прокопенко и др., 2016).

в полях. У заказнику «Рацинська дача» 27.05.1938 ним здобуто самця (Девятко, Джамирзоев, 2012). Інших світлих лунів він не спостерігав. Є.М. Воронцов (1940) цей вид не зустрічав, але наводить для району заказника «Володимирівська дача» степового й польового лунів, що викликає сумнів. М.І. Клименко (1950) писав про гніздування невеликої кількості птахів у долині Дніпра та пониженнях Нижньодніпровської піщаної арени в Херсонській області. У той же час, Л.Ф. Назаренко (1958) повідомляє лише про дві зустрічі птахів у гніздовий період у районі Нижнього Придністров'я, на підставі яких передбачає гніздування виду.

Фото 27. Злеток лучного луня. 21.07.2020, ок. с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району. Фото З.О. Петровича.

Фото 28. Пташенята лучного луня у гнізді. 04.07.2021, там же. Фото З.О. Петровича.

Гніздування лучного луня доведено лише у 2020 р. В околицях с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району 21.07 виявлено злетка (фото 27) та пару птахів. Дорослі луні годували пташенят та окрикували людину й кішку, котра ходила по полю. На скошеному полі пшениці за наявності посліду й пелеток знайдено ймовірно місце розташування гнізда та поблизу рештки 3 нелітних пташенят, загиблих, вірогідно, під час збирання врожаю 20 липня. На даній ділянці виводок тримався і 26.07.2020. Припущалося гніздування ще 1 пари в даному районі (Петрович, Редінов, 2021). У 2021 р. луні гніздилися на сусідньому полі з озимою пшеницею. Гніздо з двома пташенятами виявлено 04.07.2021 за 30 м від краю поля (фото 28).

Сучасні дані про вірогідне гніздування виду такі. Лучний лунь наведений як звичайний гніздовий вид для ПЗ «Єланецький степ» (Проект..., 1997), але без підтверджуючих фактів. Ми лучних лунів, переважно самок, спостерігали в заповіднику неодноразово, але гніздування не довели. Причому під час обліків 25–26.06.2004, 26–27.06.2006, 01–03.07.2020 лунів не спостерігали (Редінов, 2006; Редінов, Петрович, 2016а) (табл. 43).

Ю.В. Милобогом (2012) у степовій частині Миколаївської області обліковано 5 пар, віднесених до гніздових (рис. 33), а чисельність виду оці-

нено у 27–34 пари. Базуються ці дані на спостереженнях пар, самок і, в одному випадку, подробиці знахідки нам встановити не вдалось (табл. 42).

Таблиця 42

Перелік реєстрацій лучного луня в гніздовий період у 1996–2011 рр.*

№	Місце спостереження	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
Баштанський (Березнегуватський) район			
1	ок. с. Сергіївка	22.05.2002 – пара облікована на лівому березі в долині р. Висунь	Милобог, 2012; Стригунов В.І.
Вознесенський (Веселинівський) район			
2	ок. с. Петрівка	20.06.2003 – спостерігали самку, котра піймала ящірку та полетіла з нею по балці, вірогідно, до пташенят. Через деякий час вона повернулась без здобичі	-/-
Первомайський (Врадіївський) район			
3	?	Місце гніздування, судячи з наведеної картосхеми, знаходиться в басейні р. Стовбова	Милобог, 2012
Миколаївський район			
4	ок.с.Новогригорівка	21.06.2003 – самка в балці	Стригунов В.І.
Баштанський (Снігурівський) район			
5	?	18.06.2001 – пару спостерігали в гирлі р. Висунь	Милобог, 2012

Примітка. * – за: Милобог, 2012, з уточн. В.І. Стригунова (особ. повід.).

Зважаючи на те, що у гніздовий період зустрічаються кочові та мігруючі особини, лише частину з наведених у таблиці 42 знахідок можна віднести до вірогідно гніздових птахів. Крім того, самок, рідше самців або групи птахів, неодноразово спостерігали в різних місцях у червні – першій половині липня, але гніздування їх не доведено, тому ми їх відносимо до кочуючих особин (табл. 43).

Сучасне гніздування виду доведено також для Одеської й Запорізької областей (Архипов, Фесенко, 2004; Ветров, Домашевський, 2007; Милобог, 2012 та ін.).

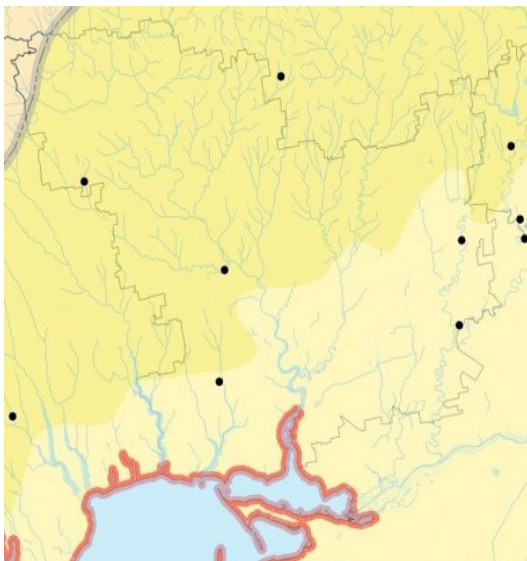

Рис. 33. Місця гніздування лучного луня в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

Під час міграцій зустрічається повсюдно, лісових масивів уникає. Птахи пролітають транзитом та інколи полюють. Більшість спостережень стосуються півдня області.

Колекційний матеріал (n = 1): № 25128. 27.05.1938. М, заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»). М.І. Зябров (МПХНУ).

Приліт, літні кочівлі. Весняну міграцію спостерігали на початку квітня – у травні (Рединов, 1999; Домашевский, 2001; Костюшин, Рединов, 2004; Редінов, 2006). Крайні дати: 04.04 (2005 р.) – 29.05 (2015 р.). Виразного піку міграції не виявлено (табл. 43).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 19.04 і 27.05 (Пилуга, 2000). Біля Кучурганського лиману лучні луні прилітали між 26.03 і 24.04 (Архипов, 2000а). У центральній частині Дніпропетровської області за період спостережень у 1996–2019 рр. середня дата прильоту – 22.04, найбільш рання реєстрація виду – 11.04 (2004 р.) (Bradbeer, 2019).

У гніздовий період (травень – липень) регулярно зустрічаються нестатевозрілі кочуючі особини, серед них і птахи 2–3-го календарного року (табл. 43).

Таблиця 43

**Перелік реєстрацій лучного луна в період весняної міграції
і кочівель протягом 1900–2024 рр.**

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Березанський) район			
22.06.2003	1	ок. с. Новоподілля	Стригунов В.І.
31.05.2011	1 F	ок. с. Анатолівка, біля Тилігульського лиману	Редінов К.О.
23.04.2017	1 M	ок. с. Андрієво-Зорине	Петрович З.О.
24.04.2021	2 F	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С.
01.05.2021	1 M	-//-	Ємельянова С.С. ²
29.04.2024	1	ок. с. Прогресівка	Осипова О. ³
02.05.2024	1 M ad.	ок. с. Тузли	Редінов К.О.
Баштанський район			
11.07.2015	1 M + 2 F	ок. с. Новофонтанка, заплава р. Інгул, трималися разом	Рединов, Петрович, 2016а
Баштанський (Березнегуватський) район			
22.05.2002	1 F	ок. с. Новогригорівка	Костюшин, Рединов, 2004
22.05.2002	1 M	ок. с. Яковлівка	Стригунов В.І. (особ. повід.)
22.05.2002	1 F	ок. с. Семенівка	-//-
04.05.2022	1 F	ок. с. Любомирівка	Новак В.О. ³

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
07.07.2022	1 sd.	ок. с. Веселий Кут	-/-
Баштанський (Братський) район			
27.05.2003	1 M	ок. с-ща Братське	Стригунов В.І. (особ. повід.)
Миколаївський (Веселинівський) район			
14.04.1991	1 M	ок. с. Піщаний Брід	Рединов, 1999
08.04.2005	1 F	ок. с. Іванівка, долина р. Сосик	Редінов К.О.
14.04.2005	1 M + 1 F	ок. с. Широколанівка	-/-
07.04.2007	1 F	-/-	-/-
30.04.2007	1 F	ок. с. Іванівка, долина р. Сосик	-/-
15.05.2007	1 F	ок. с. Кубряки	-/-
13.06.2017	1 M ad.	в 2-х км південніше с. Широколанівка	Рединов, Петрович, 2016а
16.06.2017	1 F	-/-	-/-
Миколаївський (Вітовський) район			
03.05.2021	1 F	ок. с. Капустине, б. Капустяна	Степовий Р. (фото) ¹
27.06.2023	1 M	-/-	-/-
Вознесенський (Єланецький) район			
16.04.2000	1 M	ок. ПЗ «Єланецький степ»	Редінов, 2006
16.06.2000	1 F	ПЗ «Єланецький степ»	-/-
09–10.06. 2001	1 F	-/-	-/-
20.06.2001	2 M ad. + 1 sd.	-/-	Стригунов В.І. (ос. повід.)
17.04.2002	1 M	-/-	Редінов, 2006
19.06.2002	1 F	-/-	-/-
30.06.2002	1 F	-/-	-/-
29–30.05. 2005	1 F	-/-	-/-
31.05.2002	1 F	-/-	-/-
05–07.05. 2003	1 F	-/-	-/-
18–21.06. 2003	1 F	-/-	-/-
18.06.2003	1 M ad.	-/-	-/-
Баштанський (Казанківський) район			
22.05.2002	1 M	між с. Волна і с. Олександрівка	Стригунов В.І. (ос. повід.)
Миколаївський район			
15.05.2003	1 F	ок. с. Мирне	Милобог 2012
21.06.2003	1 F	ок. с. Зелене	Стригунов В.І. (ос. повід.)
22.06.2003	6 F	північніше с. Тронка, в балках басейну р. Березань	-/-

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
04.04.2005	2 sd.	ок. с. Червоне Поле, верхів'я р. Березань	Редінов К.О.
09.04.2005	3 F	-//-	-//-
26.06.2006	1 F	в 2-х км північно західніше с. Михайлівка	Рединов, Петрович, 2016а
19.06.2011	1 F	в 3-х км північніше с. Тронка	Рединов, Петрович, 2016а
13.04.2013	1 F	ок. с. Мирне	Олійник Д.С.
29.05.2015	1 M sd.	ок. с. Шурине	Рединов, Петрович, 2016а
04.07.2015	1 M	ок. с. Степове	Рединов, Петрович, 2016а
Миколаївський (Очаківський) район			
21.06.2003	1	між с. Солончаки і с. Дмитрівка	Стригунов В.І. (ос. повід.)
07.04.2009	1 F	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
17.04.2016	1 F	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
30.06.2016	1 M ad.	ок. м. Очаків, аеродром	Петрович З.О.
07.05.2017	1 F	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
16.06.2019	1	ок. с. Чорноморка, б. Ковакова	Петрович З.О.
21–29.05. 2020	1 M + 2 F	ок. с. Благодатне і с. Острівка	Редінов К.О., Петрович З.О.
27.05.2020	1 M sd.	ок. с. Чорноморка	-//-
19.06.2020	1 M sd.	ок. с. Благодатне	-//-
10.05.2021	1 F	ок. с. Солончаки	-//-
Первомайський (Кривоозерський) р-н			
22.04.2020	2	ок. с. Криве Озеро Друге	Артамонов та ін., 2024

Примітки. ¹ – <https://iNaturalist/>; ² – <https://uabirds.org/>; ³ – <https://ebird.org/>.

Розмноження. На території області досліджено недостатньо. Виводок із льотним пташеням виявлено 21.07.2020, решта загиблих 20 липня пташенят були ще нелітними. На гніздовій ділянці молодий птах із самкою тримався ще 13.09. У 2021 двоє пташенят у пуховому вбранні виявлено 04.07.2021 (фото 28).

У районі Кучурганського лиману (Одеська область) самець з'явився на гніздовій ділянці 04.04.2000, до кладки яєць самка приступила 10.05. У кладці було 4 яйця, перше пташеня вилупилося 06.06, а в середині липня злетки залишили гніздо (Архипов, 2000а). Таким чином період інкубації першого яйця склав 27 діб. Період інкубації яйця триває 28–29 (27–30), а кладки – 27–40 діб (Cramp, 1980).

Виходячи з наших знахідок і спостережень О.М. Архипова (2000а), попередньо визначено фенологію окремих аспектів гніздування лучного луна (рис. 34).

Виліт пташенят															
Вилуплення пташенят															
Кладка яєць															
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	
місяці	IV			V			VI			VII			VIII		

Рис. 34. Фенологія деяких аспектів розмноження лучного луня в Миколаївській області та на прилеглій території

Відліт. Осіння міграція починається в середині липня й закінчується в жовтні. Крайні дати: 15.07 (2015 р.) – 21.10 (2001 р.). Одночасно спостерігали від 1 до 14 особин (табл. 44).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 12.08 і 11.09 (Пилюга, 2000). У центральній частині Дніпропетровської області середня дата останньої реєстрації виду 22.09, найпізніша – 05.10 (2008 та 2013 рр.) (Bradbeer, 2019).

Таблиця 44

**Перелік реєстрацій лучного луня в період осінньої міграції
протягом 1900–2024 рр.**

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
15.08.2009	1 М	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ¹
04.09.2017	1 F	-//-	-//-
Миколаївський (Вітовський) район			
26.08.2014	1 sd.	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Степовий Р. (фото) ²
21.08.2021	1 М	ок. с. Зайчівське, балка	-//-
29.07.2023	1 F	-//-	-//-
19.08.2023	1 sd.	ок. с. Капустине, балка Капустяна	-//-
02.09.2023	1 М	-//-	-//-
Миколаївський (Березанський) район			
09.08.2012	1 F	ок. с. Рибаківка	Редінов К.О., Петрович З.О.
09.08.2012	1 F	ок. с. Ташине	-//-
26.07.2016	1 М sd.	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Кодруль, 2016
27.09.2016	1 М + 1 F	ок. с. Коблеве, біля Тилігульського лиману	Панченко П.С.
09.09.2017	1 F	-//-	Комаровський Д. (фото)
13.09.2017	1 sd.	ок. с. Українка	Панченко П.С.
25.08.2019	1 sd.	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Пилипюк К.І. ³

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
24.07.2020	1 М	ок. с. Анатолівка	Панченко П.С., Форманюк О.О.
18.07.2021	1	ок. с. Бессарабка	Кодруль Ю.М. ⁴
11.08.2021	1	ок. с. Рибаківка	Драбина Н. (фото) ⁴
23.08.2021	1	ок. с. Лугове	Фоміна О. (особ. повід., фото)
14.09.2021	1	ок. с. Морське	Комаровський Д. ³
25.08.2023	1 М	ок. с. Українка	Фоміна О. ²
12.09.2024	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Andrii Mis'kov ³
Миколаївський (Веселинівський) район			
21.10.2001	1 М	ок. с. Широколанівка	Редінов К.О.
06.08.2005	1 F	ок. с. Іванівка, долина р. Сосик	-/-
24.08.2005	3 М+2 F + 1sd.	ок. с. Широколанівка	-/-
28.08.2005	14	ок. с. Іванівка, долина р. Сосик	-/-
08.09.2006	1 sd.	ок. с. Широколанівка	-/-
07.08.2023	1 F	-/-	-/-
Миколаївський (Очаківський) район			
10.08.2008	1 F	ок. м. Очаків	Петрович З.О.
25.09.2006	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Олейник и др., 2008
24.08.2007	1 sd.	-/-	Редінов К.О., Петрович З.О.
21.09.2008	1	ок. с. Чорноморка	Панченко П.С.
16.08.2010	1 F + 1 М	ок. с. Солончаки, балка Аджигол	Петрович З.О.
18.09.2010	2 F	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	-/-
04.08.2011	3 F + 1 М	узбережжя Березанського лиману	Редінов К.О., Петрович З.О.
22.07.2012	4	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	-/-
04.08.2012	1	-/-	Петрович З.О.
10.08.2012	4 F	Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
18.08.2012	1 М + 2	Кінбурнський п-ів	-/-
20.08.2012	1 F	ок. с. Солончаки	-/-
24.08.2012	1 F	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
09.09.2012	1	-/-	Редінов К.О., Петрович З.О.
15.09.2012	1 М	-/-	Петрович З.О.
17.08.2013	1 F	-/-	-/-
06.10.2013	1 sd.	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	-/-

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
09.10.2013	1 sd.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
12.10.2013	1 sd.	-//-	-//-
31.08.2014	1 sd.	ок. с. Кам'янка	-//-
18.09.2014	2 М	с. Чорноморка	Редінов К.О.
15.07.2015	1 F	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
30.07.2016	1 F	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	-//-
08.09.2016	1 sd.	ок. с. Володимирівка	Петрович З.О.
15.08.2017	1 F	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
18.08.2017	близько 30	ок. с. Благодатне, зібрались на ночівлю. 28.08.2017 ночує там же біля 20 ос.	-//-
23.08.2017	2М + 1 F	ок. с. Острівка, балка Аджигол	Петрович З.О., Настаченко О.С.
28.08.2017	2	ок. с. Шевченкове	Петрович З.О.
06.09.2017	1 F	ок. м. Очаків	-//-
06.09.2017	1 М + 1 F	ок. с. Острівка	-//-
07.09.2017	1 М + 1 F	ок. м. Очаків	-//-
15.10.2017	1 F	ок. с. Кам'янка	-//-
29.07.2018	1 F	с. Чорноморка	Редінов К.О.
10.08.2018	1 М	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
24.08.2018	1 sd.	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
25.08.2018	1 F	-//-	-//-
26.08.2018	1 F	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О.
30.08.2018	1 М + 2 F	ок. с. Володимирівка	Петрович З.О.
11.09.2018	3 sd. + 1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
02.08.2020	1 М + 1 F +1sd	ок. с. Володимирівка	Петрович З.О.
06.08.2020	1 М sd.	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
21.08.2020	1 F	ок. с. Острівка	Редінов К.О., Петрович З.О.
12.09.2020	1 sd.	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
29.09.2020	1 sd.	ок. с. Благодатне	Петрович З.О.
15.08.2021	1 М	ок. с. Острівка	-//-

Дата	Кіл-ть, особ., стать, вік	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
16.08.2021	1 F	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Панченко П.С.
17.08.2021	1 sd.	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
22.08.2021	3 M+2F+2sd.	с. Чорноморка	Редінов К.О.
04.09.2021	2 sd.	-//-	-//-
11.09.2021	1 sd.	-//-	-//-
17.09.2021	1 F	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Панченко П.С.
25.09.2021	1 sd.	с. Чорноморка	Редінов К.О.

Примітки. ¹ – <https://ukrbird.com/>; ² – <https://iNaturalist/>; ³ – <https://ebird.org/>; ⁴ – <https://uabirds.org/>.

У серпні 2017 р. виявлено місце ночівлі лучних лунів на поді в бур'янах в околицях с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району. У місце ночівлі 18.08 о 19¹⁰ прилетіло 10 особин, а до сутінок кількість птахів сягнула близько 30 особин. 28.08.2017 ночувало приблизно 20 птахів, а 21.09.2017 їх вже не було.

Зимівля. На підставі січневого звороту від птаха, за кільцюванням в Данії, А.І. Корзюков (1981) відніс лучного луна до зимуючих птахів Одеської області. Деталі щодо цього звороту наведено в іншій публікації (Михельсон, Харашти, 1985). Птах був за кільцюваний пташеням на п-ові Ютландія, а зворот від нього отримано на 16 році життя – 2 січня (1764 км від місця кільцювання). Оскільки обставини знахідки не були вказані, то вони лише припускали можливість зимівлі цієї особини.

Таким чином, підстав включати лучного луна до списку зимуючих видів регіону поки що немає.

Живлення. Спостерігали полювання лучних лунів на мишоподібних гризунів та ящірок. Судячи зі спостережень на Кучурганському лимані, у харчуванні пташенят частка мишоподібних гризунів становила 48%, птахів (злетки) – 30%, рептилій – 12%, великих комах – 10% (Архипов, 2000а). Нами спостерігався випадок клептопаразитизму по відношенню до звичайного боривітра. У нього самка луна відібрала мишоподібного гризуна.

Лімітуючі фактори, охорона. Лучні луні зустрічаються в багатьох заповідних об'єктах області, але останні особливого значення для охорони виду не мають (Редінов, Петрович, 2016). Оскільки птахи гніздяться на полях та луках, висока вірогідність загибелі гнізд та пташенят під час сільськогосподарських робіт, що ми спостерігали у 2020 р.

Охоронні статуси: ЧКУ – Вр, БК – III, БонК – II, CITES – II.

- Рудий шуліка – *Milvus milvus* (Linnaeus, 1758)

У колекції ЛНУБІП, серед зборів О.О. Салганського, поруч із 2 яйцями чорного шуліки зберігаються також 2 яйця, підписані як кладка рудого шуліки. Розміри останніх: 50,3 x 43,2; 55,2 x 42,6 мм. Зібрано кладки, відповідно, 24 та 25.05.1953 у Вознесенському лісгоспі. Питання приналежності кладки рудому шуліці, на нашу думку, залишається відкритим, оскільки О.О. Салганський був фахівцем із мисливських видів тварин і міг помилитися у видовій приналежності птахів. Визначити приналежність яєць тому чи іншому виду, наразі неможливо, оскільки вони не відрізняються ні розміром, ні забарвленням (Зубаровський, 1977; особ. повід. В.В. Гричика).

У ті роки рудий шуліка гніздився в Україні, зокрема, на південному заході Одеської області, де проходила межа його ареалу (Зубаровський, 1977). Л.Ф. Назаренко (1958) писав, що рудий шуліка є рідкісним птахом: «На гніздуванні зустрічається очевидно лише у північно-західній частині нижнього Придністров'я, у районі Копанка – Кіцкань – Обручі¹⁰⁰, де у довоєнний час кілька разів здобувався препаратом Кишинівського краєзнавчого музею В.В. Уфнарівським. У червні 1954 р. С.С. Михайловим був здобутий молодий екземпляр». М.І. Лобко-Лобановський знайшов 03.05.1958 гніздо з кладкою із 2 яєць біля с. Новосільське Ізмаїльського (Ренійського) району Одеської області за 2 км від р. Дунай, а також (дату не вказано) на правому березі Дністра в Молдові неподалік від кордону з Одеською областю. Є також інформація про давні спостереження виду на півночі Кіровоградської, у Дніпропетровській та Запорізькій областях (Зубаровський, 1977). Зокрема, Ф. Нойбаур (1951) у вересні 1942 р. спостерігав двічі поодиноких птахів на лівому березі Дніпра південніше м. Запоріжжя між с. Балабине та Канкринівка (зараз с-ще Кушугум). У 2024 р. (17.10) рудого шуліку котрий летів у південно-західному напрямку вздовж узбережжя Чорного моря в м. Одеса (північно-східна околиця) спостерігав О.О. Швець (особ. повід., фото¹⁰¹).

Дослідники, які працювали до і після 1953 р. у штучних лісонасадженнях Миколаївської області, цей вид не зустрічали.

Нещодавно з'явилося повідомлення про спостереження 27.07.2008 2 особин рудого шуліки в околицях с. Щуцьке Вознесенського (Доманівського) району. Птахи кружляли на невеликій висоті (Матвійчук, Себрюков, 2010). Автори стверджують, що їм вдалося безпомилково визначити вид. Ми все ж таки з пересторогою ставимося до цієї знахідки, оскільки вона нічим не підтверджена. До того ж, за рудих шулік могли

¹⁰⁰ – Перераховані населені пункти знаходяться в Молдові.

¹⁰¹ – https://www.inaturalist.org/observations?subview=map&taxon_id=5267.

бути прийняті молоді особини чорного шуліки. Останній вид авторами не згадується, хоча він тут гніздиться й зустрічі птахів, що полюють, звичайні (Домашевский, 2001; Редінов, 2011).

Наявної інформації, на нашу думку, недостатньо для внесення рудого шуліки до списку птахів Миколаївської області¹⁰².

Чорний шуліка – *Milvus migrans* (Boddaert, 1783)

Нечисленний гніздовий, перелітний, пролітний і кочуючий влітку вид.

Поширення, чисельність. Гніздився протягом усього періоду досліджень (табл. 45). На початку ХХ ст. чорний шуліка гніздився на природній рослинності, зокрема в долині р. Південний Буг (Сахно, 1938) і на Кінбурнському п-ові у Волижиному лісі (Подушкин, 1913). На Кінбурнському п-ові птаха здобуто 25.05.1902 (Пекло, 1997а), а самця і самку – 06.05.1905 (Подушкин, 1913).

Лісомеліорація сприяла розселенню та зростанню чисельності виду. Шуліка досить швидко освоїв штучні лісові насадження, зокрема, лісосмуги. За даними В.І. Таращука (1953), птахи починають гніздитися в лісосмугах, які досягли 25-річного віку. М.І. Зябров (1940) звертав увагу, що шуліки гніздяться у старих ділянках лісу. На думку І.В. Сахно (1938), причиною появи виду на гніздуванні в лісосмугах Вознесенського (Доманівського) району була вирубка дерев у прилеглий долині р. Південний Буг у 1925–1926 рр.

Практично всі гніздові знахідки виду приурочені до штучних лісо-насаджень (Сахно, 1938; Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Селезнев, 1940; Таращук, 1953; Волчанецкий, 1959; Волчанецкий и др., 1970; Костюшин, Мирошніченко, 1995; Домашевский, 2001; Редінов, 2003б, 2006, 2011а). Перебування виду підтверджено колекційними екземплярами. В урочищі «Лабіринт» самку та самця здобуто, відповідно, 30.05 та 02.06.1938 (Зябров, 1940; Девятко, Джамірзоев, 2012). Самок здобуто в заказнику «Володимирівська дача» 27.05.1936 та 07.06.1937, а в урочищі «Дубова балка» – 02.06.1955 (Девятко, Джамірзоев, 2012). У 1953 р. В.І. Абеленцев зібрав дві кладки чорного шуліки в заказнику «Володимирівська дача» (Пекло, 2016). У 1955 р. І.О. Кривицький зібрав яйце в ур. «Дубова балка» (особ. повід. Т.М. Дев'ятко).

Про високу чисельність чорного шуліки в першій половині ХХ ст. можна судити за такими даними. У лісосмугах біля с. Прибужжя Вознесенського (Доманівського) району гніздилося 10 (Селезнев, 1940), а в

¹⁰² – Повідомлення про спостереження цього виду в Миколаївській та інших областях (Вобленко и др., 2019) є технічною помилкою. Наведені дані безперечно стосуються чорного шуліки, який взагалі не згадується в публікації.

лісосмугах біля заказника «Володимирівська дача» – 4 пари (Тарашук, 1953). Великими були і зграї кочуючих птахів: 27.05 та 16.06.1938, відповідно, 17 та близько 70 особин спостерігали у заказнику «Рацинська дача»; 10.06.1938 – 9 особин в урочищі «Дубова балка» (Зябров, 1940).

Таблиця 45

Зміни статусу чорного шуліки в деяких штучних насадженнях

Назва урочища / заказника	Рік початку заліснення	Роки досліджень				
		1936–1938	1949–1955	1967	1988–1992	2006–2020
заповідні урочища «Лабіринт» і «Василева пасіка»	1819	Г	Г	Г	2*	2
заказник «Рацинська дача»	1870	Г	Г	Г	–	5–6*
урочище «Дубова балка»	1880	Г	Г	Г	?	Г
заказник «Володимирівська дача» і прилеглі старі лісосмуги	1873	Г	4*	Г	?	2

Примітки. «Г» – гніздиться; «–» – не гніздиться; «*» – гніздування доведено; «?» – немає даних; «2–6» – кількість пар.

На Кінбурнському п-ові з 1984 р. чорний шуліка не гніздиться (Семенов, Ардамацкая, 1992; Редінов, Петрович, 2008, Редінов, Петрович, 2016а). У Нижньому Придніпров'ї (Херсонська область) він розмножується, вірогідно, в малій кількості. У 2008 р. пару обліковано в понищі р. Інгулець (Редінов, 2011а). На південь від с. Підстепне Херсонського (Олешківського) району 29.06.2013 спостерігали шуліку, що перелітав зі здобиччю в лапах через дорогу (Грищенко, Яблонівська-Грищенко, 2014). Птаха, що полював вздовж об'їзної дороги, ми облікували 02.06.2013 біля північно-східної околиці м. Херсон.

Дані про сучасні знахідки виду в гніздовий період наведено в таблиці 46 та відображено на рисунку 35.

Таблиця 46

Перелік реєстрацій чорного шуліки в гніздовий період протягом 2000–2024 рр.

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
Вознесенський (Арбузинський) район				
1	ок. с. Бузьке	1	08.06.2000 – 1 особина біля села. 13.05.2012 – полював біля автошляху. 14.05.2020 – 1 особина біля автошляху	Домашевский, 2001; Редінов К.О., Олійник Д.С.; Артамонов та ін., 2024

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
2	ок. с. Агрономія	2	01.05.2006 – 2 територіальні птахи на різних ділянках лісу заказника «Олександрівська дача»	Редінов К.О.
3	між с. Панкратове і с. Костянтинівка, ок. с. Панкратове	1	12.06.2011 – 1 особина полювала біля автошляху. 30.05.2017, 27.05.2020, 05.06.2022 – по 1 особині біля автошляху	Редінов К.О., Олійник Д.С.; Артамонов та ін., 2024
Баштанський район				
4	ок. с. Мар'ївка	1	08.05.2016 – 1 особину спостерігали над північною околицею урочища «Мар'ївське». 12.06.2021 – 2 особини харчувались біля автошляху між с. Мар'ївка та с. Виноградівка. 15.06.2023 – 1 особина біля с. Мар'ївка	Редінов, Панченко, 2017; Редінов К.О., Панченко П.С.; Alan Troyer ³
5	ок. с. Родники	1	08.05.2016 – шуліка переслідував звичайного боривітра	Редінов К.О., Панченко П.С.
6	м. Баштанка	1	12.06.2021 – 1 особина полювала біля автошляху поблизу південної околиці міста	-//-
Миколаївський (Березанський) район				
7	ок. с. Ташине	1	28.07.2004 – виводок на правому березі Ташинської затоки Тилігульського лиману. 20.05.2009 – шуліка полювала в 3-х км на північ від села	Редінов К.О.
Баштанський (Березнегуватський) район				
8	ок. с. Новогригорівка	1	24.05.2002 – 1 особина в долині р. Інгулець	Редінов К.О., Костюшин В.А.
9	ок. с. Тетянівка	1	07.06.2008 – 1 особина полювала в долині річки	Редінов К.О.
10	в 1 км на північний захід від с-ща Березнегувате	1	30.05.2010 – 3 особини разом з 2 круками кружляли, мабуть, над звалищем 25.05.2018 – 2 особини разом з 12 круками харчувалися на звалищі в іншому місці	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
11	ок. с. Калуга	1	30.05.2010 – 2 особини полювали в долині р. Висунь	-//-
12	ок. с. Семенівка	1	25.05.2018 – 1 особина полювала в долині річки басейна р. Висунь	-//-

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
13	ок. с. Тихий Став (Червоний Став)	1	28.05.2018 – 2 особини поодиночі полювали біля ставків і в балці	-//-
Вознесеньський (Братський) район				
14	ок. с. Новоолександрівка	1	10.06.2001 – 2 птахи разом біля лісосмути. 06.06.2008 – 1 особина	Редінов К.О.
15	ок. с. Кам'януватка	1	28.05.2008 – 2 особини над лісом урочища «Дубова балка»	-//-
Вознесеньський (Веселинівський) район				
16	в 2,5 км на півн. захід від с. Катеринівка	1	18.07.2005 – виводок на скошеному полі	Редінов К.О.
17	в 2-х км на південь від с. Федорівка	1	22.06.2006 – 1 особина харчувалась на трупі собаки на узбіччі автошляху. 27.05.2008 р. – 1 особина полювала біля автошляху	-//-
18	в 2-х км на схід від с. Степанівка	1	28.05.2008 – 1 особина полювала біля автошляху	-//-
19	ок. с. Бузоварове	1	29.06.2009 – 1 особина полювала біля автошляху	-//-
20	ок. с. Варюшино, заказник «Варюшино»	1	09.06.2019 – 1 особину спостерігали на межі заказника і заплави річки	Редінов и др., 2020б
Миколаївський (Веселинівський) район				
21	в 5 км на північний захід від с. Іванівка	1	01.05.2009 – пара біля гнізда у лісосмузі. Тут же шуліки обліковані в травні 2014 р.	Редінов К.О.
Вознесеньський район				
22	ок. сел Вознесеньське, Григорівське, Малосолоне, Солдатське	5	2002–2006 рр. – локалізовані гніздові ділянки у заказнику «Рацинська дача». У 2002 р. знайдено жите гніздо на північному узліссі заказника. 13.06.2008 – 1 особина біля с. Солдатське, 28.06.2019 – 1 особина біля заказника. 26.06.2021 – 1 особина над дорогою північніше с. Малосолоне	Олейник, Редінов, 2006; Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012, 2022
23	ок. с. Трикрати і с. Вільний Яр	2	28.05.2008 – 1 територіальна особина. 28.06.2009 – обліковано 2 пари. 04.06.2017 – спостерігали одночасно 3 шулік в урочищі «Василева пасіка»	Редінов и др., 2017

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
24	ок. с. Трикрати	1	03.06.2017 – 1 особина залітала в ліс урочища «Лабіринт» і вилітала з нього кілька разів. 23.04.2019, 27.05.2020, 09.04.2021 – по 1 ос.	Рединов и др., 2017; Артамонов та ін., 2024
25	ок. м. Вознесенськ	1	17.06.2008 – 1 особина полювала біля автошляху; 28.05.2020 – 1 особина біля автошляху в 2-х км на північ від міста. 16.06.2020 – 1 особина біля автошляху на північній околиці міста	Редінов К.О.; Артамонов та ін., 2024
26	в 2-х км на південь від с. Щербані	1	26.06.2008 – 1 особина біля лісового масиву в долині р. Гнилий Єланець	Редінов К.О.
27	ок. с. Зоря	1	29.05.2008 – 1 та 2 особи біля ставку в долині р. Арбузинка	-//-
28	на південь від с. Білоусівка	1	30.06.2012 – 1 особина в долині р. Південний Буг	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012
29	с. Дорошівка	1	01.07.2015 – 1 особина збирала корм на дорозі у селі. Біля села на р. Південний Буг птаха облікували 09.07.2017	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2017; Панчук та ін., 2018
30	с. Олександрівка	1	01.07.2015 – 1 особина біля автошляху південніше села. 15.06.2017 – 1 особина біля автошляху північніше села	Панчук та ін., 2018; Артамонов та ін., 2024
31	ок. с. Яструбинове	1	28.06.2018 – 1 особина на луці біля р. Південний Буг	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2022
Миколаївський (Вітовський) р-н				
32	ок. с. Зайчевське	1	24.06.2013 – виводок біля гнізда	Степовий Р. (фото, особ. повід.)
Первомайський (Врадіївський) район				
33	ок. с. Сирове	1	21.07.2001 – 1 особина полювала	Редінов К.О.
Вознесенський (Доманівський) район				
34	ок. с. Щуцьке	1	У 2000 р. у лісонасадженні на лівому схилі балки знайдено гніздо. 11.06.2011 – 1 особина полювала біля водосховища у гирлі р. Бакшала	Домашевский, 2001; Редінов К.О., Олійник Д.С.

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
35	ок. с. Богданівка	1	02 та 13.05.2006 – 1 особина полювала в долині р. Південний Буг. 09.07.2017 – 1 птах на Ташлицькій ГАЕС	Домашевский, 2001; Панчук та ін., 2018; Редінов К.О.
36	ок. с. Мостове	1	29.05.2008 – 1 особина полювала біля лісового масиву в долині р. Чичиклія	Редінов К.О.
37	в 2-х км на північ від с. Богданівське	1	11.06.2011 – 1 особина полювала в балці. 27.05.2021 – спостерігали 1 особину в долині річки	Редінов К.О., Олійник Д.С.; Артамонов та ін., 2024 ⁴
Вознесенський (Єланецький) район				
38	в 5 км на схід від с. Калинівка	1	17.06.2000 – виявлено живе гніздо у лісосмузі. На цій же ділянці у 2005–2006 рр. та 2009 рр. було живе гніздо (рис. 4). 12.05.2012 – гнізда немає, шулік не спостерігали. 03.07.2020 – птах помічений біля с. Водяне	Редінов К.О.
39	ок. с. Веселий Поділ	1	28.06.2000, 27.05 та 11.06.2001, 18.04.2002 – по 1 особині полювали біля траси	-//-
40	в 1 км на північ від с. Славне (Уральське)	1	17.04.2002 – шуліка тримається біля недобудованого гнізда, а 17.05 – воно побудовано, але покинуте. 23.05.2009 – шуліка помічений на полі біля села	-//-
41	ПЗ «Єланецький степ»	1	06.05.2003 – живе гніздо у лісосмузі. У заповіднику шулік спостерігали також: 14.06.2000, 19.06.2001, 14.05.2002, 25.06.2004, 05.05.2005, 28.05.2005 – по 1 особині; 18.05.2005, 19.06.2002 – 2 птахи разом	Редінов, 2003, 2006, 2011
42	в 2–3 км на північний захід від с. Велика Солона	1	23.05.2009 – 1 особина полювала над полем біля автошляху. 12.04.2001, 12.05.2012 – 1 особина полювала біля автошляху	Редінов К.О., Олійник Д.С.
43	ок. с. Богодарівка	1	13.06.2014 – 2 поодиночки полювали в долині р. Гнилий Єланець	Редінов К.О., Петрович З.О.
44	біля північної ок. с. Возсіятське	1	13.06.2014 – 1 особина біля ставку і 1 біля автошляху	-//-

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
45	с-ще Єланець	1	28.06.2018 – у двох місцях західніше селища поодинокі особини	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2022
Баштанський (Казанківський) район				
46	ок. с. Матроно-Василівка	1	24.05.2002 – 1 особина в долині р. Висунь	Редінов К.О., Костюшин В.А.,
47	ок. с. Мар'янівка	1	06.06.2008 – 1 особина полювала в долині р. Висунь	Редінов К.О.
48	в 2-х км на південь від с. Миколаївка	1	06.06.2008 – 1 особина полювала в долині р. Висунь	-//-
49	в 4-х км на схід від с-ща Казанка	1	28.05.2010 – 1 особина біля ставу. У даному районі птах, що полював біля траси, помічений також 13.07.2006	Редінов К.О., Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.
50	в 2-х км на захід від с. Михайлівка	1	30.05.2010 – 1 особина перелетіла автошлях	-//-
51	заказник «Володимирівська дача»	2	26–27.05.2018 – по одній особині спостерігали біля с. Лісове і с. Зоря. Також птах полював 24.06.2020 у вершині балки західніше заказника	Редінов и др., 2020в
52	в 2,5 км на південь від с. Володимирівка	1	28.05.2018 – 1 особина полювала в долині річки р. Висунь	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Первомайський (Кривоозерський) район				
53	ок. с. Луканівка	1	15.06.2011 – 1 особина над полем. 12.06.2013 – 1 особина пролетіла над автошляхом	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012, 2014
54	ок. с. Криве Озеро Друге	1	09.06.2017 – 1 особина полювала біля автошляху	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
55	ок. с. Тридуби	1	09–10.06.2017 – 1 особина в урочищі «Тридуби»	-//-
56	ок. с. Красненьке	1	03.06.2018 – 1 особина полювала біля автошляху в околицях ур. «Курячі Лози»	Панченко П.С.
57	ок. с-ща Криве Озеро	1	24.06.2015 – 1 особина. 02.07.2017 – 1 особина кружляла над долиною р. Кодима біля західної околиці селища. 02.07.2021 – 1 особина пролітала над дорогою біля с. Мазурове	Кузьменко, Кузьменко, 2018; Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2017; Яремчук Р. ³

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
Миколаївський район				
58	в 1,5-4 км на південний схід від с. Степове	1	05.06.2008, 17.07.2012, 17.06.2016 – по 1 особині полювали біля автошляху 18.06.2016 та 30.05.2019 – по 2 птахи обліковано біля автошляху	Редінов К.О.
59	в 4-х км на північний захід від с. Надбузьке	1	13.05.2012 – 1 особина полювала біля автошляху	Олійник Д.С.
60	в 3-х км на північний захід від с. Нечаяне	1	18.05.2012 – 1 особина полювала біля автошляху	-//-
61	в 1 км на південь від с. Благодарівка	1	06.07.2013, 29.06.2015 – по 1 особині полювало біля автошляху	-//-
62	в 3-х км на південний схід від с. Кринички	1	16.07.2013 – 1 особина перелетіла через автошлях	Редінов К.О.
63	ок. с. Тернувате	1	30.04.2019 – 1 особина полювала в долині р. Південний Буг	Петрович З.О.
Баштанський (Новобузький) район				
64	ок. с. Миролубівка ²	1	05.06.2008 – 1 особина полювала біля ставу	-//-
65	ок. с. Кам'яне	1	05.06.2008 – 1 особина полювала біля ставу	-//-
66	в 5 км на північний схід від с. Новоантонівка	1	12.06.2014 – 1 особина полювала біля ставу та насаджень	Редінов К.О., Петрович З.О.
67	в 1 км на південь від с. Пелагіївка	1	12.06.2014 – 2 особини полювали біля водосховища та насаджень	-//-
68	ок. с. Максимівка	1	28.05.2018 р. – 1 особина полювала біля ставу	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
69	ок. с. Новодмитрівка	1	12.06.2021 – 1 особина біля автошляху в районі залізничного переїзду	Редінов К.О., Панченко П.С.
70	м. Новий Буг	1	12.06.2021 – 1 особина біля північно-східної околиці міста	-//-
Вознесенський (Новоодеський) район				
71	в 3-3,5 км на захід від с. Новосафронівка	1	31.05.2001, 7.07.2000, 28.06.2001 – по 1 особині полювали вздовж автошляху та біля лісосмуги	Редінов К.О.

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
72	ок. с. Новосафронівка	1	06.07.2002 – помічено виводок у насадження на лівому березі гирла р. Солоня. Тут же 1 шуліка облікований 17.05.2008	Редінов К.О.
73	ок. с. Михайлівка	1	17.05.2006, 12.06.2011, 18.06.2016, 26.06.2020 – по 1 особині полювало біля траси	Редінов К.О., Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.
74	ок. с. Зайве	1	30.06.2012 – 1 особина в долині р. Південний Буг	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012
75	м. Нова Одеса	1	30.06.2012 – 1 особина в долині р. Південний Буг, біля північно-західної околиці міста. Неподалік біля автошляху в ок. с. Троїцьке 10, 16.06.2020 спостерігали по 1 ос.	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012; Артамонов та ін., 2024
Первомайський район				
76	між с. Чаусово 2 і с. Велика Мечетня	1	12.06.2011 – 2 особини поодиночі	Редінов К.О., Олійник Д.С.
77	на південь від с. Велика Мечетня	1	12.06.2011 – 1 особина над лісом	-//-
78	на південний схід від с. Кам'яний Міст	1	10.06.2011 – 1 особина над дорогою	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2012
79	ок. с. Софіївка	1	02.06.2012 – 1 особина в околицях заказника «Літній хутір Скаржинського»	Редінов О.О.
80	між с. Мигія та с. Іванівка та прилегла територія	1	09.05.2014 – 1 особина над долиною р. Південний Буг біля с. Мигія. 07.06.2016 – 2 особини біля с. Іванівка над р. Південний Буг. 07.07.2017 – 1 особина на окраїні с. Мигія. 14.06.2017, 25.04.2020 – по 2, 24.06.2022 – 1 особини в ок. с. Куріпчине. 17, 20.05.2018 – ок. с. Мигія. 12.06.2015 – 1 особина біля автошляху на північ від с. Остапівка	Кодруль, 2016; Редінов К.О., Олійник Д.С.; Артамонов та ін., 2024
81	на захід від с. Генівка	1	26.06.2021 – пара ширяла над полем	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2022

№	Місце спостереження	Кількість пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
82	ок. с. Зелена Поляна та с. Благодатне	1	12.04.2017, 08.06.2017, 18.07.2017, 10.06.2020 – по 1 особині. 13.05.2019 – 2, 06.06.2021 – 1 ос.	Артамонов та ін., 2024
Вознесенський (Арбузинський) район				
83	ок. с-ща Арбузинка	1	22.05.2021 – 1 особина в каньйоні р. Арбузинка	Galya Dokshina ³
Вознесенський (Єланецький) район				
84	ок. с. Ясногородка	1	08.06.2017 – 1 особина	Артамонов та ін., 2024
	Всього:	86		

Примітки. ¹ – на підставі карти в публікації Ю.В. Милобога з колегами (2002), нами вказано ще три місця знахідок шуліки в 2001–2002 рр. у гніздовий період: с. Любомирівка, с. Пришиб і с. Сергіївка (Редінов, 2011); ² – у нашій роботі (Редінов, 2011) помилково вказаний 2002 р.; ³ – <https://ebird.org/>; ⁴ – в публікації знахідка вказана для ок. с. Костянтинівка.

Таким чином, у останні десятиріччя чорний шуліка гніздиться на території області лише за межами сухостепової підзони, в долинах річок і на вододілах.

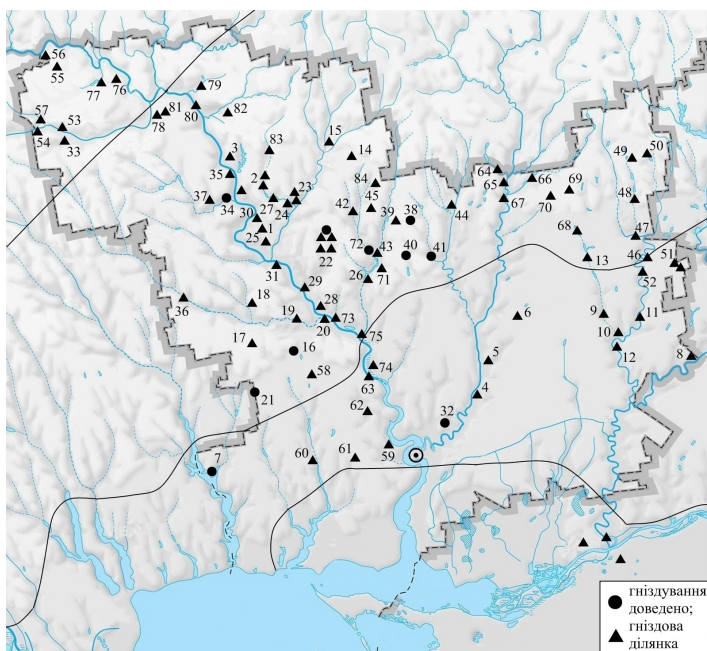

Рис. 35. Поширення чорного шуліки протягом 2000–2024 рр. Нумерація відповідає таблиці 46.

Подібну картину поширення виду наводить і Ю.В. Милобог (2012). Ним обліковано 37 пар шуліки, з них: 23 пари – у заплавлених лісах, 5 – у байрачних лісах, 9 – у плакорних та інших лісах (рис. 36).

Раніше шуліка також гніздився і в межах сухостепової підзони (Кінбурнський п-ів), де розмножується і в даний час, але на прилеглій території в Херсонській області.

Судячи із зустрічей птахів у гніздовий період та підтверджених місць гніздування, мінімальна чисельність виду в області становить близько 85 пар. Навіть враховуючи, що частина відмічених шулік були кочуючими особинами або мігрантами, ми оцінюємо чисельність виду в 100–110 пар, оскільки безперечно має місце недооблік. Ю.В. Милобогом (2012) оцінив чисельність виду схоже – 104–110 пар.

Під час міграцій та кочівель зустрічається повсюдно. Птахи пролітають транзитом та інколи полюють. Більшість спостережень стосуються півдня області (табл. 47–49).

Колекційний матеріал (n = 7): № 18959/61. 25.05.1902. М juv., Кінбурнський п-ів, Миколаївський (Очаківський) р-н (ННПМ); № 3-пт-1243. 08.10.1904. F ad., с. Яковлівка, Баштанський (Березнегуватський) р-н. Й.К. Пачоський (ХОКМ); № п-790. 27.05.1936. F, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво), Баштанський (Казанківський) район. Є.М. Воронцов (МПХНУ); № п-782. 07.06.1937. F, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво), Баштанський (Казанківський) район. М.І. Зябров (МПХНУ); № П-792. 30.05.1938. F, урочище «Лабіринт». М.І. Зябров (МПХНУ); № П-791. 02.06.1938. М, так само (МПХНУ); № 10447. 02.06.1955. F, урочище «Дубова балка», Вознесенський (Братський) р-н. Л.В. Корабельников (МПХНУ).

Приліт. Прилітають птахи в березні – на початку квітня: 15.03.1954 – околиці с. Степове Миколаївського району (Зубаровський, 1977); 02.04.1989 (Пирогов, 1996), 18.03.2012 – Кінбурнський п-ів; 05.04.2000 – околиці с. Калинівка Вознесенського (Єланецького) району; 12.04.2001 – околиці с. Велика Солона того ж району; 11.04.2008 – околиці

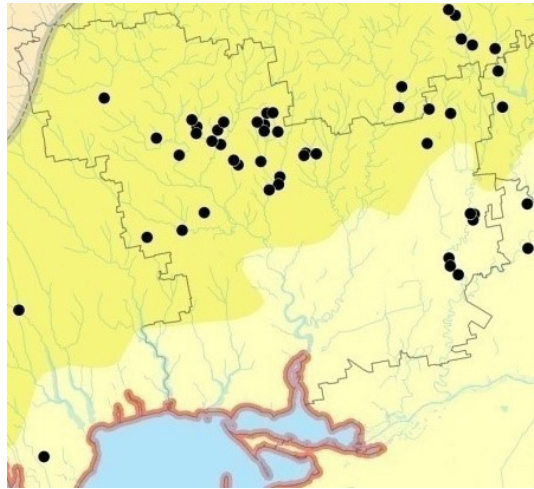

Рис. 36. Місця гніздування чорного шуліки у 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

с. Олександродар Вознесенського (Доманівського) району; 12.04.2017 – околиці с. Зелена Поляна Вознесенського району, 09.04.2021 – урочище «Лабіринт» (Артамонов та ін., 2024). Середня дата прильоту ($n = 8$) – 03.04 $\pm 4,0$ (SD = 11,23) діб, медіана – 07.04 (15.03–12.04).

За даними фенологічних спостережень, у 1975–1988 рр. шуліки прилітали (Грищенко, Серебряков, 1990):

у Миколаївській області ($n = 32$) – 26.03 (SD = 16,1) (17.02–22.04);

в Одеській області ($n = 28$) – 24.03 (SD = 13,5) (16.02–20.04);

у Херсонській області ($n = 11$) – 29.03 (SD = 14,6) (07.03–20.04).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 25.03 і 23.04 (Пилюга, 2000). В околицях с. Посад-Покровське (Херсонська область) ми чорного шуліку спостерігали 15.03.2014.

Міграція, вірогідно, триває до середини травня. В околицях с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) району (01.05.1995, 23.04.2005) та с. Покровка (18.04.1998) Вознесенського (Веселинівського) району обліковано по одній особині. Пізніх мігрантів або кочуючих поодиноких особин спостерігали 17.05.1992, 23.05.2003, 05.05.2008 біля с. Широколанівка. Д.О. Подушкін (1913) спостерігав проліт чорного шуліки на Кінбурнському п-ові 08.05, і здобув 2 птахів 06.05.1905.

Таблиця 47

**Перелік реєстрацій чорного шуліки в період весняної міграції
на півдні області протягом 1900–2024 рр.**

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
03.05.2016	1	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ²
Миколаївський (Березанський) район			
12.05.2019	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Чернолев Є.М. (фото) ³
10.05.2021	1	-//-	Рожко О. ⁴
29.04.2023	1	ок. с. Анатолівка	Гержик І.П., Деркач О.М.
Баштанський (Березнегуватський) район			
27.04.2022	1	ок. с. Любомирівка	Новак В.О. ⁵
Миколаївський (Вітовський) район			
29.04.2021	1	ок. с. Калинівка	Степовий Р. (фото) ⁴
Миколаївський (Очаківський) район			
25.05.1902	1 ¹	Кінбурнський п-ів	Пекло, 1997а
06.05.1905	2 ¹	-//-	Подушкін, 1913
02.04.1989	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, Кінбурнська стрілка	Пірогов, 1996
18.03.2012	1	-//- , ур. Бієнкові плавні	Редінов К.О.

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
08.04.2012	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Костюшин В.А.
10.05.2016	1	ок. с. Яселка	Панченко П.С.
10.04.2021	1	ок. с. Благодатне	Редінов К.О.

Примітки. ¹ – здобуто; ² – <https://ukrbn.com/>; ³ – <https://uabirds.org/>; ⁴ – <https://iNaturalist.org/>; ⁵ – <https://ebird.org/>.

У гніздовий період зустрічаються холості особини, або такі що не успішно гніздилися (табл. 48).

Таблиця 48

**Перелік реєстрацій чорного шуліки у період кочівель
протягом 1900–2024 рр.**

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження і обставини	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
31.05.2015	1	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ¹
09.06.2021	1	-//-	Степовий Р. (фото) ²
Вознесенський (Братський) район			
10.05.2013	4	ок. с-ща Братське, харчувались на звалищі біля птахофабрики	Редінов К.О., Олійник Д.С.
Миколаївський (Березанський) район			
30.04.2009	2	в 4-х км на схід від с. Комісарівка в лісосмузі. Там же птахів спостерігали 01.05.2009. Під час наступних обліків у травні – червні 2009 р. шулік не спостерігали	Редінов К.О.
Баштанський (Березнегуватський) район			
22.07.2022	1	ок. с. Веселий Кут	Новак В.О. ³
Баштанський (Снігурівський) район			
14.06.2023	3	ок. с. Новотимофіївка	Alan Troyer ³
Миколаївський (Веселинівський) район			
23.05.2003	1	с. Широколанівка, годувався на околиці села нутрощами, що залишилися в місці забою худоби	Редінов К.О.
23.04.2005	1	біля ставку на південь від с. Широколанівка	-//-
29.04.2005	1	в 3-х км на захід від с. Іванівка у лісосмузі	-//-
02.07.2005	2	в 3-х км на південний захід від с. Широколанівка, полював на скошеному полі	-//-
05.05.2008	1	біля ставку на південь від с. Широколанівка	-//-

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження і обставини	Спостережник / джерело даних
22.05.2009	1	-/-	-/-
29.04.2012	1	в 3-х км на захід від с. Іванівка у лісосмузі	-/-
26.04.2014	1	-/-	-/-
06.07.2013	1	між с. Широколанівка і с. Піщаний Брід, полював біля автошляху	-/-
Миколаївський (Вітовський) район			
16.07.2017	1	ок. с. Шевченкове	Нікуленко В. ³
07.07.2018	10	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Степовий Р. (фото) ²
16.06.2019	1	-/-	-/-
09.06.2021	1	-/-	-/-
14.07.2021	1	-/-	-/-
16.07.2022	1	-/-	-/-
24.07.2022	1	-/-	-/-
16.07.2023	1	-/-	-/-
20.05.2024	1	-/-	-/-
09.06.2024	1	-/-	-/-
Миколаївський (Новоодеський) район			
01.05.2020	10	ок. с. Андріївка, р. Південний Буг	Петрович З.О.
13.06.2021	10	-/-	-/-
11.05.2022	1	ок. с. Новошмідтівка	Степовий Р. (фото) ²
Миколаївський район			
13.06.2011	1	в 1 км на північ від с. Шурине, полював біля автошляху	Редінов К.О.
17.07.2012	1	ок. с. Степове, полював біля автошляху	-/-
Миколаївський (Очаківський) район			
20.06.2021		ок. с. Кам'янка	Панченко П.С., Форманюк О.О.

Примітки. ¹ – <https://ukrbin.com/>; ² – <https://iNaturalist.org/>; ³ – <https://ebird.org/>.

Розмноження. Чорний шуліка – пластичний вид у виборі місця для гніздування. Гніздиться в різноманітних лісонасадженнях, зокрема в байрачних і штучних лісах, гаях, у полезахисних лісосмугах. У літературі є повідомлення про гніздування його на скелях у каньйоні р. Південний Буг нижче м. Первомайськ (Назаренко та ін., 1962), чого пізніше не спостерігали. Гніздові ділянки птахи можуть займати тривалий час. Ми спостерігали щорічне гніздування шуліки в 2000–2006 рр. на одній гніздовій ділянці (у 2009 р. птахи гніздилися також).

Відразу після прильоту чорні шуліки з'являються на гніздових ділянках. У квітні птахи ремонтують старі або будують нові гнізда: 13.04.2002

Гнізда чорного шуліки знайдено ($n = 11$) на дубі звичайному – 5 (45,45%), гледичії колючій – 3 (22,28), ясені – 1 (9,09), вербі – 1 (9,09), робінії псевдоакації – 1 (9,09); на висоті ($n = 11$)¹⁰³ в середньому – $8,00 \pm 0,86$ (SD = 0,58) м, медіана – 8,0 (4,5–14).

Поруч із шуліками спостерігали гніздування великого яструба – за 400 м, звичайного канюка – 800 м, степового канюка – 800 м, крука – 500 м. Під гніздами шуліки будують свої гнізда польові горобці. В одному випадку гніздо горобця було розорене, а пір'я самого птаха знайдено у гнізді шуліки.

Відкладання яєць починається наприкінці квітня – у травні: 06.05.2003 – початок (перше яйце); 31.05.2005 – одноденне та троє старших пташенят; 24.04.2002 – самка сидить у гнізді, але кладки немає (09.05 – 3 яйця). О.О. Салганський 24.05.1953 зібрав 2 яйця у Вознесенському лісгоспі (особ. повід. С.М. Шевченка). В.І. Абеленцев 31.05.1953 зібрав повну слабо насиджену кладку з 2 яєць, а 05.06.1953 – повну майже не насиджену кладку теж із 2 яєць. С.В. Домашевський (2001) знайшов 10.06.2000 гніздо з 2 пташенятами приблизно 14-денного віку. Період відкладання яєць розтягнутий на понад місяць (рис. 37).

Виліт пташенят										-----		
Вилуплення пташенят							-----					
Кладка яєць			-----									
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
місяці	IV			V			VI			VII		

Рис. 37. Фенологія деяких аспектів розмноження чорного шуліки в Миколаївській області

Виходячи з віку пташенят, оглянутих 31.05.2005, яйця відкладаються з інтервалом приблизно у 48 годин. В оглянутих гніздах ($n = 4$, одна гніздова ділянка) було – 3,25 (3–4) яєць або пухових пташенят.

Розмір повної кладки, судячи з даних В.І. Абеленцева та наших спостережень, становить – 2-4 яйця.

 $^{103} - 4,5; 5,5; 7; 8; 14; 5; 6; 11; 8; 10; 9 \text{ м.}$

Розміри яєць, виміряних нами та зібраних В.І. Абеленцевим (Пекло, 2016) ($n = 9$)¹⁰⁴: $56,13 \pm 0,92$ ($SD = 2,75$), медіана – $57,10$ ($52,1-59,7$) $\times$ $44,03 \pm 0,58$ ($SD = 1,76$), медіана – $44,90$ ($41,0-45,6$) мм. Маса зібраних В.І. Абеленцевим яєць: 47,5, 46,5, 59,5, 57,6 г.

Інкубація яйця триває 26–38, у гнізді пташенята перебувають до 42 діб (Cramp, 1980).

У виводках ($n = 5$) було – $1,8 \pm 0,2$ (1–2) злетків. Виліт пташенят із гнізд спостерігали наприкінці червня – на початку липня. Так, 07.07.2002 один злеток сидить у гнізді, інший – поруч на гілці. При наближенні людини обидва злетки полетіли. У цьому ж гнізді 27.06.2006 було двоє оперених пташенят, одне з яких поводитись агресивно по відношенню до людини, яка залізла до гнізда (реакція захисту) (фото 29).

Фото. 29. Один із двох злетків і яйце-бвотун чорного шуліки. 27.06.2006, ок. с. Калинівка Вознесенського (Єланецького) р-ну.
Фото К.О. Редінова.

Двох молодих птахів, що просили корм у батьків у районі розташування гнізда, спостерігали 06.07.2002. Дорослих шулік із двома молодими, що сиділи на полі, бачили 18.07.2005. Р. Степовий (особ. повід.) спостерігав 23.06.2002 виводок поблизу гнізда. У Кішівському лісі (Одеська область) 20.07.1927 троє пташенят вийшли із гнізда на гілки, а через кілька днів почали літати (Портенко, 1928).

Виводки можуть не розпадатися близько місяця. Найпізніша зустріч виводка – 12.08.2004. У липні птахів ще можна спостерігати в районі гнізда. З місць гніздування шуліки відлітають до кінця серпня: 15.08.2000, 20.08.2001 – останні реєстрації на гніздових ділянках у районі ПЗ «Єланецький степ».

Поведінка птахів однієї пари біля гнізда по відношенню до людини була такою: кладки немає, дорослі пташенята – шуліки мовчки кружляють над гніздовою територією, маленькі пташенята – літають і кричать («свистять»). Дорослі з іншої пари з пташеням-злетком також окрикували і супроводжували людину.

Оологічний матеріал ($n = 7$): № 966. 2 яйця. 24.05.1953. Вознесенський лісгосп. О.О. Салганський (ЛНУБІП); № 186/20. 2 яйця. 31.05.1953. заказник

¹⁰⁴ – Дивіться додаток С.

«Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво, кв. 46). В.І. Абеленцев (ННПМ); № 186/19. 2 яйця. 05.06.1953. заказник «Володимирівська дача» (ок. с. Володимирівка, Володимирівська дослідна станція, лісова смуга). В.І. Абеленцев (ННПМ); № 29750. 1 яйце. 02.06.1955. урочище «Дубова балка», Вознесенський (Братський) р-н. І.О. Кривицький (МПХНУ).

Відліт. Відбувається малопо-
мітно в липні – жовтні. Крайні дати
зустрічей: 25.07 (2004 р.) – 27.10
(2020 р.). Летять птахи по 1–4 осо-
бини. В агроландшафтах та біля до-
ріг поодиноких птахів бачили на за-
ході області: 02.09.1991, 27.07.1995,
23.08.1997, 25.07.2004, 11.08.2004,
27.07.2005, 25.08.2005, 25.08.2006. У
верхів'ях р. Березань двох птахів
спостерігали 07.08.1996. На півдні
області чорний шуліка також не-
численний мігрант (табл. 49). На-
приклад, під час спостережень 23.09–02.10.2006 на Кінбурнському п-ові
обліковано лише 3 особини (Олейник и др., 2008).

Фото 30. Молодий чорний шуліка. Кінбурнський
п-ів. 02.08.2008. Фото J. Moffitt.

В околицях м. Южне (Одеська область) 2 чорних шулік, що летіли в за-
хідному напрямку, спостерігали 14.10.2011. Біля с. Микільське в пониззі Ін-
гульця шуліку обліковано 14.09.2010, а біля с. Миролубівка 21.09.2013 спо-
стерігали особину, що летіла в північному напрямку (Херсонський (Білозер-
ський) район Херсонської області). У районі Чорноморського БЗ найбільш
пізня реєстрація виду – 18.11.1947 (Клименко, 1950). Біля с. Рибальче Ска-
довського (Голопристанського) району 1 особину спостерігали 13.11.2020.

У м. Одеса (північно-східна околиця) вздовж узбережжя Чорного
моря у південно-західному напрямку 16.10.2024 пролетіла зграя з близько
25 особин та 19.10.2024 – 1 птах О.О. Швець (особ. повід., фото¹⁰⁵).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані
між 04.08 і 22.09 (Пилуга, 2000).

Таблиця 49

**Перелік реєстрацій чорного шуліки в період осінньої міграції
на півдні області протягом 1900–2024 рр.**

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
05.09.2018	1	Кульбакине	Степовий Р. (фото) ⁴

¹⁰⁵ – https://www.inaturalist.org/observations?subview=map&taxon_id=5268.

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
09.09.2018	1	-/-	-/-
Миколаївський (Березанський) район			
21.09.2013	2+1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С.
27.09.2016	2	-/-	-/-
10.10.2018	1	-/-	-/-
27.07.2021	1	ок. с. Бессарабка	Грищенко, Яблоновська- Грищенко, 2022
Миколаївський (Вітовський) район			
14.09.2021	1	ок. с. Зайчівське	Степовий Р. (фото) ⁴
05.08.2022	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	-/-
Миколаївський район			
13.10.2012	1	ок. с. Шурино	Петрович З.О.
Миколаївський (Очаківський) район			
14.09.1987	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Пирогов, 1996
14.09.2003	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов, 2011
24.09.2006	1	-/-	Олейник и др., 2008
25.09.2006	1	-/-	-/-
26.09.2006	1	-/-	-/-
22.09.2007	1	Кінбурнський п-ів	Редінов, 2011
30.09.2007	2	-/-	-/-
02.08.2009	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	John Moff (особ. повід., фото 30)
06.10.2009	1	ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів	Шинкарук М.Ю. (особ. повід.)
13.08.2011	1	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов, 2011
13.08.2011	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, ур. Бієнкові плавні	-/-
12.09.2011	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
16.09.2013	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Петрович З.О.
30.09.2013	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О.
06.10.2013	1	ок. с. Чорноморка	-/-
12.09.2014	2	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Настаченко О.С. (особ. повід.)
28.09.2016	1	м. Очаків	Петрович З.О.
30.07.2017	1	ок. с. Кам'янка	-/-
24.08.2017	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Настаченко О.С. (особ. повід.)
26.08.2017	1	-/-	-/-
27.09.2017	1	ок. с. Рівне, біля автошляху	Редінов К.О.
16.10.2017	1	ок. с. Чорноморка	-/-
25.08.2018	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Пилипюк К.І. (фото) ³ та ін.
09.09.2018	1	с. Чорноморка	Редінов К.О.

Дата	К-ть, ос.	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
16.08.2019	1+1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Панченко П.С.
06.09.2019	1	с. Чорноморка	Редінов К.О.
26.10.2019	1	м. Очаків	Петрович З.О.
22.08.2020	2	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О., Петрович З.О.
13.09.2020	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, оз. Римбівське	Панченко П.С.
16.09.2020	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О., Петрович З.О.
27.10.2020	4	с. Чорноморка	Редінов К.О.
09.08.2021	1	-//-	-//-
18.08.2021	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Панченко П.С.
19.08.2021	1	-//-	-//-
12.09.2021	2	с. Чорноморка	Редінов К.О.
15.09.2022	1	-//-	-//-

Примітки. ¹ – птахи здобуті; ² – <https://ukrbird.com/>; ³ – <https://uabirds.org/>; ⁴ – <https://iNaturalist.org/>.

Самка-злеток чорного шуліки, закріплена 15.07.2019 GPS-GSM – передавачем на гнізді в Харківській області, під час осінньої міграції пролетіла 15–16.08.2019 територією Миколаївської області по маршруту: с. Новофедорівка Вознесенського (Братського) району – м. Нова Одеса – с. Яковлівка Баштанського (Березнегуватського) району (Височин та ін., 2023)¹⁰⁶.

Зимівля. На території Миколаївської області в зимовий період вид не спостерігали¹⁰⁷. Чорного шуліку неодноразово реєстрували взимку на прилеглий території Північно-Західного Причорномор'я:

у 1990-х рр. чорного шуліку відмічали кілька разів взимку в Подунав'ї (Русев и др., 1998; Жмуд, 1999, 2001);

13.01.2010 в околицях с. Крижанівка, передмістя Одеси, П.С. Панченко спостерігав шуліку, що летів вздовж узбережжя моря в західному напрямку; ймовірно, птах залишив місця зимівлі через складні метеоумови (Редінов, 2011а);

05.02.2014 шуліку спостерігали в околицях с. Рибальче Скадовського (Голопристанського) району Херсонської області біля берега Дніпровського лиману (спостереження К.О. Редінова та З.О. Петровича);

07.01.2014 шуліку спостерігали в околицях с. Нова Долина Одеського (Овідіопольського) району Одеської області на полігоні твердих побутових відходів (П.С. Панченко);

¹⁰⁶ – <http://www.birdtelemetry.cz/en/maps/?druh=black-kite&jedinec=kite04-b>.

¹⁰⁷ – Повідомлення про зимові реєстрації виду в околицях м. Миколаїв та Херсонській області (Давиденко, 2019) пов'язані з технічною помилкою. Наведена інформація відноситься до польового луна (особ. повід. І.В. Давиденка).

15.02.2019 шуліку спостерігали в околицях с. Кучурган Роздільнянського району Одеської області біля Кучурганського лиману. Він летів у північному напрямку (Архипов, 2021).

12.02.2020 шуліку спостерігали в околицях с. Кучурган Роздільнянського району Одеської області біля Кучурганського лиману (особ. повід. О.М. Архипова).

Результати кільцювання. У літературі описано факт знахідки за кільцюваного птаха в Миколаївській області (Зубаровський, 1977; Постельных, 1982), деталі якої уточнено в Російському центрі кільцювання птахів (табл. 50).

Таблиця 50

**Інформація стосовно за кільцюваного чорного шуліки
з території Миколаївської області ***

№ кільця	Дата кіль- чення	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Rossitten Vogelwarte C-79752	22.06. 1942	Pull.	Польща, Olsztyn Iława, Susz, 53°47' C, 19°22' 3	15.03. 1954	Миколаївський р-н, с. Степове, 47°11' C, 31°31' 3.	Застрелена мисливцем, 1109

Примітка. * – таблицю укладено за даними Українського центру кільцювання птахів.

Линяння. З'ясоване недостатньо. Під час насиджування та вигодовування пташенят дорослі птахи линяють. 15.06.2001 в самця та самки (пара) відсутні окремі махові пера. Линяючих птахів спостерігали також 17 та 26.06.2006. Самця з відсутніми окремими маховими перами, якого ми вважаємо кочуючою особиною, спостерігали 23.05.2003. М.І. Зябров (1940) зграї линяючих птахів, які не брали участі в розмноженні, спостерігав 27.05, 10 і 16.06.1938.

Живлення. Мисливські ділянки чорних шулік включають балки, перелоги, поля й водно-болотні угіддя, в окремих пар і ділянки доріг з твердим покриттям, і, іноді, інтенсивним рухом. На останніх, вони підбирають тварин, що загинули, або їх рештки. У пошуках здобичі балками й долинами річок шуліки залітають і в населені пункти. Спостерігали клептопаразитизм по відношенню до очеретяного луня, в якого шуліка відібрав мишоподібного гризуна. Максимальна відстань, на яку птахи літають полювати від гнізда, становить щонайменше 5 км.

Об'єкти харчування різноманітні (Назаренко, 1958). У гніздах знайдено залишки курганцевих мишей, подільських ховрахів та жуків (*Coleoptera*)

(Воронцов, 1940; Таращук, 1953). У шлунках двох здобутих у липні 1936 р. шулік було 426 екз. жука-кузьки (*Anisoplia austriaca*) (Будниченко, 1950). В оглянутих нами гніздах одного разу знайдено пір'я польового горобця.

У пелетках ($n = 5$) були залишки мишоподібних гризунів, прудких ящірок (*Lacerta agilis*), пір'я та зерно пшениці, з'їдене разом зі здобиччю, панцирі жуків. На околиці с. Широколанівка 23.05.2003 бачили шуліку, котрий живився нутрощами в місці забою худоби. На узбіччі дороги біля с-ща Веселинове 22.06.2006 бачили шуліку, який харчувався на трупі собаки разом із круками. Поїдання решток собаки спостерігали і 21.09.2013 в пониззі Тилігульського лиману. Чотири шуліки помічені нами на звалищі птахоферми біля с-ща Братське 10.05.2013.

Лімітуючі фактори, охорона. Головна причина стрімкого падіння чисельності чорного шуліки в Україні не відома (Полуда, 2009). Причини зниження чисельності виду в 1950–1960-хх рр. ми бачимо в масовій кампанії зі знищення хижих птахів та застосування інсектициду – ДДТ. Головними причинами падіння чисельності виду в Сумській області, на думку В.П. Беліка та В.Т. Афанасьєва (Белик, Афанасьєв, 1998), були: інтоксикація птахів, що поїдали отруєну рибу та «забруднених» свинцем тварин, вбитих на дорогах. Вірогідно, ці фактори актуальні і для птахів, що мешкають у Миколаївській області та загалом у Північно-Західному Причорномор'ї (Редінов, 2011а).

Даних щодо успішності гніздування мало. Нам відомий один випадок знищення пташеняти людиною і один випадок, коли кладку розорили, ймовірно, воронові птахи. В одному гнізді було яйце – бовтун і два злетки (фото 29).

Чорний шуліка досить толерантний до факторів турбування. Наприклад, за 35 м від гнізда шуліки знаходилася виїзна пасіка¹⁰⁸ (Домашевський, 2001). Відома нам пара гніздилася в полезахисній лісосмузі, поруч із якою проходила польова дорога, що часто використовувалась. Полюючи вздовж доріг, птахи спокійно реагують на транспорт, що проїжджає поблизу.

В об'єктах ПЗФ області гніздиться 8–10 пар шулік: НПП «Бузький Гард», заказник «Рацинська дача», заказник «Олександрівська дача» та інших. У всіх цих об'єктах охорона виду має пасивний характер, за рахунок збереження біотопів (Редінов, Петрович, 2016).

Різнє. Залишки чорного шуліки знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственский, 1960, 1967).

Охоронні статуси: ЧКУ – Вр, БК – III, БонК – II, CITES – II.

¹⁰⁸ – Власники пасіки знали про гніздо, але шулік не турбували, оскільки вважали що вони відлякують золотистих бджолоїдок (*Merops apiaster*).

- Орлан-довгохвіст – *Haliaeetus leucoryphus* (Pallas, 1771)

Залітний вид у фауні України (Зубаровський, 1977; Надточий, 2012 та ін.). На прилеглій території в біосферному заповіднику «Асканія-Нова» (Херсонська область) орлан-довгохвіст здобутий 29.05.1910 (Зубаровський, 1977).

Орлан-білохвіст – *Haliaeetus albicilla* (Linnaeus, 1758)

Нечисленний гніздовий, мігруючий, кочуючий влітку й зимуючий вид.

Поширення, чисельність. До останнього часу гніздування виду було відомо лише на Кінбурнському п-ові (Херсонська та Миколаївська області). Причому на ньому і в дельті Дніпра вид гніздився до середини 1950-х рр., після чого зник (Клименко, 1950; Ардамацкая, 1991). Підтверджує гніздування виду також кладка, що зберігається в ЗМКНУ, зібрана 06.03.1953 в дельті Дніпра («Червона Хатка») (Смогоржевский, Смогоржевская, 1989).

Дані про ймовірне гніздування пари в районі заказника «Володимирівська дача», отримані методом опитування (Грищенко и др., 1989), не підтверджено.

Гніздування відновилося в 1990-х рр. Станом на 2005 р. чисельність орланів, що гніздилися в Нижньодніпровсько-Причорноморській зоні, складала не менше 7 пар (Роман, 2000; Яремченко, Москаленко, 2005–2006; Москаленко, 2008б; Роман та ін., 2008).

За нашими даними, на Кінбурнському п-ові (Херсонська та Миколаївська області) станом на 2021 р. гніздилися 6–7 пар, ще 3 пари розмножуються в дельті Дніпра. Причому в Миколаївській області з кінця 1990-х рр. гніздилися 1–2 пари (Петрович, Маркауцан, 2000; Рыбачук, 2000; Москаленко, 2018), пізніше чисельність зросла до 3 пар: пара на ділянці Чорноморського БЗ – Волижин ліс і дві пари у кварталах сосни віком до 50 років біля сіл Василівка та Покровка. Біля с. Покровка гніздова ділянка зайнята у 2008 р., а гніздування розпочалося лише у 2010 р. (фото 31). Після окупації лівобережної частини пониззя Дніпра, з лютого 2022 р., Нижньодніпровська піщана арена знаходиться на лінії фронту та постійно горить. Тому ми припускаємо, що успішне гніздування виду там у 2022–2024 рр. малоімовірне. Тим паче, що лісові насадження згоріли на 90 %, там постійно відбуваються воєнні дії.

Фото 31. Пташеня орлана-білохвоста.
17.05.2020, Кінбурнський п-ів, ок. с. Покровка.
Фото З.О. Петровича.

Фото 32. Пташеня орлана-білохвоста.
09.06.2020, ліс біля с. Зайве Вознесенського
(Новоодеського) району. Фото О.Л. Домарацької.

Знахідки виду та його гніздування відоме і на материковій частині області. До Миколаївського зоопарку 07.06.1991 було принесено орлана з пораним крилом, підібраного поблизу м. Нова Одеса (особ. повід. С.М. Доногого). Вище за течією біля с. Варюшине Вознесенського (*Веселинівського*) району 08.06.2019 спостерігали дорослого птаха. Крім того, пара дорослих орланів облікована нами 05.06.2017 в гирлі р. Чичиклія біля с. Новий Городок Вознесенського (*Веселинівського*) району. Один із птахів ніс здобич. Ми припускаємо гніздування по 1 парі в урочищах «Варюшино» та «Андріївське» (Рединов и др., 2020б) (табл. 51, рис. 39). У даному районі є досить великі масиви середньовікового соснового та листяного лісу та риборозплідні ставки в долині р. Південний Буг.

Гніздо орланів було знайдено 08.05.2020 О.Л. Домарацькою (особ. повід., фото 32) в лісі біля с. Зайве у Вознесенському (*Новоодеському*) районі приблизно за 10 км від урочища «Андріївське» (Рединов и др., 2020б).

Восени 2011 р. на Широколанівському військовому полігоні, приблизно за 7 км на північ від с. Чемерлієве Миколаївського району, в хирлявій, дуже розрідженій лісосмузі, що неодноразово горіла та росла між степовими ділянками полігону, знайдено велике гніздо. Під час перевірки 03.04.2012 воно виявилось зайнятим парою орланів. Самка насиджувала кладку (фото 33, 34). Пару дорослих орланів у цьому місці З.О. Петрович спостерігав ще 02.05.2010, а розміри гнізда вказують на те, що воно багаторічне. Гніздо орланів зруйновано внаслідок пожежі, але в 2013 р. у гніздовий період пара їх трималася в даному районі (особ. повід. І.Т. Русева).

У 2014 р. (24.04) живе гніздо орланів, мабуть, цієї ж пари, виявлено на відстані 4,3 км від с. Широколанівка у полезахисній лісосмузі, приблизно за 14,5 км від гнізда, яке займали орлани у 2012 р. Над ставком південніше с. Широколанівка 06.05.2018 кружляв дорослий птах. У 2016 р. (18.06)

дорослого орлана спостерігали біля с. Катеринівка Вознесенського (Веселинівського) району, де в балках гідрологічної мережі р. Березань знаходиться кілька ставків. Ми вважаємо, що це переміщення однієї гніздової пари, але можливо, що це й різні птахи.

Фото 33. Орлан-білохвіст злітає з гнізда в лісосмузі. 03.04.2012, ок. с. Чемерліве Миколаївського р-ну. Фото Д.В. Радькова.

Фото 34. Кладка орлан-білохвоста в цьому ж гнізді. 03.04.2012, Фото Д.В. Радькова.

Ще один випадок гніздування орланів у полезахисній лісосмузі відомий у Миколаївському (Березанському) районі біля с. Калабатине, на відстані 4,5 км від Березанського лиману (рис. 39, фото 35а).

Велике багаторічне гніздо, біля якого сидів дорослий орлан знайдено 08.12.2013. Гніздування пари в 2014 р. виявилось не успішним (загинула кладка) через фактор турбування. Про те, що орлани гніздяться не перший рік, вказує знахідка в цій же лісосмузі, приблизно за 300 м від жилого гнізда, спіяного навесні 2013 р. дерева з гніздом орланів. Ми спостерігали дорослого птаха у гніздовий період у даному районі ще 15.04.2010 – сидів на полі біля с. Суходіл. У наступні роки птахи також гніздилися на цій

Фото 35А. Гніздо орлана-білохвоста в полезахисній лісосмузі біля Березанського лиману. 04.05.2014, ок. с. Калабатине Миколаївського (Березанського) р-ну. Фото З.О. Петровича.

Фото 35Б. Гніздо орлана-білохвоста в полезахисній лісосмузі біля Березанського лиману. 21.03.2021, ок. с. Матіасове Миколаївського (Березанського) р-ну. Фото З.О. Редінова.

гніздовій ділянці. У 2021 р. вони зробили гніздо біля с. Матіясове (фото 356), яке в 2022 р. було зайняте степовим канюком. У 2022 р. дорослого орлана ми спостерігали біля с. Суходіл, але гнізда не знайшли.

У межах Миколаївської області нам ще відомо про три вірогідних місця гніздування орлана-білохвоста в агроландшафтах:

09.05.2016 в околицях с. Максимівка Баштанського (Снігурівського) району виявлено дорослого орлана. Він сидів на дереві біля одного зі ставків у балці за 3,5–4 км північно-східніше села. Неподалік цього ж села біля ставу дорослого орлана спостерігали 25.09.2015.

29.06.2018 в околицях с. Калинівка Миколаївського (Вітовського) району М. Молчанов (особ. повід., фото) спостерігав молодого цього річного орлана, що сидів на скошеному полі пшениці. Поруч знаходиться долина р. Інгул.

Улітку 2022 р. житель с. Старогорожене Баштанського району утримував молодого орлана. Точне місце, де його було взято з гнізда, не встановлено. Йому птаха нібито

принесла інша людина, зі слів якої пара гніздиться вже кілька років у поле-захисній лісосмузі в Баштанському районі. Орлан був випущений на волю.

На карті (рис. 38), наведений у дисертації Ю.В. Милобога (2012), вказано місце гніздування в заказнику «Балабанівка» на лівому березі Бузького лиману. Подробиці цієї знахідки нам з'ясувати не вдалося. 09.06.2019 у Галицинівському лісі між с. Галицинове та с. Лимани нами виявлено жиле гніздо орланів, у 2021 р. орлани гніздилися в ньому ж. У 2016 р. цього гнізда тут не було (Рединів і др., 2022).

Дані за місцями знахідок виду зведені у таблиці 51 і показані на рисунку 39.

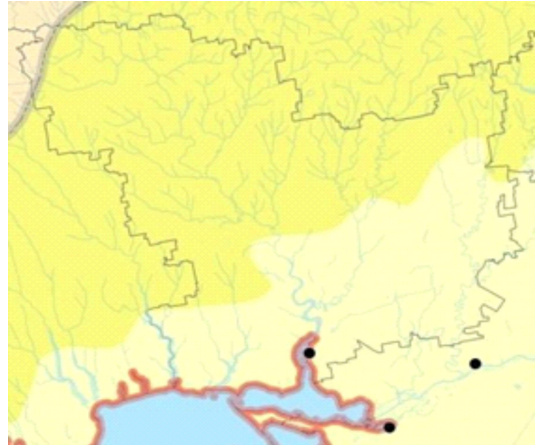

Рис. 38. Місця гніздування орлана-білохвоста в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

Таблиця 51

**Поширення орлана-білохвоста в гніздовий період
протягом 2000–2024 рр.***

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Рік	Спостережник / джерело даних
1	ок. с. Покровка і с. Василівка, Кінбурнський п-ів	3	2000–2020	Рединів, Петрович, 2016а

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Рік	Спостережник / джерело даних
2	ок. с. Чемерлієве, с. Широколанівка і с. Катеринівка, Миколаївський р-н	1–2	2011, 2016	Русев и др., 2012; Рединов, Петрович, 2015
3	ок. с. Калабатине, с. Матіасове, Миколаївський (Березанський) р-н	1	2012–2021	Рединов, Петрович, 2015; Петрович З.О.
4	між с. Ковалівка, Миколаївський і с. Новий Городок, Вознесенський (Веселинівський) р-ни, урочища «Варюшино» і «Андріївське»	1–2	2017, 2019	Рединов и др., 2020б
5	Ліс біля с. Зайве, Вознесенський (Новоодеський) р-н	1	2020	Рединов и др., 2020б; Домарацька О.Л. (фото 32)
6	ок. с. Максимівка, Баштанський (Снігурівський) р-н	1	2016	Редінов К.О., Панченко П.С.
7	між с. Галицинове та с. Лимани, Миколаївський (Вітовський) р-н	1	2019–2021	Милобог, 2012, Рединов и др., 2022
8	ок. с. Калинівка, Миколаївський (Вітовський) р-н	1	2018	Молчанов М. (фото)
9	Баштанський р-н	1	2022	Романенко М.М. (особ. повід., фото 97)
Всього:		11–13		

Примітка. Деталі знахідок описано в тексті.

Судячи з наявної інформації, в області до 2022 р. гніздилися щонайменше 11–13 пар. Чисельність виду Ю.В. Милобогом (2012) для степової частини Миколаївської області оцінено раніше у 3–5 пар.

Зростання чисельності орланів і заселення ними нових територій пов'язано з відновленням популяції виду, що почалося в 1970-х рр. (Гаврилюк, 2002, 2009 та ін.).

У позагніздовий період тримається переважно на півдні області біля моря, лиманів та серед агроландшафтів.

Колекційний матеріал (n = 2): № 385. 24.01.1950. Волижин ліс, Кінбурнський п-ів, Миколаївський (Очаківський) р-н. С.Ю. Мілінський (МП-ЧБЗ); № 241 (743). 1958. с. Нечаяне, Миколаївський р-н. Зробив С.Д. Байбарак (МОКМ).

Міграції. 3 місць зимівлі орлани розлітаються в лютому – березні. На Кінбурнського п-ові 15.03.2005 бачили дорослу особину на Кінбурнській стрілці, а 19.03.2006 в урочищі Бієнкові плавні обліковано 6 особин. Біля Березанського лиману 07.03.2004 спостерігали орлана, що летів у північному напрямку і 12.03.2005 самця і самку (ad.), котрі сиділи разом на полі

і ще окремо дорослу особину. Там же 06.04.2009 спостерігали дорослого і молодого птахів, що летіли поодиночі в північному напрямку. На ставку біля с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району 12.03.2011 обліковано 9 особин (з них 4 sad.). У пониззі Тилигульського лиману, при регулярних обліках, найпізніші зустрічі птахів: 23.03.2005 (sad.) та 27.03.2006 (ad.). Біля цього ж лиману, в районі с. Ташине та с. Прогресівка спостерігали 20.03.2010 окремо дорослого та молодого птахів. Біля с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району 11.04.2022 помічено птаха (sad.), що пролетів низько в північному напрямку.

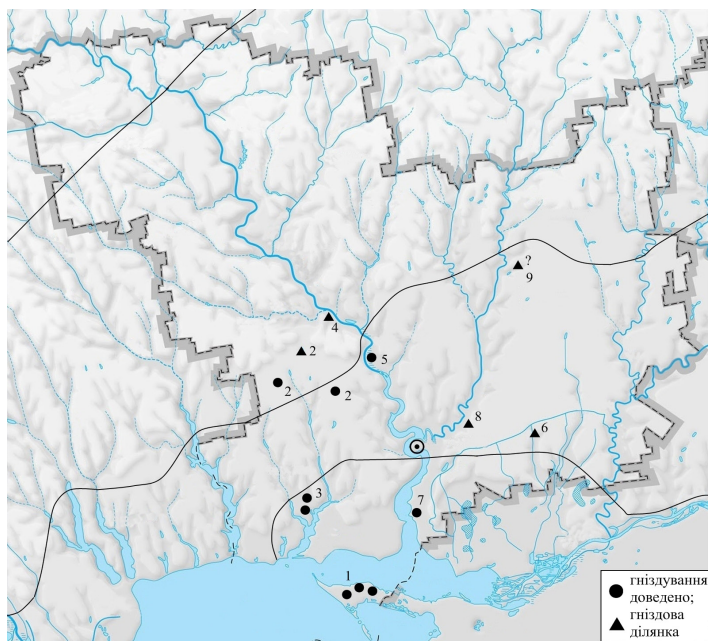

Рис. 39. Поширення орлана-білохвоста в гніздовий період протягом 2000–2024 рр.
Нумерація відповідає таблиці 51.

Південніше с. Широколанівка молоді орлани, що мігрували в північному напрямку, обліковані 08.03.2005 та 12.03.2008, а дорослі особини – 11.03.2007 (сидів у лісосмузі) та 07.03.2008 (кружляв). Молодого орлана, що летів у східному напрямку, спостерігали 13.03.2006 біля с. Лимани Миколаївського (Вітовського) району. Таким чином, дорослих орланів спостерігали до кінця березня – початку квітня: 27.03–06.04. Пізніше зустрічали лише молодих птахів (1–3 літніх), які не беруть участь у розмноженні.

На Івано-Рибальчанській ділянці Чорноморського БЗ такі особини обліковані, наприклад, 22.04.2004, 20.04.2005 та 01.06.2006 (Москаленко, 20086). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 01.03 і 27.04 (Пилуга, 2000), очевидно з урахуванням переміщень молодих птахів.

На Кінбурнському п-ові збільшення кількості птахів помічено з серпня (Петрович, Маркауцан, 2000), звичайно з вересня: 13.09.2003 – 1 особина, 19.09.2004 – 1 особина, 19.08.2012 – 1 sad. у місці ночівлі. У Волижньому лісі 10.08.2012 спостерігали орлана віком близько 3 років (sad.). Над с. Чорноморка дорослого птаха, котрий летів високо в південно-західному напрямі, спостерігали 19.09.2020.

На ставку біля с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району 08.09.2011 обліковано молоду особину. Над с. Чорноморка цього ж району 12.09.2009 пролетів молодий, а 19.09.2020 дорослий орлан.

У листопаді 1990 р. орлана спостерігали в околицях м. Вознесенськ (Прокопенко, Костюшин, 1993). В долині р. Південний Буг в околицях м. Нова Одеса та долині р. Чичиклія в околицях с. Покровка Вознесенського (Веселинівського) району по 1 птаху спостерігали, відповідно, 26 та 29.10.2016 (Артамонов та ін., 2024). Дорослий орлан-білохвіст пролетів над ПЗ «Єланецький степ» 20.10.2018 (фото, особ. повід. І.Є. Моїсєєва).

Біля с. Перемога Баштанського району нестатевозрілого птаха, котрий летів у південно-західному напрямку, 04.09.2022 спостерігав В.О. Новак¹⁰⁹. Він же молодого орлана, що мігрував у південно-східному напрямку, відмітив 27.10.2022 в околицях с. Новоолександрівка Баштанського району¹¹⁰.

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 13.07 і 16.11 (Пилюга, 2000).

Дорослі орлани можуть триматися в районі гніздової ділянки цілий рік (Гаврилюк, 2002), що підтверджується нашими спостереженнями.

Розмноження. Гніздяться орлани в соснових і листяних лісах, рідше у природних гаях. У дельті Дніпра гніздяться на деревах на островах. В останні роки орлани почали освоювати й поєззахисні лісосмуги в материковій частині області. Гнізда орланів, знайдені в лісосмугах, по-своєму унікальні. Перше гніздо, знайдене у 2011 р., розміщувалося в хирлявій, дуже розрідженій і неодноразово горілій лісосмузі, що росла між степовими ділянками військового полігону, й була доступна для огляду (табл. 52, фото 33). Перпендикулярно краю посадки, приблизно за 200 м від гнізда, розташовувалась військова асфальтова дорога, а 06.04 після того, як машина поїхала від гнізда, самка через 5 хвилин повернулася в нього.

Жиле гніздо, мабуть цієї пари, знайдено навесні 2014 р. у старій густій лісосмузі, вздовж якої немає польової дороги. Воно було побудоване на дубі віком 50–60 років з діаметром стовбура біля землі близько 70 см на висоті близько 12 м. Для людини воно було важкодоступним (табл. 52).

¹⁰⁹ – <https://ebird.org/checklist/S129348523>.

¹¹⁰ – <https://ebird.org/checklist/S128301486>.

Поля з обох боків лісосмути були засіяні озимою пшеницею (восени 2013 р.), а навесні 2014 р. тут проводились роботи з удобрення полів.

Гніздо орланів, знайдені біля Березанського лиману були побудовані в хирлявих розріджених лісосмугах (табл. 52). В одній із них знайдено і спіляне дерево зі старим гніздом орланів (фото 98).

У Галицинівському лісі гніздо розташовувалося приблизно за 300 м від огорожі Миколаївського глиноземного заводу з одного боку та 300 м від асфальтової дороги з інтенсивним рухом.

Гнізда орлана-білохвоста знайдено ($n = 16$) на сосні – 6 (37,5%), вільсі – 3 (18,7), дубі – 3 (18,7), софорі – 2 (12,5), ясені – 1 (6,3), в'язі – 1 (6,3); на висоті ($n = 11$) в середньому – $9,51 \pm 1,00$ ($SD = 3,32$) м, медіана – 11,0 (5–14).

На гніздовій ділянці було 1–3 гнізда (табл. 52).

Унікальний випадок гніздування орлана-білохвоста спостерігали на Ягорлицькому куті в Чорноморському БЗ (Москаленко, Плющ, 20186). Порожнє гніздо, збудоване на одинокій сухій маслинці вузьколистій на висоті близько 2 м, виявлено 18.05.2016. У наступному році 05.04 у гнізді було 1 пташеня, яке успішно залишило гніздо. У попередні роки птахи у приморському степу не гніздилися.

Пара біля с. Покровка у 2010 р. почала будувати гніздо в серпні та добудувала його до кінця жовтня. У Волижиному лісі пара 13.01.2010 трималася біля свіжозбудованого гнізда.

Таблиця 52

Характеристика гнізд орлана-білохвоста

№*	Місце знаходження, рік	Порода дерева	Висота дерева / висота до гнізда (м)**	Розміри гнізда, м**		Спостережник / джерело даних
				Д	Н	
1	Кінбурнський п-ів, ок. с. Василівка, сосновий ліс, 1999	Сосна	15,0/12,6	1,23–1,5	0,35	Петрович, Маркауцан, 2000
1	-//-, 2008	Сосна	15,0/14,0	–	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
2	Кінбурнський п-ів, біля Волижиного лісу, вільховий гай, 2000	Вільха	–	–	–	Петрович З.О.
2	Кінбурнський п-ів, Волижин ліс, 2002	Вільха	–	На основі гнізда сірої чаплі (<i>Ardea cinerea</i>)	–	Петрович З.О.

№*	Місце знаходження, рік	Порода дерев	Висота дерев / висота до гнізда (м)**	Розміри гнізда, м**		Спостережник / джерело даних
				D	H	
3	Кінбурнський п-ів, ок. с. Покровка, сосновий ліс, 2012	Сосна	13,5/11,0	–	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
3	-//-, 2015	Сосна	15,5/12,0	–	–	-//-
3	-//-, 2018	Сосна	13,0/8,0	–	–	-//-
4	ок. с. Чемерлієво, Миколаївський р-н, лісосмуга, 2012	Ясен	8,0/6,0	1,8	1,2	-//-
5	ок. с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н, лісосмуга, 2014	Дуб	17,5/12,0	–	–	Редінов К.О.
6	ок. с. Калабатине, Миколаївський (Березанський) р-н лісосмуга, 2014	Софора	8,0 / 6,0	–	–	Петрович З.О.
6	-//-, 2014	Софора	8,0/6,0	–	–	Петрович З.О.
6	ок. с. Матіясове, Миколаївський (Березанський) р-н лісосмуга, 2021	В'яз	7,5/5,0	–	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
7	ок. с. Галицинове, Миколаївський (Вітовський) р-н, 2019	Дуб	16,0/12,0	–	–	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.

Примітки. * – № гніздової ділянки; ** – висота розташування гнізд і їх розміри визначалися глазомірно.

Строки початку відкладання яєць в Україні розтягнуті на 2 місяці (Гаврилюк, 2002). Найбільш ранній відомий термін появи першого яйця: 07–08.02.1994, Київська область (Домашевський, Гера, 2000; Гаврилюк, 2002).

Наші спостереження свідчать, що в окремі роки птахи можуть приступати до відкладання яєць із III декади січня (рис. 40). У гнізді орлана біля с. Геройське у Скадов-

Фото 36. Гніздо орлана-білохвоста з пташенятами. 17.04.2021, ок. Березанського лиману.
Фото З.О. Петровича.

ревах у лісосмузі, а третій залишився на землі. У 2019 р. в цієї пари також вилетіло 3 пташенят. У гнізді у Волижиному лісі 17.05.2014 виявлено 3 оперених пташеняти.

Судячи з наявних даних, розмір виводків за роками був таким: 2001 р. – 1 злеток (Василівка), 2005 р. – 1 злеток (Волижин ліс); 2008 р. – 1 злеток (Василівка), 2010 р. – 1 злеток (Волижин ліс), 2 злетки (с. Геройське), 2011 р. – 2 пташеняти (Волижин ліс), 2012 р. – 1 злеток (Волижин ліс), 2014 р. – 3 пташеняти (Волижин ліс); 2017 р. – 2 пташеняти (Калабатине), 2018 р. – 3 злетки (Калабатине), 2 злетки (Волижин ліс, Москаленко, 2019), 2019 р. – 3 злетки (Калабатине), 1 злеток (Покровка), 1 злеток (Галицинівський ліс); 2020 р. – 2 злетки (Покровка), 2020 р. – 1 злеток і мертве пташеня (Заїве), 2021 р. – 2 пташеняти (Калабатине), 1 злеток (Галицинівський ліс).

Таким чином, відома одна кладка з 3 яєць та три випадки вильоту по 3 пташенят із гнізд, що стосуються 3 гніздових ділянок. У всіх інших випадках у гніздах чи виводках було 1–2 пташенят.

Зимівля. Зимівлі орланів на півдні Миколаївської області відомі з кінця XIX ст. О.О. Браунер (1894) спостерігав орланів у дельті Дніпра цілий рік. Д.О. Подушкін (1913) писав про зимівлю орланів у районі м. Очаків та Дніпровсько-Бузького лиману. Він зазначав, що в холодніші зими, наприклад, 1904/1905 рр., орланів прилітало більше. Зимували вони тут і в наступні роки (Клименко, 1950), у 1970–1990-х рр. – до 50–55 особин (Ардамацкая, 1983, 1991; Пирогов, 1991а; Рыбачук, 2000). У Волижиному лісі, де ночівлі орланів спостерігав ще Д.О. Подушкін (1913), вид ночував і в 1980-ті рр. (Ардамацкая, 1991). Підтвердженням зимівлі виду служить здобутий Ю.В. Мілінським 24.01.1950 птах, який зберігався в МПЧБЗ (особ. повід. Ю.О. Москаленка).

Ситуація змінилась у 1990-х рр., коли посадки сосни досягли приблизно 30-річного віку. Так, у Волижиному лісі на початку 1980-х рр. ночувало 15–16, максимум – 26 особин (Ардамацкая, 1983), у 1993–1998 рр. не щорічно ($n = 4$) – 1–3 особини (Рыбачук, 2000).

На початку 1990-х рр. у сосновому лісі в західній частині Кінбурнського п-ова на відстані 1–6 км від морського узбережжя було виявлено три багаторічні місця ночівлі орланів, після пожежі їх залишилося два. Із зими 2007/2008 рр. нове місце колективної ночівлі сформувалось у 30-річному сосновому лісі біля с. Покровське.

Деякі орлани ночують розрізнено. Після того, як у ключовому місці ночівлі оселилася пара орланів і там провели рубки догляду, птахи перемістилися в сусідні квартали. У 1993–2004 рр. чисельність зимуючих орланів у місцях ночівель досягала 30–70 особин, максимальною вона була

холодної зими 1997/1998 рр.

Головне місце ночівлі тривалий час знаходилося на північний захід від с. Покровка. Спочатку, до пожежі влітку 2001 р., воно розміщувалося на східному боці квартальної просіки шириною 10 м, що проходила в напрямку південь – північ. Орлани сідали на ночівлю переважно на крайні від просіки дерева. Нове місце ночівлі було сформоване взимку 2001/2002 рр. за кілометр від попереднього. Раніше там ночували поодинокі особини. Розміри дерев, мікроклімат і умови підльоту та посадки на дерева в цьому місці схожі з попереднім місцем. Єдина відмінність – орієнтація просіки з південного сходу на північний захід. Більшість орланів тут також розміщувалися на східній стороні просіки.

К.І. Рибачук (2000) повідомляє, що частина орланів ночує на крижаних торосах біля ополонки і на землі. Той факт, що 2 лютого на ночівлю злетілись 50, а 03.02.2007 лише 19 птахів, побічно підтверджує це спостереження. 2 лютого була холодна погода, а 03.02 – відносно тепло.

Чисельність орланів, їх територіальний розподіл протягом однієї зими та в різні роки залежить від характеру зими (Зубаровський, 1977; Рибачук, 2000; Петрович, Редінов, 2007а, 2007б, 2007в; Чаус, Редінов, 2017). Це добре видно на прикладі зим 2004/2006 рр.

Взимку 2004/2005 рр. у грудні – січні снігу й льоду не було, лише в лютому пройшло невелике похолодання. Цієї зими орлани були розпорошені на великій території по 1–3 особини. На Покровській косі Кінбурнського п-ова 26.12.2004 та 01, 20.02.2005 обліковано, відповідно, 5, 3 і 5 особин. Загалом на Кінбурнському п-ові зимували 30–35 орланів. Поширення скупчень водоплавних птахів на великих територіях і висока чисельність мишей на полях (Русев и др., 2005), мабуть, і визначили таке розміщення виду.

Початок зими 2005/2006 рр. був теплим, а в останній декаді січня – лютому відбулося сильне зниження температури: вкрилися кригою лимани, Ягорлицька та Тендрівська затоки, прибережна смуга Чорного моря. До цього часу орлани були широко розподілені в межах досліджуваного регіону. Так, на Тилігульському лимані в районі с. Прогресівка 3 орланів облікували 17.12.2005 та 15.01.2006; на Березанському лимані 15.01.2006 – 13 особин. Вони трималися переважно біля скупчень водоплавних птахів. Замерзання водойм призвело до концентрації водоплавних птахів у прибережній акваторії Чорного моря та ослаблення й загибелі окремих особин лебедя-шипуну (*Syrnium olor*) й деяких інших видів. У районі Покровської коси Кінбурнського п-ова 05.02.2006 виявлено залишки 54 лебедів. Там же, біля ополонки зі скупченнями лебедів і качок обліковано 119 орланів. Під час попередніх обліків, до повного замерзання, 01 та 24.12.2005 тут спосте-

рігали, відповідно, 7 та 12; 09 та 13.01.2006 по 10 особин. На місце ночівлі в районі с. Василівка, біля кучугури Високої, 04.02.2006 прилетіло 14 особин.

На місце ночівлі орланів біля с. Покровка 06.02 з 12³⁰ до 17³⁰ прилетіло 193 особини з боку Ягорлицької (острова Довгий, Круглий) та Тендрівської заток. Погодинний розподіл прильоту: 12³⁰ – 13⁴⁵ – 50, 13⁴⁶ – 14⁰⁰ – 11, 14⁰¹ – 15¹⁰ – 44, 15¹¹ – 16¹⁰ – 45, 16¹¹ – 17¹⁰ – 37, 17¹¹ – 17³⁰ – 6 осіб. Орлани почали повертатися на ночівлю вже з 10 години ранку. Для визначення кількості «днюючих» особин 07.02.2006, після розльоту орланів, о 9²⁰ проведено огляд місця ночівлі. Там було 60 орланів.

Спостереження 08.02.2006 уздовж узбережжя від м. Очаків до гирла Березанського лиману, підтвердили зліт орланів із гирла Дніпро-Бузького лиману, крижин та берегової лінії Чорного моря також у місце ночівлі біля с. Покровка. З 15²⁵ до 17¹⁰ обліковано 24 особини, які набирали висоту в повітряних потоках над о. Березань і тих, що летіли над морем у бік місця ночівлі. Таким чином, на місця ночівлі на Кінбурнському п-ові збиралася 291 особина.

Орлани починають розлітатися з місця ночівлі в сутінках. Приліт орлана на Березанський лиман 11.02.2005 зафіксовано о 7⁰⁵ (відстань близько 25 км від місця ночівлі). Летять вони поодиночі чи групами. Назад птахи можуть повертатися вже зранку, а останні – в сутінках. Більшість орланів прилітає на місце ночівлі поодиночі, рідше групами по 2–3 особини. Частина орланів (до 1/3–5) залишаються днювати (Рыбачук, 2000; Петрович, Редінов, 2007а).

На одному дереві може ночувати кілька птахів. У місці ночівлі спостерігаються ієрархічні взаємини. Домінуючі особини займають кращі місця і, як правило, ночують на одних і тих же деревах, на одній і тій самій гілці. Наприкінці зимівлі під такими деревами накопичується багато пелеток. Зліт орланів у загальне місце ночівлі та токування (клекіт) свідчать про роль таких скупчень у формуванні пар. Кожного нового орлана, що прилітає в місце ночівлі, інші птахи зустрічають клекотом.

Відстань від місця ночівлі до основного місця годівлі не перевищує 15 км. Частина орланів розлітаються на відстань більше 50 км, завдяки чому вони контролюють територію площею понад 2 тис. км². Швидкість активного польоту орлана, виміряна спідометром автомобіля, становила 40–45 км/год.

Серед зимуючих орланів переважають нестатевозрілі особини. Так, взимку 2007/2008 рр. у грудні – січні їхня частка становила близько 70%, а в лютому – близько 90%, що ми пояснюємо відльотом дорослих птахів із місця зимівлі.

На Кінбурнському п-ові чисельність птахів, що злітаються на ночівлю та їх віковий склад, були такими: грудень 2007 р. – 15 ос. (14% – ad., 74 – sad., 14 – невизначені), січень 2008 р. – 73 (11% – ad., 60 – sad., 29 – ?), лютий 2008 р. – 29 (14% – ad., 86 – sad.); грудень 2008 р. – 28 ос. (11% – ad., 64 – sad., 25 – ?), січень 2009 р. – 91 (16,5% – ad., 67 – sad., 16,5 – ?), лютий 2009 р. – 13 (4,5% – ad., 46 – sad., 38,5 – ?) (Петрович, Редінов, 2008б; нові дані).

Крім зазначених територій, орлани взимку регулярно спостерігаються на Тилігульському, Березанському та Бузькому лиманах і у прилеглих агроландшафтах. Вони розосереджені на великих територіях, ночують у гаях, лісосмугах, серед агроценозів та поблизу водойм. Наприклад, трьох таких птахів ми спостерігали 07.01.2005 у верхів'ях р. Березань. У долині р. Південний Буг в околицях с. Куріпчине Первомайського району 09.12.2018 підібрано молодого знесиленого орлана-білохвоста, який не дожив до ранку (фото, особ. повід. В. Поліщука).

Результати кільцювання. Відомо 3 звороти від орланів-білохвостів, котрі були за кільцювання пташенятами в Польщі та рф (табл. 53).

На прилеглій території, на узбережжі пониззя Дніпра біля с. Виноградне Скадовського (Голопристанського) району Херсонської області 12.01.2013 знайдено мертвим орлана, за кільцювання 28.06.2012 в Татарстані біля узбережжя Куйбишевського водосховища¹¹¹.

Таблиця 53

**Інформація щодо за кільцюваних орланів-білохвостів
із Миколаївської області***

№ кільця	Дата кіль- ння	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Gdansk Poland AX010	19.05. 2002	Pull.	Польща, Lublin, Rez.Leka, Lasy Janowskie, 50°41' С, 22°10' З.	21–30.09. 2002	Миколаївський (Очаківський) р-н, с. Покровка, 46°29' С, 31°40' З.	знайдений мертвим під ЛЕП, 824
WWW. RRRCN. RU, Moscow Russia A-118, AD-118	27.06. 2020	Pull.	росія, Витегорський р-н, Вологодська обл., півд. Онезького озера	17.01. 2021	м. Очаків, 46°36' С, 31°32' З.	знайдений мертвим на пляжі, винесений штормом ¹ , 1632
WWW. RRRCN. RU, Moscow Russia A-068 AB068	28.06. 2013	Pull.	росія, Вологодська обл., о.Роменьє на півдні Рибінського вод-вища	20.05. 2021	Миколаївський (Очаківський) р-н, між с. Покровка і с. Покровське	знайдений мертвим у місці ночівлі

¹¹¹ – <http://rrrcn.ru/>.

Примітки. * – таблиця укладена за даними Українського центру кільцювання птахів та інформацією з бази даних «Російської мережі вивчення та охорони пернатих хижаків» (<http://rrrcn.ru/>); ¹ – місце і обставини знахідки уточнені нами у респондента, котрий знайшов птаха.

Живлення. При полюванні орлан використовує різні способи, серед яких міжвидовий та внутрішньовидовий клептопаразитизм (Гаврилюк, 2002). У місцях полювання птахи пов'язані візуально: до орлана, який здобув жертву, злітаються найближчі особини й пізніше інші орлани. Спостерігали зліт до 13 особин. Жертву першою починає поїдати домінуюча особина. Якщо здобич невелика (качка, лиска), то домінуючий орлан відбирає її в іншого птаха навіть у повітрі: перевернувшись униз спиною, кігтями знизу вириває здобич.

Спостерігали полювання двох орланів на лиску, яку вони попередньо відбили від зграї, а потім по черзі атакували під час появи її на поверхні води. Успішне полювання орлана спостерігали на гагу (*Somateria mollissima*), яку орлан упіймав на мілководді у воді. Також спостерігали атаки на крижнів, що харчувалися на полі та на невеликого собаку.

У «мишині» роки орлани полюють і на мишоподібних гризунів. Під гніздом орлана в околицях с. Широколанівка виявлено 6 пелеток, що містили шерсть гризунів (Рединов, Петрович, 2015). Переважно орлани годуються ослабленими тваринами (пораненими, хворими) чи їх залишками. Орланів, котрі харчувалися залишками збитих автомашини тварин на узбіччях доріг, ми спостерігали за десятки кілометрів від морського узбережжя. У лісі на Кінбурнському п-ові спостерігали 4 орланів, що поїдали залишки єнотоподібного собаки (*Nyctereutes procyonoides*), а в лісосмузі біля оз. Солонець-Тузли 2 орлани харчувалися нутрощами, що залишилися в місці забою худоби. На ставках Березанського лиману в окремі роки в лютому – березні спостерігали скупчення орланів, що харчувались рибою, переважно товстолобиком, що загинула від замору. У місцях замору риби та біля залишків мертвих тварин разом із орланами, зазвичай, годуються і вороніві птахи.

У районі Чорноморського БЗ, при широкому діапазоні кормових об'єктів, основу раціону орланів становлять водоплавні птахи (Клименко, 1950; Пирогов, 1991; Рыбачук, 2000) (табл. 54), що підтверджується й нашими спостереженнями. Кількість орланів, що «патрулюють» скупчення птахів, в окремих випадках була такою: 3 – 3150, 3 – 14000, 13 – 10400, 3 – 3000, 3 – 600, 43 – 800 особин. В пониззях Дніпра зафільмовано, як орлан піймав на кризі звичайного канюка, котрий сидів поруч¹¹².

¹¹² – Відео Товариства охорони птахів України.

Таблиця 54

**Спектр здобичі орлана-білохвоста в період зимівель
в районі Чорноморського БЗ**

Об'єкти живлення	Пирогов, 1991а		Рыбачук, 2000		Всього	
	1987/1988 (n = 113 пелеток)		1993/1994, 1997/1998 (n = 48 пелеток)			
	N	%	N	%	N	%
Ссавці Mammalia	19	15,2	43	29,2	62	22,9
Білочеревий їжак <i>Erinaceus concolor</i>	–	–	1	0,7	1	0,4
Сірий заєць <i>Lepus europaeus</i>	6	4,8	9	6,1	15	5,5
Вівця (падло)	13	10,4	8	5,4	21	7,7
Собачі <i>Canidae</i> (падло)	–	–	13	8,8	13	4,8
Свійський кіт <i>Felis catus</i>	–	–	1	0,7	1	0,4
Мускусна ондатра <i>Ondatra zibethicus</i>	–	–	4	2,7	4	1,5
Мишоподібні гризуни <i>Muridae sp.</i>	–	–	7	4,8	7	2,6
Птахи Aves	104	83,2	104	70,8	208	76,4
Лебідь <i>Cygnus sp.</i>	5	4	11	7,5	16	5,8
Качки <i>sp.</i>	51	40,8	53	36,1	104	38,2
Боривітер звичайний <i>F. tinnunculus</i>	–	–	1	0,7	1	0,4
Фазан <i>Phasianus colchicus</i>	–	–	3	2,0	3	1,1
Лиска <i>Fulica atra</i>	48	38,4	21	14,3	69	25,4
Мартин <i>Larus sp.</i>	–	–	1	0,7	1	0,4
Горобцеподібні <i>Passeriformes</i>	–	–	11	7,5	11	4,0
Домашні птахи	–	–	3	2,0	3	1,1
Риби Pisces	2	1,6	–		2	0,7
Всього:	125	100	147	100	272	100

У гніздовий період значну роль у харчуванні виду відіграє риба, про що свідчать спостереження за особинами, які полюють, і знаходження під гніздом залишків скелетів коропів і сріблястих карасів (Петрович, Маркауцан, 2000; нові дані). Також у гнізді орлана біля Березанського лиману знайдено залишки сірого зайця та пір'я граків. В.Л. Великанов писав, що орлани вихоплювали з гнізд молодих граків на Солоноозерній ділянці Чорноморського БЗ (Великанов, 1936).

На Кінбурнському п-ові у с. Покровка на оз. Лопушне ми спостерігали 02.04.2016 як орлан-білохвіст пікірував на лебедя-шипуну, що насиджував кладку. Також орлан робив кілька спроб сісти на платформу з гніздами довгоногів, чоботарів та річкових крячків, але піддавався агресії останніх. На околиці зазначеного села дорослий орлан 23.02.2014 сів на дерево біля курника, але був наляканий людьми.

Пара орланів, котра гніздилась на Ягорлицькому куті (особ. повід. Ю.О. Москаленка), регулярно літала полювати на острови Чорноморського БЗ, де гніздяться колоніально водно-болотні птахи.

Лімітуючі фактори, охорона. На гніздовій ділянці біля с. Покровка на Кінбурнському п-ові за увесь простежений період гніздування (2010–2021 рр.) лише два рази вилетіли пташенята у 2019 і 2020 рр. Причиною неуспішного гніздування орланів-білохвостів на цій гніздовій ділянці були: фактор занепокоєння, в першу чергу через проведення лісгосподарських робіт та проїзд транспорту (9), можливе погіршення кормової бази (1). Хоча орлани не покидають гніздо через короточасне турбування, але тривала відсутність птахів, на нашу думку, призводить до розорювання кладок круком.

Гніздо орланів на Широколанівському полігоні загинуло від вогню: залишки гнізда, що обгоріли, знайдені на землі. Сліди пошуку металу «золотошукачами», вказують на те, що гніздо, могли скинули люди, або воно почало горіти на дереві внаслідок випалювання трави в лісосузі. В інших випадках, за винятком чотирьох, гніздування в лісосузгах також було не успішним, внаслідок фактору занепокоєння (робота сільгосптехніки), що призвело, на нашу думку, до руйнування кладок круком.

Відомі випадки спилювання дерев із гніздами, а також відстрілу орланів для виготовлення опудал або заради забави. Відомий випадок загибелі орлана від ураження струмом на ЛЕП (Кінбурнський п-ів).

З гнізд вилучають пташенят та відловлюють дорослих птахів у комерційних та інших цілях¹¹³. Загрозу для виду може становити поїдання мишоподібних гризунів та інших тварин, отруєних на полях забороненими родентицидами.

Місця гніздування та зимівлі на Кінбурнському п-ові з акваторіями знаходяться під охороною РЛП «Кінбурнська коса», НПП «Білобережжя Святослава», Чорноморського БЗ. Тилігульський лиман має значення для годівлі виду, входить в територію двох регіональних ландшафтних парків. Також вид охороняється у водно-болотних угіддях міжнародного значення: «Ягорлицька затока» та «Тилігульський лиман».

На території Кінбурнського п-ова проводилася підгодовля орланів-білохвостів у рамках проєкту Товариства охорони птахів України (Петрович, Редінов, 2007в). Для підгодовлі були використані нутрощі бичка та тушки інших тварин. Частина підкормки в першу ж ніч була забрана лисицями (*Vulpes vulpes*) та вовками (*Canis lupus*). Першими підкормку знаходили та починали нею живиться воронові птахи. Результати підгодовлі наведено у таблиці 55.

¹¹³ – Дивіться розділ 6.

Таблиця 55

**Відвідування місця підгодівлі орланами-білохвостами
і вороновими птахами**

Дата	Викладена підкормка (тушки)	Кількість птахів на підкормці, особин			
		<i>Haliaeetus albicilla</i>	<i>Pica pica</i>	<i>Corvus cornix</i>	<i>Corvus corax</i>
25.01	1 лисиця та 2 єнотоподібні собаки	1 sad.	10	2	13
26.01	1 єнотоподібний собака	2 sad.	3	2	7
27.01	-//-	1 ad. + 1 sad.	8	5	8
28.01	-//-	3 sad.	8	5	11
29.01	-//- і 1 кішка	5 sad.	10	7	13
30.01	1 кішка	1 ad. + 2 sad.	8	6	10
31.01	1 бродяча собака	1 ad. + 3 sad.	12	3	6
01.02	1 лисиця	1 ad. + 4 sad.	10	6	8
02.02	1 єнотоподібний собака	2 ad. + 7 sad.	10	1	13

Встановлено, що орлани охоче поїдають їжу, але доцільності в проведенні цієї роботи, на нашу думку, немає. До того ж вона досить трудомістка й вимагає вирішення низки проблем, наприклад, отримання та збереження корму від поїдання і розкрадання вороновими птахами та хижими ссавцями.

В окремих випадках орлани можуть створювати потужний фактор турбування для колоніальних водно-болотних видів птахів, що гніздяться на островах.

НПП «Білобережжя Святослава» у рамках співробітництва з Товариством охорони птахів України для орланів було встановлено кілька гніздових платформ в соснових насадженнях на Кінбурнському п-ові, але птахи їх не зайняли.

Військове вторгнення росії призвело до масштабних пожеж на Кінбурнському п-ові та загалом на Нижньодніпровських пісках, викликаних веденням бойових дій, починаючи з березня 2022 р. і до цього часу. Це, безперечно, негативно вплинуло на місцеву популяцію гніздових орланів-білохвостів.

Різне. Залишки орлана-білохвоста знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственский, 1960) та о. Березань (Горобець, Яненко, 2015; Горобець, 2017).

На монетах античного міста-країни Ольвія, що розташоване на березі Бузького лиману, з 440 р. до нашої ери по 230 р. нашої ери протягом майже 700 років карбували зображення орлана-білохвоста, що сидить на дельфіні в різних реверсах та інші сцени, де він присутній. З переглянутих нами за каталогом 399 ольвійських монет (Анохин, 1989), на 199 (38%) зображений

орлан, тоді як на монетах інших античних міст зображення його поодинокі. У трактуванні цієї сцени орел (орлан) символ бога Зевса. Цікаво, що історики вважають, що зображений саме орел (Алексеева и др., 1984), а не орлан. На нашу думку, зображення орлана має місцеве походження. Сцена поїдання трупа дельфіна орланом цілком реальна (Петрович, Редінов, 2008в).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – I, II, CITES – I.

Зимняк – *Buteo lagopus* (Pontoppidan, 1763)

Звичайний пролітний та зимуючий вид.

Чисельність, особливості екології. Зустрічається повсюдно, чисельність коливається за роками і протягом календарної зими, що відмічав ще Л.Ф. Назаренко (1958)¹¹⁴. У місцях з високою чисельністю мишоподібних гризунів вони можуть утворювати скупчення. Наприклад, взимку 2009/2010 рр., що характеризувалася сильними снігопадами та мінусовими температурами, 04.02.2010 на двох сусідніх полях біля с. Рівне Миколаївського (Очаківського) району ми облікували 38 зимняків.

В окремих птахів, мабуть, формується зв'язок із територією в місцях зимівлі. Саме цим ми пояснюємо те, що зимняк, судячи за розміром – самка, окрикував людину, кружляючи над нею й супроводжуючи її близько 250 м (09.02.2005) та 100 м (08.03.2005) від одного й того ж місця, злітаючи з дерева. Таку ж поведінку ми спостерігали 06 та 23.11.2005. Під час зимівлі частина зимняків, імовірно, тримаються парами.

Зимняки сидять на деревах та землі, рідше на опорах ЛЕП, зокрема поруч із автошляхами зі жвавим рухом (фото 37).

Колекційний матеріал (n = 2): № 102. 03.03.1963. Кінбурнський п-ів. С.Ю. Мілінський (МПЧБЗ); № 103. 1963 р. так само.

Міграції. Весняна міграція простежена з кінця лютого до середини квітня: 20.02 (1998 р.) – 14.04 (2005 р.). Середня дата закінчення міграції (n = 19) – $28.03 \pm 1,9$ (SD = 8,39) діб, медіана – 29.03 (11.03–14.04). (табл. 56).

Зазвичай, зимняки летять поодинокі, парами чи групами по 3–5 особин, а 30.03.2005 в лісосмузі біля с. Катеринівка Миколаївського (Ве-

Фото 37. Зимняк. 21.01.2016. Кінбурнський п-ів, ок. с. Геройське. Фото О.С. Настаченка.

¹¹⁴ – Перебування виду підтверджено супутниковим міченням (Гаврилюк, 2015; <https://app.anitra.cz/share/map/620bfba4aafce>).

селинівського) району спостерігали зграю з 22 зимняків та 4 звичайних качоків, що сиділи на деревах.

Восени зимняки з'являються наприкінці вересня – початку листопада (табл. 56). Середня дата появи птахів ($n = 13$) – $18.10 \pm 4,3$ ($SD = 15,49$) діб, медіана – 17.10 (25.09–14.11).

Таблиця 56

Фенологія міграцій зимняка протягом 1987–2024 рр.

Місце спостереження	Приліт восени	Останнє спостереження весною
район ПЗ «Єланецький степ»	28.09.2000, 16.10.2017 ¹	25.03.2000, 23.03.2001, 02.04.2002
захід області, пониззя р. Чичиклія	17.10.1998, 21.10.2001, 04.10.2005	02.04.1995, 22.03.1996, 02.04.1997, 29.03.1999, 14.04.2005, 20.03.2011
приморські райони, Кінбурнський п-ів	16.10.2010, 09.11.2014, 23.10.2016, 01.11.2018, 14.11.2019, 25.09.2020, 10.10.2021 ²	24.03.2001, 27.03.2003, 05.04.2005, 22.03.2006, 11.03.2012, 30.03.2014, 13.03.2016, 30.03.2018, 31.03.2019, 08.04.2021
ок. с. Нове Життя, Баштанський р-н	28.10.2022 ³	–

Примітки. ¹ – птаха сфотографував І.Є. Моїсєєв (особ. повід.); ² – птаха спостерігав Є.М. Чернолев (особ. повід.) у пониззях Тилігульського лиману; ³ – В.О. Новак (<https://ebird.org/>).

Взимку іноді спостерігаються переміщення зимняків, схожі на весняну чи осінню міграції. Наприклад, при складних метеоумовах (сніг, ожеледиця) на Кінбурнському п-ові біля с. Покровка 19.01.2016 спостерігали проліт у південному напрямку щонайменше 40 особин.

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 25.02–16.04 та 19.10–16.11 (Пилюга, 2000). Л.Ф. Назаренко (1958) у районі Нижнього Придністров'я спостерігав їх появу восени на початку жовтня, а відліт – до середини травня: 10.10 (1952 р.) – 17.05 (1950 р.). Біля с. Іванівка в околицях м. Херсон зимняк здобутий Й.К. Пачоським 30.04.1907 (Баккал, 2019). Біля с. Любопіль Одеського (Лиманського) району Одеської області зимняка ми спостерігали 26.04.1998. Біля с. Загорянівка Херсонського (Білозерського) району Херсонської області зимняк нами помічений 26.09.2015.

Живлення. Полкують зимняки переважно на мишоподібних гризунів на полях, перелогах, степових ділянках та біля автошляхів (Назаренко, 1958; наші дані). Спостерігали також успішне полювання на ласицю. Д.О. Подушкін (1913) писав, що зимняки здобували на Дніпровсько-Бузькому лимані поранених мисливцями качок, а також поїдали загиблих качок. Спостерігали випадок внутрішньовидового клептопаразитизму: зимняк відібрав здобич (мишоподібного гризуна) у іншого зимняка.

Лімітуючі фактори, охорона. Зимняки потрапляють під постріли браконьєрів. Відомі випадки загибелі від зіткнення з автотранспортом. Птахи також гинуть внаслідок дератизаційних робіт на полях, поїдаючи отруєних гризунів тощо¹¹⁵.

Зимняк охороняється на територіях багатьох заповідних об'єктів області, де є відкриті степові ділянки.

Охоронні статуси: БК – III, БонК – II, CITES – II.

Степовий канюк – *Buteo rufinus* (Cretzschmar, 1827)

Нечисленний гніздовий, мігруючий, рідкісний кочуючий влітку та нечисленний зимуючий вид.

Поширення, чисельність. Під час вивчення орнітофауни штучних лісонасаджень у період між 1936–1967 рр. вид не виявлений (Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Волчанецкий, 1959; Волчанецкий и др., 1970). У наступні 20 років у потенційних місцях гніздування виду, дослідження практично не проводилися.

У 1991 р. степового канюка знайдено на гніздуванні в заказнику «Рацинська дача», в 1990-х рр. його спостерігали також в інших куточках області (Костюшин, 1994; Костюшин, Мирошніченко, 1995; Костюшин, Прокопенко, 1995; Гринченко и др., 2000) (рис. 42, табл. 57).

У 1988–1993 рр. в області було детально обстежено 10 заповідних об'єктів, серед яких і заказник «Рацинська дача», але степового канюка спостерігали лише в заказнику «Єланецький» – з 1993 р., хоча ця територія відвідувалася і в 1992 р. (Костюшин, 1994; Костюшин, Мирошніченко, 1995). На базі цього заказника в 1996 р. створено ПЗ «Єланецький степ». У цьому заповіднику й на прилеглій території вже в перший рік нашої роботи (2000) гніздування виду було доведено. Про те, що птахи тут гніздилися й раніше, свідчать також результати інвентаризації орнітофауни заповідника: 26.06–04.07.1997 М.О. Осипова спостерігала до 8 степових канюків (Проект..., 1997). Оскільки спостереження проводили після вильоту пташенят, можна припустити, що тоді тут гніздилися 2 пари. У 2000–2009 рр. у заповіднику та його охоронній зоні гніздилися 3, лише у 2002–2004 рр. – 4 пари. Птахи виявлені й на прилеглій території (табл. 57). Крім того, у 2001 р. дві пари степового канюка знайдені в басейні р. Громоклія неподалік від межі заповідника (Стригунов и др., 2003).

На заході області степового канюка спостерігали в післягніздовий період із середини 1990-х рр.: 29.07 (1998 р.) – 30.08 (1995 р.) (Рединов, 1999).

¹¹⁵ – Див. розділ 6.

У 2005 р. на території військових полігонів і поруч з їх межами знайдено гнізда 6 пар (табл. 57). Вірогідно, степові канюки почали гніздитися тут із 2003 р.: самку, котра полювала, спостерігали біля с. Широколанівка 25.05.2003. У той же час, колонії граків, де знайдено гнізда двох пар, оглянуті нами у травні 2003 р., але канюків там не виявлено. Хоча це ще не говорить про відсутність виду, оскільки степові канюки ведуть потайний спосіб життя (Рєдинов, 2010а). У наступні роки птахи продовжували гніздитися у вказаному районі, у 2012 р. підтверджено гніздування 6 пар.

У 2005 р. гніздування доведено в Миколаївському (Очаківському) районі, де птахів спостерігали у гніздовий період із 2004 р. (Рєдинов, Петрович, 2007; табл. 57). У заказнику «Рацинська дача» у 2002–2006 рр. степовий канюк на гніздуванні не знайдений (Олейник, Рєдинов, 2006).

На підставі літературних даних (Стригунов и др., 2003, 2008б; Милобог 2012), наших спостережень та повідомлень колег, укладено кадастр знахідок виду у гніздовий період (табл. 57, рис. 41).

Таблиця 57

**Перелік реєстрацій степового канюка в гніздовий період
протягом 1987–2024 рр.**

№	Місце спостереження	Кількість, пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
1	Кульбакине	2	09.04.2010 – 2 особини полювали на аеродромі і поруч з ним. Птахи трималися в даному районі і в наступні роки: 18.06.2017, 07.06.2019, 09.06.2020	Рєдинов К.О., Петрович З.О.; Степовий Р. (фото) ^{1,3}
Баштанський район				
2	ок. с. Привільне	1	25.05.1993 – 1 особина полювала на степових схилах р. Інгул. 05.06.2008 – 1 особина вилетіла з гаю біля південної околиці села	Костюшин, 1994 Рєдинов К.О.
3	ок. с. Старогорожене	1	24.05.1993 – 1 особина полювала на степових схилах р. Інгул	Костюшин, 1994
4	ок. с. Братське	1	21.06.2002 – територіальна пара	Стригунов та ін., 2008б
5	в 1 км на північ від с. Сухий Став (Червоний Став)	1	10.06.2008 – 1 особина сиділа на дереві	Рєдинов К.О.
6	в 2–3,5 км на схід від с. Явкіне	2	10.06.2008 – 2 особини полювали окремо. 17.06.2022 – 1 особина	Рєдинов К.О.; Новак В.О. ²

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
7	в 4-х км на північний захід від с. Вільна Поляна	1	29.05.2009 – 1 особина полювала в балці	Редінов К.О.
8	ок. с. Мар'ївка та с. Виноградівка	1	26.06.2015 – по 1 особині	Кузьменко, Кузьменко, 2018
9	ок. с. Новофонтанка	1	11.07.2015 – 3 особини сиділи на лузі в заплаві р. Інгул, в том числі молоді	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський (Березанський) район				
10	в 1 км на північний схід від с. Лугове	1	07.05.2008 – жила гніздо в лісосмузі. 06.05.2021 – на південний захід від села зафільмовано дорослого птаха	-//-; В.В. і Т.Р. Нікуленки ²
11	в 2-х км на захід від с. Матіасове	1	05.05.2007 – жила гніздо в лісосмузі	Редінов К.О., Петрович З.О.
12	в 2 км на південний схід від с. Яблуня	1	Травень 2010 р. – жила гніздо в лісосмузі в колонії чапель в насадженні на схилі Березанського лиману. Птахів спостерігали в цьому місці з 2006 р.	Петрович З.О.
13	ок. с. Тузли	1	08.05.2008 – 1 особина пролетіла. 08.06.2020 – жила гніздо в лісосмузі	Редінов К.О., Панченко П.С., Петрович З.О., Форманюк О.О.
14	в 4–6 км на північ від с. Ташине	2	з 2008 р. птахів спостерігали в балках Велика і Мала Злодійка	Редінов К.О., Петрович З.О.
15	в 1 км на захід від с. Анталолівка	1	07.06.2011 – пара сиділа на полі. 18.04.2018 – 1 особина	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О., Гержик І.П.
16	ок. с. Бессарабка	1	07.04.2013 – 1 особина в балці	Панченко П.С., Форманюк О.О.
Баштанський (Березнегуватський) район				
17	в 2-х км на північний захід від с-ща Березнегувате	1	07.06.2008 – 1 особина над полем	Редінов К.О.
18	в 2-х км на південний схід від с-ща Березнегувате	1	23.06.2020 – 1 особина полювала на зібраному полі	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
19	в 6 км на захід від с. Лепетиха	1	31.03.2010 – 1 територіальна особина в балці	Редінов К.О., Петрович З.О.

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
20	в 1 км на північ від с. Отрадне	1	10.06.2008 – територіальна пара. 17.06.2022 – 1 особина	Редінов К.О.; Новак В.О. ²
Баштанський (Новобузький) район				
21	ок. с. Майське	1	24.06.2020 – 1 особина полювала в балці	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський (Веселинівський) район				
22	ок. сіл Іванівка, Кубряки, Широколанівка	5	2005 р. – гнізда 5 пар знайдені в лісосмугах. У післягніздовий період птахів спостерігали з 1990-х рр.	Редінов, 1999; Редінов, Петрович, 2007
23	в 1 км на захід від с. Гамове	1	18.06.2016 – 1 особина полювала в балці	Редінов К.О.
24	в 3-х км на південний схід від с. Новосвітлівка	1	27.04.2014 – гніздо в лісосмузі біля балки на кордоні областей	-//-
25	ок. с. Катеринівка	1	20.05.2018 – 1 особина сиділа на дереві	-//-
Вознесенський (Веселинівський) район				
26	в 2 км на північ від с. Луб'янка	1	04.05.2016 – знайдено незайняте птахами гніздо	Гаврилюк та ін., 2019
Вознесенський район				
27	ок. с. Вознесенське	2	1991 р. – знайдено гнізда 2 пар на північній околиці заказника «Радинська дача»	Гринченко и др., 2000
28	ок. с. Малосолоне	1	18.06.2001 – 3 поодинокі особини	Стригунов та ін., 20086
29	ок. с. Манне	1	29.03.2014 – знайдено жиле гніздо в балці на маслинці (фото 44)	Петрович О.З.
30	ок. с. Трикрати	1	29.05.2015 – 1 особина полювала в 1 км на північ від села. 20.05.2019 – 1 особину спостерігали в балці біля вершини урочища «Василева пасіка»	Редінов и др., 2007а; Артамонов та ін., 2024
31	ок. с. Трудове	1	02.05.2016 – 1 особина	Гаврилюк та ін., 2019
Миколаївський (Вітовський) район				
32	ок. с. Михайло-Ларине	1	13.06.1992 – 1 особина	Черничко І.І. / Гринченко и др., 2000
33	ок. с. Галицинове	1	11.06.2006 – 1 доросла особина	Олійник Д.С.

№	Місце спостереження	Кіль-ть, пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
34	в 2-х і 6 км на північ від с. Капустине	2	24.05.2009, 12.05.2013 – 2 особини в балці Капустяній. 21.04.2019, 03.07.2022, 11, 13.05.2023, 03.04.2024 – 1 особина. 10–11.04.2024 – пара кружляє біля гнізда	Редінов, Петрович, 2011б; Редінов К.О., Олійник Д.С.; Степовий Р. (фото) ^{1,3}
35	в 6 км на південний захід від с. Лимани	1	05.05.2013 – 1 особина поблизу гнізда в лісосмузі. Приналежність гнізда виду встановити не вдалося. Можливо, воно займалось птахами, але було покинуто внаслідок рубок	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
36	ок. с. Зайчівське	1	24.04.2014 – знайдено гніздо на одиночному дереві у балці. Тоді тут гніздилися дві пари. 25.06.2017 – 1 особина. 13.04.2024 – пара птахів біля цього річного гнізда	Степовий Р. (фото, особ. повід.) ¹
Вознесенський (Єланецький) район				
37	ПЗ «Єланецький степ» і його охоронна зона	4	26.05.1993 – 2 особини спостерігали у заказнику «Єланецький», що пізніше увійшов до складу заповідника. У 2000–2009 рр. гніздилися 3–4, у 2020 р. – 3 пари	Костюшин, 1994 Стригунов та ін., 2008б; Редінов, 2010; Редінов К.О.
38	в 8 км на схід від с. Калинівка	1	2000 р. – жиле гніздо в лісосмузі	Редінов, 2010
39	в 4 км на захід від с. Новоолександрівка	1	2001 р. – жиле гніздо в лісосмузі. У наступні роки птахів не виявлено	-//-
40	ок. с. Богодарівка	1	17.05.2008 – 1 особина в долині р. Гнилий Єланець. 13.06.2014 – 1 особина там же переслідувала малого підорлика	Редінов К.О., Петрович З.О.
Баштанський (Казанківський) район				
41	ок. с. Любомирівка	1	24.05.2002 – 1 особина	Стригунов та ін., 2008б
42	На південь від с. Суходілля	1	06.06.2008 – територіальна пара в балці	Редінов К.О.
43	в 2-х км на захід від с. Зоря	1	31.05.2010 – 1 особина біля заказника «Володимирівська дача»	Редінов и др., 2020в

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
44	в 5,5 км на південний схід від с. Володимирівка	1	28.05.2018 ⁴ – 1 особина вилетіла з лісосмуги зростаючої між балкою та полем. В околицях цього села було знайдено й гніздо	Рединов и др., 2020в; Милобог 2012
45	в 1 км на південь від с. Шевченкове	1	28.05.2018 – 1 особина вилетіла з лісосмуги, зростаючої на схилі балки	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський район				
46	в 3-х км на захід від с. Червоне Поле	1	2005 р. – жиле гніздо в лісосмузі	Редінов, Петрович, 2007
47	в 6 км на північ від с. Чемерлієво	1	06.04.2012 – жиле гніздо на поодинокій маслинці вузьколистій на пасовищі (фото 45а,б). Територіальну пару спостерігали і в травні 2010 р.	Редінов К.О., Петрович З.О.
48	ок. с. Баланове	1	09.04.2017 – 1 особина полювала	Петрович З.О.
49	ок. с. Володимирівка		17.04.2017 – жиле гніздо	-//-
50	між с. Кир'яківка і с. Петрівка	1	08.06.2019 – 1 особина сиділа на опорі ЛЕП	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
51	ок. с. Нечаяне	1	17.04.2017 – жиле гніздо в гаю	Петрович З.О.
52	ок. с. Кам'яна Балка	1	02.05.2016 – 1 особина	Гаврилюк та ін., 2019
Баштанський (Новобузький) район				
53	ок. м. Новий Буг	1	18.06.2001 – 3 поодинокі особини	Стригунов та ін., 2008б
54	в 1 км на захід від с. Пелагіївка	1	05.06.2008 – територіальна пара	Редінов, Петрович, 2011б
55	ок. с. Щасливе (Щорсове)	1	21.05.2002 – 1 особина	Стригунов та ін., 2008б
56	в 1 км на схід від с. Пелагіївка	1	12.06.2014 – 1 особина полювала в долині річки	Редінов, 2015
Миколаївський (Новоодеський) район				
57	в 2-х км на північний захід від с. Новосафронівка	1	17.05.2008 – територіальна пара	Редінов, Петрович, 2011б
58	в 7 км на південний захід від с. Новошмідтівка	1	12.05.2013 – жиле гніздо на поодинокій маслинці у відрозі балки долини р. Сухий Єланець	Редінов К.О., Олійник Д.С.
Миколаївський (Очаківський) район				
59	в 6 км на схід від с. Благодатне	1	02.05.2005 – жиле гніздо в лісосмузі поблизу поду. Птахів спостерігали і в 2004 р.	Редінов, Петрович, 2007

№	Місце спостереження	Кіл-ть, пар	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
60	в 2-х км на південь від с. Кам'янка	1	15.04.2007 – жила гніздо в лісосмузі біля каналу зрошення	Редінов К.О., Петрович З.О.
61	в 4-х км на південь від с. Матросівка	1	15.04.2010 – жила гніздо у лісосмузі. Птахів спостерігали з 2008 р. у прилеглій балці Аджигол	-/-
62	в 1,5 км на північ від с. Матросівка	1	05.05.2013 – жила гніздо в лісосмузі	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
63	в 3-х км на південний схід від с. Осетрівка	2	18.04.2005 – жила гніздо в лісосмузі поблизу аеродрому. У 2017–2019 рр. було 2 гнізда 2 пар	Редінов К.О., Петрович З.О.
64	в 2-х км на північ від с. Дніпровка	1	24.04.2017 – жила гніздо в лісосмузі між полями	-/-
65	в 2-х км на захід від с. Солончаки	1	12.05.2019 – жила гніздо в лісосмузі між полями	Петрович З.О.
66	ок. с. Червоне Парутине	1	10.05.2021 – жила гніздо в лісосмузі між полями	-/-
Первомайський район				
67	ок. с. Остапівка	1	09.07.1994 – 1 особина в заплаві р. Велика Корабельна	Гринченко и др., 2000
68	ок. с. Зелені Кошари	1	11.06.2011 – 1 особина біля лісового масиву	Редінов К.О., Олійник Д.С.
69	ок. с. Софіївка	1	06–07.2012 – неодноразово спостерігали поодиноких птахів біля «Літнього хутіра Скаржинського»	Редінов О.О.
Баштанський (Снігурівський) район				
70	ок. с. Новософіївка	1	25.06.2015 – 1 особина	Кузьменко, Кузьменко, 2018
Баштанський (Березнегуватський) район				
71	на схід від с. Любомирівка	1	29.04–04.05, 10.05.2022 – 1–2 особини	Новак В.О. ²

Примітки. ¹ – <https://iNaturalist.org/>; ² – <https://ebird.org/>; ³ – <https://ukrbirds.org/>; ⁴ – невірно вказано дату – 29.05.2018.

Степовий канюк виявлений на гніздуванні й на прилеглій території, зокрема, в Одеській області (Кодруль, 2016; наші дані). На Нижньодніпровській піщаній арені птахи виявлені на гніздуванні вперше 02.06.2017 – знайдене гніздо на околиці соснового лісу біля с. Іванівка (Москаленко, 2018).

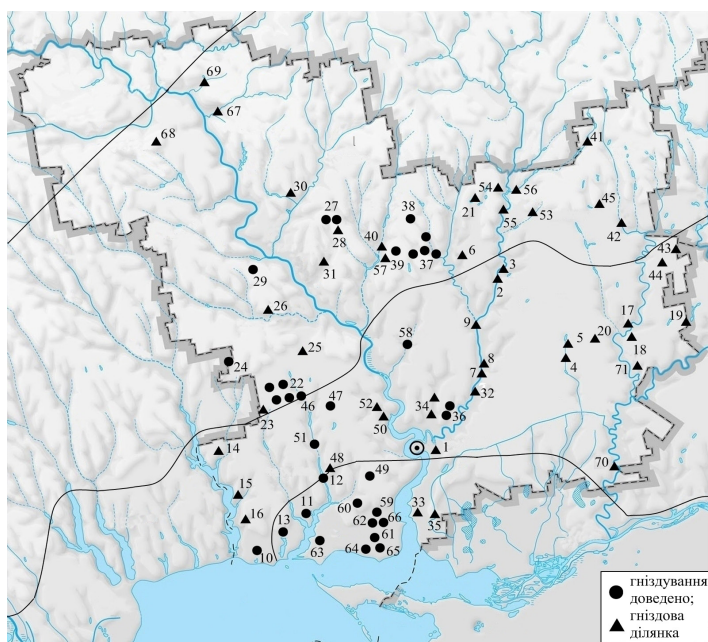

Рис. 41. Поширення степового канюка у 1990–2024 рр. Нумерація відповідає таблиці 57.

Загалом у 2000–2021 рр. виявлено понад 70 місць доведеного або вірогідного гніздування (табл. 57). Сучасна чисельність виду оцінена нами приблизно у 100 пар (Рединів, 2010а).

Для степової частини Миколаївської області Ю.В. Милобог (2012) оцінює чисельність подібно – 89–101 пара. Ним виявлено 23 пари: 7 – у байрачних лісах, 2 – у плакорних та інших лісах, 14 – у лісосмугах (рис. 42). У Червоній книзі України показано 5 місць гніздування степового канюка на території Миколаївської області (рис. 43).

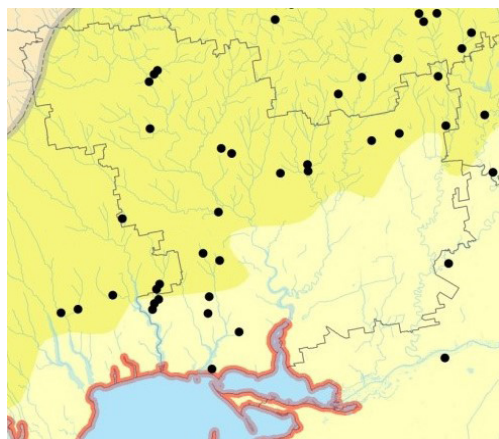

Рис. 42. Місця гніздування степового канюка в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

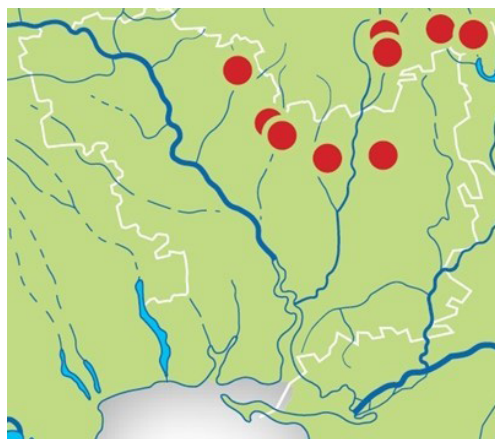

Рис. 43. Місця гніздування степового канюка згідно із Червоною книгою у Україні (за: Стригунов, 2009).

Приліт. Весняна міграція не виражена. Судячи з фенології прильоту птахів до Кіровоградської (13.03–7.04) та Київської (02.03–25.03) областей (Домашевський, 2008; Шевцов, 2008б), степові канюки летять уже наприкінці лютого – на початку березня. В пониззях Тилігульського лиману Є.М. Чернолев сфотографував¹¹⁶ пролітного птаха 21.02.2021.

Біля м. Южне (Одеська область) проліт двох поодиноких птахів у північному напрямку спостерігали 18.03.2014. Над м. Очаків степовий канюк пролетів у північно-східному напрямку 25.03.2022. На Кінбурнському п-ові пізньопролітних поодиноких особин відмічали 02.05.2000 (Гринченко и др., 2000), 09.05.2009 (sad.) (Рединов, 2010), 04.05.2017 (Москаленко, Плющ, 2018а). На прилеглий території, Івано-Рибальчанська ділянка Чорноморського БЗ, поодиноких птахів спостерігали 16.04.2003 та 29.05.2003 (Москаленко, 2008б). У ПЗ «Єланецький степ» молодого птаха бачили 29.05.2005. На початку травня у степових канюків з'являються пташенята, тому ці особини, безсумнівно, були кочуючими птахами.

Розмноження. Вірогідно, молоді птахи (однорічні) не беруть участі в розмноженні, на що вказують їх травневі зустрічі та дані кільцювання. Так, від птаха, за кільцьованого пташеням на стаціонарі №1 у 2001 р., отримано зворот на наступний рік: знайдений загиблим 05.07.2002 на заході Туреччини. Інший молодий степовий канюк, за кільцьований пташеням 04.06.2000 в Олександрійському районі Кіровоградської області, виявлений загиблим 15.03.2001 на відстані 34 км від місця свого народження (Шевцов, 2008а). Це свідчить про те, що нестатевозрілі птахи можуть проводити час, як у місцях свого народження, так і кочувати на міграційних шляхах, у гніздовому ареалі, на місцях зимівлі й навіть за їх межами.

На гніздових ділянках птахи з'являються в лютому – березні, що залежить від погодних умов. Як показали наші спостереження (стаціонар №2), деякі пари тримаються в районі гнізда протягом усього року. Наприклад, 12.01.2005 обліковано дорослу самку у граківні. Тут же самку та самця, окремо чи разом, спостерігали 18.01, 29.01, 09.02, 22.02, а пізніше вони успішно вивели пташенят (Рединов, Петрович, 2007). В осінньо-зимовий період 2005/2006 рр. (19.11, 23.12, 11.01) пара також трималася в районі цього ж гнізда і знову успішно гніздилася. В іншій парі, виявленої навесні 2005 р., обидва птахи також в осінньо-зимовий період (23.11, 23.12, 11.01) трималися поблизу гніздової ділянки. Не виключено, що інші птахи теж кочують неподалік від місць гніздування. В околицях м. Очаків пару поблизу місця гніздування бачили 17.02.2007 та 06.12.2009, а окремих птахів – 17.01.2007 та 13.01.2008.

¹¹⁶ – <https://uabirds.org/>.

Для гніздових територій степового канюка необхідною умовою є наявність поблизу степових ділянок, що зазначено й іншими дослідниками (Шевцов, 2001; Ветров, 2002; Домашевский, 2004; Сыжко, 2005). Навіть тоді, коли птахи гніздилися в лісосмугах серед полів, як максимум, за 1,5 км від гнізда знаходилися одна – дві балки або перелоги. На гніздових ділянках більшості пар (90%) знаходились водно-болотні угіддя: долини річок, ставки, заболочені ділянки тощо.

Згідно з нашими спостереженнями, для степового канюка характерний гніздовий консерватизм по відношенню до гніздової території, в межах якої він пластичний у виборі місця для гнізда. Так, на стаціонарі №1 три пари гніздилися на одних і тих же гніздових ділянках мінімум по 9–10 років (2000–2009 рр.). При вибіркового обстеженні стаціонару №1 у 2016 р. пара степових канюків виявлена на відомій з 2000 р. гніздовій ділянці. На цій же гніздовій ділянці птахи гніздилися і в 2021 р.

На стаціонарі №2 п'ять пар із шести гніздилися на одних і тих же гніздових ділянках у всі роки досліджень (2005–2014 рр.), одна пара після невдалого гніздування зникла, але у 2012 р. знову були зайняті всі шість гніздових ділянок.

На гніздових ділянках ($n = 10$) птахи використовували – $3,8 \pm 0,4$ ($SD = 1,23$) гнізд, медіана – 3,5 (2–6). Наприклад, на стаціонарі №1 дві пари протягом 6 років змінили по 5 гнізд кожна. Одна пара два сезони поспіль будувала гнізда на одному й тому ж розгалужені гілок дерева. Одна з пар за 6 років спостережень змінила 4 гнізда, причому в одному з них гніздилася 3 роки. На стаціонарі №2 п'ять пар у 2005–2009 рр. будували нові гнізда чи займали старі (Рединов, 2010а).

При зміні місця гніздування степові канюки будували нове гніздо (або займали й добудовували чуже) в межах гніздової ділянки на відстані від 10 до 2500 м від гнізда, в якому гніздилися в попередньому сезоні.

Розміри гніздової території пари встановити складно. Гнізда окремих пар знаходяться неподалік одне від одного, а мисливські ділянки можуть перекриватися. Тобто, між птахами існує візуальний контакт протягом усього гніздового сезону. Наприклад, на стаціонарі №1 у 2003 р. найменша відстань між гніздами 4 пар була близько 1,4, 2,3 та 2,7 км. На стаціонарі №2 у 2005 р. відстань ($n = 5$) між гніздами була від 2,5 до 7, у середньому – 4,9 км. Найбільш віддалені гнізда розміщувалися на відстані 15 км одне від одного. У двох випадках пари гніздилися з протилежних сторін одного поля (Рединов, Петрович, 2007). У заказнику «Рацинська дача» гнізда знаходилися за кілометр одне від одного (Гринченко и др., 2000).

У п'яти випадках причиною зміни місця розташування гнізда було знищення гніздових дерев. Причини, через які птахи залишають гніздові території, вірогідно, – неуспішне гніздування, тривала дія фактору занепокоєння та погіршення кормових умов.

Вокалізуючу самку, що сидить на гілці біля гнізда (видавала крики «каг-каг-ках»), спостерігали 11.03.2007. Шлюбні польоти спостерігалися у III декаді березня (26.03.2000, 23.03.2001) – на початку квітня (01.04.2001). Вони являють собою неодноразово повторювані набір висоти з наступним пікіруванням зі складеними крилами, що супроводжується криками. Птахи можуть підніматись на висоту до кілометра. У токуванні беруть участь обидва партнери, а в період яйцекладки – тільки самець. Степовий канюк, на відміну від звичайного канюка, досить мовчазний, як у період шлюбних ігор, так і під час насиджування й вирощування пташенят. Знайдена 16.03 у гнізді ціла полівка, принесена до нього, мабуть, самцем з метою залучення самки, що, ймовірно, є однією з рис шлюбної поведінки птахів.

Елементи токування самця спостерігали й у період вирощування пташенят, під час передачі корму самці, й навіть при стресовій поведінці. Так, 16.06.2003, приблизно за 0,5 км від гнізда, помічено пікірування самця з криками. Перед цим він із самкою окрикував людину, яка оглядала гніздо.

До ремонту або будівництва гнізд птахи приступають зазвичай у березні, іноді раніше. Гніздо, побудоване степовими канюками, але так і не використане ними в цьому репродуктивному сезоні, було знайдено вже 01.03.2002. Ще одне нове повністю готове гніздо було оглянуто 16.03.2002. Пара трималася біля підновленого гнізда граків 02.03.2013 (околиці с. Дар'івка, Херсонська область) та 03.03.2013 (стаціонар №2). Птах ніс будівельний матеріал у лапах до грачиного гнізда 15.03.2014 (околиці с. Посад-Покровське, Херсонська область). У Баштанському (Казанківському) районі Миколаївської області 01.03.2009 знайдено щойно збудоване гніздо, в якому птахи добудовували лоток (Милобог, 2012).

Чи приймає участь самка в процесі будівництва гнізда, не з'ясовано. Самця, який укладав дзьобом стебла чортополоху та соняшника у старому багаторічному гнізді, спостерігали 13.03.2001.

Степові канюки будують гнізда самостійно, іноді використовують, як основу, будівлі інших видів (або їх залишки), або займають готові гнізда, що належали раніше звичайному канюку, граку, круку, орлану-білохвосту, дещо їх добудовуючи. Відомо 7 випадків гніздування на 4 гніздових ділянках у старих покинутих колоніях граків. Причому, в одному випадку птахи побудували гніздо, використовуючи як основу відразу два, розта-

шовані поруч гнізда грака. Ще два випадки гніздування у колоніях граків ми спостерігали у Херсонській області.

У 2009–2010 рр. спостерігали успішне гніздування степових канюків у жилій грачиній колонії (стаціонар №3) чисельністю близько 50 пар. Канюки зайняли гніздо граків на периферії колонії, але останні її не кинули. Цікаво, що в попередні роки птахи гніздилися у прилеглій лісосмузі, приблизно за 300 м від колонії. Гніздування степових канюків у жилій колонії граків спостерігали і в Одеській області (Ветров и др., 2003б). У 2010 р. відмічено випадок гніздування степового канюка в гнізді сірої чаплі на периферії жилої деревної колонії чапель біля Березанського лиману.

Повністю самостійно степовими канюками гнізда були побудовані щонайменше вісім разів (6 пар). В одному випадку птахи збудували гніздо на місці розташування минулорічної споруди, яка повністю зруйнувалася взимку. Тривалість будівництва або ремонту гнізд не встановлено. Є лише одне спостереження: 13.03.2001 степові канюки трималися в районі гніздової ділянки, але гнізда не було. 01.04 воно вже було збудовано, і в ньому самка висиджувала повну кладку з 4 яєць. Розрахунки показують, що між 13.03 та датою появи першого яйця, пройшло 11–12 діб. У період насиджування та вирощування пташенят гніздо зазвичай добудовується, особливо лоток.

Як основний будівельний матеріал степові канюки використовують сухі гілки дуба, ясена, клена, гледичії колючої, робінії псевдоакації, верби; стебла соняшнику, бур'янів, кукурудзи тощо. У товщі гнізд також знаходили качани кукурудзи, шматки целофану, шматок гумової оболонки кабелю. Будівельний матеріал збирається поблизу гнізда. Ми спостерігали птаха, що ніс гілку в лапах з відстані близько 100 м від гнізда.

Лоток вистилається тонкими травинками, корінням бур'янів, соняшника, листям кукурудзи, соломою, корою дерев та матеріалами антропогенного походження: шматками целофану, ганчірки, синтетичних мішків, газет, синтетичної мотузки; яскравими обгортками від цукерок, сухим гноєм тощо. В одному гнізді знайдено використаний дитячий «Pampers». У період насиджування та вирощування пташенят степові канюки приносять у гніздо солому, частини вегетуючих рослин (бобові, ромашка, дикі та культурні злаки); поламані з дерев гілочки з бруньками, листям, плодами (абрикос), а також матеріали антропогенного походження.

Розміри гнізда: D (n = 17) – 78,8 (45–100); d (n = 10) – 26,1 (22–31); H (n = 16) – 51,4 (27–100); h (n = 9) – 9,22 (6–11) см. Розміри нових гнізд, побудованих степовим канюком (n = 3), були наступними: D – 74,7 (70–80); d – 26,5 (25–28); H – 47 (35–70); h – 8,3 (7–10). Розміри лотка відносно стабільні лише в період насиджування кладки, в подальшому він деформується та стає пласким. Гніз-

да степового канюка знайдено ($n = 71$) на дубі звичайному – 7 (9,9%), робінії псевдоакації – 8 (11,3), гледичії колючій – 25 (35,2), ясені – 4 (5,6), клені – 9 (12,7), вербі – 1 (1,4), софорі – 6 (8,5), абрикосі дикій – 2 (2,8), маслинці вузько-листій – 4 (5,6), в'язі – 4 (5,6), сосні – 1 (1,4); на висоті ($n = 57$)¹¹⁷ в середньому – $6,9 \pm 0,3$ (SD = 2,5) м, медіана – 6,0 (1,8–13,5) (фото 38–45а,б).

Діаметр дерев ($n = 12$), виміряних на висоті 40–50 см від рівня землі становив – $33,2 \pm 4,3$ м (SD = 2,5), медіана – 32,5 (10–65).

Фото 38. Гніздо степового канюка на маслинці в лісосмузі. 15.04.2007, ок. с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 39. Гніздо степового канюка в полезахисній лісосмузі на гледичії. 02.07.2015, Миколаївський (Веселинівський) р-н. Фото К.О. Редінова.

Фото 40. Гніздо степового канюка на сосні. 11.06.2016, ПЗ «Єланецький степ». Фото К.О. Редінова.

Фото 41. Гніздо степового канюка в полезахисній лісосмузі на ясені. 17.05.2007, ок. с. Іванівка, Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 42. Гніздо степового канюка в полезахисній лісосмузі на гледичії. 24.04.2014, ок. с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 43. Гніздо степового канюка в полезахисній лісосмузі на клені. 27.04.2014, ок. с. Новосвітлівка Вознесенського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

¹¹⁷ – 2,5; 3,5; 4; 4; 4; 5; 5; 5; 5; 6; 6; 6; 6; 7; 7; 7; 7; 7; 7,5; 8; 8; 8; 9; 9,5; 9,5; 10; 10; 11; 11; 12; 13,5; 5; 6; 6; 10; 12; 5; 10; 7; 10; 5,5; 6; 6; 6; 5; 8; 5,5; 6; 5; 4,3; 4,5; 10; 6; 4,5; 4,5; 4,5; 1,8 м.

Висота гніздових дерев варіювала від 3 (ясен) до 16 (робінія) м. Частина дерев були повністю сухими ($n = 3$) або мали сухі вершини ($n = 6$).

Фото 44. Гніздо степового канюка в балці на маслинці. 29.03.2014.
Вознесенський р-н. Фото О.З. Петрович.

Більшість пар гніздилися в лісосмугах, як у широких багаторядних, так і в одно- або дворядних, шириною 4–45 м, у всі сезони розмноження. Лише одна пара у гніздовий сезон 2001, 2005–2006 та 2021 рр. (стаціонар №1) використовувала природну деревно-чагарникову рослинність, що росла в балці в заповіднику «Єланецький степ». Гніздування ще однієї пари у 2003 р. помічено на одній із двох верб, що росли біля притоки р. Громоклія. У 2012 р. знайдено гніздо на поодинокій маслинці вузьколистій, що росла на степовій ділянці за 80 м від лісосмути (фото 45а), а в 2013 р. так само на поодинокій маслинці в балці (фото 45б). У 2014 р. знайдено гніздо в групі маслинок на днищі балки (фото 44).

Фото 45А. Гніздо степового канюка на маслинці на степовій ділянці. 12.04.2012, ок. с. Чемерлієво Миколаївського р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 45Б. Гніздо степового канюка на маслинці у відрозі балки долини р. Сухий Єланець. 12.05.2013, ок. с. Новошмідтівка Миколаївського (Новоодеського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Зазвичай, степові канюки будують (ремонтують) одне гніздо у гніздовий сезон (Стригунов, 1982; Шевцов, 2001). Але, ранньої весни 2002 р. (стаціонар №1) у двох пар було знайдено відразу по два нових гнізда на гніздовій ділянці кожної з них. У першій парі одне з гнізд було побудовано в тій же лісосмузі, де розташовувалося торішнє гніздо, в 200 м від нього (01.03.2002), а інше, жиле, – у сусідній, розташованій перпендикулярно лісосмузі (за 300 м від старого гнізда). Жиле гніздо, побудоване на основі старої будівлі хижаків чи воронових, мало невеликі розміри (можливо, воно раніше займалося птахами). У іншій парі, за 450 м від торішнього гнізда, 02.04.2002 знайдено нове гніздо, побудоване в лісосмузі на основі гніздової платформи звичайного канюка. Але птахи гніздилися в невеликому гнізді, побудованому на основі гнізда крука, що знаходилося в паралельній лісосмузі, за 350 м від нового гнізда й за 700 м від торішньої споруди. Терміни, будівельний матеріал та розміри будівель вказують на те, що «запасні» гнізда були споруджені саме степовими канюками, хоча сам процес їхнього будівництва нами не спостерігався. У 2003 р. обидві пари гніздилися саме в цих резервних спорудах. В околицях с. Благодатне (Миколаївський (Очаківський) район) 09.04.2007 на гніздовій ділянці степовий канюк висиджував кладку в одному із двох нових гнізд, старого гнізда, яке птахи займали в минулі роки, не було.

Поруч із степовим канюком спостерігали гніздування чорного шуліки – за 800 м, великого яструба – 200 м, звичайного канюка – 250 м, великого підсокола – 350 м, балабана – 1100 м, кібчика – 15 м, звичайного боривітра – 25 м. Майже у всіх гніздах степового канюка, або поруч із ними, гніздилися по 1–3 пари польових горобців. На півдні області у гніздах степового канюка оселяються й чорногруді горобці (*Passer hispaniolensis*) (Редінов, Петрович, 2023б). Поруч із степовим канюком гніздяться крук (50–110 м, n = 6) та сіра ворона. Гніздо останньої, зі злетками, було знайдено за 15 м від гнізда степового канюка 27.05.2000. Біля гнізд цього хижака, в середньому та нижньому ярусах лісосмуг, гніздяться: припутень – 15 м, одуд (*Урира еrops*) – 8, звичайний шпак – 6, терновий сорокопуд (*Lanius collurio*) – 8, чорнолобий сорокопуд – на тому ж дереві.

Ми вважаємо, що в період будівництва або ремонту гнізд степові канюки чутливі до фактору турбування, що призводить до залишення ними гнізд і переміщення птахів в інший район гніздової ділянки, де вони приступають до будівництва нових (Редінов, 2010а).

У захисті гнізда беруть участь самець і самка. Якщо біля гнізда знаходився тільки один птах, зазвичай самка, то до неї незабаром приєднується й партнер. При огляді гнізда з великими пташенятами, якщо людина не

була помічена птахами, вони можуть не з'являтися біля гнізда. Конфлікти з іншими хижими птахами на гніздовій ділянці відбуваються рідко. Ми спостерігали переслідування степовим канюком очеретяного луня. У той же час, конфлікти з круком є звичайним явищем.

Реакція на появу біля гнізда людей або його огляд у птахів різна й за нашими спостереженнями залежить від індивідуальних особливостей окремих особин і, менше, – від стадії репродуктивного періоду. Птахи поведуться подібно на окремих гніздових ділянках вже багато років. Наприклад, на стаціонарі №1, під час огляду гнізда з пташенятами (17.06.2000), дорослі з криками підлітали до людини на відстань до 30 м. Під час огляду кладки цієї пари 01.04.2001 самець і самка також літали поруч і окрикували людину. В іншому випадку, птахи почали виявляти занепокоєння, коли людина були ще за кілометр від гнізда. Огляд гнізда ще однієї пари також супроводжувався їх активним занепокоєнням.

Водночас, одна з пар, контрольована протягом 2000–2005 рр., не виявляла особливого занепокоєння. При огляді гнізда людиною, після нетривалого окрикування, самка відлітала, або дорослі кружляли на значній відстані від нього. Так, 06.05.2003, перебуваючи за 500 м від гнізда, ми побачили самця, що кружляв із самкою над гніздом, яких потурбував косар на возі, що проїхав поблизу гнізда. Незабаром самка повернулася до гнізда. При нашому наближенні до нього на 100 м, самка злетіла й мовчки кружляла за 250–300 м, поки ми його оглядали. Коли спостерігачі відійшли від гнізда на 200–250 м у степ, незважаючи на те що були добре помітні птахам, самка повернулася до гнізда й сіла на кладку. Подібну поведінку ми також спостерігали у 2006 р. у пари, що гніздилась у Миколаївському (Очаківському) районі: самка повернулася до гнізда з кладкою через 5 хвилин після його огляду.

На стаціонарі №2 одна з пар завжди турбувалася при появі спостерігача біля гнізда: птахи літали з криками на відстані до 30 м від людини, що оглядала гніздо, а самець один раз навіть пікірував, підлітаючи на відстань 4–5 м (26.06.2005). У попередніх випадках реакцією на занепокоєння було лише окрикування та супровід людини. У той же час птахи іншої пари з появою спостерігача відлітали мовчки. Елементи занепокоєння, саме крики, супровід людини, ми спостерігали і в післягніздовий період (восени).

Коли дія фактору турбування припиняється птахи повертаються до гнізда. Лише в одному випадку тривале перебування людей і техніки (протягом дня) біля гнізда з маленькими пташенятами, призвело до його залишення. Занепокоєння птахів у період будівництва чи ремонту гнізда, мабуть, може бути причиною залишення гнізда.

Особливий інтерес викликає ставлення птахів до постійних факторів

Таким чином, степовий канюк терпимий до чинників турбування, як постійних, так і періодичних, зокрема й до огляду гнізд. Прихована поведінка більшості пар, спокійне реагування на появу людей, транспорту, худоби також сприяє виживанню виду в густонаселених районах.

Виліт пташенят															
Вилуплення пташенят															
Кладка яєць															
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
місяці	III		IV			V			VI			VII			

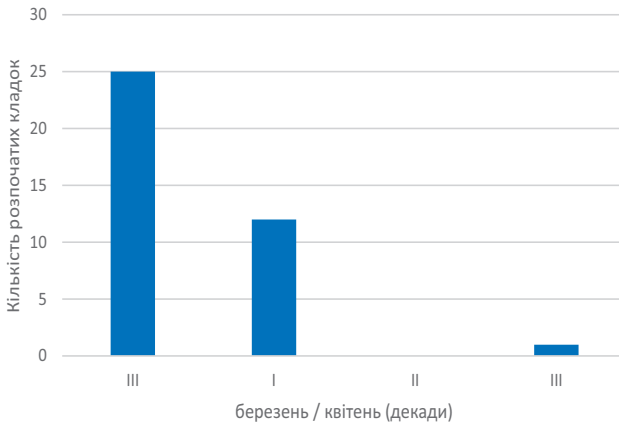

Рис. 45. Фенологія початку яйцекладки степовим канюком у Миколаївській області ($n = 38$)

резня гнізда ще не було, а в іншому – 16 березня було нове гніздо (без кладки). Тобто, птахи не завжди починають кладку відразу після побудови гнізда, в останньому випадку вони її почали не раніше, ніж через 10 діб. Можливе й пізніше гніздування, яке ми вважаємо повторним. На стаціонарі №2 в новому гнізді

05.05.2003 оглянуто кладку з 2 яєць, а 19 червня було пташеня приблизно 20-денного віку. Тобто степові канюки знесли яйця у 20-х числах квітня. Пізні гніздування спостерігали й біля с. Світле Лиманського (Одеського) району Одеської області. Гніздо було виявлено 26.04.2014, а 08 і 24.05 в ньому знаходилася кладка з 2 яєць, а 01.06 – пташенята (Кодруль, 2016).

Степові канюки відкладають яйця з інтервалом приблизно у 48 год. Так, в оглянутих 2 гніздах (стаціонар №2) було: 08.04.2005 – 1 яйце, 14.04 – 3, 30.04 – 4; 01.04.2005 – 1, 08.04 – 4, 30.04 – 5.

Регулярне насиджування починається після появи 2-го яйця. Тому перші двоє пташенят з'являються з інтервалом у 12–24, а решта – приблизно через 48 годин. Наприклад (стаціонар №2), в однієї з пар, 27.04.2005 в одному з 4 яєць (12⁰⁰) була тріщина (чути писк пташеняти), а 29.04 (17³⁰) у гнізді було 2 пташенят, а у третьому яйці з'явилася тріщина. В останньому яйці, через добу (16⁰⁰) з'явився отвір діаметром 1,5 см (видно дзьоб), а пташеня вилупилось наступного дня.

В іншому гнізді 09.05.2005 (15³⁰) було 2 одноденних пташенят, у 3-му яйці з'явилася тріщина, а 15.05 (9³⁰) було 3 пташенят і одноденне з 5-го яйця (четверте яйце роздавлене птахами). В оглянутому 09.05.2006 (16⁴⁰) гнізді, в одному з 3 яєць, була тріщина (писк пташеняти), в іншому – отвір діаметром 1,5 см (видно дзьоб, писк пташеняти). Пізніше пташеня вилупилось і з 3-го яйця. Підтвердженням того, що самка насиджує перше яйце нерегулярно, слугує також наступне спостереження. В оглянутому 08.04.2005 гнізді було 1 яйце (перше в кладці з 4), холодне на дотик. Перед цим ми спостерігали самку та самця, які сиділи, відповідно, за 30 та 60 м від гнізда. Маловірогідне, що їх до нас потурбували.

Інкубаційний період яйця триває приблизно 36 діб. Перше яйце у кладці, через нерегулярне насиджування, до появи другого яйця, інкубується до 38 (36,5–38) діб. Таким чином, насиджування максимальної за розміром кладки, від появи першого яйця, до вилуплення пташеняти з 5-го яйця, триває 43–44 доби. Наприклад, на стаціонарі №1, в оглянутому 16.04.2001 р. гнізді було 4 яйця, а 17.05 – 2 добових пташенят і 2 яйця, з яких пізніше теж вилупилися пташенята. У гнізді, оглянутому 02.04.2002, була незакінчена кладка з 3 яєць, а 12.05 – 3 пташенят та 2 яйця. В одному яйці пищало пташеня, яке 15.05 вже вилупилось, а інше яйце було бовтуном і пізніше зникло (фото 46). На стаціонарі №2 в одному з гнізд 01.04.2005 було 1 яйце (08.04 – 4), а 09.05 – двоє одноденних пташенят, останнє пташеня (з 5-го яйця) з'явилося 15.05. Інша пара 08.04.2005 мала 1 яйце (14.04 – 3), з якого 16.05 вилупилося пташеня, а решта пташенят з'явилася пізніше.

Розмір кладки ($n = 32$) – $3,75 \pm 0,13$ (SD = 0,72) яєць, медіана – 4,00 (3–5). П'ять яєць було у 5 кладках, 4 – у 14, 3 – у 13. Вперше на півдні України кладку з 5 яєць виявлено у 2002 р. на стаціонарі №1.

Яйця іноді викрадають вороніві птахи, що знижує реальний розмір кладки. Подібні факти ми неодноразово реєстрували при регулярних оглядах гнізд. Наприклад, 05.05.2005 у гнізді було 3 яйця, а шкаралупа 4-го лежала на землі. Попереднього дня, на полі, поблизу гнізда працював трактор, дорослих птахів не було, а поруч тримались 2 сороки. Тому кладки з 1–2 яєць ($n = 2$), на нашу думку, є або частково пограбованими, або замісними.

Величина кладки варіює за роками, що, ймовірно, обумовлено наявністю та доступністю кормів і, відповідно, фізіологічним станом самки. Так, у пари котра гніздилась біля с. Лугове Миколаївського (Березанського) району, біля колонії подільських ховрахів, у 2008–2009 рр. були кладки з 5 яєць.

Розміри яєць ($n = 46$)¹¹⁸: $59,71 \pm 0,31$ (SD = 2,12), медіана – 59,75 (55,0–65,0) $\times$ $47,11 \pm 0,23$ (SD = 1,59), медіана – 47,60 (42,9–49,9) мм.

Пташенята вилуплюються в період з III декади квітня до кінця травня (фото 46, 47, 49). Найбільш рання дата появи першого пташеняти –

Фото 46. Четверо пташенят та яйце - бовтун (здобич – под. ховрах та ласиця). 15.05.2002, ок. с. Антонівка Миколаївського р-ну.
Фото І.П. Гержика.

¹¹⁸ – Дивіться додаток С.

29.04.2005, найпізніша – 30–31.05.2003 (вірогідно, замісна кладка). Пташенята вилуплюються асинхронно, різниця у віці між 1 і 5 пташеням сягає 7–8 діб.

Фото 47. Вилуплення пташенят в кладці з 5 яєць (здобич – подільські ховрахи). 07.05.2008, ок. с. Лугове Миколаївського (Березанського) р-ну.
Фото П.С. Панченка.

Фото 48. Пташенята степового канюка у віці 24–26 діб (вік визначено за датами вилуплення). 03.06.2006, ок. с. Широколанівка.
Фото К.О. Редінова.

У перші дні у пташенят спостерігається реакція випрошування корму, тому вони реагують на тінь, наприклад, від руки. Приблизно з 14-денного віку, при огляді гнізда, вони припишкують (втискаються в лоток), а приблизно з місячного віку реагують агресивно: зазвичай розкривають крила й роблять випади дзьобом у бік людини, іноді намагаються схопити лапою (мисливська поведінка?). Ще не вмючи літати, старші пташенята при турбуванні можуть вистрибувати з гнізда і спланувати на землю або гілки сусідніх дерев. Одного разу, вистрибнувши на землю, злеток, при спробі його закільцювати, перекинувся на спину й почав захищатися лапами.

Пташенята, що тільки-но вилупилися, в першому пуховому вбранні, на відміну від пташенят звичайного канюка, мають восковицю й ноги світлого тілесного кольору. У другому пуховому вбранні восковиця й ноги набувають світло-жовтого кольору (як у звичайного канюка), дзьоб і пазурі мають чорний колір, пух і очі – світло-сірі (Стригунов, 1982; наші дані). У віці трьох тижнів у пташенят пробиваються махові та рульові пера (фото 48).

Термін перебування пташенят у гнізді, за нашими спостереженнями, 47–55 діб. Наприклад, 09.05.2005 у гнізді знаходилися 2 добових пташенят, а 24.06 вони сиділи на полі, відповідно, за 70 та 150 м від гнізда. В іншому гнізді перше пташеня (з 4) вилупилося 30.04.2005 р., а 24.06 – 2 пташенят знаходилися в гнізді і поруч на гілці, а старші вже за 150 м від дерева з гніздом. Ще в одному випадку перше пташеня (з 3) з'явилося 09.05.2007,

а 20.06 – готові до вильоту злетки сиділи в гнізді. Злетки перед вильотом сидять на гілках гніздового дерева, краю гнізда чи лежать у гнізді.

Виліт пташенят відбувається у II декаді червня – II декаді липня (фото 50). Злетки залишають гніздо не одночасно, іноді протягом тижня. Наприклад, 16.06.2001 гніздо залишив злеток-самка, а 17.06 – злеток-самець. В іншому випадку, 23.06.2001 у гнізді було 4 готових до вильоту пташенят, а 04.07.2001 – два, й було чути голос третього, що сидів десь неподалік у лісосмузі. Під час огляду ще одного гнізда 18.06.2002 один із злетків (самка) відлетів, а два інші перебували у гнізді ще приблизно тиждень. При відвідуванні іншого гнізда вранці 22.06.2000 в ньому знаходилась самка-злеток, а ввечері вона сиділа на кургані разом зі злетком-самцем у 250 м від гнізда. Ще в одному випадку, 19.06.2001 у гнізді сидів злеток-самець, а поруч на гілці дерева злеток-самка, при наближенні до них спостерігача на відстань 30 м вони полетіли. З гнізда під час огляду 25.06.2000 вилетів злеток-самець, а злеток-самка залишилася у ньому. Два злетки (самець і самка), які нещодавно залишили гніздо, 19.06.2001 сиділи на деревах за 100–150 м від гнізда.

Фото 49. Пташенята та яйце-бовтун у гнізді степового канюка (здобич – сарматський полоз). 12.05.2020, ПЗ «Єланецький степ». Фото з архіву заповідника.

Фото 50. Злетки степового канюка у цьому ж гнізді (здобич – сарматський полоз). 05.06.2020. Фото Г.В. Драбинюк (<https://www.inaturalist.org/observations/196981813>).

Маленьких пташенят годує самка, здобич якій приносить самець. Чималим пташеняткам приносить здобич у гніздо і самець, що ми спостерігали, наприклад, 26.05.2000.

Після залишення пташенятами гнізд виводки не розпадаються ще протягом місяця – півтора. Птахи зазвичай переміщуються до місць полювання. У ПЗ «Єланецький степ» злетків спостерігали в лісосмузі поблизу гнізда 17.07 та 01.08.2000. Через місяць після вильоту пташенят виводок тримався вже за 100 м від гнізда. У районі гнізда 26.07.2001 бачили

молоду особину, яка випрошувала їжу в дорослої. У 200–300 м від гнізда 13.07.2002 на схилі балки сиділо 2 молодих птахи, а самка полювала поруч. Іноді злетки використовують гніздо як «годівничку»: 13.07 на гнізді сидів молодий самець, який при нашому наближенні полетів. Оглянувши гніздо, ми виявили у ньому залишки ховраха.

Виводки, зазвичай, розпадаються наприкінці липня – на початку серпня, хоча поблизу Тилігульського лиману 26.09.2009 спостерігали групу з 2 дорослих та 2 молодих птахів, що трималися в балці, в районі гніздування. Молоді особини в районі гнізда можуть затримуватися до кінця жовтня. Контролюючи одну з гніздових ділянок протягом усього року, ми спостерігали їх востаннє 24.10.2005 (ст. №2).

Відліт. У серпні зустрічаються степові канюки, котрі розпочали кочівлі й міграційні переміщення. В околицях с. Широколанівка та у верхів'ях р. Березань птахів спостерігали: 17, 22, 30.08.1995 та 07.08.1996, 29.07.1998 (Редин, 1999). У серпні 2005 р. (28.08) у верхів'ях р. Сосик в околицях с. Іванівка обліковано 10 птахів, що полювали. Біля с. Калинівка Вознесенського (Єланецького) району 15.08.2000 в терміках набирали висоту самець і самка, разом із 10 круками. У другій декаді вересня степового канюка бачили біля с. Куріпчине Первомайського району (Домашевский, 2001). В агроценозах на півночі колишнього Березанського району 2 пари (окремо) та молода особина обліковані 03.11.2005 (можливо вони гніздилися десь поблизу). Дорослого птаха, що кружляв над с-щем Березанка, спостерігали 29.09.2008. У пониззях Тилігульського лиману птаха спостерігали 18.08.2009. Тут же по птаху сфотографовано¹¹⁹ 22.11.2015 (David Soares) та 10.08.2019 (О. Гриб).

На Кінбурнському п-ові степові канюки, що летіли в південно-західному напрямку у зграях зі звичайним канюком або окремо, помічені 24 і 26.09.2006 – по 3 особини (Олейник и др., 2008), 09 та 10.10.2008 – 1 та 2, 04.09.2009 – 1, 16.10.2011 – 1, 22.07.2012 – 1, 10.08.2012 – 1, 08.10.2013 – 1. Над с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району по одному степовому канюку пролетіли у тому ж напрямку 16.10.2017, 09.09.2018 та 16.10.2021. Проліт у південно-західному напрямку спостерігали і в Одеській області (Гринченко и др., 2000). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 18.07 і 24.10 (Пилюга, 2000). В Одеській області проліт птахів спостерігали у серпні – листопаді (Гринченко и др., 2000; Архипов, 2003б, 2011б; Архипов, Фесенко, 2005)¹²⁰.

Зимівлі. Принаймні, частина пар, які гніздяться, тримається протягом усього року в місцях гніздування. Молоді птахи, мабуть, зимують півден-

¹¹⁹ – <https://ebird.org/>.

¹²⁰ – Дивіться також <https://ebird.org/>.

ніше. Зазначимо, що в центральних і північних регіонах України степовий канюк взимку реєструється рідко (Домашевський, Костюшин, 2001; Шевцов, 2012 та ін.). Вперше на зимівлі вид у Миколаївській області спостерігали 13.01.2001. Самка полювала над полем озимини біля с. Калинівка (стаціонар №1). Чи була це «місцева» особина, сказати складно. Одного птаха спостерігали в агроландшафтах біля с. Піщаний Брід Миколаївського (*Веселинівського*) району 09.01.2005. У зимовий період степові канюки також відмічені біля с. Прогресівка поблизу Тилігульського лиману: 18.12.2005 – 4 та 15.01.2006 – 3 особини. Птахи трималися в тому ж місці. Біля с. Тузли Миколаївського (*Березанського*) району степового канюка бачили 12.02.2006, а біля с. Матіасове, того ж району, – 18.12.2011. Біля східних околиць м. Миколаїв птаха обліковано 29.12.2006. Таким чином, практично всі зимові реєстрації степових канюків приурочені до районів їхнього гніздування¹²¹.

Результати кільцювання. Відомий зворот від птаха, за кільцюваного пташеням у Миколаївської області (табл. 58).

Таблиця 58

**Інформація про окільцьованого степового канюка
з Миколаївської області***

№ кільця	Дата кіль- чення	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Kiev L- 002913	20.06. 2001	Pull.	Україна, Миколаїв- ський (<i>Новоодеський</i>) р-н, с. Антонівка, 47.39 С, 31.54 З.	05.07. 2002	Турція, Kir- gas ¹ , 39.06 С, 27.39 З.	знайдений мертвим, 984

Примітки. * – таблиця укладена за даними Українського центру кільцювання птахів; ¹ – місце знахідки уточнено нами.

Линяння. З'ясоване недостатньо. Дорослі птахи, що почали зміну оперення, здобувалися наприкінці травня, а в кінці вересня – на початку жовтня вони були «одягнені» у свіже перо (Дементьев, 1951а).

Ми, в оглянутих гніздах, у період насиджування кладки (11.04–06.05), знаходили пух самок, а 30.04 та 06.05 контурне пір'я та другорядні махові. Також візуально спостерігали (17.05 і 19.06) самок з відсутніми окремими маховими перами. Самці з відсутніми окремими першорядними маховими перами помічені 23.04 і 06.08. В.В. Сижко (2005) спостерігав 22.07.1995 на гніздовій ділянці самця й самку (зі злетками), які інтенсивно линяли. Таким чином, линяння птахів, що гніздяться, відбувається з квітня і, вірогідно, до кінця серпня. Самки линяють раніше.

¹²¹ – Див. також розділ 4.4.

Живлення. Полюють степові канюки з присади, сидячи на землі, а також літаючи в повітрі (іноді зависаючи на одному місці). Як присади інколи використовують навіть залишки будівель та дроти лінії електромережі. Місця полювання включають степові ділянки, перелоги, поля, долини річок, водно-болотні угіддя. Спостерігали їх полювання на сінокоші, за косаркою та на свіже спаленій стерні і степових ділянках. Пелетки пташенят досягають розміру 70 x 85 мм. У них, крім шерсті, дрібних кісток, знаходяться також черепа сліпаків, ховрахів і хом'яків.

У харчуванні виду в Миколаївській області, що вивчалася переважно у гніздовий період, виявлено 21 вид здобичі (табл. 59). Серед їжі 1–5-добових пташенят знайдений молодий подільський ховрах, європейська полівка, подільський сліпак (*Spalax zemni*) та кібчик. Крім м'язів, пташенята згодовуються й нутрощі. Старші пташенята можуть ковтати здобич цілою, у тому числі сліпаків і ласиць.

Незважаючи на широкий спектр здобичі, основним (улюбленим) видом їжі степового канюка є степові гризуни середніх розмірів: ховрах, сліпаки, хом'як звичайний (фото 47, 51, 52). На аеродромі біля м. Очаків ми неодноразово спостерігали полювання цих хижих птахів на ховрахів. На здобування цих гризунів вид, напевно, налаштований «генетично» (Редінов, 2010б; Редінов, 2012).

Інші види здобичі є додатковими (іноді замісними), особливо мишоподібні гризуни та рептилії. Серед здобутих птахів були молоді особини жайворонка, грака, а одна пара здобула двох самок кібчика. У всіх оглянутих залишків вужів (*Natrix* sp.) були відсутні голови. У Херсонській області взимку спостерігали степового канюка, котрий живився самцем крижня, напевно останній був здобутий раніше мисливцями чи спійманий підранком.

Фото 51. Залишки подільських сліпаків у гнізді степового канюка. 15.06.2006, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну.
Фото К.О. Редінова.

Фото 52. Залишки подільських сліпаків і звичайного хом'яка в гнізді степового канюка. 12.05.2007, там же, інша гніздова ділянка.
Фото П.С. Панченка.

Таким чином, степовий канюк, вселяючись у агроценози, займає специфічну нішу степового пернатого хижака.

Таблиця 59

Спектр здобичі степового канюка в Миколаївській області

Об'єкти живлення	Залишки, ос.	У пелетках, ос.	Всього	%	Терміни здобування
Ссавці Mammalia			130	59,5	
Сірий заєць <i>Lepus europaeus</i> ¹	1	–	1	0,4	VI
Подільський ховрах <i>Spermophilus odessanus</i>	16	7	23	10,5	28.02–13.07
Подільський сліпак <i>Spalax zemni</i>	25	13	38	17,4	30.04–25.06
Курганцева миша <i>Mus spicilegus</i>	4	–	4	1,9	–
Звичайний хом'як <i>Cricetus cricetus</i>	3	7	10	4,6	12.05–01.11
Європ. полівка <i>Microtus s.s. arvalis</i>	13	–	13	5,9	13.03–02.07
Мишоподібні гризуни <i>Muridae sp.</i>	–	37	37	16,9	–
Ласиця <i>Mustela nivalis</i>	4	–	4	1,9	09.05–19.06
Птахи Aves			20	9,0	
Фазан <i>Phasianus colchicus</i>	4	–	4	1,9	V–VI
Перепілка <i>Coturnix coturnix</i>	2	–	2	0,9	–
Припутень <i>Columba palumbus</i>	1	–	1	0,4	II.05
Звичайна горлиця <i>Streptopelia turtur</i>	2	–	2	0,9	–
Кібчик <i>Falco vespertinus</i>	2	–	2	0,9	29.04–II.05
Одуд <i>Upupa epops</i>	1	–	1	0,4	III.05
Сорока <i>Pica pica</i>	1	–	1	0,4	–
Грак <i>Corvus frugilegus</i>	2	–	2	0,9	II.06
Польовий жайворонок <i>A. arvensis</i>	3	–	3	1,4	II.05–II.06
Горобцеподібні <i>Passeres sp.</i>	–	2	2	0,9	–
Плазуни Reptilia			42	19,2	–
Прудка ящірка <i>Lacerta agilis</i>	12	–	12	5,5	12.05–26.06
Вуж <i>Natrix sp.</i>	11	–	11	5	02.04–II.06
Сарматський полоз <i>E. sauromates</i>	4	–	4	1,9	18.05–25.05
Каспійський полоз <i>D. caspius</i>	1	–	1	0,4	–
<i>Reptilia sp.</i>	2	12	14	6,4	–
Земноводні Amphibia			1	0,4	
Жаба озерна <i>Pelophylax ridibundus</i>	1	–	1	0,4	–
Жужелиці Coleoptera	–	26	26	11,9	–
Всього:	141	78	219	100	

Примітка. ¹ – молода особина.

Лімітуючі фактори, охорона. З простежених у 2000–2010 рр. 56 випадків гніздування – 45 (80,4%) були успішними. Усього з гнізд вилетіли щонайменше 99 злетків (Рединов, 2010а). За спостереженнями у 2000–2021 рр. (n = 56), успішне гніздо залишали – $2,25 \pm 0,13$ (SD = 0,96) злетків,

медіана – 2,00 (1–4). У 7 випадках вилетіло 4 пташеняти, 13 – 3, 23 – 2, 13 – 1. У 7 випадках у кладках було 1 яйце-бовтун, а в одному гнізді – 2 (у кладці з 4 яєць). Спостерігали випадок, коли яйце було розчавлене самкою.

Дуже вразливі гнізда в період інкубації яєць, оскільки в цей час вегетація деревно-чагарникової рослинності тільки починається, тому гнізда і птахи добре помітні. Особливо це характерно для пізно вегетуючих лісосмуг з робінії псевдоакації та гледичії колючої.

Причинами неуспішного гніздування, були: розорення гнізд людиною (4), руйнування гнізда внаслідок його старості (1) і внаслідок впливу сильного вітру (1), випалювання трави в лісосмузі біля гнізда (1), фактор турбування (3), знищення кладки вороновими птахами (1). Серед причин, які впливають на успішність розмноження, можна назвати такі: відсутність птахів біля гнізда внаслідок турбування з боку спостерігача, під час косіння сіна, роботи (стоянки) сільськогосподарської техніки та ін. В останньому випадку фактор турбування може впливати протягом кількох діб. Під час відсутності дорослих канюків у гніздах воронові птахи можуть викрадати окремі яйця (7 гнізд). Важливо, що на останніх стадіях висиджування самка повертається на кладку вже через 4–5 хвилин після її огляду людиною (3) (Рединов, 2010а).

Пташенята також гинуть, випавши з гнізд. Так, 06.06.2000 (стаціонар №1) ми знайшли поруч із гніздовим деревом (гледичія) добре оперене пташеня з розпоротим черевом, а 17.06 – залишки іншого злетка. У першому випадку пташеня, вірогідно, отримало травму об колючки дерева. В іншому – було знайдено труп злетка під гніздом, розміщеним на робінії псевдоакації. У 2009 р. ми знайшли пухове пташеня, що випало зі старого гнізда, яке перекошилось. Злетки, що випали або невдало вилетіли, вірогідно, стають здобиччю лисиць¹²², які регулярно контролюють більшість гнізд, під якими підбирають залишки здобичі степового канюка. Залишки злетка ми знайшли 13.07.2002 за 100 м від гнізда (Рединов, 2010а).

Як мінімум, в одному випадку мав місце канібалізм серед пташенят.

Позитивним моментом для виду ми вважаємо скорочення польових доріг вздовж лісосмуг до мінімуму, що опосередковано сприяє збереженню гнізд. У той же час, в обов'язки селян входило проріджування лісосмуг, іноді в них навесні випаюється суха трава. Лісосмути останніми роками активно вирубуються місцевим населенням на дрова (Петрович та ін., 2017).

Самі птахи, судячи зі спостережень на прилеглий території, можуть гинути внаслідок дератизаційних робіт на полях, поїдаючи отруєних гризунів, від ураження струмом на опорах ЛЕП та пострілів бракон'єрів.

¹²² – Напевно, таку ж роль виконують на півдні Миколаївської області й шакали (*Canis aureus*), що розселилися нещодавно.

Степовий канюк є одним із індикаторів стану степових ділянок. Показово, що серед його здобичі присутні як мінімум 4 рідкісні види тварин: подільський сліпак, подільський ховрах, звичайний хом'як, каспійський полоз і сарматський полоз (*Elaphe sauromates*).

Степовий канюк охороняється у ПЗ «Єланецький степ» та РЛП «Тилігульський». Як ми писали вище, основним харчовим біотопом виду є степові ділянки, що збереглися, переважно, в балках, долинах річок і на військових полігонах. Причому важливою умовою є випасання на них худоби, оскільки розріджений травостій необхідний для проживання, наприклад, ховрахів. Тому припинення випасу може сприяти заростанню даних ділянок та зменшенню їх мисливського значення. На ділянках із розрідженою рослинністю також легше полювати. Небезпечним для виду є розорювання степових ділянок, яке останніми роками спостерігається повсюдно.

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – III, БонК – II, CITES – II.

Звичайний канюк – *Buteo buteo* (Linnaeus, 1758)

Численний гніздовий, перелітний, пролітний, рідкісний кочуючий влітку та звичайний зимуючий вид.

Поширення, чисельність. Звичайний канюк – лісовий вид. Його гніздування доведено в Кишівському лісі (північ Одеської області) в 1927 р., де він характеризувався як звичайний вид (Портенко, 1928). Всі наявні дані щодо розселення канюка на території Миколаївської області стосуються степової зони. Перші дані про гніздування виду з'явилися в 1930-х рр., коли було розпочато дослідження орнітофауни штучних лісонасаджень, включаючи лісосмуги (Зябров, 1940; Селезнев, 1940) (табл. 60, рис. 46). Так, у 1937 р. у гніздовий період канюки знайдені в лісосмугах біля с. Прибужжя¹²³ (гніздова пара) та с. Богданівка (1 особина) Вознесенського (Доманівського) району (Селезнев, 1940), де в попередні роки їх не спостерігали (Сахно, 1938). У 1938 р. знайдено гніздо в заказнику «Рацинська дача», з якого 19.06 вилучено пташеня і з пари здобуто самку (Зябров, 1940). Крім того, М.І. Зябровим здобуто самку 05.06.1938 в урочищі «Дубова балка» (Девятко, Джамирзоев, 2012). М.І. Зябровим (1940) канюк наведений як гніздовий і для урочища «Лабіринт». Пізніше птахи були виявлені в цих же місцях (Волчанецкий, 1959) та в заказнику «Володимирівська дача» з прилеглими старими лісосмугами (знайдено 2 гнізда) (Таращук, 1953), де вид раніше не гніздився (Воронцов, 1940).

¹²³ – В.І. Таращуком (1953) у лісосмузі біля цього села в 1949 р. знайдено жилає гніздо.

У 1967 р. вид виявлено лише у частині місць, де він гніздився раніше (Волчанецкий и др., 1970) (табл. 60). На думку дослідників, причиною такої рідкості канюків був плановий відстріл хижих птахів.

Таблиця 60

Зміни статусу звичайного канюка в деяких штучних лісонасадженнях

Назва урочища / заказника	Рік початку облісн.	Роки досліджень				
		1936–1938	1949–1955	1967	1988–1992	2006–2018
заповідні урочища «Лабіринт» і «Василева пасіка»	1819	Г	Г	–	3*	2–4
заказник «Рацінська дача»	1870	Г*	Г	–	3*	3–5*
урочище «Дубова балка»	1880	Г	Г	Г	?	Г
заказник «Володимирівська дача» і прилеглі старі лісосмуги	1873	–	Г*	Г	?	2–3*

Примітки. «Г» – гніздиться, «*» – гніздування доведено, «–» – не гніздиться, «?» – немає даних, «2–5» – кількість пар.

У 1970–1980-х рр. чисельність виду зростає. У 1988–1993 рр. в обстежених заповідних об'єктах області канюк домінував серед гніздових денних хижих птахів (Костюшин, Мирошніченко, 1995). В долині р. Південний Буг на ділянці від с. Мигія до с-ща Олександрівка виявлено 11 територіальних пар (Домашевский, 2001). У лісовому урочищі «Катеринка» 10.06.2017 обліковано 1 пару, а наступного дня на прилеглому правому, порослому деревно-чагарниковою рослинністю схилі долини р. Кодима, і в ползахисній лісосмузі від с. Катеринка до с. Кумарі обліковано 6 територіальних пар.

Заселення звичайним канюком лісосмуг та невеликих насаджень серед агроландшафтів простежено з середини 1980-х рр. (Кинда, 1991; Костюшин, Мирошніченко, 1995; Пилюга, 1999). У наступні 20 років воно набуло масового характеру. Біля с-ща Веселинове канюк нами виявлений у гніздовий період (червень) у 1992 р. У пониззях р. Чичиклія біля с. Покровка гніздо знайдено в 1998 р. в лісі. В Одеській області, в невеликому гаю у верхів'ях Куяльницького лиману, при першому обстеженні в 1993 р. нами виявлено гніздову пару.

У ПЗ «Єланецький степ» та його околицях (стаціонар №1) гніздування доведено на початку 1990-х рр. (Костюшин, Мирошніченко, 1995), а в 2000–2002 рр. чисельність виду становила близько 0,5 пари на 10 км² (Редінов, 2009). У наступні роки чисельність виду залишалася на такому ж рівні, а на початку 2010-х рр. дещо зменшилась.

Про те, що канюки продовжили заселяти територію області, свідчать спостереження в її західній частині (стаціонар №2). На початку 1990-х рр. вид

не спостерігали у гніздовий період, а в 1998 р. (30.06–01.07) обліковано 3 пари. У 2001 р. знайдено гніздо в лісосмузі між полями на новій ділянці, де птахів у 1998 р. не було. У наступні роки гнізда канюків знайдені і в інших місцях, де вони раніше достеменно не гніздилися. Проведені у 2005–2007 рр. обліки показали, що вид є домінуючим серед гніздових хижих птахів (Редінов, 2009).

На початку 2010-х рр. чисельність виду на обох стаціонарах знизилася приблизно на 25% і продовжує триматися на такому рівні ¹²⁴. При цьому вид залишається домінантом серед гніздових денних хижих птахів.

У долині р. Інгулець чисельність звичайного канюка поступово зростає з півдня на північ, а в Баштанському (*Казанківському*) районі вид також гніздиться в лісосмугах серед агроландшафтів (Милобог и др., 2002).

Дані експедицій 2000–2021 рр. свідчать про те, що канюки заселили більшу частину території області, зокрема безлісу місцевість, долини річок (Милобог и др., 2002; Редінов, 2003б, 2006; Костюшин, Редінов, 2004; Олейник, Редінов, 2006; Стригунов, Рашевская, 2012 та ін.). Наприклад, у 2006 р. знайдено гніздо в лісосмузі між полями в околицях с. Актове Вознесенського району.

Найбільш південні місця знахідок виду у гніздовий період наведені в таблиці 61 і показані на рисунку 46.

Таблиця 61

**Перелік знахідок звичайного канюка в гніздовий період
на півдні Миколаївської області**

№	Місце спостереження	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
1	Корабельний р-н	21.06.2021 – пара в заказнику «Балабанівка»	Редінов и др., 2022
Миколаївський (Березанський) район			
2	ок. с. Данилівка ¹	17.05.2000 – 1 територіальний птах	Редінов, 2009
3	між с. Ташине і с. Анатолівка, прибережна смуга Тилігульського лиману	30.06.2006 – 4 пари, знайдено жиле гніздо в балці Атаманка	-//-
4	ок. с. Щасливе (<i>Чанаївка</i>)	22.06.2013 – 1 особина сиділа	Олійник Д.С.
5	ок. с. Суходіл	09.05.2017 – знайдено жиле гніздо	Петрович З.О.
6	ок. с. Тузли	06.05.2008 – 1 особину спостерігали у верхів'ях оз. Солонець-Тузли. Тут же птаха спостерігали в червні 2005 р. На початку травня 2013 р. 2 пари канюків виявлені між с. Тузли і с. Глибоке, одна з яких трималась біля гнізда. У червні канюків вже не було	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.

¹²⁴ – Дивіться розділ 5.3

№	Місце спостереження	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
7	ок. с. Матіасове	08.06.2020 – 2 особи спостерігали у вершині Андріївської балки	Петрович З.О.
Миколаївський (Вітовський) район			
8	ок. с. Котляреве	11.06.2008 – 1 особина полювала	Редінов, 2009
9	ок. с. Миколаївське	23.06.2013 – 1 особина полювала в районі аеродрому	Олійник Д.С.
10	між с. Капустине і с. Новоматвіївське	24.05.2009, 12.05.2013 – 2 пари спостерігали в Капустяній балці. 29.06.2021 – 1 особину спостерігали в Капустяній балці	Редінов К.О., Петрович З.О., Олійник Д.С., Степовий Р. (фото) ²
11	ок. с-ща Первомайське	30.05.2018 – 1 особина полювала біля автошляху	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
12	ок. с. Калинівка	30.05.2018 – 1 особина полювала біля автошляху	-//-
Миколаївський район			
13	ок. с. Половинки	20.05.2016 – 1 особина	Олійник Д.С.
14	ок. с. Шурине	з 2008 р. спостерігали птахів, що полювали біля траси та в балці у гніздовий період (травень – липень)	Редінов К.О., Петрович З.О.
15	ок. с. Іванівка	2017–2019 рр. – неодноразово спостерігали полюючого птаха в гніздовий період, наприклад, 05.06.2018 та 07.06.2019.	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський (Очаківський) район			
16	ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів	Південніше села відзначається з 2009 р. 30.04.2011 – виявлено 2 пари з гніздовою поведінкою: турбувалися, носили будівельний матеріал. 07–08.06.2020 – 1 ос. спостерігали біля Волижиного лісу. У даному районі 03.08.2007 спостерігали 1 особину характер перебування якої не з'ясовано	Редінов, Петрович, 2016а; Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
17	на північний захід від с. Покровка, Кінбурнський п-ів	18.06.2014 – 1 особину спостерігали у сосновому лісі. 30.06.2018 канюка зустріли неподалік	Редінов, Петрович, 2016а; Редінов К.О.
18	ок. с. Парутине	10.05.2016 та 07.06.2019 – в балці Заячій біля лісочка на південь від села спостерігали 1 ос.	Редінов и др., 2022
19	в 2,7 км на захід від с. Острівка	27.05.2020 – знайдено жиле гніздо в полезахисній лісосузі	Редінов К.О., Петрович З.О.

№	Місце спостереження	Дата і обставини	Спостережник / джерело даних
20	в 3 км на південний схід від с. Матросівка	20.06.2020 – знайдено жиге гніздо в полежахисній лісосмузі	-//-
21	ок. с. Солончаки	09.05.2020 – 1 особина біля насаджень в пониззях балки Аджигол	Петрович З.О.
Баштанський (Снігурівський) район			
22	ок. с. Первомайське, с. Вавілове і с. Центральне	10–11.06.2008 – територіальні птахи	Редінов, 2009

Примітки. ¹ – в нашій статі (Редінов, 2009) помилково вказаний Миколаївський р-н; ² – <https://iNaturalist/>

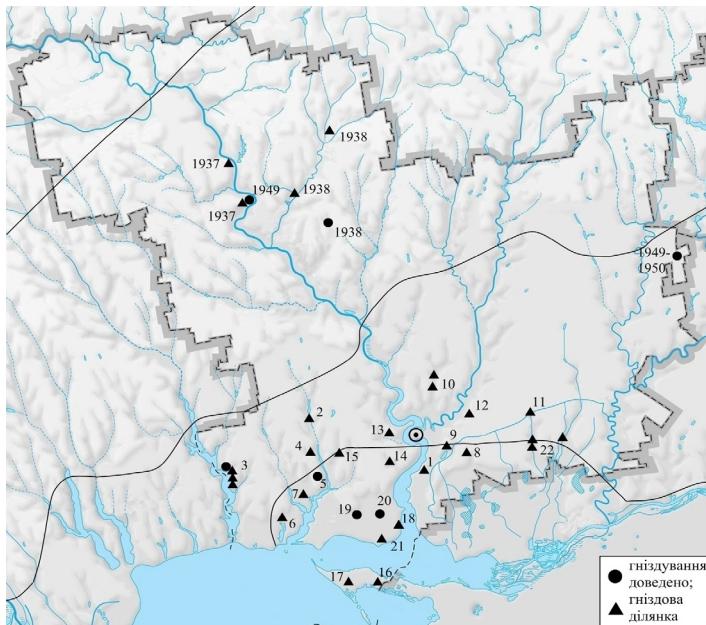

Рис. 46. Місця й роки перших знахідок і поширення звичайного канюка в південній частині Миколаївської області у гніздовий період. Нумерація відповідає таблиці 61.

У районі Чорноморського БЗ звичайний канюк не мав статусу гніздового виду (Ардамацкая, Руденко, 1996). З 2003 р. він практично щорічно зустрічався на Івано-Рибальчанській лісостеповій ділянці заповідника, але гнізда його не знаходили. З не меншою регулярністю вид реєстрували й на інших не заповідних ділянках Нижньодніпровської піщаної арени, зокрема на Козачелагерській, Олешківській, Збур'ївській та Іванівській аренах, у відповідних гніздових біотопах. Вперше гніздування виду на арені доведено знахідкою гнізда у Збур'ївському лісництві на Олешківській арені у 2008 р. У 2010 р. гніздування доведено на Івано-Рибальчанській ділянці заповідника. Судячи із зустрічей птахів, зараз у районі цієї

ділянки гніздиться не менше 2–3 пар канюків, а в районі Солоноозерної ділянки заповідника – 1 пара (Москаленко, 2013). Зазначимо, що вже у 1937 р. вид знайдено у гніздовий період (липень) на ділянці Буркути Нижньодніпровської піщаної ари (Цемш, 1941).

На Кінбурнському п-ові в межах Миколаївської області канюк раніше не гніздився (Редінов, Петрович, 2008; Редінов, 2009). З 2009 р. він почав зустрічатися у гніздовий період у районі с. Василівка (особ. повід. М.Ю. Шинкарука). Нами облікований 12.06.2010, а у 2011 р. спостерігали будівництво гнізда (Редінов, Петрович, 2016а; табл. 61, рис. 46).

Для степової частини області Ю.В. Милобог (2012) чисельність звичайного канюка оцінює у 1265–1515 пар. Ним обліковано 192 пари, з них: 17 – у аренних лісах, 15 – у заплавних лісах, 58 – у байрачних лісах, 39 – у плакорних та інших лісах, 63 – у лісосмугах (рис. 47).

Сучасну чисельність звичайного канюка оцінено у 800–1000 пар.

Кількість пар • 1; • 2-5

Рис. 47. Місця гніздування звичайного канюка в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

Таким чином, протягом останніх 30–35 років звичайний канюк широко розселився у степовій частині Миколаївської області та наростив чисельність. Передумовами для цього були, на нашу думку: зростання чисельності виду в оптимумі ареалу (лісостеп), зокрема, пов'язані із заборною відстрілу хижих птахів із 1969 р.; екологічна пластичність виду; заліснення агроценозів (на період масової експансії виду в 1990–2010 рр. створено сітку з лісонасаджень віком 40–60 років)

(Редінов, 2009). На початку 2010-х рр. його чисельність дещо знизилась, але потім стабілізувалась.

Колекційний матеріал (n = 4): № 11075/69. 02.10.1898. S juv., с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н¹²⁵. О. Браунер? (ННПМ); № П-1171. 05.06.1938. F, урочище «Дубова балка», Вознесенський (Братський) р-н. М.І. Зябров (МПХНУ); № П-1172. 19.06.1938. F, заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»), Вознесенський р-н. М.І. Зябров (МПХНУ); № П-1172. 19.06.1938. pull., так само.

¹²⁵ – У каталозі (Пекло, 1997а) помилково вказано стару назву: с. Роксандрівка Білозерського р-ну Херсонської області

Приліт. Канюки зустрічаються цілий рік. Навесні міграція починається в лютому – березні та триває до кінця квітня – початку травня. Крайні дати: 18.02 (1996 р.) – 11.05 (2016 р.). У районі Чорноморського БЗ проліт спостерігали 19.03.1935, 05.04.1937 та 10.04.1947 (Клименко, 1950). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 21.03 і 22.04 (Пилюга, 2000). Судячи зі спостережень на Босфорі, проліт триває до середини травня (Мелде, 1982).

Розмноження. У виборі місця гніздування канюк – пластичний вид. Займає різноманітні штучні лісові насадження: ліси, гаї, лісосмуги, зрідка поодинокі дерева тощо. Рідше гніздиться у фрагментах байрачних лісів у балках і долинах річок. У Кіровоградській області у 2014 р. зафіксовано випадок успішного гніздування пари на опорі високовольтної ЛЕП (Шевцов, 2014).

На гніздових територіях канюки з'являються у III декаді березня – II декаді квітня: 06.04.2000 (самець), 01.04.2001 (пара), 07.04.2002 (самець) – стаціонар №1; 30.03.2005 (пара), 20.03.2006 (самець), II декада квітня 2007 р. (пара), 27.03.2008 (самець) – стаціонар №2.

Гніздові ділянки відносно постійні, окремі відомі нам по 10–11 років ($n = 4$). У межах гніздової ділянки спостерігали гніздування на відстані ($n = 7$): 0,3–1,7 (0,8) км від місця розташування торішнього гнізда. Відомий випадок займання одного гнізда протягом щонайменше 4 років поспіль. Відстань між гніздами ($n = 23$) в агроландшафтах коливалася від 0,5 до 5,0 (2,2) км (Редінов, 2009).

Поруч із канюками спостерігали гніздування великого яструба – 50 м, степового канюка – 250 м, орла-карлика – 100 м, балабана – 300 м та крука – 80–100 м. Зазвичай у стінках гнізд, або під гніздом, рідше ($n = 2$) на відстані до 1 м будують гнізда польові горобці. У Миколаївському (Очаківському) районі в 2 гніздах звичайного канюка оселилися чорногруді горобці (Редінов, Петрович, 2023б).

На гніздових територіях спостерігали переслідування канюками крука (30.03.2005, 30.04.2009), граків (19.05.2007) та малого підорлика (27.06.2007).

Біля гнізд канюки часто кричать, токові польоти спостерігали в I декаді квітня – I декаді травня: 16.04.2000, 05.05.2008, 06.04.2012. Птахів, котрі ремонтували або будували гнізда, обліковували у квітні: 11.04.2000 – гніздо збудовано на половину; 13.04.2000 – розпочато будівництво; 13.04.2002 – гніздо збудовано; 28.04.2002, 14.04.2005, 12.05.2013 – гніздо будується; 29.04.2011 – з будівельним матеріалом. У цьому процесі беруть участь самець і самка. Найпізніше будівництво гнізда, яке птахи пізніше покинули, так і не добудувавши, спостерігали 19.05.2005. Не виключено, що це була друга спроба гніздування.

Канюки гніздяться окремими парами, але місцями між сусідніми парами існує візуальний контакт та перекриваються їх мисливські ділянки. На гніздовій території знаходиться до 4-х гнізд. Гнізда звичайного канюка знайдено ($n = 64$) на абрикосі дикій – 1 (1,6%), гледичії колючій – 11 (17,2), дубі звичайному – 5 (7,8), вербі – 1 (1,6), клені – 10 (15,6), маслинці вузьколистій – 4 (6,2), робінії псевдоакації – 13 (20,3), софорі – 1 (1,6), шовковиці дикій – 1 (1,6), ясені – 14 (21,8); на висоті ($n = 59$)¹²⁶ в середньому – $6,7 \pm 0,3$ (SD = 2,5) м, медіана – 6,0 (2,5–13,0) (фото 53–55). Діаметр дерев, вимірених на висоті 40–50 см від рівня землі, коливався від 10 до 70 см.

Фото 53. Гніздо звичайного канюка на робінії псевдоакації в насадженні на схилі балки. 23.05.2009, ок. с-ща Веселинове. Фото К.О. Редінова.

Фото 54. Гніздо звичайного канюка на клені в полезахисній лісосмузі. 09.05.2006, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 55. Гніздо звичайного канюка на вербі, зростаючій на днищі балки Роза. 10.06.2016, ПЗ «Єланецький степ». Фото К.О. Редінова.

Деякі гнізда знаходилися в нижній частині крони, наприклад, на деревах висотою 9–14 м – на висоті 4,5–5 м. Птахи використовують свої торішні гнізда, будують нові, рідше займають будівлі великого яструба ($n = 1$), крука (3) та грака (2). Іноді нові гнізда роблять на залишках будівель хижих птахів або воронових. До незвичайних місць розташування гнізд можна віднести такі. У ПЗ «Єланецький степ» у 2005 р. знайдено гніздо в острівці природної дерево-чагарникової рослинності площею 25–30 м² на схилі балки. Птахи зайняли залишки гнізда сороки на висоті 2,5 м. Висота дерева 3,5 м. У 2006 р. знайдено гніздо на поодинокій маслинці вузьколистій, висотою 6 м, що росла на днищі балки Атаманки біля Тилігульського лиману. За 50 м від гнізда росла лісосмуга, де було старе гніздо, що належало раніше канюку або круку.

¹²⁶ – 2,5; 3,8; 4,3; 4,3; 4,5; 4,5; 4,5; 5; 5; 5; 5; 5; 5; 6; 6; 6; 6; 6; 6; 6,5; 7; 7; 7; 7; 7,5; 8; 8; 8; 9; 9,5; 10; 10; 10; 10; 11; 12; 12; 12; 12; 5,5; 3; 7; 10; 8; 6; 5; 5,5; 6; 5,5; 13; 3,5; 4; 4,5; 6; 9; 3,5; 7; 4,5; 4; 4 м.

Гнізда будують із гілок дерев, частково з сухих бур'янів, в одному випадку переважно з бур'янів. Лоток вистилається сухим листям (кукурудзи, дерев), корою; також знайдено: шматок фольги (20 x 25 см), залишки поліетиленового пакету та шматки синтетичної канатки (фото 56). Під час насиджування в лотках завжди є кілька стебел зелених рослин і гілочки дерев із зеленим листям (фото 56, 57).

Фото 56. Кладка звичайного канюка. 09.05.2006, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 57. Кладка звичайного канюка. 09.05.2006, ок. с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

У період вирощування пташенят канюки так само приносять їх у гнізда, за рахунок чого останні частково добудовуються (фото 58, 60), але на завжди (фото 59). У гніздах також є пух і линні пера самок (фото 59).

Фото 58. Пухові пташенята звичайного канюка. 17.06.2006, ок. с. Актове Вознесенського р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 59. Пухові пташенята звичайного канюка. 05.06.2020, ПЗ «Єланецький степ». Фото Г.В. Драбинюк (<https://www.inaturalist.org/>).

Розміри гнізда: D (n = 9) – 54,1 (32–80); d (n = 8) – 20,8 (17–25); H (n = 7) – 33,6 (20–50); h (n = 7) – 8,3 (5–10) см. Будівництво триває близько тижня, судячи з наступного спостереження: 13.04.2000 – розпочато будівництво, 23.04 у гнізді незакінчена кладка з 2 яєць.

Кладки з'являються у III декаді квітня – II декаді травня (рис. 48), більшість самок приступають до гніздування у I декаді травня (рис. 49).

Виліт пташенят													
Вилуплення пташенят													
Кладка яєць													
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2
місяці	IV		V		VI		VII		VIII				

Рис. 48. Фенологія деяких аспектів розмноження звичайного канюка в Миколаївській області

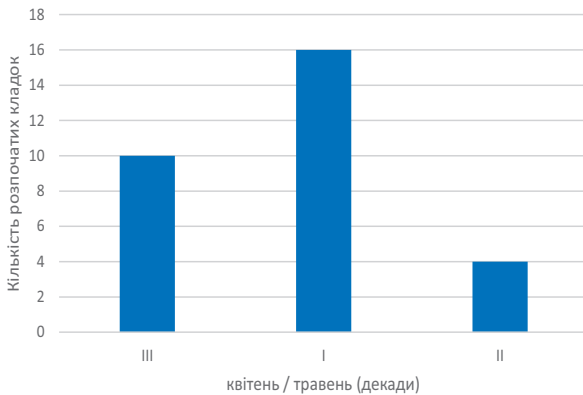

Рис. 49. Фенологія початку відкладання яєць звичайним канюком у Миколаївській області ($n = 30$)

Розмір кладки ($n = 31$) – $2,77 \pm 0,15$ (SD = 0,84), медіана – 3,00 (1–4) яйця (пташенят). Чотири яйця було у 5 кладках, 3 – у 10, 2 – у 6, 1 – у 2. 3 4 пташенятами було 1 гніздо, з 3 – 4, з 2 – 3.

Згідно з літературними даними канюки відкладають яйця з інтервалом приблизно 48 год. (Зубаровський, 1977); насиджування починається з першого (першого чи другого (Cramp, 1980)) яйця у кладці і продовжується 30 (Дементьев, 1951a), 28 (Зубаровський, 1977), 33–35 (до 38) діб (Cramp, 1980).

За нашими спостереженнями, яйця відкладають з інтервалом приблизно в 48 год., регулярне насиджування починається з 2-го яйця у кладці. Відповідно, інкубування 1-го яйця триває близько 34 діб, а решти – на добу менше. Перше і друге пташеня з'являються з інтервалом приблизно у 12 год., а решта через 48 годин. Таким чином, насиджування кладки з чотирьох яєць, від появи першого яйця до вилуплення з останнього яйця, триває близько 38 діб. Наведемо приклади, 04.05 самка злетіла з гнізда, в якому

Наприклад, 23.04.2000 було 2 яйця у кладці з 4; 05.05.2002 – свіжа кладка із 4 яєць; 07.05.2003 – 2 яйця, 27.04.2005 – 3 яйця (19.04 не було); 04.05.2005 – перше яйце в кладці з 4. Це підтверджують і оглянуті гнізда з пташенятами. Судячи зі спостережень птахів, що будували гнізда у II декаді травня, відкладання яєць може відбуватися до кінця травня.

було холодне на дотик яйце, перше у кладці. Увечері 04.05 у гнізді було одне яйце, а 06.05 у 9³⁰ другого ще не було, воно з'явилося пізніше. 31.05 (9⁰⁰) оглянуто гніздо з 2 пташенятами, менший вилупився напередодні, і було 2 яйця, в одному з яких з'явилася тріщина, і чути писк пташеняти; 02.06 (о 9⁰⁰) у гнізді вже 3 пташенят, а в останньому яйці тріщини немає. 23.04 (15⁴⁵) оглянуто незакінчену кладку з 2 яєць, а 25.05 (16⁰⁰) у гнізді було 2 пташенят і 2 яйця. В останніх тріщини не було, відповідно з них варто було очікувати появу пташенят 27 та 29.05 (17.06 у гнізді 4 пташенят).

Розміри яєць ($n = 38$)¹²⁷: $54,24 \pm 0,47$ (SD = 2,91), медіана – 54,20 (45,7–59,6) $\times$ $43,57 \pm 0,25$ (SD = 1,52), медіана – 43,30 (39,5–47,8) мм.

Пташенята вилуплюються у III декаді травня – II декаді червня (фото 58, 59, 60). Дорослі їх годують у гнізді близько 37–45, за літературними даними – 40–45 (Дементьев, 1951а; Зубаровський, 1977), 48–62 (50–55) діб (Cramp, 1980). Так, пташеня вилупилося 18.06.2007 р., а 25.07 – воно сидить на гілці за 1,5 м від гнізда.

Цікаве спостереження зробив М.І. Зябров (1940) у заказнику «Рацинська дача». Після того, як він здобув самку біля гнізда й вилучив пухове пташеня, самець продовжив годувати трьох пташенят, що залишилися.

Фото 60. Пухові пташенята звичайного канюка.
19.06.2014, ПЗ «Єланецький степ».
Фото І.Є. Моїсєєва.

Фото 61. Злеток звичайного канюка в тому ж гнізді. 11.07.2014, Фото І.Є. Моїсєєва.

Пташенята залишають гнізда в липні: 04.07.2001, 12.07.2002, 25.07.2006 – виводки поблизу гнізда; 08.07.2005, 11.07.2014 (фото 61), 03.07.2020 – пташенята перед вильотом. Виводки деякий час тримаються поблизу гнізд, потім переміщуються в місця полювання. Розпадаються виводки в серпні, найпізніше їх спостерігали 20.08.2000 – пара дорослих та один молодий птах (останній із 4 пташенят цієї пари вилупився 28 травня), 28.08.2005

¹²⁷ – Дивіться додаток С.

– три пари з 1, 2 та 2 злетками відповідно, 17.08.2020 – пара з 1 злетком. Самостійними пташенята стають через 40–55 діб після залишення гнізд (Cramp, 1980). У Кішевському лісі (Одеська область) Л.О. Портенко (1928) 27.06.1927 знайшов гніздо з пуховими пташенятами, які залишили його у III декаді липня. У той же час він 09.07.1927 знайшов молодого птаха, що самостійно полював.

Відліт. У гніздовий період зустрічаються кочуючі особини, наприклад, 19.06.2003 – 3 птаха у ПЗ «Єланецький степ», 30.04.2005 (самка) – стаціонар № 2 (Редінов, 2009).

Осіньна міграція починається, зазвичай, у серпні, іноді раніше. Над с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району 13.07.2013 на великій висоті пролетів 1 канюк у південно-західному напрямку. На стаціонарі №2 появу виду спостерігали 31.07.1995 (1 ос.) та 09–10.08.1991 (2). В околицях с. Матіясове Миколаївського (Березанського) району птах облікований 04.08.2011. На Кінбурнському п-ові початок міграції зафіксовано: 11.08.2015, 25.08.2016, 17.08.2019. Пік прольоту спостерігається у другій половині вересня – жовтні. Так, на Кінбурнському п-ові 24–28.09.2006 облікували 892 канюків, більшість із них пролетіли протягом двох днів: 24.09 – 320 та 26.09 – 551 особина (Олейник и др., 2008), а з 16 по 25.10.2011 обліковано 209 особин, з яких 17.10 – 148 птахів. Над с. Чорноморка 27.10.2020 за годину пролетіло 207 особин канюка. Мігрують птахи переважно в південно-західному напрямку.

Біля північно-східної околиці м. Одеса та с. Корсунці масову міграцію звичайних канюків О.В. Бурковський (особ. повід.; <https://ebird.org>) та О.М. Чернолєв і О.О. Швець (особ. повід.) спостерігали у 2024 р. 17.10 – 64 (за 250 хв), 18.10 – 100 (100 хв) + 818 (протягом дня) + 37 (випадкові спостереження), 19.10 – 898 (410 хв) + 15 особин (випадкові спостереження).

Д.О. Подушкін (1913) в околицях м. Очаків спостерігав проліт канюків у такі терміни. З I–II декади вересня вони летіли великими зграями, зі сплеском чисельності наприкінці місяця. Проліт закінчувався в середині жовтня. Птахи ним здобуті 10 та 13.09.1904. У районі Чорноморського БЗ початок прольоту спостерігали 29.08.1935, 07.09.1934 та 09.09.1937 (Клименко, 1950). Й.К. Пачоський (1909) в околицях м. Херсон здобув канюків (n = 6) між 17.09 і 29.10. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 22.08 і 28.10 (Пилюга, 2000).

Й.К. Пачоський (1906, 1909), Д.О. Подушкін (1913) та М.І. Клименко (1950) писали лише про проліт *B. b. vulpinus*, що загалом відповідає сучасним знанням (Мелде, 1982). Нами птахи, що спостерігались у вересні (Олейник и др., 2008) та першій половині жовтня на Кінбурнському п-ові,

також віднесені до цього підвиду. Судячи з дат здобування птахів (Пачоський, 1909), міграція *B. b. vulpinus* триває, принаймні, до кінця жовтня. Весною *B. b. vulpinus* з'являються в березні, найбільш раннє спостереження 04.03.2007 (стаціонар №2).

У листопаді, наприклад, 17.11.2006 ми спостерігали канюків, яких із високою впевненістю можна віднести до номінативного підвиду – *B. b. buteo*. Зимуючі особини відлітають у лютому – березні.

Зимівля. Канюк почав регулярно зимувати в Північно-Західному Причорномор'ї та загалом в Україні з 1990-х рр.¹²⁸ (Редінов, 2009; Гаврилюк, Домашевський, 2012). Нами в Миколаївській області у 1990-х рр. взимку канюки не спостерігалися. Не обліковані вони і взимку 1998/1999 рр. у Баштанському (Казанківському) районі (Стригунов, Милобог, 1999).

У Миколаївській області вид взимку обліковано вперше 13.01.2001 – 1 особина в околицях ПЗ «Єланецький степ» поблизу с. Калинівка. Наступної зими тут же спостерігали по одному птаху – 29.12.2001 та 21.01.2002.

У наступні роки звичайного канюка взимку зустрічали щорічно, чисельність коливалася. Наприклад, взимку 2004/2005 рр., що характеризувався спалахом чисельності мишоподібних гризунів (Русев и др., 2005), канюки зустрічались у великій кількості. На відрізку автошляху від с. Широколанівка до м. Миколаїв (45 км) 04.02.2004 облікували 3 особини, а між м. Нова Одеса та с-щем Єланець (43 км) 13.02.2008 – 8 птахів.

Принаймні, із зими 2002/2003 рр. канюки зустрічаються взимку і в приморських районах. Так, 1 особину спостерігали 17.01.2003 в пониззях Тилігульського лиману (Форманюк, Панченко, 2004). Біля с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району 17.02.2006 підібрано пораненого бракон'єрами канюка.

На Кінбурнському п-ові зимуючого птаха спостерігали вперше 26.12.2004. На прилеглій території Нижньодніпровських пісків (околиці с. Рибальче, Херсонська область) канюків бачили частіше: 04.02.2006 – 2 ос.; 18.01.2009 – зліт 4 особин на ночівлю до вільхового лісу на березі р. Дніпро¹²⁹.

Частина канюків узимку тримаються, мабуть, парами. Спостерігали випадки займання ділянок: 09.01.2005 – самець «окрикував» людину; 22.01.2005 – два птахи (пара ?) мовчки «проводжали» людину, яка проходила поблизу місця їх ночівлі. Птахи ночують поодинокі, по дві особи (пари?). Часто в місцях, багатих на поживу, тримаються разом із зимняками. Неодноразово взимку спостерігали канюків, котрі сидять на деревах

¹²⁸ – Л.Ф. Назаренко (1958) пише про зимівлю окремих особин у нижньому Подністров'ї, до яких він відносить і здобутого 15.02.1950 канюка. У ЗМОНУ зберігається канюк, здобутий біля с. Лузанівка (нині м. Одеса) у цю ж дату С. Михайловим. На нашу думку, мова йде про одного й того ж птаха, який міг бути й мігрантом.

¹²⁹ – Див. розділ 4.4.

та стовпах ЛЕП поруч із автошляхами з твердим покриттям та інтенсивним рухом. Часто птахи сидять і на землі. У двох випадках спостерігали, як вони використовували в якості присади будівлі. В одному випадку птах сидів на стіні двоповерхового недобудованого будинку що на краю села, в іншому – на даху будинку в занедбаному дачному містечку.

Взимку іноді спостерігаються переміщення канюків, схожі на міграцію. Наприклад, 10.12.2005 через пониззя Тилігульського лиману пролетіло 18 особин.

Питання про підвидовий статус канюків, що зимують в області, потребує вивчення. Більшість птахів за фенотипом схожі з особинами номінативного підвиду. Канюка, якого з високою ймовірністю можна віднести до *B. b. vulpinus* (руде забарвлення, дрібні розміри) спостерігали лише раз: 17.01.2007 – околиці с. Матіясове Миколаївського (Березанського) району. Такої ж думки дотримується і Ю.В. Милобог (2012), вважаючи, що більшість зимуючих птахів представлені номінативним підвидом, дуже рідко зимують *B. b. vulpinus*, і, можливо, зимують гібридні особини цих підвидів.

Результати кільцювання. З території Миколаївської області відомий один зворот від виду (табл. 62).

Таблиця 62

**Інформація про за кільцюваного звичайного канюка
з Миколаївської області***

№ кільця	Дата кін.-ня	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Sofia Bulgaria 6-58439	05.01. 2003	♀, не визн.	Болгарія, Burgas Debelt, 42°23' С, 27°16'З.	24.02. 2012	Баштанський (Казанківський) р-н, с. Михайлівка, 47°51' С, 33°00' З.	застрелений, 745

Примітки. * – таблицю укладено за даними Українського центру кільцювання птахів.

Линяння. Дорослі птахи починають линяти у гніздовий період, зазвичай, із середини травня. Самки линяють раніше, ніж самці, під час насиджування. Закінчується линяння в серпні (Зубаровський, 1977). Ми спостерігали початок линяння самок із кінця квітня: 27.04 – відсутні по два махові пера; 12.05, 20.06 – пух, другорядні махові пера у гнізді; 17.05 – у самки відсутні окремі перші махові пера.

Самця з відсутніми окремими маховими та рульовими перами спостерігали 26.07. Линних птахів, які не брали участі в розмноженні, бачили 30.04 (самка) та 19.06 (2 самці та самка).

Живлення. Харчується звичайний канюк різноманітною тваринною їжею, домінуючими об'єктами слугують масові види здобичі, в основному це мишоподібні гризуни (Зубаровський, 1977; Рєдінов, 2012). Судячи з візуальних спостережень та оглядів залишків здобичі у гніздах, головною їжею є мишоподібні гризуни: європейська полівка, курганцева миша. Серед здобичі також помічені жук-бронзівка (*Cetonia* spp.), жаба (*Pelophylax* sp.), прудка ящірка, звичайний вуж (*Natrix natrix*), подільський ховрах, подільський сліпак, звичайний хом'як (Зябров, 1940; Тарашук, 1953; Милобог, 2012; Стригунов, Рашевская, 2012; наші дані). Тричі взимку спостерігали канюків, які харчувались рештками собаки на узбіччі траси. Також канюк у зимовий період годувався на трупі зайця, ймовірно, загиблого зранку. У лісі спостерігали полювання на злетка дрозда.

У 5 шлунках канюків, здобутих в осінній період поблизу м. Херсон, знайдено фрагменти водяного щура ? – 1, мишей – 2, вужів – 2 особин і коника. В одному шлунку також було багато шерсті мишей (Пачоский, 1909).

Максимальна відстань, на яку птахи літають полювати від гнізда, становить не менше 3 км. У межах цієї відстані, зазвичай, є водно-болотні угіддя. Влітку птахи іноді концентруються на зібраних полях, наприклад, 02.07.2005 на полі площею 116 га полювало 12 канюків (ст. №2).

Лімітуючі фактори, охорона. До постійних факторів турбування канюк відносно толерантний. Мінімальна відстань між гніздом та населеним пунктом була близько 0,6 км, між гніздом та автошляхом із твердим покриттям – 0,1 км. Людину, що з'явилася на гніздовій ділянці, більшість птахів зустрічають криками, супроводжуючи її, поки вона не залишить гніздову територію. Це привертає увагу й робить гнізда вразливими, за період відсутності канюків їхню кладку можуть знищити воронові птахи. Подібна поведінка описана В.М. Зубаровським (1977), який також зазначав, що, зазвичай, канюки, потурбовані під час будівництва гнізда, залишали його та починали будувати поблизу нове.

Для виду головним фактором, що впливає на успішність гніздування є фактор турбування з боку людини (Cramp, 1980). Птахи також гинуть внаслідок робіт із дератизації на полях, поїдаючи отруєних гризунів тощо (Рєдінов, 2009)¹³⁰.

З простежених нами 24 випадків гніздування 19 (79%) були успішними.

Вид охороняється в багатьох об'єктах природно-заповідного фонду Миколаївської області (табл. 84).

Охоронні статуси: БК – III, БонК – II, CITES – II.

¹³⁰ – Див. також розділ 6.

Систематика. У межах області гніздиться підвид *B. b. vulpinus* (Зябров, 1940; Зубаровський, 1977; Редінов, 2006, 2009). У період зимівель та міграцій також зустрічаються птахи номінативного підвиду й такі, що мають перехідні ознаки.

Ряд СОВОПОДІБНІ STRIGIFORMES

Сипуха – *Tyto alba* (Scopoli, 1769)

Дуже рідкісний кочовий і зимуючий та, вірогідно, гніздовий вид.

Характер перебування, поширення, чисельність. У с-щі Криве Озеро на дзвіниці церкви¹³¹ 11.08.1928 зібрано 43 пелетки цієї сови (Підоплічко, 1932) (рис. 50). Пелетки сипух зібрані в ті ж роки і на півночі Одеської області: м. Кодима (Підоплічко, 1932), с. Оленовка та с. Крути (Підоплічко, 1937). Л.О. Портенко (1928) спостерігав сипух у м. Балта, с. Піщана та розташованому неподалік від останнього села та с. Кішево – Кішевському лісі. По птаху ним здобуто 19 та 22.08.1927 біля с. Піщана (Кішево)¹³². Вищезазначені знахідки зроблено в лісостеповій частині Одеської та Миколаївської областей, де раніше, проходила східна межа ареалу виду (Дементьев, 19516).

У сучасний період відомо лише дві знахідки виду у гніздовий період, про які нам повідомив В.В. Новак. У І декаді травня 2022 р. голос сипухи кілька разів чули в с. Любомирівка Баштанського (Березнегуватського) району. У промзоні м. Баштанка 18.06.2022 між 1 та 4 годиною ночі чули голос сипухи (рис. 50). Зазначимо, що сипуху ми спеціально не шукали на території Миколаївської області.

Інші знахідки цієї сови відомі зі степової частини області та приурочені до періоду кочівель та зимівлі:

у фондах МОКМ зберігається опудало птаха, віднесене нами до підвиду *T. a. guttata*. Щодо походження експонату вказано, що сипуху спіймано в 1960 р. сторожем, у залізничній будці в с. Тернівка (нині м. Миколаїв);

13.11.2009 біля с. Шурине Миколаївського району підібрано мертву сипуху, збиту автомобілем. З неї зроблено опудало, яке зберігається в офісі РЛП «Кінбурнська коса». Шляхом розтину встановлено, що це самка, без запасів жиру, причому молода – відсутні зубчики на пазурі середнього пальця (Дементьев, 19516). Фотографія сипухи була відправлена в ЗММГУ, де визначена як підвид *T. a. alba* (Петрович, Редінов, 2010a) (фото 62a,б);

¹³¹ – У двох інших церквах с-ща Криве Озеро пелеток сипухи не знайдено.

¹³² – У цілому для Подільської губернії, на території якої знаходились і вищезазначені місця знахідок, Л.О. Портенко (1928) характеризував сипуху як порівняно звичайний вид, котрий гніздився та мешкав у поселеннях на горищах та в лісах, у дуплах дубів.

весною 2016 р. у поницях Тилігурського лиману біля с. Коблеве П.С. Панченком і О.О. Форманюком знайдено залишки сипухи, вірогідно, вбитої взимку браконьєрами. Нами вона визначена як *T. a. alba*;

15.11.2020 біля південної околиці с. Лупарева Миколаївського (Вітовського) району М. Євдокимовим сфотографована сипуха, що сиділа в ніші глиняного урвища берегу лиману¹³³;

02.01.2021 у приморській частині с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району О. Фоміною (особ. повід.) сфотографовано сипуху, котра вилетіла із занедбаної будівлі¹³⁴;

23.08.2021 біля с. Лугове Миколаївського (Березанського) району О. Фоміною (особ. повід.) сфотографовано сипуху¹³⁵, яку підняв у яру з землі лучний лунь;

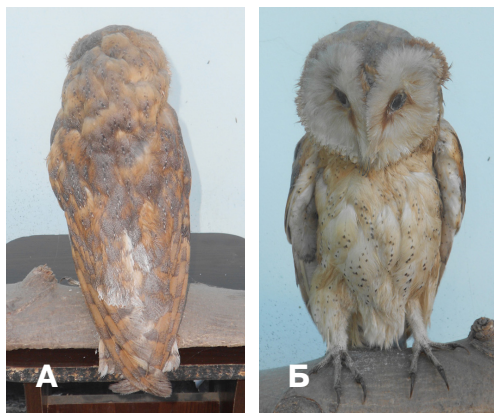

Фото 62А,Б. Опудало сипухи знайденої біля с. Шурина. 13.11.2009. Фото К.О. Редінова.

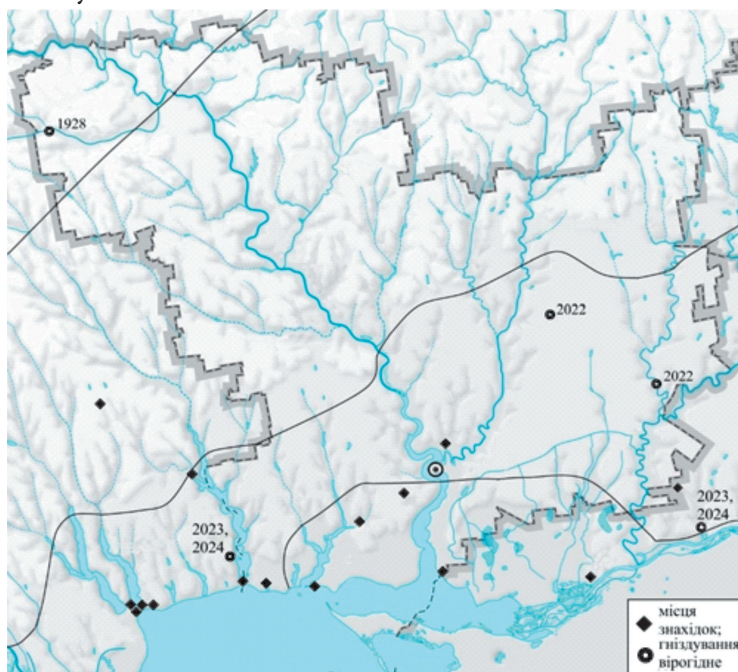

Рис. 50. Місця знахідок сипухи в період кочівель та гніздування (вказано роки).

¹³³ – <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=0709000002&n=1&si=ukr>. Місце знахідки адміністративно знаходиться в Херсонській області.

¹³⁴ – <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=067600706&n=1&si=ukr>.

¹³⁵ – <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=067601353&n=1&si=ukr>.

19.09.2021 в одній із будівель ферми біля с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району П.С. Панченко знайшов кілька десятків давніх пелеток сипухи.

Є дані про спостереження птаха в чагарниках маслинок вузьколистий на морському узбережжі Кінбурнського п-ова (Tytar et al., 2002), але вони сумнівні.

На суміжних із Миколаївщиною територіях відомі знахідки сипухи в період кочівлі, зимівлі та гніздування:

27.11.1948 поблизу Куяльницького лиману сипуху спостерігав Л.Ф. Назаренко (1958);

15.01.1972 птах здобутий С.Ю. Мілінським на Ягорлицькому куті, ділянці Чорноморського БЗ (Херсонська область). Чучело зберігалося в МПЧБЗ (особ. повід. Ю.О. Москаленка). Нами вона віднесена до підвиду *T. a. guttata*;

05.07.1980 у с. Ставкове Березівського району Одеської області В.В. Кіндою спіймано сипуху у складі з зерном (Кошелев і др., 1991);

03.03.2002 у м. Кривий Ріг (Дніпропетровська область) знайдено труп самця підвиду *T. a. guttata* (Коцюрuba, Стригунов, 2003);

13.12.2002 у с. Ліски (передмістя Одеси) підібрано свіжий труп сипухи (особ. повід. І.П. Гержика);

23.02.2005 у м. Херсон на горіщі житлового будинку знайдено мертвого птаха (Роман та ін., 2008). Ця особина, опудало якої зберігається в Херсонському краєзнавчому музеї, віднесена нами до підвиду *T. a. guttata* (фото 63);

26.05–13.06.2007 територіальну пару спостерігали на фермі в околицях с. Кучурган Роздільнянського району Одеської області. Пізніше ферму зруйнували і птахи зникли (Архипов, 2008; особ. повід.);

11.03.2008 у м. Одеса біля залізничної станції Одеса-Пересип на пустощі П.С. Панченком знайдено залишки сипухи, яка загинула наприкінці лютого – початку березня. За фотографією ця особина, співробітником ЗММГУ Є.О. Кобліком, віднесена до підвиду *T. a. alba*;

наприкінці зими 2011/2012 рр. інспектором Чорноморського БЗ С.Ф. Пироговим знайдено загиблу сипуху в сіновалі приватного господарства в с. Новочорномор'я Скадовського (Голопристанського) району, з якої зроблено опудало (Селюніна, Москаленко, 2020; особ. повід. Ю.О. Москаленка). Судячи із забарвлення, вона належить до підвиду *T. a. guttata*;

Фото 63. Сипуха знайдена в м. Херсон.
Фото К.О. Редінова.

На Ягорлицькому куті Чорноморського БЗ 15.01.2018 Ю.О. Москаленком у приміщенні покинутого кордону «Купанка» сфотографовано сипуху, віднесену нами до підвиду *T. a. alba*. Там же 21.02.2018 одночасно спостерігали 4 птахів та знайшли трупи ще 2 особин, а 17.10.2018 спостерігали 1 птаха¹³⁶ (Москаленко, Плющ, 2019; Селюніна, Москаленко, 2020). З того часу сипуху щороку спостерігали на цьому кордоні заповідника (Селюніна, Москаленко, 2020);

21.10.2021 в околицях с. Каїри Березівського району Одеської області О.В. Бурковським сфотографовано сипуху на фермі (фото 64)¹³⁷;

08.11.2022 в околицях с. Гвардійське (Чабанка) Одеського (Лиманського) району Одеської області П.С. Панченко чув голос сипухи;

05.06.2023 в околицях с. Любопіль Одеського (Лиманського) району Одеської області О.В. Бурковський (особ. повід.) біля ферми виявив пір'я та пелетки сипухи і залишки шкаралупи яйця, яке могло належати сипусі. У 2024 р. сипуха там теж мешкала. Раніше, за спостереженнями О.О. Форманюка, вид тут достеменно не мешкав;

23.04, 16.07, 28.08, 03.09, 09.10.2023 та 20.04, 22–23.07, 14.08, 20.08, 22.08, 25–26.08.2024 голос сипухи чули в с. Тягинка Бериславського району Херсонської області (особ. повід. К.І.П);

Вночі з 21 на 22.09.2024 сипуха потрапила до фотопастки встановленої біля гілки – присади в пониззях Куяльницького лиману між м. Одеса та с. Міжлиманське (особ. повід. О.В. Бурковського та О.В. Кошелева);

03.10.2024 поклик пролітної особини чули в с. Інгулівка Бериславського району Херсонської області (особ. повід. К.І.П).

У серпні 2020 р. гніздування сипухи доведено на півдні Херсонської області в колишньому Каланчацькому районі (особ. повід. О.В. Бурковського та Є.М. Чернолева). У 2021 р. гніздування доведено в Подунав'ї (особ. повід. Ю.М. Кодруля та М.В. Яковлева).

Таким чином, у Північному Причорномор'ї в останні десятиріччя сипуху достеменно знайдено на гніздуванні в Одеській та Херсонській областях.

Фото 64. Сипуха на фермі. 21.10.2021, ок. с. Каїри Березівського району. Фото О.В. Бурковського.

¹³⁶ – На фото Ю.О. Москаленка підвид *T. a. guttata*. (<https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=049500003&n=1&si=ukr>).

¹³⁷ – <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=058300191&n=2&saut=0&sor=desc&sortby=1&p=0&si=ukr#photo>.

Колекційний матеріал (n = 1): № 255 (764). 1960. спіймана сторожем в залізничній будці біля с. Тернівка (нині м. Миколаїв). Куплено у С.Д. Байбара (МОКМ).

Результати кільцювання. 16.12.2001 у м. Одеса знайдено мертву сипуху, окільцьовану пташеням 05.08.2001 у Франції (Haute-Marne, 47.52С, 5.163). Дистанція 1914 км (Полуда, 2012; дані Українського центру кільцювання птахів). У Франції гніздяться сипухи підвиду *T. a. guttata* (Зубко, 2005).

Живлення. У пелетках (n = 43), зібраних у с-щі Криве Озеро, знайдені: європейська полівка – 24, хатня миша (*Mus musculus*) – 68, лісова миша – 13, лучна мишка (*Micromys minutus*) – 1, сірий хом'ячок (*Cricetulus migratorius*) – 4, мала білозубка (*Crocidura suaveolens*) – 2, білочерева білозубка (*Crocidura leucodon*) – 3, руда вечірниця (*Nyctalus noctula*) – 1, хатній горобець – 14 особин (Підоплічко, 1932).

У пелетках (n = 20), зібраних на кордоні Ягорлицького кута Чорноморського БЗ, знайдені: гуртова полівка (*Microtus socialis*) – 30, лучна полівка (*Microtus levis*) – 4, уральський мишак (*Sylvaemus uralensis*) – 4, мала білозубка – 29, мала мідиця (*Sorex minutus*) – 2 особини (Селюніна, Москаленко, 2020).

Лімітуючі фактори, охорона. Відомий випадок загибелі птаха через зіткнення на автошляху з транспортом.

Охоронні статуси: ЧКУ – 3к, БК – II, CITES – II.

Систематика. У період кочівель знаходили птахів підвидів – *T. a. alba* і *T. a. guttata*.

Хатній сич – *Athene noctua* (Scopoli, 1769)

Численний гніздовий вид, зустрічається протягом усього року.

Поширення, чисельність. Хатній сич розповсюджений по всій території області (Кузьменко та ін., 2021). На Кінбурнському п-ові він гніздиться лише в с. Василівка (1 пара) (Редінов та ін., 2022). Більшість птахів гніздиться в населених пунктах та спорудах людини (Сахно, 1938; Редінов и др., 2020в та ін.). Д.О. Подушкін (1913) спостерігав сичів у районі м. Очаків протягом усього року і вважав їх рідкісними. У м. Миколаїв хатній сич здобутий у 1958 р. (колекція МОКМ).

Л.О. Портенко (1928) для лісостепової частини Одеської області (колишній Балтський повіт) характеризував хатнього сича, як численний вид. Він зустрічав цих птахів біля м. Балта, у с. Піщана та в балках у лісових розщелинах. Сич також мешкав у населених пунктах північного-заходу Миколаївської області й інших місцях (Підоплічко, 1932).

За спостереженнями Б. Волянського та Л.Ф. Назаренка, чисельність хатніх сичів в Одеській області зростає на початку 1920-х рр. та після 1945 р., після війн і занепаду в господарюванні (Назаренко, 1958).

Сучасну чисельність хатніх сичів ми оцінюємо у 3–4 тис. пар, виходячи з того, що в кожному сільському населеному пункті гніздиться щонайменше 2–3 пари цих сов. У с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району ми з одного місця чули токування до 4 птахів у різних локаціях. В курортній зоні с. Коблеве 17–18.10.2019 з одного місця чули токування 3 птахів у різних локаціях. Птахи гніздяться і в селищах та містах. На ділянці стрімкого берега Тилігульського лиману від с. Українка до с. Коблеве в травні 2017 р. нами обліковано 7 пар хатніх сичів.

Колекційний матеріал (n = 3): № 17307/32. 07.07.1949. Ф, с. Миколаївка, Вознесенський (Братський) р-н. В.І. Тарашук (ННПМ); № 208 (871). 1958. м. Миколаїв. С.Д. Байбарак (МОКМ); № 223 (797). Ок. м. Миколаїв. Дар гарнізону, 1962 р. (МОКМ).

Міграції. М.І. Клименко (1950) описує міграції сичів у Чорноморському БЗ, де їх спостерігали на о. Тендра. Нами міграція не простежена.

Розмноження. Екологія розмноження вивчена слабо. Гніздиться в сільських населених пунктах, селищах, містах, а також у природних біотопах. Займає ніші в різноманітних будівлях, спорудах, зокрема, в багатопверхових будинках, фермах, сільських будинках, дачах, військових спорудах тощо. Також сичі гніздяться в норах і тріщинах скель та глинистих урвищ, у дуплах тощо. На лісостепових ділянках Чорноморського БЗ хатній сич зрідка займав штучні гніздівлі для птахів-дуплогнізників, розвішані на деревах (Пирогов, 1997). За спостереженнями біля Кучурганського лиману (Одеська область), глибина нір, виритих сичами (n = 4), становила 85–160 см (Архипов, Фесенко, 2004).

Голосова активність сичів помітна в осінньо-зимовий період. У с. Широколанівка спарювання спостерігали 21.02.1995 (06.06 – годують пташенят у гнізді). У норі в обриві Тилігульського лиману біля с. Виноградне 11.07.2016 спостерігали виводок з 5 льотних молодих особин. У с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району в димарі газової колонки 30.06.2021 Л. Хоптяною¹³⁸ виявлено злетка сича.

У Чорноморському БЗ кладки з'являлися у травні (Пирогов, 1991). Біля Кучурганського лиману відкладання яєць починалось у другій половині квітня. Судячи з дати вильоту пташенят, котрі покинули нору 20.06.2002, перше яйце з'явилося 21–22.04. Але в більшості випадків (n = 23, 1990–2002 рр.) поява кладок відбувалась у першій половині трав-

¹³⁸ – <https://www.inaturalist.org/>.

ня, пташенята з'являлися на початку – в середині червня. Наприклад, 29.05.1993 в норі знайдено 4 сліпих пташенят і 2 яйця, одне з яких було наклонуте, а з іншого чувся писк. За тиждень до вильоту пташенята часто виходять із нори погрітися на сонці. Інколи виводки об'єднуються: 26.06.2002 в балці біля с. Кучурган виявлена група з 14 молодих сичів, котрі сиділи на стовпцях паркана (Архипов, Фесенко, 2004).

Інкубація триває 27–28 (23–35) діб (19,5 діб – одного яйця), пташенята перебувають у гнізді 30–35 до 43 діб (Cramp, 1985).

Фенологія гніздування хатнього сича показана на рисунку 51.

Виліт пташенят													
Вилуплення пташенят													
Кладка яєць													
декади	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2
місяці	IV		V		VI		VII		VIII				

Рис. 51. Фенологія деяких аспектів розмноження хатнього сича в Миколаївській області та на прилеглій території

Живлення. У пелетках, зібраних у с. Антонівка Баштанського (Ново-бузького) району (10.11.1926), с-щі Криве Озеро (11.08.1928) та с. Лиса Гора (11.08 та 13.08.1928) Первомайського району переважали рештки мишо-подібних гризунів, особливо хатніх мишей (Підоплічко, 1932) (табл. 63).

Таблиця 63

**Спектр здобичі хатнього сича на півночі Миколаївської області
(n = 384 пелетки) (за: Підоплічко, 1932)**

Об'єкти живлення	N	%
Ссавці Mammalia	501	89,46
Звичайна мідиця <i>Sorex araneus</i>	1	0,18
Білочерева білозубка <i>Crocidura leucodon</i>	5	0,89
Мала білозубка <i>Crocidura suaveolens</i>	4	0,71
Подільський ховрах <i>Spermophilus odessanus</i>	6	1,07
Звичайний хом'як <i>Cricetus cricetus</i>	1	0,18
Південна мишівка <i>Sicista loriger</i>	36	6,43
Хатня миша <i>Mus musculus</i>	233	41,61
Лісова миша <i>Sylvaemus sp.</i>	60	10,71
Лісова миша або пасистий житник <i>Sylvaemus sp.</i> або <i>Apodemus agrarius</i>	2	0,36
Лучна мишка <i>Micromys minutus</i>	1	0,18
Сирій хом'ячок <i>Cricetulus migratorius</i>	55	9,82
Лучна або європейська полівки <i>Microtus levis</i> або <i>Microtus arvalis</i>	96	17,14
Підземна полівка <i>Microtus subterraneus</i>	1	0,18

Об'єкти живлення	N	%
Птахи Aves	52	9,29
Хатній горобець <i>Passer domesticus</i>	45	8,04
Вівсянка <i>Emberiza sp.</i>	1	0,18
Aves sp.	6	1,07
Земноводні Amphibia	5	0,89
Землянка звичайна <i>Pelobates fuscus</i>	5	0,89
Комахи Insecta	2	0,36
Вовчок <i>Gryllotalpa sp.</i>	1	0,18
Кукурудзяний гнойовик <i>Pentodon idiota</i>	1	0,18
Всього:	560	100

У Чорноморському БЗ та його околицях серед об'єктів харчування виявлено понад 40 видів тварин, серед яких також переважали мишоподібні гризуни (Коткова, Смогоржевський, 1971) (табл. 64).

Таблиця 64

**Спектр здобичі хатнього сича в районі Чорноморського БЗ
(n = 848 пелеток) (по: Коткова, Смогоржевский, 1971)**

Об'єкти живлення	N	%
Ссавці Mammalia	1018	53,75
Гуртова полівка <i>Microtus socialis</i>	677	35,83
Хатня миша <i>Mus musculus</i>	179	9,45
Пасистий житник <i>Apodemus agrarius</i>	3	0,15
Лісова миша <i>Sylvaemus sp.</i>	11	0,55
Мишоподібні <i>Muridae sp.</i>	44	2,32
Сирій хом'ячок <i>Cricetulus migratorius</i>	68	3,6
Малий ховрах <i>Spermophilus pygmaeus</i>	4	0,2
Мускусна ондатра <i>Ondatra zibethicus</i>	1	0,05
Стрибакові <i>Dipodidae sp.</i>	1	0,05
Мала білозубка <i>Crocidura suaveolens</i>	21	1,1
Білочерева білозубка <i>Crocidura leucodon</i>	1	0,05
Лиликові <i>Vespertilionidae sp.</i>	1	0,05
Mammalia sp.	7	0,35
Птахи Aves	193	10,46
Перепілка <i>Coturnix coturnix</i>	2	0,1
Одуд <i>Upupa epops</i>	1	0,05
Звичайний шпак <i>Sturnus vulgaris</i>	17	0,9
Костогриз <i>C. coccothraustes</i>	1	0,05
Щиглик <i>Carduelis carduelis</i>	1	0,05
Хатній горобець <i>Passer domesticus</i>	5	0,25
Просянка <i>Emberiza calandra</i>	1	0,05
Польовий жайворонок <i>Alauda arvensis</i>	16	0,84

Об'єкти живлення	N	%
Чубатий жайворонок <i>Galerida cristata</i>	3	0,15
Степовий жайворонок <i>M. calandra</i>	5	0,25
Жайворонкові <i>Alaudidae sp.</i>	25	1,3
Білі плиска <i>Motacilla alba</i>	2	0,1
Чорнолобий сорокопуд <i>Lanius minor</i>	1	33
Звичайна вівсянка <i>Emberiza citrinella</i>	1	0,05
Сіра кропив'янка <i>Sylvia communis</i>	3	0,15
Рябогруда кропив'янка <i>Sylvia nisoria</i>	1	0,05
Кропив'янкові <i>Sylvia sp.</i>	11	0,55
Вівчарикові <i>Phylloscopus sp.</i>	3	0,15
Співочий дрізд <i>Turdus philomelos</i>	2	0,1
Звичайна кам'янка <i>Oenanthe oenanthe</i>	4	0,2
Звичайна горихвістка <i>Ph. phoenicurus</i>	1	0,05
Вільшанка <i>Erithacus rubecula</i>	1	0,05
Сільська ластівка <i>Hirundo rustica</i>	25	1,3
Горобцеподібні <i>Passeriformes sp.</i>	61	3,22
Плазуни і Земноводні <i>Reptilia & Amphibia</i>	10	0,5
Прудка ящірка <i>Lacerta agilis euxinica</i>	2	0,1
Степова гадюка <i>Vipera renardi</i>	1	0,05
Зелена ропуха <i>Bufo viridis</i>	6	0,3
Землянка звичайна <i>Pelobates fuscus</i>	1	0,05
Безхребетні <i>Invertebrata</i>	668	35,29
Жуки-копри <i>Copris sp.</i>	134	7,09
Гнойовик <i>Geotrupes sp.</i>	23	1,21
Туруни <i>Carabus sp.</i>	127	6,71
Жуки <i>Coleoptera sp.</i>	55	2,9
Вовчок <i>Gryllotalpa sp.</i>	49	2,58
Вуховертка <i>Formicula sp.</i>	47	2,48
Сколопендра <i>Scolopendra sp.</i>	2	0,1
Лялечки мух	231	12,22
Всього:	1889	100

Біля нори сича в Бессарабії (Одеська область) виявлено численні залишки жуків-носорогів (*Oryctes nasicornis*) (Heer, 1971). На Тилігульському лимані серед здобичі відмічена берегова ластівка (*Riparia riparia*) (фото 65).

Таким чином, спектр здобичі хатнього сича дуже широкий. Сичі зазвичай полюють неподалік від гніздової ділянки. Кілька разів ми спостерігали птахів на віддалі до 800 м від місця їх гніздування (електрична підстанція серед полів).

Лімітуючі фактори, охорона. Раніше й навіть зараз стосовно сичів існує низка забобон. Зокрема його голос інтерпретують як «поховав», а появу на хаті та подвір'ї вважають передвісником смерті, хвороб тощо. Тому

Фото 65. Хатній сич із здобиччю (берегова ластівка). 15.07.2018, ок. с. Українка Миколаївського (Березанського) району. Фото В. Неміровського

гнізда сичів раніше часто розоряли, а птахів убивали (Назаренко, 1958; Heer, 1971; наші дані).

Відомі випадки загибелі птахів від зіткнення з автотранспортом та факти браконьєрського відстрілу, зокрема на чучела. Інколи птахи також потрапляють в техногенні пастки. Вид охороняється в багатьох заповідних об'єктах Миколаївської області (табл. 84).

Охоронні статуси: БК – II, CITES – II.

Сплюшка (совка) – *Otus scops* (Linnaeus, 1758)

Звичайний гніздовий, перелітний та пролітний вид.

Поширення, чисельність. М.І. Зябров (1940) знайшов сплюшку у гніздовий період в урочищі «Дубова балка», заказниках «Лабіринт» та «Рацинська дача». У «Рацинській дачі» 26.05.1938 він здобув самця. У заказнику «Володимирівська дача» сплюшку знайдено у ті ж роки (Ворон-

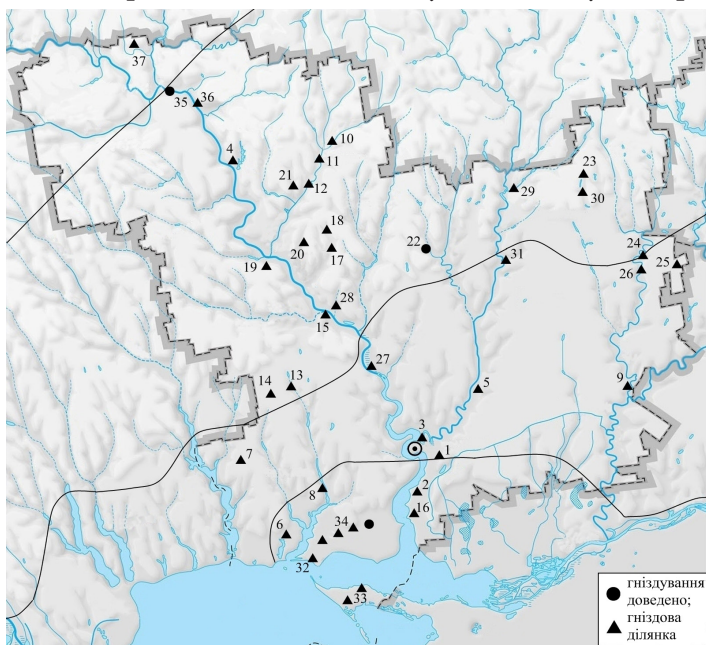

Рис. 52. Поширення сплюшки у гніздовий період у Миколаївській області протягом 1990–2024 рр. Нумерація відповідає таблиці 65.

цов, 1940) і пізніше В.І. Таращуком (1953). Останній писав, що з одного місця можна було чути крики 5–6 пар, і припускав, що совки гніздяться у гніздах граків. Гніздування виду у «Володимирівській дачі» підтвердив В.І. Абеленцев (Пекло, 2016).

У лісах долини р. Південний Буг, на ділянці від с. Мигія до с-ща Олександрівка, вид не знайдено, хоча й проводилися пошуки за допомогою програвання фонограми сплюшки (Домашевский, 2001). Раніше вона тут гніздилася, судячи зі знахідки в 1995 р. гнізда в околицях м. Первомайськ (табл. 65). За даними служби держохорони РЛП «Гранітно-степове Побужжя», вид спостерігали в м. Первомайськ (Домашевский, 2001). Також сплюшку виявлено у паркових зонах міст Южноукраїнськ, Миколаїв та Очаків (табл. 65).

В околицях с. Широколанівка у 1990-х рр. вид не спостерігали, зараз передбачається гніздування окремих пар у старих полезахисних лісосмугах та інших насадженнях (Редінов, 2016а) (табл. 65).

Д.О. Подушкін (1913) на Кінбурнському п-ові сплюшку не спостерігав. У Волижиному лісі в 1954–1989 рр. її теж не відмічали (Семенов, Ардамацкая, 1992). М.Г. Пирогов (1991) вважав сплюшку звичайним гніздовим видом лісостепових ділянок Чорноморського БЗ. За даними обліків Ю.О. Москаленка (2008), вона трапляється часто. На Кінбурнському п-ові, судячи з регулярного токування, гніздяться окремі пари у природних гаях (табл. 65). В останні роки чисельність зменшилась.

Сучасну чисельність сплюшки оцінено у 300–500 пар.

Розселенню сплюшки та ущільненню мережива її ареалу сприяло створення сітки лісосмуг та інших насаджень, зокрема в межах населених пунктів. Дані фрагментарні, але вони свідчать про те, що зараз сплюшка поширена спорадично по всій території області. Майже у всіх придатних для виду місцях, де ми ночували або проводили нічні обліки, в тому числі й у перерахованих вище місцях, вона подавала голос у гніздовий період (рис. 52, табл. 65).

Таблиця 65

Перелік реєстрацій совки в гніздовий період протягом 1990–2024 рр.

№	Місце спостереження	Дата та обставини	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
1	Кульбакине	Травень 2019 р. – записали голос птаха вночі біля будинків. Совок чули і в попередні роки	Кондратенко О.В.
2	заказник «Балабанівка»	У ніч з 20 на 21.06.2021 р. токувало 2 особини	Редінов и др., 2022

№	Місце спостереження	Дата та обставини	Спостережник / джерело даних
3	Центральний р-н	26.06.2021 дорослого птаха сфотографовано у темну частину доби в парку Перемоги	Черинько О. ¹
4	м. Южноукраїнськ	Травень 2008 р. – неодноразово чули токування птаха	Редінов К.О.
Баштанський район			
5	ок. с. Мар'ївка, урочище «Мар'ївське»	23.05.1993 – 2 особини токували з 23 ⁰⁰ до 3 ⁰⁰ год.	Костюшин, 1994
	-//-	25.06.2015 – на маршруті довжиною 2,3 км виявлено 2 самців, реагували на фонограму голосу сплюшки	Кузьменко, Кузьменко, 2018
	-//-	08–09.05.2016 – 4–5 особин токували в північній і південній ділянках урочища в нічний час	Редінов, Панченко, 2017
Миколаївський (Березанський) район			
6	ок. с. Тузли	07.05.2008 – 1 особина токувала в насадженні у вершині оз. Солонець-Тузли	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
7	ок. с. Крутоярка	10.06.2019 – у робінієвій лісосмузі у вечірній час на маршруті, довжиною 5 км, обліковано за голосом 9 ос.	М. Дребет (Mike Drevet) ²
8	ок. с. Суходіл	22.05.2022 – птах токував вдень в гаю на правому березі Березанського лиману на південь від села	Редінов К.О., Петрович З.О.
Баштанський (Березнегуватський) район			
9	ок. с. Веселий Кут ³	20.05, 23.05 та 22.07.2022 обліковано 1 особину за голосом	Новак В.О. (особ. повід.) ²
Вознесеньський (Братський) район			
10	ок. с. Висока Гора, урочище «Дубова балка»	24.06.2020 – вдень чули токування 1 особини в лісі	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
11	ок. с. Українець	У ніч з 24 на 25.06.2020 чули токування 2 птахів у насадженні біля річки на північний захід від села	-//-
12	ок. с. Українець, урочище «Хомутець»	01.06.2015 вранці чули токування 2 птахів у південно-західній частині урочища	Редінов и др., 2017 ⁶
	-//-	25.06.2020 – вдень чули токування 1 особини біля ріки в північній частині урочища	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.

№	Місце спостереження	Дата та обставини	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Веселинівський) район			
13	ок. с. Широколанівка	Травень – червень 2006–2016 рр. – токування птахів у 3 локаціях	Редінов К.О.
14	ок. с. Іванівка	19.05.2005 – токує в лісосмузі. 12.05.2007 – пара біля сорочих гнізд в іншій лісосмузі	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
15	ок. с. Варюшине, заказник «Варюшино»	У ніч з 08 на 09.06.2019 – 1 особина токувала в лісі	Редінов и др., 2020б
Миколаївський (Вітовський) район			
16	ок. с. Галицинове, Галицинівський ліс	У ніч з 09 на 10.06.2019 – 1 особина токувала в південній ділянці лісу біля шламосховища заводу	Редінов и др., 2022
Вознесенський район			
17	ок. с. Григорівське, заказник «Радинська дача»	13.06.2002 – 1 особина токувала в південній частині лісу	Редінов К.О., Кондратенко О.В.
18	заказник «Радинська дача»	30.06.2015 – 1 особина токувала на північному узліссі	Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2017
	-//-	2013–2014 рр. – 2 пари токували на північному узліссі	Петрович О.З.
19	між с. Прибужани і с. Мартинівське	2012–2013 рр. – 2 пари обліковано в полезахисних лісосмугах	Петрович, 2017; Петрович О.З.
20	ок. с. Степове	2013–2014 рр. – 2–3 пари обліковано в старих лісосмугах	-//-
21	ок. с. Вільний Яр	29.05.2015 р. – 2 токували в лісосмузі біля заказника «Василева пасіка»	Редінов и др., 2017б
Вознесенський (Єланецький) район			
22	ПЗ «Єланецький степ»	Для заповідника наведена як гніздовий вид за спостереженням у 1997 р. 12.05.2002 практично з одного місця (біля єгерського будинку) обліковано за голосам 7 особин, 2003 р. – 4, а 2005, 2009, 2016, 2019 рр. – по 1–2 токуючому птаху. У 2021 р. гніздування доведено	Проект..., 1997; Редінов, 2006; Редінов К.О., Гундяк О.І., Драбинюк Г.В. ⁵ , Моїсєєв І.Є.
Баштанський (Казанківський) район			
23	ок. с. Великоолександрівка	05.06.2008 – 2 птахи токували в нічний час у полезахисній лісосмузі на південь від села	Редінов К.О.
24	ок. с. Матроно-Василівка	30.05.2010 – 1 особина токувала в вечірній час	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.

№	Місце спостереження	Дата та обставини	Спостережник / джерело даних
25	ок. с. Лісове, заказник «Володимирівська дача»	25–27.05.2018 – 2 особи токували у вечірні часи. Там же, а також біля східної околиці заказника в ніч із 23 на 24.06.2020 чули токування 6 птахів. Крім того, птаха спостерігали 27.05.2018 у старій ползахисній лісосмузі біля південно-східної околиці заказника	Рединов и др., 2020в
26	ок. с. Володимирівка	У ніч з 24 на 25.06.2020 6 особин токували в насадженнях біля річки на південь від села	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський (Новоодеський) район			
27	ок. с. Новопетрівське	Увечері 02.06.2017 – 2 особи токували	Редінов К.О., Панченко П.С., Моїсєєв І.Є.
28	ок. с. Михайлівка, «Михайлівський степ» – ділянка ПЗ «Єланецький степ»	У ніч з 02 на 03.06.2017 – 2 особи токували. Ще одна сплюшка токувала вдень 03.06.2017 в іншій локації	Редінов та ін., 2017
Баштанський (Новобузький) район			
29	ок. с. Пелагіївка (біля зниклого с. Варварівка)	У ніч з 12 на 13.07.2015 – 1 особина токувала	Редінов, 2015
30	ок. с. Анастасівка, заповідне урочище «Чабанка»	У ніч з 28 на 29.05.2018 – 2 особи токували	Рединов и др., 2020а
31	ок. с. Ганнівка	У ніч з 29 на 30.05.2018 – 1 особина токувала в лісонасадженні біля ставка	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
Миколаївський (Очаківський) район			
32	м. Очаків	27.05.2020 – 1 особина токувала в курортній зоні в районі лікарні у вечірній час. 25.05.2023 записано голос теж в курортній зоні, але в іншій локації	Петрович З.О.; Каптур О.
33	Кінбурнський п-ів	1993–2021 рр. – окремі пари гніздяться в природних гаях. 07.05.2008 та 05.05.2016 – по 1 особині чули біля Волижиного лісу	Москаленко, Плющ, 2018; Редінов К.О., Петрович З.О.
34	ок. сіл Благодатне, Острівка, Матросівка, Чорноморка	Травень – червень 2020 р. знайдено 11 гніздових територій в ползахисних лісосмугах, зокрема 6 гнізд	Редінов К.О., Петрович З.О.

№	Місце спостереження	Дата та обставини	Спостережник / джерело даних
Первомайський район			
35	ок. м. Первомайськ	25.06.1995 – знайдено кладку в шпаківні в заплавному лісі на березі р. Південний Буг	Студенікіна Л.І. ⁴
36	с. Куріпчине	02.06.2024 – записано голос птаха	Драбинюк Г.В. ⁵
37	ок. с. Лукашівка	25.05.2021 – 1 особина в насадженні	Lavrinenko, 2023

Примітка. ¹ – <https://uabirds.org/>; ² – <https://ebird.org/>; ³ – неподалік від цього села біля с. Новополтавка (Херсонська область) увечері 25.05.2002 чули голоси 3 птахів (Костюшин, Редінов, 2004 з уточн.); ⁴ – Анкета банку гнізд птахів України; ⁵ – <https://www.inaturalist.org/>.

О.М. Архипов (2011б) повідомляв про різке падіння чисельності виду біля Кучурганського лиману з початку ХХІ ст., пов'язуючи його з вирубуванням лісосмуг та відловом птахів на гніздах із метою утримання в неволі.

Колекційний матеріал (n = 1): № 16445. 26.05.1938. М, заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»), Вознесенський р-н. М.І. Зябров (МПХНУ).

Приліт. Прилітає в середині квітня – на початку травня. На морському узбережжі Кінбурнського п-ова біля с. Покровка павутинною сіткою сплюшок спіймано: 19.04.2008 – 1, 14.04.2009 – 1 та 15.04.2009 – 2 особини. На початку травня в ПЗ «Єланецький степ» (09.05.2002, 04.05.2005) та на Кінбурнському п-ові (01.05.2003) сплюшки вже токували. Д.О. Подушкін (1913) повідомляє про сплюшку, спійману 04.05.1904 у м. Очаків. Сам він її у природі не спостерігав. Міграція триває, вірогідно, до кінця травня.

С. Пашковський у м. Білгород-Дністровський спіймав сплюшку 26.04.1920 (Heer, 1971). На о. Зміїний (Одеська область) пролітних сплюшок спостерігали: 06.05.1985, 29.04.1988, 30.04.1991, 11.05.1992 (Korziukov et al., 2024).

В околицях м. Одеса приліт виду спостерігали: 10.04.2011 (Стойловський, Малиношевський, 2017) та 18.04.2018 (особ. повід. О.В. Бурковського). Біля Кучурганського лиману (Одеська область) приліт помічено в останніх числах березня – на початку травня: 30.03.1988, 02.05.1992, 30.04.1993, 26.04.1999, 16.04.2000, 30.04.2002, 28.04.2003, 17.04.2004, 29.04.2005, 19.04.2007, 01.05.2009, 03.05.2010, 24.04.2011, 30.04.2012, 30.04.2013, 17.04.2014, 22.04.2015, 23.04.2016, 27.04.2017, 13.04.2018, 22.03.2019, 20.04.2020, 19.04.2021, 06.04.2022, 18.04.2023, 09.04.2024 (Архипов, Фесенко, 2004; Архипов, 2011б; О.М. Архипов, особ. повід.).

Середня дата прильоту за спостереженнями в Миколаївській і Одеській областях (n = 33): $21.04 \pm 1,8$ (SD = 10,5) діб, медіана – 22.04 (22.03– 09.05).

Розмноження. Токування птахів чули у травні – серпні, зокрема й у світлу частину доби. Найбільш пізні дати: 13.07.2000 – ПЗ «Єланецький степ», 25.08.2005 – околиці с. Широколанівка, 23.08.2016 – околиці с. Кам'янка.

Гнізда сплюшок знайдені в різноманітних дуплах, зокрема відкритих зверху (у зв'язку з падінням частини стовбура дерева, що згнило, або великої гілки), дуплянках і гніздах сорок на висоті від 0,5 до 5 м. У Чорноморському БЗ сплюшка займала дупла та штучні гніздівлі (Пирогов, 1991, 1997). Глибина дупел від 20 до 45 см. В Одеській області гніздування совок спостерігали в дуплах, шпаківнях, гніздах сороки і навіть норі сиворакиши в урвищі кар'єру (Архипов, Фесенко, 2004; Кодруль, 2016; Кодруль та ін., 2022; наші дані). Також птахи охоче займали дуплянки, виготовлені спеціально для них та розвішані в лісосмугах біля східних околиць м. Одеса. В одному випадку сплюшка навіть зайняла дуплянку з кладкою великої синиці (Кодруль та ін., 2022). У ПЗ «Єланецький степ» у 2022 р. совки зайняли 3 штучні гніздівлі, розвішані в лісосмугах у попередньому році (особ. повід. О.І. Гундяка). За спостереженням біля Кучурганського лиману, якщо вхід (щілина) в дупло діаметром менше 8 см, сплюшки туди не можуть потрапити й навіть гублять яйця поруч під деревами (Архипов, Фесенко, 2004).

Цікаво, що в наступні роки ні в одному з дупел не було повторно відловлено закільцьованих совок, упійманих на кладках, що свідчить про те, що щорічно гніздилися нові особини (Архипов, Фесенко, 2004).

В.І. Абеленцев (Пекло, 2016) зібрав 23.05.1953 в заказнику «Володимирівська дача» свіжу кладку з 2 яєць у гнізді сороки. Л.І. Студенікіна 25.06.1995 виявила в заплавному лісі на березі р. Південний Буг у шпаківні на висоті 5 м кладку сплюшки з п'ятьма яйцями (06.07 – було 5 пташенят). У Миколаївському (Очаківському) районі в околицях сіл Матросівка та Острівка нами у 2020 р. оглянуто 4 гнізда:

Фото 66. Сплюшка гріє пташенят. 21.07.2020, ок. с. Матросівка Миколаївського (Очаківського) району. Фото К.О. Редінова.

Фото 67. Сплюшка насиджує кладку. 20-21.06.2023, ПЗ «Єланецький степ». Фото О.І. Гундяка.

Таблиця 66

**Розмір кладок сплюшки за спостереженнями в Одеській
та Миколаївській областях**

Місце спостереження	n	Розмір кладки					Lim	M	Me	SE	SD
		2	3	4	5	6					
Одеська область ¹	39	2	8	14	12	3	2–6	–	–	–	–
Миколаївська ² область	4	1	1	1	1	–	2–5	–	–	–	–
Всього:	43	3	9	15	13	3	2–6	4,09	4,00	0,16	1,04

Примітки. 1 – за: Архипов, Фесенко, 2004; Пісулінська та ін., 2013; Кодруль, 2016; Кодруль та ін., 2022; 2 – знахідки В.І. Абеленцева, Л.І. Студенікіної та наші.

На Солоноозерній ділянці Чорноморського БЗ у 1989 р. у штучній гніздівлі виявлено змішану кладку з 3 яєць сплюшки та 4 яєць звичайного шпака, яку насиджувала сплюшка (Пирогов, 1997).

Розміри яєць з околиць м. Одеса (Пісулінська та ін., 2013) та Миколаївської області ($n = 11$):¹⁴⁰ $31,32 \pm 0,38$ ($SD = 1,27$), медіана – 31,4 (29,4–33,1) x $26,44 \pm 0,25$ ($SD = 0,83$), медіана – 26,5 (25,0–27,8) мм. Біля Кучурганського лиману розміри яєць були такими ($n = 83$): $30,6$ (29,0–32,2) x $26,5$ (25,3–27,8) мм (Архипов, Фесенко, 2004).

Виліт пташенят відбувається в липні – серпні (рис. 53). У районі Кучурганського лиману готових до вильоту пташенят сплюшок у дуплах спостерігали найбільш пізно 18.08.2000 та 20.08.2002 (Архипов, Фесенко, 2004).

Інкубація триває 24–25 діб, пташенята перебувають у гнізді 21–29 діб (Cramp, 1985).

Оологічний матеріал ($n = 2$): № 859/3. 2 яйця. 30.05.1953. заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська дослідна лісова станція кв. № 72). В.І. Абеленцев (ННПМ).

Відліт. Міграцію не простежено. На морському узбережжі Кінбурнського п-ова біля с. Покровка сплюшку спостерігали в заростях маслинок вузьколистої 04.10.2008. На автошляху між м. Очаків та с. Кам'янка збитого автомобілем птаха виявлено 01.09.2019. В районі Кучурганського лиману сплюшок востаннє спостерігали 23.09.1996, 29.09.2001, 23.09.2009, 01.10.2011, 07.09.2013, 11.09.2020, 18.09.2021 (Архипов, Фесенко, 2004; Архипов, 2011б; О.М. Архипов, особ. повід.). Середня дата останнього спостереження ($n = 8$): $22,09 \pm 3,37$ ($SD = 9,55$) діб, медіана – 23.09 (07.09–04.10).

Живлення. У здобутих на початку травня в заказнику «Володимирівська дача» двох сплюшок у шлунках були: у першому – 4 степові цвіркуни (*Gryllus desertus*), 2 жужелиці (*Carabus scabriusculus*, *Harpalus* sp.), 7 мете-

¹⁴⁰ – Дивіться додаток С.

ликів, 17 гусениць-совок (12 з роду *Agrotis*), павук і якась перетинчасто-крила комаха; в другому – у масі залишки нічних метеликів та 5 гусениць (Тарашук, 1953). Також помічено поїдання совками жука-кузьки (Будниченко, 1950).

Лімітуючі фактори, охорона. Вірогідно, сплюшка відчуває дефіцит місць для гніздування. Дуплисті дерева вилучаються в першу чергу. Біля Кучурганського лиману 7 із 19 гнізд із яйцями були покинуті птахами: 4 – через напади рудих мурашок (*Formica rufa*) та деревних пахучих мурашок (*Lasius fuliginosus*), 2 – були розорені кам'яною куницею (*Martes foina*) і в одному дуплі оселився рій бджіл (Архипов, Фесенко, 2004).

Важливим фактором також є відлов птахів на гніздах браконьєрами для утримання в неволі (Архипов, 2011б) або продажу. Відомий один випадок загибелі птаха на автошляху від зіткнення з автомобілем. Обробка полів інсектицидами, безперечно, впливає на харчову базу виду.

Сплюшка гніздиться в багатьох заповідних об'єктах області: ПЗ «Єланецький степ» (два відділення); заказниках: «Рацинська дача», «Володимирівська дача», «Балабанівка» та інших природоохоронних територіях (табл. 84).

Для гніздування сплюшки в ПЗ «Єланецький степ» восени 2020 р. було розвішано 10 штучних гніздівель (Гундяк, 2021), мінімум одна з них була зайнята в 2021 р. (фото 68) і по 3 були зайняті у 2022–2023 рр. (особ. повід. О.І. Гундяка).

У 2022 р. сов'ятники розвішано також у відділенні «Михайлівський степ». Позитивні результати щодо приваблювання сплюшок у лісосмуги отримано біля східних околиць м. Одеса (Кодруль і др., 2021).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – II, CITES – II.

Фото 68. Сплюшка виглядає з совятника.
01.07.2021, ПЗ «Єланецький степ».
Фото О.І. Гундяка.

Вухата сова – *Asio otus* (Linnaeus, 1758)

Звичайний гніздовий, мігруючий та зимуючий вид.

Поширення, чисельність. Розселенню вухатих сов та ущільненню мережива їх ареалу сприяло створення сітки з лісосмуг та інших насаджень. Вухата сова знайдена на гніздуванні у штучних лісових масивах і лісосмугах, вже під час їх перших обстежень (Воронцов, 1940; Зябров,

1940). Нині гніздиться в різних лісонасадженнях, зокрема в межах сіл, селищ та міст (фото 69, 70).

У м. Миколаїв відоме гніздування в насадженнях біля р. Інгул (особ. повід. Т.Б. Троїцької), у парках «Перемоги», «Народний сад», «Ліски», «ім. Шури Кобера і Віті Хоменко», на території внутрішнього двору МОКМ «Старофлотські казарми», Центральному стадіоні (фото 69) та інших місцях. За даними співробітника Миколаївського зоопарку С.М. Доногого (особ. повід.) пташенят вухатих сов щорічно приносять до зоопарку з різних районів міста. Чисельність вухатої сови у м. Миколаїв за нашою попередньою оцінкою становить 30–50 пар.

Фото 69. Пташеня вухатої сови. 07.06.2022, заказник «Балабанівка»
(<https://novosti-n.org/news/V-Nykolaevе-sotrudnyky-GSCHS-pry-pozhare-v-lesu-spasly-sovu-foto--243708>).

Фото 70. Пташеня вухатої сови. 24.05.2020, м. Миколаїв, Центральний стадіон.
Фото І.Є. Моїсєєва.

У м. Очаків гніздиться 3–5 пар (Редінов, Петрович, 2019). Сови також гніздяться в м. Вознесенськ (особ. повід. О.З. Петрович) та м. Южноукраїнськ (особ. повід. А.І. Прокопенка).

Вірогідно, сови освоїли міста відразу за вороновими птахами. За даними опитувань, вони гніздилися в м. Миколаїв уже в 1980-х рр., але чисельність їх зросла у XXI ст.

У заплавлених лісах долини р. Південний Буг на ділянці від с. Мигія до с-ща Олександрівка вухата сова рідкісна: самця чули 04.06.2000 біля с. Мигія, а під час спеціальних пошуків у травні 1999 р. сови не знайдені взагалі (Домашевский, 2001).

У невеликій кількості гніздиться на Кінбурнському п-ові (Пирогов, 1991, 1992; Редінов, Петрович, 2008), уникаючи соснових масивів. Гніздиться у ПЗ «Єланецький степ» (Редінов, 2006). Вухаті сови уникають островних лісових масивів, лише зрідка оселяючись на узліссях (Редінов, Панченко, 2017 та ін.).

В окремі роки чисельність сов може локально збільшуватися, що нами відстежено, наприклад, у 1995 р. в околицях с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) району.

Сучасну чисельність вухатої сови оцінено в 500–800 пар.

Колекційний матеріал (n = 1): № 38 (713). 1950. Ок. м. Миколаїв. Передана Миколаївським зоопарком (МОКМ).

Міграції. Міграційні переміщення досліджені слабо. Д.О. Подушкін (1913) спостерігав проліт сов у районі м. Очаків у другій половині жовтня і здобув птаха 20.10.1905.

На морському узбережжі Кінбурнського п-ова біля с. Покровка павутинною сіткою мігруючі вухаті сови спіймані: 13.04.2009 – 1 та 15.04.2009 – 2 особини.

У кінці лютого – березні спостерігалася масова міграція сов у районі о. Зміїний (Одеська область). В окремі роки на острові зупинялися на відпочинок до 300 особин (Редінов, Корзюков, 1999). Крайні дати спостереження мігруючих особин навесні: 27.02 (1989 р.) – 25.03 (1980 р.) (Korziukov et al., 2024).

Розмноження. Сови займають цілі та частково зруйновані гнізда сорок, граків, сірих ворон, розташовані на деревах і чагарниках. Ми знаходили їх на висоті від 1,8 до 8 м. Птахи не уникають сусідства людини, гніздуючись у містах, селищах і селах. Ми також спостерігали гніздування пари сов у розрідженій придорожній лісосмузі біля автошляху з інтенсивним рухом на околиці м. Очаків.

М.С. Змієвський (2021a, 2021b) біля с. Раківка Херсонського (Білозерського) району Херсонської області спостерігав та відзняв унікальний випадок гніздування пари вухатих сов на землі. Гніздо було знайдено 27.05.2020 у смузі неораної трав'янистої рослинності на днищі розораної балки, оточеної полями. Воно розміщувалося серед густої трави заввишки 40–50 см, на дні невеликої канави глибиною 40–50 см, котра залишилася від старої системи зрошення. Самка насиджувала кладку з 7 яєць. Гніздо мало вигляд ямки, утвореної тілом самки у сухій рослинності. Протягом світлої частини доби самка не полишала гніздо, самець вночі приносив їй по 3–4 мишоподібних гризуни. Вночі самка декілька разів вилітала з гнізда на 5–18 хв. Перше пташеня вилупилось у ніч на 15.06, шкаралупа яйця

№	Місце спостереження	Дата	Вміст гнізда	Спостережник / джерело даних
Вознесенський (Арбузинський) район				
3	ок. с. Костянтинівка	13.04.1979	Кладка з 5 яєць	Смогоржевський Л.О. / Смогоржевський, Смогоржевська, 1989 з уточн.
Миколаївський (Веселинівський) район				
4	ок. с. Широколанівка	28.04.1991	1 яйце в сорочому гнізді	Редінов К.О.
5	-//-	04.05.1995	7 яєць в сорочому гнізді 4.06 – найменшому з 6-ти пташенят близько 2–3 діб. Одне яйце провалилось в днище гнізда	-//-
6	-//-	04.05.1995	8 яєць в сорочому гнізді, одне яйце провалилось в днище гнізда	-//-
7	-//-	04.05.1995	8 яєць в сорочому гнізді	-//-
8	-//-	04.05.1995	Злеток сидить в 10 м від пустого гнізда	-//-
9	ок. с. Іванівка	31.03.2007	5 яєць, одне карликове – бовтун, в грачиному гнізді в покинутій колонії граків	-//- (фото 71а)
10	ок. с. Широколанівка	07.04.2007	2 яйця в сорочому гнізді	Редінов К.О., Олійник Д.С.
11	ок. с. Іванівка	12.05.2007	Насиджує в грачиному гнізді в покинутій колонії	Редінов К.О.
Вознесенський (Єланецький) район				
12	ПЗ «Єланецький степ»	19.04.2000	1 яйце в гнізді без даху	Редінов, 2006
13	-//-	04.05.2005	1 яйце в сорочому гнізді без даху	-//-
Баштанський (Казанківський) район				
14	заказник «Володимирівська дача»	30.05.1953	4 слабо насиджені яйця	Абеленцев В.І. / Пекло, 2016
Миколаївський район				
15	ок. с. Тронка, верхів'я р. Березань	03.06.2006	5 яєць в сорочому гнізді	Редінов К.О.
Миколаївський (Очаківський) район				
16	ок. с. Кам'янка	21.04.2005	Насиджує в гнізді грака	Петрович З.О.
17	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	26.04.2005	Насиджує в гнізді грака на острові оз. Черепашине	-//-

№	Місце спостереження	Дата	Вміст гнізда	Спостережник / джерело даних
18	ок. с. Солончаки, балка Аджигол	26.04.2005	У грачиному гнізді оперене пташеня, ще двоє злетків тримаються, відповідно, у 30 і 100 м від гнізда	-//-
19	м. Очаків	15.04.2007	Насиджує у відкритому гнізді в придорожній лісосмузі при в'їзді в місто	Редінов К.О., Петрович З.О.
20	Кінбурнський п-ів, ур. Бієнкові плавні	28.03.2009	4 яйця в гнізді сороки	Шинкарук М.Ю.
21	ок. с. Чорноморка	02.05.2007	6 2–9-них пташенят у гнізді сороки	Редінов К.О., Петрович З.О.
22	ок. с. Солончаки, балка Аджигол	13.05.2020	1 велике пташеня в гнізді	Петрович З.О.
23	ок. с. Острівка	20.05.2020	Пухові пташенята в гнізді в полезахисній лісосмузі	Федун О.М.
24	-//-	21.05.2020	Насиджує в гнізді сороки в полезахисній лісосмузі	Петрович З.О.
25	-//-	21.05.2020	Насиджує в гнізді сірої ворони в полезахисній лісосмузі	-//-
26	-//-	23.05.2020	-//-	-//-
27	ок. с. Благодатне	24.05.2020	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О.
28	ок. с. Острівка	27.05.2020	Насиджує в гнізді сороки в полезахисній лісосмузі	-//-
29	-//-	21.06.2020	Пухові пташенята в сорочому гнізді	-//-
30	ок. с. Острівка	21.06.2020	Пухове пташеня на гілці в 3 м від гнізда	-//-

Розміри яєць ($n = 14$)¹⁴¹: $39,88 \pm 0,21$ (SD = 0,80), медіана – 39,85 (38,8–41,4) $\times$ $32,26 \pm 0,10$ (SD = 0,38), медіана – 32,40 (31,4–32,7) мм (Смогоржевський, Смогоржевська, 1989; Пекло, 2016; наші дані). У кладці з 5 яєць одне було карликовим 30,3 $\times$ 26,4 (бовтун) (фото 71а). Маса яєць: 23,5; 23,5; 23,6; 22,5 г (Пекло, 2016).

Судячи зі знахідок виводків біля гнізд у кінці квітня – на початку травня (табл. 67: № 8, 18), найбільш ранні кладки з'являються в кінці лютого – першій половині березня. Пташенята залишають гнізда з кінця квітня й до початку серпня (фото 70, 71б).

¹⁴¹ – Дивіться додаток С.

Фото 71А. Кладка вухатої сови з карликовим яйцем. 31.03.2007, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 71Б. Пташенята вухатої сови в цьому ж гнізді. 12.05.2007. Фото К.О. Редінова.

Виводок із 4 пташенят, які нещодавно залишили гніздо, знайдено 28.06.2000 біля с. Калинівка Вознесенського (Єланецького) району. Сове́ня, якого за межами гнізда годували дорослі птахи, знайдено 16.06.2003 у ПЗ «Єланецький степ». У м. Очаків місцевим жителем було підібрано нелітне пташеня – злеток 27.07.2018. В околицях сіл Острівка та Куцуруб Миколаївського (Очаківського) району розмір виводків у 2020 р. становив – 5 і 5 (18.06) та 6 (21.06) злетків.

Інкубація триває 25–30 діб, пташенята можуть покидати гнізда у віці 21–24 доби, їх вигодовування триває близько 30 діб (Cramp, 1985).

В Одеській області біля Кучурганського лиману у 2004 р. спостерігали осіннє гніздування виду, яйця були відкладені приблизно на початку жовтня (Архипов, 2005). Автор пояснює пізнє гніздування вухатих сов високою чисельністю курганцевих мишей.

Оологічний матеріал (n = 9): № 879/12. 4 яйця. 30.05.1953. заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська дослідна лісова станція кв. № 71). В.І. Абеленцев (ННПМ); № –. 5 яєць. 13.04.1979. ок. с. Костянтинівка, Вознесенський (Арбузинський) р-н. Л.О. Смогоржевський (ЗМКНУ).

Зимівлі. Д.О. Подушкін (1913) спостерігав і здобув вухату сову взимку лише раз – 24.01.1905 у районі м. Очаків. М.І. Клименко (1950) писав про зимівлю вухатих сов у насадженнях сосни на Кінбурнському п-ові.

У період наших досліджень вухаті сови в межах області зимують у значній кількості, переважно в межах населених пунктів. Окремі місця їх скупчень відомі протягом багатьох років. Так, у с. Широколанівка (Редінов, 1999) обліковано скупчення: 13.03.1996 – 140, 27.12.1997 – 85, 16.02.1998 – 30, 09.01.1999 – 80, 12.12.1999 – 25, 13.01.2001 – 60, 05.01.2002 – 100, 19.01.2003 – 80, 28.01.2006 – 45, 04.02.2007 – 50, 01.01.2009 – 30 особин. Дане місце зимівлі розташова-

Фото 72. Скупчення зимуючих вухатих сов.
20.02.2007, с-ще Березанка.
Фото К.О. Редінова.

не в парку біля амбулаторії, існує й понині. До зими 1995/1996 рр. сови в межах села спостерігалися рідко, місцем їхнього «днювання» було невелике соснове насадження біля села. Там максимальну кількість птахів обліковано 10.03.1992 – 30, 07.03.1993 – 23, 06.02.1994 – 10, 16.01.1995 – 55 особин. У наступні роки сови у цьому насадженні спостерігалися рідко і почали з'являтися лише з 2005 р. (до 10 особин).

Скупчення сов чисельністю до 150 особин відомі в с-щі Єланець (зими 2000/2001 рр. та 2001/2002 рр.) та у с-щі Березанка (виявлено взимку 2004/2005 рр.) (фото 72).

У м. Очаків та м. Южноукраїнськ зимують звичайно десятки птахів, хоча взимку 2022/2023 рр. у останньому місті спостерігали зимове скупчення чисельністю близько 120 особин (особ. повід. А.І. Прокопенка). Зимівельні скупчення сов відомі і в м. Миколаїв, зокрема в парках «Ліски» та «Перемоги». Спостерігали їх і в інших місцях (Пирогов, 1991; Русев, 2000; Редінов, 2006; Гаврилюк и др., 2009; наші дані). Іноді спостерігаються групки з 2–9 ос., що сидять на окремих деревах від 1 доби до 2 місяців.

Протягом зими кількість сов у місцях днявання змінюється. Так, у с-щі Єланець обліковано: 26.10.2001 – 5, 13.12.2001 – 12, 21 та 27.12.2001 – 100, 23.01.2002 – 65, 31.01.2002 – 50, 27.02.2002 – 25 особин; у с. Широколанівка: 16.11.2002 – 45, 24.12.2002 – 60, 19.01.2003 – 80, 06.02.2003 – 80, 13.02.2003 – 70, 23.02.2003 – 70, 08.03.2003 – 60, 16.03.2003 – 40, 06.04.2003 – 10 особин.

Для «днювання» сови використовують дерева різних порід: сосна, ялина, західна туя, робінія псевдоакація, клен, ясен, груша, горіх волоський, маслинка вузьколиста, віддаючи перевагу хвойним породам та ясеням. На окремих деревах сидить до 40 особин. Сови не уникають сусідства людини, влаштовуючись на денний відпочинок у людних місцях (центральні площі, парки), сидячи іноді за кілька метрів від стін, вікон чи доріжок.

Час формування скупчень та їх розльоту різняться в різні роки. Появу сов спостерігали з середини вересня, звичайно в жовтні, а розліт у лютому – середині березня (табл. 68).

Таблиця 68

**Строки формування і розпаду зимових днювальних
скупчень вухатої сови**

Місце спостереження	Дата	Кіл-ть, ос.	Місце спостереження	Дата	Кіл-ть, ос.
Осінь (поява)			Весна (остання реєстрація)		
с. Широколанівка, парк біля сільського професійного училища	13.11.1993	5	ок. с. Широколанівка, соснове насадження	19.03.1993	11
с. Широколанівка, парк біля амбулаторії	20.10.2000	40	с. Широколанівка, парк біля амбулаторії	06.04.2003	10
-//-	04.10.2001	6	-//-	07.04.2005	5
с-ще Єланець, центральна площа	26.10.2001	5	с-ще Єланець, центральна площа	14.03.2001	7
с. Широколанівка, парк біля амбулаторії	16.11.2002	45	м. Южноукраїнськ, хвойні дерева на території школи	19.03.2023	3
-//-	16.10.2004	2	Примітка. ¹ – 07.03.1993 – згряя.		
-//-	23.09.2005	2			
м. Очаків, парк на території лікарні	15.09.2009	1			
с-ще Березанка	01.11.2018	50			

Результати кільцювання. З території області відомий один зворот від вухатої сови (табл. 69). Цікавим є також зворот із Херсонської області. Сову, закільцьовану 02.10.1992 біля с. Лазурне Скадовського району, знайдено мертвою 01.01.1993 в Нідерландах (координати місця знахідки: 52°10' С, 5°40' З) (Полуда, 2012; дані Українського центру кільцювання птахів).

Таблиця 69

**Інформація про закільцьовану вухату сову
з території Миколаївської області***

№ кільця	Дата кін.-ня	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Praha N.Museum D-87177	29.11.1989	♀, не визн.	Чехія, Zvin, Dob-zkovicе, 49°05' С, 17°40' З.	10.06.1991	с-ще Арбузинка, 47°54' С, 31°19' З.	Знайдена мертвою під опорою ЛЕП, 1031

Примітки. * – таблицю укладена за даними Українського центру кільцювання птахів.

Живлення. У харчуванні виду, судячи зі вмісту пелеток, переважають мишоподібні гризуни з високою чисельністю, особливо європейська полівка (Назаренко, 1958; Абеленцев, Уманская, 1965, 1968; Русев, Сацьк, 1999; Москаленко, 2000; Kotsiuruba, Yablonskaya, 2019; наші дані) (табл. 70, 71).

Порівняння вмісту пелеток за зими 1997/1998 рр. та 1998/1999 рр., зібраних на чотирьох стаціонарах в Одеській області та біля с. Поріччя Вознесенського (Веселинівського) району Миколаївській області, показало, що в першу зиму у здобичі домінувала європейська полівка – понад 80%, що пояснюється спалахом чисельності цього виду. В іншу зиму, коли спостерігалася депресія чисельності європейської полівки, розмаїття мишоподібних гризунів, які здобувалися, було великим, на перше місце вийшла курганцева миша (Русев, Сацьк, 1999). Серед дрібних мишоподібних гризунів, окрім європейської полівки та курганцевої миші, в пелетках знайдені залишки хатньої, лісової миші, лучної мишки, пасистого житника, водяного щура, сірого хом'ячка та мандрівного пацюка (*Rattus norvegicus*). З комахоїдних ссавців, сови здобували малу мідіцю, звичайну мідіцю (*Sorex araneus*), малу білозубку, з птахів – представників родини в'юркових, синицевих, дроздових (Русев, Сацьк, 1999).

У гнізді вухатої сови у плавнях Нижнього Дністра виявлено залишки водяного щура – 2 ос., лісової миші – 1, європейської полівки – 1 та сірого хом'ячка – 1 (Назаренко, 1958). Л.Ф. Назаренком опрацьовано вміст пелеток, зібраних у позагніздовий період Б. Волянським 10.12.1930 та 01.03.1931 (n = 680) у Хаджибейському парку м. Одеса та Я. Войтенко 09.11.1956, 16.03.1957, 11.09–20.11.1957 та 09.01–08.03.1957 (n = 569) у Петрівському лісі біля Тилігульського лиману (табл. 70).

Таблиця 70

Спектр здобичі вухатої сови у Одеській області

Об'єкти живлення	1930–1931	1956–1957	Всього	
	N	N	N	%
Ссавці Mammalia	1066	529	1595	98,04
Європ. полівка <i>Microtus s.s. arvalis</i>	776	366	1142	70,2
Хатня миша <i>Mus musculus</i>	176	74	250	15,36
Сирій хом'ячок <i>Cricetulus migratorius</i>	111	85	196	12,05
Мандрівний пацюк <i>Rattus norvegicus</i>	1	–	1	0,06
Білозубка <i>Crocidura sp.</i>	2	4	6	0,37
Птахи Aves	27	15	32	1,96
Костогриз <i>C. coccothraustes</i>	6	–	6	0,37
В'юркові <i>Fringillidae sp.</i>	8	–	8	0,49
Дрізд <i>Turdus sp.</i>	3	–	3	0,18
Горобцеподібні <i>Passeriformes sp.</i>	10	15	15	0,92
Всього:	1093	544	1637	100

У сосновому лісі на піщаній терасі лівого берега р. Інгулець біля с-ща Велика Олександрівка Херсонської області, з 04 по 11.05.1962 зібрано 6378 пелеток вухатих сов на місці зимового ночівельного скупчення (Абеленцев, Уманская, 1968). Результати їхнього аналізу представлені у таблиці 71.

Таблиця 71

Спектр здобичі вухатої сови у районі селища Велика Олександрівка Херсонської області*

Об'єкти живлення	N	%
Ссавці Mammalia	7454	92,85
Білочерева білозубка <i>Crocidura leucodon</i>	5	0,06
Мала білозубка <i>Crocidura suaveolens</i>	4	0,05
Хатня та курганцева миші <i>Mus musculus</i> + <i>Mus spicilegus</i>	3064	38,17
Європейська полівка <i>Microtus s.s. arvalis</i>	2972	37,02
Лісова миша та жовтогрудий мишак <i>Sylvaemus sylvaticus s. s.</i> + <i>Sylvaemus tauricus</i>	1234	15,37
Сірий хом'ячок <i>Cricetulus migratorius</i>	174	2,17
Подільський ховрах <i>Spermophilus odessanus</i>	1	0,01
Птахи Aves	574	7,15
Садова вівсянка <i>Emberiza hortulana</i>	231	2,90
Зеленяк <i>Chloris chloris</i>	95	1,18
Снігур <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	70	0,87
Звичайна вівсянка <i>Emberiza citrinella</i>	44	0,55
Хатній горобець <i>Passer domesticus</i>	30	0,38
Чиж <i>Spinus spinus</i>	26	0,32
Щиглик <i>Carduelis carduelis</i>	17	0,21
Чубатий жайворонок <i>Galerida cristata</i>	17	0,21
Польовий жайворонок <i>Alauda arvensis</i>	15	0,18
Звичайний шпак <i>Sturnus vulgaris</i>	10	0,12
Степовий жайворонок <i>Melanocorypha calandra</i>	8	0,10
Кропивник <i>Troglodytes troglodytes</i>	7	0,09
Лісовий жайворонок <i>Lullula arborea</i>	4	0,05
Всього:	8028	100

Примітка. В переліку здобуваємих птахів наведена садова вівсянка (*Emberiza hortulana*), що є помилкою. Цей вид не зимує в регіоні, прилітає пізно і відлітає рано, нечисленний.

До списку птахів, на котрих полюють вухаті сови, ми додаємо також сороку й велику синицю.

Лімітуючі фактори, охорона. Можливо, на чисельність і поширення вухатої сови вплинуло і продовжує впливати хижацтво великого яструба. Вид, вірогідно, також відчуває дефіцит місць для гніздування, пов'язаний

зі скороченням чисельності воронових та їх перерозподілом, що відбувся в останні десятиріччя. Гніздування виду в містах та інших населених пунктах є позитивним пристосуванням.

Відмічено три випадки загибелі птахів від ураження струмом на опорах ЛЕП: 1 з кільцем, 2 недалеко від гнізда під однією опорою ЛЕП. Відомо два випадки загибелі птахів через зіткнення з транспортом на автошляхах. Вухаті сови також гинуть, вживаючи отруєних на полях мишоподібних гризунів тощо.

Вухата сова гніздиться в багатьох об'єктах природно-заповідного фонду області (табл. 84). Потрібно проводити роз'яснювальну роботу щодо користі вухатих сов та недопустимості підбирання, навіть з «гарними» намірами, пташенят – злетків, якщо останнім дійсно не загрожує небезпека. У містах це може бути агресія зі сторони безпритульних тварин, сірої ворони тощо.

Різне. Залишки вухатої сови знайдені у викопній «фауні» о. Березань (Яниш, Каспаров, 2015).

Охоронні статуси: РЧС, БК – II, CITES – II.

Болотяна сова – *Asio flammeus* (Pontoppidan, 1763)

Рідкісний гніздовий, нечисленний мігруючий і зимуючий вид.

Поширення, чисельність. Згідно з даними О.О. Браунера (1899, 1923), болотяна сова була звичайним (численним) видом у степах Херсонської губернії. Щорічна чисельність виду змінювалася залежно від наявності поживи (нориць), а восени на зимівлю у степи України прилітали сови з півночі, інколи у великій кількості. Зимове перебування виду в регіоні підтверджується птахом, здобутим 04.01.1901 Й.К. Пачоським біля м. Херсон (Ємельянова, 2017).

Гніздування болотяної сови в межах Миколаївської області підтверджено О.О. Браунером. В околицях с. Олександрівка Баштанського (Снігурівського) району ним зібрано по одному яйцю болотяних сов із двох кладок¹⁴² (Пекло, 2016). Дані про знахідки виду на території області фрагментарні. Судячи з усього, сови лише в окремих місцях гніздяться більш-менш регулярно і прив'язані до місць із високою чисельністю мишоподібних гризунів. І.І. Сахно (1938) повідомляв, що болотяна сова гніздиться на березі р. Південний Буг в околицях сіл Прибужжя та Богданівка. Біля останнього він здобув самку взимку – 28.01.1934.

¹⁴² – Також О.О. Браунером зібрано по 1 яйцю з кладок у долині р. Інгулець за 5 км на південь від с. Олександрівка біля с. Ульяновка (Еленівка) в межах Херсонської області. Одне з яєць датоване 09.04.1895.

У лісонасадженнях заказника «Володимирівська дача» та прилеглих лісосмугах вид спостерігали протягом усього року (Воронцов, 1940). 30.10.1953 на стерні озимої пшениці знайдено цьогорічне гніздо болотяної сови з пелетками (Абеленцев, Рудишин, 1960)¹⁴³.

У Чорноморському БЗ болотяна сова гніздиться на островах у Ягорлицькій і Тендрівській затоках, у приморському степу, чисельність коливається (Ардамацкая, 1969; Пирогов, 1991; Москаленко, Плющ, 2018б; Ю.О. Москаленко, А.Г. Руденко, особ. повід.). Гніздування виду підтверджено знахідками кладок на о. Орлов (Пекло, 2016). Нами птаха помічено 10.06.2007 на о. Довгий.

На Кінбурнському п-ові гніздування вірогідно має випадковий характер та не підтверджено фактами. Дві пари обліковано нами навесні 2009 р. в районі озер Черніно та Черепашине (спостерігали токування) в околицях с. Покровка. Раніше болотяна сова гніздилася в районі Волижиного лісу (Семенов, Ардамацкая, 1992). У попередні та наступні роки болотних сов у гніздовий період ми не спостерігали.

Для ПЗ «Єланецький степ» болотяна сова наведена як гніздовий вид (Проект ..., 1997). Нами гнізда не знайдені, але сов регулярно спостерігали у гніздовий період: токування, полювання у світлу частину доби, конфлікти зі звичайним канюком. Чисельність птахів у заповіднику за час наших спостережень (з 2000 р.) зменшилася до 2–3 пар (Редінов, 2006). Поблизу заповідника в балці біля с. Антонівка, Р. Степовий (особ. повід.) 21.08.2022 натрапив на скупчення із близько 10 болотяних сов. Також він в околицях с. Улянівка Миколаївського (Новоодеського) району 19.07.2022 виявив на узбіччі дороги свіжий труп болотяної сови та сфотографував птаха 26.08.2022.¹⁴⁴

Сови гніздяться, безперечно, і в інших місцях. За 6 км на південь від с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) району 04–05.06.1995 спостерігали 2 сов, що полювали вдень поблизу скірт соломи. За 4-х км на захід від цього ж села 06.06.1995 одна сова полювала вдень над полем пшениці. За 2-х км на схід цього ж села 31.07.1995 сова сиділа на польовій дорозі біля полезахисної лісосмуги (Редінов, 2016б). 05.08.2023 сова полювала увечері в долині р. Березань у 5 км на південь від цього ж села.

Колекційний матеріал (n = 1): № 11280/60. 08.03.1895. Ї с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н. О.О. Браунер? (МПХНУ).

Міграції. Д.О. Подушкін (1913) спостерігав появу сов у районі м. Очаків наприкінці серпня, а саму міграцію у вересні – жовтні. Ним біля м. Очаків 18.09.1905 здобуто болотяну сову. У балці біля с. Кам'янка Миколаївського

¹⁴³ – У нас немає впевненості, що гніздо належало саме болотяній сові. Вона могла його використувати, наприклад, як кормовий столик.

¹⁴⁴ – Повідомлення на сторінці у Фейсбуці та фото сови (<https://www.inaturalist.org/>).

(Очаківського) району ми 15.09.2016 бачили в сутінках болотяну сову, котра полювала. В околицях с. Благодатне, цього ж району, 05.09.2020 ми вдень спостерігали сову, що летіла на висоті близько 50 м. На території РЛП «Гранітно-степове Побужжя» вид спостерігали зрідка під час міграцій (Домашевський, 2001). У балці біля с. Матіясове Миколаївського (Березанського) району 02.11.2009 О.М. Деркач (особ. повід.) злякав 5 болотяних сов, котрі сиділи на землі. У ПЗ «Єланецький степ» у гирлі балки Орлова 07.11.2020 з землі підняли 2 особини (особ. повід., фото І.Є. Моїсєєва).

В балці Лозноватка в околицях с. Любарка Баштанського району 26.10.2016 та в околицях м. Вознесенськ 12.04.2023 спостерігали по 1 птаху (Артамонов та ін., 2024).

У поницях Тилігульського лиману, з другої половини осені до кінця весни (у травні зникали) постійно спостерігали болотяних сов (Жмуд, 1991). Нині вони там взимку не зустрічаються. Весною птахів спостерігали 23.04.2013 та 23.04.2014 (Кодруль, 2016).

В.О. Новак¹⁴⁵ спостерігав болотяних сов 27.04.2020 – 1 ос. в околицях с. Любомирівка Баштанського (Березнегуватського) району, 28.10.2020 – 1 ос. на луках в околицях с. Новоолександрівка Баштанського району та 06–07.11.2020 – 2–3 ос. на полі в околицях с. Широке Баштанського (Снігурівського) району.

На полі біля с. Зоря Миколаївського (Вітовського) району піротехніки, під час проведення робіт з розмінування 30.11.2022, знайшли болотяну сову з перебитим крилом (знахідка підтверджена фотографією¹⁴⁶).

Навесні та восени мігруючих болотяних сов відмічали на о. Зміїний в Чорному морі (Одеська область). Чисельність птахів була невисокою, одночасно на скелях відпочивали десятки птахів (Рединов, Корзюков, 1999). Крайні дати спостереження мігруючих особин навесні: 01.03 (1978 р.) – 28.03 (1986 р.) (Korziukov et al., 2024).

Розмноження. На території області не досліджене. За описом О.О. Браунера (1923), болотяна сова гніздиться на землі. Повна кладка має зазвичай 5–6 (3–10) яєць. Із другої чверті квітня вже зустрічалися повні кладки¹⁴⁷, але частіше пташенята вилуплювались у кінці квітня; льотних пташенят спостерігали до середини червня. Одне із зібраних ним яєць біля с. Ульяновка Херсонської області датоване 03.04. Цим ученим зафіксовано осіннє розмноження болотяних сов при високій чисельності мишей. Влітку та восени 1906 р. в південних повітах Бессарабської та Хер-

¹⁴⁵ – <https://ebird.org/>.

¹⁴⁶ – <https://novosti-n.org/news/V-sele-pod-Nykolaevom-pyrotehnyky-spasly-sovu-s-perebytim-krilom-256498>.

¹⁴⁷ – Одне з яєць, зібраних О.О. Браунером у Херсонській області, датоване 09.04. 1895 (Пекло, 2016).

сонської губернії з'явилось багато європейських полівок і курганцевих мишей, а восени масово з'явилися болотяні сови, які прилетіли на зимівлю. У Тираспольському та Одеському повітах у багатьох сов зафіксовано осіннє розмноження, навіть на початку зими у степу зустрічались кладки, а у грудні та другій половині січня спостерігали злетків.

На о. Орлов у Тендрівській затоці 07.05.1965 С.Ю. Мілінським зібрано неповну кладку з 5, а 01.06.1961 – повну з 9 яєць (Пекло, 2016). На Ягорлицькому куті Чорноморського БЗ М.І. Ніточко 12.06.2017 виявила гніздо із пташенятами (Москаленко, Плющ, 20186).

Розміри яєць із Миколаївської та Херсонської областей ($n = 18$): $39,48 \pm 0,46$ (SD = 1,96), медіана – 38,90 (37,2–43,1) $\times$ $31,43 \pm 0,16$ (SD = 0,68), медіана – 31,50 (30,1–32,3) мм. Вага яєць ($n = 14$): 19,0–23,0 г (Пекло, 2016).

Інкубація триває 24–29 діб, пташенята можуть покидати гнізда у віці 12–17 діб, вигодовування їх триває 24–27 діб (Cramp, 1985).

Оологічний матеріал ($n = 2$)¹⁴⁸: № 877/5. 1 яйце. 1895?. с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н. О.О. Браунер (ННПМ); № 2552/6. 1 яйце. 1895? с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н. О.О. Браунер (ННПМ).

Зимівлі. Д.О. Подушкін (Подушкин, 1913) писав, що окремі птахи залишалися зимувати у степу в околицях м. Очаків. Біля с. Богданівка Вознесенського (Доманівського) району самку здобуто 28.01.1934 (Сахно, 1938). Раніше птахів взимку спостерігали і в пониззях Тилігульського лиману (Жмуд, 1991).

Протягом сучасного періоду досліджень сов спостерігали в різних місцях. В окремі роки, зазвичай у багатосніжні зими, сови з'являються у значній кількості. Так, 22.01.1995 на сміттєзвалищі біля с. Широколанівка обліковано 21 особину. Найбільш пізня реєстрація сов: 30.03.1995 – 16 особин (Редінов, Корзюков, 1999). В околицях цього ж села сов обліковували: 11.01.1997 – 4, 01.01.2005 – 2, 02.02.2005 – 4, 08.01.2006 – 1 особина. У м. Миколаїв (Намив) болотяну сову спостерігали 14.02.2010 (особ. повід. J. Moffitt) (фото 73).

У балці Роза ПЗ «Єланецький степ» сов спостерігали 29.01.2000 – 1 та 19.02.2001 – 3 особини (Редінов, 2006). В околицях с. Калинівка Вознесен-

Фото 73. Болотяна сова. 14.02.2010, м. Миколаїв (Намив). Фото J. Moffitt.

¹⁴⁸ – Рік нами вказано орієнтовно, судячи з дати здобування тут птаха (табл. 2 А) та дати знахідки кладки поблизу біля с. Ульяновка (Пекло, 2016).

ського (Єланецького) району 15.12.2001 обліковано 3 сови. На дамбі Березанського лиману біля с. Андрієво-Зорине 01.01.2018 р. сиділо 3 особини.

На Кінбурнській стрілці Кінбурнського п-ова в районі с. Покровське Ю.М. Кодруль 22.01.2017 сфотографував 1 болотяну сову¹⁴⁹. Нами 1 птаха помічено 13.01.2018 біля с. Василівка. Біля цього ж села болотяну сову спостерігали 31.01–02.02.2020.

Живлення. В одній пелетці, знайденій 21.11.1926 у степу біля с. Вавилове Баштанського (Снігурівського) району, були залишки європейської полівки – 3 особини, хатньої миші – 1 та птаха (Підоплічко, 1932). У 18 весняно-літніх пелетках, зібраних на думку цитованих дослідників, біля гнізда болотяної сови в околицях заказника «Володимирівська дача» у 1953 р. ідентифіковано залишки 3 особин сірого хом'ячка, 40 – європейських полівок, 2 – лісових та 2 – курганцевих мишей і хітинові залишки жуків та саранових. Навесні 1953 р. на полях домінувала за чисельністю європейська полівка, її частка у пелетках болотяної сови досягла 85% (Абеленцев, Рудішин, 1960). Відомий випадок здобуття болотяною совою звичайного коловодника (*Tringa totanus*) (Жмуд, 1991). На о. Орлов у Тендрівській затоці птахи харчувалися мишоподібними гризунами, в роки спалаху чисельності останніх, чисельність сов зростала, а в роки депресії сови не гніздилися взагалі (Ардамацкая, 1969). На цьому острові мешкає два види мишоподібних гризунів – лучна полівка та хатня миша (Selyunina, Chernyakov, 2022).

Лімітуючі фактори, охорона. Чисельність птахів та їх поширення залежить від чисельності мишоподібних гризунів. Потенційно болотяні сови можуть гинути, вживаючи отруєних на полях мишоподібних гризунів.

Відомий випадок загибелі птаха від зіткнення з транспортом на автошляху в гніздовий період.

Болотяна сова охороняється в ПЗ «Єланецький степ», РЛП «Тилігульський», Чорноморському БЗ та інших об'єктах природно-заповідного фонду (табл. 84).

Різне. Залишки болотяної сови знайдені у викопній «фауні» о. Березань (Яниш, Каспаров, 2015).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – II, CITES – II.

Біла сова – *Bubo scandiacus* (Linnaeus, 1758)

Дуже рідкісний залітний вид.

Характер перебування. В управління Чорноморського БЗ було принесено 29.12.1936 лапу та крило білої сови, здобутої мисливцем на Кінбурнській косі (Клименко, 1950). В околицях м. Одеса в січні – лютому

¹⁴⁹ – <https://uabirds.org/>.

1924 р. (сувора зима) спостерігали 2 білих сов, що трималися разом (Волянський, 1925). На початку ХХ ст. інвазії білих сов були досить частими, в окремі сезони масовими (Дементьев, 1951б). Є повідомлення про спостереження білої сови 27.02.2005 в байраці оз. Солоного у східних околицях м. Кривий Ріг (Янчук, 2006), але воно не підтверджене фактами.

Пугач – *Bubo bubo* (Linnaeus, 1758)

Зниклий вид, раніше вірогідно дуже рідко гніздився.

Характер перебування. М.І. Клименко (1950) писав, що в роки його досліджень пугач вже не гніздився в переддиманній ділянці р. Дніпро. Фактичним доказом перебування виду в регіоні служить дорослий самець, здобутий Й.К. Пачоським 28.11.1901 біля с. Кізомис Херсонського (Білозерського) району Херсонської області (Ємельянова, 2017).

Т.Б. Ардамацька (Ардамацкая, 1991) писала, що в період осінньо-зимових кочівель пугачі іноді зустрічаються на Кінбурнському п-ові, в тому числі у Волижиному лісі, але конкретних даних не наводила. Ці відомості отримані, напевно, від інспектора, який жив до недавнього часу на кордоні у Волижиному лісі. Як удалося з'ясувати, в голосах сов він не розбирався, і приймав за голос пугача крики сірої сови (Москаленко, 2012). Д.О. Подушкін (1913) на Кінбурнському п-ові і біля м. Очаків пугача не спостерігав. У коментарі до колекції Миколаївського краєзнавчого музею зазначено, що пугачі іноді залітають у села, де нападають на свійських птахів (Птицы Николаевщины, 1929).

Про можливе гніздування пугача в 1930-х рр. у Миколаївській області повідомляв М.І. Зябров (1940). Він у 1938 р. знайшов свіже перо¹⁵⁰ та припустив, що вид гніздиться в урочищах «Лабіринт» і «Дубова балка», де, за словами працівників місцевого лісгоспу, його часто чули навесні. У цих урочищах і донині збереглися умови для існування виду, тому відомості про його проживання там на початку ХХ ст. ми вважаємо цілком достовірними.

Раніше пугач гніздився в дельті Дністра. Підтвердженням цього є кладка з 2 сильно насиджених яєць, зібрана М.І. Лобко-Лобановським 07.04.1965 в околицях с. Маяки Одеського (Біляївського) району Одеської області. Пугач гніздився у гнізді орлана-білохвоста (Гричик, 2022).

Також пугач мешкав у лісостеповій зоні в межах сучасної Одеської області. У Кішевському лісі Л.О. Портенко (1928) його не знайшов, хоча лісівники розповідали, що він там мешкає. Зі слів мисливців, пугач був численним у Балтському повіті, де в місцевому музеї зазначений дослідник бачив його опудало.

¹⁵⁰ – Місце не вказано.

На початку зими 1954 р. пугач був здобутий Ю.С. Нікандровим у Петрівському лісі поблизу Тилігульського лиману в Одеській області (Назаренко, 1958). У 1983 р. пораненого браконьєрами пугача принесли на кафедру зоології Криворізького педагогічного інституту (Дніпропетровська область) (Стригунов, Милобог, 2011).

Лімітуючі фактори, охорона. Вірогідно, зникненню пугача сприяло збіднення харчової бази та переслідування людиною. Л.Ф. Назаренко (1958) повідомляв про знахідку 30.03.1952 вбитого пугача на нижньому Дністрі поблизу Паланки (Молдова).

Різне. Залишки пугача знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинственный, 1960) та поселеннях Дикий сад та Виноградний Сад у межах м. Миколаїв (Горобець, Яненко, 2015).

Сіра сова – *Strix aluco* Linnaeus, 1758

Дуже рідкісний гніздовий і кочуючий вид.

Характер перебування. Незважаючи на те, що вся територія Миколаївської області входить до гніздового ареалу виду (Пукинский, 2005), вона поширена дуже спорадично. Гніздування сірої сови доведено лише в лісостеповій частині області. У степовій зоні відомо три місця, де вона знайдена у гніздовий та позагніздовий періоди (рис. 55).

Д.О. Подушкін (1913) спостерігав її взимку у степу в районі м. Очаків та у Волижиному лісі на Кінбурнському п-ові. Для Чорноморського БЗ вид наведений як рідкісний гніздовий у вільхових гаях і зимуючий (Пирогов, 1991). Інші орнітологи не вважали цю сову гніздовим видом заповідника (Ардамацкая, Руденко, 1996; Москаленко, 2008а). На Івано-Рибальчанській ділянці голос сірої сови чули 03.06.2014 неподалік кордону «Рибальчанський» (особ. повід. Ю.О. Москаленка).

В акацієвих лісах на Нижньодніпровській піщаній арені вид гніздиться (Москаленко, 2015, особ. повід.). Підтвердженням цього є принаджування нами на голос пари сов 04.05.2013 за кілька кілометрів на північ від ставків риборозплідного господарства на Олешківських пісках. У цьому ж районі сов виявлено й пізніше (Андрющенко и др., 2015). Зауважимо, що в пониззях Дніпра сіра сова гніздиться здавна. Підтвердженням цього є здобутий 29.06.1901 Т.І. Бареем біля с. Садове Херсонського (Білозерського) району самець (juv.) (Ємельянова, 2017).

На Кінбурнському п-ові в межах Миколаївської області вид знаходили неодноразово. На ділянці Волижин ліс Ю.О. Москаленко (особ. повід.) чув і записав голос сірої сови 26.03.2008 та 31.03.2011. Один із авторів чув голос

цієї сови в ніч з 17 на 18.02.2017 в околицях с. Покровка, перебуваючи біля урочища Ковалівська сага. Увечері 07.06.2020 ми чули голос сірої сови в районі урочища Комендантське (між Волижиним лісом та с. Покровське).

Фото 74. Сіра сова, збита автомобілем на Кінбурн. п-ові
Фото О.Є. Маркауцана.

Нарешті, О.Є. Маркауцан передав нам фотографії сови, збитої автомобілем на польовій дорозі 29.11.2017 між с. Василівка та с. Геройське (фото 74). Дані знахідки дозволяють віднести вид до вірогідно гніздових на цій території (Редінов та ін., 2022).

У північностеповій та середностеповій підзонах вид вдалося виявити лише у двох місцях. У праці І.Б. Волчанецького (1959) в таблиці для Володимирівського лісу разом із Інгулецькою дачею в сірої сови («осілий вид») та хатнього сича («вид відсутній») переплутані місцями зазначені для них статуси перебування. У попередній роботі цього автора (Волчанецкий, 1950б) такої помилки немає. У заказнику «Володимирівська дача» сіру сову ніхто з дослідників не спостерігав і раніше (Воронцов, 1940; Шевченко, 1940; Таращук, 1953). Нам

виявити вид шляхом програвання голосу вночі в центральній та південно-східній частинах лісу в 2018 р. не вдалося. Зате увечері 23.06.2020 птах відгукнувся на фонограму голосу з території «Володимирівського парку» біля с. Лісове Баштанського (Казанківського) району. Також пара сірих сов виявлена нами 27.05.2018 в заповідному урочищі «Новодмитрівський ліс», розташованому на узбережжі р. Інгулець біля с. Новодмитрівка Бериславського (Великоолександрівського) району Херсонської області, за 23 км на південний схід від Володимирівського лісу. Птахи відреагували на відтворення фонограми (Редінов и др., 2020в). У соснових насадженнях віком 20–70 років біля с-ща Велика Олександрівка її спостерігали в I декаді травня 1962 р. (Абеленцев, Уманская, 1968). Крім того, гніздування сірої сови доведено нами в червні 2021 р. у дендрологічному парку «Веселі Боковеньки» (Кіровоградська область) неподалік від межі Миколаївської області.

Сіру сову не вдалося знайти, незважаючи на спеціальні пошуки, в лісах по долині р. Південний Буг на ділянці від с. Мигія до с-ща Олександрівка (Домашевский, 2001). Є дані про спостереження її у гніздовий період у полежахисній лісосмузі біля с. Манне Вознесенського району (Петровиц, 2014, 2017), але воно не підтверджено фактами.

Голос сірої сови ми чули в ніч з 23 на 24.10.2021 у північно-східній частині заказника «Рацинська дача». Птах не підлетів на програвання фо-

нограми його голосу, але подав голос пізніше. В інших островних лісах степової частини Миколаївської області сіра сова нами не знайдена.

У лісостеповій частині області в урочищі «Тридуби» (Первомайський (Кривоозерський) район) у ніч з 09 на 10.06.2017 чули сірих сов, а вранці знайшли і сфотографували злетка (Рединов и др., 2017в). Ця знахідка є поки що єдиним доведеним фактом гніздування сірої сови на території Миколаївської області.

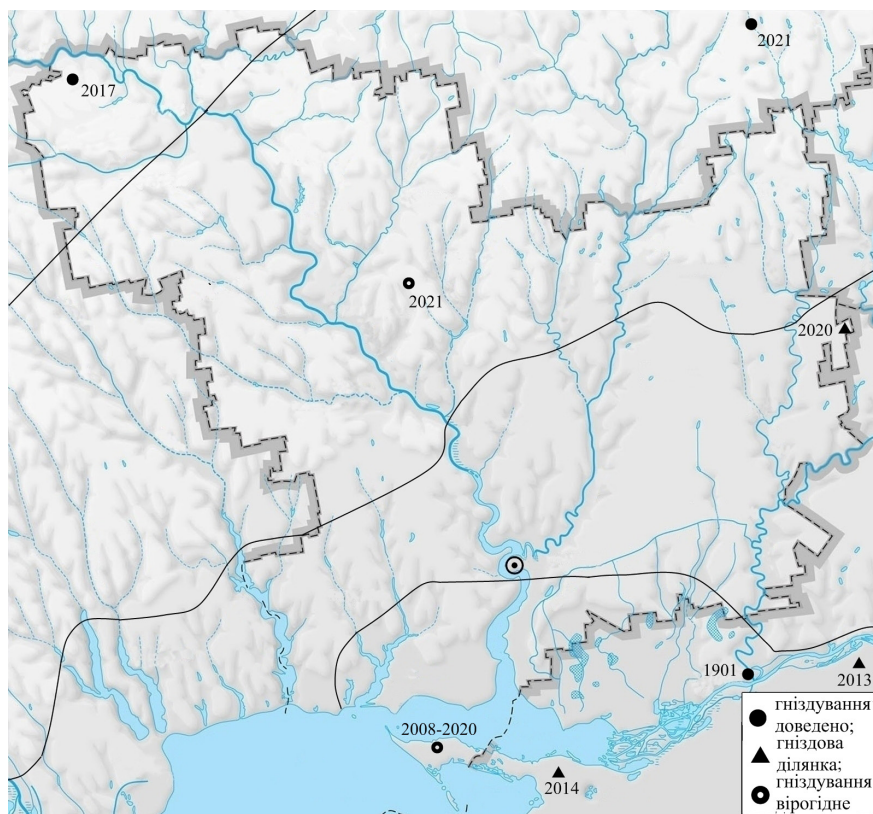

Рис. 55. Поширення сірої сови в Миколаївській області і на прилеглий території.

Відмітимо, що в лісах на півночі Одеської області сіра сова гніздиться здавна. Л.О. Портенко (1928) для Кішевського лісу характеризував її як звичайний гніздовий вид, та здобув там 13 та 24.07.1927 по одному птаху.

На півдні Одеської області сіра сова гніздиться в дельтах Дністра та Дунаю і в лісах на півночі Бессарабії (Назаренко, 1958; Гаврилюк та ін., 2019 та ін.).

Розмноження. На території області практично не досліджено. У лісостеповій частині Миколаївської області 10.06.2017 р. знайдено злетка, відповідно кладка була відкладена у I декаді квітня.

За спостереженнями в Нижньому Подністров'ї, птахи ведуть осілий спосіб життя, гніздяться в дуплах. Повні кладки знаходили в кінці березня – на початку квітня. Насиджування тривало місяць. Пташенят, що залишили гнізда, ще близько місяця годували батьки. У Чобруцькому лісі (Молдова) чотирьох таких пташенят спостерігали 27.05.1952 (Назаренко, 1958).

Інкубація триває 28–30 діб, пташенята покидають гнізда у віці 25–30 діб, вигодовування їх триває 32–37 діб (Cramp, 1985).

Живлення. За спостереженнями у Нижньому Подністрові сірі сови полюють у районі гніздової ділянки. Їх раціон залежить від доступності та чисельності тварин – об'єктів харчування. Окрім дрібних гризунів, зокрема, європейської полівки та інших ссавців, сови здобувають і птахів, особливо молодих особин.

Лімітуючі фактори, охорона. Відмічено випадок загибелі птаха від зіткнення з транспортом на автошляху. Вид охороняється в заказниках «Володимирівська дача» та «Рацинська дача», Чорноморському БЗ, НПП «Білобережжя Святослава» (табл. 84).

Охоронні статуси: РЧС, БК – II, CITES – II.

Ряд СОКОЛОПОДІБНІ FALCONIFORMES

Степовий боривітер – *Falco naumanni* Fleischer, 1818

Дуже рідкісний залітний вид.

Характер перебування. О. Нордман (1840) повідомляє про птаха, здобутого його братом біля м. Вознесенськ. Сам він весною 1835 р. спостерігав кілька особин у м. Одеса, котрі літали й сідали на дахи найвищих будівель разом із звичайними боривітрами. К.Ф. Кесслер (1851) спостерігав виводок у липні (за ст. ст.) 1849 р. в долині Дністра поблизу с. Вихватинці (Молдова) неподалік від сучасної межі Одеської області.

На карті поширення виду в Україні місця гніздування на Миколаївщині не вказані (Зубаровський, 1977). Стосовно степового боривітра, Д.О. Подушкін (1913) писав, що він буває, мабуть, рідко на прольоті в районі м. Очаків та на Кінбурнському п-ові. Ним випадково здобуто 07.10.1904 у Волижиному лісі молоду самку, що трималась у зграї з кібчиками.

В.В. Шевченко (1940) писав, що степовий боривітер зрідка гніздиться у стрімкому березі р. Інгулець (Херсонська область, околиці с-ща Велика Олександрівка). Але Є.М. Воронцов (1940), який працював тут у ті ж роки, цей вид не згадує зовсім. Дані про гніздування цього боривітра у старих лісосмугах у Вознесенському (Доманівському) районі, наведені у статті І.В. Сахно (1938),

так само сумнівні, що видно з тексту. Автор писав, що вид зустрічається рідше, ніж звичайний боривітер, навесні птахів більше, але через відсутність місць для гніздування вони в лісосмугах не розмножуються. У 1937 р. у цих лісосмугах вид не спостерігали взагалі (Селезнев, 1940)¹⁵¹.

У 1995 р. один із авторів знайшов дві пари боривітрів, визначених як степові, південніше с. Широколанівка Миколаївського (*Веселинівського*) району (Рединов, 1996). Але через відсутність даних про сучасне доведене гніздування виду на півдні України, за винятком Криму (Милобог, 2012 та ін.), та доказів, пізніше цю знахідку анулював (Редінов, 2016б).

Для Північно-Західного Причорномор'я (Одеська область) Л.Ф. Назаренко (1958) характеризував степового боривітра як вид, що дуже рідко зустрічається. У травні 1952 р. він був виявлений у берегових урвищах Турунчука біля сіл Глинне і Коротна (Молдова), де ймовірно гніздився разом із звичайними боривітрами. Здобуто птаха один раз – у квітні 1949 р.

М.І. Клименко (1950) також пише про гніздування степового боривітра в районі Чорноморського БЗ. За його словами, соколи гніздилися на узбережжі, в центральному степу, на піщаній арені та в долині Дніпра. На узбережжі в 1935 р. гнізда знайдено на горищі напівзруйнованої будівлі кордону на Потіївській ділянці та в с. Вільний Порт. У центральному степу степовий боривітер влаштовував гнізда у старих копицях соломи, у стінах кошар, на горищах житлових і нежитлових будівель. У межах піщаного степу гнізда степових боривітрів доводилося зустрічати в кущах терну та на деревах. У ЗМКНУ зберігається кладка з 4 яєць з околиць м. Олешки, датована 04.05.1950, на етикетці якої зазначено належність її степовому боривітру (Смогоржевский, Смогоржевская, 1989). Судячи з розмірів яєць: 40,4 x 32,1, 39,7 x 32,3, 39,7 x 31,5, 37,9 x 31,8 мм, вона скоріш за все належала звичайному боривітру, оскільки у степового боривітра яйця менші за розмірами (Илюх, Хохлов, 2010).

Остання вказівка на гніздування степового боривітра відноситься до кінця 1980-х – початку 1990-х рр. – пара гніздилась у гнізді крука на триангуляційній щоглі на одній із степових ділянок Чорноморського БЗ (Пирогов, 1992). На жаль, автор не наводить більш детальних даних про цю знахідку.

Ф. Нойбаур (1951) спостерігав степового боривітра лише раз – 26.06.1943 у степу та парку заповідника «Асканія-Нова».

Таким чином, підстав відносити степового боривітра до гніздових видів Миколаївської області немає, хоча й не виключено, що вид спорадично гніздився тут у минулому.

¹⁵¹ – Ним самку здобуто 10.07.1934 в околицях с. Токарівка (Херсонська область).

Міграції. Наявні дані дають уяву про терміни міграцій виду лише в регіоні. За спостереженнями О. Нордмана (1840), в «нашому регіоні» птахи відлітали до середини вересня (за ст. ст.), а прилітали через кілька днів після появи кібчиків.

У весняний період птахів спостерігали у квітні – травні. О.В. Потапов (1995) повідомляє про зустрічі поодиноких особин степового боривітра, котрі летіли уздовж берега оз. Кугурлуй (Одеська область): 22.04.1992 (стать не вказана) та 05.05.1994 – самець. У Молдові біля м. Дубоссари самка здобута 16.04.1902 Т.І. Бареем (Ємельянова, 2017).

Зустрічі в період осінньої міграції охоплюють кінець липня – початок жовтня. Дорослі самець і самка здобуті 12.09.1899 у Кам'янській балці біля с. Республіканець Херсонського (Бериславського) району Херсонської області Й.К. Пачоським (Ємельянова, 2017) (фото 75).

О.В. Потапов (1995) писав про спостереження поодиноких особин степового боривітра, котрі летіли уздовж берега оз. Кугурлуй: 02.09.1993 – самець та 24.08.1994 – самка. На Кінбурнському п-ові птаха здобуто 07.10.1904 (Подушкин, 1913).

У верхів'ях р. Березань на території Широколанівського військового полігону (Миколаївський район) 21.08.1994 обліковано 3 самців. Птахи полювали, сідали на дерева поодиноці на ділянці долини річки, завдовжки близько 3 км (Рединов, 1999 з уточн.). В околицях с. Порт Одеського (Лиманського) району Одеської області 03.09.2020 О.В. Бурковський (особ. повід.) сфотографував самку або молоду особину степового боривітра, яку 03–05.09.2020 фотографували інші бьордвотчери та фотографи. Птах сидів на дроті опори ЛЕП¹⁵².

Під час осінньої міграції птахів спостерігали кілька разів на півдні Херсонської області. Біля с. Новомихайлівка Новотроїцького (Генічеського) району самця сфотографував 03.10.2020 Ю.М. Кодруль. На поді Шпиндіяр у околицях с. Каїрка Скадовського (Чаплинського) району ним же 22.08.2021 сфотографовано самку чи молоду особину, а на цьому ж поді він та інші бьордвотчери сфотографували наступного дня самця, котрий

Фото 75. Степові боривітри в експозиції ХОКМ.
Фото К.О. Редінова.

¹⁵² – <https://uabirds.org/>.

линяв. Крім того, ще одного линяючого самця сфотографував О. Рожко 23.08.2021 біля с-ща Чаплинка¹⁵³.

Можна припустити, що подібно до кібчиків у Північне Причорномор'я під час осінньої міграції залітає невелика кількість степових боривітрів зі східної частини ареалу та накопичує тут жирові запаси.

Сучасні вказівки про спостереження птахів на Кінбурнському п-ові (Tytar et al., 2002; Вобленко и др., 2019) сумнівні, оскільки не вказані точні дати, чисельність, статеві-вікова належність птахів і не наведені ознаки, за якими їх було визначено. Ми вважаємо, що спостерігачі припуститися помилки при визначенні виду, у зв'язку з чим не використовуємо їх дані.

Охоронний статус: ЧКУ – Зк, БК – I, II, БонК – II, CITES – II.

Звичайний боривітер – *Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758

Звичайний гніздовий, мігруючий і нечисленний зимуючий вид.

Поширення, чисельність. У поширенні та чисельності виду відбулися суттєві зміни. О. Нордман (1840) характеризував його як звичайного птаха міст, сіл і степу. Наприкінці XIX – першій половині XX ст. цей сокіл був звичайним гніздовим видом у регіоні. Він гніздився на природній та штучній деревно-чагарниковій рослинності, в урвищах берегів моря, лиманів та річок. Так, Д.О. Подушкін (1913) спостерігав його гніздування в невеликій кількості у Волижиному лісі на Кінбурнському п-ові та в урвистому березі Дніпровсько-Бузького лиману. Також він гніздився на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ і в дельті Дніпра (Клименко, 1950; Пирогов, 1992). Е. Геєр (1971) у 1930-х рр. припускав гніздування окремих пар на дзвіницях церков та один раз знайшов пару на будинку в с-щі Сарата в Бессарабії (Одеська область). За даними Л.Ф. Назаренка (1958), звичайні боривітри гніздилися також у населених пунктах, на будівлях. Ф. Нойбаур (1951) також відмічав гніздування птахів у містах півдня України. Л.О. Портенко (1928) для лісостепової частини Одеської області характеризував поширення цього сокола наступними чином. У Кішевському лісі він не гніздився, в той же час був звичайним у долині р. Савранка та помічений у м. Балта.

Лісорозведення та поява мережі ЛЕП сприяли розселенню виду та ущільненню мережива ареалу. Звичайний боривітер, поруч із кібчиком, одним із перших займав новостворені штучні лісові насадження, слідом за вороновими птахами. У 1930-х рр. цей сокіл гніздився у всіх обстежених штучних лісових масивах і лісосмугах (Сахно, 1938; Воронцов, 1940; Зябров, 1940). Його гніздування спостерігали вже у 5–6-річних полезахисних по-

¹⁵³ – Фотографії бьордвотчерів розміщено на сайті <https://uabirds.org/>.

садках із висотою дерев та кущів – 2–3 м (Селезнев, 1940). Так, у 1936 р. у старих полезахисних лісосмугах та лісовому масиві заказника «Володимирівська дача» гніздилися 13 пар звичайних боривітрів (Будниченко, 1950). Пізніше звичайний боривітер також знайдений на гніздуванні в більшості зі штучних насаджень (Тарашук, 1953; Волчанецкий и др., 1970).

У наступні десятиліття в поширенні виду відбуваються істотні зміни, чисельність звичайного боривітра зменшується. У 1970–1980-х рр. він перестає гніздитися в лісових масивах, про що свідчать дослідження, проведені у 1988–1992 рр. (Костюшин, Мирошніченко, 1995; Костюшин, 1997), та наші спостереження в урочищах «Рацинська дача», «Мар’ївське», «Василева пасіка» та інших (Олейник, Рединов, 2006; Рединов, Панченко, 2017; Рединов и др., 2017б та ін.). Вірогідно, в ці ж роки боривітри слідом за вороновими птахами освоюють опори ЛЕП і масово промзони та жилі квартали міст.

В.І. Пілюга (1999) характеризує звичайного боривітра як найбільш численний, повсюдно поширений на південному-заході України гніздовий вид соколоподібних (рис. 56), що оселяється в лісосмугах, берегових урвищах, а з 1990-х рр. – і на техногенних елементах ландшафту (опори ЛЕП, водонапірні башти тощо). Окремі пари проникають на околиці населених пунктів. У той же час, він вказує, що боривітер не гніздиться в острівних лісах та нечисленний у заплавах Дунаю та Дністра.

На початку XXI ст. звичайний боривітер стає в цілому рідкісним у північних і центральних районах області. Так, у долині р. Південний Буг, на ділянці від с. Мигія до м. Южноукраїнськ, знайдено лише 2 пари (Домашевский, 2001). Нами пару виявлено 21.06.2006 в долині річки нижче м. Южноукраїнськ. У ПЗ «Єланецький степ» та на прилеглої території у 2000–2006 рр. гніздилися 2–4 пари, а в 2003 р. вид у межах заповідника не виявлений, але він розмножувався на прилеглої території (Рединов, 2003, 2006). У обстежених лісосмугах Вознесенського району в 2012–2013 рр. виявлено лише одну пару звичайних боривітрів – в околицях с. Манне (Петрович, 2014, 2017).

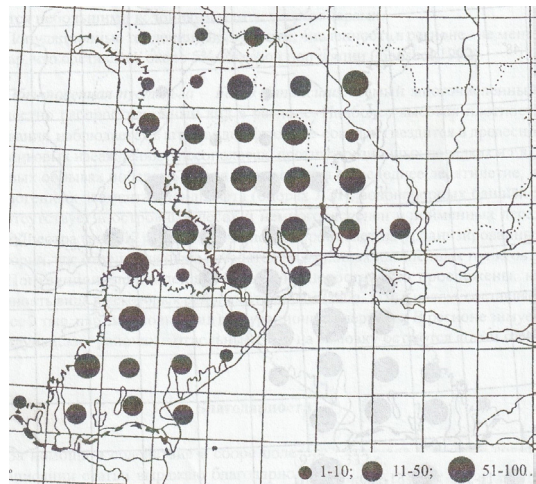

Рис. 56. Поширення та чисельність звичайного боривітра в південно-західній частині України у 1972–1996 рр. (за: Пілюга, 1999).

Рідкісність звичайного боривітра підтверджують і наші обліки, проведені 25–30.05.2018 на північному-сході області в межах сучасного Баштанського району. Усього обліковано 5 особин у різних місцях. Зустрічі птахів приурочені до околиць м. Новий Бут та великих балок.

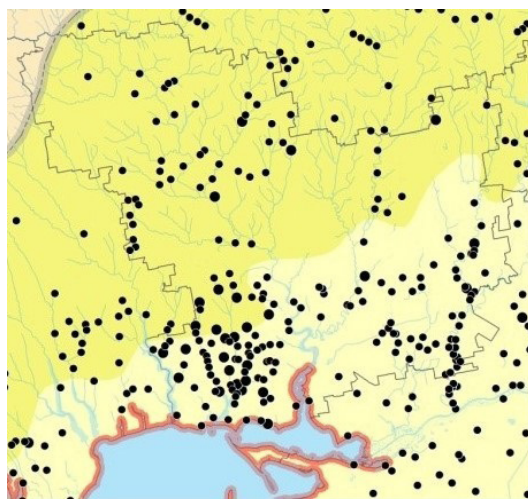
Чисельність виду суттєво зменшилась і на заході області (ст. № 2). В 1990-х рр. у радіусі 5 км від с. Широколанівка Миколаївського (*Веселинівського*) району гніздилося – 8–10, а 2000–2016 рр. – 1–2 пари. У кількості 15–25 пар боривітер розмножувався на Широколанівському полігоні (верхів'я р. Березань), але після 2007 р. чисельність виду зменшилась і там. Падіння чисельності також підтверджують результати обліків на 5-км маршруті по долині р. Березань, який починався за 5 км на південь від с. Широколанівка (від греблі ставка). Тут у 1994–1995 рр. обліковано 4–5 пар, 2004–2006 рр. – 1, 2007 р. – не однієї.

У приморських районах цей боривітер на гніздуванні ще звичайний, але чисельність його також знизилася в останні роки. У придорожніх насадженнях уздовж автотраси м. Очаків – с. Кам'янка 21.04.2005 обліковано 7 пар, а в останні роки тут розмножується 1–2 пари (17.04.2017 обліковано 2 пари). На аеродромі біля м. Очаків 15 та 18.04.2005 обліковано 9 пар, а 24.04.2016 – 4 пари. На Сосицькому мисі між Березанським та Сосицьким лиманами, на північ від польової дороги між с. Матіасове та с. Елеваторне, 23.04.2017 обліковано 10 пар, три з яких гніздилися в нішах обриву берегу. У 2021 р. (17.04) тут обліковано лише 5 пар.

На Кінбурнському п-ові цей сокіл гніздиться переважно у гніздах сірої ворони на деревах маслинки вузьколистої, що ростуть уздовж морського узбережжя й рідше з боку лиману, чисельність не перевищує 10 пар (Рединов, Петрович, 2016а).

В останні десятиліття вид спостерігається на гніздуванні в містах, що є загальною тенденцією (Ветров, 2015; Милобог, Ветров, 2015). Про гніздування в населених пунктах, на будівлях, у 1930-х рр. писав Е. Геєр (1971), а пізніше – Ф. Нойбаур (1951) та Л.Ф. Назаренко (1958). У м. Миколаїв відоме гніздування пари з середини 1990-х рр. на будівлі Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова в Центральному районі (особ. повід. Т.Б. Троїцької). За даними опитувань та нашими спостереженнями, птахи гніздяться і в інших місцях, чисельність їх сягає щонайменше 10–15 пар. Гніздування виду ми також спостерігали на території Миколаївського глиноземного заводу.

Гніздяться птахи і в невеликих містах. Пару, що залітала в нішу в стіні на рівні 5 поверху в м. Южноукраїнськ спостерігали 01.05.2006. На центральній площі м. Очаків пара гніздилась у сорочому гнізді у 2012 р. та ще

Кількість пар • 1; • 2-5

Рис. 57. Місця гніздування звичайного боривітра в 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

одна пара, в курортній зоні міста, у гнізді сірої ворони. В наступні роки 1–2 пари звичайних боривітрів продовжували гніздитися в м. Очаків (Редінов, Петрович, 2019; нові дані).

Таким чином, звичайний боривітер, поширений по всій території області, є більш звичайним у південних районах. Причому, птахи почали регулярно гніздитися в містах, промзонах та на ЛЕП.

У степовій частині області Ю.В. Милобог (2012) облікував 509 пар звичайних боривітрів (рис. 57): 21 – у аренних лісах, 52 – у за-

плавних лісах, 14 – у байрачних лісах, 15 – у плакорних та інших лісах та занедбаних садах, 143 – у лісопосадках, 25 – у містах, 32 – на стрімких берегах і в кар'єрах, 207 – на ЛЕП. Чисельність виду ним оцінено у 2694–2741 пар.

При аналізі розподілу птахів звертає увагу досить велика частка звичайних боривітрів, які гніздяться в лісах, що не узгоджується з нашими даними й даними В.І. Пілюги (1999) щодо сучасного розповсюдження виду. Вірогідно, це пов'язано з тривалим проміжком часу досліджень цитованого автора (1996–2011 рр.), що охопив і період, коли цей боривітер ще був звичайним у лісах та інших насадженнях. Сучасну чисельність звичайного боривітра ми оцінюємо у 300–400 пар.

Колекційний матеріал (n = 8): № 11025/73. 27.07.1897. М, с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н. О. Браунер? (МПХНУ); № 16639. 19.05.1936. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво, полезахисна лісосмуга), Баштанський (Казанківський) район. К.Ф. (МПХНУ); № 16642. 06.06.1936. Ф, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво), так само. М.І. Зябров (МПХНУ); № 16640. 22.07.1936. Ф, так само. О.С. Будниченко (МПХНУ); № 16641. 25.05.1938. Ф, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська лісова дача), так само. Н.А. Баско (МПХНУ); № 16646. 07.06.1938. М, урочище «Дубова балка», Вознесенський (Братський) р-н. М.І. Зябров (МПХНУ); № 16644. 22.05.1938. М, заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»). М.І. Зябров (МПХНУ); № 17599/233. 19.05.1956. Ф, с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н. В.Н. Бондаренко (ННПМ).

Приліт. Оскільки вид зимує, точні терміни міграції встановити складно. Зазвичай масово птахи з'являються в березні. В околицях с. Калинівка Вознесенського (Єланецького) району звичайного боривітра спостерігали 01.03.2002 (Редінов, 2006). На Кінбурнському п-ові проліт 5 птахів поодиночі помічено 15.04.2008. Пролітних птахів ми спостерігали 05.05.2013 біля с. Кізомис Херсонського (Білозерського) району Херсонської області. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 20.02 і 02.05 (Пилуга, 2000). На о. Зміїний (Одеська область) крайні дати спостереження мігруючих особин: 09.03 (1982 р.) – 10.05 (1982 р.) (Korziukov et al., 2024).

Розмноження. Гніздиться звичайний боривітер окремими парами і рідше колоніями, чисельністю до 5–6 пар, іноді разом з кібчиками. Займає гнізда або залишки гнізд воронових на деревах та кущах: крука, сороки, сірої ворони, грака (фото 76, 77); денних хижих птахів, наприклад, степового канюка¹⁵⁴; гнізда воронових на опорах ЛЕП, спостережних вишках, маяках, трубах котелень тощо; ніші в глиняних та гранітних урвищах, багатопверхових будинках на інших спорудах. На деревах максимальна висота розміщення гнізда, зайнятого боривітром – 14 м, мінімальна – 1,8 м. В урвищах і на будівлях вона може досягати близько 30 м, а мінімальна – 3,5 м.

Фото 76. Самець звичайного боривітра біля гнізда. 02.05.2021, ок. с. Андрієво-Зорине Миколаївського (Березанського) району. Фото З.О. Петровича.

Фото 77. Кладка звичайного боривітра в гнізді крука на оглядовій вишці полігону. 08.05.2007, ок. с. Іванівка. Фото О.О. Редінова.

У «мишиний» 2020 р. М.С. Змієвський (особ. повід.) в околицях с. Ракове Херсонського (Бериславського) району Херсонської області знайшов гніздо звичайного боривітра з кладкою із 6 яєць, влаштоване на землі в розрідженій лісосмузі. Гніздування було успішним¹⁵⁵.

Поруч зі звичайним боривітром (за 5 м) спостерігали гніздування вухатої сови. Л.О. Портенко в долині р. Савранка біля с. Піщане (Одеська

¹⁵⁴ – Часто хижі птахи самі займають гнізда воронових птахів.

¹⁵⁵ – <https://www.youtube.com/watch?v=VITN49BAIR4>.

область) у вільшанику знайшов гніздо звичайного боривітра під гніздом білого лелеки (*Ciconia ciconia*). В ньому 02.07.1927 знаходились пухові пташенята.

Міжвидові взаємини не досліджено. Один раз (28.04.2019) спостерігали переслідування звичайним боривітром степового канюка на власній гніздовій ділянці.

З початку квітня: 01.04.1992, 10.04.1994, 01.04.2005, 03.04.2005, рідше у березні: 09.03.2002, 17.03.2018, 24.03.2019, 29.03.2020 – пари тримаються біля гнізд. Копуляції спостерігали між 10.04 (1994 р.) – 02.05 (1992 р.).

Кладки з'являються в І декаді квітня – І декаді червня (рис. 58), судячи зі знахідок гнізд (табл. 72) та спостереження виводків.

Виліт пташенят із гнізд															
Вилуплення пташенят															
Кладка яєць															
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	
місяці	IV			V			VI			VII			VIII		

Рис. 58. Фенологія деяких аспектів розмноження звичайного боривітра в Миколаївській області

Біля Кучурганського лиману (Одеська область) відкладання яєць спостерігали звичайно з 20.04 по 27.05, але кладка з 3 свіжих яєць знайдена також 06.06.1985 (Архипов, Фесенко, 2004).

Таблиця 72

Гнізда звичайного боривітра, знайдені протягом 1900–2024 рр.

№	Місце	Дата	Вміст гнізда	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
1	півострів Аляуди	15.06.2020	Злеток у гнізді крука на опорі ЛЕП і злеток, що випав, сидить на землі	М. Самсара (особ. повід., фото)
Миколаївський (Березанський) район				
2	ок. с. Андрієво-Зорине	31.05.2017	Насиджує	Петрович З.О.
3	-//-, балка Кільчєня	16.06.2019	5 пташенят в пуху в гнізді крука на опорі ЛЕП	-//-
Миколаївський (Веселинівський) район				
4	ок. с. Іванівка	08.05.2007	3 яйця в гнізді крука на оглядовій вежі військового полігону	Редінов О.О. (фото 77)
5	ок. с. Широколанівка	06.07.2013	3 злетки у гнізді крука на опорі ЛЕП	Редінов К.О.

№	Місце	Дата	Вміст гнізда	Спостережник / джерело даних
Вознесенський (Єланецький) район				
6	ПЗ «Єланецький степ»	05.05.2005	Насиджує у гнізді крука на дереві	Редінов, 2006
Баштанський (Казанківський) район				
7	заказник «Володимирівська дача»	31.05.1953	Не насиджена кладка з 4 яєць ¹	Абеленцев В.І. / Зубаровський, 1977; Пекло, 2016
Миколаївський район				
8	ок. с. Данилівка, верхів'я р. Березань	04.07.1999	1 злеток у гнізді сірої ворони	Редінов К.О.
9	-/-	04.07.1999	2 пташенят перед вильотом у гнізді сірої ворони	-/-
10	ок. с. Червоне Поле	09.04.2005	Самка сидить у гнізді, кладки немає	-/-
11	ок. с. Тронка	03.06.2006	5 яєць у гнізді сороки	-/-
12	-/-	03.06.2006	3 яйця (одне надкльонуте) та 2 пташенят	-/-
13	-/-	15.05.2007	5 яєць у гнізді сороки	-/-
Миколаївський (Очаківський) район				
14	м. Очаків, центральна площа	02.07.2012	3 злетка у напівзруйнованому гнізді сороки	Редінов К.О.
15	м. Очаків, курортна зона	16.06.2020	2 пташенят перед вильотом у гнізді сірої ворони	-/-
16	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, «Кордон Осетинський»	08.04.2005	Насиджує у гнізді сірої ворони	Петрович З.О.
17	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, острів на оз. Черепашине	14.05.2005	5 яєць в гнізді сірої ворони	-/-
18	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	14.05.2008	6 яєць в гнізді сороки	Редінов К.О.
19	-/-	14.05.2008	4 яйця в гнізді сороки	-/-
20	-/-	14.05.2008	3 яйця в гнізді сірої ворони	-/-
21	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, Покровська коса	15.07.2015	3 злетка у гнізді сірої ворони	Редінов К.О., Панченко П.С., Форманюк О.О.
22	ок. с. Острівка, лісосмуга	20.06.2020	4 злетка, 1 спланував на землю	Петрович З.О.

Примітка. ¹ – у каталозі вказано – повна сильно насиджена кладка (Пекло, 2016).

Розмір кладки – 3–7 яєць (табл. 73). В оглянутих нами 06.06.2000 на ма-
яку на о. Тендра (Херсонська область) гніздах було 5 яєць, 6 і 6 пташенят.

Таблиця 73

**Розмір кладок звичайного боривітра за спостереженнями в регіоні
та колекційними зборами**

Місце спостереження	n	Розмір кладки					Lim	M	Me	SE	SD
		3	4	5	6	7					
Миколаївська область ¹	9	2	2	4	1	–	3–6	–	–	–	–
Одеська область ²	22	4	5	9	3	1	3–7	–	–	–	–
Херсонська область ³	10	3	1	4	2	–	3–6	–	–	–	–
Всього:	41	9	8	17	6	1	3–7	4,56	5,0	0,17	1,07

Примітки. ¹ – знахідки В.І. Абеленцева та наші; ² – за: Смогоржевский, Смогоржевская, 1989; Архипов, Фесенко, 2004 та ін.; ³ – за: Зубаровський, 1977; Смогоржевский, Смогоржевская, 1989; Пекло 2016; наші дані.

Розміри яєць в регіоні (n = 52): $38,88 \pm 0,19$, медіана – 38,90 (SD = 1,40) (35,8–41,8) × $31,44 \pm 0,12$, медіана – 31,40 (SD = 0,88) (29,9–34,4) мм. (Смогоржевский, Смогоржевская, 1989¹⁵⁶; Пекло, 2016; колекція ЗМОНУ; наші дані). Біля Кучурганського лиману розміри яєць були такими (n = 94): $39,2$ (36,3–42,1) × $31,5$ (28,0–35,1) (Архипов, Фесенко, 2004). Маса свіжих та насиджених яєць (n = 20): $20,69 \pm 0,40$, медіана – 20,25 (SD = 1,79) (18,0–23,6) г (Пекло, 2016; колекція ЗМОНУ).

Виліт пташенят спостерігали з I декади червня і до середини серпня. Виводки помічено 24.07.1999, 26.07.2001, 21.07.2005, 01.07.2007, 17.06.2012, 23.07.2012, 01.08.2017¹⁵⁷, 03.07.2020, 19.07.2020 (n = 3), 12.06.2021. Найбільш пізні виводки спостерігали 25.08.2015 та 24.08.2020, відповідно, в околицях с. Шурине Миколаївського району та в околицях с. Острівка Миколаївського (Очаківського) району. Зазвичай, у серпні молоді звичайні боривітри тримаються вже самостійно.

Біля Кучурганського лиману літаючих молодих боривітрів спостерігали у II декаді червня: 20.06.1993, 28.06.1998, 22.06.1999 (Архипов, Фесенко, 2004).

Інкубація яйця триває 27–29 діб, весь виводок вилуплюється за 3–5 діб, пташенята покидають гнізда у віці 27–32 діб (Cramp, 1980).

Оологічний матеріал (n = 4): № 268/12. 4 яйця. 31.05.1953. заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська дослідна станція, лісовий масив, кв. 47). В.І. Абеленцев (ННПМ).

¹⁵⁶ – Розміри яєць у кладці, зібраній В. Чистяковим, більші, ніж у наших та інших вибірках (Зубаровський, 1977; Стам, 1980; Архипов, Фесенко, 2004; Ильох, Хохлов, 2010 та ін.). Ми їх не враховуємо, оскільки могла мати місце помилка.

¹⁵⁷ – Особисте повідомлення В.М. Грищенка.

Відліт. Осіння міграція розпочинається в серпні. На Покровській косі Кінбурнського п-ова початок прольоту спостерігали 12.08.2000. Пролітні зграї біля с. Широколанівка облікували 30.08.1995 – 10 особин та 08.09.2006 – 5. В околицях м. Очаків та на Кінбурнському п-ові мігруючих звичайних боривітрів спостерігали у вересні – на початку листопада. Наприклад, на Покровській косі Кінбурнського п-ова 06.11.2011 птах летів у південному напрямку. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 03.09 і 29.10 (Пілюга, 2000). Біля північно-східної околиці м. Одеса та с. Корсунці мігруючих звичайних боривітрів О.В. Бурковський (<https://ebird.org/>) спостерігав у 2024 р. 06.09 – 2, 07.09 – 7, 09.09 – 2, 11.09 – 3, 17.09 – 3, 29.09 – 5, 02.10 – 4, 13.10 – 1, 14.10 – 5 та 17.10 – 2 особини. Загалом міграція цього виду виражена слабо.

Зимівлі. На півдні області зимує регулярно, за виключенням Кінбурнського п-ова. В інших місцях трапляється рідше й не щорічно¹⁵⁸. Частими були зустрічі звичайних боривітрів взимку 1997/1998 рр. у колишньому Веселинівському районі. У сувору зиму 2005/2006 рр. птахів спостерігали 17–18.12.2005, 14.01.2006 у Миколаївському (Очаківському) районі та 14.02.2006 біля м. Миколаїв. У пониззі Тилігульського лиману птахів обліковано 10.12.2005 – 2 ос., 14.01.2010 – 1, 04.01.2012 – 1, 24.01.2012 – 1, 04.02.2020 – 1, 15.01.2014 – 1, 15.12.2014 – 1, 05.01.2017 – 1, 17.01.2017 – 1, 22.02.2017 – 1, 04.01.2018 – 1, 16.01.2018 – 1, 16.02.2019 – 2, 02.01.2020 – 1, 23.02.2020 – 2, 26.12.2020 – 2, 06.01.2021 – 5. На Кінбурнському п-ові поодиноких птахів обліковано 14.12.2014, 18.02.2017 – околиці с. Покровка, 02.02.2017 – околиці с. Покровське. Взимку боривітри тримаються і в межах населених пунктів.

Про максимальну кількість зимуючих птахів можна судити за такими даними. У січні 2005 р. в радіусі 20 км від м. Очаків обліковували до 8 особин. Цієї ж зими на 12-км маршруті біля с. Широколанівка в січні – лютому спостерігали 1–7 особин (табл. 16), а на пішому маршруті, протяжністю 28 км по долині р. Березань від с. Нечаяне до с. Широколанівка, 07.01.2005 облікували 5 птахів.

О. Нордман (1840) писав, що з настанням зими птахи відлітали, але якщо зима була не дуже суворою, велика кількість їх залишилась на «дачах».

Підтвердженням зимівлі виду в минулому є екземпляр звичайного боривітра, здобутий Т.І. Бареем 31.12.1899 у м. Херсон (Ємельянова, 2017).

Про зимівлю окремих птахів у Північно-Західному Причорномор'ї писав також Л.Ф. Назаренко (1958), причому в «мишині» роки кількість їх була більшою. В.І. Пілюга (1999) зазначає, що звичайний боривітер зимує

¹⁵⁸ – Див. розділ 4.4.

на південному заході України, а в придунайських районах в окремі роки залишаються на зимівлю сотні птахів.

Наявні дані свідчать про те, що цей сокіл зимував у регіоні протягом всього досліджуваного нами періоду й навіть раніше. Але регулярність зимівель, їх географія та кількість зимуючих особин збільшилась, орієнтовно, з 1990-х рр.

Живлення. Полює переважно на мишоподібних гризунів та ящірок (фото 78). Здобич часто виглядає з повітря, зависаючи на одному місці. Іноді сидить на присаді чи землі. Спостерігали полювання на щойно випаленій стерні. У шлунках двох здобутих у Вознесенському (Доманівському) районі звичайних боривітрів знайдено залишки птахів та хатньої миші (Сахно, 1938). О.С. Будніченко (1950) дослідив шлунки 10 звичайних боривітрів, здобутих у Володимирівському лісництві¹⁵⁹ у 1936 р. У них виявлені жук-кузька, кобилка (*Tettigonia caudata*), жужелиця хлібна (*Zabrus blapoides*, *Z. tenebrioides*), *Pseudophonus pusbecens*, *Harpalus serripes*, пасистого житника. Найбільш часто та в найбільшій кількості зустрічались кобилки і жук-кузька¹⁶⁰.

В останній декаді травня 2017 р. біля с. Морське Миколаївського (Березанського) району спостерігали та задокументували фотографією випадок здобуття звичайним боривітром малого кричка (*Sternula albifrons*). Нами на Тилігульському лимані помічено полювання звичайних боривітрів на пташенят малого (*Charadrius dubius*) та морського зуйків (*Ch. alexandrinus*). Взимку спостерігали успішне полювання звичайного боривітра на очеретяну вівсянку (*Emberiza schoeniclus*) біля с. Чорноморка (фото 79).

Фото 78. Звичайний боривітер з ящуркою різнобарвною (*Eremias arguta*). 09.07.2008, Кінбурнський п-ів, ок. с. Покровське. Фото J. Moffitt.

Фото 79. Звичайний боривітер з очеретяною вівсянкою. 26.01.2008, с. Чорноморка. Фото О.С. Настаченка (<https://ebird.org/>).

¹⁵⁹ – У 1930-х рр. до складу Володимирівського дослідного лісництва також входила Інгулецька лісова дача з трьох урочищ, розташованих у долині р. Інгулець. У 1937–1944 рр. ці урочища адміністративно належали Миколаївській області, а з 1944 р. знаходяться на території Херсонської.

¹⁶⁰ – Комах визначав ентомолог С.І. Медведєв.

У м. Одеса весною 2024 р. О.В. Бурковський (особ. повід.) спостерігав невіддале полювання боривітрів на кажанів серед багатоповерхової забудови.

Лімітуючі фактори, охорона. Причини, що призвели до зменшення чисельності та визначили сучасне поширення виду, вірогідно, такі: збільшення чисельності великого яструба та його розселення по лісових урочищах і пізніше по агроценозах; перерозподіл воронових, котрі є поставальниками гнізд для дрібних соколів, та зменшення їх чисельності (Редінов, 2003; Редінов та ін., 2008; Редінов, Петрович, 2011в; Милобог, Ветров, 2015); вирубування лісосмуг і погіршення кормової бази; використання заборонених родентицидів для боротьби з гризунами на полях.

Відомі випадки браконьєрського відстрілу звичайного боривітра, загибелі від ураження струмом на ЛЕП і зіткнення з автотранспортом. В одному випадку 19.07.2020 біля трансформатора знайдено 3 загиблих злетки одного виводка. В іншому випадку 02.08.2020 виявлено двох молодих птахів під опорою ЛЕП¹⁶¹.

Біля Кучурганського лиману протягом весняно-літніх сезонів 1998–1999 рр. під час моніторингу високовольтної ЛЕП, довжиною близько 12 км, зафіксовано 19 випадків загибелі звичайних боривітрів від ураження струмом, причому 12 з них – на 2 кутових опорах ЛЕП (Архипов, 2000б). Цим же дослідником виявлено 6 пташенят, які отримали травми очей та тіла від колючок гледичії колючої, котрі протикали стінки та дахи гнізд сорок, зайнятих боривітрами. Також у виду зрідка спостерігаються випадки канібалізму серед пташенят (Архипов, Фесенко, 2004).

На лісостепових ділянках Чорноморського БЗ спостерігали розорювання кладок боривітра сірою вороною (Пирогов, 1989).

Звичайний боривітер гніздиться на територіях багатьох заповідних об'єктів області (табл. 84). Позитивним пристосуванням виду є його вселення у міста – урбанізація.

Охоронні статуси: РЧС, БК – II, БонК – II, CITES – II.

Кібчик – *Falco vespertinus* Linnaeus, 1766

Нечисленний гніздовий, перелітний та звичайний мігруючий вид.

Поширення, чисельність. О. Нордман (1840) спостерігав 3 пари кібчика, що зайняли гнізда сорок біля с. Ковалівка Миколаївського району.

Наприкінці XIX – першій половині XX ст. кібчик був звичайним гніздовим видом у регіоні. Він гніздився на природній та штучній деревно-чагарниковій рослинності, на урвищах берегів моря, лиманів та річок.

¹⁶¹ – Див. розділ 6.

Л.О. Молчанов (1906) писав: *«Кібчик гніздиться в Криму в невеликій кількості; тільки на Кінбурнській косі (при гирлі Дніпра) я зустрів їх в більшості»*. Д.О. Подушкін (1913) спостерігав гніздування кібчиків колонією у Волижиному лісі на Кінбурнському п-ові та на стрімкому березі Дніпровсько-Бузького лиману. Значні колонії цього сокола були також на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ та в дельті Дніпра (Клименко, 1950).

М.І. Селезнев (1940) писав про гніздування 100–150 пар на вербах у долині р. Південний Буг поблизу сіл Прибузьке та Богданівка у Вознесенському (Доманівському) районі. Птахи тут гніздилися і на початку 1930-х рр., зокрема біля с. Богданівка у травні 1935 р. здобуто 4 самки (Сахно, 1938).

Лісорозведення сприяло розселенню виду та ущільненню мережива ареалу. Кібчик одним із перших займав новостворені штучні лісові насадження. Його гніздування спостерігали вже в 5–6-річних полезахисних лісосурах з висотою дерев та кущів 2–3 м (Селезнев, 1940).

Наприкінці 1930-х рр. кібчик гніздився у всіх обстежених штучних лісових масивах і лісосурах (Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Таращук, 1953), де був звичайним або численним видом. Так, у лісосурах заказника «Володимирівська дача» в 1936 р. гніздилося 248 пар, а у прилеглих¹⁶² «Інгулецькій» (27 га) та «Ново-Дмитріївській» (32 га) лісових дачах – ще до 700 пар кібчика (Будниченко, 1950). В 1950 р. у заказнику «Володимирівська дача» обліковано 200 пар (Таращук, 1953). У 1967 р. кібчик також знайдений у більшості з обстежених лісонасаджень (Волчанецкий и др., 1970).

У наступні десятиліття в поширенні виду відбулися суттєві зміни, зменшилася його чисельність. У 1970–1980-х рр. він зникає в лісових масивах (урочищах), що показують дослідження, проведені в 1988–1992 і наступні роки (Костюшин, Мирошніченко, 1995; Костюшин, 1997; Олейник, Рединов, 2006; Рединов и др., 20176; наші дані).

У 1990-х рр. – першому десятилітті ХХІ ст. кібчик стає рідкісним видом та практично зникає в північних і центральних районах області (лісостепова зона, середньостепова та північностепова підзони степової зони). У 1990–2000 рр. у заплавних лісах долини р. Південний Буг на ділянці від с. Мигія до с-ща Олександрівка Вознесенського району вид не виявлено, лише 26.05.1999 можливо гніздову пару знайдено біля с-ща Олександрівка (Домашевский, 2001).

Для ПЗ «Єланецький степ» вид наведений як гніздовий (Проект..., 1997), у 2000–2001 рр. там розмножувалися до 2–3 пар, пізніше кібчик зник, а на прилеглий території біля с. Калинівка, ще гніздилися 1–2 пари (Редінов, 20036; Редінов, 2006), які так само зникли в наступні роки. Біля

¹⁶² – Розташовані неподалік, але в межах Херсонської області.

с. Нововолодимирівка Баштанського (*Казанківського*) району в 1991–1993 рр. існувала колонія кібчиків чисельністю близько 80 пар, у 1994 р. в ній обліковано 12, а в 1995 р. птахи не гніздилися взагалі (Милобог, 2012). Відносно рідкісним кібчик був у долині р. Інгулець та нижній частині р. Висунь, обстежених у травні 2002 р. (Костюшин, Редінов, 2004). Найбільш північною знахідкою виду була колонія з 20–25 пар біля м. Снігурівка, яка також зникла пізніше. Зникнення кібчика підтверджують і наші обліки, проведені 25–30.05.2018 в північно-східній частині області, де не обліковано жодної особини.

Чисельність виду значно зменшилась і на заході області (ст. №2). Так, у радіусі 5 км від с. Широколанівка Миколаївського (*Веселинівського*) району в 1990–1997 рр. гніздилося до 15 пар, у 1999–2002 рр. вид гніздився лише в одному місці (2–3 пари). У 2005 р. кібчик не виявлений тут і в верхів'ях р. Сосик, де у 1990-х рр. на військовому полігоні гніздилося 20–30 пар. Хоча в останньому місці у 2009 р. гніздилося кілька пар. Південніше села, у верхів'ях р. Березань на Широколанівському військовому полігоні, чисельність його також знизилась: у 2003–2007 рр. обліковано 50–65 пар (до 7 колоній), у 2014 р. – 20–30 пар (до 5 колоній), у 2015–2016 рр. – 5–10 пар (Редінов, 2016б).

У першому десятилітті XXI ст. кібчик перестає гніздитися в пониззях Тилігульського лиману та на його узбережжі в межах Миколаївської області, де розмножувалося до 10 пар. У 2008 р. нами його вже не знайдено (Редінов, 2011б).

Кібчик був звичайним у колоніях граків, розташованих вздовж автошляху м. Миколаїв – м. Херсон, хоча чисельність його тут теж зменшилась: у 2007 р. обліковано 240, у 2013 р. – 82, у 2014 р. – 41, у 2016 р. – 2 пари (у межах Миколаївської області).

У приморських районах області кібчик ще зберігся, але чисельність його так само зменшується, що показують наші обліки у 2007 р. та 2012–2022 рр.

На Кінбурнському п-ові цей сокіл гніздився востаннє у 2008 р.: 2 пари у старій граківні на острові оз. Черепашине біля с. Покровка (Редінов, Петрович, 2016а).

У Волижиному лісі, де була відома колонія кібчиків (Подушкин, 1913), пізніше спостерігали гніздування лише однієї пари (Семенов, Ардамацкая, 1992) та повне зникнення виду (Петрович, Редінов, 2008). Зазначимо, що на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ, де в першій половині XX ст. існували значні колонії виду (Клименко, 1950), він став рідкісним (Пирогов, 1992; Москаленко, 2008а, 2015).

За спостереженнями В.І. Пілюги (1999), у 1972–1996 рр. кібчик був рідкісним у лісостеповій, звичайним у степовій зоні та численним у приморських районах південного заходу України. Найбільші колонії з десятків пар знаходились у межиріччі Дністра і Дунаю (рис. 59). Л.О. Портенко (1928) для Балтського повіту (лісостеп) характеризував його як нерідкісний, спорадично поширений вид. Він бачив його біля м. Балта і в Кішевському лісництві та здобув птаха 12.08.1927 біля с. Піщана (Одеська область).

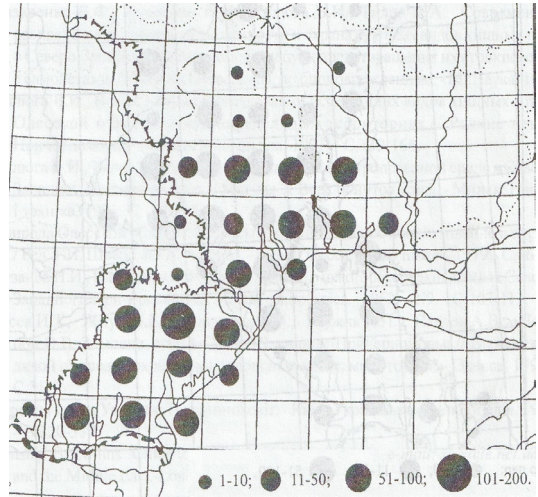

Рис. 59. Поширення та чисельність кібчика в південно-західній частині України у 1972–1996 рр. (за: Пілюга, 1999).

За нашими спостереженнями, зараз вид зник¹⁶³ у лісостеповій зоні і північностеповій підзоні степової зони, рідкісний у середній і звичайний у сухостеповій підзонах. В останній він зник лише на Кінбурнському п-ові. Іншими словами, кібчик гніздиться на півдні області у смузі шириною до 60 км від узбережжя моря та Дніпровського лиману, що відображено і в «Атласі гніздових птахів України» (Кузьменко та ін., 2021).

Подібна тенденція помічена і в межиріччі Дністра й Дунаю в Одеській області. За спостереженнями у 2017 р., помічено зникнення його з північних районів цього регіону (Гаврилюк та ін., 2017), де за даними В.І. Пілюги (1999) він був численним. Характеризуючи поширення кібчика в Одеській області за матеріалами експедицій у 2016–2018 рр., М.Н. Гаврилюк із колегами (2019) зазначає, що він трапляється поодинокими парами й невеликими колоніями на півдні області регулярно. В найбільшій колонії, виявленій у Подунав'ї, гніздилося 30–40 пар цих соколів.

Чисельність кібчика в першій половині ХХ ст., судячи з літературних даних, у сучасних межах Миколаївської області становила щонайменше 1000 пар.

У степовій частині області Ю.В. Милобог (2012) облікував 227 пар кібчиків: 1 – в арених лісах, 28 – у заплавних лісах, 7 – у байрачних лісах, 18 – у плакорних та інших лісах і занедбаних садах, 173 – у лісопосадках (рис. 60). Чисельність ним оцінена в 2159–2214 пар. В іншій роботі (Милобог, Ветров, 2012) чисельність виду оцінена у 1300–1400 пар.

¹⁶³ – Можливі поодинокі випадки гніздування в окремі роки.

Чисельність цього сокола, за даними наших обліків у 2009 р., не перевищувала 600 пар. Сучасна чисельність кібчика оцінюється нами у 250–350 пар. Змінилася стратегія виживання виду. Майже зникли великі колоніальні поселення у зв'язку з тотальним розорюванням степових ділянок і балочних угідь, які раніше були пасовищами й сінокосами та слугували кормовими стаціями для кібчиків. Тут виводилась значна кількість жуків, різноманітних комах, ящірок, мишей та інших кормових об'єктів. Кормів було достатньо для виживання великих колоній. В останнє десятиліття кібчик гніздиться розсіяно (дифузно) невеликими колоніями або поодинокими парами вздовж лісосмуг, в основному у гніздах сорок і ворон.

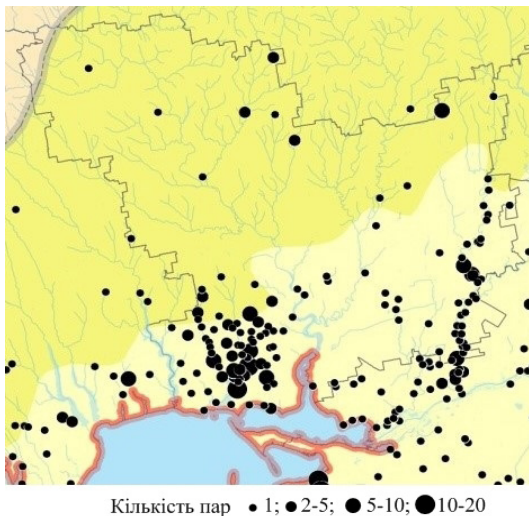

Рис. 60. Місця гніздування кібчика у 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

Такі великі відмінності в оцінках чисельності пов'язані, на нашу думку, з тим, що дані колег (Милобог, 2012; Милобог, Ветров, 2012) зібрані протягом тривалого проміжку часу – 1996–2011 рр. А кібчик на багатьох територіях зник досить швидко.

Таким чином, чисельність кібчика протягом останніх 15–20 років знизилася приблизно в 4–5 разів.

Колекційний матеріал (n = 15): № 3-пт-1335. 25.07.1899. F ad., с. Мос-тове, Вознесенський (Веселинівський) р-н. Й.К. Пачоський (ХОКМ); № 16562. 17.05.1936. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво), Баштанський (Казанківський) район. М.І. Зябров (МПХНУ); № 10082. 17.05.1936. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівка, полезахисна лісосмуга), так само; № 16564. 22.05.1936. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво), так само. О.С. Будниченко (МПХНУ); № 16568. 28.05.1936. М, так само; № 16561. 07.07.1936. М, так само; № 16569. 09.08.1937. S, лісосмути біля с. Прибужжя, Вознесенський (Доманівський) р-н. М.Г. Селезнев (МПХНУ); № 16570. 19.05.1938. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво, полезахисна лісосмуга), Баштанський (Казанківський) район. Н.А. Баско (МПХНУ); № 16566. 04.06.1938. S, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво), так само;

№ 16563. 08.06.1938. М, урочище «Дубова балка», Вознесенський (*Братський*) р-н. М.І. Зябров (МПХНУ); № 16571. 11.06.1938. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво), Баштанський (*Казанківський*) район. А. Білоусько (МПХНУ); № 258 (697). 22.06.1938. М, ок. с. Матвіївка (наразі межі м. Миколаїв). Дар Чумакова, 1949 р. (МОКМ); № 17314/64. 08.07.1949. М, с-ще Братське. В.І. Таращук (ННПМ); № 17596/113. 18.05.1956. М, с. Широколанівка, Миколаївський (*Веселинівський*) р-н. В.Н. Бондаренко (ННПМ); № 125717/1-2010. 05.10.1958. М, ок. с. Коблеве, Миколаївський (*Березанський*) р-н. В.М. Гудков (ЗММГУ).

Приліт. Нами приліт відмічено у II – III декадах квітня: 28.04.1991, 17.04.1992, 23.04.2003, 21.04.2004 – околиці с. Широколанівка (Редінов, 2016а); 17.04.2002 – ПЗ «Єланецький степ» (Редінов, 2006); 17.04.2010, 20.04.2011, 18.04.2013, 17.04.2017, 15.04.2019, 16.04.2023 – околиці м. Очаків і прилеглі села, Миколаївського (*Очаківського*) району; 20.04.2007 – околиці м. Миколаїв; 21.04.2008 – околиці с. Нечаяне Миколаївського (*Березанського*) району; 16.04.2009 – Кінбурнський п-ів; 19.04.2015, 17.04.2016 – околиці с. Українка та с. Коблеве Миколаївського (*Березанського*) району. Середня дата прильоту ($n = 16$) – $19.04 \pm 0,81$ ($SD = 3,25$) діб, медіана – 18.04 (15.04–28.04) діб.

Біля м. Одеса приліт кібчика спостерігали найбільш рано – 08.04.1924 (Волянський, 1925). О.О. Форманюком біля м. Южне приліт помічено 15.04.2014, а в м. Одеса О.В. Бурковським (особ. повід.) – 12.04.2023 та поблизу міста – 17.04.2024. Про те, що птахи можуть прилітати й раніше, свідчить фото самки кібчика, зроблене 08.04.2023 Н. Драбиною біля м. Кропивницький¹⁶⁴.

Міграція триває до кінця травня: 22.05.2000 і 25.05.2006 – по 2 кібчики пролетіли через пониззя Березанського лиману в західному напрямку. У такі ж терміни спостерігав проліт кібчиків і Д.О. Подушкін (1913). У районі ПЗ «Єланецький степ» міграцію відмічали між 17.04 (2002 р.) і 07.05 (2003 р.). В околицях м. Очаків проліт зграї чисельністю до 30 особин спостерігали 28.04.2003, а 26.04.2005 обліковано зграю з 11 птахів. Біля с. Широколанівка пролітні зграї чисельністю по 15 птахів бачили 30.04.1996 і 29.04.2003. У пониззях Тилігульського лиману біля с. Коблеве 07.05.2008 р. обліковано близько 100 птахів, які суміщали міграцію з годівлею.

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 14.04 і 30.05 (Пилуга, 2000). На о. Зміїний (Одеська область) пролітних кібчиків помічено 25.04.1980 та 29.04.1982 (Korziukov et al., 2024).

У гніздовий період ми спостерігали зграї кібчиків, які не брали участі в розмноженні. Зграя з близько 30 особин 05.07.2015 полювала на аеро-

¹⁶⁴ – https://www.facebook.com/groups/1492215244393951/?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permaLinks=3415843168697806.

дромі біля м. Очаків. Зграю з близько 20 особин спостерігали 20.06.2020 біля с. Острівка Миколаївського (Очаківського) району. Вони прилетіли на ночівлю в жилу колонію кібчиків.

Розмноження. З кінця квітня – початку травня кібчиків спостерігали біля гнізд 10.05.1991, 05.05.1992, 29.04.1995, 30.04.1996, 28.04.1997, 01.05.2005, 04.05.2007 (n = 9 пар), 11.05.2009, 01.05.2011, 02.05.2013 (3), 04.05.2014 (7), 08.05.2015 (2), 09.05.2017, 27.04.2019 (6). Біля гнізд, мабуть, зупиняються і пролітні особини для відпочинку.

Птахи займають гнізда воронових, рідше хижих птахів. Іноді кібчики гніздяться у гніздах граків, після вильоту пташенят останніх (Будниченко, 1950; Зубаровський, 1977; наші дані). В Одеській області спостерігали гніздування кібчиків у гніздах граків на опорах ЛЕП (Милобог, Ветров, 2012). Гнізда, зайняті кібчиками, розміщувалися на висоті від 2 м (Будниченко, 1950; наші дані). Д.О. Подушкін (1913) спостерігав гніздування виду також у нішах глиняних урвищ Дніпровсько-Бузького лиману.

Птахи гніздяться поодинокими парами або частіше колоніями. Не уникають сусідства людини, гніздуючись поруч із автошляхами з інтенсивним рухом та інколи в межах населених пунктів, наприклад, у с. Чорноморка та Корабельному районі м. Миколаїв.

На гніздовій території спостерігали переслідування кібчиком орлана-білохвоста (1) і звичайного боривітра (1).

Кладки з'являються зазвичай наприкінці травня – на початку червня й до середини липня (Будниченко, 1950; наші дані) (рис. 61).

Виліт пташенят									-----								
Вилуплення пташенят					-----												
Кладка яєць			-----														
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3		
місяці	IV			V			VI			VII			VIII				

Рис. 61. Фенологія деяких аспектів розмноження кібчика в Миколаївській області

Відомі випадки раннього гніздування кібчиків, коли перші яйця були відкладені в кінці квітня – на початку травня (рис. 98, табл. 98: №№ 4, 5 та 8). Зазначимо, що у Східній Європі до відкладання яєць кібчики приступають із середини квітня (Cramp, 1980). Випадки відкладання яєць у I декаді травня описані і для о. Джарилгач (Руденко та ін., 2021) та Нижнього Поволжя (Зав'ялов и др., 2005).

Спарювання спостерігали 02.05.2005, відбувалося воно поруч із гніздом (околиці м. Очаків). У кладках знаходили 3–6 яєць (Будниченко, 1950; Милобог 2012) (табл. 74).

Таблиця 74

Гнізда кібчиків, знайдені протягом 1900–2024 рр.

№	Місце спостереження	Дата	Вміст гнізда	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Березанський) район				
1	ок. с. Атанолівка	18.05.2000	Гніздо зайняте, кладки немає	Редінов К.О.
Миколаївський (Веселинівський) район				
2	ок. с. Широколанівка	10.05.1991	Гніздо зайняте, кладки немає	-//-
3	-//-	24.07.1991	Злетки у сорочому гнізді	-//-
4	ок. с. Іванівка	03.05.1995	2 яйця в сорочому гнізді	-//-
5	ок. с. Широколанівка	04.05.1995 ¹	6 яєць в сорочому гнізді	-//-
6	-//-	06.06.1995	4 яйця в сорочому гнізді	-//-
7	-//-	25.05.1996	2 яйця в сорочому гнізді	-//-
Вознесенський (Веселинівський) район				
8	ок. с. Колосівка	11.05.2003	5 яєць у відкритому гнізді воронових	Милобог 2012 (фото)
Миколаївський (Вітовський) район				
9	біля траси: м. Миколаїв – с. Шевченкове	03.07.2009	Пташенята в другому пуховому вбранні в гніздах граків	Редінов К.О., Петрович З.О.
Баштанський (Казанківський) район				
10	заказник «Володимирівська дача»	30.05.1953	1 яйце, не насиджене	Абеленцев В.І. / Зубаровський, 1977
11	-//-	30.05.1953	2 яйця, не насиджені	Абеленцев В.І. / Зубаровський, 1977; Пекло, 2016
Миколаївський район				
12	ок. с. Данилівка, верхів'я р. Березань	29.07.1999	2 12–14-денних пташенят у грачиному гнізді	Редінов К.О.
13	ок. с. Тронка	03.06.2006	2 яйця, не насиджені в грачиному гнізді	-//-
14	-//-	04.07.2005	4 4–5-денних пташенят у сорочому гнізді	-//-
15	-//-	04.07.2005	3 5–6-денних пташенят у грачиному гнізді	-//-
16	-//-	04.07.2005	3 12–14-денних пташенят у сорочому гнізді. Поруч сидів самець, під гніздом залишки самки	-//-
17	-//-	04.07.2005	2 13–14-денних пташенят у грачиному гнізді	-/-.

№	Місце спостереження	Дата	Вміст гнізда	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Очаківський) район				
18	ок. м. Очаків	13.05.2019	Самки сидять у гніздах	Петрович З.О.
19	ок. с. Чорноморка	10.08.2008	пташенята в 2-х гніздах	Редінов К.О., Петрович З.О.
20	-//-	23.07.2009	4 злетків біля гнізда, один ще не літає	Петрович З.О.
21	ок. с. Острівка	19.07.2020	Пухові пташенята в сорочому гнізді	-//-

Примітка. ¹ – гніздо було розміщене в лісосмузі на висоті близько 5,5 м. При підйомі на дерево самка кібчика вилетіла з нього.

Розміри яєць, зібраних В.І. Абеленцевим (Пекло, 2016) та виміряних нами ($n = 4$): $34,70 \pm 0,47$ ($SD = 0,94$), медіана – $34,75$ ($33,7$ – $35,6$) x $29,90 \pm 0,23$ ($SD = 0,47$), медіана – $29,85$ ($29,4$ – $30,5$) мм. Маса яєць $17,55$; $16,15$ г. (Пекло, 2016).

Вірогідно, регулярне насиджування починається після відкладання 2–3 яєць. Так, 03.06.2006 самка вилетіла з гнізда, в якому були два яйця, холодні на дотик. Участь самців у насиджуванні та вирощуванні пташенят незначна (Будниченко, 1950).

Про синхронність розмноження пар в одній колонії є наступне спостереження. У верхів'ях р. Березань 04.07.2005 оглянуто 4 гнізда в колонії з 6 пар, у них були 1–2-х та 13–14-денні пташенята (табл. 56). Дорослі годують пташенят у середньому 5 разів на годину (Будниченко, 1950).

У гніздах із пташенятами перед вильотом та у виводках ($n = 14$) було 1–4 пташенят. Злетки залишають гнізда, зазвичай, із кінця липня до середини серпня. Виводки спостерігали 29.07.1995 та 31.07.1998 – околиці с. Широколанівка, 28.07.2018 – околиці с. Чорноморка, 23.08.2015 – околиці с. Кам'янка. Окремі пташенята вилітають в першій половині серпня (табл. 5: № 12, 19). У Володимирівському лісництві¹⁶⁵ 01–10.08.1936 у гніздах були як пухові пташенята, так і злетки, але масово пташенята залишали гнізда у другій половині липня (Будниченко, 1950). У колишньому Новоодеському районі злетків кібчика спостерігали 23.07.2002 (Милобог, 2012).

Інкубація триває 22–23 діб, пташенята покидають гнізда у віці 27–30 діб (Cramp, 1980).

Кібчики на гніздових територіях активно атакують воронових птахів, спостерігали їх напади також на орлана-білохвоста, звичайного боривітра.

¹⁶⁵ – У 1930-х рр. до складу Володимирівського дослідного лісництва також входила Інгuleцька лісова дача з трьох урочищ, розташованих в долині р. Інгuleць. У 1937–1944 рр. ці урочища адміністративно належали Миколаївській області, а з 1944 р. знаходяться на території Херсонської.

Оологічний матеріал (n = 3): № 966. 1 яйце. 18.05.1953. Вознесенський лісгосп. О.О. Салганський (ЛНУБІП); № 1973/6. 2 яйця. 30.05.1953. заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська дослідна станція, лісовий масив, кв. 72. Дубняк). В.І. Абеленцев (ННПМ).

Відліт. Осінню міграцію спостерігали в серпні – середині жовтня. Через південь області проходить міграційний коридор виду. Пік міграції у III декаді серпня – II декаді вересня. Зграю кібчиків, яку ми відносимо до мігрантів, спостерігали найбільш рано 04.08.2004 біля с. Михайлівка Миколаївського району.

Повідомлення про масовий осінній переліт кібчиків у регіоні знаходимо в роботі К.Ф. Кесслера (1860), який написав наступне: *«Коли я під'їжав до Херсона, рано-вранці 12 вересня (24.09.1858 р. за н.ст.) то був вражений незліченною кількістю кібчиків, які тут знаходилися. У всіх напрямках сотні їх тріпалися на повітрі, протягом кількох верст ними буквально був унизаний дріт електричного телеграфу, місцями вони густими зграями сиділи на полях.... Напевно, можу сказати, що впродовж півгодини бачив їх кілька десятків тисяч»*. Автор пояснює високу чисельність виду масовою появою сарани. Він також описував зліт на ночівлю дрібних соколів: *«В південно-західному вуглі півострова, на якому стоїть Миколаїв, знаходиться, на болотистому ґрунті, невеликий гайок. Він слугує любимим місцем різних дрібних соколів (боривітер, підсоколик великий, кібчик), які на відпочинок і нічліг злітаються сюди численними зграями»*. К.Ф. Кесслер приїхав до м. Миколаїв 13, а поїхав звідти 16 липня 1858 р.

Дані про значний проліт кібчика знаходимо в статтях авторів, які працювали у ХХ ст. Так, Д.О. Подушкін (1913) у вересні біля м. Очаків спостерігав великі зграї цих соколів, що летіли зі сходу. В один рік проліт був нетиповим: 4 жовтня за сильного північно-західного вітру почався масовий проліт кібчиків, які летіли з північного сходу на південний захід. Закінчився він у середині жовтня. Масовий проліт кібчиків у районі Чорноморського БЗ спостерігав і М.І. Клименко (1950), який 14.09.1947 бачив зграю, що летіла протягом 1,5 год. Масовий проліт кібчиків спостерігали 12–13.09.1983 біля с. Центральне Баштанського (Снігурівського) району (Грищенко, 1995).

Зараз кібчик так само звичайний на прольоті у приморських районах, хоч і не такий численний. На Кінбурнському п-ові проліт його виражений слабше, ніж на материку.

Летять птахи в осінній період переважно в південно-західному напрямку. На Кінбурнському п-ові ми спостерігали проліт у південно-східному напрямку по лінії Покровська коса – о. Довгий. Навесні птахи летіли так само цими шляхами, але у зворотному напрямку.

В околицях с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району 30.08.2005 виявлено місце, де пролітні кібчики збиралися на ночівлю (Петрович, Редінов, 2008г). Збір на ночівлю повторювався і в наступні роки. Місцевий жителі у 2006 р. повідомили нам, що птахи тут збираються останні 7–10 років. Кібчики сідали на ночівлю на дерева в невеликому штучному гаю площею близько 2 га з робінії псевдоакації на березі ставка в балці Янчикрак, що впадає в Березанський лиман. Вік лісонасадження був біля 30 років, висота дерев до 10 м (станом на 2005 р.). Більшість птахів ночували компактно на площі близько 0,5 га. У наступні роки місце їх ночівлі змінювалося в межах цього ліска. Поруч із кібчиками також утворилася ночівля великих бакланів (*Phalacrocorax carbo*) і граків з галками (*Coloeus monedula*).

У 2006 р. чисельність кібчиків у скупченні досягла максимуму 14 вересня – близько 10800 особин. У 2007 р. чисельність кібчиків була максимальною 22 серпня – 7200 особин. У 2009 та 2010 рр. тут у вересні збиралося до 21000 особин, у 2011 р. – 1500 (17.09), у 2012 р. – 600 (27.09), у 2013 р. – 10000 (26.09), у 2014 р. – 3000 (14.09), у 2015 р. – 3000 (24.08), у 2016 р. – 165 (23.08), у 2017 р. – 0 (28.08), у 2018 р. – 700 (09.09), у наступні роки до

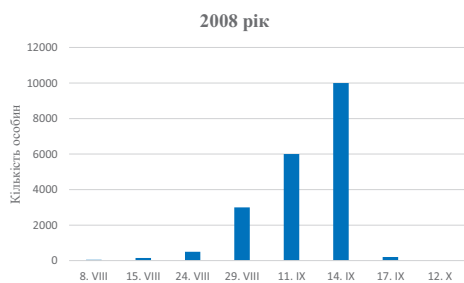

Рис. 62А. Динаміка чисельності кібчика в ночі-вельному скупченні біля с. Кам'янка у 2008 р.

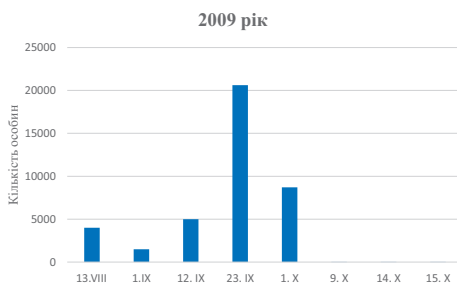

Рис. 62Б. Динаміка чисельності кібчика в ночі-вельному скупченні біля с. Кам'янка у 2009 р.

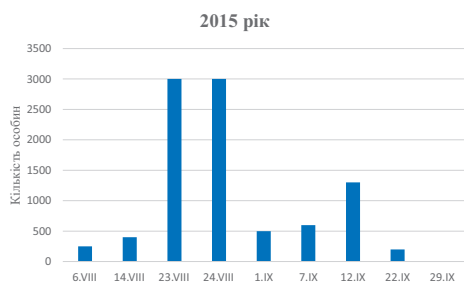

Рис. 62С. Динаміка чисельності кібчика в ночі-вельному скупченні біля с. Кам'янка у 2015 р.

150 особин. З 2016 р. основне місце ночівлі змістилось ближче до Березанського лиману, у 2021 р. там збиралося до 5200 (24.09) особин. Також виявлено тимчасові місця ночівель в лісонасадженнях між Березанським та Бузьким лиманами.

Вірогідно, зниження чисельності пов'язане з перерозподілом птахів у зв'язку з погіршенням кормових умов і загальним зниженням чисельності гніздової популяції. На нашу думку, в несприятливі роки кібчики зміщуються північніше.

Фото 80. Кібчик. 10.08.2020, ок. с. Кам'янка
Миколаївського (Очаківського) р-ну.
Фото О.С. Настаченка

Кібчики починають збиратися з початку серпня і відлітають на початку жовтня (Петрович, Редінов, 2008г) (рис. 62а-с) (фото 80).

Кібчики починають злітатися на ночівлю на заході сонця, а останні прилітають у сутінках, що пояснює видову назву *vespertinus* – вечірній сокіл. Летять вони з різних боків, наблизившись до місця ночівлі, сідають на поля (фото 80) або прилеглі лінії високовольтної ЛЕП.

У сутінках злітають, кружляють над місцем ночівлі, поступово знижуючись і активізувавши крики, сідають на дерева (фото 81).

Фото 81. Скупчення кібчиків перед ночівлею. 23.09.2009, ок. с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) р-ну. Фото З.О. Петровича.

За спостереженнями 07.09.2006, зліт розпочинався о 18⁵⁰, масова посадка (більше 50% птахів) на дерева о 19⁴⁰. Пізніше, відповідно до зменшення тривалості світлого часу доби, птахи починають злітатися раніше: 05.10.2006 о 18⁰⁰ прилетіло 50% усіх кібчиків, а о 19⁰⁰ – зібралися всі.

Розліт відбувається рано-вранці в сутінках (07.09.2006 о 5⁵⁰). Птахи розлітаються в різних напрямках. 04.09.2006 більшість особин відлетіли у схід-

ному напрямку. Після вильоту з місця ночівлі кібчики сідають і довго сидять на дротах ЛЕП, що може бути помилково прийнято як місце їх ночівлі.

Щодо статевो-вікового складу птахів (фото 82), то дані обмежені. У вибірці з околиць с. Кам'янка переважали молоді особини (рис. 63).

Фото 82. Самець, молодий птах (juv.) і самка.
24.08.2105, ок. с. Кам'янка.
Фото З.О. Петровича.

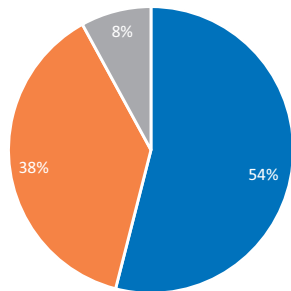

Рис. 63. Статевो-віковий склад кібчиків.
24.08.2015, ок. с. Кам'янка.

Максимальна відстань, на яку кібчики розлітаються полювати, мабуть, не менше 50 км. У ці роки, як і в попередні, ми реєстрували велику кількість птахів, що полювали вздовж автошляху с. Велика Корениха¹⁶⁶ – с. Кам'янка (23 км), наприклад, 23.09.2003 – 230 особин. Кібчиків, яких спостерігали вздовж автотраси с. Широколанівка – м. Миколаїв (40 км): 10.08.1995 – 17, 27.08.1997 – 180 та 15.09.1999 – 35 особин злітали на ночівлю в цьому ж місці (відстань по прямій – 35–40 км) (Петрович, Редінов, 2008г), або в інші – не основні, розташовані ближче.

Проведені у 2009–2017 рр. спеціальні пошуки дозволили виявити ночівельні скупчення або райони їх розташування у прилеглих Херсонській та Одеській областях. На півдні Миколаївській області існує, крім основного, ще 2–3 місця ночівлі кібчика, розташування їх можуть змінюватися.

Частину ночівельних місць вдалося виявити завдяки спостереженню за кібчиками, поміченими супутниковими датчиками у гніздовий період в Угорщині у 2009 р. Два помічених кібчики залетіли в Україну і трималися в місцях ночівельних скупчень, полетівши на місця зимівлі в Африку з південного заходу Одеської області (Гаврилук, 2010).

Завдяки цим спостереженням, вдалося з'ясувати, що кібчики переміщаються по місцях ночівельних скупчень, використовуючи їх лише одну ніч, або тривалий час. Тут вони накопичують жирові запаси, що дозволяє їм у короткий проміжок часу досягти місць зимівлі на півдні Африки.

Відлітають кібчики до середини жовтня. Найбільш пізні реєстрації: 29.09.1991, 29.09.1995, 10.10.2001 – околиці с. Широколанівка (Реди-

¹⁶⁶ – Входить до меж м. Миколаїв.

нов, 2016а); 18.09.1999, 31.08.2000 – ПЗ «Єланецький степ»; 14.10.2017, 1.10.2022¹⁶⁷, 19.10.2023 – околиці м. Очаків і с. Чорноморка; 30.09.2007, 07.10.2008¹⁶⁸, 24.09.2016 – Кінбурнський п-ів; 05.10.2006¹⁶⁹, 15.10.2009, 29.09.2015 – околиці с. Кам'янка; 12.10.2020, 10.10.2021¹⁷⁰ – околиці с. Українка та с. Коблеве; 30.09.2005 – околиці с. Нечаяне. Середня дата останнього спостереження ($n = 17$) – $02.10 \pm 2,8$ ($SD = 11,7$) діб, медіана – 01.10 (31.08–19.10). Зазначимо, що ще 11.10.2013 на ночівлю в околицях с. Кам'янка злетілися близько 1400 кібчиків. Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 20.08 і 12.10 (Пилюга, 2000). Біля м. Херсон молодий самець здобутий 14.10.1902 Й.К. Пачоським (Ємельянова, 2017), а біля з/ст. Іванівка в Роздільнянському районі Одеської області Б. Волянський кілька птахів спостерігав 10.10.1920, а в околицях Одеси в ліску 08.10.1923 їх ще було багато (Волянський, 1924а).

Живлення. Вивчалось у Володимирівському лісництві у 1936 р. (Будниченко, 1950). В обстежених 71 шлунку і 536 пелетках кібчика було 75–80% комах, 15–17% – мишоподібних гризунів, 5–8% – ящірок і жаб. Комах виявлено понад 100 видів¹⁷¹, серед них: буряковий довгоносик (*Bothynoderes punctiventris*), жук-кузька, буряковий слоник (*Psaltidium maxillosum*), кукурудзяний гнойовик (*Pentodon idiota*), прус (*Calliptamus italicus*), кобилка, жужелиця хлібна (*Zabrus blapoides*, *Z. tenebrioides*), хлібна черепашка (*Eurygaster maura*), жук-кравчик (*Lethrus apterus*), золота бронзівка (*Cetonia aurata*), жук-носоріг (*Oryctes nasicornis*), бронзовка угорська (*Potosia hungarica*), *Platus calceatus*, мідляк кукурудзяний (*Pedinus femoralis*), *Liparus tenebrioides*, *Chorthippus bicolor*, *Plussia gamma*, *Calliptamus italicus*, *Dorcadion holosericeum*, *Aphodius lugens*. Максимально у шлунку знайдено до 75 екземплярів жука-кузьки. З мишоподібних гризунів кібчики добували пасистого житника, курганцеву мишу, лісову мишу. Видовий склад здобуваємих тварин постійно змінювався.

Нами у гнізді знайдено залишки європейської полівки. У районах ночівлі біля Березанського лиману кібчики харчуються переважно комахами, зокрема мурахами, що роються. Пелетки їх вміщували саме залишки комах.

Здобич кібчики ловлять у повітрі та на землі. Інколи супроводжують сільськогосподарську техніку, що їде по полю, та полюють біля неї. Серед здобичі у гнізді також знайдено залишки південноруського тарангула (*Lycosa singoriensis*). У місці ночівлі 02.09.2021 спостерігали як кібчики

¹⁶⁷ – Пролетіло близько 25 особин розрідженою зграєю.

¹⁶⁸ – Пролетів поодиноким птах і зграї з 9, 11, 14, 33, 65, 140 особин над Ягорлицькою затокою в південно-східному напрямку.

¹⁶⁹ – 09.10.2006 птахів вже не було.

¹⁷⁰ – особ. повід. Є.М. Чернолева.

¹⁷¹ – Комах визначав С.І. Медведєв.

переслідували звичайного боривітра, з метою відібрати в нього мишовидного гризуна (фото 83а,б; особ. повід. О.С. Настаченка).

Лімітуючі фактори, охорона. Вірогідні причини, що спричинили зменшення чисельності та скорочення гніздового ареалу виду: збільшення чисельності великого яструба та його розселення, перерозподіл воронових птахів і зменшення їх чисельності, знищення лісосуруг, погіршення кормової бази, ма-

Фото 83А,Б. Переслідування звичайного боривітра кібчиками, з метою відібрати в нього мишовидного гризуна. 02.09.2021, ок. с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району. Фото О.С. Настаченка.

сове використання пестицидів (Редінов, 2003б; Олейник, Редінов, 2006; Петрович, Редінов, 2011; Милобог, Ветров, 2012). Але все-таки основну причину стрімкого скорочення чисельності виду потрібно шукати на південноафриканських місцях зимівлі, про що побічно свідчить загибель кібчиків, помічених датчиками в Угорщині, під час їх першої зимівлі¹⁷².

Відомі випадки відстрілу кібчиків біля ставків у місцях їх ночівельних скупчень в Миколаївському (Очаківському) (Петрович, Редінов, 2008г) та Баштанському (Казанківському) (Милобог, Ветров, 2012) районах. Кібчика також здобували степові канюки (Редінов, 2010а) та балабани. Зафіксовано випадки загибелі птахів на автошляху внаслідок зіткнення з автотранспортом.

У даний час кібчик не гніздиться на територіях заповідних об'єктів Миколаївської області, в окремих із яких, ще розмножувався в першому десятиріччі ХХІ ст. (табл. 84).

Охоронні статуси: РЧС, БК – II, БонК – I, II, CITES – II, ETS – VU, IUCN – VU.

- Амурський кібчик – *Falco amurensis* (Radde, 1863)

Дорослий самець сфотографований 05.08.2020 над м. Дніпро. Це перша і єдина реєстрація виду в Україні (Фесенко, 2022; Bradber та ін., 2023).

¹⁷² – <https://raptors.org.ua/279>.

Малий підсоколик – *Falco columbarius* Linnaeus, 1758

Нечисленний пролітний та зимуючий вид.

Міграції, зимівлі. Вид можна віднести до нечисленних. Зазвичай реєструються поодинокі птахи, лише одного разу спостерігали двох разом. Зустрічається щорічно по всій території області (табл. 75). Велика кількість реєстрацій на півдні її значною мірою пояснюється регулярністю спостережень.

Виходячи з даних таблиці, початок осінньої міграції спостерігали у вересні – жовтні, а відлітають птахи у березні – середині квітня. Крайні дати: 17.09 (2015 р.) – 23.04 (2017 р.).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни осінньої міграції вказані між 02.10 і 24.11, а весняної – 01.03 і 19.04 (Пилуга, 2000). Біля Кучурганського лиману (Одеська область) появу перших особин спостерігали 26.09.2009 – 2, 24.10.2010 – 1 та 04.11.2011 – 1. Востаннє птахів весною бачили 11.03.2009, 08.03.2011 – по 1 особині (Архипов, 2011).

У Подунав'ї (Одеська область) перший пролітний малий підсоколик помічений 23.09.2013 (Домашевский и др., 2013). Нами біля м. Одеса цей сокіл спостерігався навесні найпізніше 13.04.2013, а О.В. Бурковський (особ. повід.) відмітив його навіть 01.05.2023 в околицях с. Порт.

Таблиця 75

Перелік реєстрацій малого підсоколика протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть, ос., стать	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв			
18.03.2011	1	південна околиця	Олійник Д.С.
Первомайський (Арбузинський) район			
17.01.2002	1	ок. м. Южноукраїнськ	Редінов К.О.
Миколаївський (Березанський) район			
10.02.2005	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Редінов К.О., Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.
18.12.2005	1	ок. с. Прогресівка	Редінов К.О., Петрович З.О.
12.02.2006	1	ок. с. Матіясове	Петрович З.О.
12.01.2007	1	ок. с. Тузли	-//-
04.01.2011	1	ок. с. Українка	Панченко П.С., Форманюк О.О.
08.01.2011	1	ок. с. Суходіл	Петрович З.О.
23.02.2011	1 М	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Кучеренко В.Л. (фото, особ. повід.)
21.10.2013	1	-//-	Панченко П.С., Форманюк О.О.
05.01.2014	1	ок. с. Матіясове, Сосицький мис	Петрович З.О.

Дата	Кіл-ть, ос., статъ	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
15.01.2014	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С., Форманюк О.О.
16.01.2014	1	ок. с. Морське	-//-
17.09.2015	1	ок. с. Українка	Панченко П.С.
03.10.2015	1 F	ок. с. Яблуня	Олійник Д.С.
13.03.2016	1	ок. с. Українка	Кодруль, 2016
23.04.2017	1	-//-	Кодруль Ю.М. (фото) ²
11.03.2018	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Ралдугіна О.І. (фото) ²
09.11.2018	1	-//-	Кодруль Ю.М. (фото) ²
01.11.2018	1	ок. с. Анатолівка	Редінов К.О., Петрович З.О.
09.11.2018	1 M	ок. с. Українка	Панченко П.С.
06.01.2019	1 F	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С., Форманюк О.О.
16.02.2019	1	ок. с. Анатолівка	Панченко П.С., Форманюк О.О., Пилипюк К.І. (фото) ² , Репін А.
16.02.2019	1	ок. с. Виноградне	-//-
06.12.2019	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Панченко П.С., Форманюк О.О.
02.01.2020	1	-//-	Панченко П.С.
06.01.2020	1	ок. с. Анатолівка	-//-
08.02.2020	1 F	ок. с. Коблеве	Кучеренко В.Л. (особ. повід.)
23.02.2020	1 F	-//-	Панченко П.С., Форманюк О.О.
03.04.2020	1 M	ок. с. Українка	Панченко П.С.
08.11.2020	1	пониззя Тилігульського лиману	Чернолев Є.М. (фото) ²
12.01.2021	2	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	Бурковський О.В. (особ. повід.)
Миколаївський (Веселинівський) район			
24.11.1991	1	ок. с. Широколанівка	Редінов К.О.
03.02.1996	1	-//-	-//-
15.01.2001	1	-//-	-//-
01.03.2003	1	ок. с. Ставки	-//-
04.11.2004	1	ок. с. Широколанівка	-//-
09.01.2005	1 F	-//-	-//-
12.01.2005	1 F	-//-	-//-
18.01.2005	1	ок. с. Іванівка	-//-
22.02.2005	1	-//-	-//-
24.10.2005	2	-//-	-//-
19.11.2005	1	-//-	-//-
19.11.2006	1	ок. с. Широколанівка	-//-
08.01.2007	1	ок. с. Іванівка	-//-

Дата	Кіл-ть, ос., статъ	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Вітовський) район			
29.09.2004	1	ок. с. Галицинове	Олійник Д.С.
Вознесенський (Доманівський) район			
05.01.2008	1	пониззя р. Бакшала	Петрович З.О.
Вознесенський (Єланецький) район			
29.12.2001	1	ок. с. Калинівка	Редінов К.О.
24.01.2002	1 F	ПЗ «Єланецький степ»	Редінов, 2006
Миколаївський район			
14.10.2006	1	ок. с. Степове	Олійник Д.С.
11.03.2007	1	-//-	Редінов К.О.
17.01.2007	1	ок. с. Червоне Поле, верхів'я р. Березань	-//-
01.01.2009	1	ок. с. Михайлівка	-//-
23.01.2015	1 F	ок. с. Шурине	-//-
22.09.2016	1	ок. с. Стара Богданівка	Петрович З.О.
23.10.2016	3	-//-	-//-
Вознесенський (Новоодеський) район			
21.01.2002	1 F	ок. м. Нова Одеса	-//-
24.10.2021	1	«Михайлівський степ» відділення ПЗ «Єланецький степ»	Редінов К.О., Панченко П.С.
Миколаївський (Очаківський) район			
09.01.1904	11	ок. м. Очаків	Подушкин, 1913
12.03.2005	1	ок. с. Рівне	Редінов К.О., Петрович З.О.
13.01.2006	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, Покровська коса	Петрович З.О.
17.12.2006	1 + 1М	ок. с. Солончаки, балка Аджигол	Редінов К.О., Петрович З.О.
01.01.2007	1	ок. м. Очаків	Петрович З.О.
04.02.2007	1	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
12.01.2008	1	Березанський лиман	Петрович З.О.
13.01.2008	1+1	м. Очаків – с. Солончаки – балка Аджигол	Редінов К.О., Петрович З.О.
01.02.2008	1	ок. с. Кам'янка	Петрович З.О.
15.04.2008	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Форманюк О.О.
09.10.2008	1+1	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О.
16.12.2008	1	ок. с. Осетрівка, Березанський лиман	Петрович З.О.
01.01.2009	2	між м. Очаків та с. Острівка	-//-
13.01.2009	1	ок. м. Очаків, аеродром	-//-
15.10.2009	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.

Дата	Кіл-ть, ос., статъ	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
21.11.2009	1	ок. с. Кам'янка	Петрович З.О.
28.11.2009	1	ок. с. Острівка	-//-
06.12.2009	2	м. Очаків – с. Кам'янка	-//-
02.01.2010	2	м. Очаків – с. Червоне Парутине	-//-
10.01.2010	1	ок. с. Кам'янка	-//-
06.02.2010	1	ок. с. Чорноморка	-//-
15.02.2010	1	ок. с. Кам'янка	-//-
08.03.2010	1	ок. с. Благодатне	-//-
01.12.2010	1	ок. с. Сонячне	-//-
12.03.2011	1	м. Очаків – с. Матросівка	-//-
14.10.2011	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
30.12.2012	1	ок. м. Очаків, аеродром	Петрович З.О.
01.01.2013	1	ок. с. Дніпровка	-//-
12.01.2013	1	ок. с. Дніпровка	Редінов К.О., Петрович З.О.
25.10.2013	1	с. Покровка, Кінбурнський п-ів, ур. Зелене	-//-
31.10.2013	2	ок. с. Куцуруб	Петрович З.О.
24.11.2013	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, Покровська коса	-//-
07.12.2013	3	м. Очаків – с. Острівка – с. Дмитрівка	-//-
08.12.2013	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
01.01.2014	1	ок. с. Рівне	Петрович З.О.
01.01.2015	1	ок. с. Чорноморка	Редінов К.О.
22.01.2015	1	ок. с. Кам'янка	-//-
15.11.2015	1	с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.
05.12.2015	1	м. Очаків	Петрович З.О.
22.09.2016	1	ок. с. Благодатне	-//-
23.10.2016	5	м. Очаків – с. Володимирівка, полями	-//-
01.11.2016	1	ок. с. Благодатне	-//-
15.12.2016	3	м. Очаків – м. Миколаїв	-//-
18.12.2016	1	ок. с. Острівка	-//-
29.12.2016	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
12.01.2017	1	ок. с. Кам'янка	Редінов К.О., Петрович З.О.
02.02.2017	1 М	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	-//-
24.11.2017	1	ок. с. Кам'янка	Петрович З.О.
08.12.2017	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Редінов К.О., Петрович З.О.

Дата	Кіл-ть, ос., стать	Місце спостереження	Спостережник / джерело даних
25.12.2017	1	ок. м. Очаків	Петрович З.О.
01.01.2018	1 М	-//-	-//-
02.01.2018	1 F	ок. с. Благодатне	-//-
07.01.2018	1	ок. с. Осетрівка	-//-
21.01.2019	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Кодруль Ю.М. (фото) ²
08.02.2019	1	між с. Кам'янка та с. Велика Корениха	Петрович З.О.
24.09.2020	1 М	ок. с. Благодатне	Редінов К.О.
12.10.2020	1	-//-	Петрович З.О.
31.10.2020	1	-//-	Редінов К.О., Петрович З.О.
15.11.2020	1 М	-//-	-//-
28.11.2020	1 F	-//-	-//-
29.11.2020	1	ок. с. Чорноморка	-//-
15.03.2021	1	-//-	-//-
Первомайський район			
17.01.2002	1 F	ок. с. Мигія	Редінов К.О.

Примітки. ¹ – птаха здобуто; ² – <https://uabirds.org/>.

Живлення. Полюють на дрібних горобиних птахів (зеленяк, жайворонки тощо) та мишоподібних гризунів.

Лімітуючі фактори, охорона. Не з'ясовані. Охороняється в ПЗ «Славецький степ», НПП «Бузький Гард», НПП «Білобережжя Святослава», РЛП «Кінбурнська коса», РЛП «Тилігульський» тощо.

Охоронні статуси: РЧС, БК – II, БонК – II, ETS – VU, CITES – II.

Великий підсоколик – *Falco subbuteo* Linnaeus, 1758

Звичайний гніздовий, перелітний, пролітний та рідкісний кочуючий влітку вид.

Поширення, чисельність. Чисельність ніколи не була високою, але в останні десятиліття зростає. Л.О. Портенко (1928) характеризував його загалом як нечисленний вид лісництв Подільської губернії. У межах сучасної лісостепової зони Одеської області він знайдений ним у Кішівському лісництві. Біля с. Піщана птахів здобуто 02.07, 04.07 та 19.08.1927.

Розселенню великого підсоколика та ущільненню мережива ареалу сприяла низка факторів: створення сітки з лісосмуг та інших насаджень; освоєння видом вслід за вороновими мережі ЛЕП в агроландшафтах та проникнення в межі міст.

На початку 1900-х рр. кілька пар гніздилися у Волижиному лісі на Кінбурнському п-ові (Подушкин, 1913), де здобуто 06.09.1903 – молодого і 03.07.1904 – дорослого самців. Періодично птахи гніздилися і в наступні роки (Семенов, Ардамацкая, 1992).

М.І. Зябров (1940) у невеликій кількості знайшов його на гніздуванні в заказнику «Рацинська дача», заповідному урочищі «Лабіринт», урочищі «Дубова балка» та здобув 11.06.1938 самку в ур. «Дубова балка». У гніздовий період великих підсоколиків спостерігали в лісосмугах у колишньому Доманівському районі (Селезнев, 1940) та заказнику «Володимирівська дача». В останньому по самцю здобуто М.І. Зябровим 21.05 та 27.05.1936 та самку М.Г. Селезневим 25.05.1938 (Девятко, Джамирзоев, 2012).

Пізніше вид також знаходили в окремих штучних насадженнях області (Воронцов, 1940, 1947; Тарашук, 1953; Волчанецкий и др., 1970). Самця здобуто Б. Троценком 02.06.1955 в ур. «Дубова балка» (Девятко, Джамирзоев, 2012). В останні десятиліття великий підсоколик практично перестав гніздитися в лісах (Костюшин, 1997; Олейник, Рединов, 2006), але освоїв опори ЛЕП, лісосмуги, невеликі насадження по балках та міста, де гніздяться воронові птахи (Пилюга, 1999¹⁷³; Милобог, 2012, наші дані).

Нам відомі реєстрації поодиноких полюючих птахів в околицях заказника «Володимирівська дача» – 26.05.2018 та заповідному урочищі «Чабанка» – 28.05.2018. Але впевненості в тому, що птахи гніздилися в лісі, а не на прилеглій території у лісосмугах чи на ЛЕП, немає.

Заслуговує на увагу спостереження 2 великих підсоколиків 21.05.2021 в околицях Трикратського лісу (Вознесенський район) (Galya Dokshina¹⁷⁴), де нами лише припускалось гніздування цього виду (Рединов и др., 2017б).

Фото 84. Злетки великого підсоколика. 18.08.2021, м. Миколаїв. Фото В.Л. Гаврилова.

Фото 85. Великий підсоколик. 09.06.2021, м. Миколаїв, біля Центрального стадіону. Фото J. Moffitt.

¹⁷³ – У цитованій роботі на карті поширення та чисельності виду на південному заході України місця гніздування на території Миколаївської області не показані.

¹⁷⁴ – <https://ebird.org/checklist/S89032488>.

У м. Очаків гніздування доведено в 2012 р., тут наразі гніздиться 3–4 пари (Редінов, Петрович, 2019; нові дані).

У м. Миколаїв великого підсоколика нами обліковано 11.07.2019 в районі дитячої обласної лікарні (вул. Миколаївська 24). Тут же в серпні 2020 р. спостерігали виводок. Крім того, в центральній жилій частині міста (район площі Адміралтейської) гніздування пари цих соколів спостерігав у 2020 р. М. Самсара (особ. повід.). Пара великих підсоколиків також гніздиться з 2019 р. на території внутрішнього двору «Старофлотських казарм» біля Миколаївського краєзнавчого музею (фото 84, особ. повід. В.Л. Гаврилова). На території суднобудівного заводу приблизно за 500 від зазначеного музею у вересні 2024 р. тримався виводок великих підсоколиків (особ. повід. О. Осипової). У вересні 2024 р. виводок також помічений на перетині вул. Пушкінська та Велика Морська (особ. повід. О. Осипової). Також О. Осипова повідомила нам про мешкання пари в парку ім. Перемоги. У 2021 р. у гніздовий період птаха виявлено поблизу Центрального стадіону (фото 85). Відоме також гніздування пари в Кульбакине в 2023 р., де в гніздовий період птахи виявлені ще в серпні 2018 р. (<https://www.inaturalist.org/>; особ. повід. Р. Степового). Ми припускаємо, що в м. Миколаїв гніздиться кілька десятків пар великих підсоколиків. Зазначимо, в м. Одеса великий підсоколик гніздиться з 1990-х рр. (Пілюга, 1999; наші дані).

У травні 2016 р. пару великих підсоколиків виявлено біля гнізда крука в лісосмузі біля с. Лугове Миколаївського (Березанського) району. Також пара зайняла гніздо крука у невеликому ліску на березі лиману південніше с. Парутине Миколаївського (Очаківського) району (Редінов и др., 2022).

У червні 2018 р. пару соколів виявлено поблизу гнізда крука в околицях с. Лиманське Миколаївського (Березанського) району. В 2020 р. у агроландшафтах у районі сіл Благодатне, Острівка та Чорноморка обліковано 4 пари, що гніздилися в полезахисних та придорожніх лісосмугах.

У ПЗ «Єланецький степ» та на прилеглий території птахів облікували 28.06 та 13–14.07.2001, 02 та 06.07.2002. Гніздування пари спостерігали у лісосмузі на околиці заповідника у 2003 р. (Редінов, 2006).

Біля с. Широколанівка гніздування доведено у 2006 р., в попередні роки соколів неодноразово спостерігали у гніздовий період 21.07.1998, 14.06 та 11.07.2003, 30.07.2004 по 1–2 особини. Відстань між двома знайденими в полезахисних лісосмугах гніздами була близько 8,5 км. У гніздовий період два поодинокі птахи виявлені 25.05.2018 біля с. Калуга Баштанського (Березнегуватського) району. Птаха обліковано також 30.05.2018 біля с. Сухий Став (Червоний Став) Баштанського району.

На Кінбурнському п-ові в межах області це також рідкісний гніздовий вид (Редінов, Петрович, 2016а), наприклад, 07.06.2016 вокалізуючий птах виявлений біля Волижиного лісу. Тут же підсоколик полював 07–08.06.2018. У 2018 р. (20.05) в околицях с. Покровка біля основи Покровської коси спостерігали спарювання біля гнізда, яке раніше належало сірій вороні. У попередні та наступні роки птахів тут не помічено. На Івано-Рибальчанській і Солоноозерній ділянках Чорноморського БЗ великий підсоколик – рідкісний гніздовий вид (Пирогов, 1992; Москаленко, 2008а).

У степовій частині області Ю.В. Милобог (2012) облікував 49 пар великого підсоколика: 3 – в аренних лісах, 5 – у заплавних лісах, 1 – у плакорних та інших лісах, 9 – у лісопосадках, 31 – на ЛЕП (рис. 64). Чисельність виду оцінена ним у 246–259, нами у 200–250 пар.

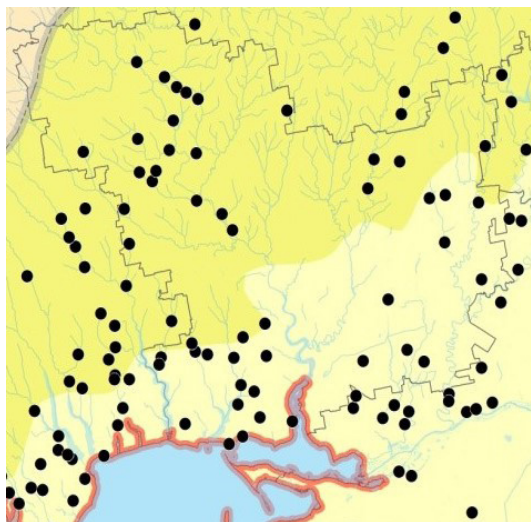

Рис. 64. Місця гніздування великого підсоколика у 1996–2011 рр. (за: Милобог, 2012).

Колекційний матеріал (n = 6):

№ 16499. 21.05.1936. М, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво), Баштанський (Казанківський) район. М.І. Зябров (МПХНУ); № 16497. 27.05.1936. М, так само; № 16498. 11.06.1938. М, урочище «Дубова балка», Вознесенський (Братський) р-н. М.І. Зябров (МПХНУ); № 165515. 24.05.1938. Ф, заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво), Баштанський (Казанківський) район. М.І. Зябров (МПХНУ); № 389. 22.09.1952. Ф, Волижин ліс,

Кінбурнський п-ів. Б.О. Нечаєв (МПЧБЗ); № 16502. 02.06.1955. Ф, урочище «Дубова балка», Вознесенський (Братський) р-н. Б. Трощенко (МПХНУ).

Приліт. Приліт відмічено з середини квітня: 18.04.1999, 22.04.2012 – захід області (Редінов, 2016а); 16.04.2001 – район ПЗ «Єланецький степ»; 17.04.2005, 15.04.2009, 24.04.2011, 18.04.2015, 12.04.2020 – Кінбурнський п-ів; 20.04.2008, 23.04.2023, 19.04.2024 – с. Чорноморка. Середня дата прильоту (n = 10) – $19.04 \pm 1,1$ (SD = 3,5) діб, медіана – 18.04 (12.04–24.04). Міграція триває до кінця травня, можливо і довше: 25.05.2003 обліковано 2 поодиноких птахів біля с. Широколанівка.

Є.М. Чернолев¹⁷⁵ відмітив приліт великого підсокола на північно-східній околиці м. Одеса 13.04.2018, а К.І. Пилипюк (особ. повід.) у м. Чорноморськ – 07.04.2020. На нижньому Дніпрі (Херсонська область) перший птах помічений 15.04.2024 (К.І. Пилипюк, особ. повід.). На о. Зміїний (Одеська область) пролітних великих підсоколів помічено 14.04.1979, 18.04.1987, 16.04.1988, 24.04.1992 (Korziukov et al., 2024). Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 12.04 і 27.05 (Пилюга, 2000).

Фото 86. Одно-дводенні пташенята і яйце великого підсокола в гнізді сірої ворони. 30.07.2008, м. Одеса, Пересипський р-н. Фото П.С. Панченка.

Розмноження. В околицях м. Кривий Ріг (Дніпропетровська область) появу птахів на гніздовій території спостерігали 26.04.2003, 06.05.2004, 26.04.2005, 26.04.2006, 26.04.2007, 13.04.2008, 26.04.2011, 18.04.2012 (Янчук, 2012).

Великі підсоколики займають гнізда воронових птахів (Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Милобог, 2012; Янчук, 2012 та ін.; наші дані), розташовані на опорах ЛЕП, у лісосмугах та інших лісових насадженнях. Гніздяться в містах, причому іноді у по-

жжавлених місцях. У містах основним постачальником гнізд для великого підсокола є сіра ворона (фото 86).

У лісосмугах ми спостерігали гніздування в будівлях крука на висоті 7–12 м. У 2006р. простежено випадок, коли великі підсоколики зайняли гніздо після того, як із нього вилетіли пташенята крука: 15.06 – пара соко-

Фото 87А, Б. Кладка великого підсокола в гнізді крука. 20.07.2006, ок. с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) району. Фото К.О. Редінова.

¹⁷⁵ – <https://uabirds.org/>.

лів атакує круків біля гнізда зі злетками; 25.06 – підсоколоки тримаються біля порожнього гнізда круків; 20.07 – у гнізді кладка підсоколиків із 3 яєць, одне з них роздзьобане (фото 87а,б).

На гніздовій ділянці в околицях м. Кривий Ріг після прильоту пара ранком трималася на деревах поряд із опорою ЛЕП, на якій знаходилось гніздо крука. Протягом дня птахи турбували (атакували) круків та їх злетків і захищали гніздову ділянку від сірих ворон, сорок, сойок (*Garrulus glandarius*) і навіть великого яструба. До насиджування кладки самка приступила невдовзі після того, як злетки крука залишили гніздо. Самець приносить їй здобич, яку передавав у повітрі неподалік від гнізда (Янчук, 2012).

Розміри яєць: ($n = 3$)¹⁷⁶: $42,67 \pm 0,88$ (SD = 1,53), медіана – 43,50 (40,9–43,6) x $34,83 \pm 0,14$ (SD = 0,25), медіана – 34,80 (34,6–35,1) мм. У гаю біля с. Парутине 10.05.2016 виявлено пару підсоколиків біля гнізда крука, виводок останнього тримався неподалік.

Пари біля гнізд обліковані 03.05.2007 та 01.05.2009. В оглянутому 31.05.2005 гнізді крука, зайнятому підсоколиком, кладки ще не було. Самка 18.06.2003 щільно сиділа у гнізді. Підсоколик, можливо мігрант, сидів 21.04.2012 біля гнізда крука. Ю.В. Милобог (2012) знайшов 23.06.2003 кладку цього сокола з 5 яєць у гнізді крука на дереві в околицях с. Нововасилівка Первомайського (Врадіївського) району¹⁷⁷.

В околицях м. Кривий Ріг (Дніпропетровська область) спостерігали виліт із гнізда ($n = 5$) – 1–5 злетків (Янчук, 2012).

Повідомлення М.І. Зябрева (1940) про спостереження 15.06.1938 пташенят, які покинули гніздо, але ще не літали, в заказнику «Рацинська дача», на нашу думку, помилкове. Розрахунки показують, що в даному випадку кладка мала бути відкладена в середині квітня, коли підсоколики тільки прилітають. Такі ранні терміни укладаються у фенологію розмноження звичайного боривітра, але не відповідають термінам розмноження великого підсоколика (Зубаровський, 1977; Cramp, 1980; наші дані).

Кладки у великого підсоколика з'являються у травні – червні (рис. 65).

Виліт пташенят								-----							
Вилуплення пташенят				-----											
Кладка яєць		-----													
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
місяці	V			VI			VII			VIII			IX		

Рис. 65. Фенологія деяких аспектів розмноження підсоколика великого в Миколаївській області

¹⁷⁶ – Дивіться додаток С.

¹⁷⁷ – У дисертації Ю.В. Милобог (2012) вказаний колишній Доманівський район, але село з такою назвою є поруч у колишньому Владіївському районі.

У м. Очаків виводки обліковані 25.08.2012, 29.07.2014, 23.08.2015, 02.09.2021. Біля с. Острівка Миколаївського (Очаківського) району виводок на опорі ЛЕП помічено 30.08.2020. У м. Миколаїв 3 злетки залишили гніздо 15–17.08.2021 (фото, особ. повід. В.Л. Гаврилова).

Виводки можуть не розпадатися до кінця вересня: 25.08–29.09.2012 та 02–23.09.2021 по одному виводку спостерігали у м. Очаків. У верхів'ях Тилігульського лиману на Одещині, виводок із трьох пташенят спостерігав 08.08.2009 один із авторів спільно з І.П. Гержицом на металевій опорі ЛЕП біля гнізда

Спостерігали напади великих підсоколиків на крука й один раз – на великого яструба, що з'явилися на їх гніздових ділянках.

Відліт. Осіння міграція починається наприкінці липня – в серпні: 21.07.2012, 11.08.2016, 15.08.1995, 11.08.1997 та закінчується наприкінці вересня – на початку листопада. Найбільш пізні реєстрації виду: 01.10.1995, 29.09.1996, 21.09.1997, 07.10.1999, 05.11.2006 – захід області (Редінов 2016а); 07.10.1999 – район ПЗ «Єланецький степ» (Редінов, 2006); 02.10.2006, 29.09.2007, 07.10.2008, 18.10.2009, 24.09.2015, 04.10.2018 – Кінбурнський п-ів; 08.10.2002 – околиці с. Тузли Миколаївського (Березанського) району; 14.10.2016 – с. Чорноморка; 03.10.2019 – околиці м. Очаків; 14.10.2020 – околиці с. Благодатне Миколаївського (Очаківського) району; 27.09.2021¹⁷⁸ – околиці м. Миколаїв; 28.10.2022 – околиці с. Новоолександрівка Баштанського району (В.О. Новак¹⁷⁹). Середня дата останнього спостереження ($n = 18$) – $07.10 \pm 2,7$ ($SD = 11,5$), медіана – 05.10 (21.09–05.11). У МПЧБЗ зберігався великий підсоколик, здобутий Б.О. Нечаєвим 22.09.1952 у Волижиному лісі (особ. повід. Ю.О. Москаленка).

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 12.08 і 15.10 (Пилюга, 2000). Біля с. Іванівка Скадовського (Голопристанського) району Херсонської області великого підсоколика спостерігали 14.10.2010. Біля північно-східної околиці м. Одеса та с. Корсунці мігруючих великих підсоколиків О.В. Бурковський (<https://ebird.org/>) спостерігав у 2024 р. 05.09 – 16, 06.09 – 6, 07.09 – 3, 09.09 – 3, 11.09 – 7, 16.09 – 6, 17.09 – 3, 29.09 – 3, 02.10 – 2 особини. Загалом міграція цього виду виражена слабо.

Зимівля. У літературі неодноразово з'являлися повідомлення про зимові зустрічі великих підсоколиків у містах Північно-Західного Причорномор'я (Волянський, 1927а; Клименко, 1950). На нашу думку, вони помилкові і, швидше за все, стосуються дрібних особин сапсана.

Живлення. У шлунках 5 соколів, здобутих у Вознесенському (Доманівському) районі, знайдено залишки комах і польового жайворонка

¹⁷⁸ – Фото молодого птаха (Р. Степовий, <https://iNaturalist.org/>).

¹⁷⁹ – <https://ebird.org/>.

(*Alauda arvensis*) (Сахно, 1938). Нами помічено 3 випадки успішного полювання на сільську ластівку (*Hirundo rustica*) і 3 невизначених дрібних горобиних птахів. За спостереженнями в околицях м. Кривий Ріг, основу живлення становили горобині птахи (Янчук, 2012) (табл. 76).

Таблиця 76

**Спектр живлення великого підсоколика в околицях
м. Кривий Ріг (за: Янчук, 2012)**

Об'єкти живлення	N	%
Чорний серпокрилець <i>Apus apus</i>	28	21,05
Сільська ластівка <i>Hirundo rustica</i>	17	12,78
Міська ластівка <i>Delichon urbica</i>	45	33,83
Лісовий щеврик <i>Anthus trivialis</i>	10	7,52
Плиска <i>Motacilla sp.</i>	8	6,01
Птахи <i>Aves sp.</i>	13	9,77
Комахи <i>Insecta</i> (Coleoptera, Odonata)	12	9,02
Всього:	133	100

Лімітуючі фактори, охорона. На територіях заповідних об'єктів великі підсоколики гніздяться рідко, але зустрічаються регулярно в період міграцій. Можливо, їх незаконно добувають голубівники. В одному випадку мертвого птаха виявлено під вітряною енергетичною установкою.

Охоронні статуси: РЧС, БК – II, БонК – II, CITES – II.

Балабан – *Falco cherrug* Gray, 1834

Рідкісний гніздовий, зимуючий і кочуючий влітку вид.

Поширення, чисельність. На карті поширення виду в Україні місця гніздування на Миколаївщині не показані, в ті роки вид мешкав переважно у лісостеповій зоні (Зубаровський, 1977). Підтвердженням цього є спостереження Л.О. Портенка (1928), який знайшов 5 пар балабанів із выводками в Кішевському лісництві біля с. Піщане (Одеська область), з яких у 1927 р. здобув 12 дорослих птахів та злетків.

Літературні джерела свідчать про те, що балабан раніше меш-

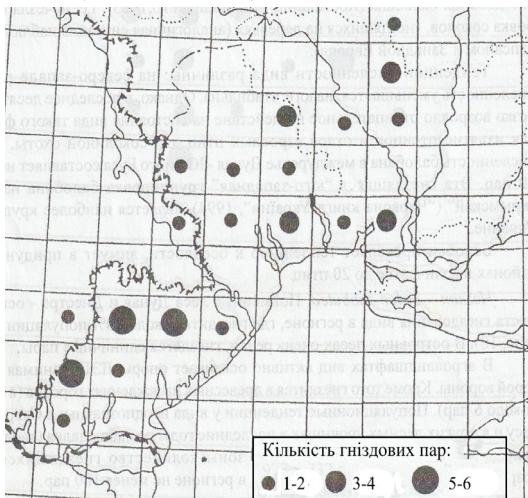

Рис. 66. Поширення та чисельність балабана в південно-західній частині України у 1972–1996 рр. (за: Пилюга, 1999).

кав і в межах Миколаївської області. Під час обстеження лісових заказників та окремих лісосмуг у першій половині ХХ ст. (Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Тарашук, 1953; Волчанецкий, 1959) балабана знайдено у гніздовий період (червень 1937 р.) лише в лісосмугах біля с. Прибужжя Вознесенського (Доманівського) району, де передбачалося розмноження 1–2 пар (Селезнев, 1940). У 1967 р. балабана знайшли на гніздуванні в лісосмугах заказника «Володимирівська дача» та в заказнику «Рацинська дача» (Волчанецкий и др., 1970). У заказнику «Рацинська дача» вид гніздився й пізніше (Костюшин, Мирошніченко, 1995), але на початку ХХІ ст. нами не знайдений (Олейник, Рединов, 2006).

До кінця 1970-х рр. балабан гніздився в регіоні, переважно у вододільних лісах. З початку 1980-х рр. більшість цих соколів переселилися в агроценози й освоїли безлісну степову зону, в тому числі й сухостепову підзону, де почали займати гнізда воронових, насамперед крука, на опорах ЛЕП (Пилюга, 1991, 1999; Пилюга, Тилле, 1991) (рис. 66). Пари, що гніздяться на опорах ЛЕП, знайдені у травні 1989 р. біля с. Куріпчине та в липні 1989 р. біля с. Благодатне (Первомайський район). Крім того, на підставі зустрічей виводків і птахів, що полюють, передбачалося гніздування 3 пар: у поницях р. Бакшала, у районі м. Вознесенськ та між с-щем Арбузинка й с. Новоселівка (Прокопенко, Костюшин, 1993). Є дані про гніздування пари у 1988 р. на скелі поблизу гирла р. Великої Корабельної (Пилюга, 1991), де пізніше птахів не спостерігали (Домашевский, 2001). У 1999–2000 рр. у долині р. Південний Буг на ділянці від с. Олександрівка Вознесенського району до с. Мигія Первомайського району й на прилеглих територіях, де зроблено частину попередніх знахідок, вид не знайдений взагалі (Домашевский, 2001).

Нами по одній парі виявлено у 2007 р. в околицях с. Тронка Миколаївського району та у 2008 р. в околицях с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району (гнізда на опорах ЛЕП). У 2008 р. пара виявлена на аеродромі біля м. Очаків. У 2005 р. знайдено пару, що гніздилась у лісосмузі біля с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) району (Олейник, Рединов, 2005).

У гніздовий період цього сокола спостерігали у ПЗ «Єланецький степ» 26.06.1997 (Проект..., 1997) та в м. Миколаїв між мікрорайонами Вітовським і Широкою Балкою 09.06.2005 (Олейник, Рединов, 2005). У межах м. Миколаїв на аеродромі Кульбакине ми спостерігали 09.04.2010 балабана, що полював на ховрахів. До Миколаївського зоопарку 24.06.2003 доставлено пораненого балабана, підбраного у Вознесенському (Новоодеському) районі. В околицях с. Знам'янка Баштанського (Снігурівського) району 10.06.2008 обліковано пару на опорі ЛЕП. Вірогідно, пара гнізди-

лася також біля с. Болгарка Миколаївського (Березанського) району де балабана спостерігали 15.04 та 01.07.2007 (табл. 77).

Чисельність виду в Північно-Західному Причорномор'ї в 1990-ті рр. та першому десятиріччі XXI ст. зростає, водночас на півночі балабан став рідкісним (Пилюга, Тилле, 1991; Пилюга, 1999; Милобог и др., 2010; Милобог, 2012; наші дані).

У степовій частині Миколаївської області виявлено 26 пар, що гніздяться, з них: 25 – на опорах ЛЕП, 1 – в лісосузі (рис. 67, 68). Загальна чисельність виду оцінена у 32–36 пар (Милобог и др., 2010; Милобог, 2012). З цією оцінкою згодні й ми за вказаний період досліджень.

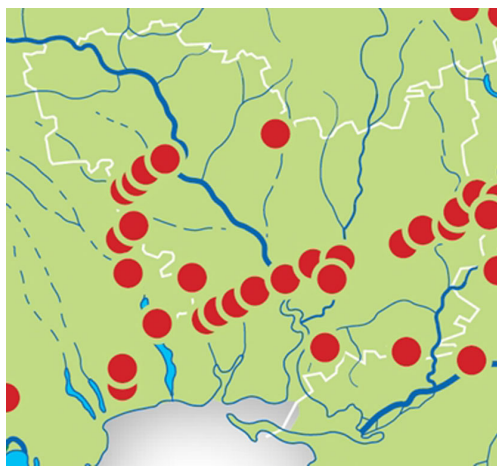

Рис. 67. Місця гніздування балабана (за: Милобог, 2009).

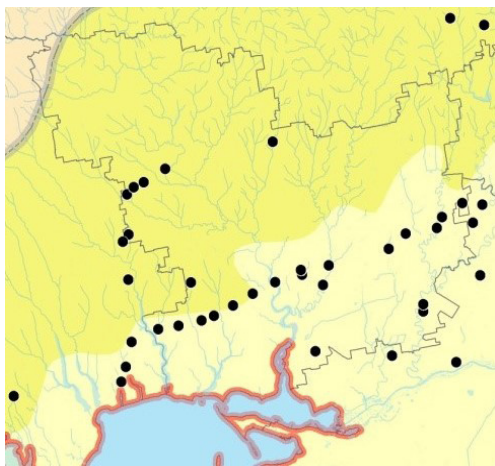

Рис. 68. Місця гніздування балабана (за: Милобог, 2012).

Вже у 2010-х рр. чисельність балабана стрімко зменшилась. У Миколаївській та Одеській областях у 2016 р. було обстежено лінії електромереж загальною протяжністю близько 85 км, де обліковано 7 пар. На цій же ділянці в першому десятиріччі XXI ст. виявлено 10 пар балабанів (Гаврилук, Милобог, 2016). Про подальше падіння чисельності цього соколу свідчать результати перевірки відомих місць гніздування в Одеській області. За даним обліків у 2017 р., чисельність виду на території області зменшилась, порівняно з 2010 р., у два рази (Гаврилук та ін., 2017а). За попередніми результатами обліків у 2018 р., в обстеженій частині Одеської області чисельність балабана за 15 років скоротилась у 3–4 рази (Гаврилук та ін., 2018). Пропали соколи і у відомих нам місцях гніздування на півдні Миколаївської області. Сучасна чисельність виду оцінена нами у 3–10 пар.

Міграції. Зустрічається цілий рік. Весняна міграція не простежена. У Північно-Західному Причорномор'ї міграцію спостерігали між 06.03 і

28.03 (Пилюга, 1991), 22.02–21.03 (Пилюга, 2000). Судячи зі спостереження сокола на Кінбурнському п-ові 13.04.2007 (Петрович, Редінов, 2008) та 27.04.2005 на Солоноозерній ділянці Чорноморського БЗ (Москаленко, 2008), проліт триває до кінця квітня. Хоча це можуть бути і птахи, які не беруть участі у розмноженні.

Осіньна міграція не простежена. У Північно-Західному Причорномор'ї міграцію спостерігали між 03.09 і 31.10 (Пилюга, 1991, 2000).

Вид малопомітний, зустрічається зазвичай поодиноким, рідше – парами. Трапляються також кочуючі особини (табл. 77). Частина птахів прилітає з інших регіонів, що ми обговорюватимемо нижче.

Таблиця 77

**Перелік реєстрацій балабана
в позагніздовий період протягом 1900–2024 рр.**

Дата	Кіл-ть, ос.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
05.03.2010	1	ок. Заводського р-ну (Велика Корениха)	–	Петрович З.О.
Миколаївський (Березанський) район				
07.09.1974	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	–	Кошелев и др., 1991
24.08.1977	2	-//-		-//-
15.04.2007 01.07.2007	1	ок. с. Суходіл	Полював	-//-
11.07.2011	1	ок. с. Ташине, гирло р. Царега	Район гніздування (Милобог, 2012)	Редінов К.О.
07.04.2013	1	ок. с. Анрієво-Зорине, балка Кільчення	Полював	Петрович З.О.
26.09.2021	1	ок. с. Анатолівка, прибережна зона Тилігульського лиману	–	Рожко О. (фото 88) ¹
Вознесенський район				
20.08.1099	1	ок. с. Вознесенське	Сидів на ЛЕП	Редінов, 1999
Миколаївський район				
12.10.2009	1	ок. с. Шурине	На трасі підібрано вбиту молоду особину	Петрович З.О.
23.10.2012	1	у 6 км південніше с. Червоне Поле, верхів'я р. Березань	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
Миколаївський (Очаківський) район				
13.04.2007	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, поблизу ур. Бієнкові плавні	–	Петрович, Редінов, 2008а

Дата	Кіл-ть, ос.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
23.03.2008	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	Петрович З.О.
23.03.2008	1	ок. с. Кам'янка	–	-//-
28.11.2009	1	ок. с. Острівка	–	-//-
07.03.2011	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	-//-
10.09.2011	1	ок. с. Кам'янка	–	-//-
19.11.2011	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, урочище Яшині кучугури	–	-//-
01.04.2012	1	ок. м. Очаків, аеродром	Полював на ховрахів	-//-
21.10.2012	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, ур. Яшині кучугури	–	-//-
17.03.2013	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	-//-
29.08.2013	1+1	в 4–6 км на північ від с. Кам'янка	Сиділи на ЛЕП біля автошляху	Панченко П.С.
26.09.2013	1	ок. с. Кам'янка	–	Петрович З.О.
13.10.2013	1	-//-	–	-//-
25.10.2013	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Летів у східному напрямку	Редінов К.О., Петрович З.О.
30.03.2014	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	-//-
02.03.2016	1	ок. с. Кам'янка	Біля автошляху	Настаченко О.С. (фото 89) ¹
08.03.2016	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
13.03.2016		-//-	Полював на ховрахів	-//-
20.11.2016	1	ок. с. Рівне, Березанський лиман	–	-//-
24.07.2017	1	ок. с. Дмитрівка	–	-//-
27.09.2017	1	ок. с. Володимирівка	–	-//-
15.10.2017	1	ок. с. Благодатне	–	-//-
12.11.2017	1	ок. с. Володимирівка	–	-//-
28.10.2018	1	ок. с. Благодатне, під	–	-//-
16.01.2019	1	ок. с. Березань, Березанський лиман	–	-//-
16.08.2020	1+1	ок. с. Благодатне	Пролетіли	Петрович З.О.
01.01.2021	1	ок. с. Кам'янка	–	-//-
Баштанський (Снігурівський) район				
20.09.2013	2	ок. с. Васильки	Пара на опорі ви- соковольтної ЛЕП	Редінов К.О., Петрович З.О.

Примітки. ¹ – <https://uabirds.org/>.

Фото 88. Балабан. 26.09.2021,
ок. с. Анатолівка. Фото О. Рожко.

Фото 89. Балабан. 02.03.2016,
ок. с. Кам'янка. Фото О.С. Настаченка.

Розмноження. Гніздяться птахи в агроландшафтах серед полів. Зазвичай у радіусі до 5 км від гнізда знаходяться не розорані ділянки: балки, береги річок, лиманів, степові плакорні ділянки військових полігонів, пасовища (Пилюга, Тилле, 1991; наші дані). Вірогідно, деякі пари проводять весь рік у районі гніздової ділянки.

Вид у регіоні вивчений добре (Пилюга, 1991; Пилюга, Тилле, 1991; Милобог и др., 2010; Милобог, 2012).

Балабанів у районі гнізд ми спостерігали з лютого – березня: 09.03.2007, 28.02.2008, 15.03.2008, 10.02.2009. Пари можуть гніздитися досить близько одна від одної. Гніздові території вони займають кілька років підряд, або й довше. Так, В.І. Пилюга (1991) у 1981–1983 рр. знайшов цих соколів на гніздових ділянках, відомих із 1973 р.

По відношенню до інших хижих птахів і круків, що з'явилися на їх гніздовій території, балабани поведуться агресивно, переслідуючи їх (Пилюга, 1991).

В околицях с. Кам'янка Миколаївського району спробу спарювання спостерігали вже 10.02.2009. Спарювання відбувається зранку, на деревах або опорах ЛЕП поблизу гнізда й супроводжується специфічними криками (Пилюга, 1991; наші дані).

Будівництво гнізд безпосередньо птахами не спостерігали. Балабан займає гнізда інших хижих птахів, крука, сірої ворони, іноді трохи їх добудовуючи. В останні десятиріччя, у зв'язку з переходом на гніздування на опори ЛЕП, більшість балабанів у регіоні займає гнізда крука (Пилюга, 1991; Пилюга, Тилле, 1991; Милобог и др., 2010; наші дані). У долині р. Південний Буг 2 гнізда знайдено на скелях (Пилюга, 1991). Відомі нам пари також займали гнізда крука на опорах ЛЕП. Одна пара займала у 2005–2006 рр. гніздо крука на софорі в лісосмузі (на висоті 12 м), а в 2007 р. зайняла

Фото 90. Гніздо крука в ползахисній лісосмузі, зайняте балабанами (3 злетка). 17.06.2006, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

Фото 91. Минулорічне гніздо степового канюка в ползахисній лісосмузі, зайняте балабанами. 02.06.2007, ок. с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) р-ну. Фото К.О. Редінова.

гніздо степового канюка на робінії псевдоакації (на висоті 8 м), в іншій лісосмузі (фото 90, 91). Відстань між цими гніздами близько 4 км.

Даних про взаємини балабана з круком ми не маємо, зазначимо, що гніздо крука, яке займалося балабаном після того, як соколи перемістилися в нове гніздо, знову зайняли круки. За спостереженнями у 1988–1990 рр. на Одещині 20% пар займали торішні гнізда, інші їх змінювали. Старі гнізда соколи іноді використовували як кормові столики (Пілюга, 1991; Пілюга, Тилле, 1991).

Відкладання яєць відбувається у III декаді березня – II декаді квітня (Пілюга, 1991) (рис. 69), що підтверджується і нашими спостереженнями: 09.04.2005 – самка висиджує.

Виліт пташенят																
Вилуплення пташенят																
Кладка яєць																
декади	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
місяці	III			IV			V			VI			VII			

Рис. 69. Фенологія деяких аспектів розмноження балабана в Миколаївській області та на прилеглий території

Розмір кладки у Північно-Західному Причорномор'ї ($n = 11$) – $3,8 \pm 0,23$ (3–5) яєць¹⁸⁰. Розміри яйця ($n = 30$): $53,8 \times 42,0$ ($48,8 - 56,0 \times 39,3 - 48,8$), вага слабо насиджених яєць ($n = 25$): $40,0$ ($36,0 - 66,5$) г (Пілюга, 1991).

Пташенята з ранніх кладок з'являються наприкінці квітня – на початку травня. В.І. Пілюга (1991) наводить найбільш ранню дату – 03.05. В оглянутому 01.05.1979 В.В. Кіндою гнізді в Березівському районі Одеської

¹⁸⁰ – у МПХНУ зберігається кладка з 4 яєць, зібрана 18.05.2000 на південний схід від с-ща Татарбунари Одеської області. Колектор М.В. Малишок, інв. № П-2166 (особ. повід. Т.М. Дев'ятко).

області були пухові пташенята (Кошелев и др., 1991). При огляді гнізда з пташенятами самка кричить і тримається поруч, іноді пікірує на людину (Пилюга, 1991; наші дані).

Виліт пташенят спостерігали з II декади червня. Найбільш рання дата – 19.06.1973. Пташенята залишили гніздо не одночасно: спочатку старші, через 3–7 днів – молодші. Ще 2–3 тижні виводки тримаються в районі гнізда (Пилюга, 1991). За нашими спостереженнями, 20.06.2007 гніздо залишило найменше з 3 пташенят. 17.06.2006 – троє злетків стоять у гнізді, 04.07.2005 – 2 злетки тримаються на перелозі за 300 м від гнізда. Виводок з 1 пташеням на р. Південний Буг спостерігали 09.07.1971 (Пилюга, 1991). У дисертації Ю.В. Милобога (2012) вміщено фотографію гнізда з 4 пуховими пташенятами та яйцем-бовтуном, зроблену 15.05.2005 біля с. Щербані у Вознесенському районі.

Інкубація триває 28–30 діб, пташенята покидають гнізда у віці 40–45 діб (Cramp, 1980).

У виводках перед вильотом було 1–5 пташенят (Пилюга, 1991; Пилюга, Тилле, 1991; Милобог и др., 2010; наші дані).

Зимівлі. У зимовий період балабанів спостерігали в агроландшафтах та біля водойм. Дані про зустрічі виду в зимовий період наведені в таблиці 78. Окремих балабанів обліковано в місцях доведеного чи вірогідного гніздування виду.

Таблиця 78

Перелік реєстрацій балабана в зимовий період протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть, ос.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
22.02.2010	1	Кульбакине	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
Миколаївський (Березанський) район				
18.12.2005	1	ок. с. Прогресівка	Сидів у лісосмузі	-/-
12.02.2006	1	ок. с. Тузли	–	-/-
16.12.2006	1	ок. с. Рибаківка, пониззя оз. Солонець-Тузли		-/-
16.12.2008	1	ок. с. Матясове	–	-/-
01.12.2010	1	ок. с. Прогресівка, Тилігульський лиман	–	-/-
13.02.2011	1	ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману	–	Панченко П.С.
19.01.2012	2+1	ок. с. Анатолівка, прибережна зона Тилігульського лиману	1 помічений на косі та 2 у лісосмузі	Редінов К.О., Гержик І.П.

Дата	Кіл-ть, ос.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
Миколаївський (Вітовський) район				
03.01.2015	1	ок. с. Миколаївське, район аеродрома Кульбакине	–	Олійник Д.С.
Миколаївський район				
17.01.2007	1	ок. с. Червоне Поле	Купався в ставку	Редінов К.О.
Миколаївський (Очаківський) район				
17.12.2005	1	ок. с. Парутине	Сидів на урвищі берегу Бузького лиману	Редінов, Петрович, 20116
08.02.2006	1	ок. с. Чорноморка	На Чорноморській косі	-//-
16.02.2008	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, Покровська коса	–	-//-
24.02.2008	пара	ок. м. Очаків, аеродром	–	Петрович З.О.
04.02.2009	1	ок. с. Солончаки	–	Редінов К.О., Петрович З.О.
10.02.2009	1	ок. с. Рівне	Полював біля Бере- занського лиману	-//-
10.02.2009	1	ок. с. Шевченкове	Сидів на опорі ЛЕП	-//-
10.02.2009	пара	ок. с. Кам'янка	Спарювання на опорі ЛЕП, гнізду- вання спостеріга- ли в 2008 р.	-//-
23.01.2010	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	-//-
22.02.2010	1	-//-	–	-//-
04.12.2010	1	ок. с. Покровське, Кін- бурнський п-ів, ур. Зелене	–	-//-
09.01.2011	1	ок. м. Очаків, аеродром	–	-//-
28.01.2012	1	с. Осетрівка	Полював на садову горлицю	-//-
28.01.2012	1	с. Чорноморка	–	-//-
04.02.2012	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	–	-//-
07.12.2013	1	ок. с. Острівка, під	–	-//-
21.12.2017	1	ок. с. Чорноморка, балка Ковакова	–	Петрович З.О.
01.01.2018	1	ок. с. Осетрівка, балка Ковакова	–	-//-
22.02.2018	1	с. Чорноморка	Пролетів у східному напрямку	Редінов К.О.
01.01.2021	1	ок. с. Кам'янка	–	Петрович З.О.

Результати кільцювання. Цікаві дані отримані від балабанів, помічених супутниковими передавачами у 2007–2009 рр. у Карпатському регіоні Угорщини та Словаччини. Два з них частину часу провели в Україні¹⁸¹, у тому числі і в Миколаївській області.

1. «Livia» (помічений злетком 05.06.2009 в Угорщині). Залетівши в Україну через Чернівецьку область, сокіл пролетів на північний схід до Вінницької області, повернув на південний схід і з 26.07.2009 по 03.04.2010 тримався на півдні Миколаївської області та південному заході Херсонської області. 04.04.2010 залишив територію України, відлетівши до місць свого народження.

2. «Nicola» (помічений злетком 09.06.2009 в Угорщині). Напрямок руху подібний до попереднього балабана, але птах, летівши в північно-східному напрямку, досяг Київської області, потім перелетів 29.07.2009 в той же регіон, де тримався й попередній балабан. Частину часу птах тримався також у районі Ягорлицького кута (Херсонська область), а 26.10.2009 полетів у західному напрямку через Кінбурнський п-ів і 30.10.2009 залишив територію України, полетівши в південно-західному напрямку. 13.11.2009 птах повернувся в Україну (понижзя Тилігульського лиману), і тримався всю зиму переважно на півдні Миколаївської області, де й загинув.

Крім того, два самці-злетки балабанів, помічені супутниковими передавачами у 2017 р. у Подунав'ї (Одеська область), здійснили, відповідно, 21–23.07 та 22–27.07.2017 міграційні переміщення в північно-східному напрямку та повернулися до гнізда. Обидва птахи пролетіли й територією Миколаївської області (Гаврилюк та ін., 2017б).

Живлення. Улюбленою, а раніше й головною, здобиччю балабана були ховрахи (Зубаровський, 1977). На нашу думку, фенологія розмноження цього сокола прив'язана до життєвого циклу ховрахів. Балабан і зараз місцями харчується цими гризунами, які стали, починаючи з 1990-х рр., повсюдно рідкісними й наразі майже зникли.

Нині в агроландшафтах велику роль у його раціоні займають мишо-подібні гризуни та злетки птахів. Із птахів найчастіше здобувається грак. Нами під гніздом біля с. Іванівка знайдено пелетку, що містила хутро гризунів і пір'я 7–8 молодих граків. Найближча колонія останніх знаходилася приблизно за 3 км від гнізда балабанів. На Березанському лимані спостерігали вдале полювання сокола на молодого довгонога та невдале – на турухтана (*Philomachus pugnax*). В Одеській області в раціоні балабана знайдено злетків сороки й чорного дрозда (*Turdus merula*) (Пилюга, Тилле, 1991). Також помічено як злетки одного виводка полювали в лип-

¹⁸¹ – www.sakerlife.mne.hu/en/gmap; raptors.org.ua.

ні на крупних комах на сухому солончаку, збираючи їх з поверхні землі (Кодруль, 2016). У вересні 2013 та 2015 рр. спостерігали вдале полювання балабана на кібчиків у місці ночівельного скупчення останніх. В осінньо-зимовий період балабани так само полюють на звичайних шпаків у місцях їх масових ночівель, приурочених до плавнів.

У шлунках здобутих у Кішевському лісництві балабанів, Л.О. Портенко (1928) часто знаходив залишки звичайних хом'яків і рудих нориць (*Myodes glareolus*), мишачу шерсть; один раз знайдено польового жайвора.

Лімітуючі фактори, охорона. Основною загрозою для виду служить вилучення пташенят із гнізд, вилов та відстріл птахів. Можлива загибель балабанів на опорах ЛЕП від ураження струмом (Милобог, 2009, 2012). Нами відзначено випадок загибелі молодого птаха на автошляху від зіткнення з автотранспортом. Масштаби дії цих факторів у межах Миколаївської області невідомі, але безперечно є суттєвими, судячи зі зменшення чисельності виду. Також повсюдно впала чисельність ховрахів, улюбленого кормового об'єкта виду.

Заповідні об'єкти області мають значення для охорони виду, лише у період міграцій та зимівель (Редінов, Петрович, 2016).

Різне. Залишки балабана знайдені у викопній «фауні» Ольвії (Воинстенский, 1960).

Охоронні статуси: ЧКУ – ВР, БК – ІІ, БонК – ІІ, CITES – ІІ, ETS – EN, IUCN – EN.

- Кречет – *Falco rusticolus* Linnaeus, 1758

Вид спостерігали лише на прилеглій території.

У колишньому Ананьївському повіті, що включав частини сучасних Одеської та Миколаївської областей, М.М. Чернявський спостерігав навесні 1897–1898 рр. пару птахів, а восени 1899 р. знайшов залишки кречета, які оглянув М.А. Мензбір (Мензбир, 1916).

У парку заповідника «Асканія-Нова» 25.11.1911 здобуто молоду самку, правильність визначення якої підтвердив М.А. Мензбір (Зубаровський, 1977).

Поблизу меж Миколаївської області біля с. Ставкове Березівського району Одеської області «темного» кречета спостерігав 10.11.2002 В.В. Кінда (Кінда, 2002).

Усі перераховані зустрічі належать до лапландського підвиду *F. r. rusticolus*.

Щодо повідомлення О. Нордмана (1840) про те, що він взимку (у лютому) 1836 р. в м. Одеса в мисливця купив кречета «сірого» забарвлення. Цей птах був переданий у Зоологічний музей НАН СРСР та перевизначений як балабан (Назаренко, 1958).

Повідомлення про кречета, здобутого в Херсонській області, опудало якого начебто зберігалось в МПЧБЗ (Пирогов, 1994), теж помилкове. При перевизначенні він виявився великим яструбом (Москаленко, 2012).

Кречета до списку птахів Миколаївської області ми не включаємо.

Сапсан – *Falco peregrinus* Tunstall, 1771

Нечисленний пролітний, зимуючий та кочуючий влітку вид.

Міграції, зимівлі. Перебування виду в регіоні підтверджено ще на початку XX ст. Птахів здобуто Й.К. Пачоським біля с. Софіївка Херсонського (Білозерського) району Херсонської області: 01.10.1901 – самку юв. та 27.10.1906 – самця юв. (Ємельянова, 2017).

Сапсанів спостерігали на території області у всі місяці, крім травня та липня (табл. 79). У весняний період їх відмічали в березні – квітні. Найбільш пізня дата реєстрації – 28.04.2024. Червневу зустріч сапсана можна віднести до періоду кочівель. У Чорноморському БЗ сапсан облікований найбільш пізно навесні 25.04.2008 та 05.05.2009 на Івано-Рибальчанській ділянці (Москаленко, Плющ, 2018а). Біля м. Южне (Одеська область) сапсана сфотографував А. Ісабеков 03.05.2016.¹⁸² В.І. Пілюга (2000) для Північно-Західного Причорномор'я вказує лише одне весняне спостереження – 08.03.

Фото 92. Сапсан зі здобутим довгоногом. 12.08.2020, Тилігульський лиман. Фото О. Рожко.

Фото 93. Сапсан. 27.02.2016, Кінбурнський п-ів. Фото О.С. Настаченка.

¹⁸² – <https://ukraine.birds.watch/v2photo.php?l=ru&s=000100140&n=1&si=ukr>.

Початок осінньої міграції простежено з середини серпня – 15.08 (2020–2021 рр.). У Чорноморському БЗ сапсана обліковано найраніше 22.08.2007 на Солоноозерній ділянці (Москаленко, Плющ, 2018а). Біля Тилігульського лиману в околицях с. Каїри Березівського району Одеської області О. Рожко сфотографував¹⁸³ сапсана 12.08.2020 (фото 92). У Дніпропетровській області сапсанів спостерігали навіть у липні: 03.07.2016 – оз. Солоний Лиман (В.Ю. Кайстро)¹⁸⁴, 22.07.2020 – м. Кривий Ріг (В.М. Севідов)¹⁸⁵.

Для Північно-Західного Причорномор'я терміни прольоту вказані між 03.10 і 10.11 (Пилюга, 2000). Взимку сапсанів спостерігали у м. Миколаїв та інших місцях (табл. 79).

Таблиця 79

Перелік реєстрацій сапсана протягом 1900–2024 рр.

Дата	Кіл-ть, особ.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
м. Миколаїв				
Зима 1988/89рр.	пара	Заводський район	«Контролювала» район залізничного вокзалу	Прокопенко, Гринченко, 1996
Зима 1988/89рр.	пара	Інгульський район	«Контролювала» район телевізійної вежі	-//-
09.01.2006	1	Центральний район	Сидів на трубі ТЕС у мікрорайоні «Варварівка»	Олійник Д.С.
21.12.2006	1	Заводський район	Сидів на телевізійній вежі біля приміського автовокзалу	Редінов К.О.
01.02.2019	2	–	Сиділи на будівлі, один харчувався сизим голубом у центрі міста	Фото та інформація з Фейсбук сторінки Домарацької О.Л.
23.10.2020	1	–	Прилетів на зимівлю	Домарацька О.Л. (особ. повід.)
Баштанський район				
02.12.2014	1	ок. с-ща Лоцкине	–	Андрющенко Ю.О., Попенко В.М.
Миколаївський (Березанський) район				
26.04.1999	1	ок. с. Коблеве, пониззя лиману Тилігульського	Сидів на полі	Форманюк и др., 2000
14.01.2004	1	-//-	–	Панченко П.С.
10.12.2005	1	-//-	Піймав звичайного мартина	Редінов К.О., Панченко П.С., Олійник Д.С., Форманюк О.О.

¹⁸³ – <https://ukraine.birds.watch/v2photo.php?l=ru&s=069300190&n=1&si=ukr>.

¹⁸⁴ – <https://ukraine.birds.watch/v2photo.php?l=ru&s=046000463&n=1&si=ukr>.

¹⁸⁵ – <https://ukraine.birds.watch/v2photo.php?l=ru&s=048301191&n=1&si=ukr>.

Дата	Кіл-ть, особ.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
07.10.2010	1	-//-	–	Панченко П.С., Форманюк О.О.
06.04.2010	1	-//-	–	Панченко П.С.
04.01.2012	1	-//-	–	Панченко П.С., Форманюк О.О.
05.11.2012	1	-//-	–	-//-
14.01.2014	1	-//-	Сидів	Кодруль, 2016
19.01.2020	1	ок. с. Андрієво- Зорине	Балка Кільчення	Петрович З.О.
08.06.2020	1	ок. с. Матіасове	Сидів на опорі ЛЕП	Петрович З.О. (фото)
15.08.2020	1	ок. с. Коблеве, пониззя лиману Тилігульського	Полював	Панченко П.С., Форманюк О.О.
22.09.2021	1	-//-	–	Форманюк О.О., Домашевський С.В.
28.04.2024	1	-//-	–	Alina Rozhkova, Igor Samokhin ¹
Миколаївський (Веселинівський) район				
29.08.1995	1	в 5 км на південь від с. Широкола- нівка	Пролетів біля ставка	Рединов, 1999
07.11.1995	1	-//-	Полював на качок на ставку	-//-
Миколаївський (Вітовський) район				
19.03.2003	1	ок. с. Луч	–	Петрович З.О.
08.11.2004	1	ок. с. Галицинове	На будівлі Миколаївського глиноземного заводу	Олейник, Рединов, 2005
26.01.2006	1	-//-	-//-	Олійник Д.С.
15.08.2023	1	ок. с. Капустине, балка Капустяна	Летів	Степовий Р. (фото) ¹
Миколаївський (Очаківський) район				
16.01.2005	1	ок. с. Осетрівка	–	Петрович З.О.
22.03.2006	1	ок. с. Благодатне	Сидів у лісосмузі	Редінов К.О., Петрович З.О.
26.09.2006	1 + 1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Біля урочища Ковалівська сага	Олейник и др., 2008
27.09.2006	1	-//-	-//-	Олейник и др., 2008
17.12.2006	1	ок. с. Благодатне	Сидів у лісосмузі	Редінов К.О., Петрович З.О.
17.12.2006	1	ок. с. Осетрівка	-//-	-//-

Дата	Кіл-ть, особ.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
13.10.2008	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Пролетів над оз. Черепашине	Панченко П.С.
06.12.2008	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Ур. Комендантське, сидів на дубі	Петрович З.О.
06.10.2010		с. Чорноморка	Летів у західному напрямку біля моря	-//-
11.12.2010	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Сів на Покровській косі	-//-
18.10.2012	1	с. Чорноморка	Біля берега моря	-//-
24.11.2012	1	ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів	Сидів у заростях маслинки в приморській смузі	Редінов К.О., Петрович З.О.
05.10.2013	1	-//-	Ур. Зелене біля морського узбережжя	Петрович З.О.
15.11.2015	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Покровська коса	Петрович З.О.
27.02.2016	1	-//-	-//-	Настаченко О.С. (фото 93) ²
13.03.2016	1	ок. м. Очаків	Аеродром	Петрович З.О.
28.09.2016	1	м. Очаків	Полював на сизих голубів	-//-
25.02.2018	1	ок. с. Осетрівка	–	-//-
07.10.2018	1	ок. с. Благодатне	–	-//-
22.04.2019	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Добув кулика на Покровській косі	Редінов К.О., Петрович З.О.
08.12.2019	1	-//-	На Покровській косі	Чернолев Є.М. (фото) ³
08.12.2019	1	ок. м. Очаків	Аеродром	Петрович З.О.
11.01.2020	1	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	Сидів на дереві на березі оз. Черепашине	Редінов К.О., Петрович З.О.
10.09.2020	1	-//-	Полював на косах оз. Черепашине	?
24.10.2020	1	ок. с. Чорноморка	Полював	Редінов К.О.
30.10.2020	2	ок. с. Благодатне	Ширили в терміках разом і полетіли у північному напрямку	-//-

Дата	Кіл-ть, особ.	Місце спостереження	Примітки	Спостережник / джерело даних
15.08.2021	1	ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів	Летів	Кодруль Ю.М. (фото) ³
14.11.2021	1	-//-	Полював	Редінов К.О., Петрович З.О.
10.04.2023	1	с. Чорноморка	Летів	Редінов К.О.
Первомайський район				
19.11.2016	1	ок. с. Мигія	Летів	Редінов К.О., Панченко П.С.
Баштанський (Снігурівський) район				
02.12.2014	1	ок. с. Галаганівка	Біля східної околиці села	Андрющенко Ю.О., Попенко В.М.
02.12.2014	2	ок. с. Мирне (Периотравневе)	Полювали разом на крижнів	-//-

Примітки. ¹ – <https://ebird.org/>; ² – <https://iNaturalist.org/>; ³ – <https://uabirds.org/>;

Вид також зимує і в м. Херсон, де В.Д. Головачовим здобуто 20.01.1998 самку *sad.* (Ємельянова, 2017) та м. Одеса (<https://uabirds.org/>; наші дані).

У літературі неодноразово з'являлися повідомлення про зимові зустрічі великих підсоколиків у містах Північно-Західного Причорномор'я (Волянський, 1927а; Клименко, 1950), на нашу думку, вони відносяться до сапсанів.

Живлення. Полює в різноманітних місцях, зокрема в населених пунктах. Здобуває птахів. Спостерігали неуспішне полювання на крижня, турухтанів та успішне на невизначених куликів, звичайного мартина (*Chroicocephalus ridibundus*), галку й молодого довгонога (фото 92). У м. Миколаїв полює переважно на сизих голубів.

Результати кільцювання. У Миколаївській області лише раз спіймали птаха з кільцем (табл. 80). Крім того, біля м. Одеса сокільниками була спіймана самка сапсана, котра була за кільцювана 29.11.2020 пташеням у гнізді 11.06.2020 у Свердловській області рф між смт Староуткинськ і с. Чусове¹⁸⁶.

Таблиця 80

Інформація щодо окільцьованого сапсана з Миколаївської області*

№ кільця	Дата кіль.-ння	Стать, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
WWW.RRRCN.RU, Moscow Russia D293	01.07.2017	Pull.F	рф, Свердловська обл. між смт Староуткинськ і с. Чусове	03.02.2019	ок. м. Миколаїв	Спіймана бракон'єрами і відпущена

Примітки. * – таблицю укладено за інформацію з бази даних «Російської мережі вивчення та охорони пернатих хижаків» (<http://rrrcn.ru/>).

¹⁸⁶ – <http://rrrcn.ru/>.

Лімітуючі фактори, охорона. Сапсанів незаконно відловлюють браконьєри та любителі полювання з хижими птахами. Можливо, птахів незаконно здобувають голубівники. Заповідні об'єкти області мають значення для охорони виду під час міграцій та зимівлі (Редінов, Петрович, 2016).

Охоронні статуси: ЧКУ – Рд, БК – II, БонК – II, СІТЕS – I.

Систематика. Птахи, що зимували в м. Миколаїв, віднесені до тундрового підвиду *F. p. calidus* (Прокопенко, Гринченко, 1996). Перебування саме цього підвиду підтверджено треками переміщення птаха, котрий гніздився на Ямалі (Арктика) у 2009–2010 рр. (Соколов и др., 2013).

Знахідки на дослідженій території двох сапсанів, закільцьованих пташенятами у Свердловській області рф, свідчать також про зимівлю особин номінативного підвиду.

6. АНТРОПОГЕННИЙ ВПЛИВ ТА СТАН ОХОРОНИ

Зміни у видовому складі та чисельності хижих птахів викликані різними чинниками, пов'язаними переважно з діяльністю людини. Ю.В. Милобог (2012) виділяє фактори антропогенного впливу: прямої (незаконний відстріл, браконьєрський вилов, технічна елімінація) та непрямої (сільськогосподарське використання степових ландшафтів, вплив отрутохімікатів, інсектицидів, родентицидів, лісокористування, гідромеліоративне будівництво, будівництво ЛЕП) дії. Ці причини звичайно взаємопов'язані, спробуємо зазначити головні.

6.1. Чинники непрямої дії

Інтенсивне перетворення степу наприкінці XIX – на початку XX ст. проявилось в тотальному розорюванні цілини та збільшенні пасовищного навантаження на неорані ділянки. Ці види господарської діяльності сприяли ущільненню мережива ареалу і стрімкому зростанню чисельності ховрахів і дрібних мишоподібних гризунів (Формозов, 1982), що слугують кормовою базою для багатьох видів хижих птахів. Але надалі це призвело до застосування пестицидів – родентицидів, що негативно позначилося на пернатих хижаках.

У період наших досліджень на полях так само проводиться боротьба з мишоподібними гризунами за допомогою отруєної зернової приманки. Що стосується ховрахів, які є улюбленою здобиччю балабана, степового канюка, степового орла, могильника (Зубаровський, 1977; Редінов, 2012

та ін.), то з 1990-х рр. вони, внаслідок фрагментації ареалу та зменшення пасовищного навантаження, стрімко зникають (Лобков, 1999), що простежено й нами. Наприклад, велика колонія подільських ховрахів, котра існувала тривалий час на аеродромі біля м. Очаків (08.03.2015 – 500–1000, 02.04.2019 – 300–400 особин) майже зникла весною 2020 р. (16.03 та 20.04 не обліковані, а 01.05 спостерігали 1 особину). Інші відомі нам колонії позникали, або деградували ще раніше, хоча ховрахи місцями ще збереглись.

Таким чином, розорювання цілини та інтенсивне скотарство спочатку призвели до збільшення кормової бази для хижих птахів та полегшили здобування здобичі. Подальша сільськогосподарська діяльність, приблизно з другої половини ХХ ст., призвела до збіднення кормової бази для денних і нічних хижаків. Зазначимо, що на початку 1990-х рр. спостерігався період занепаду сільського господарства, пов'язаний із початком розвитку фермерства.

Цікаво, що степовий орел зник на гніздуванні на початку ХХ ст., коли ще було багато ховрахів. Можливо, що переслідування людиною, в першу чергу, розорення легкодоступних гнізд, наприклад, людьми та собаками-пастухами, були основною причиною його зникнення.

Особливо значущим для хижих птахів стало лісорозведення та створення сітки з лісосмуг та інших насаджень у 1940–1960-х рр. Що й закономірно, оскільки 15 видів гніздяться виключно або частково на деревно-чагарниковій рослинності. Вони будують гнізда самостійно або займають будівлі воронів чи інших видів хижих птахів.

Піонером створення штучних лісів на території сучасної Миколаївської області був В.П. Скаржинський, який почав їх висаджувати на початку ХІХ століття – урочища «Лабіринт», «Рацинська дача» та інші (Устиновская, 1950 та ін.). У штучних лісах, посаджених на основі байрачних лісів, вже у 1930-х рр. гніздилися або вірогідно гніздилися, як мінімум, 9 видів пернатих хижаків: орел-карлик, чорний шуліка, великий яструб, звичайний канюк, сплюшка, вухата сова, звичайний боривітер, кібчик, великий підсоколик.

Надалі всі ці види, а також деякі інші розселилися в різні періоди по невеликим штучним лісонасадженням та/або полезахисним лісосмугам.

У 1970–80-х рр. відбулися кардинальні зміни у фауні хижих птахів у острівних лісах, а з середини 1990-х рр. і в агроландшафтах, описані нами вище. Однією з причин цих змін ми вважаємо розселення великого яструба. Під його «прес» потрапили вухата сова, звичайний боривітер і кібчик, а також ворони, які є постачальниками гнізд для цих птахів тощо (Пирогов, 1992; Рединов, 2003).

Внаслідок розселення з лісостепу України та, вірогідно, експансії з боку Балкан (Гринченко и др., 2000; Стригунов и др., 2003) у штучних насадженнях з'явився на гніздуванні та збільшив чисельність степовий канюк.

Поява мережі ЛЕП у другій половині ХХ ст. сприяла, разом із лісомеліорацією, розселенню або ущільненню мережива ареалів звичайного боривітра, великого підсоколика й балабана в безлісних районах.

Збільшенню чисельності та ущільненню мережива ареалу очеретяного луня сприяло масове будівництво ставків у 1950–1970-х рр.

Деякі види хижих птахів освоїли для гніздування населенні пункти, в тому числі міста: сипуха, хатній сич, сплюшка, вухата сова, звичайний боривітер, великий підсоколик.

6.2. Чинники прямої дії

Заборона відстрілу хижих птахів із 1969 р. сприяла зростанню чисельності багатьох видів, особливо великого яструба, очеретяного луня та звичайного канюка. Про те, що цілеспрямований відстріл був суттєвим обмежуючим фактором побічно свідчить стаття І.Б. Волчанецького з колегами (Волчанецкий и др., 1970), присвячена результатам обстеження штучних лісонасаджень в 1967 р.. У ній написано що *«Хижаки ж взагалі всюди стають рідкістю»*.

Наприклад, у мисливському господарстві «Катеринка» (Первомайський район) протягом 3 років було здобуто понад 1500 «пернатих хижаків». Зокрема, егер І.Я. Коцюбинський здобув 61 очеретяного луня, 5 великих яструбів та 320 сірих ворон (Гаврилкин, 1963). Хижих птахів цілеспрямовано здобували й пізніше, наприклад, в Ольшанському мисливському господарстві в 1977 р. було здобуто 279 пернатих хижаків¹⁸⁷, з метою підвищення виживання випущених фазанів (Курочкин, 1982). У даний час незаконний відстріл – найбільш суттєвий із факторів загибелі денних хижих птахів (Милобог, 2012).

Дані про винищення хижих птахів містяться і в дисертації Л.Ф. Назаренка (1958): *«У перші повоєнні роки Одеське Військово-Мисливське товариство заохочувало відстріл усіляких хижаків, видаючи грошову винагороду за доставлені в мисливський магазин лапки лунів та інших хижих птахів. Оскільки мисливці хижих птахів знають погано, то все відстрілювалося поспіль. Велика кількість хижих птахів була винищена в плавнях (Нижньодністровських, прим. авторів) (особливо під Паланкою заготівельниками Зоокомбінату, в тому числі і балабани, що гніздилися тут)»*.

¹⁸⁷ – Напевно, сюди увійшли і сіра ворона та сорока.

Інформація про відомі нам 111 випадків вилучення хижих птахів узгальнена в таблиці 81.

Таблиця 81

Випадки вилучення хижих птахів, пов'язані з діяльністю людини у Миколаївській області протягом 1987–2024 рр.

Вид	Відстріл	Вилучення злетків, відлов	Використання фотограми	Ураження струмом	Гинення на автошляхах	Отруєння	Інші причини
<i>Pandion haliaetus</i>	1	–	–	1	–	–	–
<i>Hieraetus pennatus</i>	–	–	–	–	–	–	1
<i>Aquila chrysaetos</i>	–	1	–	3	–	–	–
<i>Accipiter nisus</i>	2	1	–	–	3	–	–
<i>Accipiter gentilis</i>	5	10	1	2	1	–	–
<i>Circus aeruginosus</i>	2	–	–	–	–	–	–
<i>Circus cyaneus</i>	2	–	–	–	–	–	–
<i>Circus pygargus</i>	–	–	–	–	–	–	5
<i>Milvus migrans</i>	–	–	–	–	–	–	1
<i>Haliaeetus albicilla</i>	3	9	7	1	–	–	–
<i>Buteo lagopus</i>	4	–	–	1	2	2	–
<i>Buteo rufinus</i>	–	–	–	–	–	–	1
<i>Buteo buteo</i>	1	–	–	1	1	1	1
<i>Tyto alba</i>	–	–	–	–	1	–	–
<i>Athene noctua</i>	2	–	–	–	2	–	–
<i>Otus scops</i>	–	–	–	–	1	–	–
<i>Asio otus</i>	1	+ ¹	–	3	2	1	–
<i>Asio flammeus</i>	–	–	–	–	1	–	–
<i>Strix aluco</i>	–	–	–	–	1	–	–
<i>Falco tinnunculus</i>	1	–	–	6	1	–	–
<i>Falco vespertinus</i>	3	–	–	–	4	–	–
<i>Falco subbuteo</i>	–	–	–	–	–	–	1
<i>Falco columbarius</i>	–	1	–	–	–	–	–
<i>Falco cherrug</i>	–	–	–	–	1	–	–
<i>Falco peregrinus</i>	–	1	–	–	–	–	–
Всього, особин:	27	23	8	18	21	4	10

Примітка. ¹ – щорічно десятки особин лише в м. Миколаїв.

Випадки відстрілу стосуються 12 видів (табл. 81) (фото 94, 95), Ці дані не відображають реальні масштаби незаконного відстрілу птахів. Судячи зі зворотів кілець, скопи також часто стають жертвами незаконного від-

Фото 94. Орлан-білохвіст, який загинув від рук браконьєра під час полювання. 29.12.2019, біля Березанського лиману. Фото З.О. Петровича.

Фото 95. Кібчик, вбитий в місці ночівельного скупчення. Вересень 2011 р., Миколаївський (Очаківський) р-н. Фото К.О. Редінова.

стрілу. Птахів вбивають під час полювання, біля голубників, на гніздах і за інших обставин, ловлять капканами й пастками.

У мисливців та деяких єгерів існує хибна думка, що хижі птахи знищують фазана, сіру куріпку, перепілку, зайця та низку інших мисливських видів. Перекопати їх у необхідності поважливого ставлення до хижих птахів неможливо, оскільки вони самі, чи їх товариші спостерігали полювання пернатих хижаків на перераховані види або їх пташенят чи малят. Існуючі законодавчі заборони, на жаль, не зупиняють браконьєрів.

У низці випадків денних хижих птахів і сов здобувають цілеспрямовано для виготовлення опудал (фото 96), або розваги (фото 97).

Зазначимо, що навіть після офіційної заборони відстріл є суттєвим фактором загибелі хижих птахів в Україні (Грищенко и др., 1993; Шидловський, Лисачук, 2007; Милобог, 2012).

Відомі також окремі випадки спилювання дерев із гніздами (фото 98), руйнування гнізд унаслідок пожеж тощо.

Фото 96. Чучело молодого орлана-білохвоста виготовлено таксидермістом для приватної колекції. С-ще Березанка, 2008 р. Фото з архіву К.О. Редінова.

Фото 97. Молодий орлан-білохвіст, вилучений з гнізда. Липень 2022 р., Баштанський р-н.
Фото з архіву К.О. Редінова.

Фото. 98. Спиляне дерево з гніздом орлана-білохвоста. 2014 р., біля Березанського лиману.
Фото З.О. Петровича.

Однією з причин стрімкого падіння чисельності кібчика ми вважаємо здобування птахів у місцях зимівель в Африці і можливе погіршення кормової бази.

Хижі птахи також гинуть від ураження струмом на опорах, трансформаторах ЛЕП – 8 видів (табл. 81) (фото 99). Зауважимо, що частина високовольтних ЛЕП мають птахозахисні пристосування на опорах (фото 100).

Фото 99. Молоді звичайні боривітри, що загинули від ураження струмом. Липень 2021 р., ок. с. Острівка, Миколаївський (Очаківський) р-н.
Фото К.О. Редінова.

Фото 100. Птахозахисні пристосування в стовпі високовольтної ЛЕП. 2021 р., ок. м. Очаків.
Фото К.О. Редінова.

Також вилучають пташенят із гнізд чи підбирають злетків із благих намірів або для продажу, використання фотографами чи розваги (табл. 81).

Наприклад, у березні 2022 р. в м. Миколаїв на приватному подвір'ї виявлено приміщення, в якому в жахливих умовах утримувалось 5 орланів-білохвостів і беркут (фото 101, 102). Птахів вилучено та передано в Миколаївський зоопарк¹⁸⁸. Судячи з того, що утримували беркута й орлани були різновіковими, їх відловили у природі спеціальними знаряддями.

Фото 101. Три з п'яти орланів-білохвостів, що утримувались в неволі. Березень 2022 р., м. Миколаїв (<https://novosti-n.org/>).

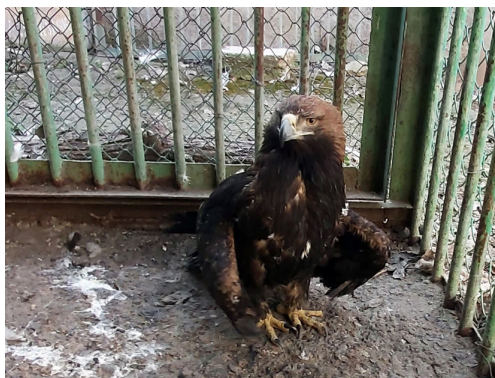

Фото 102. Беркут, що утримувався в неволі. Березень 2022 р., м. Миколаїв (<https://novosti-n.org/>).

Існує також незаконне вилучення з природи сплюшок, балабанів та сапсанів з метою продажу тощо. Особливо критичне воно для місцевої популяції балабана.

Злетків вухатої сови підбирають десятками особин щорічно, оскільки птахи гніздяться в містах та привертають увагу людей своєю «безпорадністю». У м. Очаків до нас теж звертались з проханням «врятувати» сове́нят. Інколи такі міри є виправданими, якщо пташеняті загрожує реальна небезпека, у більшості випадків – ні.

У багатьох містах, особливо курортних, існує таке ганебне явище, як використання хижих птахів ділками-«фотографами». Вони пропонують за гроші сфотографуватися з «орлами» та «совами» (Милобог, 2012; наші дані).

У м. Миколаїв та області до недавнього часу такі факти мали поодинокі місце¹⁸⁹. В останні роки цей вид «бізнесу» набув поширення, а після початку російсько-української війни припинив своє існування. Розглянемо їх докладніше. Поява молодиків з орланом-білохвостом та великим яструбом у центрі м. Миколаїв у грудні 2018 р. (фото 103, 104) викликала

¹⁸⁸ – <https://novosti-n.org/news/V-Nykolaeye-spasly-krasnoknyzhnih-orlanov-kotorih-neyzvestnie-derzhaly-zapertimy-v-sarae-238510#image-1>.

¹⁸⁹ – К. Письменний у коментарі до статті присвяченій порушеній темі (Гаврилюк, Милобог, 2010), пише, що влітку 2013 р. в курортній зоні с. Коблеве молода людина з Одеси пропонувала сфотографуватися з молодим могильником, який з її слів походив з АР Крим.

негативну реакцію екологічної спільноти міста та боротьбу з цим ганебним явищем. Останнє виявилось нелегкою справою з юридичної та практичної точки зору, до якої залучились і місцеві депутати.

Фото 103. Молодий орлан-білохвіст, якого незаконно використовували фотографи. Грудень 2018 р. м. Миколаїв. пл. Соборна. Фото В.Л. Гаврилова

Фото 104. Дорослий великий яструб, якого незаконно використовували фотографи. Грудень 2018 р. м. Миколаїв. пл. Соборна. Фото В.Л. Гаврилова

Випадки використання хижих птахів повторювались і в наступні роки з перервами (фото 105).

Ділки з орланами-білохвостами також були помічені і в курортній зоні с. Коблеве (фото 106, 107).

Фото 105. Молоді орлани-білохвосты, яких незаконно використовують ділки – «фотографи». Січень 2021 р., м. Миколаїв, вул. Соборна (<https://svidok.info/ru/news/50910>).

Фото 106. Молоді орлани-білохвосты яких незаконно використовують ділки – «фотографи». Червень 2018 р., курортна зона с. Коблеве, Миколаївський (Березанський) р-н (фото з Фейсбука).

У травні 2019 р. виявлено двох молодиків, які пропонували фотографуватися з орланом-білохвостом на оглядовій площадці «Радонового озера» біля с. Мигія Первомайського району (фото 108).

Фото 107. Молодий орлан-білохвіст, якого незаконно використовують «фотографи». Липень 2020 р., курортна зона с. Коблеве, Миколаївський (Березанський) р-н (<https://news.pr/ru/incidents/239315>).

Фото 108. Молодий орлан-білохвіст, якого незаконно використовують «фотографи». Травень 2019 р., «Радонове озеро», ок. с. Мигія, Первомайський р-н (<https://thegard.city/articles/130085/zahist-tvarin-vid-zhorstokogo-povodzhennya>).

Відомі випадки загибелі птахів від зіткнення на автошляхах із транспортом – 13 видів (табл. 81) (фото 109). У той же час, деякі види годуються біля автошляхів залишками загинув тварин, у першу чергу це чорний шуліка та звичайний канюк.

В останні роки в низці південних та інших областей зафіксовані випадки загибелі зимняків, степового та звичайного канюків, вухатих сов і балабана, що вживали мишоподібних гризунів або птахів, котрі отруїлися зерновою принадою з отрутою вторинної дії (Петрович та ін., 2021; інформація з мережі Фейсбук; наші дані). Подібні факти відомі нам і з території Миколаївської області стосовно звичайного канюка, зимняка та вухатих сов. На полях звичайно знаходили і загинув зайців та інших тварин (фото 110).

Отруєне зерно розкидають по полях для боротьби з мишоподібними гризунами, не дотримуючись технології. Його потрібно засипати в нірки й закривати вхід до них. Зазвичай же, його просто розсипають із відер, ідучи по полю, інколи механізованим способом, як добриво з устаткування

Фото 109. Вухата сова, котра загинула на автошляху. 09.04.2024, ок. м. Баштанка. Фото М.М. Романенко.

Фото 110. Звичайний канюк та інші тварини, знайдені мертвими на полі, де травили мишо-видних гризунів. Лютий 2022 р., Баштанський р-н. Фото з архіву К.О. Редінова.

для трактора. Також використовуються заборонені препарати вторинної дії, котрі вбивають тварин, які вживають отруєних гризунів.

Отже, господарське перетворення степу поруч із екологічною пластичністю низки видів і заборonoю відстрілу, зіграло ключову роль у динаміці ареалів і чисельності для більшості гніздових видів. Насамперед, за рахунок створення додаткових гніздових біотопів: лісосмуг та інших насаджень, мережі ЛЕП, будівель, ставків, розселення та депресії популяції ховрахів, прямого переслідування тощо.

6.3. Природоохоронні статуси

Усі види хижих птахів Миколаївської області мають природоохоронні статуси одного – трьох рівнів: національного (Червона книга України, 2009; Перелік, 2021); міжнародного (Birdlife international, 2015, 2021; The IUCN Red List..., 2023) та регіонального (Перелік, 2020¹⁹⁰). Кожний вид охороняється щонайменше двома природоохоронними переліками¹⁹¹ (табл. 82).

Таблиця 82

Природоохоронні статуси хижих птахів Миколаївської області*

№	Вид	ЧКУ	РЧС	БК	БонК	СІТЕС	ETS	IUCN	КПП
1	<i>Pandion haliaetus</i>	Зк	–	III	II	II	–	–	4
2	<i>Neophron percnopterus</i>	Зк	–	III	I, II	II	VU	EN	6
3	<i>Pernis apivorus</i>	–	–	III	II	II	–	–	3
4	<i>Gyps fulvus</i>	Вр	–	III	II	II	–	–	4
5	<i>Aegypius monachus</i>	Вр	–	III	II	II	–	NT	5

¹⁹⁰ – При укладанні переліку види, занесені до Червоної книги України, до нього не включались (Петровиц, Редінов, 20176).

¹⁹¹ – Види, занесені до ETS та IUCN зі статусом Lc (найменший ризик), в таблицю не включені. Це всі види, крім зазначених.

№	Вид	ЧКУ	РЧС	БК	БонК	CITES	ETS	IUCN	КПП
6	<i>Circus gallicus</i>	Рд	–	III	II	II	–	–	4
7	<i>Clanga pomarina</i>	Рд	–	III	II	II	–	–	4
8	<i>Clanga clanga</i>	Рд	–	III	I, II	II	VU	VU	6
9	<i>Hieraaetus pennatus</i>	Рд	–	III	II	II	–	–	4
10	<i>Aquila nipalensis</i>	Зк	–	II	II	II	CR	EN	7
11	<i>Aquila heliaca</i>	Рд	–	III	I, II	II	–	VU	5
12	<i>Aquila chrysaetos</i>	Рд	–	III	II	II	–	–	4
13	<i>Accipiter brevipes</i>	Зк	–	III	II	II	–	–	4
14	<i>Accipiter nisus</i>	–	–	III	II	II	–	–	3
15	<i>Accipiter gentilis</i>	–	–	III	II	II	–	–	3
16	<i>Circus aeruginosus</i>	–	–	III	II	II	–	–	3
17	<i>Circus cyaneus</i>	Рд	–	III	II	II	–	–	4
18	<i>Circus macrourus</i>	Зк	–	III	II	II	–	NT	5
19	<i>Circus pygargus</i>	Вр	–	III	II	II	–	–	4
20	<i>Milvus migrans</i>	Вр	–	III	II	II	–	–	4
21	<i>Haliaeetus albicilla</i> ,	Рд	–	III	I, II	I	–	–	4
22	<i>Buteo lagopus</i>	–	–	III	II	II	–	–	3
23	<i>Buteo rufinus</i>	Рд	–	III	II	II	–	–	4
24	<i>Buteo buteo</i>	–	–	III	II	II	–	–	3
25	<i>Tyto alba</i>	Зк	–	II	–	II	–	–	3
26	<i>Athene noctua</i>	–	–	II	–	II	–	–	2
27	<i>Otus scops</i>	Рд	–	II	–	II	–	–	3
28	<i>Asio otus</i>	–	+	II	–	II	–	–	3
29	<i>Asio flammeus</i>	Рд	–	II	–	II	–	–	3
30	<i>Strix aluco</i>	–	+	II	–	II	–	–	3
31	<i>Falco naumanni</i>	Зк	–	II	I, II	II	–	–	4
32	<i>Falco tinnunculus</i>	–	+	II	II	II	–	–	4
33	<i>Falco vespertinus</i>	–	+	II	I, II	II	VU	NT	6
34	<i>Falco columbarius</i>	–	+	II	II	II	VU	–	5
35	<i>Falco subbuteo</i>	–	+	II	II	II	–	–	3
36	<i>Falco cherrug</i>	Вр	–	II	II	II	EN	VU	6
37	<i>Falco peregrinus</i>	Рд	–	II	II	I	–	–	4
	Всього:	24	6	37	31	37	6	8	3–6

Умовні позначення. ЧКУ – Червона книга України; Зк – зникаючий, Вр – вразливий, Рд – рідкісний. РЧС – Регіональний червоний список; БК – Бернська конвенція (додатки II, III), БонК – Боннська конвенція (додатки I, II); CITES – Міжнародна Конвенція що регулює торгівлю дикими видами тварин (додатки I, II); ETS – Європейський перелік видів, що знаходяться під загрозою. Категорії: VU – вразливий, EN – під загрозою вимирання, CR – у критичній небезпеці; IUCN – Всесвітнє товариство з охорони природи. Категорії: VU – вразливий, NT – близький до загрозливого, КПП – кількість природоохоронних переліків, у які включено вид.

Примітка. * У таблицю включено види, котрі спостерігали в 1987–2024 рр.

Необхідно враховувати, що міжнародні охоронні статуси видів регулярно переглядаються, зміни доступні на офіційних сайтах.

6.4. Значення заповідних об'єктів і типових територій

З видів, котрі мають високий природоохоронний статус національного та міжнародного рівнів, територія Миколаївської області важлива для збереження гніздових популяцій кібчика, чорного шуліки, орлана-білохвоста, степового канюка, орла-карлика та сплюшки. Всі ці види, за винятком кібчика, гніздяться на територіях заповідних об'єктів області. Значення останніх для збереження гніздових популяцій більшості рідкісних видів незначне (спричинене малими площами природно-заповідних територій), окрім орлана-білохвоста, малого підорлика та орла-карлика (табл. 83).

Суттєве значення заповідних територій для орла-карлика пояснюється його оселенням в острівних лісах, більшість з яких мають заповідний статус, а орлана-білохвоста – гніздуванням на заповідному Кінбурнському п-ові (табл. 84).

Таблиця 83

Значення заповідних об'єктів області для збереження гніздових популяцій хижих птахів (2010–2021 рр.)

Вид	Чис-ть, пар	Кількість пар в об'єктах ПЗФ, %					
		0	1–10	11–30	31–60	61–90	91–100
<i>Clanga pomarina</i>	1–3	–	–	–	–	–	+
<i>Hieraetus pennatus</i>	30	–	–	–	–	+	–
<i>Aquila heliaca</i>	0	+	–	–	–	–	–
<i>Accipiter nisus</i>	0–1	+	–	–	–	–	–
<i>Accipiter gentilis</i>	300–350	–	+	–	–	–	–
<i>Circus aeruginosus</i>	4200–4500	–	+	–	–	–	–
<i>Circus pygargus</i>	1–3	+	–	–	–	–	–
<i>Milvus migrans</i>	100–110	–	+	–	–	–	–
<i>Haliaeetus albicilla</i>	4–13	–	–	+	–	–	–
<i>Buteo rufinus</i>	100	–	+	–	–	–	–
<i>Buteo buteo</i>	800–1000	–	+	–	–	–	–
<i>Tyto alba</i>	0–2	+	–	–	–	–	–
<i>Athene noctua</i>	3000–4000	–	+	–	–	–	–
<i>Otus scops</i>	300–500	–	+	–	–	–	–
<i>Asio otus</i>	500–800	–	+	–	–	–	–
<i>Asio flammeus</i>	5–20	–	+	–	–	–	–
<i>Strix aluco</i>	2–5	–	–	–	+	–	–
<i>Falco tinnunculus</i>	300–400	–	+	–	–	–	–

Вид	Чис-ть, пар	Кількість пар в об'єктах ПЗФ, %					
		0	1-10	11-30	31-60	61-90	91-100
<i>Falco vespertinus</i>	250-350	+	-	-	-	-	-
<i>Falco subbuteo</i>	200-250	-	+	-	-	-	-
<i>Falco cherrug</i>	3-10	+	-	-	-	-	-
Всього:		6	11	1	1	1	1

Певну уяву про характер перебування хижих птахів на територіях природно-заповідного фонду Миколаївської області дає таблиця 84. Ви-соке видове різноманіття на окремих територіях пов'язане не тільки з їх географічним розташуванням та біотопічним розмаїттям, але і з інтенсивністю досліджень. Так, у ПЗ «Єланецький степ», що має порівняно невеликі розміри і розташований серед агроландшафтів у північностеповій підзоні степу, видове розмаїття пернатих хижаків суттєво більше, порівняно, наприклад, з РЛП «Приінгульський», розташованим всього за 30 км від основної ділянки заповідника «Єланецький степ». Це ми пояснюємо тим, що орнітофауна заповідника вивчалася тривалий час (Редінов, 2006), тоді як РЛП відвідувався лише кілька разів у гніздовий період (Редінов, 2015), що і вплинуло на якість інвентаризації птахів.

Таблиця 84

**Статуси перебування хижих птахів у деяких заповідних
об'єктах Миколаївської області (1987–2024 рр.)**

Вид	Об'єкти природно-заповідного фонду										
	ЄС	ЧЗ	БС та КК	БГ та ГСП	РД	ТЛ	ПР	ОД	ВД	ЗВ та УА	БЛ
<i>Pandion haliaetus</i>	–	МГ	МГ	МГ	–	МГ	–	–	–	–	–
<i>Pernis apivorus</i>	ВЗ	МГ	МГ	МГ, КЧ	КЧ	МГ	–	–	–	–	–
<i>Neophron percnopterus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Gyps fulvus</i>	–	–	ВЗ	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Aegypius monachus</i>	–	–	ВЗ	ВЗ	–	–	–	–	–	–	–
<i>Circus gallicus</i>	КЧ	МГ	МГ	КЧ	–	МГ, КЧ	–	–	–	–	–
<i>Clanga pomarina</i>	МГ, КЧ	МГ	МГ	ГН	ГН?, КЧ.	МГ, КЧ	–	–	–	–	–
<i>Clanga clanga</i>	–	–	ВЗ	ВЗ	–	ВЗ	–	–	–	–	–
<i>Hieraetus pennatus</i>	ВЗ	ВЗ	МГ	ГН	ГН	МГ	–	ГН	–	ГН	–
<i>Aquila nipalensis</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Aquila heliaca</i>	–	–	–	ВЗ	–	ВЗ	–	–	–	–	–
<i>Aquila chrysaetos</i>	–	ВЗ	ЗМ	–	–	ВЗ	–	–	–	–	–

Вид	Об'єкти природно-заповідного фонду										
	ЕС	ЧЗ	БС та КК	БГ та ГСП	РД	ТЛ	ПР	ОД	ВД	ЗВ та УА	БЛ
<i>Milvus migrans</i>	МГ, ВГН	МГ	МГ	ГН, МГ	ГН	МГ	ГН	ГН	ГН	ГН	–
<i>Haliaeetus albicilla</i>	ВЗ	ГН, МГ, ЗМ	ГН, МГ, ЗМ	ВЗ	–	МГ, ЗМ	–	–	–	ГН?	–
<i>Accipiter brevipes</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Accipiter nisus</i>	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	МГ	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	–	–	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ
<i>Accipiter gentilis</i>	ГН, МГ, ЗМ	ВГН, МГ, ЗМ	ГН, МГ, ЗМ	ГН, МГ, ЗМ	ГН	ГН, МГ, ЗМ	ГН	ГН	ГН	ГН, МГ, ЗМ	ГН, ЗМ
<i>Circus aeruginosus</i>	МГ	МГ	ГН, МГ, ВЗМ	ГН, МГ	ГН	ГН, МГ, ЗМ	ГН, МГ	–	–	–	–
<i>Circus cyaneus</i>	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	–	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	–	–	–	–
<i>Circus macrourus</i>	–	МГ	МГ	–	–	МГ	–	–	–	–	–
<i>Circus pygargus</i>	МГ, КЧ	МГ	МГ	МГ	–	МГ	–	–	–	–	–
<i>Buteo lagopus</i>	МГ, ЗМ.	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	МГ, ЗМ	–	МГ, ЗМ	–	–	–	–	–
<i>Buteo rufinus</i>	ГН	ВЗ	МГ, ВЗМ	МГ	– ¹	ГН, МГ, ЗМ	ГН	–	–	–	–
<i>Buteo buteo</i>	ГН, МГ, ВЗМ	ВГН, МГ	ВГН, МГ	ГН, МГ	ГН	ГН, МГ, ЗМ	ГН, МГ	ГН	ГН	ГН	ГН?
<i>Tyto alba</i>	–	–	–	–	–	ВЗ	–	–	–	–	–
<i>Athene noctua</i>	ГН	–	ГН	ГН	–	ГН	ГН	–	–	–	–
<i>Otus scops</i>	ГН	ГН?	ГН, МГ	–	ГН	–	ГН	–	ГН	ГН	ГН
<i>Asio otus</i>	ГН	–	ГН, МГ	–	–	ВГН	–	–	–	–	ГН
<i>Asio flammeus</i>	ГН?	ВГН	ГН?	–	–	МГ	–	–	–	–	–
<i>Strix aluco</i>	–	ГН?	ГН	–	ГН?	–	–	–	–	–	–
<i>Falco naumanni</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Falco tinnunculus</i>	ГН, МГ	ГН, МГ	ГН, МГ	ГН, МГ	–	ГН, МГ	ГН, МГ	–	–	–	–
<i>Falco vespertinus</i>	ВЗ ¹	МГ	МГ ¹	ВЗ	–	ВГН, МГ	–	–	–	–	–

Вид	Об'єкти природно-заповідного фонду										
	ЕС	ЧЗ	БС та КК	БГ та ГСП	РД	ТЛ	ПР	ОД	ВД	ЗВ та УА	БЛ
<i>Falco columbarius</i>	взм	-	зм	зм	-	зм, мг	-	-	-	-	-
<i>Falco subbuteo</i>	мг	гн, мг	гн, мг	мг	-	мг	-	-	-	-	-
<i>Falco cherrug</i>	вз	вз	вз	-	-	вз	-	-	-	-	-
<i>Falco peregrinus</i>	-	вз	мг, зм	-	-	мг, зм	-	-	-	-	-
Всього:	23	25	31	23	10	29	10	4	4	7	5

Умовні позначення. «ЕС» – ПЗ «Єланецький степ», «ЧЗ» – ділянки Чорноморського БЗ, «БС та КК» – НПП «Білобережжя Святослава» та РЛП «Кінбурнська коса», «БГ та ГСП» – НПП «Бузький Гард» та РЛП «Гранітно-степове Побужжя», «РД» – ДЗ «Рацинська дача», «ТЛ» – РЛП «Тилігульський», «ПР» – РЛП «Приінгульський», «БЛ» – заказник «Балабанівка», «ОД» – заказник «Олександрівська дача», «ВД» – заказник «Володимирівська дача», «ЗВ та УА» – заказник «Варюшино» та урочище «Андріївське»; «гн» – гніздиться, «мг» – мігрує, «кч» – кочує, «зм» – зимує. «вз» – випадкові зустрічі, «вгн» – випадкове гніздування, «взм» – випадкова зимівля, ? – статус потребує уточнення, «-» – вид не спостерігався.

Примітка. ¹ – зник на гніздуванні протягом розглядаемого періоду.

Високе видове різноманіття хижаків на території заповідних об'єктів, розташованих на півдні області: Чорноморський БЗ, НПП «Білобережжя Святослава», РЛП «Кінбурнська коса», РЛП «Тилігульський» пов'язане з концентрацією мігруючих птахів у приморській смузі.

У позагніздовий період територія Миколаївської області має важливе значення для охорони кібчика (передвідлітні скупчення), польового луня (зимівлі), скопи (міграція), орлана-білохвоста (зимівлі). Також територія області важлива, як місце кочівель холостуючих особин лучного луня, змієїда та малого підорлика.

7. ПОДЯКИ

Автори завдячують людям, котрі допомогли в підготовці цього видання та проведенні досліджень, брали участь в сумісних дослідженнях та/або поділились своїми даними, у тому числі через публікації в мережі Інтернет: А.М. Андрусенко (раніше НПП «Бузький Гард»), Ю.О. Андрущенко (д. б. н., Азово-Чорноморська орнітологічна станція, Інститут зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена), В.А. Артамонов (НПП «Бузький Гард»), О.М. Архипов (орнітолог – аматор, фотограф, с. Кучурган, Одеська область), Т.А. Атемасова (к. б. н., Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна), М.В. Банік (к. б. н., НПП «Дворічанський», Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна), А.А. Бокотей (д. б. н., Державний природознавчий музей НАН України), О.В. Бурковський (бьордер, м. Одеса), Г.К. Веденєєва (Миколаївський обласний краєзнавчий музей), В.В. Ветров (Український центр досліджень хижих птахів), В.Л. Гаврилов (Миколаївський обласний краєзнавчий музей), М.Н. Гаврилюк (к. б. н., Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Український центр досліджень хижих птахів), О.М. Гайдаш (Дунайський біосферний заповідник НАН України), І.П. Гержик (РЛП «Тилігульський»), В.В. Гричик (д.б.н., Білоруський державний університет), В.М. Грищенко (к. б. н., Канівський природний заповідник), О.В. Годлевська (к. б. н., Інститут зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена), М.І. Головушкін (к. б. н., Зоологічний музей Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченко), О.І. Гундяк (ПЗ «Єланецький степ»), Т.М. Дев'ятко (Музей природи Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна), О.М. Деркач (раніше РЛП «Тилігульський»), С.В. Домашевський (к. б. н., Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник), С.М. Доновий (Миколаївський зоопарк), Г.В. Драбинюк (ПЗ «Єланецький степ»), О.В. Єфіменко (Управління екології та природних ресурсів Миколаївської ОВА), І.В. Загороднюк (к. б. н., Національний науково-природознавчий музей НАН України), Я.О. та О.П. Ковгани (ТОВ «MCL group»), Ю.М. Кодруль (бьордер, м. Одеса), О.В. Кондратенко (еколог, мисливець, м. Миколаїв), Т.Ф. Кон (раніше ПЗ «Єланецький степ»); В.А. Костюшин (к. б. н., Інститут зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена), А.І. Кривульчено (д. геогр. н., географ, раніше Кіровоградський державний педагогічний університет), Ю.В. Кузьменко (к. б. н., Інститут зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена), В.О. Лобков (д. б. н., раніше Музей природи Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова), Д.А. Мац (Управління екології та природних ресурсів Миколаївської ОВА), О.Ю. Микитюк (к. б. н., засновник Товариства охорони птахів України), Ю.В. Милобог (к. б. н., Криворізький

державний педагогічний університет), І.Є. Моїсєєв (фотограф, м. Миколаїв), Ю.О. Москалено (к. б. н., Чорноморський БЗ НАН України), О.С. Настаченко (бьордер, м. Дніпро), В. Неміровський (фотограф), О. Осипова (бьордвотчер, м. Київ), О.З. Петрович (к. б. н., WWF Україна), К.І. Пилипюк (бьордер, м. Чорноморськ), А.М. Полуда (к. б. н., Інститут зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена, Український центр кільцювання птахів), С.О. Плющ (Чорноморський БЗ НАН України), В.М. Попенко (к. б. н., Азово-Чорноморська орнітологічна станція), С.П. Прокопенко (орнітолог, м. Сімферополь), Д.В. Радьков (біолог, раніше Український науково-дослідний протичумний інститут ім. І.І. Мечнікова), О.О. Редінов (агроном, м. Миколаїв), О.Б. Рожко (бьордвотчер, м. Київ), І.Т. Русєв (д. б. н., НПП «Тузлівські лимани»), Р. Степовий (натураліст, м. Миколаїв), А.О. Сімон (бьордвотчер, Український центр досліджень хижих птахів), М.В. Скирпан (орнітолог, м. Львів), В.І. Стригунов (к. б. н., Криворізький державний педагогічний університет), В.Ф. Торган (раніше Миколаївський обласний краєзнавчий музей), Т.Б. Троїцька (Миколаївський еколого-натуралістичний центр учнівської молоді), О.М. Федун (к. б. н., Чернігівський національний університет імені Ю. Федьковича), О. Фоміна (бьордвотчер, м. Київ), А.Б. Чаплигіна (д. б. н., Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди), В.Б. Чаус (НПП «Білобережжя Святослава»), Є.М., О.М. та Т.А. Чернолєви (бьордвотчери, м. Одеса), Й.І. Черничко (д. б. н., Азово-Чорноморська орнітологічна станція, Інститут зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена), Р.В. Шпанов (раніше Південноукраїнська ВЕС, м. Миколаїв), О.О. Швець (бьордвотчер, м. Одеса), М.Ю. Шинкарук (еколог, с. Василівка, Кінбурнська коса), С.М. Шевченко (Національний університет біоресурсів і природокористування, м. Київ), І.В. Щеголев (орнітолог, м. Білгород-Дністровський), Є.Д. Яблоновська-Грищенко (к. б. н., Канівський природний заповідник), М.В. Яковлєв (Дунайський біосферний заповідник НАН України), J. Moffitt (фотограф, м. Миколаїв) та багатьом іншим.

Особлива подяка директорам заповідних об'єктів Миколаївської області за сприяння в проведенні досліджень, а управлінню екології та природних ресурсів Миколаївської обласної військової адміністрації за сприяння в публікації книги. Дякуємо також рецензентам та науковому редактору і коректору книги.

Деяких людей, котрим ми хотіли б висловити слова вдячності, на жаль, вже немає з нами: Р.Р. Акініна† (Миколаївський обласний краєзнавчий музей), О.В. Дудкін† (Товариство охорони птахів України), А.І. Корзюков† (Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова).

8. ЛІТЕРАТУРА

1. Абеленцев В.І., Рудишин М.П. (1960): До екології сірого хом'ячка на Україні. - Наукові записки науково-природознавчого музею НАН України. 8: 104-118.
2. Абеленцев В.И., Уманская А.С. (1965): О зимнем питании ушастой совы. - Новости орнитологии: Материалы Четвертой Всесоюзной орнитологической конференции (1-7 сентября 1965 г.). - Алма-Ата: Изд-во Наука Казахской ССР. 5-6.
3. Абеленцев В.И., Уманская А.С. (1968): Зимнее питание ушастой совы в Херсонской области. - Орнитология. 9: 331-334.
4. Александренко І.І., Астапенко Т.С., Вассель О.М. та ін. (2007): Миколаївська область. 1937-2007 р. Історичний альманах. Миколаїв: Атолл. 1-60.
5. Алексеева Е.М., Амброз А.К., Арсеньева Т.М. и др. (1984): Античные государства Северного Причерноморья. М.: Наука. 1-391.
6. Алфераки М.М., Белик В.П., Франкєн І.Ж., Шергалин Е.Э. (2012): Грифы в окрестностях Одессы. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 73-78.
7. Андрищенко Ю.А. (2015): О влиянии снежного и ледового покровов на состояние зимовок птиц в сухостепной подзоне Украины. - Беркут. 24 (1): 18-36.
8. Андрищенко Ю.А., Дядичева Е.А., Попенко В.М. (2015): К характеристике весеннего населения птиц сухостепной подзоны Украины в пределах междуречья Днепра и Молочной. - Беркут. 24 (2): 77-86.
9. Андрищенко Ю.А., Костюшин В.А., Кучеренко В.В., Попенко В.М. (2012): Итоги учетов дневных хищных птиц в сухостепной подзоне Украины зимой 2011-2012 гг. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 446-459.
10. Анохин В.А. (1989): Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. - Киев: Наукова Думка. 1-127.
11. Аппак Б., Багрикова Н., Бескаравайный М., Костин С., Осипова М., Паршинцев А., Першин О., Семенов Ю., Цвельх А. (2007): Знакомьтесь: грифы. - Киев: Изд-во СПД Кудлюк І.А. 1-56.
12. Ардамацкая Т.Б. (1969): Материалы по численности птиц на островах Черноморского заповедника. - Орнитология в СССР: Тезисы 5-й Всес. орнитологической конференции. Ашхабад. 2: 28-31.
13. Ардамацкая Т.Б. (1977): Характер пребывания и численность редких и исчезающих видов птиц Северного Причерноморья. - Тезисы докладов и сообщений республиканской конференции «Охрана природы и рациональное использование природных ресурсов юга Украины». - Симферополь. 155-156.
14. Ардамацкая Т.Б. (1983): Орлан-белохвост и белоголовый сип в Черноморском заповеднике. - Охрана хищных птиц. Мат.-лы Всесоюзн. совещ. М. 87-88.
15. Ардамацкая Т.Б. (1991): Редкие и исчезающие птицы Черноморского государственного биосферного заповедника АН УССР и сопредельных территорий. - Редкие птицы Причерноморья. - К. - Одесса: Лыбидь. 54-69.
16. Ардамацкая Т. Б. (1992): Современное состояние хищных птиц Черноморского заповедника. - Кавказ. орнитол. вестн. 4: 3-9.
17. Ардамацкая Т.Б. (2003): Орнитофауна Кинбурнской косы в 1950-1980-е годы. - Біорізноманіття як ключовий елемент збалансованого розвитку: регіональний аспект: Мат. всеукраїнської конференції молодих вчених. - Миколаїв: МДУ. 7-11.
18. Ардамацкая Т.Б., Руденко А.Г. (1996): Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки животных). Птицы. - Вестник зоологии. - Отд. вып. 1: 19-38.
19. Ардамацкая Т.Б., Семенов С.М. (1977): Эколого-фаунистический очерк птиц района Черноморского заповедника. - Вестник зоологии. 2: 18-43.

20. Артамонов В.А., Легкий С.В., Овсієнко Я.В. (2024): Раритетна фауна деяких регіонів Миколаївської області. - Поширення раритетного біорізноманіття в Україні / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». - Вип. 38. Київ; Чернівці. 10-15.
21. Архипов О.М. (1995): Гніздування підорлика та балабана у Фрунзівському районі Одеської області. - Беркут. 4 (1-2): 17.
22. Архипов А.М. (1996): Встречи редких птиц на Кучурганском лимане. - Вестник зоологии. 4-5: 69.
23. Архипов А.М. (2000а): Гнездование лугового луна в Одесской области. - Беркут. 9 (1-2): 44-46.
24. Архипов А.М. (2000б): О гибели птиц на линиях электропередачи в Одесской области. - Беркут. 9 (1-2): 126-127.
25. Архипов А.М. (2003а): Особенности распространения и биология тетеревятника в степях Раздельнянского района Одесской области. - Стрепет. 1: 86-91.
26. Архипов А.М. (2003б): Краткие сообщения о миграции редких видов птиц в Одесской области. - Чтения памяти А.А. Браунера. Одесса: АстроПринт. 172-175.
27. Архипов А.М. (2005): Необычно позднее гнездование ушастой совы в Одесской области. - Беркут. 14 (1): 44.
28. Архипов О.М. (2008): Спостереження рідкісних видів птахів у деяких районах Одеської області у 2004-2007 рр. - Знахідки тварин Червоної книги України. Київ. 5-8.
29. Архипов А.М. (2011а): Авифаунистические находки в окрестностях Кучурганского лимана. - Беркут. 20 (1-2): 1-2.
30. Архипов А.М. (2011б): О миграциях некоторых редких и малочисленных видов птиц в районе Кучурганского лимана. - Беркут. 20 (1-2): 139-142.
31. Архипов А.М. (2012): Видовой состав и численность птиц на Кучурганском лимане и в его окрестностях в зимние периоды 2002-2011 гг. - Troglodytes: Праці Західноукраїнського орнітологічного товариства. Львів. 3: 54-67.
32. Архипов А.М. (2021): Новые находки редких и залетных видов и подвидов птиц в районе Кучурганского лимана в Одесской области. - Беркут. 30 (2): 85-88.
33. Архипов А.М., Фесенко Г.В. (2004): Гнездящиеся птицы Кучурганского лимана и его окрестностей (Северо-Западное Причерноморье). К. 1-51.
34. Архипов А.М., Фесенко Г.В. (2005): Сведения о наблюдениях за редкими птицами в районе Кучурганского лимана. - Бранта. 8: 7-15.
35. Баккал С.Н. (2019): От Нордмана до Мартино: орнитологи и коллекционеры-коллекторы Таврической губернии, причастные к собраниям Зоологического музея Императорской академии наук. - Рус. орн. журн. 28 (1772): 2283-2308.
36. Белик В.П. (1986): Европейский тювик на Дону. - Актуальные проблемы орнитологии. М: Наука. 128-143.
37. Белик В.П. (2000): Птицы степного Придонья: формирование фауны, ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. Ростов-на-Дону. 1-376.
38. Белик В.П. (2003): Хищничество тетеревятника и его роль в биоценозах. - Ястреб-тетеревятник: место в экосистемах России. Мат-лы к IV конф. по хищным птицам Северной Евразии. Пенза-Ростов. 146-168.
39. Белик В.П., Афанасьев В.Т. (1998): Многолетняя популяционная динамика хищных птиц в условиях Сумского Полесья. - Авифауна України. 1: 4-16.
40. Белик В.П., Ветров В.В. (1999): Европейский тювик на территории СНГ. Сообщение 2. Биология и перспективы охраны. - Бранта. 2: 7-25.
41. Браунер А. (1894): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Зап. Новорос. об-ва естествоиспыт. Одесса. 19 (1): 39-93.
42. Браунер А.А. (1923): Сельско-хозяйственная зоология. Одесса: 1-я Государственная типография им. К. Маркса. 1-432.
43. Будниченко А.С. (1950): К экологии и хозяйственному значению кобчика и других птиц в популяционных лесонасаждениях. - Зоологический журнал. 29 (2): 97-106.
44. Булахов В.Л., Губкін А.А., Пономаренко О.Л., Пахомов О.Є. (2008): Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: Негоробцеподібні (Aves: Non-Passeriformes). -

- Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту. 1-624.
45. Бусел В.А. (2016): Обзор редких гнездящихся птиц поймы Нижнего Днепра. - Вісті біосферного заповідника «Асканія-Нова». 18: 146-156.
 46. Бутьев В.Т., Зубков Н.И., Иванчев В.П. и др. (2005): Птицы России и сопр. регионов: Своеобразные-Дятлообразные. М.: Т-во научных изданий КМК. 1-487.
 47. Великанов В.Л. (1936): Пролет и гнездование цапель в низовьях Днепра. - Природа. 10: 123-126.
 48. Вербицкий В.В., Бабинська Н.І., Щевцов А.О., Землянських І.І. (2008): Крилаті скарби Кіровоградщини. Кіровоград: Код. 1-29.
 49. Ветров В.В. (1996): Современное состояние могильника (*Aquila heliaca*) в Украине. - Праці Українського орнітологічного товариства. К. 1: 45-49.
 50. Ветров В.В. (2002): О гнездовании курганника в Харьковской области. - Беркут. 11 (2): 165-167.
 51. Ветров В.В. (2015): О численности городских группировок обыкновенной пустельги в Украине на примере города Луганска. - XIV Международная орнитологическая конференция Северной Евразии. I. Тезисы. Алматы. 105-106.
 52. Ветров В.В. (2021): Гнездование луговых луней (*Circus pygargus*) на юге Запорожской области и первый опыт их охраны. - Сучасні дослідження птахів України. Мелітополь: ВПЦ «Люкс». 24-26.
 53. Ветров В.В., Домашевский С.В. (2007): Гнездование лугового луны (*Circus pygargus*) в Запорожской области. - Птицы бассейна Северского Донца. Харьков. 10. 143.
 54. Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2008а): Современное состояние европейского тювика в Украине - Изучение и охрана хищных птиц Северной Евразии: Матер. V междунар. конф. по хищным птицам Северной Евразии. Иваново: Иван. гос. ун-т. 210-211.
 55. Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2008б): Распространение могильника (*Aquila heliaca* Sav.) в степной зоне Украины. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат.-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 51-54.
 56. Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2009): Орел-карлик *Hieraetus pennatus* (Gmelin, 1788). - Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг. 426.
 57. Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2015): Численность болотного луны в степной зоне Украины. - XIV Международная орнитологическая конференция Северной Евразии. I. Тезисы. Алматы. 106-107.
 58. Ветров В.В., Милобог Ю.В., Стригунов В.И. (2002): Распределение и численность болотного луны в бассейне р. Ингул. - Бранта. 5: 132-133.
 59. Ветров В.В., Милобог Ю.В., Стригунов В.И. (2003а): Болотный лунь в бассейне р. Ингулец. - Материалы IV Конференции по хищным птицам Северной Евразии. - Пенза. 162-164.
 60. Ветров В.В., Милобог Ю.В., Стригунов В.И. (2003б): О гнездовании курганника в Одесской области. - Беркут. 12 (1-2): 159-160.
 61. Височин М., Біатюк А., Літерák І., Шкóраb J. (2023): Переміщення шуліки чорного з передавачем із України. – Український центр досліджень хижих птахів. 28.11.2023. <https://raptors.org.ua/6772>. Дата звернення: 11.04.2024.
 62. Вобленко А.С., Шешурак П.Н., Кедров Б.Ю., Марисова И.В. (2019): Позвоночные, внесенные в Красную книгу Украины, выявленные во время маршрутных полевых практик по зоологии позвоночных Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (3): 52-56.
 63. Воинственский М.А. (1953): Птицы плавней дельты р. Дуная. - Наукові записки Київського державного університету: Труды зоологічного музею. 12 (3): 49-72.
 64. Воинственский М.А. (1960): Птицы степной полосы Европейской части СССР. Современное состояние орнитофауны и ее происхождение. К.: Изд-во АН УССР. 1-292.
 65. Воинственский М.А. (1967): Ископаемая орнитофауна Украины. - Природная обстановка и фауна прошлого. К.: Наук. думка. 3: 3-67.
 66. Волчанецкий И.Б. (1959): Материалы по орнитофауне юга Правобережной Украины и Молдавии. - Уч. зап. Харьк. ун-та. Тр. НИИ биологии и биол. ф-та. 28: 75-79.
 67. Волчанецкий И.Б., Лисецкий А.С., Холуляк Ю.К. (1969): О формировании фауны птиц искусственных насаждений юга Украины за период с 1936 по 1967 гг. - Орнитология в СССР:

- Тезисы 5-й Всес. орнитологической конференции. Ашхабад. 2: 139-141.
68. Волчанецкий И.Б., Лисецкий А.С., Холупяк Ю.К. (1970): О формировании фауны птиц искусственных насаждений юга Украины за период с 1936 по 1967 г. - Вестник зоологии. 1: 39-47.
69. Волянский Б. (1923): Останній з могикан – степовий орел під Одесою. - Южная охота. Одесса. 5: 26.
70. Волянский Б. (1924а): Осіння фавна птахів Одеської округі. - Южная охота. 4: 22-24.
71. Волянский Б. (1924б): Матеріали до пізнання фавни наземних хребтовців Одещини. - Южная охота. 5-6: 16-20.
72. Волянский Б. (1925): Одеська весна. - Наша школа. Одесса: Видання Одеської губнаросвіти. 3-4: 60-79.
73. Волянский Б. (1927а): Фавна птахів міста Одеси. - Записки Одеського наукового при УАН товариства. Секція природничо-математична. - Одеса: Державне видавництво України. 1: 45-70.
74. Волянский Б. (1927б): Кількісний підрахунок гніздових птахів Олександрівського ставка під Одесою. - Український мисливець та рибалка. 4: 38-39.
75. Воронцов Е.М. (1940): Материалы по орнитофауне Владимировского лесничества Николаевской области УССР - Труды н.-и. зоол.-биол. института ХГУ. Харьков. 8-9: 69-88.
76. Воронцов Е.М. (1947): II. Экологические особенности существования птиц Владимировского лесничества Николаевской области. - Ученые записки Горьковского госуд. универ. 13: 194-210.
77. Гавриленко В.С., Листопадський М.А., Поліщук І.К., Думенко В.П. (2010): Конспект фауни хребетних біосферного заповідника «Асканія-Нова» (з елементами популяційного аналізу). - Асканія-Нова: ПП Андреева М.М. 1-117.
78. Гаврилкин М. (1963): «Катеринка». - Охотник и рыбовод Украины. Киев: «Госуд. изд-во сельскох. л-ры». 66-69.
79. Гаврилов Э.И., Иванчев В.П., Котов АА. и др. (1993): Птицы России и сопр. регионов: Рябкообразные-Совообразные. М.: Т-во научных изданий КМК. 1-487.
80. Гаврилюк М.Н. (2000): Національний план дій зі збереження орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*) в Україні. - Національні плани дій зі збереження глобально вразливих видів птахів. К.: СофтАРТ. 133-143.
81. Гаврилюк М.Н. (2002): Орлан-білохвіст в Україні: сучасний стан, біологія та охорона. - Автореф. дис.... канд. біол. наук. Черкаси. 1-20.
82. Гаврилюк М.Н. (2009): Методичні рекомендації до програми моніторингу хижих птахів України. - Черкаси. 1-20.
83. Гаврилюк М. (2010): Миграции кобчиков по данным спутниковой телеметрии. – Український центр досліджень хижих птахів. 28.11.2010. <https://raptors.org.ua/279>. Дата звернення: 11.04.2024.
84. Гаврилюк М. (2011): Где гнездятся скопы, мигрирующие через территорию Украины? – Український центр досліджень хижих птахів. 12.04.2011. <https://raptors.org.ua/330>. Дата звернення: 23.01.2024.
85. Гаврилюк М. (2015): Откуда в Украину прилетают зимняки?. - Український центр досліджень хижих птахів. 29.04.2015. <https://raptors.org.ua/804>. Дата звернення: 15.03.2024.
86. Гаврилюк М.Н., Домашевский С.В. (2012): История формирования и современное состояние зимовок обыкновенного канюка в Украине. - Канюки Северной Евразии: распространение, состояние популяций, биология. Тр. VI Межд. конфер. по соколообразным и совам Северной Евразии, г. Кривой Рог, 27–30 сентября 2012 г. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 22-35.
87. Гаврилюк М., Кузьменко Ю., Башта А.-Т. (2009): Зимовки ушастых сов в Украине. – Український центр досліджень хижих птахів. 28.12.2009. <https://raptors.org.ua/150>. Дата звернення: 11.04.2024.
88. Гаврилюк М., Милобог Ю. (2010): Хищные птицы и фотографы – продолжение. – Український центр досліджень хижих птахів. 30.08.2010. <https://raptors.org.ua/234>. Дата звернення: 11.04.2024.
89. Гаврилюк М., Милобог Ю. (2016): Експедиція по вивченню балабана в степовій зоні України в 2016 році. – Український центр досліджень хижих птахів. 31.05.2016. <https://raptors.org.ua/880>. Дата звернення: 11.04.2024.

90. Гаврилюк М., Милобог Ю., Prommer M. (2017a): Експедиція з вивчення балабана на півдні України в 2017 році. – Український центр досліджень хижих птахів. 05.08.2017. <https://raptors.org.ua/1092>. Дата звернення: 11.04.2024.
91. Гаврилюк М., Милобог Ю., Prommer M. (2017b): Переміщення балабанів з передавачами: результати червня – вересня 2017 року. – Український центр досліджень хижих птахів. 24.10.2017. <https://raptors.org.ua/1129>. Дата звернення: 12.04.2024.
92. Гаврилюк М., Милобог Ю., Prommer M. (2018): Експедиція по вивченню балабана в Одеській обл. в 2018 році. – Український центр досліджень хижих птахів. 29.07.2018. <https://raptors.org.ua/1270>. Дата звернення: 11.04.2024.
93. Гаврилюк М.Н., Милобог Ю.В., Prommer M. (2019) Зустрічі деяких рідкісних видів птахів у Степовій зоні Правобережної України. - Беркут. 28 (1-2): 15-17.
94. Гайдаш А.М., Яковлев М.В., Корзюков А.И., Русев И.Т., Радьков Д.В. (2012): Результаты учетов соколообразных и сов в Северо-Западном Причерноморье в зимний период 201/2012 гг. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 460-465.
95. Галушин В.М. (1971): Численность и территориальное распределение хищных птиц Европейского центра СССР. - Тр. Окского гос. запов. 8: 5-132
96. Галушин В.М., Нанкинов Д.Н. (1982): Скопа – *Pandion haliaetus* (L.). - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Хищные – журавлеобразные. М.: Наука. 7-21.
97. Ганя И.М., Зубков Н.И. (1989): Редкие и исчезающие виды птиц Молдавии. Кишинев: Штиинца. 1-149.
98. Генсирук С.А., Бондарь В.С., Шеляг-Сосонко Ю.Р. и др. (1981): Комплексное лесохозяйственное районирование Украины и Молдавии. К. : Наукова думка. 1-360.
99. Гетьманцев С.В., Костюшин В.А. (1989): Научный отчет экологического обследования Александровского-Константиновского водохранилищ. Николаевский государственный педагогический институт.
100. Горобець Л.В. (2017): Найбільш ранні знахідки решток рецентних видів птахів фауни України. - Вестник зоологии. Отд. вып. 37: 27-33.
101. Горобець Л.В., Яненко В.О. (2015): Рештки негоровиних видів птахів (Non Passeriformes; Aves) занесених до Червоної книги України в археозоологічних матеріалах. - Заповідна справа. 21 (1): 47-54.
102. Горчаков Г.О., Коляда О.І. (1990): Миколаївська область. - Географічна енциклопедія України. Київ.: Українська Радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана. 2: 348-353.
103. Гринченко А.Б., Кинда В.В., Пилюга В.И., Прокопенко С.П. (2000): Современный статус курганника в Украине. - Бранта. 3: 13-26.
104. Гричик В.В. (2022): Оологическая коллекция Михаила Ивановича Лобко-Лобановского. - Рус. орн. журн. 31 (2166): 949-959.
105. Грищенко В.М. (1995): Фенологічні спостереження за осінньою міграцією птахів у Миколаївській області у 1983 р. - Проблеми вивчення та охорони птахів. Чернівці. 36-37.
106. Грищенко В.Н. (2006): Фенология осенней миграции зимующих видов птиц на территории Украины. - Беркут. 15 (1-2): 176-193.
107. Грищенко В.Н. (2011): Сроки миграции скопы на территории Украины. - Беркут. 20 (1-2): 143-152.
108. Грищенко В.Н. (2016): Сроки весенней и осенней миграции болотного луна (*Circus aeruginosus*) в Украине. - Беркут. 25 (1): 66-71.
109. Грищенко В.Н., Борейко В.Е., Бабко В.М., Гобань И.М., Михалевич И.В., Серебряков В.В. Стригунов В.И. (1993): Результаты проведения «Года орлана-белохвоста» на Украине в 1989 г. - Беркут. 2: 34-41.
110. Грищенко В.Н., Серебряков В.В. (1990): Ход весенней миграции черного коршуна на Украине по данным фенологических наблюдений. - Вестник зоологии. 5: 79-81.
111. Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2012): Нові дані по рідкісних та маловивчених видах птахів Степової зони України. - Беркут. 21 (1-2): 1-8.
112. Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2014): Авіфауністичні спостереження на півдні

- України у 2013 р. - Авіфауна України. 5: 9-12.
113. Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2017): Авіфауністичні спостереження у Правобережній Україні у 2014-2017 рр. - Беркут. 26 (2): 149-151.
114. Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2022): Авіфауністичні знахідки в різних районах України у 2018-2021 рр. - Авіфауна України. 10: 1-10.
115. Гундяк О.І. (2021): Заходи зі збереження та відновлення рідкісних і зникаючих видів орнітофауни природного заповідника «Єланецький степ». - Матеріали VII наукових читань пам'яті Сергія Тарашука. Миколаїв: Видавець Торубара В.В. 11-13.
116. Давиденко І.В. (2019): Спостереження тварин, занесених до Червоної книги України в 2009-2019 рр. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (3): 110-117.
117. Давиденко І.В., Тищенко В.М., Шевченко С.Н. (2011): Оологічна колекція навчально-наукової лабораторії мисливствознавства ім. професора О.О. Салганського. - Теоретичні та практичні аспекти оології в сучасній зоології. Мат-ли IV Міжн. Науково-практичної конф. Київ: Фітосоціоцентр. 223-225.
118. Девятко Т.Н., Джамирзоев Г.С. (2012): Каталог орнитологической коллекции Музея природы Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина (Кавказ, южные регионы России и Украины, Средняя Азия, Казахстан). Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина. 1-398.
119. Дементьев Г.П. (1951a): Отряд Хищные птицы *Accipitres* или *Falconiformes*. - Птицы Советского Союза. М.: Сов. Наука. 1: 70-341.
120. Дементьев Г.П. (1951b): Отряд Сопы *Striges* или *Strigiformes*. - Птицы Советского Союза. М.: Сов. Наука. 1: 342-429.
121. Дергунов Н.И. (1924): Дикая фауна Аскании. - Аскания-Нова. Степной заповедник Украины: Сборник статей. М. 199-259.
122. Добрынина И.Н. (1982): Беркут – *Aquila chrysaetos* (L.). - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Хищные – журавлеобразные. М.: Наука. 106-108.
123. Домашевский С.В. (2000): Національний план дій зі збереження підорлика великого (*Aquila clanga*) та підорлика малого (*Aquila pomarina*) в Україні. - Національні плани дій зі збереження глобально вразливих видів птахів. К.: СофтАРТ. 122-132.
124. Домашевский С.В. (2001): Орнитофауна регионального ландшафтного парка «Гранитно-Степное Побужье» и сопредельных территорий. - Заповідна справа в Україні. 7 (2): 23-29.
125. Домашевский С.В. (2004): Материалы по экологии канюков на севере Украины. - Беркут. 13 (2): 230-243.
126. Домашевский С.В. (2008): Материалы по фенологии миграции птиц в окрестностях Киева. - Авіфауна. 4: 84-94.
127. Домашевский С.В. (2017): Современное состояние популяции большого подорлика (*Aquila clanga*) в Украине. - Беркут. 26 (1): 49-59.
128. Домашевский С. (2024): Сучасний стан орлів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. 31.05.2024. <https://raptors.org.ua/6923>. Дата звернення: 29.10.2024.
129. Домашевский С.В., Ветров В.В. (2020): Находка крупнейшей групповой ночевки зимующих полевых луней (*Circus cyaneus*) в Украине. - Беркут. 29 (1-2): 81-83.
130. Домашевский С.В., Гера Г.П. (2000): Случай необычно раннего гнездования орлана-белохвоста (*Haliaeetus albicilla*) в Украине. - Вестник зоологии. 4-5: 34.
131. Домашевский С.В., Костюшин В.А. (2001): Встреча курганника (*Buteo rufinus*) на зимовке в северной части Украины. - Вестник зоологии. 35 (3): 88.
132. Домашевский С.В., Полуда А.М. (2018): Підорлик великий *Aquila clanga* Pallas, 1811. - Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України. 212-213.
133. Домашевский С.В., Стригунов В.І. (2009): Підорлик малий *Aquila pomarina* C. L. Brehm, 1831. - Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг. 429.
134. Домбровский В.Ч. (2006): Морфометрические характеристики и диагностические признаки подорликов большого, малого и их гибридов. - Орнитология. М.: МГУ. 33: 42-52.
135. Домбровский В.Ч. (2007): О гнездовании большого подорлика в Западной и Южной Украине.

- Беркут. 16 (2): 205-221.
136. Домбровский В.Ч., Панченко П.С. (2009): К вопросу о гнездовании большого подорлика на юго-западе Украины. - Беркут. 18 (1-2): 41-44.
137. **Ємельянова С.Ф.** (2017): Каталог орнітологічної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею. Херсон: Айлант. 1-90.
138. **Жалнина-Василькиоти И.Л., Шергалин Е.Э.** (2016): Дмитрий Александрович Подушкин (1877-1951 гг.) – один из основателей зоологического музея государственного университета имени Аристотеля в Солониках. - Рус. орн. журн. 25 (1282): 1631-1639.
139. Жмуд М.Е. (1991): Охота болотной совы (*Asio flammeus*) в колониях ржанкообразных птиц. - Орнитология. 25: 194.
140. Жмуд М.Е. (1999): Птицы украинской части дельты р. Дунай и сопредельных территорий в зимний сезон 1998-1999 гг. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Мелитополь-Одесса-Киев. 2: 33-43.
141. Жмуд М.Е. (2001): Зимовки птиц в приморской зоне украинской части дельты Дуная в сезон 1999-2000 гг. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Одесса-Киев. 3: 3-10.
142. **Заболотний В.З., Лісецький Ф.М., Молодецький А.Є.** (1997¹⁹²): Миколаївська область: географічний словник-довідник. Миколаїв. 1-160.
143. Змієвський М.С. (2021a): Про випадок гніздування вухатої сови (*Asio otus*) на землі. - Беркут. 30 (1): 24.
144. Змієвський М. (2021b): Унікальний випадок гніздування сови вухатої на землі. - Український центр досліджень хижих птахів - <https://raptors.org.ua/ru/5593#more-5593>. Дата звернення: 29.10.2024.
145. Змієвський М. (2021в): Цікавий випадок гніздування луня очеретяного. - Український центр досліджень хижих птахів - <https://raptors.org.ua/5888> Дата звернення: 29.10.2024.
146. Зубаровський В.М. (1977): Фауна України. Т.5. Птахи. Вип.2. Хижі птахи. К.: Наукова думка. 1-332.
147. Зубков Н.И. (2005): Сипуха *Tyto alba* (Scopoli, 1769). - Птицы России и сопр. регионов: Совообразные-Дятлообразные. М.: Т-во научных изданий КМК. 99-106.
148. Зябров М.И. (1940): Замітка про птахів Вознесенського лісгоспу Одеської області. - Труды н.-и. зоол.-биол. института ХГУ. Харьков. 8-9: 91-102.
149. **Ильях М.П., Хохлов А.Н.** (2010): Хищные птицы и совы трансформированных экосистем Предкавказья. - Ставрополь. Изд-во СевКав ГПУ. 1-760.
150. **Карпова О., Ківганов Д., Нестеренко М., Павлух С.** (1994): м. Одеса, Тилігульський лиман, Чорне море, с. Коблево. - Підсумки Європейського обліку птахів 1-2.10.1994. К. 13.
151. Кесслер К. (1851): Птицы хищные и куриные губерний Киевского учебного округа. - Труды Комиссии Высочайше учрежденной при Императорском университете св.Владимира для описания губерний Киевского учебного округа Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской и Черниговской. Киев: В Университетской типографии. I: 1-40.
152. Кесслер К. (1860): Путешествие с зоологической целью к Северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. Киев: Университетская типография. 1-211.
153. Кинда В.В. (1991): Гнездящиеся ястребиные юга Днестровско-Бугского междуречья. - Мат-лы 10-й Всес. орнитол. конфер. Минск: Наука і Техніка. 2 (2): 273-274.
154. Кинда В.В. (2002): Зимние встречи лапландского кречета на юге Украины. - Бранта. 5: 143-144.
155. Клименко М.И. (1950): Материалы по фауне птиц района Черноморского государственного заповедника. - Труды Черноморского государственного за-ка. Киев: Изд-во КГУ. 3-69.
156. Ковальчук М. (1997): Урочище «Катеринка». Миколаїв, 1997. 1-43.
157. Кодруль Ю.Н. (2016): Встречи редких и малочисленных видов птиц в Одесской и Николаевской областях в 2010-2016 гг. - Авіфауна України. 7: 50-59.
158. Кодруль Ю., Бурковский О., Пилипюк К., Чернолев Є. (2022): Гніздування совки у штучних гніздівлях в Одеській області у 2019-2021 роках. - Український центр досліджень хижих птахів. 18.05.2022. <https://raptors.org.ua/6153>. Дата звернення: 11.04.2024.
159. Козодавов С.В. (2019): Відомості про чисельність та розповсюдження птахів, занесених до

¹⁹² – В екземплярі книги, з якою ми працювали, рік видання не вказано, ми його знайшли в посиланнях на цю працю в інших авторів.

- Червоної книги України, на території національного заповідника «Хортиця», південної частини Херсонської та Запорізької областей у 2017-2019 рр. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузен НАН України. 7 (3): 188-190.
160. Коломієць Г.В., Таращук С.В. (2003): Огляд природно-заповідного фонду Миколаївської області у контексті збереження біотичного і ландшафтного різноманіття. - Біорізноманіття як ключовий елемент збалансованого розвитку: регіональний аспект. Мат. конф. Миколаїв: МДУ. 118-125.
 161. Корзюков А.И. (1981): Миграции некоторых ооловодных и хищных птиц прибалтийских популяций в северо-западном Причерноморье. - X Прибалтийская орнитологическая конференция. Тезисы докладов. Рига. 1: 136-139.
 162. Костюшин В.А. (1994): Новые находки охраняемых и редких птиц в Николаевской области. - Вестник зоологии. 4-5: 47.
 163. Костюшин В.А. (1997): Еколого-фауністичне обстеження природно-заповідних територій з метою виявлення їх значення в збереженні видового різноманіття птахів (на прикладі Миколаївської області). - Вестник зоологии. 31 (5-6): 78-85.
 164. Костюшин В.А. (2018): Находки краснокнижных видов птиц в Киевской и некоторых других областях Украины в 2009-2017 г. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузен НАН України. 7 (1): 379-388.
 165. Костюшин В.А., Мирошніченко В.И. (1995): Хищные птицы некоторых заповедных объектов Николаевской области. - Практичні питання охорони птахів. Чернівці. 165-168.
 166. Костюшин В.А., Попенко В.М., Слюхин В.Д. (2008): Орнитологическое обследование Нижнего Днепра в 2006-2007 гг. - Дніпровський екологічний коридор. К.: Wetlands International Black Sea Programme. 169-172.
 167. Костюшин В.А., Прокопенко С.П. (1995): Орнитофауна зоны строительства Ташлыкской гидроаккумулятивной электростанции. - Вестник зоологии. 1: 77-80.
 168. Костюшин В.А., Редінов К.О. (2004): До орнітофауни долини р. Інгулець та пониззя р. Вісунь. - Сучасні проблеми зоологічної науки. Мат-ли конф. Київ: ВПЦ: Київський університет. 91-93.
 169. Коткова Л.И., Смогоржевський Л.О. (1971): Живлення південно-європейського хатнього сича (*Athene noctua*) в Чорноморському заповіднику та його околицях. - Вісник Київського університету. Сер. Біологія. 13: 117-120.
 170. Коцюрба В.В. (2002): О находке беркута в Криничанском районе Днепропетровской области. - Беркут. 11 (2): 172.
 171. Коцюрба В.В., Стригунов В.И. (2003): О находке сипухи (*T. a. guttata*) в г. Кривой Рог. - Бранта. 6: 201-202.
 172. Кошелев А.И., Корзюков А.И., Лобков В.А., Пересадько Л.В. (1991): Анализ численности редких видов птиц в Одесской области. - Редкие птицы Причерноморья. К. - Одесса. 9-35.
 173. Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. (2021): Атлас гніздових птахів України. К.: Українське товариство охорони птахів. 1-296.
 174. Кузьменко Ю.В., Кузьменко Т.М. (2018): Зустрічі видів птахів, занесених до Червоної книги України - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузен НАН України. 7 (1): 394-417.
 175. Курочкин С.Л. (1982): Акклиматизация фазана на юге Украины и в Молдавии. - Разведение и создание новых популяций редких и ценных видов животных. Тезисы докладов 3 совещания. Ашхабад. 131-136.
 176. Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. (2003а): Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. К.: ВПЦ «Київський університет». 1-73.
 177. Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. (2003б): Додаток до атласу об'єктів природно-заповідного фонду України. К.: ВПЦ «Київський університет». 1-141.
 178. Лобков В.А. (1999): Крапчатый суслик Северо-Западного Причерноморья: биология, функционирование популяций. Одесса: АстроПринт. 1-272.

179. Лобков В.А. (2001): Встречи европейского тювика (*Accipiter badius* Gm.) в степном Причерноморье. - Научные труды зоологического музея Одесского национального университета им. И.И. Мечникова. Одесса: Астропринт. 4: 182-183.
180. Матвійчук О.А., Серебряков В.В. (2010): Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя. К.: Фітосоціоцентр. 1-280.
181. Маринич О.М. (відп. ред.) (1990): Географічна енциклопедія України: в 3 т. К: Вид-во «Українська радянська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2: 1-480.
182. Мейер А. (1794): Повествованное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщение в двух донесениях. - СПб. 1-204.
183. Мелде М. (1982): Канюк - (*Buteo buteo*). - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Хищные - Журавлеобразные. - М. 74-91.
184. Мензбир М.А. (1916): Фауна России. Птицы. *Falconiformes*. Петроград. 6 (1): 1-345.
185. Михельсон Х.А. (1982): Большой подорлик - *Aquila clanga* (Pall.). - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Хищные - журавлеобразные. М.: Наука. 96-98.
186. Михельсон Х.А., Харашти Л. (1982): Луговой лунь - *Circus pygargus* (L.). - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Журавлеобразные - ржанкообразные. М.: Наука. 279-284.
187. Милобог Ю.В. (2009): Балабан *Falco cherrug* Gray, 1834. - Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг. 436.
188. Милобог Ю.В. (2012): Соколоподібні (*Falconiformes*) степової зони України: видовий склад, територіальний розподіл, динаміка чисельності та охорона. - Дис. ... канд. біол. наук. Кривий Ріг. 1-351.
189. Милобог Ю.В., Ветров В.В. (2008): Современный статус степного луны (*Circus macrourus* (Gm.) в Украине. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 255-259.
190. Милобог Ю.В., Ветров В.В. (2012): Оценка состояния популяции кобчика в Украине. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 197-205.
191. Милобог Ю.В., Ветров В.В. (2015): Распространение и численность обыкновенной пустельги в степной зоне Украины. - XIV Международная орнитологическая конференция Северной Евразии. I. Тезисы. Алматы. 333-334.
192. Милобог Ю.В., Ветров В.В., Стригунов В.И. (2002): Современное состояние хищных птиц бассейна реки Ингулец. - Бранта. 5: 14-24.
193. Милобог Ю.В., Ветров В.В., Стригунов В.И. (2008): О распространении и численности малого подорлика в степной зоне Украины. - Изучение и охрана большого и малого подорликов в Северной Евразии: Матер. V междунар. конф. по хищным птицам Северной Евразии. Иваново: Иван. гос. ун-т. 215-217.
194. Милобог Ю.В., Ветров В.В., Стригунов В.И., Белик В.П. (2010): Балабан (*Falco cherrug* Gray) в Украине и на сопредельных территориях. - Бранта. 13: 135-159.
195. Молчанов Л.А. (1906): Список птиц Естественно-Исторического Музея Таврического Губернского Земства (в г. Симферополе). - Материалы к познанию фауны и флоры Российской Империи. Отдел зоологический. М.: Типо-литография Т-ва И.Н.Кушнерев и К°. VII: 248-301.
196. Москаленко Ю.А. (2000): К вопросу о питании ушастой совы на зимовке в Нижнем Приднепровье. - Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. Одесса: АстроПринт. 12.
197. Москаленко Ю.О. (2008а): Гніздова орнітофауна лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника. - Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Біологія». Ужгород. 23: 93-99.
198. Москаленко Ю.О. (2008б): Коротка характеристика сучасного стану та матеріали спостережень на території Нижньодніпровських піщаних масивів птахів Червоної книги України. - Знахідки тварин Червоної книги України. К. 223-237.
199. Москаленко Ю.О. (2012): Проблемні аспекти ретроспективного аналізу складу орнітофауни Нижньодніпровських піщаних масивів. Природничий альманах. Сер. Біол. науки. Херсон. 18: 51-67.
200. Москаленко Ю.О. (2013): Про деякі останні зміни в орнітофауні Чорноморського біосферного

- заповідника. - Птицы и окружающая среда. Одесса: Апрель. 129-133.
201. Москаленко Ю.О. (2015): Фауна та населення птахів Нижньодніпровських піщаних масивів. - Дис. ... канд. біол. наук. - К. 1-277.
202. Москаленко Ю.О. (2018): Реєстрації птахів Червоної книги України в межах Олешківських пісків, дельти Дніпра та Дніпровського лиману протягом 2006-2017 рр. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (2): 31-38.
203. Москаленко Ю.О., Плющ С.О. (2018а): Матеріали спостережень видів птахів Червоної книги України на території аренних ділянок Чорноморського біосферного заповідника НАН України (2006-2017 рр.). - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (2): 39-48.
204. Москаленко Ю.О., Плющ С.О. (2018б): Реєстрації птахів Червоної книги України на приморсько-степових ділянках Чорноморського біосферного заповідника протягом 2008-2017 рр.. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (2): 49-63.
205. Москаленко Ю.О., Плющ С.О. (2019): Реєстрації птахів Червоної книги України на материкових ділянках Чорноморського біосферного заповідника протягом 2018 р. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (3): 229-233.
206. **Надточий А.С.** (2012): Залет орлана-долгохвоста в Украину. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 512-514.
207. Назаренко Л.Ф. (1953): Эколого-фаунистическая характеристика орнитофауны низовья Днестра и перспективы ее хозяйственного использования. - Сборник биологического факультета Одесского государственного университета. Одесса. 6: 139-155.
208. Назаренко Л.Ф. (1958): Орнитологическая фауна нижнего Приднестровья и ее хозяйственное значение. Дис. ... канд. биол. наук. Одесса. 1-347.
209. Назаренко Л.Ф. Амонский Л.А. (1986): Влияние синоптических процессов и погоды на миграцию птиц в Причерноморье. К.-Одесса. 1-186.
210. Назаренко Л.Ф., Корзюков А.И., Пилуга В.И., Тилле А. (1978): Современное распределение, динамика численности и охрана крупных видов хищных птиц в северо-западном Причерноморье и пути предотвращения их столкновений с самолетами. - Первая Всес. конфер. по биоповреждениям: Тезисы докладов. М.: «Наука». 185-187.
211. Назаренко Л.Ф., Никишин Е.В., Попова М.Ф., Лобановский М.Н. (1962): Об уменьшении численности дневных хищных птиц в Северо-Западном Причерноморье. - Мат-лы 3 Всес. орнитол. конфер. 2: 109-110.
212. Наконечний І.В., Серебряков В.В. (2013): Орнітофауна національного заповідника Олвія. - Екологія водно-болотних угідь і торфовищ (збірник наукових статей). Київ: ДІА. 195-199.
213. Нанкинов Д.Н. (2012): Путевые заметки о птицах Украины. - Рус. орн. журн. 21 (729):335-349
214. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області в 2007 р. (2008): Під заг. ред. Є.О. Седлецького. Миколаїв: МДУ. 1-172.
215. Національний атлас України (2007): К.: ДНВП «Картографія», 2007. 1-440.
216. Ніжинець Ю.В. (2012): Орнітонаселення (AVES) національного природного парку «Бузький Гард» (Миколаївська область, Україна) у гніздовий період. Сучасні проблеми природничих наук. Мат-ли VII всеукр. наук. конф. Ніжин: «Наука сервіс». 26-28.
217. **Олейник Д.С.** (2012): К миграции хищных птиц в Западном Приднубье осенью 2011 г. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 493-499.
218. Олейник Д.С., Рединов К.А. (2005): Материалы к орнитофауне Николаевской области. - Беркут. 14 (2): 265-267.

219. Олейник Д.С., Рединов К.А. (2006): Гнездящиеся хищные птицы заказника «Рацинская дача». - Заповідна справа в Україні. 12 (2): 42-44.
220. Олейник Д.С., Рединов К.А., Форманюк О.А. (2008): К пролету хищных птиц на Кинбурнском полуострове осенью 2006 г. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 281-285.
221. Осмоловская В.И., Формозов А.Н. (1952): Методы учета численности и географического распределения дневных и ночных хищных птиц. - Методы учета численности и географич. распространения наземных позвоночных. М.: Изд-во АН СССР. 68-96.
222. **Панчук О.С.**, Давиденко І.В., Бондарчук Ю.М. (2018): Спостереження тварин, які занесені до Червоної книги України. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (2): 110-115.
223. Пачоский И.К. (1906): Объяснительный каталог естественно-исторического музея Херсонского губернского земства. - Херсон. 1-212.
224. Пачоский И.К. (1909): Материалы по вопросу о сельскохозяйственном значении птиц. - Херсон: изд-во Херсон. губерн. Земства. 1-59.
225. Пачоский И.К. (1911): К орнитофауне Херсонской губернии. - Орнитологический вестник. 3-4: 212-223.
226. Пекло А.М. (1997а): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes Журавлеобразные Gruiformes). К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-156.
227. Пекло А.М. (1997б): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 2. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes – Дятлообразные Piciformes). К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-235.
228. Пекло А.М. (2016): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Оологическая коллекция. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes. К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-214.
229. Перелік видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Миколаївської області, затверджений Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 28.09.2020 р. № 163.
230. Перелік видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), затверджений Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 19.01.2021 р. № 29.
231. Песенко Ю.А. (1982): Принципы и методы количественного анализа в фаунистических исследованиях. М.: Наука. 1-187.
232. Петрович З.О., Деркач О.М. (2003): Гніздова орнітофауна о. Березань. - Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. Мат-лы II съезда и научной конференции АЧОС. Николаев. 49-50.
233. Петрович З.О., Маркауцан О.Є. (2000): Орлан-білохвіст на території регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса». - Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. Одесса: АстроПринт. 50-51.
234. Петрович З.О., Редінов К.О. (2007а): Значення Кінбурнської коси в збереженні орлана-білохвоста в зимовий період. - Бранта. 10: 156-164.
235. Петрович З.Й., Редінов К.О. (2007б): Зимівля орлана-білохвоста в районі Кінбурнської коси в 2006-2007 роках. - Збереження орлана-білохвоста в Україні. Київ 1: 20-23.
236. Петрович З.Й., Редінов К.О. (2007в): Результати підгодівлі орлана-білохвоста на Кінбурнській косі взимку 2006-2007 років - Збереження орлана-білохвоста в Україні. Київ 1: 30-34.
237. Петрович З.О., Редінов К.О. (2008а): Рідкісні види птахів в регіональному ландшафтному парку «Кінбурнська коса». - Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Біологія». Ужгород. 23: 100-104.
238. Петрович З.О., Редінов К.О. (2008б): Зимівля орлана-білохвоста в районі Кінбурнського півострова в 2007-2008 рр. - Збереження орлана-білохвоста в Україні. Київ. 2: 22-24.
239. Петрович З.О., Редінов К.О. (2008в): Орлан-білохвіст на монетах Ольвії. - Збірник праць кра-

- єзнавчої конференції. Миколаїв: «Можливості Кіммерії». 29-30.
240. Петрович З.О., Редінов К.О. (2008г): Знахідка місця скупчення кібчиків в період осінньої міграції в Північно-Західному Причорномор'ї. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 286-289.
 241. Петрович З.О., Редінов К.О. (2008д): Гніздові денні хижі птахи Кінбурнського півострова. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». 290-295.
 242. Петрович З.О., Редінов К.О. (2010а): Знахідка сипухи на Миколаївщині. - Беркут. 19 (1-2): 63, 107.
 243. Петрович З.О., Редінов К.О. (2010б): Результати моніторингу зимівель орлана-білохвоста в районі Кінбурнського півострову в 2006-2009 рр. - Бюлетень: Збереження та охорона орлана-білохвоста в Україні. Моніторинг та охорона орлана-білохвоста у зимові періоди 2006-2009 років: підсумки. 3: 26-30.
 244. Петрович З.О., Редінов К.О. (2011): Скупчення кібчиків в період осінньої міграції на півдні України. - Рідкісні й зникаючі птахи Північно-Західного Причорномор'я. Одеса. 32-35.
 245. Петрович З.О., Редінов К.О. (2017б): Пропозиції по укладанню Регіонального червоного списку Миколаївської області: птахи. - Матеріали V наукових читань пам'яті С.В. Тарашука (м. Миколаїв, 21.04.2017 р.). Серія «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 3. Київ: LAT & K, 2017. - С. 74-75.
 246. Петрович З.О., Редінов К.О. (2021): Знахідка лучного луня (*Circus pygargus*) на гніздуванні у Миколаївській області. - Сучасні дослідження птахів України. Мелітополь: ВПЦ «Люкс». 106-107.
 247. Петрович З.О., Редінов К.О. Зубець Б.І. (2017): Про масштаби знищення пользахисних смуг у степовій зоні (на прикладі Очаківського району). - Заповідна справа у Степовій зоні України (до 90-річчя від створення Надморських заповідників). Праці Всеукраїнської наук.-практ. конф. Серія «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 2. т. 1. Київ. 178-180.
 248. Петрович З.О., Редінов К.О., Настаченко О.С. (2021): Масове отруєння птахів в районі Біосферного заповідника «Асканія-Нова» взимку 2020/21 рр. - Матеріали VII наукових читань пам'яті Сергія Тарашука. Миколаїв: Видавець Торубара В.В. 74-77.
 249. Петрович О.З. (2014): Птахи пользахисних лісосмуг в межах Вознесенського району Миколаївської області у гніздовий період. - Вісті біосферного заповідника «Асканія-Нова». 16: 46-55.
 250. Петрович О.З. (2017): Пользахисні лісосмуги як резервати різноманіття судинних рослин (Tracheophyta) та птахів (Aves) у Північному Степу Правобережжя України. - Дис. ... канд. біол. наук. Київ. 1-335.
 251. Петрович О.З., Іваненко Є.І., Драпалюк А.М. (2013): Аналіз структури та територіальної репрезентативності природно-заповідного фонду України. - Інвентаризація біорізноманіття в межах природно-заповідного фонду. Збірник наукових праць ДНБС. Ялта. 135: 7-16.
 252. Підоплічко І.Г. (1932): Аналізи погадок за 1924-1929 рр. - Матеріали до порайонованого вивчення дрібних звірів та птахів, що ними живляться. Київ. 1: 5-76.
 253. Підоплічко І.Г. (1937): Підсумки досліджень погадок за 1924-1935 рр. - Збірник праць зоологічного музею. Київ. 19: 101-710.
 254. Пилига В.І. (1991): Новые данные о гнездовании исчезающих видов хищных птиц в Одесской области и на сопредельных территориях. - Редкие птицы Причерноморья. К.-Одесса: Лыбидь. 139-164.
 255. Пилига В.І. (1999): Современное состояние и тенденции изменения численности гнездящихся хищных птиц юго-западной Украины. - Проблемы изучения фауны юга Украины. Мелитополь-Одесса: АстроПринт-Бранта. 96-117.
 256. Пилига В.І. (2000): Некоторые аспекты сезонных миграций хищных птиц в Северо-Западном Причерноморье. - Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. Одесса: АстроПринт. 27-29.
 257. Пилига В.І., Тилле А.А. (1991): Адаптация балобана к антропогенной среде в Северо-Западном Причерноморье. - Мат-лы 10-й Всес. орнитол. конф. Минск: Наука і техніка. 2 (2): 147-148.
 258. Пирогов Н.Г. (1989): Врановые и охрана лесостепного комплекса птиц в Черноморском заповеднике. - Врановые птицы в естественных и антропогенных ландшафтах: Материалы II Всесоюзного совещания. Липецк. 3: 71-72.
 259. Пирогов Н.І. (1991а): К питанию орлана-белохвоста (*Haliaeetus albicilla*) в Черноморском за-

- поведнике. - Орнитология. 25: 202-203.
260. Пирогов Н.Г. (1991б): Орнитологические наблюдения в дельте Днепра. - Орнитология. М.: Изд-во МГУ. 25: 170-171.
 261. Пирогов Н.Г. (1991в): Соны Черноморского заповедника: современное состояние и перспективы охраны. - Мат-лы 10-й Всес. орнитол. конфер. Минск: Навука і тэхніка. 2 (2): 148-149.
 262. Пирогов Н.Г. (1992): Значение гнездовых построек врановых для других видов птиц. - Экологические проблемы врановых птиц. Ставрополь. 125-128.
 263. Пирогов Н.Г. Хищные птицы и совы Черноморского заповедника: современное состояние и перспективы охраны. - Деп. в ОНП НПЭЦ «Верас-Эко» и ИЗ АН Беларуси 10.03.1993. 218: 1-22.
 264. Пирогов Н.Г. (1994): Материалы по редким и малочисленным видам птиц Черноморского заповедника. - Беркут. 3 (1): 50-51.
 265. Пирогов Н.Г. (1995): Новые данные о встречах и гнездовании птиц в Херсонской области. - Беркут. 4 (1-2): 91-92.
 266. Пирогов Н.Г. (1996): К изучению пролета птиц в районе Черноморского заповедника. - Заповідна справа в Україні. 2: 42-48.
 267. Пирогов Н.Г. (1997): Птицы-дуплогнезники Черноморского биосферного заповедника. - Заповідна справа в Україні. 3(1): 39-41.
 268. Пісулінська Н.А., Шидловський І.В., Затушевський А.Т. (2013): Каталог яєць та гнізд птахів Зоологічного музею Львівського національного університету імені І. Франка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 142 с.
 269. Подушкин Д.А. (1913): Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана. - Записки Крымского об-ва естествоиспыт. 1912. Симферополь. 2: 72-121.
 270. Полуда А.М. (2009): Шуліка чорний *Milvus migrans* (Boddaert, 1783). - Червона книга України. Тваринний світ. - За ред. Акімова І.А. 419.
 271. Полуда А.М. (2012): К миграционным перемещениям сов в Украине. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Межд. конф. по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 500-507.
 272. Полуда А.М., Ветров В.В. (2018): Яструб великий *Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758). - Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України. 193-194.
 273. Портенко Л.А. (1928): Очерк фауны птиц Подольской губернии. - Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический. - XXXVII (1-2): 92-204.
 274. Постельных А.В. (1982): Черный коршун – *Milvus korshun* (Gm.). - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Хищные – журавлеобразные. М.: Наука. 32-34.
 275. Потапов О.В. (1995): Птицы оз. Кугурлуй и прилегающих территорий. - Экосистемы дикой природы: охрана, природопользование, мониторинг. - Одесса, фонд «Природное наследие». 2: 13-30.
 276. Проект організації та охорони природних комплексів природного заповідника «Єланецький степ»: (1997). Київ. 1-185.
 277. Проект організації території регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів (2004). - Миколаїв: Національний екологічний центр України, Інститут екології, південна філія. Книга 1: 1-27 (рукопис).
 278. Проект організації території НПП «Бузький Гард», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів. Т. 1. Пояснювальна записка (2011). Кіровоград. 1-220.
 279. Прокопенко С.П., Гринченко А.Б. (1996): Зимовки сапсана. - Матеріали конференції. 7-9 квітня 1995 р., м. Ніжин. К. 296-297.
 280. Прокопенко С.П., Костюшин В.А. (1993): Охраняемые виды птиц в 30-километровой зоне Южноукраинской АЭС. - Вестник зоологии. 3. 87.
 281. Прокопенко С.П., Кучеренко В.М., Жеребцов Т.А., Жеребцов Д.Ю. (2016): Зимові зустрічі степового луна (*Circus macrourus*) на Кримському півострові (Україна). - Беркут. 25 (1): 73-74.
 282. Птицы Николаевщины (1929): Николаевский музей природы. - Вся Николаевщина. Николаев: Красный Николаев. 159-160.
 283. Пузанов И.И., Назаренко Л.Ф. (1962): Новые данные о редких птицах Северо-Западного При-

- черноморья. - Acta ornithologica. Warszawa. 6 (9): 107-113.
284. Пукинский Ю.Б. (2005): Серая неясыть *Strix aluco* Linnaeus, 1758. - Птицы России и сопр. регионов: Совообразные-Дятлообразные. М.: Т-во научных изданий КМК. 62-72.
285. Редінов К.А. (1996): Степная пустельга в Николаевской области. - Экосистемы дикой природы: охрана, природопользование, мониторинг. Одесса, фонд «Природное наследие». 5: 31-32.
286. Редінов К.А. (1999): Материалы по редким и малочисленным видам птиц Николаевской области. - Бранта. 2: 152-158.
287. Редінов К.А. (2001): Новые данные о редких степных видах птиц в Николаевской области. - Бранта. 4: 133-137.
288. Редінов К.О. (2002а): Державний заказник «Рацинська дача». - Національна доповідь про стан ІВА -територій України. Київ. 26.
289. Редінов К.О. (2002б): Природний заповідник «Єланецький степ». - Національна доповідь про стан ІВА- територій України. Київ. 28.
290. Редінов К.О. (2003а): Птахи Червоної книги України в заповіднику «Єланецький степ» та на прилеглих територіях. - Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття: Матеріали конференції, присвяченої 80-річчю Канівського природного заповідника. Канів. 262-263.
291. Редінов К.О. (2003б): Результати обліків хижих птахів в заповіднику «Єланецький степ» та на прилеглих територіях. - Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. Мат-лы II съезда и научной конференции АЧОС. Николаев. 52-54.
292. Редінов К.А. (2003в): Ястреб-тетеревятник в Николаевской области. - Ястреб-тетеревятник: место в экосистемах России. Мат-лы к IV конф. по хищным птицам Северной Евразии. Пенза-Ростов. 108-112.
293. Редінов К.О. (2006): Орнітофауна природного заповідника «Єланецький степ». - Заповідна справа в Україні. 12 (1): 46-56.
294. Редінов К.О. (2009): Канюк звичайний в Миколаївській області. - Бранта.12: 70-80.
295. Редінов К.А. (2010а): Экология курганника в Николаевской области. - Беркут. 19 (1-2): 116-132.
296. Редінов К.А. (2010б): Стратегия размножения и некоторые особенности насиживания у курганников на Украине. - Орнитология в Северной Евразии. Мат-лы XIII межд. орнит. конф. Оренбург: Изд-во ОГУ: 260-261.
297. Редінов К.О. (2011а): Чорний шуліка в Миколаївській області. - Беркут. 20 (1-2): 73-80.
298. Редінов К.О. (2011б): Деякі зміни у гніздовій орнітофауні РЛП «Тилігульський». - Матеріали II Наукових читань пам'яті Сергія Таращука. М.: ЧДУ імені П. Могили. 122-124.
299. Редінов К.А. (2012): Трофические связи обыкновенного канюка в Украине. - Канюки Северной Евразии: распространение, состояние популяций, биология. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 155-168.
300. Редінов К. (2012): Ссавці в живленні канюка степового (*Buteo rufinus*) в умовах України. - Мінливість та екологія ссавців. Праці Теріологічної Школи. 11. 120-129.
301. Редінов К.О. (2015): Матеріали до орнітофауни РЛП «Приінгульський» та його околиць. - Птахи Азово-Чорноморського регіону. 78-90.
302. Редінов К.О. (2016а): Матеріали по фенології міграції птахів на заході Миколаївської області. - Авіфауна України. 7: 69-77.
303. Редінов К.О. (2016б): Орнітофауна агроландшафтів на заході Миколаївської області в гніздовий період. - Беркут. 25 (2):82-92.
304. Редінов К.О., Акініна Р.Р. (2006): Орнітофауна Миколаївської області в колекції Миколаївського краєзнавчого музею. - Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: VI Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Миколаїв: Можливості Кіммерії. 285-290.
305. Редінов К.А. Корзюков А.И. (1999): Зимовки ушастой и болотной сов на западе Николаевской области. - Бранта. 2: 207-208.
306. Редінов К.А., Панченко П.С. (2017): Материалы к орнитофауне заповедного урочища «Марьевское» и прилегающей долины р. Ингул в гнездовой период (Николаевская область). - Авіфауна України. 8: 40-45.

307. Рединов К.А., Панченко П.С., Моисеев И.Е. (2017а): Находка гнезда малого подорлика (*Aquila pomarina*) в Николаевской области. - Беркут. 26 (1): 70-71.
308. Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2017б): Орнитофауна Трикратского леса и его окрестностей в гнездовой период. - Беркут. 26 (2): 90-105.
309. Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2017в): Материалы к орнитофауне урочищ «Три-дубы» и «Курячи Лозы» в гнездовой период (Николаевская область). - Авіфауна України. 8: 35-39.
310. Редінов К.О., Панченко П.С., Моїсєєв І.Є. (2017): Матеріали до орнітофауни «Михайлівського степу» - відділення природного заповідника «Сланецький степ». - Авіфауна України. 8: 30-34.
311. Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2020а): Материалы к орнитофауне заповедного урочища «Чабанка» (Николаевская область) в гнездовой период. - Авіфауна України. 9: 59-64.
312. Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2020б): Материалы к орнитофауне заповедных урочищ «Андреевское» и «Варюшино» (Николаевская область) в гнездовой период. - Авіфауна України. 9: 64-76.
313. Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2020в): Орнитофауна заказника «Владимировская дача» и его окрестностей (Николаевская область) в гнездовой период. - Беркут. 29 (1-2): 21-43.
314. Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2022): Материалы к орнитофауне лесных урочищ побережья Бугского лимана (Николаевская область) в гнездовой период. - Авіфауна України. 10: 11-21.
315. Редінов К.О., Петрович З.О. (2003): Рідкісні види птахів у Миколаївській області та стан їх охорони. - Біорізноманіття як ключовий елемент збалансованого розвитку: регіональний аспект. Мат. конф. Миколаїв: МДУ. 55-67.
316. Редінов К.О., Петрович З.О. (2007): Нові гніздові знахідки канюка степового в Миколаївській області. - Бранта. 10: 164-167.
317. Редінов К.О., Петрович З.О. (2008): Орнітофауна регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» в гніздовий період. - Заповідна справа в Україні. 14 (2): 63-67.
318. Редінов К.О., Петрович З.О. (2011а): Рідкісні види птахів у Миколаївській області: сучасний стан та охорона. - Матеріали ІІ Наукових читань пам'яті Сергія Тарашука. М.: ЧДУ імені П. Могили. 125-137.
319. Редінов К.О., Петрович З.О. (2011б): Рідкісні види птахів у басейні р. Південний Буг у межах Миколаївської області. - Рідкісні й зникаючі птахи Північно-Західного Причорномор'я. Одеса. 54-64.
320. Редінов К.О., Петрович З.О. (2011в): Грак *Corvus frugilegus* L. у Миколаївській області. - Troglodytes: Праці Західноукраїнського орнітологічного товариства. Львів. 2: 19-30.
321. Редінов К.О., Петрович З.О. (2013): Рідкісні види птахів на Кінбурнському півострові (Миколаївська область). - Птицы и окружающая среда. Одесса: Апрель. 155-161.
322. Редінов К.О., Петрович З.О. (2015): Матеріали до історії орнітологічних досліджень на території Миколаївської області. - Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: ІХ Миколаївська обл. краєзн. конф. Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим. 180-183.
323. Рединов К.А., Петрович З.О. (2015): Новые данные о гнездовании орлана-белохвоста в защитных полосах в Николаевской области. - Птахи Азово-Чорноморського регіону: М-ли 34 наради Азово-Чорноморської орнітологічної робочої групи., 2015. – С. 75-77.
324. Рединов К.А., Петрович З.О. (2016а): Изменения фауны гнездящихся дневных хищных птиц Кинбурнского полуострова. - Хищные птицы Северной Евразии. Проблемы и адаптации в современных условиях. Мат-лы VII Междун. конференции РГСС. 179-183.
325. Рединов К.А., Петрович З.О. (2016б): Луни в Николаевской области. - Луни Палеарктики. Систематика, распространение, и особенности экологии в Северной Евразии. Мат-лы VII Межд. конфер. РГСС. Ростов-на-Дону: Изд-во Южного федер. ун-в. 53-63.
326. Редінов К.О., Петрович З.О. (2016): Значення заповідних об'єктів Миколаївської області для птахів внесених до Червоної книги України. - Troglodytes: Праці Західноукраїнського орнітологічного товариства. Львів. 7: 94-102.
327. Редінов К.О., Петрович З.О. (2019): Попередній огляд орнітофауни м. Очаків в гніздовий період. - Сучасні дослідження птахів та їх охорона. Коблево-К.: Вид-во УТОП. 73-77.
328. Рединов К.А., Петрович З.О. (2020): Численность гнездящихся птиц на Кинбурнской косе

- (Николаевская область) в 2016-2020 гг. - Бюллетень РОМ: итоги регионального орнитологического мониторинга. Вып. 14. Гнездование 2016-2020 гг. 13.
329. Редінов К.О., Петрович З.О. (2021): Історія заповідання та сучасний природоохоронний статус Кінбурнської коси та прилеглих акваторій і островів у межах Миколаївської області. - Праці науково-практичної конференції «Збереження біорізноманіття степової зони України в умовах змін клімату та природокористування (до 60-річчя створення Українського степового природного заповідника НАН України). Дніпро: «Середняк Т.К.». 187-192.
 330. Редінов К.О., Петрович З.О. (2023а): Птахи Кінбурнської коси. Еколого-фауністичний довідник. Миколаїв: Вид-во Швець В.М., 2023. 1-196.
 331. Редінов К.О., Петрович З.О. (2023б): Горобці в Миколаївській області. - Беркут. 32 (1-2): 72-82.
 332. Редінов К.О., Петрович З.О. (2023в): Динаміка чисельності грака *Corvus frugilegus* у Миколаївській області у ХХІ ст. - Біорізноманіття, екологія та експериментальна біологія. 25 (2): 91-97.
 333. Редінов К.О., Петрович З.О., Олійник Д.С. (2008а): Яструб великий (*Accipiter gentilis* (L.) у Миколаївській області. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли ІІІ міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 326-337.
 334. Редінов К.О., Петрович З.О., Форманюк О.О., Панченко П.С. (2008б): Зимові спостереження підорлика великого (*Aquila clanga* Pall.) та беркута (*Aquila chrysaetus* (L.) у Північно-Західному Причорномор'ї. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли ІІІ міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 338-343.
 335. Редінов К.О., Петрович З.О., Панченко П.С., Форманюк О.О., Настаченко О.С. (2022): Інвентаризаційний список орнітофауни Кінбурнського півострова та прилеглих акваторій і островів у межах Миколаївської області. - Беркут. 31 (1-2): 1-18.
 336. Резников А.И. (2017): Наблюдения некоторых редких и малоизученных видов птиц в Одесской, Херсонской и Черкасской областях в 2013-2017 гг. - Авіфауна України. 80: 24-29.
 337. Роман Е.Г. (2000): Орлан-белохвост в Нижнем Приднепровье. - Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. Одесса: АстроПринт. 52-53.
 338. Роман Е.Г., Маркауцан О.Е., Підгайний М.М. (2008): Знахідки рідкісних видів фауни на півдні України. - Знахідки тварин Червоної книги України. Київ. 281-293.
 339. Руденко В.П., Сороковенко Р.Р. (2021): Гніздування птахів рядів соколоподібних (*Falconiiformes*), совоподібних (*Strigiformes*) та родини воронових (*Corvidae*) на о. Джарилгач у 2019 році. - Сучасні дослідження птахів України. Мелітополь: ВПЦ «Люкс». 128-130.
 340. Русев И.Т. (2000): Характер зимовки ушастых сов в Северо-Западном Причерноморье. - Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. Одесса: АстроПринт. 14.
 341. Русев И.Т., Жмуд М.Е., Корзюков А.И. и др. (1997): Результаты Рождественского учета зимующих птиц в Северо-Западном Причерноморье в 1997 году. - Экосистемы дикой природы: охрана, природопользование, мониторинг: Сборник материалов XVII рабочего совещания Азово-Черноморской орнитологической рабочей группы (18-20 февраля). Одесса: Фонд «Природное наследие». 6: 19-50.
 342. Русев И.Т., Жмуд М.Е., Корзюков А.И. и др. (1998): Характер зимовки птиц в Северо-Западном Причерноморье в 1998 г. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Сб. мат-лов XVIII сов. Азово-Черноморской орнитолог. раб. группы (4-6 февраля 1998 г.). Алушта-Київ. 22-47.
 343. Русев И.Т., Корзюков А.И., Сацык С.Ф. (1999): Мониторинг зимующих птиц в Северо-Западном Причерноморье в 1999 г. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины: Сборник материалов XIX совещания Азово-Черноморской орнитологической рабочей группы (18-21 февраля 1999 г.). Мелітополь-Одесса-Київ: Wetland International. 2: 46-60.
 344. Русев И.Т., Корзюков А.И., Сацык С.Ф. и др. (2001): Птицы Северо-Западного Причерноморья в зимний период 1999-2000 гг. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины: Сборник материалов XX совещания Азово-Черноморской орнитологической рабочей группы. Одесса-Київ: Wetlands International. 3: 11-28.
 345. Русев И.Т., Овчаров А.А., Закусило В.Н., Петрович З.И., Редінов К.А. (2005): Осенне-зимняя (2004-2005 гг.) численность курганчиковой мыши в очагах туляремии Северо-Западного При-

- черноморья. - Современные проблемы зоологии и экологии. Мат-лы межд. конферен. Одесса: Феникс. 245-247.
346. Русев И.Т., Петрович З.О., Рединов К.А., Радьков Д.В. (2012): Находка гнезда орлана-белохвоста в лесополосе в Николаевской области. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 320-322.
 347. Русев И.Т., Сацык С.Ф. (1999): Индикационная роль трофических связей ушастой совы для экологических и эпизоотологических целей. - Бранта. 2: 50-56.
 348. Рибачук К.І. (1999): Про деякі зміни в гніздовій фауні дендрофільного комплексу Чорноморського біосферного заповідника. - Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць. Херсон: Айлант. 94-97.
 349. Рыбачук К.И. (2000): Зимовки орлана-белохвоста в районе Черноморского биосферного заповедника. - Беркут. 9 (1-2): 39-43.
 350. **Сапожников А.П.** (1926): Птицы. - Николаевщина (краеведческий сборник). Николаев: Издание Николаевского Института Наробразования и Окредитодкома Наробразования. 90-109.
 351. Сахно І.І. (1938): До вивчення фауни звірів і птахів полюзахисних смуг Одеської і Миколаївської областей і впливу фауни на прилеглі поля. - Збірник праць зоологічного музею АН УССР. Київ. 21-22: 97-136.
 352. Селезньов М.Г. (1940): Птахи лісових полюзахисних смуг Богданівки і Акмечетки Одеської області. - Труды н.-и. зоол.-биол. института ХГУ. Харьков. 8-9.: 103-113.
 353. Селюніна З., Москаленко Ю. (2020): Дрібні ссавці у живленні сипухи (*Tyto alba*) у Чорноморському біосферному заповіднику. - Novitates Theriologicae. 11: 72-76.
 354. Семенов С.М., Ардамацкая Т.Б. (1992): Смена видового состава и структуры населения птиц Воляжина леса за 35 лет (1954-1989). - Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. Киев: Наукова думка. 142-151.
 355. Серебряков В.В. (2012): Атлас птахів України (поширення та характер перебування). К: Фіто-соціоцентр. 1-240.
 356. Сыжко В.В. (2005): Материалы по гнездованию курганника в Днепропетровской области. - Беркут. 14 (1): 31-33.
 357. Сижко В. (2008): Пернаті раритети Кіровоградщини. - Заповідна справа. Еколого-краєзнавчий часопис. 1 (4): 63.
 358. Сімон А., Домашевський С., Франчук М., Панчук О. (2024): Про особливості переміщень великих підорликів у літній період. – Український центр досліджень хижих птахів. 29.02.2024. <https://raptors.org.ua/6803>. Дата звернення: 18.03.2024.
 359. Сімон А., Панчук О., Домашевський С., Бадига Я. (2020): Міграція великих підорликів із передавачами з Полісся: результати першого року досліджень. – Український центр досліджень хижих птахів. 30.04.2020. <https://raptors.org.ua/1931>. Дата звернення: 18.03.2024.
 360. Сімон А., Франчук М., Домашевський С., Кайстро В., Письменний К., Панчук О. (2021): Результати роботи з мічення та відстежування підорлика великого в Україні за 2020 рік. – Український центр досліджень хижих птахів. 31.01.2021. <https://raptors.org.ua/5466>. Дата звернення: 18.03.2024.
 361. Скоробогатов В.М. (2019): Знахідки рідкісних видів фауни в межах Миколаївської області. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (3): 288-289.
 362. Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1989): Оологическая коллекция зоологического музея Киевского государственного университета. Киев: Институт зоологии АН УССР. 1-48.
 363. Соколов В.А., Соколов А.А., Диксон Э. (2013): Изучение миграций сапсана *Falco peregrinus* Северной Евразии при помощи спутниковых передатчиков системы Аргос. Предварительные результаты и перспективы исследований. - Рус. орн. журнал. 22 (847): 389-399.
 364. Сотников В.Н. (1999): Птицы Кировской области и сопредельных территорий. Неворобьиные. Киров. 1(1). 1-432.
 365. Список ссавців України. Види, відомі за останні три століття / Упорядник І. Загороднюк. Те-

- ріологічна школа: Вебсайт Українського теріологічного товариства НАН України. Київ, 2021. <http://terioshkola.org.ua/ua/fauna/taxalist.htm> (версія 29.07.2021).
366. Степанян Л.С. (1990): Конспект орнитологической фауны СССР. М.: Наука. 1-728.
367. Стойловский В.П., Малиношевский В.Г. (2017): Гнездование сов (*Strigiformes*) в окрестностях г. Одессы. - Вісник Одеського національного університету. Біологія. 22 (1): 78-86.
368. Стригунов В.И. (1982): Гнездование курганника на Украине. - Вестник зоологии. 4: 71-74.
369. Стригунов В.И. (2008): История рабочей группы по хищным птицам Украины. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 350-353.
370. Стригунов В.И. (2009): Степовый канюк *Buteo rufinus* (Cretzschmar, 1827). - Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг. 424.
371. Стригунов В.И., Ветров В.В., Милобог Ю.В., (2008а): Поширення підорлика малого, *Aquila pomarina* С.Л. Brehm, на півдні України. - Знахідки тварин Червоної книги України. 365-366.
372. Стригунов В.И., Милобог Ю.В. (1999): Зимний учет хищных птиц в Правобережной Степи Украины. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Мелитополь-Одесса-Киев. 2: 66-67.
373. Стригунов В.И., Милобог Ю.В. (2001): Состояние фауны хищных птиц степи междуречья Днестра и Южного Буга. - Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии: Материалы международной конференции (XI орнитологическая конференция). Казань: Матбугат йорты. 575-576.
374. Стригунов В.И., Милобог Ю.В. (2011): Пугач. - Червона книга Дніпропетровської області (Тваринний світ). Відп. ред. О.Є. Пахомов. Дніпропетровськ: Новий Друк. 374.
375. Стригунов В.И., Милобог Ю.В., Ветров В.В. (2003): К вопросу о распространении и численности курганника (*Buteo rufinus*) в Украине. - Бранта. 6: 59-65.
376. Стригунов В.И., Милобог Ю.В., Ветров В.В. (2008б): Поширення канюка степового, *Buteo rufinus* (Cretzschmar), на півдні України. - Знахідки тварин Червоної книги України. К. 367-372.
377. Стригунов В.И., Рашевская А.В. (2012): Предварительная инвентаризация поселений сусликов в степной зоне Украины по результатам анализа питания хищных птиц. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 394-400.
378. Тарашук В.И. (1951): Птицы полевых насаждений степной зоны УССР и возможности их использования для борьбы с вредителями. - Дисс. ... канд. биол. наук. - Киев. 1-222.
379. Тарашук В.И. (1953): Птицы полевых насаждений. Киев: Изд-во АН УССР. 1-124.
380. Тищенко А.А. (2004): Встречи некоторых редких птиц в Приднестровье в 2003 г. - Беркут. 13 (1): 131-132.
381. Токарь Б.Л., Иванов Г.П. (1913): Орнитофенологические наблюдения: весна 1913 года. - Орнитологический вестник. 3: 201-202.
382. Устиновская Л.Т. (1950): По лесным массивам степной зоны УССР. - Природа. 11: 25-36.
383. Федоренко А.П., Назаренко Л.Ф. (1965): Нові дані про зимівлю птахів на північно-західному побережжі Чорного моря. - Наземні хребетні України (екологія, поширення, історія фауни). - Київ: Наукова думка. 64-68.
384. Фесенко Г.В. (2008): Етико-природничі аспекти конфлікту аматорського голубівництва і охорони хижих птахів. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 359-363.
385. Фесенко Г.В. (2022): Різноманіття сучасної орнітофауни України. К.: Академперіодика. 1-184.
386. Форманюк О., Панченко П., Белинский А. (2000): О новых встречах редких птиц в Одесской области. - Птицы Азово-Черноморского региона. Одесса: АстроПринт. 78.
387. Форманюк О.А., Панченко П.С. (2004): Результаты учетов птиц в низовьях Тилигульского лимана (Одесская область). - Бюллетень РОМ: Итоги регионального орнитологического мониторинга (Юг Украины и Восточное Приазовье). Зима 2002/2003 гг. 1: 13-17.
388. Формозов А.Н. (1981): Изменение природных условий степного Юга европейской части СССР

- за последние сто лет и некоторые черты современной фауны степей. - Проблемы экологии и географии животных. М.: Наука. 52-119.
389. Фортунатов Б.К. (1924): Зоопарк. - Аскания-Нова. Степной заповедник Украины: Сборник статей. М. 115-197.
390. Царик Й.В., Шидловський І.В., Головачов О.В. та ін. (2000): Каталог рідкісних та червонокнижних видів тварин колекцій зоологічного музею. Львів. ЛНУ ім. І. Франка. 1-48.
391. Цемш І.О. (1941): Екскурсія на південь України в 1937 році. - Труды зоологічного музею. К.: Вид. Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1: 327-342.
392. Цвельх А.Н., Аппак Б.А., Бескаравайный М.М., Костин С.Ю., Осипова М.А. (2018): Грифовые птицы фауны Украины. К.: Фитосоциоцентр. 1-188.
393. Чаус В.Б., Редінов К.О. (2017): Результати зимових обліків орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*) на Кінбурнській косі у 2012-2017 роках. - Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Мат-ли четвертої міжн. наук.-практ. конф. Чернівці: «Друк Арт». 241-244.
394. Червона книга України. Тваринний світ (2009): За ред. Акімова І.А. Київ: Глобалконсалтинг. 1-600.
395. Червона книга Дніпропетровської області (Тваринний світ) (2011): Відп. ред. О.Є. Пахомов. Дніпропетровськ: Новий Друк. 1-486.
396. Чопик В.И., Щербак Н.Н., Ардамацкая Т.Б. та ін. (1988): Редкие и исчезающие растения и животные Украины. К.: Наукова думка. 1-256.
397. Шевченко В.В. (1940): К вопросу о заселении птицами искусственных лесонасаждений юга Украины. - Труды научно-исследовательского зоолого-биологического института Харьковского государственного университета им. А.М. Горького. Сектор экологии. Харьков. 8-9: 123-135.
398. Шевцов А.О. (2001): Гніздування степового канюка в Олександрійському районі Кіровоградської області. - Беркут. 10 (1): 63-67.
399. Шевцов А.О. (2008а): Сучасний стан популяції канюка степового (*Buteo rufinus* (Cretzschm.)) у Кіровоградській області. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III міжн. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 378-384.
400. Шевцов А.О. (2008б): Фенологія міграції птахів в Олександрійському районі Кіровоградської області. - Авіфауна. 4: 94-100.
401. Шевцов А.А. (2012): Зимние учеты соколообразных в Кировоградской области. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 508-511.
402. Шевцов А.О. (2014): Гніздування звичайного канюка (*Buteo buteo*) на опорі високовольтної лінії електропередачі в Кіровоградській області. - Беркут. 23 (1): 61-62.
403. Шидловський І., Лисачук Т. (2007): Причини загибелі хижих птахів в Україні. - Вісник Львівського університету. Серія біологічна. 45: 139-147.
404. Шихов В.В. (1924): Ягорлыцкий Кут. - Природа и охота на Украине. 1-2: 50-57.
405. Шмелева Г.П., Харитонов С.П. (2016): Миграции дневных хищных птиц (по материалам Центра кольцевания птиц России). Иваново: Изд-во Иванов. ГУ. 1-132.
406. Шугуров А.М. (1903): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Естествознание и география. 6: 62-73.
407. Щеголев И.В., Петрович З.О., Щеголев С.И. (2016): Экология уязвимых видов птиц, заселивших Северное Причерноморье. Т.2. Одесса. 1-232.
408. Щеголев И.В., Щеголев Е.И., Щеголев С.И. (2018): Сезонные миграции и репродуктивные циклы птиц в Причерноморье. Т.3Б. Одесса. 1-626.
409. Щербуха А. (2013): Риби України. К.: Вид-во Раєвського. 1-256.
410. Яковлев М.В. (2015): Нові види в орнітофауні Дунайського біосферного заповідника. - Беркут. 24 (1): 1-8.
411. Яковлев М.В. (2018а): Знахідки підорлика великого *Aquila clanga* в Придунайському регіоні. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (2): 395.
412. Яковлев М.В. (2018б): Знахідки яструба коротконогого *Accipiter brevipes* в Придунайському регі-

- оні. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Київ: Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. 7 (2): 396.
413. Яковлев М. (2023): Про заліт чорного грифа на територію України в зимово-весняний період 2022 р. - Український центр досліджень хижих птахів. - <https://raptors.org.ua/6451>
 414. Яковлев М.В., Корзюков А.И., Гайдаш А.М. (2013): Поздние регистрации птиц на юге Одесской области в осеннее-зимний период 2010-2013 годов. - Птицы и окружающая среда. Одесса: Апрель. 198-202.
 415. Яниш Е.Ю., Каспаров А.К. (2015): О костных остатках поселения архаического времени Березань в Северном Причерноморье (Украина). - Археологический вестник. 21: 124-139.
 416. Янчук І.С. (2006): Рідкісні птахи східних околиць Кривого Рогу. - Авіфауна. 3: 50-52.
 417. Янчук І.С. (2012): О биологии чеглока в окрестностях Кривого Рога. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Труды VI Международной конференции по соколообразным и совам Северной Евразии. Кривой Рог: ООО «Центр-Принт». 414-418.
 418. Яремченко О., Москаленко Ю. (2005-2006): Орлан-білохвіст у Нижньодніпровському регіоні. - Українське товариство охорони птахів. ІВА бюлетень. 35-37.
 419. Abuladze A. (2013): Birds of prey of Georgia: Materials towards a Fauna of Georgia, Issue 6.Tbilisi. 1-218.
 420. Adojaan K, Sellis U, Väli Ü, Ojaste I, Denac K, Lohmus A, Kuze J. (2024): BirdMap Data - GPS tracking of Storks, Cranes and birds of prey, breeding in Northern and Eastern Europe. PlutoF. Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/vnwmrx> accessed via GBIF.org on 2024-03-23.
 421. Andryushenko Yu.O., Kostushyn V.A. (2024): Wintering Waterbirds in the Wetlands of the Azov-Black Sea Region of Ukraine at the Beginning. - Zoodiversity, 58 (4): 349-368.
 422. Birdlife international (2015): European Red List of Birds. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 1-67.
 423. Birdlife international (2021): European Red List of Birds. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 1-51.
 424. Bradbeer P. (2019)¹⁹³: Hen, Montag'us and Pallid Harriers in central Dnipropetrovsk oblast. - Birds of Prey of Ukraine and surrounding territories: abstract book of the V International Conference of Working group on Birds of Prey and Owls of Ukraine. Kryvyi Rih. 12.
 425. Bradbeer P., Настаченко О.С., Сижко В.В. (2023): Ревізія статусів деяких рідкісних видів та нові таксони птахів у фауні Дніпропетровської області. - Беркут. 32 (1-2): 1-46.
 426. Cramp S. (1980): The birds of the Western Palearctic, vol. 2. Oxford: Oxford University Press. 1-696.
 427. Cramp S. (1985): The birds of the Western Palearctic, vol. 4. Oxford: Oxford University Press. 1-960.
 428. Hagemeyer W.J.M., Blair M.J. (Editors) (1997): The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and abundance. London: T & A.D. Poyser. 159.
 429. Handbook of the Birds of the World of Birdlife international. 2019. (2022): Handbook of the Birds of the World of Birdlife international digital checklist of the birds of the World. Version 4. 2.01.2022. - rb.gy/gmwvyl
 430. Nankinov D., Stoyanov G., Kouzmanov G., Todorov R. (1991): Informations sur la situation des rapaces diurnes en Bulgarie. - Birds of Prey Bull. 4: 293-302.
 431. Heer E. (1971): Die Vogelwelt Süd-Bessarabiens. Vornehmlich des Budshak. Stuttgart: Selbstverlag Verein zur Förderung des Schrifttums der Deutschen aus Bessarabien. 1-167.
 432. Gill F., Donsker D. & Rasmussen P. (Eds). (2023): IOC World Bird List (v 13.1)_red. Doi 10.14344/IOC.ML.13.1.
 433. Grishchenko V. (2004): Checklist of the Birds of Ukraine. - Беркут. 13 (2): 141-154.
 434. Keller V., Herrando S, Voříšek P, Franch M., Kipson M., Milanese P, Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M.V., H.-G. Bauer & R. P.B. Foppen (2020): European Breeding Bird Atlas 2. Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions. 1-967.
 435. Korziukov A, Yakovliev M, Haidash O (2024): Data from ornithological studies on the Zmiinyi island (Black Sea, Ukraine) for the 1975-1992 period and spring 2006. Version 1.2. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/2tvn4g> accessed via GBIF.org on 2024-03-22.
 436. Kotsiuruba V., Yablonskaya J. (2019): Characteristics of diet of the Long-eared Owl *Asio otus* L. in

¹⁹³ – Ця робота є лише в електронному варіанті збірки.

- the southwest west of Dnepropetrovsk region. - Birds of Prey of Ukraine and surrounding territories: abstract book of the V International Conference of Working group on Birds of Prey and Owls of Ukraine. Kryvyi Rih. 17.
437. Lavrinenko K (2023): Birds of the southern part of the Synyukha river basin. Version 1.5. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/6pesp4> accessed via GBIF.org on 2024-11-04. <https://www.gbif.org/occurrence/3712001343>
 438. Neubaur F. (1951): Beiträge zur Vogelwelt der Süd-Ukraine. - Jahrbuch des Nassauischen Vereins für Naturkunde. Wiesbaden. 89: 46-102.
 439. Nordmann A. (1840): Observations sur la Fauna Pontique (Voyage dans la Russie meridionale et la Crimee, excute en 1837 sous la direction de M. Anatole Demidoff). Paris. 3: 73-108.
 440. Petrovich Z. (2011): Rekordzahlen am Schwarzen Meer: Rotfubfaltken in der Ukraine. - Der Falke. Journal Ful Vogelbeobachter. 6: 216-217.
 441. Redinov K, Panchenko P, Formaniuk O, Petrovych Z, Oliynyk D (2023): Materials on the avifauna of the hydrographic network of the Mykolaiv region in the spring-summer period. Version 1.1. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/2s9cyy> accessed via GBIF.org on 2023-12-14.
 442. Selyunina Z., Chernyakov D. (2022): Mammals of the islands of the Black Sea Biosphere Reserve. - Theriologia Ukrainica. 24: 62-72.
 443. The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2023-1. <<https://www.iucnredlist.org>>.
 444. Tytar V., Diadicheva E., Boulden H., Burnett C. (2002): Monitoring wolf, jerboa, viper and bird populations and studying bird migration on the Kinburn peninsula, Black Sea, Ukraine: Expedition report. - Biosphere Expeditions. Suffolk, UK. 1-64.

Представленість у музеях і вищих навчальних закладах хижих птахів та їх кладок, здобутих (зібраних) на території Миколаївської області

Згідно з доступною нам інформацією 62 колекційних тушок і чучел (опудал) 17 видів денних хижих птахів і 5 видів сов, 12 кладок 3 видів денних хижих птахів і 3 видів сов, здобутих (зібраних) у сучасних межах Миколаївської області, зберігаються в дев'яти установах України та двох музеях зарубіжжя (табл. А1–3).

Таблиця А1

Представленість в музеях України і російської федерації денних хижих птахів і сов, здобутих на території Миколаївської області

Назва установи	Скорочення ¹	Кількість		
		видів	тушок і чучел	кладок
Зоологічний музей Національного науково-природознавчого музею НАН України (м. Київ)	ННПМ	10	10	8
Державний музей природи Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (м. Харків)	МПХНУ	6	31	1
Музей природи Чорноморського біосферного заповідника НАН України (м. Гола Пристань)	МПЧБЗ	4	5	–
Миколаївський обласний краєзнавчий музей (м. Миколаїв)	МОКМ	9	11	–
Херсонський природно-екологічний музей – природничий відділ Херсонського краєзнавчого музею Музей природи Херсонського обласного краєзнавчого музею (м. Херсон)	ХОКМ	3	3	–
Зоологічний музей Зоологічного інституту Російської академії наук (м. Санкт-Петербург)	ЗМЗІН	1	1	?
Зоологічний музей Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченко (м. Київ)	ЗМКНУ	1	–	1
Зоологічний музей Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова (м. Москва).	ЗММГУ	1	1	?
Науково-навчальна лабораторія мисливствознавства ім. проф. О.О. Салганського Національного університету біоресурсів і природокористування (м. Київ)	ЛНУБІП ²	2	–	2
Всього:		22	62	12

Примітки. ¹ – скорочення використано в таблицях А2–3; ² – в колекції установи зберігаються також кладки нібито осоїда і червоного шуліки з території Миколаївської області. Визначення їх належності зазначеним видам ми вважаємо помилковим, що обговорюється у видових нарисах.

Таблиця А2

**Перелік денних хижих птахів і сов, здобутих на території
Миколаївської області, котрі зберігаються в музеях України і рф**

№	Стать, вік	Дата	Місце, обставини знахідки**	Колектор, примітки	Місце зберігання	Джерело даних
<i>Pandion haliaetus</i>						
11197/4	S	осінь 1896	с. Олександрівка, Баш- танський (Снігурівський) р-н ¹	Браунер О.?	ННПМ	Пекло, 1997а
<i>Circetus gallicus</i>						
230 (744)	–	1958	здобуто біля м. Миколаїв	куплено у Байбарака С.Д.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
229 (765)	–	1960	здобутий біля Бузького лиману	куплено у Байбарака С.Д.?	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Clanga pomarina</i>						
200 (742)	–	?	Миколаївська область	куплено у Байбарака С.Д.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Clanga clanga</i>						
11273/13	F juv.	01.11. 1896	с. Олександрівка, Баш- танський (Снігурівський) р-н ¹	Браунер О.?	ННПМ	Пекло, 1997а
<i>Hieraaetus pennatus</i>						
–	–	1986	Первомайський р-н	виготовив Нікіфоров В.С.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Aquila nipalensis</i>						
–	–	1924	здобутий біля с. Ковалівка, Миколаївський р-н	?	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Accipiter nisus</i>						
388	–	17.09. 1952	Волижин ліс, Кінбурн- ський п-ів, Миколаїв- ський (Очаківський) р-н.	Нечаєв Б.О.	МПЧБЗ	Москаленко Ю.О. (особ. повід.)
<i>Circus aeruginosus</i>						
з-пт- 1281	M. ad.	24.04. 1904	Березань ³ , Миколаївський (Березанський) р-н	Барей Т.І.	ХОКМ	Ємельянова, 2017
<i>Circus macrourus</i>						
118545	M	24.04. 1906	с. Коблеве, Миколаївський (Березанський) р-н	Барей Т.І.	ЗМЗІН	Баккал, 2019
<i>Circus pygargus</i>						
25128	M	27.05. 1938	заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012

№	Стать, вік	Дата	Місце, обставини знахідки**	Колектор, примітки	Місце зберігання	Джерело даних
<i>Milvus migrans</i>						
18959/61	M juv.	25.05. 1902	Кінбурнський п-ів, Миколаївський (Очаківський) р-н	?	ННПМ	Пекло, 1997а
3-пт-1243	F ad.	08.10. 1904	с. Яковлівка, Баштанський (Березнегуватський) р-н	Пачоський Й.К.	ХОКМ	Ємельянова, 2017
П-792	F	30.05. 1938	урочище «Лабіринт», Вознесенський р-н	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
П-791	M	02.06. 1938	урочище «Лабіринт», Вознесенський р-н	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
П-790	F	27.05. 1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Воронцов Є.М.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
П-782	F	07.06. 1937	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
10447	F	02.06. 1955	урочище «Дубова балка»	Корабельніков Л.В.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
<i>Haliaeetus albicilla</i>						
385	–	24.01. 1950	Волижин ліс, Кінбурнський п-ів	Мілінський С.Ю.	МПЧБЗ	Москаленко Ю.О. (усн. повід.)
241 (743)	–	1958	здобутий біля с. Нечаяне, Миколаївський р-н	зробив Байбарак С.Д.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Buteo lagopus</i>						
102	–	03.03. 1963	Кінбурнський п-ів	Мілінський С.Ю.	МПЧБЗ	Москаленко Ю.О. (особ. повід.)
103	–	1963	Кінбурнський п-ів	Мілінський С.Ю.	МПЧБЗ	Москаленко Ю.О. (особ. повід.)
<i>Buteo buteo</i>						
11075/69	S juv.	02.10. 1898	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н ¹	Браунер О.?	ННПМ	Пекло, 1997а
П-1171	F	05.06. 1938	урочище «Дубова балка»	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
П-1172	F	19.06. 1938	заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012

№	Стать, вік	Дата	Місце, обставини знахідки**	Колектор, примітки	Місце зберігання	Джерело даних
П-1172	pull.	19.06. 1938	заказник «Рацінська дача» (ур. «Рацінське»)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
<i>Tyto alba</i>						
255 (764)	–	1960	спіймана сторожем в залізничній будці біля с. Тернівка ²	Куплено у Байбарака С.Д.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Athene noctua</i>						
17307/32	F	07.07. 1949	с. Миколаївка, Вознесенський (Братський) р-н	Тарашук В.І.	ННПМ	Пекло, 1997б
208 (871)	–	1958	м. Миколаїв	Байбарак С.Д.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
223 (797)	–	?	добутий в ок. м. Миколаїв	Дар гарнізону, 1962 р.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Otus scops</i>						
16445	M	26.05. 1938	заказник «Рацінська дача» (ур. «Рацінське»)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
<i>Asio otus</i>						
38 (713)	–	1950	ок. м. Миколаїв	Передана Миколаївським зоопарком	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
<i>Asio flammeus</i>						
11280/60	F	08.03. 1895	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н ¹	?	ННПМ	Пекло, 1997б
<i>Falco tinnunculus</i>						
11025/73	M	27.07. 1897	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н ¹	?	ННПМ	Пекло, 1997а
16639	M	19.05. 1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво, поєднане лісосою)	К.Ф.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16642	F	06.06. 1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16640	F	22.07. 1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Будниченко О.С.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16641	F	25.05. 1938	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська лісова дача)	Баско Н.А.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16646	M	07.06. 1938	урочище «Дубова балка»	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012

№	Стать, вік	Дата	Місце, обставини знахідки**	Колектор, примітки	Місце зберігання	Джерело даних
16644	M	22.05.1938	заказник «Рацинська дача» (ур. «Рацинське»)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
17599/233	F	19.05.1956	с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	Бондаренко В.Н.	ННПМ	Пекло, 1997a
<i>Falco vespertinus</i>						
3-пт-1335	F ad.	25.07.1899	с. Мостове, Вознесенський (Веселинівський) р-н	Пачоський Й.К.	ХОКМ	Ємельянова, 2017
16562	M	17.05.1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
10082	M	17.05.1936	заказник «Володимирівська дача»	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16564	M	22.05.1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівка, ползахисна лісосмуга)	Будниченко О.С.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16568	M	28.05.1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво)	Будниченко О.С.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16561	M	07.07.1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Будниченко О.С.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16569	S	09.08.1937	лісосмути біля с. Прибужжя, Вознесенський (Доманівський) р-н	Селезнев М.Г.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16563	M	08.06.1938	урочище «Дубова балка»	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16570	M	19.05.1938	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво, ползахисна лісосмуга)	Баско Н.А.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16566	S	04.06.1938	заказник «Володимирівська дача» Володимирівське дослідне лісництво)	Баско Н.А.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16571	M	11.06.1938	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво)	Білоусько А.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012

№	Стать, вік	Дата	Місце, обставини знахідки**	Колектор, примітки	Місце зберігання	Джерело даних
258 (697)	–	?	біля с. Матвіївка ²	Дар Чумакова, 1949 р.	МОКМ	Рединов, Акинина, 2006
17314/64	М	08.07.1949	с-ще Братське	Тарашук В.І.	ННПМ	Пекло, 1997а
17596/113	М	18.05.1956	с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	Бондаренко В.Н.	ННПМ	Пекло, 1997а
125717/1-2010	F ad.	05.10.1958	ок. с. Коблеве, Миколаївський (Березанський) р-н	Гудков В.М.	ЗММГУ	Томкович П.С., електр. база
<i>Falco subbuteo</i>						
16499	М	21.05.1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16497	М	27.05.1936	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво)	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16498	М	11.06.1938	урочище «Дубова балка»	Зябров М.І.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
16515	F	24.05.1938	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське дослідне лісництво)	Селезнев М.Г.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012
389	–	22.09.1952	Кінбурнський п-ів, Волижин ліс.	Нечаєв Б.О.	МПЧБЗ	Москаленко Ю.О. (усн. порвід.)
16502	F	02.06.1955	урочище «Дубова балка»	Трощенко Б.	МПХНУ	Девятко, Джамирзоев, 2012

Примітки. * – у таблицю включено колекційні збори, котрі збереглися до 2022 р.;

** – вказано сучасні назви місць здобування; ¹ – в каталогах помилково вказано стару назву: с. Роксандрівка Білозерського р-ну Херсонської області; ² – вказані локації наразі входять в межі м. Миколаїв; ³ – на етикетках птахів, здобутих Т.І. Бареем, зазначено місце збору «Березань» – територія, що охоплює пониззя Березанського лиману, прилеглу до нього частину морського узбережжя та о. Березань (Ємельянова, 2017).

Таблиця А3

Кладки денних хижих птахів і сов із території Миколаївської області, що зберігаються у наукових установах України*

№	Дата	Місце	Кіл-ть яєць	Колектор	Місце зберігання**	Джерело даних
<i>Milvus migrans</i>						
966	24.05.1953	Вознесенський лісгосп, Вознесенський р-н	2	Салганский О.О.	ЛНУБІП	Шевченко С.М.

№	Дата	Місце	Кіл-ть яєць	Колектор	Місце зберігання**	Джерело даних
186/20	31.05.1953	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівське лісництво, кв. 46)	2	Абеленцев В.І.	ННПМ	Пекло, 2016
185/19	05.06.1953	заказник «Володимирівська дача» (ок. с. Володимирівка, Володимирівська дослідна станція, лісова смуга)	2	Абеленцев В.І.	ННПМ	Пекло, 2016
29750	02.06.1955	урочище «Дубова балка»	1	Кривицький І.О.	МПХНУ	Девятко Т.М. (особ. повід.)
Otus scops						
859/3	30.05.1953	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська дослідна лісова станція кв. № 72)	2	Абеленцев В.І.	ННПМ	Пекло, 2016
Asio otus						
879/12	30.05.1953	заказник «Володимирівська дача» (Володимирівська дослідна лісова станція кв. № 71)	4	Абеленцев В.І.	ННПМ	Пекло, 2016
	13.04.1979	ок. с. Костянтинівка, Вознесенський (Арбузинський) р-н	5	Смогоржевський Л.О.	ЗМКНУ	Смогоржевський, Смогоржевская, 1989 з уточн.
Asio flammeus						
877/5	1895? ¹	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н	1	Браунер О.О.	ННПМ	Пекло, 2016
2552/6	1895? ¹	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н	1	Браунер О.О.	ННПМ	Пекло, 2016
Falco tinnunculus						
268/12	31.05.1953	заказник «Володимирівська дача» (Володим. дослідна станція, лісовий масив, кв. 47)	4	Абеленцев В.І.	ННПМ	Пекло, 2016
Falco vespertinus						
966	18.05.1953	Вознесенський лісгосп, Вознесенський р-н	1	Салганський О.О.	ЛНУБП	Шевченко С.М.
1973/6	30.05.1953	заказник «Володимирівська дача» (Володим. дослідна станція, лісовий масив, кв. 72. Дубняк)	2	Абеленцев В.І.	ННПМ	Пекло, 2016

Примітка. * – у таблицю включено колекційні збори, котрі збереглися до 2022 р.; ** – див. таблицю А1; ¹ – рік нами вказано орієнтовно, судячи з дати здобичі тут птаха (табл. 2 А) та знахідки кладки поблизу біля с. Ульяновка.

Зведені результати кільцювання

За даними Українського центру кільцювання птахів (особ. повід. А.М. Полуди) на території Миколаївської області відомі зарубіжні звороти від 7 видів хижих птахів, помічених металевими кільцями в інших країнах. Від степового канюка, окільцьованого на території Миколаївської області, отримано зворот з Туреччини (табл. Б1). На прилеглій території також отримані звороти від великого підорлика (Херсонська область), коротконого яструба (Одеська та Запорізька області), вухатої сови (Херсонська область) та сипухи (Одеська область), про що зазначено у видових нарисах.

Переміщення десяти видів на території області зафіксовано завдяки міченню GPS GSM – трекерами: скопа, стерв'ятник, чорний гриф, чорний шуліка, зимняк, малий підорлик, великий підорлик, кібчик, балабан, сапсан.

Таблиця Б 1

Знахідки окільцьованих птахів на/з території Миколаївської області*

№ кільця	Дата кіл- ння	Ста- ть, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
<i>Pandion haliaetus</i>						
Helsinki Museum N-1258	04.07.1964	Pull.	Фінляндія, Hame Ilmoila, 61°13' С, 24°23' З.	01.09.1964-30.09.1964	Первомайський р-н, р. Синюха, 48°06' С, 30°52' З.	застрелена, 1506
Helsinki Museum M-10001	12.07.1976	Pull.	Фінляндія, Vaasa Keuruu, 62°16' С, 24°41' З.	06.09.1976	Миколаївський (Вітовський) р-н ¹ , с. Галицинівка, 46°48' С, 31°58' З.	знайдена мертвою, 1800.
Helsinki Museum M-50557	02.07.2004	M, pull.	Фінляндія, Hame Nauho, 61°15' С, 24°17' З	15.10.2004	Вознесенський (Доманівський) р-н, с. Анетівка, 47°41' С, 31°07' З.	знайдена мертвою, 1589
Helsinki Museum M-43868	18.07.1999	Pull.	Фінляндія, Mikkeli Heinavesi, 62°25' С, 28°35' З	26.04.2004	Миколаївський р-н, с. Степове, 47°41' С, 31°07' З.	знайдена мертвою, 1691
Helsinki Museum M-001258	04.07.1964	Pull.	Фінляндія, 61°10' С, 24°20' З	10.09.1964-20.09.1964	м. Миколаїв, 47°00' С, 32°00' З.	застрелена, 1644
Stockholm Museum R-2178	05.07.1953	Juv.	Швеція, Sodermanland lake Malaren, Overselo, 59°24' С, 16°49' З	01.02.1955-28.02.1955	Миколаївський (Вітовський) р-н ² , с. Широка Балка, 46°55' С, 32°00' З.	застрелена, 1743
Stockholm Museum R-5463	03.07.1954	Juv.	Швеція, Norrbotten Hogsboje, 65°18' С, 21°31' З	20.10.1954	р. Південний Буг, у 25 км на північ від м. Миколаїв, 47°09' С, 31°50' З.	застрелена, 2100

№ кільця	Дата кіл.- ння	Ста- ть, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
Stockholm Museum 9287993	20.07. 2012	Pull.	Швеція, Vaster- norrland Indal, Stor-Mosjon, 62°40' С, 31°21' З	06.10.2012	Миколаївський (Березанський) р-н, с. Рибаківка, 46°37' С, 31°21' З.	застрелена, 1781
Goteborg E-6556	25.06. 1952	Pull.	Швеція, Varmland, 59°15' С, 11°50' З.	12.09.1952	м. Миколаїв, 47°19' С, 31°45' З.	Обставини невідомі, 1865
Helsinki Museum M-62474	18.07. 2011	Pull.	Фінляндія, Vaasa, Keski-Pohjanmaa, Toholampi 63°48' С, 24°17' З.	07.10.2018	Миколаївський (Очаківський) р-н, ок. с. Кам'янка 46°47' С, 31°40' З.	знайдена мертвою біля авто- шляху, 1942
<i>Milvus migrans</i>						
Rossitten Vogelwarte C-79752	22.06. 1942	Pull.	Польща, Olsztyn Iława, Susz, 53°47' С, 19°22' З	15.03.1954	Миколаївський р-н, с. Степове, 47°11' С, 31°31' З.	застрелена, 1109
<i>Haliaeetus albicilla</i>						
Gdansk Po- land AX010	19.05. 2002	Pull.	Польща, Lublin, Rez.Leka, Lasy Janowskie, 50°41' С, 22°10' З.	21- 30.09.2002	Миколаївський (Очаківський) р-н, с. Покровка, 46°29' С, 31°40' З.	знайдений мертвим під ЛЕП, 824
WWW. RRRCN. RU2, Moscow Russia A-118, AD-118	27.06. 2020	Pull.	росія, Витегор- ський р-н, Воло- годська обл., півд. Онезького озера	17.01.2021	м. Очаків, 46°36' С, 31°32' З.	знайдений мертвим на пляжі, винесений штурмом, 1632
WWW. RRRCN. RU, Moscow Russia A-068 AB068	28.06. 2013	Pull.	росія, Вологодська обл., о.Роменье на півдні Рибінського водосховища	20.05.2021	між с. Покровка і с. Покровське	знайдений мертвим у місці ночівлі
<i>Buteo buteo</i>						
Sofia Bulgaria 6-58439	05.01. 2003	♀, не визн.	Болгарія, Burgas Debelt, 42°23' С, 27°16' З.	24.02.2012	Баштанський (Ка- занківський) р-н, с. Михайлівка, 47°51' С, 33°00' З.	застрелена, 745
<i>Buteo rufinus</i>¹						
Kiev L-002913	20.06. 2001	Pull.	Україна, Новоодеський р-н, с. Антонівка, 47.39 С, 31.54 З.	05.07.2002	Турція, Kirgas, 39.06 С, 27.39 З.	знайдений мертвим, 984
<i>Aquila chrysaetos</i>						
Helsinki Museum E-12685	13.06. 1994	Pull.	Фінляндія, Lappi Salla, 66°50' С, 28°40' З.	21- 31.01.1997	Вознесенський (Ве- селинівський) р-н, с. Новосвітлівка, 47°11' С, 31°10' З.	знайдений мертвим під ЛЕП, 2160

№ кільця	Дата кіл.- ння	Ста- ть, вік	Місце кільцювання, координати	Дата знахідки	Місце знахідки, координати	Обставини знахідки, дистанція в км
<i>Asio otus</i>						
Praha N.Museum D-87177	29.11. 1989	Ф, не визн.	Чехія, Zvin, Dob- zkovice, 49°05' С, 17°40' З.	10.06.1991	сmt Арбузинка, 47°54' С, 31°19' З.	знайдена мертвою під опорою ЛЕП, 1031
<i>Falco peregrinus</i>						
WWW. RRRCN. RU, Moscow Russia D293	01.07. 2017	Pull. F	рф, Свердловська обл. між сmt Ста- роуткинськ та с. Чусове	03.02.2019	ок. м. Миколаїв	спіймана браконье- рами і відпущена

Примітки. * – таблиця укладена за даними Українського центру кільцювання птахів, наданими А.М. Полудюю; ¹ – місце знахідки уточнено нами; ² – місце й обставини знахідки уточнені у респондента, котрий знайшов птаха.

Проміри яєць з території Миколаївської області

У таблиці представлені розміри яєць денних хижих птахів та сов із території Миколаївської області. У видових нарисах вони статистично опрацьовані.

Таблиця С

Інформація про розміри яєць денних хижих птахів і сов
на території Миколаївської області

Дата	Місце	Розміри*(мм), примітки	Джерело даних
Accipiter gentilis – 21			
17.04.2002	район ПЗ «Єланецький степ»	59,3 × 45,8; 61,9 × 44,8; 64,7 × 46,8; 61,0 × 43,1	Редінов К.О.
09.05.2002	ок. с. Калинівка, Вознесенський (Єланецький) р-н	59,9 × 47,0; 60,2 × 47,0; 62,9 × 44,7; 56,8 × 45,4	Редінов К.О.
14.04.2005	ок. с. Новосвітлівка, Вознесенський (Веселинівський) р-н	58,4 × 46,5; 60,0 × 46,6; 58,1 × 46,7	Редінов К.О.
30.04.2007	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	56,0 × 45,5; 59,5 × 45,0; 56,2 × 43,9	Редінов К.О.
12.05.2007	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	58,9 × 46,7; 57,6 × 44,4; 58,3 × 46,0; 58,8 × 47,7	Панченко П.С.
05.05.2008	ок. с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	56,6 × 42,5; 55,4 × 43,3; 55,1 × 43,1	Редінов К.О.
Milvus migrans – 9			
31.05.1953	заказник «Володимирівська дача»	52,1 × 41,0; 52,2 × 41,7	Пекло, 2016
05.06.1953	заказник «Володимирівська дача»	57,2 × 45,4; 57,8 × 44,5	Пекло, 2016
09.05.2002	ок. с. Калинівка, (Вознесенський) Єланецький р-н	56,4 × 45,2; 59,7 × 44,9; 58,7 × 45,6	Редінов К.О.
06.05.2003	ПЗ «Єланецький степ»	54,0 × 42,7	Редінов К.О.
27.06.2006	ок. с. Калинівка, (Вознесенський) Єланецький р-н	57,1 × 45,3 (бовтун)	Редінов К.О.
Buteo rufinus – 46			
26.04.2000	ПЗ «Єланецький степ»	57,4 × 46,0; 57,3 × 47,0; 58,4 × 46,8; 59,0 × 46,1	Редінов К.О.
11.04.2001	ок. с. Калинівка, Вознесенський (Єланецький) р-н	62,8 × 49,5; 61,0 × 49,9; 63,0 × 49,9; 65,0 × 49,0	Редінов К.О.
13.04.2001	район ПЗ «Єланецький степ»	56,9 × 45,0; 56,9 × 45,0; 57,3 × 45,0; 55,0 × 45,0 / 58,7 × 47,8; 60,6 × 46,5; 59,2 × 47, 6	Редінов К.О.
02.04.2002	район ПЗ «Єланецький степ»	56,9 × 45,8; 56,2 × 44,9; 56,8 × 45,0	Редінов К.О.
05.05.2003	район ПЗ «Єланецький степ»	58,7 × 43,1; 58,0 × 42,9 / 61,0 × 46,5; 59,7 × 46,5; 61,0 × 47,1 / 58,25 × 48,5	Редінов К.О.

Дата	Місце	Розміри*(мм), примітки	Джерело даних
14.04.2005	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	61,0 × 47,4; 60,0 × 47,6; 59,9 × 47,7 (30.04 – 4 яйця)/ 59,6 × 48,3; 58,8 × 47,9; 58,4 × 47,9; 59,8 × 47,3 (30.04 – 5 яєць)	Редінов К.О.
27.04.2005	ок. с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	60,1 × 47,7; 62,6 × 46,8	Редінов К.О.
27.04.2005	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	62,8 × 48,7; 62,8 × 48,4; 61,2 × 48,3; 60,2 × 48,5	Редінов К.О.
05.05.2005	ПЗ «Єланецький степ»	58,8 × 48,0; 59,3 × 48,7; 62,2 × 45,3 (під деревом шкарлупа 4-го яйця)	Редінов К.О.
23.04.2006	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	61,7 × 47,9; 59,9 × 47,3; 62,3 × 47,7/	Редінов К.О.
09.05.2006	ок. с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	59,1 × 47,6; 61,2 × 47,6; 59,9 × 47,9	Редінов К.О.
Buteo buteo – 38			
12.05.2000	ок. с. Калинівка, Вознесенський (Єланецький) р-н	53,0 × 41,9; 51,7 × 42,8; 51,1 × 42,8; 51,9 × 43,0	Редінов К.О.
09.05.2002	ок. с. Калинівка, Вознесенський (Єланецький) р-н	57,4 × 45,5; 58,0 × 45,8; 55,9 × 45,4; 57,6 × 44,5	Редінов К.О., Форманюк О.О.
07.05.2003	район ПЗ «Єланецький степ»	57,1 × 44,6; 59,6 × 46,3	Редінов К.О.
04.05.2005	ПЗ «Єланецький степ»	54,2 × 43,9 (незакінчена кладка) / 52,3 × 42,8; 52,0 × 42,7	Редінов К.О.
18.05.2005	ок. с. Піщаний Брід, Миколаївський (Веселинівський) р-н	57,7 × 43,5; 54,0 × 42,8; 55,4 × 42,7 / 56,2 × 39,5; 57,2 × 40,6	Редінов К.О.
29.05.2005	ПЗ «Єланецький степ»	51,8 × 41,8	Редінов К.О.
29.05.2005	район ПЗ «Єланецький степ»	54,2 × 43,8; 54,2 × 47,8; 53,9 × 43,7; 53,2 × 42,7	Редінов К.О.
31.05.2005	район ПЗ «Єланецький степ»	52,1 × 43,1; 52,4 × 42,4 (і 2 пухових пташенят)	Редінов К.О.
27.04.2005	ок. с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	55,2 × 43,1; 54,1 × 43,6; 54,8 × 43,3	Редінов К.О.
09.05.2006	ок. с. Широколанівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	54,7 × 44,4; 54,7 × 42,9; 53,9 × 43,3 / 55,6 × 43,1; 55,0 × 43,0 / 54,6 × 45,1; 57,1 × 44,8	Редінов К.О.
12.05.2007	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	56,8 × 44,7; 53,6 × 43,3; 54,9 × 44,8	Панченко П.С.
Otus scops – 7			
30.05.1953	заказник «Володимирівська дача»	31,5 × 27,8; 32,4 × 27,3	Пекло, 2016
25.06.1995	ок. м. Первомайськ	32,6 × 25,8; 32,8 × 26,1; 33,1 × 27,0; 30,2 × 25,0; 31,4 × 25,8	Студенікіна Л.І. (анкета банку гнізд, м. Львів)
Asio otus – 15			
30.05.1953	заказник «Володимирівська дача»	40,9 × 32,4; 40,3 × 32,6; 41,0 × 32,4; 41,4 × 32,5	Пекло, 2016

Дата	Місце	Розміри*(мм), примітки	Джерело даних
13.04.1979	ок. с. Костянтинівка, Вознесенський (Арбузинський) р-н	39,0 x 31,7; 39,4 x 32,1; 39,8 x 32,2; 40,0 x 32,7; 39,2 x 32,5	Смогоржевський, Смогоржевская, 1989
03.06.2006	ок. с. Тронка, Миколаївський р-н	39,3 x 32,5; 40,2 x 31,8; 39,9 x 32,3; 38,8 x 31,4; 39,2 x 32,5	Редінов К.О.
12.05.2007	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	30,3 x 26,4 (карликове яйце – бовтун) у кладці з 5-ти яєць	Редінов К.О.
Asio flammeus – 2			
1895?	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н	37,7 x 30,2	Пекло, 2016
1895?	с. Олександрівка, Баштанський (Снігурівський) р-н	39,5 x 31,2	Пекло, 2016
Falco tinnunculus – 25			
31.05.1953	заказник «Володимирівська дача»	37,2 x 31,8; 37,3 x 33,2; 38,5 x 31,3; 37,8 x 31,2	Пекло, 2016
03.06.2006	ок. с. Тронка, Миколаївський р-н	40,7 x 31,8; 39,8 x 31,8; 41,8 x 31,5; 38,9 x 31,5; 38,7 x 31,6 / 37,2 x 31,2; 41,6 x 29,9; 39,4 x 31,7	Редінов К.О.
14.05.2008	ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів	40,0 x 32,2, 39,8 x 33,1, 40,0 x 32,7, 39,4 x 32,3, 40,2 x 32,6, 40,4 x 31,9 / 38,2 x 30,6, 37,9 x 30,9, 38,9 x 31,2 / 38,1 x 30,0; 39,0 x 30,9; 40,2 x 34,4; 40,1 x 30,6	Редінов К.О.
Falco vespertinus – 4			
30.05.1953	заказник «Володимирівська дача»	33,7 x 29,4; 35,6 x 30,0	Пекло, 2016
03.06.2006	ок. с. Тронка, Миколаївський р-н	35,4 x 30,5; 34,1 x 29,7	Редінов К.О.
Falco subbuteo – 3			
20.07.2006	ок. с. Іванівка, Миколаївський (Веселинівський) р-н	40,9 x 34,8; 43,5 x 35,1; 43,6 x 34,6	Редінов К.О.

Примітки. */ – розділені кладки

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ ХРЕБЕТНИХ ТВАРИН

Амурський кібчик	36, 307	Дрізд	269
Балабан 7, 8, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 48, 58, 130, 215, 233, 307, 319 , 330, 335, 337, 341, 343		Дятел	133
Берегова ластівка	250, 251	Європейська полівка	57, 224, 225, 241, 246, 248, 269, 270, 274, 275, 280, 306
Беркут	7, 36, 113 , 341	Європейський кріт	92
Біла плиска	250	Єнотоподібний собака	195, 198
Біла сова	36, 51, 275	Жаба	92, 141, 241
Білий делека	288	Жаба озерна	225
Білий товстолобик	67, 195	Жайворонкові	250, 312
Білоголовий сип	74 , 76	Жовтогрудий мишак	270
Білозубка	269	Жовтоногий мартин	67
Білолоба гуска	116	Звичайна вівсянка	250, 270
Білочерева білозубка	246, 248, 249, 270	Звичайна горихвістка	250
Білочеревий їжак	196	Звичайна горлиця	133, 225
Болотна сова	5, 7, 36, 45, 46, 48, 271	Звичайна кам'янка	250
Велика синиця	124, 257, 270	Звичайна мідія	248, 269
Великий баклан	303	Звичайний боривітер	5, 7, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 57, 119, 133, 134, 135, 158, 196, 215, 263, 281, 283 , 299, 301, 336, 337, 340
Великий підорлик	5, 7, 36, 41, 92	Звичайний вуж, вуж	224, 225, 241
Великий підсоколик 5, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 46, 48, 51, 52, 130, 215, 312 , 334, 336, 337		Звичайний канюк 5, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 57, 69, 76, 122, 123, 130, 174, 195, 211, 215, 220, 227 , 336, 337, 343, 344	
Великий яструб	7, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 52, 103, 21, 124 , 174, 215, 233, 234, 293, 317, 318, 336, 337, 341, 342	Звичайний коловодник	275
Вівсянка	249	Звичайний мартин	331, 334
Вільшанка	250	Звичайний хом'як	92, 224, 225, 227, 241, 248, 329
Вовк	197	Звичайний шпак	124, 133, 215, 249, 259, 270, 329
Водяна курочка	133	Зелена ропуха	250
Водяний щур	92, 241, 269	Зеленяк	270, 312
Вухата сова	5, 7, 8, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 57, 133, 134, 135, 260 , 336, 337, 341, 343, 344	Землянка звичайна	249, 250
В'юркові	269	Зимняк	5, 10, 52, 57, 142, 199 , 343
Гага	11, 195	Зміїд	50, 77, 349
Галка	303, 334	Золотиста бджолоїдка	180
Голуб-синяк	133	Кам'яна куниця	260
Горобцеподібні (горобині)	123, 134, 144, 196, 225, 250, 269	Каспійський полоз	82, 225, 227
Грак	47, 109, 132, 133, 134, 135, 196, 211, 212, 224, 225, 233, 234, 252, 262, 264, 265, 287, 295, 299, 300, 303, 328	Квак	133
Гуртова полівка	246, 249	Кефаль	67
Дельфін	199	Кібчик 5, 6, 7, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 51, 133, 134, 135, 215, 224, 225, 283, 287, 293 , 329, 336, 339, 340, 346, 349	
Довгоніг	141, 196, 328, 330, 334		

Короп	67, 196	49, 51, 108 , 335, 341
Коротконогий яструб	52, 117	Морський зуйок292
Короткохвостий поморник	67	Мускусна ондатра 196, 249
Костогриз	249, 269	Одуд 133, 215, 225, 249
Кречет	8, 36, 329	Орел-карлик8, 42, 43, 44, 46, 48, 96 , 117, 130, 233, 336, 346
Крижень	133, 141, 195, 224, 334	Орлан-білохвіст 5, 7, 8, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 48, 52, 76, 116, 119, 130, 181 , 211, 299, 301, 339, 340, 341, 342, 343, 346, 349
Кропивник	270	Орлан-довгохвіст 36, 181
Крук 47, 117, 129, 130, 133, 174, 197, 211, 215, 216, 233, 234, 287, 288, 289, 314, 316, 317, 318, 320, 324		Осоїд 5, 7, 8, 41, 50, 69
Крячок болотяний	133	Очеретяна вівсянка292
Крячок річковий	141, 196	Очеретяний лунь5, 10, 37, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 58, 124, 135 , 141, 179, 216, 337
Курганцева миша57, 179, 225, 241, 266, 269, 270, 274, 275, 306		Пасистий житник 248, 249, 269, 292, 306
Курочка водяна	133	Перепілка225, 249, 339
Ласиця	113, 200, 219, 224, 225	Південна мишівка248
Лебідь	192, 196	Підземна полівка248
Лебідь-кликун	117	Подільський сліпак 224, 225, 227, 241
Лебідь-шипун	192, 196	Подільський ховрах 92, 106, 109, 113, 179, 219, 220, 224, 225, 227, 241, 248, 270, 323, 328, 335, 336
Лиликові	249	Полівка91, 92, 211
Лисиця	197, 198, 226	Польовий горобець 124, 130, 133, 174, 180, 215, 233
Лиска	95, 195, 196	Польовий жайворонок106, 225, 249, 270, 318, 329
Лісова миша 92, 246, 248, 249, 269, 270, 275, 306		Польовий лунь 5, 10, 37, 38, 52, 57, 124, 141 , 349
Лісовий жайворонок	270	Припутень92, 133, 134, 215, 225
Лічковий щеврик	319	Просянка249
Лучна мишка	246, 248, 269	Прудка ящірка 180, 225, 241, 250
Лучна полівка	240, 248, 275	Пугач 7, 36, 37, 38, 42, 276
Лучний лунь	48, 149 , 349	Різнобарвна ящурка292
Мала білозубка 246, 248, 249, 269, 270		Руда вечірниця246
Мала мідія	246, 269	Руда нориця329
Малий зуйок	292	Рудий шуліка 7, 36, 159
Малий крячок	292	Рябогруда кропив'янка250
Малий підорлик 7, 8, 36, 37, 42, 44, 83 , 233, 346, 349		Садова вівсянка270
Малий підсоколик 5, 10, 52, 57, 308		Садова горлиця 133, 327
Малий ховрах	249	Сапсан 52, 58, 330 , 341
Малий яструб5, 37, 38, 41, 52, 121 , 133, 239, 241, 248, 249, 263, 328, 335		Сарматський полоз.....221, 225, 227
Мандрівний пацюк	269	Сиворакша133, 135, 257
Мишові (мишоподібні)92, 124, 133, 141, 144, 158, 180, 195, 196, 197, 199, 200, 224, 225, 249, 263, 292, 306, 312		Сизий голуб58, 133, 331, 333, 334
Міська ластівка	319	Сипуха8, 37, 40, 242 , 337
Могильник 7, 8, 9, 36, 37, 41, 44,		

Сільська ластівка	118, 250, 319	Степовий лунь	5, 37, 38, 52, 145 , 150
Сіра ворона	67, 124, 215, 262, 263, 265, 285, 287, 289, 293, 297, 315, 316, 317, 337	Степовий орел	5, 7, 9, 36, 37, 38, 107 , 335, 336
Сіра кропив'янка	250	Стерв'ятник	11, 68
Сіра куріпка	133, 135, 144, 339	Стрибакові	249
Сіра мухоловка	133	Терновий сорокопуд	215
Сіра сова	5, 37, 42, 43, 44, 45, 277	Турухтан	328, 334
Сіра чапля	188, 212	Умбра звичайна	75, 77
Сірий заєць	92, 115, 133, 196, 225, 241, 339, 343, 344	Уральський мишак	246
Сірий хом'ячок	246, 248, 249, 269, 270, 275	Фазан	133, 196, 225, 337, 339
Скопа	5, 10, 51, 52, 58 , 349	Хатній горобець	124, 246, 249, 270
Снігур	270	Хатній сич	5, 7, 40, 44, 46, 51, 52, 246 , 337
Сойка	317	Хатня миша	246, 248, 249, 269, 270, 275, 292
Сокіл Елеонори	34	Чайка	133
Сорока	122, 124, 133, 134, 135, 225, 234, 257, 262, 264, 265, 270, 285, 287, 289, 297, 300, 317, 328	Чиж	270
Співочий дрізд	250	Чоботар	141, 196
Сплюшка	5, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 251 , 336, 337	Чорний гриф	11, 75
Сріблястий карась	67, 196	Чорний дрізд	92, 106, 133, 134, 328
Степова гадюка	82, 250	Чорний шуліка	5, 7, 10, 36, 38, 42, 43, 44, 48, 52, 130, 141, 160 , 215, 336, 343, 346
Степовий боривітер	5, 37, 38, 280	Чорний серпокрилець	319
Степовий жайворонок	250, 270	Чорногрудий горобець	215, 233
Степовий канюк	9, 37, 38, 39, 42, 48, 52, 57, 130, 174, 184, 201 , 233, 287, 288, 307, 325, 335, 337, 343, 346	Чорнолобий сорокопуд	106, 134, 215, 250
		Чорноплечий шуліка	34, 36, 68
		Чубатий жайворонок	250, 270
		Шакал	226
		Щиглик	249, 270
		Яструбиний орел	34, 36, 117

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ ХРЕБЕТНИХ ТВАРИН

<i>Accipiter brevipes</i>	35, 52, 117 , 345, 348	<i>Charadrius alexandrinus</i>	292
<i>Accipiter gentilis</i>	7, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 124 , 338, 345, 346, 348, 383	<i>Charadrius dubius</i>	292
<i>Accipiter nisus</i> .5, 35, 39, 46, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 121 , 338, 345, 346, 348, 374		<i>Chlidonias sp.</i>	133
<i>Aegyptius monachus</i>	7, 34, 75 , 344, 347	<i>Chloris chloris</i>	210
<i>Alauda arvensis</i>	106, 225, 249, 270, 319	<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	334
<i>Alaudidae sp.</i>	250	<i>Ciconia ciconia</i>	288
<i>Anas platyrhynchos</i>	133	<i>Circetus gallicus</i>	34, 50, 77 , 345, 347, 374
<i>Anser albifrons</i>	116	<i>Circus aeruginosus</i>	5, 35, 39, 44, 47, 48, 50, 52, 135 , 338, 345, 346, 348, 374
<i>Apodemus agrarius</i>	248, 249,	<i>Circus cyaneus</i>5, 35, 52, 54, 55, 56, 57, 141 , 338, 345, 348	
<i>Apus apus</i>	319	<i>Circus macrourus</i>	5, 35, 145 , 345, 348, 374
<i>Anthus trivialis</i>	317	<i>Circus pygargus</i>	35, 47, 48, 50, 149 , 338, 345, 346, 348, 374
<i>Aquila chrysaetos</i> .7, 34, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 113 , 338, 345, 347, 381		<i>Clanga clanga</i>	5, 34, 52, 53, 55, 92 , 345, 347, 374
<i>Aquila fasciata</i>	34, 117	<i>Clanga pomarina</i>	7, 34, 41, 42, 46, 48, 50, 83 , 345, 346, 347, 374
<i>Aquila heliaca</i>7, 34, 46, 48, 50, 55, 108 , 345, 346, 347		<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	249, 269
<i>Aquila nipalensis</i>	5, 34, 107 , 345, 347, 374	<i>Coloeus monedula</i>	303
<i>Ardea cinerea</i>	188	<i>Columba livia dom.</i>	58, 133
<i>Arvicola amphibius</i>	92	<i>Columba oenas</i>	133
<i>Asio flammeus</i>	5, 35, 45, 47, 49, 51, 53, 271 , 338, 345, 346, 348, 376, 379, 385	<i>Columba palumbus</i>	92, 133, 225
<i>Asio otus</i>5, 35, 41, 42, 43, 44, 47, 49, 51, 53, 133, 260 , 338, 345, 346, 348, 376, 379, 382, 384		<i>Coracias garrulus</i>	133, 135
<i>Athene noctua</i>	5, 35, 44, 47, 49, 50, 53, 246 , 338, 345, 346, 348, 376	<i>Corvus corax</i>	47, 198
<i>Bubo bubo</i>	7, 35, 42, 276	<i>Corvus cornix</i>	67, 198
<i>Bubo scandiacus</i>	35, 36, 275	<i>Corvus frugilegus</i>	47, 134, 225
<i>Bufo viridis</i>	250	<i>Coturnix coturnix</i>	225, 249
<i>Buteo sp.</i>	54, 56, 57	<i>Cricetulus migratorius</i> 246, 248, 249, 269, 270	
<i>Buteo buteo</i> 5, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 227 , 338, 345, 346, 348, 375, 381, 384		<i>Cricetus cricetus</i>	92, 225, 248
<i>Buteo lagopus</i>	5, 35, 53, 54, 55, 56, 57, 199 , 338, 345, 348, 375	<i>Crocidura leucodon</i>	246, 248, 249, 270
<i>Buteo rufinus</i> 9, 35, 39, 41, 42, 47, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 201 , 338, 345, 346, 348, 381, 383		<i>Crocidura sp.</i>	269
<i>Canis aureus</i>	226	<i>Crocidura suaveolens</i>	246, 248, 249, 270
<i>Canis lupus</i>	197	<i>Cygnus olor</i>	192
<i>Carassius auratus</i>	67	<i>Cygnus cygnus</i>	117
<i>Carduelis carduelis</i>	249, 270	<i>Cygnus sp.</i>	196
		<i>Cyprinus carpio</i>	67
		<i>Delichon urbica</i>	319
		<i>Dendrocopos sp.</i>	133
		<i>Dipodidae sp.</i>	249
		<i>Dolichophis caspius</i>	82, 225
		<i>Elanus caeruleus</i>	34, 68
		<i>Elaphe sauromates</i>	225, 227

<i>Emberiza calandra</i>	249	<i>Lullula arborea</i>	270
<i>Emberiza citrinella</i>	250, 270	<i>Martes foina</i>	260
<i>Emberiza hortulana</i>	270	<i>Merops apiaster</i>	180
<i>Emberiza schoeniclus</i>	292	<i>Melanocorypha calandra</i>	250, 270
<i>Emberiza sp.</i>	249	<i>Micromys minutus</i>	246, 248
<i>Eremias arguta</i>	292	<i>Microtus s.s. arvalis</i>	57, 225, 248, 269
<i>Erinaceus concolor</i>	196	<i>Microtus levis</i>	246, 248
<i>Erithacus rubecula</i>	250	<i>Microtus socialis</i>	246, 249
<i>Falco amurensis</i>	36, 307	<i>Microtus sp.</i>	92
<i>Falco cherrug</i> 7, 35, 39, 42, 43, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 319 , 338, 345, 347, 349		<i>Microtus subterraneus</i>	248
<i>Falco columbarius</i>	5, 35, 53, 54, 55, 56, 57, 308 , 338, 345, 349	<i>Milvus migrans</i> 5, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 50, 160 , 338, 345, 346, 348, 375, 378, 381, 383	
<i>Falco eleonora</i>	34	<i>Milvus milvus</i>	7, 159
<i>Falco naumanni</i>	5, 35, 280 , 345, 348	<i>Motacilla alba</i>	250
<i>Falco peregrinus</i> 35, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 330 , 338, 345, 349, 382		<i>Mugilidae (Muridae) sp.</i>	67, 196, 225, 249
<i>Falco rusticolus</i>	8, 329	<i>Mus musculus</i>	246, 248, 249, 270
<i>Falco subbuteo</i> 5, 35, 39, 42, 43, 45, 47, 49, 51, 312 , 338, 345, 347, 349, 378, 385		<i>Mus spicilegus</i>	57, 225, 269, 270
<i>Falco tinnunculus</i> 5, 35, 39, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 133, 196, 283 , 338, 345, 346, 348, 376, 379, 385		<i>Muscicapa striata</i>	133
<i>Falco vespertinus</i> 5, 35, 39, 42, 43, 45, 47, 49, 51, 133, 225, 293 , 338, 345, 347, 348, 377, 379, 385		<i>Mustela nivalis</i>	113, 225
<i>Fringillidae</i>	269	<i>Myodes glareolus</i>	329
<i>Fulica atra</i>	95, 196	<i>Natrix natrix</i>	241
<i>Galerida cristata</i>	250, 270	<i>Natrix sp.</i>	224, 225
<i>Gallinula chloropus</i>	133	<i>Neophron percnopterus</i> 11, 34, 68, 344, 347	
<i>Garrulus glandarius</i>	317	<i>Nyctalus noctula</i>	246
<i>Gyps fulvus</i>	34, 74 , 344, 347	<i>Nyctereutes procyonoides</i>	195
<i>Haliaeetus albicilla</i> 5, 35, 39, 44, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 181 , 338, 345, 346, 348, 375, 381		<i>Nycticorax nycticorax</i>	133
<i>Haliaeetus leucoryphus</i>	36, 181	<i>Oenanthe oenanthe</i>	250
<i>Hieraaetus pennatus</i> 8, 34, 41, 42, 43, 46, 48, 50, 96 , 338, 345, 346, 347, 374		<i>Ondatra zibethicus</i>	196, 249
<i>Himantopus himantopus</i>	141	<i>Otus scops</i> 5, 35, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 251 , 338, 345, 346, 348, 376, 379, 384	
<i>Hirundo rustica</i>	118, 250, 319	<i>Pandion haliaetus</i>	5, 34, 58, 338, 344, 347, 374, 380
<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>	67	<i>Parus major</i>	124
<i>Lacerta agilis</i>	180, 225, 250	<i>Passer domesticus</i>	124, 249, 270
<i>Lanius collurio</i>	215	<i>Passer hispaniolensis</i>	215
<i>Lanius minor</i>	106, 134, 250	<i>Passer montanus</i>	124
<i>Larus cachinnans</i>	67	<i>Passeriformes (Passeres) sp.</i> 196, 225, 250, 269	
<i>Lepus europaeus</i>	92, 133, 196, 225	<i>Pelobates fuscus</i>	249, 250
		<i>Pelophylax ridibundus</i>	225
		<i>Pelophylax sp.</i>	241
		<i>Perdix perdix</i>	133
		<i>Pernis apivorus</i>	5, 34, 69, 344, 347
		<i>Phalacrocorax carbo</i>	303
		<i>Phasianus colchicus</i>	133, 196, 225

<i>Philomachus pugnax</i>	328	<i>Sturnus vulgaris</i>	124, 249, 270
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	250	<i>Sylvaemus sylvaticus</i> s. s. (<i>Sylvaemus</i> sp.)	92, 248, 249, 270
<i>Phylloscopus</i> sp.	250	<i>Sylvaemus tauricus</i>	270
<i>Pica pica</i>	124, 134, 198, 225	<i>Sylvaemus uralensis</i>	246
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	270	<i>Sylvia communis</i>	250
<i>Rattus norvegicus</i>	269	<i>Sylvia nisoria</i>	250
<i>Recurvirostra avosetta</i>	141	<i>Talpa europaea</i>	92
<i>Riparia riparia</i>	250	<i>Tringa totanus</i>	275
<i>Sicista loriger</i>	248	<i>Troglodytes troglodytes</i>	270
<i>Somateria mollissima</i>	11, 195	<i>Turdus merula</i>	92, 134, 328
<i>Sorex araneus</i>	248, 269	<i>Turdus philomelos</i>	250
<i>Sorex minutus</i>	246, 269	<i>Turdus</i> sp.	269
<i>Spalax zemni</i>	224, 225	<i>Tyto alba</i>	8, 35, 47, 49, 50, 53, 242 , 338, 345, 346, 348, 376
<i>Spermophilus odessanus</i>	92, 225, 248, 270	<i>Umbra krameri</i>	75
<i>Spermophilus pygmaeus</i>	249	<i>Upupa epops</i>	133, 215, 225, 249
<i>Spinus spinus</i>	270	<i>Vannelus vannelus</i>	133
<i>Stercorarius parasiticus</i>	67	<i>Vespertilionidae</i> sp.	249
<i>Sterna hirundo</i>	141	<i>Vipera renardi</i>	82, 250
<i>Sternula albifrons</i>	292	<i>Vulpes vulpes</i>	197
<i>Streptopelia decaocto</i>	133		
<i>Streptopelia turtur</i>	133, 225		
<i>Strix aluco</i>	5, 35, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 277, 338, 345, 346, 348		

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Історія вивчення хижих птахів у регіоні та Миколаївській області	5
2. Характеристика території досліджень	12
2.1. Адміністративна, фізико-географічна та соціально-економічна характеристика.....	12
2.2. Природно-заповідні об'єкти та інші природоохоронні території	16
3. Матеріал і методика.....	22
4. Динаміка фауни та поширення видів.....	34
4.1. Видовий склад та характер перебування	34
4.2. Зміни у фауні та населенні гніздових видів	37
4.2.1. Агроландшафти	38
4.2.2. Населенні пункти та окремі споруди.....	40
4.2.3. Ліси.....	41
4.2.4. Кінбурнський півострів та морські острови	44
4.2.5. Розподіл за гніздовими оселищами	46
4.2.6. Розподіл видів за фізико-географічними зонами.....	48
4.3. Чисельність гніздових видів	49
4.4. Особливості зимівель.....	51
5. Еколого-фауністичний огляд хижих видів птахів	58
Ряд Яструбоподібні – Accipitriformes	58
Скопа <i>Pandion haliaetus</i>	58
- Чорноплечий шуліка <i>Elanus caeruleus</i>	68
Стерв'ятник <i>Neophron percnopterus</i>	68
Осоїд <i>Pernis apivorus</i>	69
Білоголовий сип <i>Gyps fulvus</i>	74
Чорний гриф <i>Aegypius monachus</i>	75
Змієїд <i>Circaetus gallicus</i>	77
Малий підорлик <i>Clanga pomarina</i>	83
Великий підорлик <i>Clanga clanga</i>	92
Орел-карлик <i>Hieraetus pennatus</i>	96
Степовий орел <i>Aquila nipalensis</i>	107
Могильник <i>Aquila heliaca</i>	108
Беркут <i>Aquila chrysaetos</i>	113
- Яструбиний орел <i>Aquila fasciata</i>	117
Коротконогий яструб <i>Accipiter brevipes</i>	117
Малий яструб <i>Accipiter nisus</i>	121
Великий яструб <i>Accipiter gentilis</i>	124
Очеретяний лунь <i>Circus aeruginosus</i>	135
Польовий лунь <i>Circus cyaneus</i>	141
Степовий лунь <i>Circus macrourus</i>	145

Лучний лунь <i>Circus pygargus</i>	149
- Рудий шуліка <i>Milvus milvus</i>	159
Чорний шуліка <i>Milvus migrans</i>	160
- Орлан-довгохвіст <i>Haliaeetus leucoryphus</i>	181
Орлан-білохвіст <i>Haliaeetus albicilla</i>	181
Зимняк <i>Buteo lagopus</i>	199
Степовий канюк <i>Buteo rufinus</i>	201
Звичайний канюк <i>Buteo buteo</i>	227
Ряд Совоподібні - Strigiformes	242
Сипуха <i>Tyto alba</i>	242
Хатній сич <i>Athene noctua</i>	246
Сплюшка <i>Otus scops</i>	251
Вухата сова <i>Asio otus</i>	260
Болотяна сова <i>Asio flammeus</i>	271
Біла сова <i>Bubo scandiacus</i>	275
Пугач <i>Bubo bubo</i>	276
Сіра сова <i>Strix aluco</i>	277
Ряд Соколоподібні – Falconiformes	280
Степовий боривітер <i>Falco naumanni</i>	280
Звичайний боривітер <i>Falco tinnunculus</i>	283
Кібчик <i>Falco vespertinus</i>	293
- Амурський кібчик <i>Falco amurensis</i>	307
Малий підсоколик <i>Falco columbarius</i>	308
Великий підсоколик <i>Falco subbuteo</i>	312
Балабан <i>Falco cherrug</i>	319
- Кречет <i>Falco rusticolus</i>	329
Сапсан <i>Falco peregrinus</i>	330
6. Антропогенний вплив та стан охорони	335
6.1. Чинники непрямої дії.....	335
6.2. Чинники прямої дії.....	337
6.3. Природоохоронні статуси.....	344
6.4. Значення заповідних об'єктів і типових територій	346
7. Подяки	350
8. Література	352
Додаток А. Представленість в музеях і вищих навчальних закладах хижих птахів та їх кладок, здобутих (зібраних) на території Миколаївської області...	373
Додаток Б. Зведені результати кільцювання	380
Додаток С. Проміри яєць з території Миколаївської області	383
Абетковий показчик українських назв хребетних тварин	386
Абетковий показчик латинських назв хребетних тварин	389

ДЛЯ НОТАТКІВ

Виявлені помилки:

с. 5 написано О. Мейєра - правильно А. Мейєра

с. 316 написано У 2016 р. простежено випадок ... - правильно У 2006 р.

с. 391 написано Vannelus vannelus - правильно Vanellus vanellus

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ХИЖІ ПТАХИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

РЕДІНОВ Костянтин Олександрович
ПАНЧЕНКО Павло Станіславович
ПЕТРОВИЧ Зіновій Осипович
ОЛІЙНИК Денис Сергійович
ФОРМАНЮК Олег Олександрович

Українською мовою

Науковий редактор В.М. Грищенко
Коректор М.М. Романенко
Верстка П.А. Усік

Фото на палітурці
Звичайний боривітер – J. Moffitt
Пташеня степового канюка – І.Є. Моїсєєв
Пташенята сплюшки – О.М. Архипов

Підписано до друку 23.08.2024
Формат 70х100 1/8. Ум. друк. арк. 49,25. Папір офсет.
Гарнітура “Minion Pro”. Друк цифровий.
Наклад 50 прим. Зам. № 41 від 23.08.2024

Видавець: ФОП Швець В.М., м. Миколаїв
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5078 від 01.04.2016

